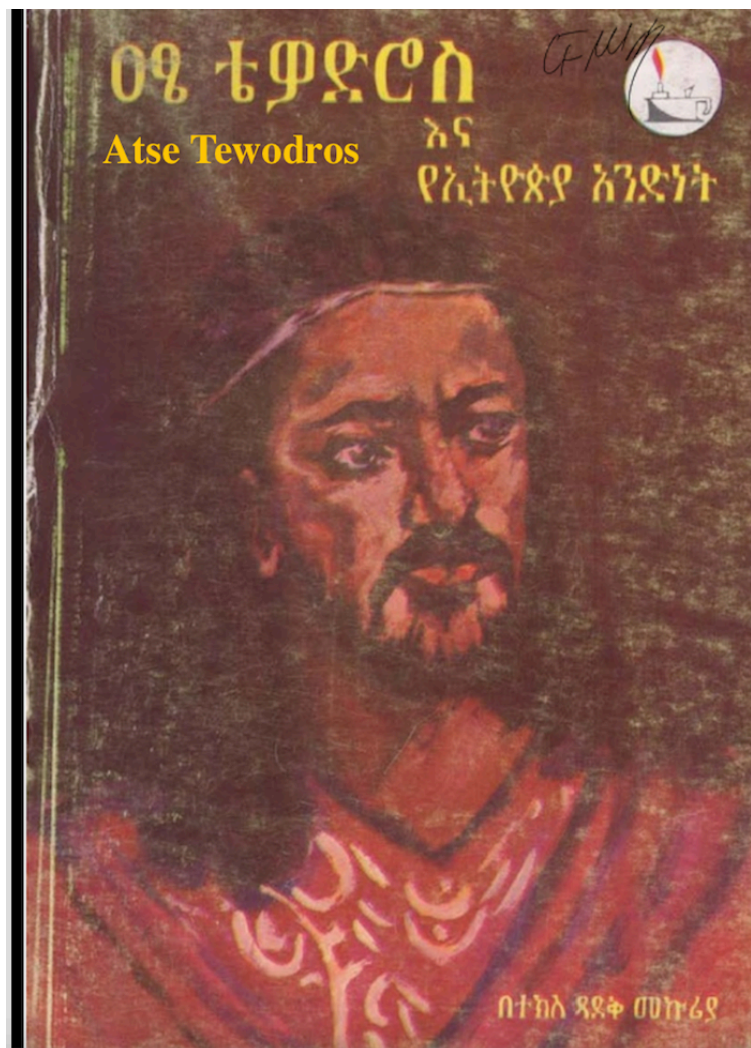

Atse Tewodros

ፍጥነት

ዐፄ ቴዎድሮስ

እና

የኢትዮጵያ አንድነት

በ

ተክለ ጸድቅ መከራያ

ኩራዝ አባታሚ ድርጅት
፲፱፻፹፩

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት
KURAZ PUBLISHING AGENCY

ስልክ }
TEL. } 11 27 19

ፖ. ሣ. ቅ. }
P. O. BOX } 30933

አዲስ አበባ
ኢትዮጵያ

ADDIS ABABA
ETHIOPIA

መብቱ በሕግ የተጠበቀ ነው
ALL RIGHTS RESERVED

የሽፋኑ ሥዕል—ሉቃስ አግረ

እርዕሰ-ጽሑፍ ማተሚያ ቤት

ማ ው ጫ

ተ. ቁ.	አ ር እ ስ ት	ገ ጽ
1	ማስተዋወቂያ	13
2	መቅድም	21
3	ማመልከቻ	27
4	ምስጋና	31
5	<u>ክፍል አንድ</u>	
	የዐፄ ቴዎድሮስ የወጣትነትና የሽፍትነት ዘመን	
	<u>ምዕራፍ 1</u>	
	የደምቢያና የወሎ መሳፍንት ፍልሚያ በጉንደር መንግሥት ውስጥ	35
	<u>ምዕራፍ 2</u>	
	በካሣ ልደትና ዕድገት አካባቢ የነበሩት መሳፍንትና ያገዛዝ ፍልሚያ፣ ልጅ ካሣ ባሸከርነት ያገለገሉዋቸው መኳንንትና መሳፍንት	49
	<u>ምዕራፍ 3</u>	
	ከአሸከርነት ወደ ሽፍትነት	63
	<u>ምዕራፍ 4</u>	
	ከሽፍትነት ወደ ጋብቻ፣ ከአማችነት ወደ ሹመት	69

ምዕራፍ 5

ኮሶና ታላቁ የብልት ሥጋ—የልጅ ካሣ ቅያሜና
የመጨረሻው ሽፍትነት - - - - - 75

ምዕራፍ 6

በመሳፍንቱ መካከል የውጭ አገር የወዳጅነት
ሽሚያ - - - - - 81

ምዕራፍ 7

የማርቆስ መንበርና ዘረኛዋ የፍትሐ ነገሥት
አንቀጽ—የአቡነ ሰላማ ወደ ኢትዮጵያ መም
ጣት - - - - - 89

ምዕራፍ 8

የራስ ዐሊና የደጃች ውቤ ጦርነት - - - - - 97

ምዕራፍ 9

የግብጽ ጦር አጥቂነት ፡ የደጃዝማች ክንፋ ጉብ
ዝና ፡ የነራስ ዐሊ አቤቱታ ለሉዊ ፊሊፕ ፡
የወይዘሮ መነንና ያዜ ሮሐንስ ጋብቻ - - - - - 105

ምዕራፍ 10

የደጃዝማች ካሣ አጥቂነት ፡ የደጃዝማች ወንድ
ይራድና የእቴጌ መነን ውድቀት - - - - - 115

6

ክፍል ሁለት

የዘመነ መሳፍንት ማክተም

ምዕራፍ 11

ጠላትን በመናቅ የሚመጣ የመሸነፍ ፍዳ ፡
ደጃች ካሣ ደጃች ጉሹን ጉራምባ ላይ ፡ ራስ
ዐሊን አይሻል ላይ ድል እንዳደረጓቸው - - - - - 123

ምዕራፍ 12

የደጃዝማች ብሩ ጉሹ ሀብት ፡ የደጃች ውቤ
መሸነፍ ፡ ደጃች ካሣ ሥርዓተ ንግሥ ተደር
ጎላቸው ቴዎድሮስ ተብለው እንደ ነገሡ - - - - - 133

ምዕራፍ 13

የሮም ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን በኢትዮጵያ
የተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ላይ ያደረገችው
ተጽዕኖ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስና ጳጳሱ አቡነ ሰላማ
በኢትዮጵያ ባሉት የካቶሊክ ሚሲዮን መሪ
ዎች ላይ ያደረጉት ተቃውሞ ፡ በኢትዮጵያ
ቤተ ክርስቲያን የጸጉች ውድቀት ፡ የካራዎች
ማንሠራራት - - - - - 149

ምዕራፍ 14

ከንግሥ በኋላ የወሎ ዘመቻ - - - - - 157

ምዕራፍ 15

የሸዋ ዘመቻ ፡ የንጉሥ ኃይለ መለኮት ሞትና
የምኒልክ በምርኮ ወደ ጉንደር መምጣት ፡
የወይዘሮ በዛብሽና የወይዘሮ ትደነቂያለሽ
ልዩነት - - - - - 163

ምዕራፍ 16

የእቴጌ ተዋበች ዐሊ ዕረፍት - - - - - 183

ምዕራፍ 17

የሣልሳይ ሮሐንስ ዕድል ፡ ለናፖሊዮን ሣልሳይ
የጸፉት ደብዳቤ - - - - - 187

ምዕራፍ 18

ዐፄ ቴዎድሮስ የቤተ መንግሥትና የቤተ ክህነትን ሕግ እንዳቆሙ ፡ ሸዋ በአቤቶ ሰይፉ መሪ ነት እንደ ሸፈተባቸው - - - - - 191

ምዕራፍ 19

የግብጽና የኢትዮጵያ ግንኙነት ባፄ ቴዎድሮስ ዘመን ፡ የአቡነ ቄርሎስ ጉብኝት በኢትዮጵያ - - - 199

ምዕራፍ 20

ነዋሪ የሥልጣን ሽሚያ ፡ የዋግ ሹም ገብረ መድኅን ስቅላት ፡ የፕሎውዴን አማሚት ፡ በጋረድና በንጉሠ መካከል የተደረገው ጦርነትና የሊቀመኳስ ቦሐንስ መሠዋት ፡ የምርኮኛ መከራና ፍዳ ፡ - - - - - 211

ምዕራፍ 21

የፈረንሣይ መንግሥት ጣልቃ ገብነት ፡ የደጃዝማች ንጉሤ ወልደ ሚካኤል አነሣሥና አወዳደቅ ፡ የእቴጌ ጥሩ ወርቅ ጋብቻ - - - - - 223

ምዕራፍ 22

ያፄ ቴዎድሮስ የመጨረሻው ዘመን ችግር - - - 243

ምዕራፍ 23

የመሳፍንቴና የመኳንንቱ የተለያዩ አቅዋም - - - 249

ምዕራፍ 24

ከቅብዓተ ንግሥ የወረደ የፈላጭ ቆራጭነት መብት ፡ የባላገርና የነጋዴ የችግር ደረጃ - - - 255

ምዕራፍ 25

ያፄ ቴዎድሮስ መልክ ፡ ቅርፅና ጠባይ ፡ ሰፊ ምኞትና ውሱን ዐቅም - - - - - 263

ምዕራፍ 26

ያፄ ቴዎድሮስ የውጭ ጉዳይ ግንኙነታቸውና አገራቸውን ለማሠልጠን ያላቸው ጽኑ ፍላጎት - - - 275

7 ክ ፍ ል ሦ ስ ት

ምዕራፍ 27

የኢትዮጵያና የእንግሊዝ ጠብና ፍጻሜው ፡ ወደ አፍሪካ የሚላከው የመልክተኛ ዐይነትና የቆንሰል ካሜሮን ተሹም መምጣት - - - 287

ምዕራፍ 28

የኢትዮጵያና የፈረንሣይ ግንኙነት ፡ ጉዮም ለዣንና አጉስት ባርዴል - - - - - 295

ምዕራፍ 29

ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር የጠቡ እዣማመር ፡ የቆንሰል ካሜሮን መታሰር ፡ የሆርሙዝ ራሳም ተልኮ መምጣትና አብሮ መታሰር - - - 301

ምዕራፍ 30

የግርቴን ፍላጅ ወደ ሎንዶን መላክ ፡ ስለ እስረኞቹ ጉዳይ በእንግሊዝ ባለሥልጣናት መካከል የተደረገው ውይይትና የመጨረሻው ወታደራዊ ውሳኔ - - - - - 321

ምዕራፍ 31

የገሪጌራ ፍጥረት ጦር አዝማችነትና የእንግሊዝ
ጦር ሰናፊ መድረስ - - - - - 333

ምዕራፍ 32

ባዜ ቴዎድሮስ በኩል ያለው ዝግጅትና ትልቁ
መድፍ - - - - - 361

ምዕራፍ 33

በጥርጣሬ የአቤቶ ዳርጌና የበዐልጋዳ አርአያ እስ
ራት ፡ የእሮጌ ጦርነት ፡ የፊታውራሪ ገብርዬ
ሞት - - - - - 373

ምዕራፍ 34

የዕርቅ ጭምጭምታ ፡ ቴዎድሮስና ፍጥረት የተለ
የወጡት መልእክት - - - - - 393

ምዕራፍ 35

ሁለተኛው ያዜ ቴዎድሮስ ደብዳቤ ለገሪጌራ
ፍጥረት ፡ የእስረኞቹ መለቀቅ - - - - - 399

ምዕራፍ 36

የዕርቁ ተስፋ መፍረስ ፡ የፋላና የሰላምጌ ጦር
ነት ፡ ያዜ ቴዎድሮስ ፍጻሜ - - - - - 405

ምዕራፍ 37

ባዜ ቴዎድሮስ ሰውነትና ባሕርይ ላይ አጭር
አስተያየት ፡ ስለ ዝግግነታቸው የተደረሰላቸው
ገጥሞ - - - - - 431

ምዕራፍ 38

የመቅደላ ውድቀት ፡ ያዜ ቴዎድሮስ ሥርዓተ
ቀብር ፡ የእቴጌ ጥሩ ወርቅ ሞት ፡ የእንግሊዝ
ጦር ወደ አገሩ መመለስ - - - - - 441

ምዕራፍ 39

የፍጥረት እሸናፊነት በሎንዶን ስለ መሰማቱና
የተደረገለት አቀባበል - - - - - 469

ምዕራፍ 40

እንግሊዝ ከኢትዮጵያ ለቆ የወጣበት ምክንያት - - - - - 475

8 አባሪ አንድ

ካዜ ቴዎድሮስ ደብዳቤዎች ጥቂቶቹ - - - - - 481

9 አባሪ ሁለት

ባዜ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት የነበሩ የመኳ
ንንትና የሹማምንት ፡ የጸሐፊዎችና የተርጓሚ
ዎች ዝርዝር - - - - - 503

ማስተዋወቂያ

ዐፄ ቴዎድሮስ የተነሡበት የታሪክ ወቅት ለቅርቡ ዘመን የኢትዮጵያ ታሪክ ቁልፍ የሆነ መነሻነት አለው። በአንድ በኩል፣ በአፍሪካና በእስያ ሕዝቦች ላይ ኃያል ተጽዕኖ ለማድረግ በዘመናዊ ኢንዱስትሪና ድርጅት ታጥቆ የተነሣውን፣ የምዕራብ አውሮፓን የቅኝ አገዛዝ ኃይል በብቸኝነት መከተና ተቋቁሞ የኢትዮጵያን ነጻነት ለማቆላለጥ የተቻለበት ረዥም፣ መሪርና አኩሪ ታሪካችን መመዝገብ የጀመረው ቀደም ባሉት ዘመናትም ቢሆን፣ በተለይ ጉልቶ የወጣው በቴዎድሮስ ዘመን ነው። የቴዎድሮስ የአንድነትና የነጻነት ተጋድሎ፣ የመቅደላው መሥዋዕትነት፣ በአጠቃላይ የጀግንነት አርአያነት በነጻነት ተጋዳይነት ታሪካችን ውስጥ ዘላለማዊና አንጻሳዊ ሥፍራ ይዞ የሚኖር፣ የተከታታይ ትውልድ ጥልቅ አክብሮት ሊለየው የማይገባ እጅግ አኩሪ ቅርስ ነው።

በሌላ በኩል ደግሞ፣ አገሪቱ በረዥም ዘመን ፊውዳላዊ የታሪክ ሒደት ውስጥ ከወደቀችበት ሷላቀርነትና፣ በተለይም ከቴዎድሮስ በፊት በነበረው የአንድ መቶ ዓመት ዕድሜ ከደረሰ ባት አስከፊ ሁከትና መከፋፈል እንድትወጣ፣ ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ተመሥርቶ አስተዳደር እንዲስተካከል፣ ቀደምት ዓላማ ይዘው የተነሡት ቴዎድሮስ ናቸው።

የዐፄ ቴዎድሮስ ዘመን ሁለት ባሕርያትን ያጣመረ ነው። አንደኛው ገጽታው፣ ከአንድ የታሪክ ዘመን ወደ ሌላ የታሪክ ዘመን ሽግግር የተደረገበት ድልድይ መሆኑ ነው። ከቴዎድሮስ በፊት በነበሩት ሁለት መቶ ዓመታት፣ ነገሥታቱ በቅርብ ይቆጣጠሯቸው በነበሩት የመሐል አገር፣ የሰሜን ግዛቶችና አውራጃዎች ውስጥ ልዩ ሁኔታ ተከስቷል። ይኸውም የዘውዱ ሥልጣን መዳከምና በየአውራጃው የነበሩት መሳፍንት በየፊናቸው አምባገነን እየሆኑ፣ የፈላጭ ቆራጭነት ሥልጣናቸው እየጉላ መምጣቱና

ለነገሥታቱም እንገብርም ፣ እንታዘዝም እያሉ አሻፈረኝ ግለ ታቸው ነው ።

በተለይም ጉንደር ፣ የነገሥታቱ ቋሚ መኖሪያና ከተማ ሆና በ17ኛው ምዕት ዓመት መጀመሪያ ላይ መቆርቆሯ ፣ ለዚህ ሐደት ዐይነት ምክንያትና መነሻ ሆኗል ።

ነገሥታቱ ቀደም ሲል አገር ያስተዳድሩ የነበረው ፣ የጦር ሠፈራቸውን ከአውራጃ ወደ አውራጃ በማዘዋወርና ፣ በየጊዜው ሹም ሽር እያደረጉ ለዘውዱ ታማኝ የሆኑ መሳፍንትን በማስቀመጥና ሥልጣናቸውን በማሳየት ነበር ። ጉንደር ከተቆረቆረች በኋላ ግን ፣ ተቀማጭነታቸው በአንድ ቦታ በመወሰን በአንዳንድ አካባቢ ሥልጣናቸው እስከ መረሳት ድርሶ ፣ በእነሱ ፋንታ መሳፍንቱ ይበልጥ ሥልጣንና ኃይል እያገኙ መጡ ።

በጉንደር ቤተ መንግሥት የሚታየው የተድላና የደስታ ኑሮ ፣ ከጊዜ ወደ ጊዜ ወደ ድልወት እያመዘነ በመሔዱ ፣ የዙፋኑን መዳከምና የመሳፍንቱን ማንክላብኝ ባይነት ይበልጥ እንዲባባስና እንዲፋጠን አድርጎታል ። በመጨረሻም ፣ ከየአውራጃው የተነሡት መሳፍንት ፣ አንዱ ሌሎቹን አሸንፎ የበላይ ለመሆን በሚያደርገው የርስ በርስ ጦርነትና ፋክክር ዘመኑ የጥፋትና የእልቂት ሆነ ። የመሳፍንቱ ዓላማ ፣ አንዱ በሌሎቹ ላይ ኃያል ነትን አግኝቶ ፣ በጉንደር ነገሥታት ዘውድ-ሥር ሌላውን ለመቁጣጠርና ዋና እንደራሴ ሆኖ ለመግዛት ነበር ። ከ1761 እን ሥቶ ፣ ቴዎድሮስ እስከ ነገሡ ድረስ የቆየውና ፣ በታሪክም «ዘመነ መሳፍንት» ተብሎ የሚታወቀው ጊዜ ይህ ነው ።

የቴዎድሮስ ጊዜ ፣ ከአንድ የታሪክ ዘመን ወደሌላ የታሪክ ዘመን ሽግግር የተደረገበት ድልድይ ነው የምንለውም ፣ እርሳ ቸው ይህን ሁከትና ውዝግብ ለማቆምና ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ተመሥርቶ የአገሪቱን አንድነት መልሶ የመገንባቱን ተግባር ቀደምት ዓላማቸው አድርገው በመነሣታቸው ነው ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ ይህን ዓላማቸውን ዕውን ለማድረግ ሲሉ የተለሟቸው የአስተዳደር ዘዴዎች ፣ ከፊሎቹ ከጊዜው የቀደሙ ስለ ነበሩ ፣ አገሪቱ የነበረችበት ኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ሁኔታ ፣

እንዲሁም ሰፍኖ የነበረው የፖለቲካ ባህል ሊቀበላቸው አልቻለም ። በየአውራጃው የነበሩትን ገዥዎች የመንግሥት ተቀጣሪና ደመወዝተኛ ለማድረግ ሞክረዋል ። የመሳፍንቱ ወታደሮች በባላገሩ ላይ የሚያደርሱትን ዘረፋና ቅሚያ ለማቆም ሲሉ ቋሚ ጦር ተመልምሎ እንዲሠለጥንና በደመወዝ እንዲተዳደር ጽኑ ሐሳባቸው ነበር ። ከዚህም በተረፈ ፣ የመሬትን ሥሪት ለመለወጥ ፣ የቤተ ክህነትን የፖለቲካ ተጽዕኖ ለማስወገድና ሰፊ የኢኮኖሚ ይዞታውን ለማስለቀቅ ፣ በአጠቃላይ ፣ ዘመናዊ የአስተዳደርና የኢኮኖሚ ሥልጣኔ አገር ውስጥ እንዲገባላቸው ያለፋታ ደከመዋል ።

እዚህ ላይ ቁምነገሩ ፣ ቴዎድሮስ በሕይወት ዘመናቸው የወጡትን ሁሉ ሊፈጽሙ ቻሉ ወይስ አልቻሉም? የሚለው ጥያቄ አይደለም ። የዘመኑ ታሪክ እንደሚመስክረው አብዛኛው ዕቅዳቸው አልተሳካላቸውም ። የመሳፍንቱና የቤተ ክህነት ጥላቻና ተቃውሞ ፣ የዘረጉትን የአስተዳደር ሥርዓት እያደናቀፈ አስቀርቶባቸዋል ። እሳቸውም ምሞታቸው በራቀ መጠን ፣ ቁጣቸውና እልካቸው እየገነፈለ ፣ በግለሰቦችም ሆነ በአውራጃዎች ላይ የሚያሳርፉት ቅጣት የከፋ ሊሆን ችሏል ።

ይሁን እንጂ ፣ እስከ ርሳቸው ዘመን ድረስ ያለ ምንም ገደብ በሕዝቡ ላይ ሲወርድ የነበረውን ጥፋትና እልቂት ለማቆምና ፣ ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ለመትከል ቆርጠው መነሣታቸው ፣ ለዘመነ መሳፍንት ፍጻሜ ምክንያት መሆናቸውን ታሪክ ይመሰክራል ። ከርሳቸው በኋላ የመጡት ነገሥታት ፣ ጠንካራ የፊውዳል ማዕከላዊ መንግሥት ለማቆምና ፣ ተበታትነው የነበሩትን የአገሪቱን ክፍሎች በአንድ አስተዳደር ሥር ለማስባሰብ የቻሉት ፣ ርሳቸው በከፊቱት ጉዳና ተጉዘው ነው ።

ከዚህ ጋር ተያይዞ የሚከሰተውና ፣ ለቴዎድሮስ የታሪክ ዘመን ሌላውንና ሁለተኛውን ገጽታ የሚያገናኝጸፈው ባሕርይ ፣ የዛሬዬቱ ኢትዮጵያ መሠረት የተጣለው ፣ በዚሁ በርሳቸው ዘመን መሆኑ ነው ።

እስከ 16ኛው ምዕት ዓመት ድረስ የነበረው የማዕከላዊ ዘመን ረዥም ታሪካችን ፣ በመሐልና በሰሜን አውራጃዎች

ብቻ የተወሰነ ሳይሆን ፣ መላውን የዛሬይቱን ኢትዮጵያ ቆዳና ከዚያም ባሻገር የነበሩ ክፍሎችን በአንድ የታሪክ ሒደት ያስተሳሰረና ያወራረሰ ነው ። ለዚህ ዘመን ታሪክ ፣ ወሳኝነት ከነበራቸው ክስተቶች መካከል አንዱ ፣ በክርስትናና በእስልምና ሃይማኖት ሽፋን የተካሄደው የሥልጣን ትግልና የርስ በርስ ጦርነት ነው ። ነገሥታቱ በምሥራቅና በደቡብ ምሥራቅ አውራጃዎች ላይ ሲዘምቱ ፣ ሕዝቡን ክርስትና ሲያጠምቁና መስጊዶችን ሲያቃጥሉ ፣ በአንጻሩ ደግሞ ፣ በተለይ በ16ኛው ምዕት ዓመት በአህመድ ግራኝ መሪነት እነዚህ አውራጃዎች ኃይል አግኝተው ፣ በልብነ ድንግል ላይ ካመፁ በኋላ ፣ መሐሉንና ሰሜኑን አገር እየወጉ ሕዝቡ እስልምናን እንዲቀበል ሲያስገድዱና ቤተ ክርስቲያኖችን ሲያቃጥሉ የምናየው የርስ በርስ የጦርነት ታሪክ ፣ የሃይማኖት ጦርነት እየሆነ ሲቀርብ ኖሯል ። ሆኖም ፣ ሃይማኖት ሽፋን እንጂ መሠረታዊ የውጊያ መነሻ ሆኖ አያወቅም ። ይህ ቢሆን ኖሮ ክርስቲያን ከክርስቲያን ፣ እስላምም ከእስላም ባልተዋጋ ነበር ። ሁልጊዜም አንዱ ሌላውን ለማስገበር ፣ ለመሬት ወይም የንግድ መሥመርን ተቆጣጥሮ የኢኮኖሚ ኃይል ለማግኘትና የፖለቲካ የበላይነትን ለመያዝ ነው ። በኢትዮጵያ የማዕከላዊ ዘመን (ከ13ኛው ምዕት ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ እስከ 16ኛው አጋማሽ) ታሪክ ከዐምደ ጽዮን እስከ ልብነ ድንግል ተደጋግሞ የምናየው ይህንኑ ነው ።

ሌላው ለኢትዮጵያ ታሪክ ፣ ለሕዝቧ ዕድገትና ባሕርይ ወሳኝነት ያለው የሕዝብ ፍልሰት ነው ። ከዚህም አንዱና ዋናው ፣ ከ16ኛው ምዕት ዓመት ጀምሮ የኦሮሞ ብሔረሰብ ልዩ ልዩ ዘርፍ ፣ በመላው የአገሪቱ ክፍሎች መስፋፋትና ፣ ይህም ያስከተለው መሠረታዊ ሒደት ነው ።

ፍልሰቱ የጀመረበት ወቅት ፣ በኢትዮጵያ ውስጥ የነገሥታቱም ሆነ የአውራጃዎች ሥልጣን የተዳከመበት ወቅት ነበር ። በተለይ ከላይ በተመለከተነው ሁኔታ ፣ በአህመድ ግራኝ መሪነት በተቀጣጠለው ጦርነት ፣ የመሐልና የሰሜኑም ሆነ ፣ የምሥራቅና የደቡብ ምሥራቅ የሀገሪቱ ኃይል ፣ ከፋኛ የተዳከመበት ነበር ።

በዚህ መሐል ፣ በጉሣና በገዳ ተደራጅቶ የተነሣው የኦሮሞ ብሔረሰብ ፍልሰት ፣ በጣም አጭር በሆነ ጊዜ ውስጥ የአገሪቱን

ምድር በስፋት ለመሸፈን ችሏል ። ይህን ሁኔታ ተከትሎ የመጣው መሠረታዊ ሒደት ፣ ለኢትዮጵያ ታሪክና ሕዝቧም ዛሬ ላለው ግንባራዊ ዕውነታ አንዱ ወሳኝ ገጽታ ሆኗል ። የብሔረሰቡ ልዩ ልዩ ዘርፍ እንደየሒደብት አካባቢ ሁኔታ ፣ የተለያየ ሒደት እንዲከሰት አድርገዋል ። እስልምና ተስፋፍቶ በነበረበት አውራጃ እስልምናን ፣ ክርስትና ባለበት ክርስትናን የተቀበሉ አሉ ። በቁጥርም ሆነ በድርጅት አይለው ፣ ቀድሞ የነበረውን ሕዝብ እንዲዋጥ በማድረግ ፣ የበላይነትን የያዙባቸው አካባቢዎችም በተለያዩ ክፍሎች ይገኛሉ ።

በቴዎድሮስ ዘመን የነበረውን ሁኔታ ፣ ቀድሞ ከነበረው ጋር ስናነጻጽር በጉልህ የሚታየን አንድ ነጥብ አለ ። ይኸውም ፣ ከኢትዮጵያ የዛሬ ድንበሮች ውጭ ጭምር ፣ ቀድሞ በአንድ የታሪክ ሒደት ተሳስረው የነበሩት ክፍሎች ፣ ከ17ኛው እስከ19ኛው ምዕት ዓመት በየፈናቸው ተከፋፍለውና ተለያይተው መገኘታቸው ነው ። ይህም ሊሆን የበቃው ከላይ እንደ ተመለከተነው ፣ በርስ በርስ ጦርነት በደረሰው መዳከምና ፣ ቀድሞ በአንድ ታሪክ የተሳሰረውን ክልል መልሶ ለማያያዝ የሚችል ኃይል ሊፈጠር ባለመቻሉ ነው ።

ቴዎድሮስ የተነሡበት የዘመነ መሳፍንት መድረክ ፣ ከሰሜኑና ከመሐሉ አገር የኢትዮጵያ ክልል ያለፈ አልነበረም ። የርሳቸው ሥልጣን ከፍተኛውን ደረጃ በያዘበት ወቅት እንኳን ፣ ከልላቸው በሰሜን ከቦጉስ (ዛሬ ከረን) በደቡብ ደግሞ ከሸዋ አልዘለለም ።

ይሁን እንጂ ፣ ቴዎድሮስ ዘመነ መሳፍንት እንዲያከትም ከማድረጋቸውም በላይ ፣ የዛሬይቱ ኢትዮጵያ መሠረትም የተጣለው በዚሁ በርሳቸው ዘመን ነው ስንል ፣ ያለ ምክንያት አይደለም ። ቀድሞ በአንድ የታሪክ ክልል ውስጥ የነበረውን ክፍል ሁሉ ፣ ከረዥም ጊዜ በኋላ በ19ኛው ምዕት ዓመት አጋማሽ እንደገና ለማያያዝ ዓላማ ይዘው የተነሡት እርሳቸው በመሆናቸው ነው ። በተለይም ቅኝ ገዥ ኃይሎች በአፍሪካና በእስያ ሕዝቦች ላይ የገዥነት ዓላማ ይዘው በተነሡበት ዘመን ፣ ይህን አደጋ በቅድሚያ መገንዘባቸውና ከውስጥ የነበረውን መከፋፈልና ድካመት እስከወገደው ፣ አገሪቱን መልሶ የአንድ ታሪክ ባለቤት ለማድረግ መነሣታቸው ለዚህ ክብር ያበቃቸዋል ።

እንደ ተመለከትነው፡ በእርግጥ በሕይወታቸው ዘመን እርሳቸው ይህን ዓላማ ዕውን ለማድረግ አልተቻላቸውም። የመቅደሳን ዓርማ በማንሣት፡ ከቅኝ ገዥዎች ጋር እየተፋለሙ አኩሪ የተጋደሉና የድል ታሪክ ለመጻፍ የታደሉት ከርሳቸው በኋላ የነገሡት የሐንሰና ምኒልክ ናቸው። በዚህም ተጋደሉና ድል የኢትዮጵያ ነጻነት በብቸኝነት ታፍሮ እንዲኖርና፡ በሰሜኑ ክፍል ለአጭር ጊዜ ከተፈጠረው ሁኔታ በስተቀር፡ የቅኝ ገዥዎች ተጽዕኖም ከዛሬው የኢትዮጵያ ድንበር ውጭ ተገታ እንዲቆም ተደርጓል።

የዐፄ ቴዎድሮስን ዘመን ታሪክ በሚገባ ለመገንዘብ፡ አንዳንድ ጊዜ ወደኋላ ካለው ታሪክ ጋር፡ ሌላ ጊዜ ደግሞ ተከትሎት ከተፈጸመ ሁኔታ ጋር እየተመላለሱ ማስተያየትንና ማያያዝን ይጠይቃል። ድርጊቶች ይፈጸሙ ከነበረበት ክልል ውጭ የነበሩ ሁኔታዎችንም ማዛመድ ተገቢ ነው።

«ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት» የሚል ሰፊ ርዕስ ይዞ በቀረበው በአቶ ተክለ ጻድቅ መከሪያ መጽሐፍ ውስጥ፡ የዘመነ መሳፍንት ፍልሚያና የቴዎድሮስ ሥልጣን ከደረሰባቸው የሰሜንና የመሐል አገር አውራጃዎች በተዉማሪ፡ በሌሎች የኢትዮጵያ ክፍሎች የነበረውንም ሁኔታ ከታሪክ አንጻር ማዛመዱ ተገቢ ነው። ይህንን ሳያገናዝብ መጽሐፉን የሚያነብ ሰው፡ «ኢትዮጵያ የምንለው ይህን ብቻ ነው?» ብሎ ግራ ሊጋባ ይችላል።

የዚያን ዘመን መሳፍንትና ነገሥታት፡ በዘመናቸው አነጋገር፡ “ጋላ”፡ “ትግረ”፡ “አማራ”፡ “ወሎ”፡ “ሸዋ”፡ “እስላም”፡ “ክርስቲያን” ሲሉ፡ ምን ታሪክና ባህል ይዘው እንደሆነ የዘመኑን ባሕርይ ካላጤነ፡ የዛሬው ትውልድ አንባቢ ሊደናገር ይችላል። ጋብቻም በፊውዳል ኢትዮጵያ እስከ ዘመናችን ድረስ ዐይነተኛ የፖለቲካ መሣሪያ ሆኖ ቆይቷል። በዘመነ መሳፍንት ማን ማንን እንዳገባ፡ ማን ከማን እንደ ተወለደና እንደ ተዋለደ፡ አቶ ተክለ ጻድቅ መከሪያ አሳምረው በዝርዝር ጽፈዋል። በአጠቃላይ የጋብቻን፡ የሃይማኖትንና የትውልድ ሐረግን ጉዳይ ከፖለቲካ ትርጉሙ፡ እንዲሁውን ለመቁጣጠርና የበላይነት ለመቀዳጀት ከነበረው ዓላማ አንጻር መረዳቱ ጠቃሚ ነው።

መሳፍንቱ ለየራሳቸው የሥልጣን ዓላማ ሲሉ፡ አንዱ በሌላው ላይ ቅስቀሳ ያካሂድ እንጂ በትውልድ፡ በጋብቻ፡ በሃይማኖትና እንዲሁም በቋንቋ የተሰበሩ ናቸው። የዚህን መተሳሰር ለማየት ያህል፡ ለዘመነ መሳፍንት መምጣት ምክንያት የሆኑት፡ የትግራው ሚካኤል ስሐል ያገቡት፡ የጉንደራዋን የእቴጌ ምን ትዋብን ልጅ ነው። የየጁው ትንሹ ራስ ዐሊም የሰሜኑንና የትግራውን የደጃች ውቤን ልጅ ሂሩትን አግብተዋል። በኋላም፡ ዐፄ ቴዎድሮስ የየጁውን የራስ ዐሊን ልጅ ምን ትዋብን አግብተዋል። የዝምድናው ዝርዝር መላውን የመሳፍንት ቤተሰብ የሚያገናኝ ነው። እዚህ ላይ ቁልፍ ነገር ሥልጣን መሆኑ መዘንጋት የለበትም።

በዚህ የማስተዋወቂያ ጽሑፍ ውስጥ፡ የቴዎድሮስን ዘመን ታሪክ ዋና ዋና ገጽታዎች ለመጠቀም ጥረት የተደረገው፡ አንባቢው የአቶ ተክለ ጻድቅ መከሪያን ዝርዝር ታሪክ ሲከታተል፡ ነገሮችን የማገናዘቢያ አድማስ እንዲኖረው ታስቦ ነው። ለአንባቢው በሚከተሉት ገጾች ውስጥ፡ ምናልባትም ተከታታይ ደራሲዎች ሊጽፉ በማይችሉበት ጣዕምና ለዛ የተቀናበረ ጣፋጭ የታሪክ ድግስ ቀርቦለታል።

ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት

የካቲት 1981

መ ቅ ድ ም

ዐፄ ቴዎድሮስ፡ በተለመደው ሥርዓተ ንግሥ ከነጋሢ፡ ወደ ነጋሢ ዘውድና ዙፋን በሰላም በሚተላለፍበት ዘመን ከነጋሢ ተወልደው በዙፋን የወጡ ሳይሆን፡ በመጨረሻዎቹ በጎንደር ነገሥታት ድክመት የነገሥታቱን ሥልጣን በጉልበታቸው በወረሱት በመሳፍንቱ የማያቋርጥ የርስ በርስ ጦርነት ምክንያት በአገሪቱ ላይ በደረሰው ከፍተኛ መከፋፈልና የርስ በርስ ጦርነት በተፋፋመበት ጊዜ፡ በዚሁ ጎን የቱርኮች፡ የግብጾችና የሌሎች ወረራ በሚያሠጋበት ወቅት፡ ሳይታሰቡ ካንዲት ወረዳ ከቋራ ተነሥተው፡ ለመከፋፈሉ ደንበኛ ምክንያት የሆኑትን መሳፍንት በሚያስደንቅ አኳኋን በየተራ ደምስሰው ነው። ዐፄ ቴዎድሮስ እንደኛ ያገር አንድነትን፡ ሁለተኛ የማዕከላዊ መንግሥትን እቅዋም እንደገና የመሠረት ደንጊያ ያጸኑ ጦርጦራ ንጉሥ ናቸው።

ለዚህ ከፍተኛ ብሔራዊ ተልዕኮ አብነት የሆኗቸው፡ ያለ ግዥ ከራሳቸው በፍጥረታቸው ያገኙዋቸው መሣሪያዎች፡ ይኸ ውም ማለት የከፍተኛ ዓላማ ምኞት፡ ድፍረት፡ ቁርጠኝነት፡ ሞትን መናቅ፡ ድልወትን መራቅ ናቸው። በድልወትና በልሰላሴ ተደላድለውና ተንሠራፍተው፡ ትጥቃቸውን ከርሳቸው በተሻለ አኳኋን አደራጅተው፡ በብዙ ሠራዊት ተከበው የቆዩት የቤጌ ምድር፡ የጎጃም፡ የስሜንና የትግራይ፡ የላሰታ፡ የወሎና የሸዋ መሳፍንት ሁሉ፡ በሰው እጅ በማይሠሩ ከባሕርይ በሚገኙ፡ በነዚህ መሣሪያዎች እና ቁጥሩና ትጥቁ ባነሰው በኝህ ደፋር ጀግና በሚመራው ወታደር በየተራ እየተመቱ ወደቁ። እላይ ከተጠቀሱት የባሕርይ መሣሪያዎቻቸው በቀር፡ ለቴዎድሮስ ልዕልና በጣም የረዳቸው ሌላው በጎን የተገኘው ምክንያት፡ በመዝናኛ ሪያው ያነሣሣቸው ወቅት በጠላቶቻቸው ዘንድ መናቃቸው ነው። ከቸልታ ጋር፡ ከድካም ጎን ብዙ ጊዜ ጠላቱን የናቀ ጉልበታም ነኝ ባይ፡ በንቀት የተነሣ ጓደኛ ሳይጨምር በራሱ ተማምኖ የሚዋጋ ባልጠበቀው መንገድ በናቀው ጠላቱ ፊት ሲዋረድ ይኖራል።

መሪዎች ትምህርቱን አተኩረው መቅሰምና መግር ያዳግ ታቸዋል እንጂ፤ ይህ እንግዳ ነገር ሳይሆን በዓለም ታሪክ ውስጥ ሲደጋገም የኖረ ነው። ቁመት ዝርጋዳው፣ ጥሩ የለበሰው፣ የራስ ቁር በራሱ የደፋው፣ እንደ ሸማኔ መጠቅለያ የመሰለ ረዥም ጦር የዉበጠው ጉልያድ፣ ከዱላና ከወንጭፍ በቀር ምንም በሌለው፣ በትንሹ የበግ እረኛ፣ በዳዊት የወንጭፍ በቀር ተመትቶ የወደቀው፣ በንቀቱ ነው። ታላቁ የፋርስ ንጉሠ ነገሥት ዳርዮስ ሣልሳይ (336 — 330) አንድ ሚሊዮን ጅምላ ወታደር አስከትሎ 40,000 ጦር ባስከተለው፣ የጦርነት ዘዴ በተማረው፣ በወጣቱ የግሪክ ንጉሥ በታላቁ እስክንድር ተሸንፏል።

የጦርነት ዘዴ ብቻውን ይጠቅማል እንዳይባል፣ የጦርነትን ባህል ሲያጠኑ የኖሩት፣ ዓለምን ያንቀጠቀጡት፣ ቁጥራቸው የበረከተውን የአውሮፓና የመካከለኛውን ምሥራቅ፣ የአፍሪካን ሰሜን ነገሥታት ሲያሰግዱ የኖሩት ሮማውያን፣ በተድላ በደረሰታ፣ ከባቢሎን ወዲህ ወሰን በሌለው የኑሮ አዳኝ በተንቀባረሩበት ሰዓት፣ ሳያስቡት የወረራ ውርደት የደረሰባቸው፣ ቀደም ባለው ጊዜ ባርባር (አረመኔ) እያሉ በንቀት በሚሰድቧቸው፣ ምንም ሥልጣኔና የጦር ዐቅድ ባልነበራቸው፣ ከሰሜን ተኸጉድጉደው በፈለቁ የጀርማኒክና የካውካዝ ነገዶች መንጋሽና ውርደት የደረሰባቸው፣ በዚሁ የንቀት ትምክህት መሆኑ በሥፍራው ተተርኳል። በዐድዋም ‘ኃያል ነን፣ ሥልጡን ነን’ እያሉ የተመኩት ጣልያኖች፣ ‘አልሠለጠኑም፣ የተከፋፈሉ ናቸው፤ የኛንም ያህል ኃይል የላቸውም’ እያሉ በናቁዋቸው፣ ኢትዮጵያውያን ፊት ያዋረዳቸው ይኸው ንቀት ነው። በዚህ ዐይነት በዓለም የሕይወት መዝገብ ውስጥ የተከበረው በተናቀው፣ የደላው ባልደላው፣ በኃይሉ የተዝናነው በታታሪው የተሸነፈ በት ታሪክ በሰፊው ተመዝግቦ ይገኛል። ነገር ግን፣ ለትምህርት ከተመዘገበው ታሪካዊ ጽሑፍ የሚግሩት ቁጥራቸው በጣም ያነሰ ነው። በዚህ ፋንታ፣ መሪ ሁሉ በራሱ ኃይልና ዕውቀት በመተማመን በውድቀት አዘቅት ይሰጥማል።

ዐፄ ቴዎድሮስም በሽፍትነታቸው ሰዓት፣ አንድ ጊዜ «ካሣ የቋራው ሽፍታ» ሌላ ጊዜ፣ «ዕብዱ ካሣ» እንደዚሁም «ያ ቆለኛ፣ የፍየል እረኛ» እየተባሉ በገዥዎቹ በነእቴጌ መነን

ዘንድ በንቀት ሲዘበትባቸው ነበር። ዋናው መስፍንም ራስ ዐሊ በመጨረሻ እንደዚያ ተዋርደው መሸሻቸው ላይቀር፣ በመዝሙራቸው ወቅት፣ «ምንም ቢሆን ለካሣ ጦር አልጭንለትም» ሲሉ መቆየታቸውን፣ የዘመኑ ታሪክ ጸሐፊ የመዘገቡትን ወደ መጽሐፉ አካል ስንገባ እናገኘዋለን። ይኸውም ማለት፣ በተላከ ጦር እደመስሰዋለሁ እንጂ፣ ራሴ ጦር መርቼ አልሔድለትም ማለት ነው።

በዚህ ዐይነት፣ በኩራትና በትምክህት አንዱ የሌላውን መሸነፍ በሰማ ቁጥር፣ «እንዴት! አይደረግም!» እያለ በመደነቅ፣ የካሣ ጦርጦራው ወታደር ከደጃፉ ደርሶ በመታው ጊዜ ተሸንፎ የውድቀት ጽዋዉን መራራ ወይን እየተንገፈገፈ በየተራ በተለያዩ ጊዜያት ከመጣጣት በቀር፣ ካሣ የንጉሠ ነገሥትነቱን ዘውድ በደረሰህ ማርያም እስከ ተቀዳጁ ድረስ፣ ሁለት መሳፍንት እንኳን፣ ቀን ወስነው በኅብረት ተስማምተው፣ ወታደራቸውን አስተባብረው ጦርነት ገጥመዋቸው አያውቁም። ስለዚህ፣ በዚህ የንቀት አቅዋም እርሳቸው ሲጠቀሙ፣ ጠላቶቻቸው መሳፍንቱ ተጉዱ። ሁሉም የኅብረትና የአወጋግ ስሕተታቸውን የተረዱት፣ ለማረም በማይችሉበት፣ ከተሸነፉ በኋላ በምርኮና በእስራት ባሉበት፣ በሐዘን፣ በትካዜ፣ በኃፍረት በተጨበጠብት ሰዓት ነው። ካሣ ከመዝሙራቸው ተፈርተው ቢሆን ኖሮ ሊደመሰሱ በቻሉ ነበር። ራሱ ተሸናፊው ያለፈን ጊዜ መልሶ እንደገና ጨብጦ አሻሽሎ ለመጠቀም ለማንም ፍጡር አይቻልም። ወደፊትም የማይቻል ተሸናፊዎችን ሲያስተካዝ፣ አሸናፊዎችን ሲያስደስት የኖረ አብነተ ቢስ የሆነ፣ የሰው ልጅ የኩራቱ የደካማ ጉንና የት ምክህቱ ውጤት ነው። በዚህ ምክንያት ብልህ ሰው ከማንም አልበልጥም፣ ከማንም አላንስም ይሆናል፣ ብሎ ከልቡ የሚያምንና ጠላቱን ሳይንቅ፣ ራሱን ሳያኩራራ የሁሉንም አብነት ከመዝሙራቸው ላይ በትጋትና በንቃት የሚያዘጋጅ ነው።

ይኸውም ሆኖ፣ ከራስ ከአካል ድካምና ከአዕምሮ ሕጻኔ ጋር ዓለምና የዓለም ያደኗር ውዝግብ ራሱ፣ በሰው ልጅ አዕምሮ የማይጨበጥ፣ በእጅ የማይዳሰስ፣ ውስብስብ ሐረግ የበዛበት፣ የአሳብና የድርጊት ጉራንጉር፣ የእንቅፋት ደን የመላበት ስለሆነ፣ ማንም ጉልበቱ የጸና፣ አዕምሮው የበሰለ አልሸነፍም ባይ፣ ለዘለቄታው የክንውን አንጡራ ባለቤት ሆኖ፣ ከምቹቱ ከክብሩ

ሳይዛነፍ፣ በድል አድራጊነት ተሸልጦ እየወጣ ዕድሜውን የሚፈጅ በጣም ብርቅ ነው። የማናቸውም የዕድል ጽዋ በየተራ ካንዱ ወደሌላው ሊተላለፍ የሚችለው፣ የፍጡር ሕግ በሆነ ባንዱ ስሕተትና ስሕተቱ በሚያስከትለው ውደቀት ነው። በራስ ዐሊ የንቀት ስሕተት ማሸነፍን ያገኙት ቴዎድሮስ፣ በተራቸው የፈረንጆችን ኃይል በመናቅ ስሕተት ራሳቸው ተሸንፈዋል። ፈረንጆችም በተራቸው እርስ በርሳቸው ሊተላለሉ፣ ወይም በሌላው ሲታለሉ ኖረዋል። በዚህ ምክንያት ነው፣ በዓለም የገነኑ የቂሣሮች አገዛዝ እየተለዋወጠ መጥቶ በመጨረሻ አለንበት ደንገዝገዝ ካለው ዓለም ጋር የተገናኘው።

ባሁኑ ዘመን ያለነው፣ ያለፈውን ታሪክ ስናነብ ዐፄ ቴዎድሮስ ስለ ኢትዮጵያ አንድነት፣ ስለ ማዕከላዊው መንግሥት ግን ባታ እንደ መነሣታቸው መጠን፣ የርሳቸውን መሸነፍ፣ ያገር ከፋፋዮችን መሳፍንት አሸናፊነት እንደማንመኝ የታወቀ ነው። ቴዎድሮስ ተሸንፈው መሳፍንቱ አሸንፈው ቢሆን ኖሮ፣ ምንም እንኳን በልዩ ልዩ ሰበብ አገሪቱን አልምተን በሀብቷ መጠቀም ባናውቅበት፣ የዛሬይቱን ኢትዮጵያ ባሁኑ ወርድና ቁመቷ ከነሀብቷ አናገኛትም ነበር። በዚህ ፈንታ፣ ሁሉም በየቤቱ ማን ከማን ያንሳል፣ አሻፈረኝ፣ እያለ እርስ በርሱ ሲዋጋ ለቅኝ ገዥዎች ጥርጊያ ጉዳና ይከፍት ነበር። ከቴዎድሮስ በኋላ የተከታተሉት የሕንስም፣ ምኒልክም፣ ራሳቸው በሥልጣን ተደላድለው፣ በሌሎች አውራጃዎች ላይ መጠናከርን ያገኙት፣ በቅድሚያ የዳን ዴዎችን መሳፍንት ቅስም ቴዎድሮስ ሰባብረው፣ የመከፋፈሉን መርዝ ከነቀሉላቸው በኋላ በመሆኑ ነው። ቴዎድሮስ የጠረጉት ያንድነት ጉዳና ለተከታዮቻቸው ቀለል ያለ የመንደርደሪያ መስክ ሆኗል ማለት ነው።

እላይ እንዳልነው፣ መሳፍንቱ ቀድሞ በኅብረት እርሳቸውን ለመቃወም ባሳዩት የንቀት ስሕተት፣ እርሳቸውም የውጭን ኃይል በመናቅ የቅጣት እጃቸውን ካገራቸው ሰው ላይ አሳልፈው ከውጭ አገር ሚሲዮናውያንና ከቆንሲል ላይ በማሳረፍ፣ እነርሱን ሳስር፣ የነርሱ የመንግሥት ኃይል ሊያጠቃኝ ይችላል የሚለው አሳብ በብዙ ረገድ ብልህነት ይታይበት ከነበረው አዕምሮ አቸው እንደ ምን እንደ ተሰወረ ለአንባቢ ግር ይላል። የጉልበታቸው መጠን በትክክል የገባቸው፣ ከእርጊ ጦርነትና ከነገብርዩ

ውድቀት በኋላ፣ እጃቸውን እንዲሰጡ ኖፒዬር ያፈጠጠ ጊዜ መሆኑን ወደፊት በዚሁ ምዕራፍ የሰፈሩት ሠነዶች በግልጽ ያመለክታሉ።

የሆነ ሆኖ፣ ይኸን ከመሰለው ፈተና ለመውጣት በበላይ አስተዳዳሪ ላይ የሚደርሰውን ውዝግብ በትዕግሥት ተሸክመው ለማሸነፍ፣ የአካባቢውና የወቅቱ ሁኔታ ሳይፈቅድላቸው ቀርቶ ለከፍተኛ ችግር ቢዳረጉም፣ ያስቀመጡት የብሔራዊ አንድነት የመሠረት ደንጊያ የማዕዘን ራስ ሆኖ፣ ባለፈው እንዳልነው ለተከታዮቻቸው ለነዐፄ ዮሐንስ፣ ለነዐፄ ምኒልክ ያስተዳደር ዘመን ጥርጊያ ጉዳና በመክፈት አገልግሏል።

በብዙ ሰው ላይ፣ በውጭ አገር ሰዎችና በዘመዶቻቸው በነጋረድ ላይ ቆራጥ አቋም እንደ ወሰዱ ሁሉ፣ በመጨረሻይቱ ሰዓት በምርኮኛ ላይ የሚደርሰውን ውርደት ላለመቀበል ሲሉ፣ በራሳቸውም ሕይወት ላይ የማያወላውል ውሳኔ ሰጥተዋል። በዚህም አድራጊታቸው፣ ለሕዝባቸው የገጥንነትና የኩራት ቅርስ ሲያወርሱ፣ በተለይ በጠላቶቻቸው በእንግሊዞችና በጠቅላላው በውጭ አገር ሰዎች ዘንድ መገረምን አሳድረው፣ የወደፊት ታሪካቸውን ተደናቂ እንዲሆን አድርገውታል።

ዐፄ ቴዎድሮስ በዘመነ መንግሥታቸው በታላቅ የቤተ መንግሥት ሕንፃ፣ ባማረ አዳራሽ ተቀምጠው፣ ዘውድ ደፍተው፣ በትረ መንግሥት ጨብጠው፣ በዙፋን ላይ ተንሠራፍተው፣ በወርቅ አልጋና በሚደላ ፍራሽ ላይ ተጋድመው፣ የዚህን ዓለም ንጉሣዊ አዳኝ ማጣጣም ሳያምራቸው፣ ለራሳቸው ባርኔጣ፣ ለእግራቸው ጫማ ሳይፈልጉ፣ ያለ ምንም ዕረፍትና መዝናናት በድንኳን እየኖሩ፣ በከብት ጀርባና በእግራቸው ከአውራጃ ወደ አውራጃ በመዘዋወር፣ ዳገት ቁልቁለቱን ሸለቆና ወንዛ ወንዙን በማቋረጥ፣ ቆንጥር ለቆንጥር በከረምትና በበጋ በመንከራተት እየታገሉ፣ አዲሱን የመሬት ሥሪትና የማዕከላዊ መንግሥትን አቋም ለማሳመን፣ ከመሳፍንትና ከካህናት ጋር በመከራከር፣ የውጭ አገር ባለሙያዎች ያገራቸውን ሰው እንዲያሠለጥኑላቸው በመጨረሻ ሕይወታቸውንም፣ መሉ በመሉ ለሚወዷት አገራቸው ለኢትዮጵያ

የሥልጣኔና የአንድነት ሕይወት ሠውተዋል ። የኢትዮጵያን አንድነትና ውሕደት የሚወድ ያሁኑም፣ የወደፊቱም ኢትዮጵያዊ ሁሉ ይኸን ውለታ ተገንዝቦ ፣ የኝህን ንጉሥ ስማቸውን በአክብሮትና በአድናቆት ሊዘከረው ይገባል ።

መስከረም 1 ቀን 1981

ተክለ ጸድቅ መዝራያ

ግ መ ል ከ ቻ

በዘመኑ የተሟላ ይመስለኝ የነበረው ፣ በወጣትነት ጊዜዬ በ1934 — 1935 ዓ. ም. ያዘጋጀሁት ፣ «ካፄ ቴዎድሮስ እስከ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ» የሚባለው የኢትዮጵያ ታሪክ ፣ ዕድሜ ከንባብ ጋር በጨማመርሁ መጠን፣ ያለመሟላቱ እየገባኝ ሔደ ። ከሰው ልጅ የደካማነት ጠባዩ እንዱ ፣ በተለይ በቴክኒክና በጽሕፈት የነጻነት መብት ወደኋላ ቀር በሆነው አገር ውስጥ ሲሆን ፣ ባንድ ጊዜ እንኳ ባይቻል በተቀራረበ አጫጭር ጊዜ ውስጥ ብዙ ሥራ ለማከናወን አለመቻሉ ነው ።

ስለዚህ ፣ በዚሁ የመዝራያ መጽሐፈ ላይ ብቻ እያሟላሁ ለመሥራት እንዳላተኩር ፣ ካፄ ቴዎድሮስ በፊት ያለውን የረዥም ዘመን የኢትዮጵያን ታሪክ በመጠነኛ ደረጃም ቢሆን ማከታተሉና ማሟላቱ ፣ ለአንባቢ ጠቅላላ ያገሩን ታሪክ ማሳወቅ የበለጠ የሚጠቅም መስሎ ታየኝ ። ይኸንንም እንደ ተቻለ አገባድጄ ፣ በአራት ቅጽ እንዳሳተምሁ ፣ ወደ መዝራያው መጽሐፈ አሳቤን መልሼ እንዳላሟላ ፣ አዲሱ የሰማልያ መንግሥት ነጻ መንግሥትነቱን ካቋቋመ በኋላ ፣ በኢትዮጵያ ላይ የሚያቀርበው የግዛት ጥያቄው ፣ ዛቻውና ድንፋታው ፣ የወሰን ላይ ግጭቱም እየተፋፋመ ስለሔደ ፣ ከሁሉ በፊት ከአራት መቶ ዓመት በፊት ከዚሁ ከሰማሌና ከሐረር አካባቢ ተነሥቶ በኢትዮጵያ ላይ ብዙ ጥፋት ያደረሰውን ፣ የግራኝ አህመድ ወረራን አስቀድሞ በመጽሐፍ መልክ ማቅረቡ ፣ ያሁኑን መንግሥትና ሕዝብ ሊያስጠነቅቅ ይችላል በሚል ግምት ፣ ከ1952 እስከ 1961 ዓ. ም. እስራኤልና ዩጎስላቪያ በነበርሁባቸው ጊዜዎች ውስጥ ፣ ከደንበኛው ሥራዬና ከዕረፍቱ የተረፈኝን ጊዜዬን ለዚሁ ሥራ መሠዋት ፈቀድሁ ።

የጽሕፈቱን ሥራ ጨርሼ ከቤልግራድ በ1961 ዓ. ም. ወደ አዲስ አበባ እንደ ተመለስሁ ፣ የመጽሐፉ እትማት (አንባቢ በግይስተው) በየምክንያቱ ዘግይቶ ፣ በ1965 ዓ. ም. በብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት ተዠምሮ ፣ የየካቲት ንቅናቄ በህዝባዊነት ዓመት

በ1966 ዓ. ም. ተጠርዞ ወጣ ። እንደ ወጣ ግን፣ እንደ ጠበቅሁትና እንደ ተመኘሁት በቶሎ የመበተንን ዕድል ሳያገኝ፣ ከለውጡ በኋላ በልዩ ልዩ ሰበብ እመጋዘን እንደ ተቀመጠ፣ በዚህ መካከል እኔም በ1967 ዓ. ም. ወደ ጡረታ የመገለል ዕድል ገጠመኝ ። አሳ ቤንም ሁሉ፣ ከዚህ በፊት ወዳሳተምሁት መለስሁ ። በተለይ ለኢትዮጵያ መከፋፈል ምክንያት የሆነው የዘመነ መሳፍንት አገዛዝ ወድቆ፣ አዲስ የግዕዝ መንግሥት መቆም ከዝመረበት ካፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት ዝምሮ ያለውን፣ ከዚህ በፊት ባጭሩ የጻፍሁትን እያሟላሁ ለመሥራት በቂ ጊዜ ለማግኘት ቻልሁ ።

ይኸንንም፣ ከዚህ በፊት በግል ባጠራቀምሁዋቸው ሠነዶች እየተጠቀምሁ፣ በቤቴ በምሠራበት ጊዜና በእጅ የጻፍሁትንም በመኪና የሚመታልኝ እያጣሁ በተቸገርሁበት ወቅት፣ ሳላሰበው፣ ያን ጊዜ የጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ ዋና ጸሐፊ ወደ ነበሩት ወደ ጓድ ፍቅረ ሥላሴ ወግደረስ ጽሕፈት ቤት ተጠርቼ፣ አንደኛ በብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት መጋዘን ተከማችቶ እንደዚሁ በመቀመጥ ሥራ ፈትቶ የነበረው፣ የግራኝ አህመድ የወረራ መጽሐፍ፣ በኩራዝ አሳታሚ ድርጅት በኩል ሕዝብ ሊያነበው እንዲችል በቀላል ዋጋ እንዲሸጥ መወሰኑን፣ ቀጥሎም በዚያው ሰዓት ለማዘጋጀው መጽሐፍ የጉደሉ ሠነዶች ቢኖሩ፣ እነርሱን ለመሰብሰብ ወደ ውጭ አገር ብሔድ መንግሥት ለዚሁ ጠቃሚና ታሪካዊ ዝግጅት፣ በጥናት መልክ ከቀረበ፣ ወጭውን እንደሚችል ነገሩኝ ። መንግሥት የሚያደርግልኝን የደጋፊነት አሳብ በምስጋና ተቀብዬ፣ የኢትዮጵያ ሠነዶች በይበልጥ ወደሚገኙባቸው ወደ ሮማ፣ ፓሪስ፣ ሎንዶን ሔጄ፣ ጊዜው ከማጠሩ የተነሣ ድካም ቢጨምርም፣ በተመደበው የአራት ወራት ጊዜ ውስጥ የቻልሁትን ያህል ለታሪኩ ጽሑፍ ጠቃሚ ነት ያላቸውን ሠነዶች ሰብስቤ ተመለስሁ ።

እንደ ተመለስሁም፣ ቀድሞ የሠራሁትን በማፍረስ እንደ ገና እያሟላሁ በመጻፍ፣ እነሆ አሁን «ዐፄ ቴዎድሮስና የኢትዮጵያ አንድነት» በሚል አርዕስት ተዘጋጅቶ ለአንባቢ የቀረበው ይኸ መጽሐፍ ሲሆን፣ በውስጡ ያፄ ቴዎድሮስ አነሣ ጎብኝቶች፣ ግዕዝ መንግሥት ለመገንባት የደረሰባቸው የውጣ ውረድ ድካም፣ በመጨረሻም ከእንግሊዞች ጋር ያደረጉት ጦርነትና የዘመናቸው ፍጻሜ ይገኝበታል ።

ያሁኑ መጽሐፍ የተጻፈበት ሥልት

እንደ ማናቸውም የታሪክ መጽሐፍ፣ ለዚህ ከመቶ ዓመት በላይ ላለፈውና በሕይወት ሥጋ ላልነበርንበት ያፄ ቴዎድሮስ ታሪክ መሠረት የሆኑት፣ በመጽሐፉ መጨረሻ የተዘረዘሩት አብዛኞቹ ያይን ምስክር ከሆኑት ካገር ተወላጆችና ከውጭ አገር ዜጎች በወቅቱ የተዘጋጁት መጻሕፍት ናቸው ። እነርሱንም፣ በደፈናውና በቀላሉ ዝርዝራቸውን ብቻ ከማስቀመጥ ዐልፈን፣ በየምዕራፍ ከፋፍለን ካሰፈርነው ጽሑፍ ጋር በቀላሉ አንባቢ አገናኝቶ፣ የተባለውንና የተደረገውን ሁሉ ሊያመዛዝንባቸው እንደሚችል፣ በየገጹ ግርጌ የምዕራፋቸውና የገጸቸው ቁጥር ለምስክርነት ተመልክቷል ።

ከዚህም ጋር የታሪክ ድርጊቶችን፣ ጊዜዎችን፣ የጉዞ መሥመሮችን፣ የጦርነት ቦታዎችን፣ በውጭ አገር ጽሑፎች ውስጥ ያጋጠሙንን ታሪካዊያን ሥዕሎችን ሰብስቦን ከታሪኩ ጽሑፍ ከማዛመድ ጋር፣ የሁለቱን ዜጎች ደራስያን አባባል በቀጥታ ካሰፈርን በኋላ፣ ጥሬ አሳቡን ለማለዘብና በዛሬው ዘመን አባባላችን፣ ለዛሬው ዘመን አንባቢ አብራራቶ ለማቅረብ ሞክረናል ።

ከማናቸውም ጠባብ ብሔረተኝነት ፍጹም ነጻ የሆኑትን ጸሐፊና አንባቢ ሳያጣላ፣ በቁም ነገር አዛምዶ ለዘለቄታ በስም ምነት አብሮ ለማኖር የሚያስችለው ያጻጻፍ ዘዴ ከዚህ መሥመር ውጭ ሊሆን አይችልም ።

ም ስ ጋ ና

1. በአውሮፓ በተለይ በሮማ፣ በኢጣሊያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር "Archivio Storico de' Soppressi Ministero dell' Africa Italiana" የሚባለውንና የቫቲካንን ቤተ መጻሕፍት

2. በፈረንሳይ አገር፣ Ministère des Affaires Etrangères Menoir et documents Afrique የሚባለውን ፤

3. በእንግሊዝ አገር፣ ኪው ጋርድን በሚገኘው India Office እና በ Public Record Office ለሠነድ ፍለጋ በተሠማራሁበት ጊዜ፣ ስለ ሹማምንቱ ትን አመራርና አቀባበል፣ ስለ ሠራተኞቹ የማያቋርጥ አገልግሎት ምስጋናዬን ከማትረብ ጋር፣ እንዳንዶቹ አብያተ መጻሕፍት እንኳን ሠነድ ያለበትን ጽሑፍ፣ ሠነዱ የሐደበትን አንጅሎፕ እስከ ማስቀመጥ መድረሳቸው የሚደነቅና የሚመሰገን ነው ።

በዚሁ ጊዜ በሮማ፣ ፕሮፌሰር ላንፍራንኮ ሪቺ፣ በሎንዶን፣ ጾክተር ሪቻርድ ፓንክረስት ከሹማምንቱ ጋር በግስተ የወቅ ረገድ ያደረጉልኝ እርዳታ ሊዘነጋኝ አይችልም ።

4. ወዳገር ከተመለስሁ በኋላ፣ ይህንን መጽሐፍ በማዘጋጀት ጊዜ፣ የባህልና ስፖርት ጉዳይ ሚኒስቴር በተለይም፣ በሚኒስትሩ በጎድ ግርማ ይልማ ፈቃድ የጸፉትን ምዕራፍ እያነበበ፣ የቃላት ቀውስ የፈደል ግድፈት እንዳይኖር እየተጠባበቀ፣ በማረም የረዳኝን አቶ ጥዑመ ልሳን ኃይሉን፣ በሚኒስትሩ ውስጥ በፎቶግራፍ ከፍል እን አቶ ላቀው ፋንታዬ ለመጽሐፉ የሚያገለግሉትን ሥዕሎችና ፎቶግራፎች እያነሡ በመስጠት፣ ከብሔራዊ

ቤተ መጻሕፍት ለዳራሽና ከአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ለጥ
ቅስ የፈለገሁዋቸውን መጻሕፍት በግቅረብ የረዱኝን ፣
ከኢትዮጵያ የካርታ ድርጅት ለስቀድሞ በደረቅ እርባስ
ባመለከትሁት መንገድ ካርታዎቼን በደንብ እየሠራ ያቀረ
በልኝን አቶ ዳንኤል ሰይፉን ፣ በመጨረሻም በእጅ የጻ
ፍሁትን በመኪና በመምታት የረዳችኝን ወይዘሪት እታ
ፈራሁ ከንፈን ከልብ አመሰግናለሁ ።

ተ. ጸ. መ.

ክፍል አንድ

የዐፄ ቲዎድሮስ የወጣትነትና
የሸፍትነት ዘመን

ምዕራፍ አንድ

የደምቢያና የወሎ መሳፍንተ ፍልጫ
በጉንደር መንግሥት ውስጥ

የኢትዮጵያን መከፋፈል ለማስቀረትና ሀገሪቱን አንድ ለማድረግ፣ ከፍተኛ ጥረት ያደረጉትን የዐፄ ቴዎድሮስን እነ ሣሥና አወዳደቅ ከመመልከታችን በፊት፣ የርሳቸው ወገኖች የሆኑትን፣ የቋረኞችን ሁኔታ አስቀድሞ መመልከቱ የታሪኩን አመጣጥ ለመገንዘብ ይጠቅማል። ቴዎድሮስ ከመንግሥቱ በፊት፣ ማንም እንደሚያውቀው፣ መጠሪያ ስማቸው ካሣ ነበር። ከሌላ ጋር በሞግሼነት እንዳያደናግር፣ በትውልድ ወረ ዳቸው በቋራ፣ 'ቋረኛው' ካሣ እየተባሉ ይጠሩ ነበር። ቋራ የሚገኘው፣ በቤጌምድር አውራጃ በደምቢያ ውስጥ ነው። የዚህ ክፍል ተወላጆች 'ቋረኞች' እየተባሉ በጉንደር መንግሥት ከዐፄ በካፋ ሞት ወዲህ ብዙ ሚና ተጫውተዋል። አጭር ታሪኩ ከዚህ እንደሚከተለው ነው።

በካፋ በ1686 ዓ. ም. ተወልደው፣ በ1713 ዓ. ም. ስመ መንግሥታቸው 'መሢህ ሰገድ' ተብሎ ከነገሡ በኋላ፣ በ1715 ዓ. ም. ከቋራ ባላባቶች ከደጃች መንበርና ከወይዘሮ እንኮዬ የሚወለዱትን፣ ቁንኸናቸውን እነጄምስ ብሩስ ያደነቁትን ወይ ዘሮ ምንትዋብን አገቡ። ከዚሁ ጋብቻ፣ ስመ መንግሥታቸው 'ብርሃን ሰገድ' የተባለው ዳግማዊ ኢያሱ፣ በ1715 በሰኔ 12 ቀን ተወለዱ። በካፋና ምንትዋብ 8 ዓመት ያህል አብረው እንደ ተቀመጡ፣ በመስከረም 11 ቀን 1723 ዓ. ም. ባልዮው ዐፄ በካፋ ስለ ሞቱ፣ የስምንቱ ዓመት ወጣት ኢያሱ ነገሡ። ምንም ለስሙ ኢያሱ ቢነገሡ፣ እናትዬዋ እቲጌ ምንትዋብ በመልክ ውበት ብቻ ሳይሆን በማስተዳደር ዕውቀትም፣ ችሎታም አግኝቶ ለተው የያዙ በመሆናቸው በልጃቸው ጉን ሆነው፣ ንግሥት ተብለው የጉንደርን መንግሥት ይመሩ ዝመር።⁽¹⁾

1 Annales... (Regume Iyasu II et Ignatius Guidi pp. 20—39)

ከእነዚህታችው በላይ በንግሥትነት በነገሡበት ቀን ምን ትዋብ የወርቅ አክሊል ደፍተው ፣ የወርቅ ጫማ ተጫምተው ፣ በደንብ ተረያጊጠው ፣ ነግ በተባለው በቅኋቸው ላይ ሆነው በአደባባይ ሲያልፉ ፣ በዘመኑ ያግርኛ አገጣጠም ፣

«አሁን ወጾች ዝምብር ፣ ተሸሽጋ ነበር ።
አሁን ወጾች ጨረቃ ፣ የምትለን ፍርድ ይብቃ
ደስ ይበልህ ዘመድ ፣ ከነገሠች በዘውድ
ደስ ይበልህ ባለጌ (፡) ፣ ከነገሠች ይተጌ
ደስ ይበልህ ጉንደር ፣ ቀድሞ ከፍተህ ነበር»

እያለ ወንድም ሴቱም ሲዘፍን ፣ ካህናቱም በበኩላቸው ፣

«መንከር ግርግ ፣ መንከር ግርግ

ወልደ ልዑል ጸላላ መንከር ግርግ»

እያሉ በወረብ አሸብሽበዋል ። (፡)

ኢያሱ በዕድሜ ከፍ ብለው ሥልጣን በጨበጡበትም ጊዜ ፣ እናትና ልጁ በሥልጣን ሽግግር ሰምና እሳት ሳይሆኑ ፣ ሰምና ወርቅ ሆነው ፣ በፍትር በስምምነት ፣ በጎብረት አብረው ሲገዙ ቆዩ ። በሴትዬዋ ምክንያት ፣ ገና ቀደም ብለው በበካፋ ዘመን የሴትዬዋ ዘመድ አዝማዶች ከቋራ እየመጡ በየሥልጣኑ ገብተው ተሠገሡት ። የኢያሱታቸው የወይዘሮ የልያና ወንድም ፣ ደጃዝማች ኒቆላዎስ የራስነት ማዕረግ ተጨምሮ የሰሜን ገዥ ሆነው ከቆዩ በኋላ ፣ ቢትወደድነት ጨምረው እንደራሴ ሆኑ ። (፡) ወንድም ዬው ራስ ወልደ ልዑል ፣ ካህናቱ በወረብ ላይ «ወልደ ልዑል ጸላላ» እያሉ ስሙን የጠቀሱት ፣ ለእንትዬዋ መንግሥት ጣራም ግድግዳም ሆና ፣ ከሹመት ወደ ሹመት ሲዘዋወር ቆይቶ በመጨረሻ ከራስ ኒቆላዎስ ሞት በኋላ ፣ ራስ ተብሎ የእንደራሴነቱን ሥፍራ የያዘነው ። (፡) እነ ራስ ኤልያስ ፣ እነ ማሞ ተንጫሽ ፍተው ፣

- ባለጌ ግለት ባላገር ግለት ነው ፣ ይተጌ ግለትም በዛሬ አነጋገር እተጌ ግለት ነው ።
- 1 Annales pp. 40—41
- 2 Idem pp. 46, 48
- 3 Idem pp. 75, 81

ሕዝቅያስ የሚባል የነጋሢነት ዘር ያለውን ከወህኒ አምባ አውጥተው ፣ በኢያሱ ፋንታ ለማንገሥ ቤተ መንግሥቱን ከበው ውጊያው በከበደበት ሰዓት ፣ ለመሸሸያቆቆበውን ወታደር ፣ «ባለሀብቱም ጉልማሳ! እኔ የወንዶች ወንድ መሆኔን ከተማው ያውቃል» ብሎ በተከራው ያረጋጋ ፣ ራሱም «ለምድር ቃል ይሁን ፣ አንቺ ካልሸሸሽ እኔ እንዳልሸሸ» ብሎ ፣ በመርከር ለውጊያ ከቆመበት መሬት ጋር ቃል ኪዳን የተጋባ ፣ ታላቅ የገርግና ወንድም ነው ። (፡) ከዚህ ድል በኋላ ፣ የኢያሱና የንግሥት ምንትዋብ መንግሥት ጸና ወልደ ልዑልም ከዚህ በኋላ ነው—ቢቶደድ ሲባል ቆይቶ ራስ ተብሎ የመንግሥቱ እንደራሴ የሆነው ። የግዕዙ ዜና መዋዕል ይኸን ሰው አንድ ጊዜ ‘መልአክ ምክር’ ፣ ሌላ ጊዜ ‘መልአክ ሠራዊት’ ይለዋል ። (፡)

ከራስ ወልደ ልዑል በቀር ፣ የንግሥት ምንትዋብ ዘመድ አዝማድ የራስ ኒቆላዎስ ወንድም አዛዥ ደኔ ፣ የአዛዥ ደኔ ልጅ ደጃች ማሞ ፣ የኢያሱታቸው የወይዘሮ የልያና እሳት የወይዘሮ ሰብሌና የአቤቱ መርቆርዮስ ልጆች ደጃች አውላበዮስ ፣ ደጃች አዮ ፣ ደጃች እሸቲ (፡) ፣ የንግሥት ምንትዋብ አክስት የወይዘሮ ማሚት ልጆች ፣ ደጃች እደሩና አዛዥ ልዑል ቃል ፣ አላላፊ ቀጸላ ሌሎችም በጉንደር ቤተ መንግሥት በየሥልጣኑ በብዛት ማስተዳደር ስለያዙ ፣ መንግሥቱ ራሱ ‘የቋረኞች መንግሥት’ እየተባለ ይጠራ ዝመር ። ነገር ግን ፣ ምንም እንኳን አብዛኛውን ያስተዳደር ቦታ ቢይዙም ፣ በአገው ምድርና በዳሞት ደጃች ወረኛ ፣ በአማራ አገር ራስ ወዳጅ ፣ በቤጌምድር ደጃች የማርያም ባሪያ ፣ በትግራይ ደጃች ስሙል ሚካኤል ፣ በጉጃም ደጃች የሴዴት ጣልቃ እየገቡ ፣ በጋርዮሽ በየክፍሉ አገራቸው እየተሾሙ ማለት ዳደራቸው አልቀረም ።

1 Annales pp. 66

2 መልአክ ሠራዊት ራስ ወልደ ልዑል ፣ ባቢያ ምክር ወጽኅ ጋይል እስሙ አልቦ ዘይመስሎ (158—159)

3 ደጃች እሸቲ የወገደ ኢያሱ አድያም ሰገደን ልጅ ፣ ወይዘሮ ወለተ ሩፋኤልን አግብተው ደጃች ጋይሉን ይወልዳሉ ። ጋይሉ ማገደረ ግርያም በግዛት የነበሩ ጊዜ የኢትዮጵያ ታሪክ እንዳይጠፋ ፣ ከየገዳማቱ አሰባስበው በማጻፍ ፣ ወደ ጊዜያችን የደረሱ የሙከራ ምሁር ናቸው ። የኢትዮጵያ ታሪክ ግዜ ይኩዋ አምላክ እስከ ወጪ ልብነ ድንግል, ገጽ 13 — 18

ከዐፄ ፋሲለና ከታላቁ ኢየሱ ወዲህ ፡ አሁንም በንግሥት ምንትዋብና በልጃቸው በኢየሱ ብርሃን ሰገድ ዘመን መንግሥት (1723 — 1747) ዓ. ም. የጉንደር ከተማ ፡ ባዳዲስ ሕንፃና በአትክልት እያሸበረቀ በቤተ መንግሥቱም ለግብር ሠንጋው ፡ መክቱ እየታረደ ፡ ከጠላና ከጠጅ ዐልፎ ወይን ጠጅ እንደ ወሃ የተጠጣበት ፡ ተድላ ደስታ የታየበት ጊዜ ስለ ነበረ ዘመኑ ራሱ ፡ 'የቋረኞች የአዱኛ ዘመን' ተባለ ።

ንግሥት ምንትዋብም ፡ በወጣትነታቸው ጊዜ ባለቤታቸው ዐፄ በካፋ ስለሞቱ ፡ ባገራችን የሴት ንግሥት ባል እንዳታገባ ሁኔታው ስለግያመች ፡ ኢየሱ የሚባለውን ፡ የዐፄ በካፋን የእ ጎት ልጅ አስቀምጠው ፡ ከዚሁ ሰውዬ አስቲር ፡ አልጣሽ ፡ ወለተ እሥራኤል የሚባሉ ሦስት ቆንሃኸት ወልደው ፡ አስቲር በፊት ለቤጌምድሩ ባላባት ለደጃች አዮ ልጅ ፡ ለደጃች የግርያም ባሪያ በኋላም ለደጃች ሚካኤል ስሑል ፡ አልጣሽ ለልጅዬው ለበ ኸርግድ ተክለ ሃይማኖት ፡ ወለተ እሥራኤል ለጉጃው ባላባት ለደጃች የሴዴቅ ተድረው ፡ የየአውራጃውንም ባላባቶች በጋብቻ መያዝ ፈልገው ነበር ። ደጃች የሴዴቅ ከወለተ እስራኤል ታላቅ ራስ ኃይሉን ስለ ወለዱ ፡ በሙሉ የጉጃም መሳፍንትና ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት የታላቅ ራስ ኃይሉ ተወላጆች ናቸው ።

ልክ በእንግሊዝ አገር ፡ ንግሥት ቪክቶሪያ በ1840 መስፍ ኑን አልቤርን አግብተው ባላቸው በ1861 ሞቱ ብቻቸውን በነበሩበት ሰዓት ፡ ጆን ብራውን የሚባለውን የልፍኝ አሽከራቸውን 'እንደ ባል ይዘዋል' እየተባሉ በሚታመቡበት ሰዓት ፡ አንዳንዶች ለግናደድ እያለ እመት ብራውን «እያለ» ያሾፍ እንደነበረ (1) ፡ በኢትዮጵያም ፡ ሕዝቡ የንግሥቲቱንና የኢየሱን ውስጠ ግንኙነት እየሰማ ፡ «ከባላቸው ዘመድ ግንጡ ፡ ወለዱ» እያለ እያማ ፡ ኢየሱንም «ምልምል ኢየሱ» እያለ ግፈዝ ስለ አበዛባቸው ፡ ይኸን ያስቀሩ መስሏቸው ፡ በንግሥቲቱ ፈቃድ የግራዝግችነት ግዕረግ ለኢየሱ ተሰጥቶት ነበር ። ግግሹ በዚሁ በግራዝግችነት ሲጠራው ፡ ሌላው በወጭ ያለው ቤጌምድራ

ግን ፡ አዲሱን የግዕረግን ስም ወደ ጉን እየተወ ፡ «ምልምል ኢየሱ» በማለት ጸና ። ይሁን እንጂ ፡ ንግሥት ምንትዋብ ከወገኖቻቸው ከቋረኞች ጋር በዚህ ዐይነት ተድላ ደስታ ሲኖሩ ፡ በመጨረሻ ተድላ ደስታ እየሸሸ የዚያኑ ያህል ሐዘን በሐዘን ላይ እየተከታተለ ደረሰባቸው ። የንግሥቲቱ ወዳጅ «ምልምል ኢየሱ» በ1735 ዓ. ም. ሞተ ። (1) ወደ ባሕር ገፍተው በመጣል የገደሉት ንጉሥ ኢየሱ ናቸው ተብሎ ተወራ ። በ1747 ዓ. ም. ንጉሥ ኢየሱ ሞቱ ። መርዝ ከመብል ጋር አብልታ ንጉሡን የገደለቻቸው የሚቼ የምልምል ኢየሱ እጎት ነች ተባለ ።

የሆነ ሆኖ ፡ እቲፊ ምንትዋብ በስውር የምልምል ኢየሱ ሞት ቢቆጫቸውም በይፋ ግን ፡ ታላቅ ሐዘን ተሰምቷቸው አምርረው ያለቀሱት ስለ ልጃቸው መሆኑን ፡ በሥርዓተ ቀብሩም ላይ በዘመኑ የለቅሶ ግጥም ፡

«አያ በሰቀላህ ውሃ መላ ፡ በሰቀላህ ውሃ መላ
የተራብ ዘመድ እንዳይበላ ፡ በሰቀላህ ውሃ መላ
ወይ እርሱ ሳለ ቀሊል ኢየሱ ለጋሡ
አንተ የወፍላ ንጉሡ»

እየተባለ መለቀሱን ዜና መዕዋሉ ያመለክታል ። (2)

ከዚሁ ተከታትሎ ፡ እናታቸው ወይዘሮ እንኮዬ በ1750 ፡ ወንድማቸው ራስ ወልደ ልዑል መጋቢት 20 ቀን በ1759 ዓ. ም. በጣም የሚያፈትሩዋቸው ያከስታቸው ልጆች ፡ ደጃች እሸቲና ደጃች አውሳብዮስ በ1760 ዓ. ም. ፡ በዳሞት ከአርሞዎች ጋር ሲዋጉ ሁለቱም ባንድ ቀን ጦርነት ሞቱ ። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ በንግሥት ምንትዋብና በቋረኞች ላይ መከራና ሐሣር እየተከታተለ መጣ ። የዚህም ምክንያት እንደዚህ ነው ።

1 Annales.....pp. 168—169

* በሰቀላህ ውሃ መላ ማለት ፡ በዛሬ እነጋገር በአዳራሽህ ግብር ጉብቶ ሕዝቡ እንዳይበላበት ስጧ እየተላቀሰ የእንባ ውሃ መላበት ማለት ነው ። ቀሊል የተባለውም በየዜና መዋዕላቸው ነገሥታት ቀሊል ከመንስር ፡ ጽኑፅ ከመ እንበላ ይባላሉ ። ወፍላን አልቃሽ ያነግቸው ላሰቶችና ዋጅራቶች የሸፈኑ ጊዜ ኢየሱ በፍጥነት ሔደው ተዋጉት የነበረውን ለግድሳት ነው ።

1- Historia No. 350 Janifier, les petits secrets de Victoria C.A Hibert pp. 63—66.

ዐፄ ኢያሱ በሕይወታቸው ሳሉ ፡ በሚስትነት ያገቡዋቸው ውቢት የሚባሉትን የወሎ የአሮሞ ባላባት ልጅ ነበር ። በሞቱበት ጊዜ በዙፋን የተከተሏቸው ከውቢት (ወለተ ቤርሳ ቤህ) የተወለዱት ልጃቸው ኢዮአስ ናቸው ። ስለዚህ ልክ እንደ ዚያው በንግሥት ምንትዋብና በልጃቸው በዐፄ ኢያሱ ጊዜ እንደ ሆነው ፡ ኢዮአስ የአያታቸውን የንግሥት ምንትዋብን ወገኖች ቋረኞችን ችላ እያሉ ፡ የእናታቸውን የውቢትን ወገኖች ከወሎ እያስመጡ ማቀራረብና ባለሟል ማድረግ ዝመሩ ። የእናታቸውን የውቢትን ወንድሞች ፡ ሉቦንና ብርሌን አምጥተው ፡ ሉቦን እንደ እንደራሴ ባጠገባቸው አስቀምጠው ፡ ለብርሌ የደጃዝማችነት ማዕረግ ጨምረው እስከዚህ ጊዜ ድረስ ከቋረኞች እጅ ውጥቶ የማያውቀውን የቤገምድርን ግዛት ሰጡት ።

በዚህ ጊዜ በወሎዎቹና በቋረኞቹ መካከል የሹመትና የሥልጣን ፍልሚያ ተነሣ ። ፍልሚያው በግድ ወደ ጥላቻ ፡ ጥላቻው ወደ ጦርነት በየወቅቱ እየዞረ ፡ በንጉሡ ባፄ ኢዮአስ መመቻት ፡ ወሎዎች አጥቂዎች ፡ ቋረኞቹ ተጠቂዎች ሆኑ ። ንግሥት ምንትዋብም ፡ በልጃቸው ጊዜ እንደ ገዙ በልጅ ልጃቸውም ዘመን በሥልጣን ለመቀጠል ሞክረው ሳለ ፡ ኢዮአስ ለእናታቸው ፊት እየሰጡ ለአያታቸው ፡ 'እንግዲህ በቃሽ ፤ አሁን ተራው የናቴ ነው' በሚል ስሜት ፊት ነሷቸው ። በዚህም ላይ ዕድሜያቸው ከስድሳ ዓልፎ ወደ አርጀና ስለ አዘነበለ ፡ የነገሩን አዝማሚያ አይተው ፡ ሁሉንም ትተው ወዳሠሩት ቤተ ክርስቲያን ወደ ቁስቋም ሔደው ፡ በጾም በጸሎት ተቀመጡ ።⁽¹⁾

በወሎዎች ሥልጣን አያያዝ ተቀይሞ የሸፈተው ፡ የታወቀው የቤገምድሩ ባላባትና የንግሥት ምንትዋብ አማች የነበረው ፡ የሰመ ጥሩው የደጃች አዮ ልጅ ደጃዝማች የማርያም ባሪያ ፡ በቤገምድር ሸፍቶ አዲስ ከተሾመው ከብርሌ ጋር ተዋግቶ ገደለው ። በሌላ ቀን ንጉሡና ሉቦ ዘምተውበት ከተማረከ በኋላ ፡ የማርያም ባርያ በጭካኔ በጦር ተጨቅጭቶ ተገደለ ።

በዚህ መካከል ፡ በቋረኞቹና በወሎዎች ጠብ መካከል ገብተው ሥልጣን ለመጨበጥ የተጠቀሙት ፡ ደጃች ስሑል ሚካኤል ናቸው ። እርሳቸውም በዐፄ ኢያሱ ጊዜ በትግራ ሸፍተው ሳለ ፡ በኋላ

በጦር ኃይል ተገድደው ጉንደር ከመጡ ወዲህ ፡ እያደር ከንጉሣዊ ቤተሰብ ተዛምደው የንግሥቲቱን ልጅ አስቴርን አግብተው የኢያሱም ባለሟል ሆኑ ። ካገራቸው ከትግራ መጥተው ጉንደር በገቡ ቁጥር ለንግሥቲቱና ለንጉሡ በሚያቀርቡት ገጸ በረከት ፡ ለየመኳንንቱ በሚያድሱት ልዩ ልዩ ስጦታ ስማቸው በጉንደር ታወቀ ። ዋና የግዛት ባላንጣቸውን ፡ የእንደርታውንና የእንዳመሆኔን ገዥ ፡ ደጃዝማች ወልዴን በጦርነት ስለ ገደሉ ፡ ትግራን በሙሉ ጠቅልለው መያዝ ችሉ ። በመጨረሻም ፡ ራስ ወልደ ልዑል በ1759 ዓ. ም. ከሞቱ ወዲህ ፡ በ1760 ዓ. ም. በዐፄ ኢዮአስ ጊዜ ፡ ራስ ተብለው የእንደራሴነቱን ሥፍራ ከሉቦ እየተፋለሙ ያዙ ። በዘዴና በውስጠ ተንኮል ፡ በቅድሚያ ከአሮሞዎቹ ጋር የኅብረት መልክ አሳይተው ፡ አማርኛን ከአስጠቁና ራስ ተብለው ሥልጣን ጠቅልለው ከጨበጡ በኋላ ፡ ቀጥለው በአሮሞቹ ላይ ተነሥተው በይፋ ተጣልተው በዳሞት ከሉቦና ከነፋሲል ጋር ይዋጉ ዝመር ።

ንጉሡ ኢዮአስም ፡ በአማርኛና በአሮሞዎቹ ጠብ ጊዜ ተጨንቀው 'ያበርድልኛል' ብለው በመጀመሪያ ላይ ለርሳቸው ሥልጣን ካስጨበጡ በኋላ ፡ በመጨረሻ ለእናታቸው ወገኖች ለነሱቦ ላድላ ብለው ሚካኤልን ለመጣል ምንም ውስጥ ለውስጥ ቢጣጣሩ አልሆነላቸውም ። አሮሞዎቹ እነ ፋሲል ፡ እነ ሉቦ በዳሞት በሸፈቱበት ጊዜ ፡ ሚካኤል ስሑል 'ሔደን በመንግሥትዎ ላይ የሸፈቱትን እንደጋ' ቢሏቸው 'እምቢ' ብለው ቀሩ ። ከዚህ በኋላ ፡ ራሳቸው ሚካኤል ሔደው በሚዋጉበት ጊዜ ፡ አሮሞዎቹ ተሸንፈው ግማሾቹ ሲሞቱ ወይንም ሲሸሹ ከተማረኩት ላይ በምርምር የኢዮአስ ከሸፍቶቹ ጋር ውስጥ ለውስጥ ማበራቸው ተገለጠ ። ንጉሡን ባደባባይ ከሰ መቅጣት አግባብ ስለ አልሆነ ፡ የንጉሡ ጠላት የነበሩትን የደጃች ነጩን ልጆች ወደ ቤተ መንግሥት ልከው በእልፍኛቸው እንዳሉ ንጉሡን ኢዮአስን በሻሽ አሳንቀው በግንቦት 8 ቀን በ1761 ዓ. ም. አስገደዷቸው ። በኢዮአስ ፋንታ ፡ ለግዛት የሚመጧቸውን ፡ የሰባ ዓመቱን ሽማግሌና እጅ ቆራጣውን ዮሐንስን ፡ ከወሀኒ አምባ አውርደው አነገሡ ። የጉንደር ካህናት «ቀታሌ ንጉሥ — ንጉሥ ገዳይ» እያለ ቢያማም ፡ ያማራውና የአሮሞው መኳንንትም ፡ ሥልጣናችንን በትግራ 'ተቀማን' እያለ ውስጥ ውስጡን ቢያገመተምትም ፡

1 ታሪክ ነገሥት ፡ ፓሪስ በቁጥር 143 የተቀመጠው ፡ ገጽ 287

ራስ ሚካኤል ስሐል (*) በጉንደር ተቀምጠው፣ ወደ ዓድዋም እየተመላለሱ በኃይላቸው ሁሉንም እየተጫኑ ከ1760 ዓ. ም. ጀምሮ በሙሉ ሥልጣን ሲያስተዳድሩ ቆይተው፣ በ1763 እና በ1764 ዓ. ም. በላስታና በአማራ ገዢዎች፣ በነደጃ ዝማች ወንድወሰን ተሸንፈው ተይዘው፣ በድብኮ አንድ ዓመት በግዛት እንዳሉ፣ ደጃች ወንድወሰን 'አገራቸው ይግቡ' ብለው ፈቅደውላቸው በዓድዋ 7 ዓመት ከቆዩ በኋላ፣ አርጅተው በ1772 ዓ. ም. ሞቱ ። ቀደም ሲል የትግራይና ኋላም የጉንደርን መንግሥት ያስተዳደሩበት ጊዜ ሲደመር፣ ወደ ዐርባ ዓመት ይሆናል ።

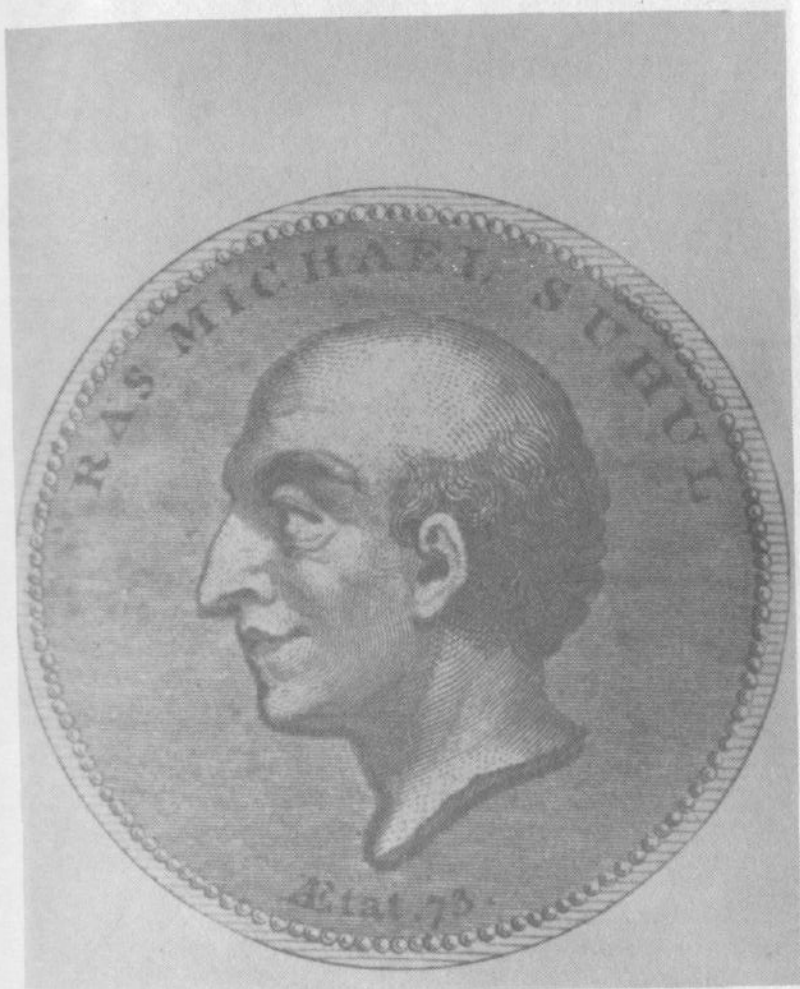
በዚህ መካከል፣ የቋረኞች መመኪያ የሆኑት ገንግሥት ምን ትዋብ፣ ስሐል ሚካኤል አማቻቸውን ለዚህ ማዕረግም ያበቋቸው አንደኛዋ እርሳቸው ስለሆኑ፣ በስሐል ሚካኤልም፣ በነደጃች ወንድወሰንም፣ በነራስ ዐሥራትም ጊዜ፣ ምንም ከሥልጣን ውጭ ቢሆኑ፣ ሁሉም አሉበት ድረስ እየሔደ እጅ እየነሣ አክብሯቸው ሲኖር፣ ከራስ ስሐል ሚካኤል ሞት ቀደም ብለው በ1767 ዓ. ም. ዐርፈው፣ በዘመናቸው አስጊጠው ባሠሩት ቤተ ክርስቲያን በቁስቋም ተቀበሩ ።⁽¹⁾

የርሳቸው ወገኖች ቋረኞች፣ ምንም የቀድሞ ገናንነታቸውና በየከፍተኛው ሥልጣን ተሳታፊነታቸው ቢቀር፣ ቀድሞ ከሞት የተረፉት በስሐል ሚካኤልም፣ በነወንድወሰንም፣ በነራስ ዐሊም ዘመን ሁሉ በልዩ ልዩ ሥራ እየተባበሩ ሠርተዋል ። ከነዚህም ውስጥ ደጃች ኃይሉ እሸቱ፣ የእቲጊ ምንትዋብ አክስት፣ የወይዘሮ ሰብሌ የልጅ ልጅ የደጃች እሸቱ ልጅ፣ የራስ ስሐል ሚካኤልን ልጅ አግብተው፣ ብዙ ጊዜ ከሹመት ወደ ሹመት እየተዘዋወሩ፣ አንድ ጊዜም በራስ ሚካኤል ስሐል ባላ ጋራዎች እየተሻሩ፣ ወደ ጉጃምም እየተሰደዱ እስከ ብዙ ዘመን ቆይተዋል ።⁽²⁾ የሞቱበትን ጊዜ የሚናገር ማስረጃ ለጊዜው አላገኘንም ።

* ስሐል ማለት 'የተባለ፣ ስል፣ ሹል' ማለት ነው። የራስ ሚካኤል የትጽል ስም ሲሆን ከሰማቸው ቀድሞም፣ ተከትሎም ይነገራል።

1 ታሪክ ነገሥት፣ ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት፣ ቀ. 143 ገጽ 287 ። እቲጊዬቱ የሞቱበትን ግንቦት 26 ቀን 1765 ዓ. ም. የሚያደርገው አለ ።

2 Idem...pp. 250—285.

ՀԱՆ ՌԱԿԱ ՄՈՒԼԱ
(ԻՋՄԱՆ ՊԵՆ ՍՈՒԿԵ)

ከደብዳቤ የማርያም ባሪያ ሞት በኋላ ራስ ስሐል ሚካኤል ያገባቸው
ወ/ሮ አስቴር ኢያሱ (ምልምል)
(ከጀምሮ ሳሩስ መጽሐፍ)

ጆምስ ብሩስ የራስ ስሐል ሚካኤልን እጅ ሲሰም
(ከስቱር ዱ ሞንድ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሁለት

በካሣ ልደተና ዕድገት ለካባቢ የነበሩት መሳፍንት ያገዛዝ ፍልጣያ
— ልጅ ካሣ ባሽከርነት ያገለገሉዋቸው መኳንንትና መሳፍንት

ዝርዝር ታሪክ ሰፊ ሐተታ ቢጉድለውም፣ የዐፄ ቴዎድሮስን
ታሪክ በደረቁና በመጠኑ ጽፈው ያወረሱን ሦስት የኢትዮጵያ
ምሁራን ናቸው። እነዚህም፡

አንደኛው አለቃ ዘነብ የሚባሉት የይፋት (ሸዋ) ተወላጅ
ሲሆኑ፣ እርሳቸውም በመዝናኛው ወቅት የንጉሠ ነገሥቱ
የጸሐፊዎች አለቃ (ጸሐፊ ትእዛዝ) በመሆን ሲያገለግሉ ቆይ
ተው፣ በኋላ ጸሐፊ ትእዛዝ እንግዳ ሲተኩ፣ እርሳቸው የመዝገብ
ቤት ሹም ሆነዋል።⁽¹⁾ ያፄ ቴዎድሮስን ታሪክ የጻፉት፣ ከእንግ
ሊዝ ጦር ጋር በ1860 ዓ. ም. እስከ ግብጽ ድረስ ከሐዱ በኋላ፣
ከዚያ ተመልሰው ምጥዋ ከነሙንዚንገር ጋር በሰነበቱበት ጊዜ
ይሁን፣ ወይም ወደ አገራቸው ወደ ይፋት ከተመለሱ በኋላ ይሁን፣
በትክክል አይታወቅም። የሆነ ሆኖ፣ የርሳቸውን ታሪካዊ ጽሑፍ
ኢኖ ሊትማን የሚባሉት የጀርመን ሊቅ በ1902 ዓ. ም. (እ.ኤ.አ.
ቁ.) በማሳተም አራብተውታል።

ሁለተኛው፣ አለቃ ወልደ ማርያም ዘምሐይ (ሸዋ) የጻፉት
ነው። እርሳቸውም በመቅደላ ከግዛቶቻቸው ከነአባ ሰላማ ጋር
እንደ ነበሩ ሲናገሩ፣ እንደ ዘነብ ቀደም ብለው የቴዎድሮስ አሽ
ከር ይሁኑ፣ አይሁኑ አናውቅም። ታሪኩንም የጻፉት ቴዎድሮስ
በሞቱ በዐሥራ ሦስተኛው ዓመት፣ በ1873 ዓ. ም. መሆኑን
ራሳቸው በጽሑፉ መጨረሻ ገልጠውታል።⁽²⁾ የርሳቸውንም
የእጅ ጽሑፍ ብዙ ዘመን በአዲስ አበባ ያፄ ምኒልክ አማካሪ

1 Narratife of The Mission
H. Rassam - Vol. II - pp. 152-349

2 ሞንደን ቪላዬ ያሳተሙት ያለቃ ወልደ ማርያም ጽሑፍ ገጽ 79

ሆነው የተቀመጡት ሙሴ ሞንዶን ሺዳዬ ወደ ፈረንሳይኛ ተርጉመው በማሳተም ፡ አራብተው ጽሑፉን ከአውሮፓ ሊቃውንት ጋር አስተዋውቀውታል ።

ሦስተኛው ፡ ስማቸው የማይታወቀው ፡ ነገር ግን በአጻጻፋቸው ውስጥ የትግራይ ወይም የትግራይ ተወላጅና ፡ በዚህም ላይ የኢጣሊያን ቋንቋ የሚያውቁ መሆኑ የሚያስታውቀው ጸሐፊ ናቸው ። ይኸንኑ ጽሑፍ እንደ አውሮጳ አቆጣጠር በ1959 ዓ. ም. በሮማ ሉዊጂ ፋዚላ አሳትመውታል ።

የሦስቱም ጸሐፊዎች አተራረክና በቴዎድሮስ ታሪካዊ አፈጻጸም ላይ ጊዜው ይለያያል ። አለቃ ዘነብ ፡ ከወደ መዝናኛው ያለውን የካሣን የልደታቸውን ፡ የዕድገታቸውን ፡ የሽፍትነታቸውን ፡ የሹመታቸውንና የንጉሠ ነገሥትነታቸውን ዘመን እንደ ተቻለ በዘመኑ አነጋገር አስፋፍተው ከጸፉ በኋላ ፡ የመጨረሻውን ዘመን አስቀርተውታል ። ጽፈውት ፡ ሌላ ሰው ጉርዶ አስቀርቶት ወይስ ጠፍቶ ይሆን ያስኛል ። አለቃ ወልደ ማርያም ፡ የመዝናኛው ሪያውን የቴዎድሮስን የልጅነትና የወጣትነት ዘመን በመቀነጣጠብ አሳጥረው ፡ የመካከለኛውንና እስከ ፍጻሜ ሕይወታቸው ድረስ ያለውን ግን ትንሽ ሰፋ አድርገው ጽፈዋል ። ሦስተኛው ፋዚላ ያሳተሙት ፡ ከመዝናኛውና ከመካከለኛው የበለጠ ፡ በነዚያ በሁለቱ ጽሑፎች ውስጥ የማይገኝ ፡ የመጨረሻው የቴዎድሮስን ሕይወት በመቅደላ ፡ በርሳቸውና በእንግሊዞች መካከል የተደረገውን ጦርነትና የንጉሡን ያማመዋት ሁናቴ ስለሚዘረዝር ፡ በተቻለ መጠን የኝህን ስመ ጥር ንጉሠ ነገሥት ታሪክ ለማሟላት ጠቅሟል ። ስለዚህ ሦስቱም ጸሐፊዎች ከነርሱ ወዲህ ለተነሡት ለነጻነት ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ፡ ለዛሬ ዘመን ጸሐፊና አንባቢ ባለውለታ መሆናቸው አይጠረጠርም ።

በኢትዮጵያ የሥነ ጽሑፍ ታሪካችን ውስጥ ፡ ከቀድሞ ገምሮ አባቶቻችን በታሪካዊ ጽሑፋቸው ውስጥ ቀንና ዓመተ ምሕረት ለመጨመር እምብዛም አይችገሩም ። በጣም የሚያስቸግረው ፡ ወሩን ጽፈው ዓመቱን ወደ ጉን በመተው ፡ ወይም በየፈረቃ የሚውለውን ካራት አንዱን የወንጌላዊውን (ማቴዎስ ፡ ማርቆስ ፡ ሉቃስ ፡ ዮሐንስ) ስም ጠቅሶ ማለፍ ልማዳቸው ነው ። በዚህም ምክንያት እላይ ስማቸው የጠቀሰው አባቶች ፡ ብዙ ነገር ሲጽፉ

ካሣ የተወለዱበትን ቀንና ዓመተ ምሕረት አልጠቀሱም ። የሚጽፉት አብዛኛውን ጊዜ ፡ ወደኋላ ተመልሰው የሌሉበትን ጭምር ያለፈ ታሪክ ስለሆነ ፡ ቀንና ዓመተ ምሕረት መጠያየቁ መመራመሩ ያዳግታቸዋል ። የሚጠየቅ ቤተሰብ ቢገኝም ፡ ያመተ ምሕረትን ነገር ፡ እንኳን የዚያን ዘመን ቤተሰብ ፡ የሐያኛው መቶ ክፍለ ዘመን እንኳን ቤተሰቦች ፡ አብዛኞቹ የልደትን ቀንና ዓመት በማወቅ አይጠነቀቁም ። አንድ አድራጉት ተፈጽሞ እንደሆነ በዚያ ስሌት ይደረጋል ፡ በመካከል የተወለደው ወይም የሞተው ትክክለኛ ጊዜው እንደ ተጻፈነ ይቀራል ማለት ነው ። በተለይ ደግሞ ፡ ቢበዛ የነገሥታት የጳጳሳት ይጻፍ እንደሆነ ነው እንጂ ፡ ወደፊት ይነግሣሉ ተብለው ያልተጠረጠሩትን የካሣን የልደት ቀንና ዓመት ለመጻፍ በቅድሚያ የሚያስበው የለም ።

ስለዚህ ፡ ያገራችንን ታሪክ ለመጻፍ ባገራችን ጽሑፍ ያጣነውን ለማግኘት ፡ ምዝገባ ወደ ለመጻፉ ወደ ፈረንጆች ጽሑፍ ሔዶ መፈለግ ልማዳችን ከሆነ ቆይቷል ። ያፂ ቴዎድሮስን ታሪክ የጻፉት ወይም የተጻፈውን ወደየቋንቋቸው የተረጉሙት ፡ አብዛኞቹ የካሣን ልደት (እ.ኤ.አ.) በ1818 — 1820 ዓ. ም. መካከል አድርገውታል ።⁽¹⁾ ሬቤራንድ (የተከበሩት) ሐንሪ ስቴርን ብቻ እስከ 1822 ዓ. ም. አራዝመውታል ።⁽²⁾ መሠረት ማድረግ የሚሻለው የፊተኞቹን ይመስላል ። እነርሱ ከሰጡት 1818 — 1820 ዓ. ም. ላይ ወደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር ያመጣነው እንደሆነ ካሣ የተወለዱት በ1811 ይሆናል ። ይኸውም እኔ ካሠፈርሁት ከ1811 ዓ. ም. (ጥር 6 ቀን) ጋር ይገጥማል ።⁽³⁾

የካሣ የአባታቸው አገር ቋራ ነው ። እናታቸው የጉንደር ተወላጅ ናቸው ። ቋራ የሚገኘው በጠቅላላው ከቤንምድርና ፡ በተለይም ከመናገሻ ከተማው ከጉንደር በስተምዕራብ በሚገኘው በደምቢያ ውስጥ ነው ። ይኸውም የደምቢያ ወረዳ ፡ ከደቡብ በኩል አገው ምድር ፡ ከወደ ሰሜን ሰሜንና የአርማጭሆ በረሃ

- 1 Chronique de Theodros II - Mondon Vidaillet, p, 12, J. B. Coulbeaux Hist. Pol. Vol. II - p. 409
- 2 The Captive Missionary.....Chap. 1, p, 2
- 3 የክርስትና ስማቸው ገብረ ኪዳን መሆኑ በፋዚላ ጽሑፍ ገጽ 1 ላይ ተጠቅሟል ።

በምዕራብ የሱዳን ግዛት ያዋስኑታል። ከጉንደር ዘመን መንግሥት ከነፋሲል ከነአድያም ሰገድ ዝምሮ፣ ሱዳኖችንና ገዢዎቻቸውን፣ ግብጾችንና ቱርኮችን ባንድ ወገን፣ ኢትዮጵያውያንን በሌላ ወገን ሲያከራክር፣ ሲያዋጋ የኖረው፣ የስናር ወረዳ፣ እንዲሁም ከተማዎቹ እነ ጋላባት፣ እነ መተማ በምዕራብ በኩል ከደምቢያና ከቋራ ጋር በቅርብ ይዋሰናሉ።

ቴዎድሮስ በተወለዱበት ዘመን (1811 — 1812)፣ ደብረ ታቦር ተቀምጠው ደንበኛውን የመስፍንነቱን ሥልጣን የያዙት ታላቁ ራስ ጉግሣ ናቸው። በዚሁ ጊዜ በትግራይ ራስ ወልደ ሥላሴ፣ በሰሜን ራስ ገብሬ፣ በዳሞትና በአገው ምድር ደጃች ዘውዴ፣ በጉጃም ደጃች ጓሉ፣ በላስታ ዋግሹም ከንፋ፣ በወሎ ደጃች ሊበን፣ በሸዋ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ የየክፍለ ሀገራቸውን ይዘው ያስተዳድራሉ። በዚሁ ጊዜ፣ መሳፍንቱ በትውልዳቸው ልዩነት የተነሣ፣ ይኸውም ማለት ከሰሎሞናዊው ዘር ስለማይወለዱና ራሳቸው መንገሥ ስለማይችሉ፣ አገሪቱም 'ያለ ንጉሥ አትገዛም' በሚል የባህል እምነት፣ ከነገሥታቱ ልጆች እነ ዕንጋለ ጽዮንን፣ እነ ተክለ ጊዮርጊስን፣ እነ ኢዮአስ ዳግማዊን፣ እነ ሕዝቅያስን፣ እነ ሣህለ ድንግልን እንደ ፈለጋቸው እያቀያየሩ ያነግሡና፣ እነሱ ደግሞ ከነጋሢዎቹ የራስነትን ማዕረግ ተቀብለው ያስተዳደሩን ሥልጣን ይጨብጣሉ። ይኸውም፣ በጳጳስ ያልነገሠ ንጉሥ ዋጋ እንደሌለው፣ በነጋሢ ያልተሠየመ ራስነትም አይረጋም በሚል ባህላዊ ስሜት ነው።

እንግዲህ ከዚሁ ከራስ ጉግሣ ዘመን ዝምሮ፣ በልጆቻቸው በነራስ ይማም ውስጥ ሆነው በትክለኛ ባላባትነት ደምቢያን፣ ከዚያም ኃይል ሲመቻቸው፣ አካባቢውን ወገራንና አቸፈርን ጨምረው የሚገዙ ደጃች ማሩ ናቸው። ቋራ በደምቢያ ውስጥ ስለሆነ፣ በደጃች ማሩ ሥር ሆነው ቋራን በባላባትነት የሚገዙት ደግሞ፣ የካሣ አባት ኃይሉ ወልደ ጊዮርጊስ ናቸው። ከማሩ በፊት፣ ደምቢያንና ቋራን የራስ ጉግሣ ልጅ ደጃች አሉላ ይገዙ ነበር። አሉላ ከሞቱ በኋላ ለማሩ ተሰጠ።

ግንቦት 16 ቀን 1817 ዓ. ም. ራስ ጉግሣ ሲሞቱ፣ ልጃቸው ራስ ይማም ደንበኛው መስፍን ሆኑ። ደጃች ማሩ፣ የራስ ይማምን ልጅ ወይዘሮ ወርቅ ወሃን ያገባሉ። እንደዚሁም በሰሜን ራስ

ገብሬ ሞተው፣ በሕይወታቸው ከራስ ጉግሣ ልጅ ከወይዘሮ ሂሩት የወለዱቸው ደጃዝማች ኃይለ ማርያም፣ አባታቸው ራስ ገብሬ ከሞቱ በኋላ ስሜንን ሲገዙ ቆይተው፣ በግንቦት በ1818 ዓ. ም. እሳቸውም ሞቱና ልጃቸው ደጃች ውቤ ተተኩ። በአገውም ደጃዝማች ዘውዴ ሞተው ልጃቸው ደጃች ጉሹ፣ በጉጃምም ራስ መርድ ሞተው ደጃች ጓሉ ተሾመዋል። በትግራም የእንደርታው ራስ ወልደ ሥላሴ ሞተው፣ የአጋሚው ደጃች ሰባጋዲስ ተተክተዋል። በሸዋ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ግን፣ ካገሩ ርቀት የተነሣ የግዛት ዘመናቸውም ረዘም ያለ ስለሆነ የሚገንጣቸው ሳይኖር፣ በሰላም ግዛታቸውን ያስፋፋሉ። በልጅ ካሣ ልደትና ዕድገት አካባቢ ማሕል፣ ኢትዮጵያንና ሰሜን ምዕራቡን ተከፋፍለው የሚገዙ መሳፍንት እነዚህ ናቸው።

በዚህ መካከል፣ ደጃች ማሩ የደምቢያና የቋራው ገዢ፣ የራስ ይማምን ልጅ ወይዘሮ ወርቅ ወሃን አግብተው ሲኖሩ፣ ሴትዮዋ ስለሞቱ ለሁለቱ ዝምድና እየቀዘቀዘ መሔድ ምክንያት ሆነ። ቢሆንም፣ ይማምና ማሩ የበላይና የበታች ሆነው በስምምነት እንዳሉ፣ ይማም ውቤን ግባልኝ ቢሉዋቸው እምቢ አሉ። ለጊዜውም ማሩና ውቤ በይማም ጀርባ ተስማምተው ሳለ፣ ማሩ ሳይሰሙ ውቤ በምስጢር ተላልከው ለራስ ይማም ገብተው ተራረቁ። በዚህ ጊዜ፣ ደጃች ማሩ ተናደው የደጃዝማች ኃይለ ማርያምን ደግነትና የዋህነት፣ የልጃቸውን የውቤን ተንኮለኛነት በማውሳት፣ «በግእባብ ይወልዳልን?» አሉ ይባላል።⁽¹⁾

ከዚህ በኋላ፣ እንደራሴው ራስ ይማም ማሩን ለማሳዘን፣ ውቤን ለማስደሰት ሲሉ፣ ወገራን ከደጃዝማች ማሩ ወስደው ለውቤ ጨመሩላቸው። ስለዚህ፣ በደጃዝማች ማሩና በራስ ይማም መካከል፣ በፊተኛ ጊዜ ከነራስ ጉግሣ ጊዜ ዝምሮ በነበረው ወዳጅነት ፈንታ ጠብ ተተካ። ደጃዝማች ማሩም ለራስ ይማም አልታዘዘም ስላሉ፣ ይማም ጦራቸውን ይዘው ወደ ደምቢያ ጉዞ ሲዝምሩ፣ ውቤም 'ታመሃል ቅር' ቢባሉ 'እምቢ' ብለው በቃሬዛ እየተጓዙ ተከተሉ። ደጃች ማሩም የአገው ምድሩን ገዢ ደጃች ጉሹን በማባበል ጭምር አስተባብረው ሲመክቱ ከተስማሙ በኋላ፣ ትንሽ እንደ ተቆራቆሱ የራስ ይማምን ጦር አበዛዙን

1 ወሰሚያ ደጃዝማች ማሩ ከመሔድ ደጃዝማች ውቤ በጎቡዕ ጋስ ራስ ይማም፣ ይቢ በግዕድ ይወልድኑ አርጌ La Crronaca Reale Abyssina Conti - Rossini pp. 63 - 65

ጉሹ አመዛዝነው ፣ ማሩን አጋልጠው ወደ አገራቸው ወደ ዳሞት ሸርተት ብለው ሔዱና ማሩ ብቻቸውን ቀሩ ።

ከጉሹ በቀር የራሳቸውም መኳንንት ቢከዱዋቸውም ፣ «እኔ ማሩ በፈረሴ ጀርባ ላይ እንዳለሁ እየተዋጋሁ እምታለሁ እንጂ ፣ ምንም ቢሆን ለጠላቱ እጄን አልሰጥም» ብለው ፣ ጦርነት በተገዢ መረበት ሰዓት ተመልካች እስኪደነቅ ድረስ በፈረሳቸው ላይ እንዳሉ ወዲያና ወዲህ እየተራወጡ ፣ በገዢዎች ሲያዋጉና ሲዋጉ ፣ የላስታው የዋግሹም ክንፉ ወታደር በጥይት መትቶ ከፈረሳቸው ገለበጣቸውና ፣ በጥቅምት 17 ቀን 1820 ዓ. ም. ሞተው በዋሽራ (ጉጃም) ተቀበሩ ። (1) በመሞታቸው ዋና ባላጋራቸው ራስ ደማም ሳይቀሩ የቀድሞውን ወዳጅነት አስበው አለቀሱላቸው ።

በዚህ ጊዜ ፣ አባታቸው ከእናታቸው ተፋትተው ካሣ ከእናታቸው ጋር በጉንደር የሕፃንነታቸውን ጊዜ ካሳለፉ በኋላ ፣ ትንሽ ከፍ ሲሉ በቸንከር ተክለ ሃይማኖት ይማሩ ነበር ። (2) ዕድሜያቸው በዚህ ሰዓት (1822) 10 ዓመት በደረሰበት ወቅት ፣ አሸናፊውን ራስ ይማምን ተከትሎ የመጣው የዋጅራት ፣ የራያና የአዘቦ ዘማች በገዳሙ ገብቶ ያገኘውን እየዘረፈ ብዙ ሕፃናትና ተማሪዎች ፣ መምህራን ጭምር የፈጀ ጊዜ ፣ ካሣ በጫካ ተደብቀው ለጥቂት አመለጡ ። (3) በዚህም ጊዜ የካሣ አጉት ክንፉ በደጃች ማሩ ውስጥ ሆነው ሲዋጉ በላስቶች እጅ ተማርከው ሔዱ ።

ከዚህ በኋላ ፣ ካሣ ፣ እላይ እንዳልነው አባትና እናታቸው በሕፃንነታቸው ስለ ተለያዩ ፣ ከእናታቸው ጋር ወደ ጉንደር ሔደው ተቀመጡ ። ራስ ይማም ፣ ደጃች ማሩ ከሞቱ በኋላ ፣ የደምቢያን ግዛት ለቋራ ባላባቶች ለነ ክንፉ ይሰጡ ይሆን እየተባለ ሲጠበቅ ፣ ለታናሽ ወንድማቸው ለማርዬ ደረሰ ። አሁንም ራስ ማርዬ በመዝመሪያው ወቅት የደጃች ማሩን ግዛት ደምቢያን

ለወገኖቻቸው ለባቡ ባሪሆይ ፣ ቀጥሎም ለወሬኛ ወንድ ከሰጡ በኋላ ፣ በመጨረሻ ለደምቢያው ትክለኛ ባላባት ፣ ለክንፉ የደጃ ዝማችነት ማዕረግ ጨምረው ሰጧቸውና የደምቢያና የቋራ ሕዝብ ደስ አለው ።

በመካከሉ ፣ ራስ ማርዬና የትግሬው ገዥ ደጃች ሰባጋዲስ በግዛት ተጣልተው ለውጊያ በሚፈላለጉበት ጊዜ ፣ የሰሜኑ ደጃች ውቤ በመዝመሪያ ከሰባጋዲስ ጋር ተስማምተው ፣ የሰባጋዲስን ልጅ ወይዘሮ ድንቄን አግብተው ፣ ከቀድሞው ወዳጃቸው ከራስ ማርዬ ጠበኛ ሆነው ነበር ። ራስ ማርዬም ከሰባጋዲስ በፊት ውቤን ለመውጋት ሲዘጋጁ ፣ ውቤ ሰባጋዲስን «ናና እርዳኝ» ቢሏቸው ፣ «እዚሁ እኔ ዘንድ መጥተህ ከረምትን አብረን እናሳልፍና ፣ በኋላ ባንድነት ሆነን ማርዬን እንወጋለን» ብለው መለሱ ። ውቤ ግን ፣ «ይኸ እንዴት አድርጎ ይሆናል ፣ ወዳንተ ስመጣ አገራ ይያዛል» እየተባባሉ ሁለቱ መልእክት ሲለዋወጡ ፣ ማርዬ ወደ ሰሜን ዘምተው ውቤን አባረሩ ። በመጨረሻም ፣ እንደራሴውን ማርዬን መመከት አቅቷቸው ፣ ውቤ መልሰው ለማርዬ ታዋቀው ገቡና ፣ በጠላትነቱ ቦታ ማርዬና ሰባጋዲስ ብቻቸውን ስለቀሩ ፣ ተከዜ ወንዝ አጠገብ በ1822 ዓ. ም. መጋቢት ወር ሁለቱ ተጋጥመው ሲዋጉ ፣ ሐጉስ የሚባሉት የሰባጋዲስ ልጅ ራስ ማርዬን በጥይት ሲገድሉ ፣ የማርዬም ወገኖች እነ አዛዥ ውብሸት ሐጉስን ገደሉና የጌታቸውን ሞት ተበቀሉ ።

ደጃች ሰባጋዲስ ፣ ባንድ ወገን ተማርከው በማርዬ ሰዎች እጅ እንዳሉ ፣ የልጃቸውን የሐጉስን ሞት ሰምተው ሐዘናቸውን ሳይጨርሱ ፣ የጌታቸው ሞት ያናደዳቸው የራስ ማርዬ ሰዎች እርሳቸውንም ገደሏቸው ። በሰባጋዲስ ጊዜ የገነኑት የአጋሚ ባላባቶች በዚህ ጊዜ ትልቅ ውድቀት አገኛቸው ። በርሳቸው ፋንታ በዚህ ግርግር መካከል ፣ ብለጡ የሰሜኑ የራስ ገብሬ የልጅ ልጅ ፣ እኝሁ ውቤ እየተስፋፋ ፣ እያደር እየተጠናከሩ ሔደው ትግራይንና ትግረን ጠቅልለው ለመያዝ ችሉ ። በሚቹ በራስ ማርዬ ፈንታ ፣ አሁን ወንድማቸው ራስ ዶሪ ተተኩ ። ራስ ዶሪ በአባታቸው በራስ ጉዝሣ ፈቃድ ውጫሌንና ወረሂመኑን ሲገዙ ቆይተው ፣ ወደዳሞት ተዛውረው በሚገዙበትና በርሳቸው እግር ደጃች ጉበና በተሾሙ ጊዜ ፣ የዶሪን ቸርነት የጉበናን ጨካኝነት በማውሳት በዘመኑ እንደዚህ ተብሎ ተገጠመ ።

- 1 ወተድጋሉ ደጃዝማች ጉሹ ምስለ ሠራዊት... ወተርፈ ባሕቲቱ ደጃዝማች ማሩ ፣ ሐራሁኒ ወመኳንንቲሁኒ እለ አኩነናሙ ሀገረ ኢተለውዎ ። ወእንከርዎ መኳንንት እንዘ ይተመያየጥ በፈረስ ማዕከል ተትል ። ወደቤ አይገብእ ውስተ ዕድ ፀርየ አላ እመውት በዛባነ ፈረሰየ ። ወተተሉ አሐዱ ሐራዊ ዘዋግሹም ከንፋ በነፍጥ ፣ ወድቀ እምላዕል ፈረሰው ወዋተ ... La Chronaca Reale ... p/65-68
- 2 ሊትማን ያሳተመው ያለቃ ዘንብ ጽሑፍ ገጽ 5 ሞንዶን ያሳተመው (ፀ/ማ) ገጽ 1-2
- 3 አለቃ ዘንብ ገጽ 5

«ባልቴቱ በምን ትጠሪ
 ሳዱላይቱ (ልጃገረዲቱ) በምን ትዳሪ
 ጉጃም ሔደና እንጀራው ዶሪ
 ጉበና መጣ ቀንጃ (ቋንጃ) አስመታሪ ። » (1)

የሆነ ሆኖ ፡ ራስ ዶሪ ከዳሞት (ጉጃም) መጥተው በወንድማቸው በራስ ማርዬ እግር እንደ ተተኩ ፡ ምንም ያህል ሳይቆዩ በሦስተኛው ወር በሰኔ በ1822 ዓ. ም. ሞተው የወንድማቸው የደጃች አሉላና የወይዘሮ መነን ልጅ ራስ ዐሊ የመስፍንነቱን ሥፍራ ያዙ ። (2)

በዚህ ዐይነት ፡ ከታላቁ ራስ ጉግሣ ወዲህ በመስፍንነቱ ሥልጣን የተከታተሉት ራስ ይማም ፡ ራስ ማርዬ ፡ ራስ ዶሪ ልጆቻቸው ሲሆኑ ፡ አሁንም የመስፍንነቱ ሥልጣን ከርሳቸው ቤተሰብ አልወጣም ። ከዶሪ የቀጠሉት ራስ ዐሊ (ትንሹ) የወንድማቸው የደጃች አሉላ ልጅ ናቸው ። አሉላ የወሎውን ባላባት ፡ የደጃች ሊበንን ልጅ ፡ ወይዘሮ መነንን አግብተው ዐሊን ይወልዳሉ ። ስለዚህ ፡ ዐሊ የራስ ጉግሣ የወንድም ልጅ ፡ የልጅ ካሣ (ጓላ ቴዎድሮስ) ባለቤት ፡ የወይዘሮ ተዋበች አባት መሆናቸው ነው ።

ራስ ዐሊ የመስፍንነቱን ሥልጣን በያዙበት ጊዜ ፡ ደጃች ውቤም እላይ እንዳልነው ግዛታቸውን በወገራ ፡ በስሜን በትግራይና በትግረ አስፋፍተው ይዘዋል ። የካሣ ኃይሉ አገር ፡ ቋራና ደምቢያም ላጭር ጊዜ ፡ ራስ ዶሪ ባላባቱን ደጃች ከንፋን ሽረው አስረዋቸው ሳለ ፡ አሁን ዐሊ ከእስራቱ ፈትተው የቀድሞ ግዛታቸውን ደምቢያን አደላድለው መለሱላቸው ።

ከደጃች ማሩ ወዲህ ፡ በደምቢያ የተሾመ እንደ ደጃች ከንፋስ መጥር የሆነ መሪ አልተነሣም ። እርሳቸውም ፡ የደጃች ማሩ የአገት ልጅ ፡ የወይዘሮ ወለተ ተክሌ ልጅ ናቸው ። ባስተዳደርና በተለይ በመተማና በጋላባት ደጃች ከንፋ የኢትዮጵያን ወሰን ለማስከበር ያደረጉት ተጋድሎ በታሪክ ተመዝግቦ ይገኛል ።

እላይ ከጠቀስናቸው ፡ ሦስት ያዩ ቴዎድሮስን (ካሣን) ታሪክ ከጻፉት ውስጥ ፡ አንዱ አለቃ ወልደ ማርያም ፡ «በቋራ (ካሣ) የደጃች ከንፋ የወንድም ልጅ ሆነው አደጉ» ብለው ያልፉሉ ። ወንድም የሚሉት የካሣን አባት ኃይሉ ወልደ ጊዮርጊስን ነው ። (1)

ስማቸውን ባለማወቃችን የምናዝነው ፡ የትግራይ ወይም የትግረ ተወላጅ የጻፉትና ፡ ሉዊጂ ፉዚላ ያሳተሙት መጽሐፍ ፡ ባንድ ቦታ ላይ ከንፋን የካሣ ወንድም ያደርጉና መልሰው አጉት ያደርጓቸዋል ። «ያጤ ቴዎድሮስ ትውልዳቸው ፡ ያባታቸው አገር ቋራም ደምቢያም ነው ፤ ያባታቸው ስም ወልደ ጊዮርጊስ ኃይሉ ይባላሉ... ወልደ ጊዮርጊስ ኃይሉ ከወንድማቸው ከደጃች ከንፋ ተጣልተው ጉንደር ከገዳም አስደውለው (ደውለው) ተቀምጠው ነበር ። ከዚያ ወዲያ ወይዘሮ አትጠገብን በጉንደር አገኙዋቸውና ዐፄ ቴዎድሮስን አረገዝ...» በማለት ከንፋን የኃይሉ ወልደ ጊዮርጊስ ወንድም ያደርጉዋቸዋል ። በእኔ አስተያየት ጉዳዩ 150 ዓመት ያለፈው ታሪክ ስለሆነ ፡ የዛሬ ዘመን ሽማግሌዎች ከሚሰጡን ወሬ ይልቅ በዘመኑ ላይ የነበሩ እነዚህ ጸሐፊዎች ያስፈሩትን ማመኑ ሳይሻል አይቀርም ። አለቃ ዘነብ በበኩላቸው አጉትም ፡ ወንድምም መሆናቸውን ሳይለዩልን ካሣ በደጃች ከንፋ ቤት ማደጋቸውን ብቻ ገልጠው ዐልፈውታል ። (2)

ከወንድምነት ይልቅ አጉትነታቸውን የሚያስረዳው ፡ በግዕዝ ተጽፎ ኮንቲ ሮሴኒ በ1917 ዓ. ም. ያሳተሙት ፡ «ደጃዝማች ከንፋ ከመሞቱ በፊት ፡ ወንድሞቹ ደጃዝማች ገብሩና አንዳዋ ኃይሉ እናታቸው ወለተ ተክሌ ሞቱ...» ይላል ። (*) ጽሑፉ «አንዳዋ ኃይሉ» ያለው የኃይሉ ልጅ ማለቱ ፡ ሌላ የካሣ አባት ያልሆነ ምግብ ሊሆን ይችላል ። ስለዚህ ከንፋ በትክክል የካሣ ወንድም ወይም አጉት መሆናቸው እስኪጣራ ድረስ እንደዚሁ ትተን ወደ ሌላው ታሪክ እንለፍ ። ነገር ግን በብዙው አኳኋን ከንፋ ለካሣ አጉት ይመስላሉ ።

1 La Chronaca Reale Abyssina - Conti Rossini, pp. 44 - 48;
 2 Idem p. 76-78

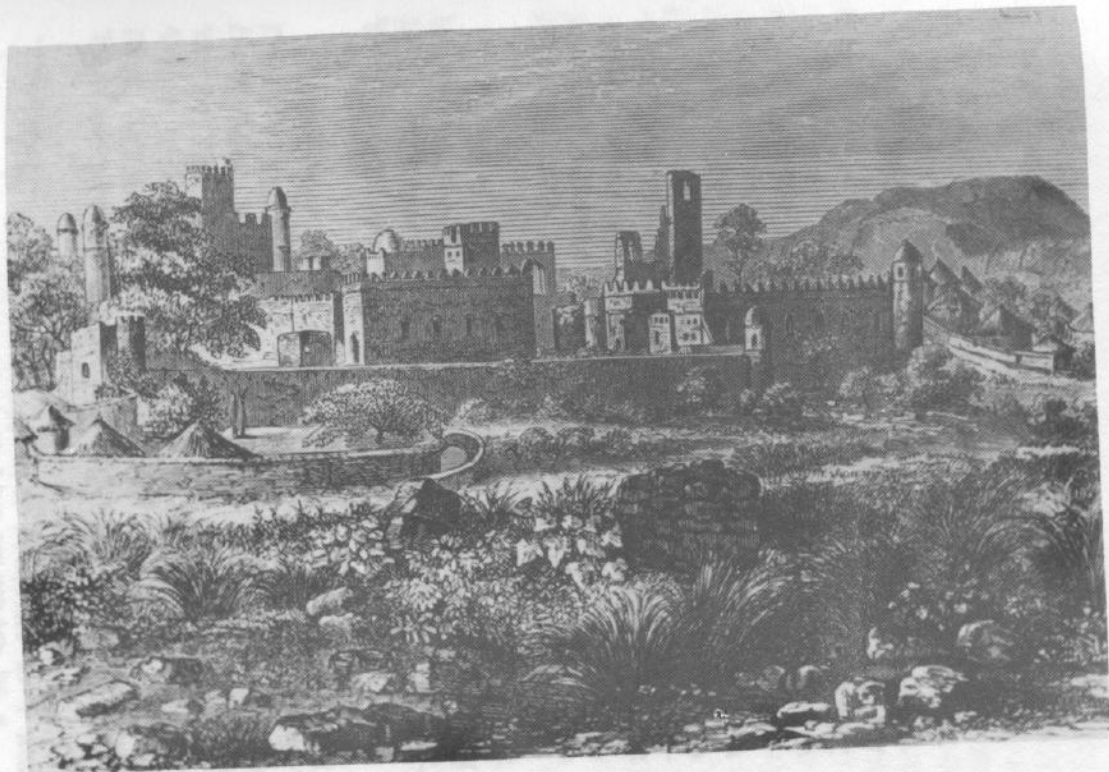
1 ምንድን ሺዳዩ ያሳተሙት ገጽ 1
 2 እኛ ሊትማን ያሳተሙት ገጽ 5
 * ወእምቅድመ ይሙት ደጃዝማች ከንፋ ሞቱ አጋጭሁ ደጃዝማች ገብሩ ፡ ወአንዳዋ ኃይሉ ወእምቅድመ ወይዘሮ ወለተ ተክሌ ።

የሆነ ሆኖ ካሳታይሉ ለደጃዝማች ክንፋ አሸከር ሆነው ሲያገለግሉ ከቆዩ በኋላ ፡ ከርሳቸው ዘንድ ኮብልለው ለጉጃሙ መስፍን ለደጃች ጉሹ ዘውዴ አድረዋል ። ከአጉታቸው ከክንፋ ቤት ፡ ከትውልድ አገራቸው ከደምቢያና ከቋራ ኮብልለው ወደ ጉጃም የሔዱበትን ምክንያት ጸሐፊዎቹ ለየት እያደረጉ ይተር ኩልናል ። አለቃ ወልደ ማርያምና ስማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ ፡ መነኮሳትና ባሕታውያን ፡ ‘ካንተ በኋላ ያንተን ገዥነት ልጆችህ እንመኩንን ፤ እን ይልማ አይወርሱም ፤ ወራሹ የኃይሉ ልጅ ካሳ ነው’ ብለው ስለ ነገሩዋቸው ፡ በዚሁ ይወዱዋቸው በነ በረው በካሳ ላይ ጥላቻ አደረባቸው ። ከዕለታት አንድ ቀንም ግብር ገብቶ ሲበላ ፡ ካሳ ቆመው ሥጋ ሲያስቆርጡ ፡ ክንፋ በጨቤ ሊወጉዋቸው ሲሉ ሳታቸው ። ከዚያ ካሳ ከደምቢያ ወደ ጉጃም ሔደው ለደጃች ጉሹ ማደራቸውን ሲገልጡልን ፡ አሁንም የቴዎድሮስ አንድ ጊዜ ጸሐፊ ትእዛዝ ፡ ሌላ ጊዜ የመዝገብ ቤት ሹም የነበሩት ፡ አለቃ ዘነብ የዚህን ጉዳይ ለየት አድርገው እንደ ዚህ ሲሉ ይተርኩታል ። «...ከደጃች ክንፋ ቤት ነው ያደጉት ። ደጃች ክንፋ በሞቱ ጊዜ ልጅ ካሳ ከልጃቸው ከልጅ መኩንን ሆኑ ። የደጃች ክንፋ ልጆች መኩንንና ይልማ ይባሉ ነበር ። ሁለቱ በተዋጉ ጊዜ ዘንዴ በሚባል አገር ልጅ መኩንን ድል ሆኑ ፤ ልጅ ካሳም ተማርከው ሳሉ አብሮ አደግ ናቸውና ያ ማር ኳቸው ያለ ፤ ፈረሳቸውን መልሶ ሰማቸው» ካሉ በኋላ ፡ በዚሁ ፈረስ እንደ ተቀመጡ ሁለት ዝሆን ገድለው ፡ አሸከርነት አድረውላቸው የነበሩትን አቶ ቢተዋን እንዳስቀኑ ፡ እንደ ገና ከደጃች ክንፋ ልጆች ከነልጅ መኩንን ጋር ተደባልቀው የጉጃሙን ገዥ ብሩ ጉሹን መውጋታቸውን ፡ ከዚያ ተሸንፈው ዘርጊ በሚባል አገር ባንድ ሰው ቤት ተደብቀው ሰለዳኑ ፡ በኋላ የቋራ ገዥ ሆነው ደጃዝማች በተባሉ ጊዜ ፡ ይኸንኑ ሰው በድምፁ ዐውቀው እንደ ሸለሙት አስፋፍተው ይጽፋሉ ።⁽¹⁾

የካሳን ዕድገት በዚህ ዐይነት ጸሐፊዎቹ ለያይተው ቢያቀርቡትም ፡ የሕፃንነት ጊዜያቸውን (1812 — 1817) በጉንደር ከናታቸው ጋር ከዚያም ትንሽ ከፍ ሲሉ ፡ ምናልባት ከአምስት እስከ ዐሥር ዓመት (1817 — 1822) ያለውን ጊዜያቸውን በቸንከር ተክለ ሃይማኖት ገዳም ^(*) በአገራቸው ትምህርት

እንዳሳለፉ ፡ ገዳሙ የደጃች ማሩን ሽፍትነት ለመደምሰስ በመጣው በራስ ይማም ጦር የተወረረ ጊዜ ፡ ትምህርታቸውን ማቋረጥ ግዴታ ሆኖባቸው ፡ ከዐሥር ዓመት እስከ ሠላሳ ዓመት ድረስ ያለውን (1822 — 1840) ጊዜያቸውን በቅድሚያ ባጉታቸው በደጃች ክንፋ ፡ ከዚያም በልጃቸው በልጅ መኩንን ቤት ፡ ቀጥሎ ከአቶ ቢተዋ ዘንድ ፡ ከዚያ እንደ ገና ከልጅ መኩንን ጋር ተደባልቀው ሳሉ ፡ በመጨረሻ ለጉጃሙ ባላባት ለደጃች ጉሹ አሸከርነት በማደር አሳልፈውታል ። በዚህም የዝውውር ወቅት ከየኅብረተሰቡ በያይነቱ የሥነ ሥርዓት ፡ የንግግር ፡ የጦርነት ዕቅድ በልዩ ልዩ መንገድ ለመጭው ዕድላቸው ጠቃሚም ሆነ ጉጂ ትምህርት ቀስመዋል ማለት ነው ።

1 የቴዎድሮስ ታሪክ ፡ ኢና ሊትግን ያሳተሙት ገጽ 5 — 6
* ግንባረ ሥላሴ ገላጭ የግሊፍ አል ።

የጉንደር ከተማ
(ከወልደማዩር ቲያሌ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሦስት

ከለሽከርነት ወደ ሽፍተነት

እንግዲህ ካሣ ኃይሉ ባለፈው እንደ ተመለከተው፡ በቋራ ተወልደው፡ በቸንከር ተክለ ሃይማኖት በትምህርት ካሳለፉና ለደጃች ክንፉ፡ ቀጥሎ ለልጃቸው ለመኩንን የወንድም አሸከር ሆነው ሲያገለግሉ ከቆዩ በኋላ፡ በመካከሉ ደጃች ክንፉ ሲሞቱ ቴዎድሮስ ከሙሉ ሰውነት ደርሰዋል ። የተወለዱት በ1811—12 ሲሆን፡ ደጃች ክንፉ ታመው የሞቱት በ1841 ዓ.ም.⁽¹⁾ ስለ ሆነ፡ ክንፉ በሞቱበት ሰዓት ካሣ የ29 ወይም የ30 ዓመት ጉል ማሳ ናቸው ማለት ነው ። ያቶ እንግዳ ወርቅንም ልጅ አግብተው ባለትዳር ሆነው፡ ከኘህ ሰማቸውን ከማናውቀው ሴትዮ ልጅ ይውለዱ፡ አይውለዱ እኚህ ሴት የነመሸሻ ወይም የነተሰማ የነአልጣሽ እናት መሆናቸውን፡ አለመሆናቸውን አናውቅም ።

ቴዎድሮስ በዚህ ዕድሜያቸው አካባቢ ላይ፡ ከደጃች ክንፉም ከልጅ መኩንንም፡ ካቶ ቤተሞም፡ ከደጃች ጉሹም አሽ ከርነት ነጻ ሆነው፡ ሥልጣን ለመያዝ ወደሚያስችላቸው ወደ ሽፍተነት እንደ ተሠማሩ ጸሐፊዎቹ ተስማምተውበታል ።

በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ የሽፍተነት ሥራ በተለይ በዚያን ዘመን እንደ ወንድነት ሞያ እንጂ፡ እንደ ወንጀል እምብዛም ስለማይቂጠር፡ አንዱ መኩንን በደጅ ጥናትና በሕጋዊ መንገድ ያላገኘውን የጋብቻ ወይም የሹመት መብት ብዙ ጊዜ ከሽፍተነት በኋላ ያገኘዋል ። የመንግሥቱ አቅዋም ደግሞ ዐልፎ፡ ዐልፎ እየደከመ ለሽፍታ አመቺ ሁኔታ ይፈጥራል ። ‘ባንድ ንጉሥ ዘመን የመሥብ አቀማመጤ ከነእገሌ በታች ሆኖ ተዋረድሁ፡

1 La Chrenaca Reale.....pp. 82-83 የተወለዱበት ዘመን በዚህ በ11 እና በ12 አካባቢ ሲሆን ከዚህ የሚያሳንሰው አለ ።

ለእገሌ እንደዚህ ያለው ማዕረግና ሹመት ሲሰጥ የኔ ግዛት የኔ ሹመት አነሰ፤ እገሌ ራስ ደጃዝማች ሲባል እኔ ቀረብኝ፣ እያለ በሽፍትነት የኖረው፣ በሚቀጥለው ንጉሥ ዘመን በሽፍትነት በመቀጣት ፈንታ፣ ታርቆ ገብቶ የተመኘውን አግኝቶ የንጉሥ ባለሟል፣ የመንግሥት ባለሥልጣን ይሆናል።

በዚህም ላይ ማዕከላዊው መንግሥት በተለይ በዘመን መሳፍንት፣ በማናቸውም ጊዜ በየአውራጃው ነዋሪ ወታደር እያስቀመጠ፣ ላስቀመጠው ወታደር በየጊዜው ስንቅና ትጥቅ እያቀበለ፣ የየአውራጃውን ጸጥታ በቁጥጥሩ ውስጥ አድርጎ ለረዥም ዘመን መቆየት ያቅተዋል። ንጉሥ ሞቶ ንጉሥ በተተካ ቁጥር ይነሰ ይብዛ፣ በዙፋን ባላንጣዎችና በየደጋፊዎቻቸው መካከል ግርግር ሁካታ፣ እንዳንድ ጊዜ የርስ በርስ ውጊያ ስለማይቀር፣ ይኸው ወቅት ለሸፈተ ወይም ሊሸፍት ላቆበቆበ አመቺ ሁኔታ ይፈጥርለታል። በፖለቲካ የሸፈተውን መስፍንና መኩንን ሰው ገድለው ወይም ሰርቀው ወንጀል የሠሩት፣ በቅድሚያ በዘረፋ መሠማራት የሚወዱ ጉበዛዝት ወንበዴዎች ይከተሉታል። በየወረዳው ያለው ያልቀናው በረሃና ጫካ ከመንግሥት ቁጥጥር ለመደበቅ ያግዛል።

በዚህ ምክንያት፣ ታላላቆቹ መሳፍንት ዋንዬው ራስ ዐሊ ዐልፎ፣ ዐልፎ ከሰሜናዊ ከትግራው ገዥ ከደጃች ውቤ፣ በደቡብም ከነደጃች ጉሹ ሲጋጩ ሲዋጉ፣ በመካከሉ በየጫካው፣ በየበረሃው የሸፈተውን ለማሳመን የማደኑን ጉዳይ እንደ ሁለተኛ ተግባር ይቁጥሩታል። እንግዲህ በዚህ ወቅት ነው፣ አለቃ ዘነብ እንደሚዘረዝሩልን፣ ካሣ ከደጃች ክንፉ ሞት ወዲህ የራስ ዐሊ እናት እቴጌ መነን የሣልሳይ የሐንስ ባለቤት ደምቢያን ከፍርቃ በመለስ የራሳቸው ግዛት (ማድቤት) አድርገው፣ ስለርሳቸው (ምስለኔ) አቶ ሲባሉ የቆዩትን ደጃዝማች ቤተዋን የሹመት፣ ካሣ ለቤተዋ ጭፍራ ሆነው ሳለ እቴጌ፣ ቤተዋን በኋላ ስላሰሩዋቸው፣ ካሣ ወደ ቋራ ሸሸተው ሸፈቱ።

በመዝናኛ በሽፍትነት የተደባለቁት ከእቴጌ መነን ተጣልቶ ከሸፈተው ከይልማ ወሰን ጋር ነው። ካሣ ወደርሱ ሔደው በተገናኙ ጊዜ፣ «አይዘህ ያውራዬ ልጅ፣ የዕንጨት ፍሬ በልተን

እንኖራለን» ብሎ ይልማ ወሰን እንዳጽናናቸው አለቃ ዘነብ ያረጋግጣሉ። (1) ከዚህ አያይዘው፡—

1ኛ. 12 ሰው ጭፍራ እንደያዙ 70 ከሚሆኑ ቀማኞች ጋር እኔም የቀማሁትን፣ እናንተም የቀማችሁትን እኩል እንካፈላለን ብለው ከተዋዋሉ በኋላ፣ እነዚያ «እርሱም ለራሱ ይቀማ፣ እኛም ለራሳችን እንቀማለን» ብለው እንደ ከዱዋቸው በሰሙ ጊዜ፣ 12ቱን ወታደሮቻቸውን እንደ ያዙ ወደ ሰባው ሽፍቶች ሔደው፣ «እናንተ ሐሰተኞች! ለምን ከዳችሁ» ብለው ጉራዴ መዘው ያዘው ባሉ ጊዜ የቀሩት ሲሸሹ ሰባቱ መማረካቸውን፣ የተማረኩትን ሰባቱንም ተጉልበት ተጉልበታቸው ላይ እንደ ቆረጡዋቸው፣ በዚህም ይልማ ወሰን ተቀይሞ እንደተለያየቸው፤

2ኛ. በማባበል ጭምር 30 ጭፍራ አግኝተው፣ ወደቱምታ (የቋራ ቆላ) ወርደው፣ በድምሩ 45 ወታደር ይዘው፣ ገንደዋ ቆላ ወርደው፣ ሰባት ነጋድራስ ለንግድ የሚጓዝ ከሰፈረበት ደርሰው፣ አደጋ ጥለው፣ ብዙ ከብትና ብር በዘረፉ እንዳገኙ፣ በዚህም ወታደራቸው ደስ እንዳለው፤

3ኛ. ከዚያ እያደር የወታደራቸው ቁጥር ከ30 እስከ 300 ደርሶ አድራሽ ከሚባል የመተማ እስላም (ግንጃር) ጋር አምባላይ ወደሚባል አገር (ሱዳን ጠረፍ) ዘምተው፣ በመንደሩ ላይ አደጋ ጥለው 600 የሚሆን ሻንቅላ፣ ብዙ ፍየልና በግ፣ ላም ማርከው ሲመለሱ አምስት ቤት አገው(*) አደጋ ጥሉባቸው ሰዋቸው መሸሸ ከገናመረ በኋላ፣ እርሳቸው በርትተው በመዋጋት 360 የአገው ተወላጅ እንደ ማረኩ፣ የተማረኩትንም ለምን

1 እኛ ሊትግን ያሳተመው ገጽ 7

* ሰባት ቤት አገው ከሚባለው አምስት ብቻ ግለት ነው። ያሉበት አውራጃ፣ አገው ምድር፣ ከደምቢያና ከቋራ በስተደቡብ፣ ከጉጃም በስተሰሜን ነው።

ወጋችሁኝ የሚል ጥያቄ በያቀርቡላቸው ፡ «እርስዎ እንዳሉ አላወቅንም ፤ እኛ የመጣነው ኢድሪስን ለመውጋት ነበር» ብለው እንደ መለሱ ፤ በዚህ ጊዜ ካሣ ፡ «ኢድሪስ የኔ አይደለም?» ብለው ኢድሪስን አስጠርተው በዐረብኛም ፡ በዐማርኛም በማነጋገር ፡ «እኔ ምርቱን አፈስሁ (ዋነኞቹን ገደልሁ) አንተ ግርዱን እፈስ» ብለው ፡ ሁለት መቶ ውን የአገው ተወላጅ መርጠው እንደ ሰጡትና ሁሉንም በሠይፍ እንዳስመታቸው ጸሐፊው አለቃ ዘነብ ያመለክታሉ ።⁽¹⁾

በዚህ ዐይነት ፡ ካሣ በሽፍትነት ሳሉ በቀላል ጥፋትም በከባድ ሁኔታ መቅጣት ልማድ አድርገው ነበር ማለት ነው ። በመዝናኛው በቋራ የሽፍትነት ጊዜያቸው ፡ «ያውራዩ ልጅ አይዘህ! የዛፍ ፍሬም ቢሆን በልተን እንኖራለን» ብሎ ያጽናቸውን ይልማ ወሰንን በዚሁ የጭካኔ አያያዝ አስቀይመውት እስከ መለያየት ድርሰዋል ። እርሱም ሲለያቸው ከትውልድ አገራቸው ከቋራ ወደ ቱምታ ቆላ ወርደው ደረሰ አሉ ከሚባል ጋር በመተባበር ሽፍትነታቸውን አጸኑ ።

ብዙ ሰዎች ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ማንኛውንም ጥፋተኛ በከባድ መቅጣት የዝመሩት ከነገሡ በኋላ ፡ ሕዝቡን ወደ ሥልጣኔ ልምራህ ሲሉት ፡ አልመራም እያለ ስለ አስቸገራቸው ከዚሁ የተነሣ መሆኑን ያምናሉ ። በሦስቱም ደራሲያን ጽሑፍ ላይ ሠፍሮ የምናገኘውና ወደፊት እንደምናነበው አሁንም እንዳነበብነው ፡ የካሣ በተቃራኒዎቻቸው ላይ ከባድ እርምጃ የመውሰድ አቋም የዝመረው ፡ ከንግሣቸው በፊት መሆኑ በግልጽ ይታያል ።

የሆነ ሆኖ ፡ ካሣ በቋራና በአካባቢው እስከ መተማ ጠረፍ ድረስ ባለው አገር በሽፍትነቱ ወቅት ፡ ከዚያም ከዚህም የዘረፉትን ገንዘቡንም ፡ ከብቱንም ለጭፍሮቻቸው በማደል ወታደራዊ አቅዋሚቸውን አጠናክረዋል ማለት ነው ። ኢድሪስ የሚባለው በመተማ ጠረፍ በሱዳን በኩል ፡ በኢትዮጵያም በቋራ ቆላ ባሉት

ሻንቅሎች መካከል በሽፍትነት የታወቀው ለርሳቸው ታማኝ አገልጋይ ሆኖ በበኩሉ የዘረፈውን በግመል እየጫነ ግርም ፡ ቅቤም ፡ እህልም ከብትም እያመጣ በመገበር ዋና ታማኝና ታዛዥ ሆኖላቸዋል ። አንዳንድ ጊዜም ምንም ሽፍታ ቢሆኑ በሽፍትነት የያዙት ቋራና አካባቢው ያው የትውልድ አገራቸው ፡ ሕዝቡም ወገናቸው ስለሆነ ፡ ከዘረፋና ከውጊያ የሚያርፉበትን ጊዜ ለልማት እንደሚያደርጉት ይታያል ።

የቋራና የአካባቢው አገር ፡ በተለይ ከባላባቶቹ ከነደጃች ከንፋ ሞት ወዲህ ሽፍታ ስለ በዛበት ፡ መሬት የሚያርሰውና የሚቆፍረው አጥቶ እህል በመጥፋቱ ባገር ላይ ረኃብ ተነሥቶ ኖሮ ፡ በ200 ግመል እህል ጭኖ ኢድሪስ ስላመጣላቸው ፡ ካሣ ያንዱን ግመል ጭነት ለሁለት ለሁለት ሰው እንዳደሉ ፡ ወታደሩም ያገኘውን ጉድጓድ እየቆፈረ እንዲያስቀምጥ ፡ ባላገሩም ጫካውን እየመነጠረ እንዲያርስ ወይም እንዲቆፍር እየመከሩ ፡ ለደማ መግዝርያም ገንዘብ እየሰጡ ፡ ራሳቸው ምሳሌሆነው አብሮ በመሥራት ፡ በቋራ የልማት ሥራ ማከናወናቸውን ጠቅሰው ፡ በዚሁ ጊዜ ያቶ እንግዳ ወርቅን ልጅ አግብተው ፡ ወህኒን ወግተው ፡ በዚህ በወህኒ ያለውን የእቴጌ መነንን ጦር ቀድሞ የነበረውንም ፡ በኋላ ለእርዳታ የተላከውንም ጦር በታትነው በጣም ኃይላቸው ስለ ታወቀ ፡ እቴጌ መነን በኃይል የመደምሰሱን መንገድ ትተው በጋብቻ እንደዚህ ያለውን ጉበዝ ለመያዝ እንደ ፈለጉ ጸሐፊዎቹ ያረጋግጣሉ ።⁽¹⁾

1 The Chronicle of King Theodore ... Eno Littmann ... pp. 5-10

1 የቴዎድሮስ ታሪክ እለቃ ዘነብ ገጽ 5—10 ፡ ፋዜላ ያሳተሙት ያፄ ቴዎድሮስ ታሪክ ገጽ 1—2

ምዕራፍ አራት

ከሸፍተነት ወደ ጋብቻና ከለማቸነት ወደ ሹመት

በኢትዮጵያም ፡ በመላው ዓለምም ጋብቻ በተለይ በዚያ ዘመን ዋና የፖለቲካ ገበያ ፡ ያስተዳደር ሸቀጥ ነበር ። አንዱ ንጉሥ የጉረቤቱን አገር የመጠቅለል ምኞት ሲያድርበት ፡ የዚያን አገር ንጉሥ ሴት ልጅ ለወንድ ልጇ ዳርልኝ ወይም ያንተ ወንድ ልጅ ወይም ወንድምህ የኔን ልጅ ፡ የኔን እገት ያግባ ብሎ ይጠይቃል ። ያኛውም በበኩሉ የግሉን ምኞት ደበቅበች አደርጎ ጋብቻውን በደስታ ይቀበላል ። ወደፊት ግን ፡ በዚህ ጋብቻ ተጠቅሞ ወደ ሥልጣን የመውጣቱ ወይም የጉረቤቱን አገር ወደ ራሱ ጠቅልሎ ዝናን የማግኘቱ ፡ ወራሲን እስከ ልጅ ልጅ የመመሥረቱ ጉዳይ እንደ ሁለቱ የፖለቲካ ዘዴኝነትና ጦረኝነት ነው ። ከሁለቱም ችሎታ ጉን ያጋጣሚው ምክንያት ያንደኛውን ፍላጎት አቃውሶ ፡ የሁለተኛውን ሊያሳምርለት ይችላል ።

አንዳንዱ ደግሞ ፡ በቁርባን ያገባት ሚስቱ ምንም በደል ሳይገኝባት አልጋ የሚወርስ ፡ በዘር የሚተካ ልጅ እንዳጋጣሚ ላትወልድ የቀረች እንደሆነ ወይም የርሷ ጋብቻ ግዛት ለግስ ፋፋት የማይጠቅም ሆኖ ሲገኝ ፡ እርሷ ከሞቀና ከደረጃ ቤቷ ተባርራ ሌላዋ ትገባለች ። ለዚህ የፈረንሣዊ ንጉሠ ነገሥት ናፖሊዎን (1769—1821 እ. አው. ቁ.) የወጣትነት ሚስቱን ራሱ በእጁ ዘውዷን ደፍቶላት ፡ በ1796 ዓ. ም. ከርሱ ጋር ያነገሣትን ገዢፊን ቦሐርኔ የምትባለዋን ፡ በፈረንሣይ አገር ከጨዋ ቤተሰብ የምትወለደዋን ፡ በዚያ ሁሉ ፍቅራቸው መካከል ያለምንም ጋፍረት ፡ «ፈትቼሻለሁ» አላት ። ገዢፊን ይኸን ቃል ከባሏ ስትሰማ ደንግጣ በመፍዘዝ ወደቀች ። የእልፍኝ አሽከሮች እንሥተው ፡ ደጋግፈው ፡ ወደ መኝታዋ ወሰዷትና በኋላም በርሱው አስገዳጅነት የፍቺው ውል በ1809 ዓ. ም. ተፈጸመ ።

ከዚያ ለገዛቱ ምኞት ምንም ወሰን የሌለው ፡ ከድል ወደ ድል በመራመድ ግሕል አውሮፓን በመጻፉ ውስጥ ያገባው ናፖሊዎን ፡ በምሥራቅም በመስኮብ አገር ላይ ለመስፋፋት ሲል ከጳጥሮስ ሦስተኛና ከታላቂቷ ካተሪን ልጆች ፡ ከጳውሎስና ከማሪያ ሼደሮቭና የምትወለደዋን ፡ የቀዳሚ እስክንድርን እገት ፡ ካተሪንን ፡ ለማግባት ቢጠይቅ ፡ እርሱ አትወልጅም በሚል ሰበብ የገጽዜፊን ዘር ንቆ እንደ ፈታት ፡ የርሱንም ዘር እነርሱ ንቀው ውስጡን ፡ «ለዚህ ለኮርስ (ለኮርሲካ) ዕብድ አንድርም» ብለው ፡ ላዩን ግን በልዩ ልዩ ምክንያት አለባብሰው ሳይፈቅዱ ለት ቀሩ ። አሁንም እርሷ ካልሆነች ታናሽ እገቷን ሐናን ፡ ላግባ ብሎ የዐርባ ዓመቱ ጉበዝ የዐሥራ አምስቷን ዓመት ወጣት ስጡኝ ቢል ፡ ሰውዬው በዚህ ጊዜ ምንም እንኳን የሚመከተው ጠፍቶ ብዙ የአውሮፓ ነገሥታት የተንበረከኩለት ፡ የድል አድራጊነቱ ኮከብ ያበራበት ጊዜ ስለ ነበረ ፡ እምቢታውም አስ ፈሪ ፡ እሺታውም የማይዋጥ ሆኖባቸው በነገሩ ተቸግረው በመ ጨረሻ ፡ «ሐና የ15 ዓመት ለጋ ወጣት ናት ፤ የፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ባለቤት ለመሆን በትምህርትም ፡ በአካልም ብቁ አይደ ለችምና ትንሽ ከፍ ስትል ጉዳዩን ያን ጊዜ እናስብበት» የሚል ልመና ጭምር ያለበት ሰበብ ስለ አቀረቡ ፡ በዚህ በኩል ተስፋ ሲቆርጥ በሥልጣኑ ሥር የወደቀውን የአውስትሪያ ንጉሠ ነገ ሥት የፍራንሷ ገዢፊን ልጅ ፡ ማሪ ሉዊዝን አገባ ።⁽¹⁾ ከገጽዜፊን ይልቅ የማሪ ሉዊዝ ጋብቻ የፖለቲካ እንጂ የፍቅር ስሜት ስለ ሌለበት ፡ የተመኘውን አንድ ወንድ ልጅ ወልዳ በጨቅላነቱ የሮማ ንጉሥ ከተባለ ወዲህ ፡ ናፖሊዎን በምትወደው በገጽዜፊን ጊዜ የቀናውን ያህል ፡ በምትንቀው በማሪ ሉዊዝ ጊዜ የድል መሆ ንና የግዞት ዘመን ሲገጥመው ፡ ሴትዮዋ ዘወር ብላም ሳታየው ከምትወደው ከሌላ ሰው ጋር ዘመኗን ፈጸመች ።

አንዳንድ ጊዜም ፡ ነገሥታቱ በውስጣቸው ያለ መኩንን ወይም ከውጭ ጊዜ ላነሣው መስፍን ለምነው አባብለው ፡ «ልጆችንን ወይም እገታችንን ስጥተንሃል» እያሉ እያጋቡ ፡ በዚህ ጋብቻ አልገዛም ብሎ የሸፈተውን ፡ ወይም ለመሸፈት ያፈነገጠውን ወይም በሁኔታው ፡ በዘሩ ወደፊት ሊነገሥ ይች ላል ብለው ያመኑበትን ለመሳብ ይሞክራሉ ። በኢትዮጵያም

1 Alexandre ler - H. Troyat - pp. 170 - 175

ወደፊት እንደምናነበው ፡ ካሣ ከነገሡ በኋላ ሴት ልጃቸውን ፡ አልጣሽን ፡ ከወጣቱ ከምኒልክ ጋር ያጋቡት ፡ ዐፄ ዮሐንስ የም ኒልክን የሰምንት ዓመቷን ልጅ ፡ ዘውዲቱን ፡ የ12 ዓመት ዕድሜ ላለው ልጃቸው ለራስ አርአያ ሥላሴ ያጋቡት ፡ በኋላም ምኒልክ ሸዋ ረጋን ልጃቸውን ለወሎው ባላባት ለራስ ሚካኤል የዳሩት ፡ እንደ ዚሁም ራስ መንገሻ ዮሐንስ በየጊዜው እየሸፈቱ ስለ አስቸገሩ ፡ በጋብቻ ገመድ አስሮ ለማስቀረት ሲሉ የእቴጌ ጣይቱን የወን ድም ልጅ ፡ ወይዘሮ ከፈይ ወሌን ፡ ከደንበኛ ባላቸው ከራስ ናደው በግድ አፋተው የዳሩላቸው ከዚሁ ከፖለቲካ ጋር የተያያዘ መሆኑ ግልጽ ነው ። ዳሩ ግን የራስ መንገሻን ውስጣዊ ስሜትና የዙ ፋን ምኞት የቆንገዋ የወይዘሮ ከፈይ ጋብቻ አላበረደውም ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት ፡ አሁን ካሣ ለጋብቻው የቋራ ባላባ ትነታቸው የሚያኮራ መሆኑ ቢታወቅም ፡ በዚህ ላይ በቋራና በደምቢያ ጭፍራቸው እየበረከተ ፡ ስማቸው እየገነነ በሐደበት ዘመን ፡ እቴጌ መነን ፡ ለስሙ የነገሡት ዐፄ ዮሐንስ ፡ ዋናው እንደራሴ ራስ ዐሊ ፡ መክረው ዘክረው በመዝገመሪያ የሸፈቱበ ትን የራሳቸውን የትውልድ አገር ቋራን ለግዛት መርቀው ፡ ተዋ በችን የማግባቱ አሳብ ተወጠነ ። በዚህም ጊዜ ካሣ ወደ መተማ ዘምተው ከግብጽና ከቱርክ ወይም ካገር ተወላጁ ጋር በዚያው ባገታቸው በደጃች ከንፋ መሥመር ገብተው እየተዋጉ ፡ ከዚያ ባገታቸው በዘረፋም ያገኙትን 200 ጥሬ ብር ፡ 12 የዝሆን ጥርስ ፡ 8 ባርያ ፡ 200 መቅሙስ⁽¹⁾ ገጸ በረከት ስለ ላኩላቸው ፡ ያለፈውን ሁሉ የሸፍትነት ሥራቸውን ሠርዘው ፡ «ያቶ እንግዳ ወርቅን ልጅ ትተህ የኔን ልጅ አግባ» ብለው እቴጌይቱ ትእዛዝ ለበስ መልእክት እንደ ላኩላቸው ዘነብ ያረጋግጣሉ ።⁽²⁾

የርሳቸውንም አባባል ፡ ሁለተኛው የዘመኑ ጸሐፊ እንደዚህ ሲሉ በማጽደቅ ያትታሉ «.....የቋራ ባላገር ሁሉ ከልጅ ካሣ ጋር ሽፍታሆን ፤ እስከ ደምቢያ እስከ ጭልጋ ጉበዝ መጣላቸው ። ከትሁሪር⁽³⁾ ሻንቅላም ወዳጅ አበጁና^(*) በጣም በረቱ ፤ ሲበረቱ

1 የልብስ ዐይነት (ጣቃ) ይሆን?

2 አለቃ ዘነብ ገጽ 10 — 12

3 በትማንት አትጣጫ በሱዳንና በኢትዮጵያ ደንበር ላይ የሚገኝ የሻንቅላ ጸሐፊ ነው ። ስሙ ታክሩር ይባላል ። ገርሻ ሞገታን ደን ያዘጋጀውን ገርምግራፊ በ294 ገጽ ተመልከት ።

• ሻንቅላ ወዳጅ አበጁ የሚለው ሊድሪስን መሆን አለበት ።

ጊዜ፡ እንደዚህ ያለን ጉበዝ ሹመት ሰጥቶ፡ ልጅ ድር ማኖር ነው የሚገባ' ብለው የራስ ዐሊ መኳንንት መከሩና የራስ ዐሊን እገት(*) ወይዘሮ ተዋበችን እናታቸው እቴጌ መነን አጋቡዋቸው፤ ቋራም ሹመት ሊቀበሉ አምለው ገቡ..... ልጅ ካሣ ሲገቡ ወርቅም፡ ባርያም ይዘው ለራስ ዐሊና ለእቴጌ መነን እጅ መንኻ ሰጡ = ከዚያ ወዲያ ምሽታቸውን አግብተው፡ አገርም ተቀብለው ወደቋራ ወረዱ = ባገራቸው ብዙ ቀን ተቀምጠው፡ የቋራ ገብር አውጥተው ተመልሰው ወደ ጉንደር መጡ = ለእቴጌ መነን ገብር ሰጡ = ለመኳንንቱም ብዙ ማቆላመጫ (ማባባያ፡ ጉብ) ሰጡ = በሠፈሩ ሁሉ 'ልጅ ካሣ፡ ልጅ ካሣ' እያለ ሁሉ ወደ ዳቸው »»(1)

በዚህ መካከል ስለ መዝናኛው ሚስታቸው፡ ሰላቶ እንግዳ ወርቅ ልጅ ሁኔታ ጸሐፊው ሁሉ ይዘለዋል = ናፖሊዎን በጥዚፊን ላይ እንዳደረገው፡ «ምን ይደረግ ለሹመት፡ ለዕድገት የራስ ዐሊ ልጅ ታስፈልገኛለችና ደኅና ሁኝ» ብለው፡ ደሞዝና ርስት ሰጥተው ያስናብቷት ወይም በተዋበች ላይ ደርበው እንደ ዕቁ ባት አድርገው ያስቀምጧት በትክክል አናውቅም =

የሆነ ሆኖ፡ የዚህን ጋብቻ ጉዳይ ሦስተኛው ጸሐፊ ወልደ ማርያም ለየት አድርገው እንደዚህ ሲሉ ይተርካሉ = «ከትምህርት ቤት ገብተው፡ ዳዊት ደግመው፡ ወታደርነት ከደጃች ጉሹ ሔዱ፤ ከዚያም ኑረው ተመልሰው፡ ከራስ ዐሊ ቤት ገቡ = ሰዎችም 'ከዚህ ኑር፡ ምሽት አግብተህ' ቢሏቸው 'የራስ ዐሊን ልጅ አገባ እንደሆነ' አሉ..... 'የራስ ዐሊን ልጅ ላንድ ወታደር ስጡ ብሎ ማን ይደፍራል?' ሲሉ ሁለት ሰዎች ወዳጆች የሆኑ ለራስ ዐሊ ገብተው ቢነግሩ፡ 'የኔን ልጅ አንድ ወታደር እንዴት ደፈረ' ብለው ተቆጡ = እናታቸው ወይዘሮ መነን ግን፡ 'ከርስቶስ ባለው ይሁን፡ እንስጠው፡ በሀብቱ ያሳድራት' ብለው ሰጡዋቸው »»(2)

* ተዋበች የራስ ዐሊ ልጅ እንጂ እገት አይደለም = ለእቴጌ መነንም የልጅ ልጅ ናቸው =

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ፋዚላ ያሳተመው ገጽ 3

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ሞ. ፒላዬ ያሳተመው ገጽ 1—2

ሦስቱም ጸሐፊዎች የአተራረካቸው መንገድ ይለያይ እንጂ፡ ልጅ ካሣ በቋራና በአካባቢው እስከ መተማ ድረስ እየዘመቱ የኢትዮጵያን ጠረፍ በመቋጣጠር ጉን፡ ከዘመቻው በዘረፋ ያገኙትን ለእቴጌ መነንም፡ ለየመኳንንቱም እያደሉ፡ በራሳቸው ሽፍትነት ከደንበኛው ሹመት በፊት በተግባር የቋራ ገዥ ሆነው ሳለ፡ የማዕከላዊው መንግሥት መሪዎች ራስ ዐሊና እና ታቸው ተማክረው፡ 'እንደዚህ ያለውን ጉልማሳ መኩንን የቋራን ሹመት ሰጥተን ልጃችንን ድረን ወደኛ ብንስበው ይሻ ላል' ብለው ልጃቸውን ተዋበችን እንደ ዳሩላቸው ሦስቱም ጸሐፊዎች ይስማማሉ = በመዝናኛው የተጋቡበት ዘመን 1838 ዓ. ም. መሆን አለበት = (1) በኋላ ደግሞ በ1847 ዓ. ም. ሲነግሡ ሁለቱ ባልና ሚስት ጋብቻቸውን በሥነ ሥርዓትና በቁርባን አጽድቀዋል =

ነገር ግን፡ የካሣ ምኞት እንደ ናፖሊዮን ረዥም ስለሆነ፡ ምንም እንኳን ነገሩን በየደረጃው፡ በየወቅቱ ለመፈጸም ጊዜውን በመጠበቅ፡ አሁን ግን የመስፍኑን ልጅ ተዋበችን ማግባታቸው ደስ ብሏቸው ሳለ፡ እቴጌይቱና ራስ ዐሊ ግን፡ የካሣን ሁኔታና ሰፊ ምኞት ለማወቅ ሲሉ፡ በቋራ ሹመት በበላያቸው ሆኖ የሚቋጣ ጠራቸው ደጃች በለውን ስለ ሸሙባቸው በካሣ ዘንድ ቅርታ ገባ = የጋብቻውም ወጥመድ ብቻውን ለማገልገል ምንም ዐይነት ዐቅም አላገኘም = በጋብቻውም ከነራስ ዐሊ ይልቅ ተዋበችን በፍቅር ስበው፡ የራሳቸው ታማኝና አገልጋይ በማድረግ ራሳቸው ከመጠቀም በቀር ልጃቸውን አገባሁ ብለው በመኩራራት ከራስ ዐሊም፡ ከእቴጌ መነንም ተዋግተው የመሪነት ዓላማቸውን ለመተው አላመነቱም = ስለዚህ የጋብቻ እግር ብረት አብዛኛውን ጊዜ የማንንም ዕድል ያስራል ለማለት ያስቸግራል =

ደግሞም፡ መስፍኑ ራስ ዐሊ ልጃቸውን ላንድ ተራ ሺፍታ ሰጡ ያሰኘው የጊዜውን ሁኔታ በመመልከት ነው እንጂ፡ ከላይ የዘር አመጣጥ የተመለከትን እንደሆነ፡ በቋራ የደጃች ከንፋ ባላባትነት ከላይ ከእቴጌ ምንትዋብ (ያዪ በካፋ ባለቤት) የወረደ ስለሆነ፡ የባላባትነታቸው ደረጃ ከነራስ ዐሊ፡ ከየጁና ከወሎ ባላባትነት አያንስም = በዚህም ላይ ከነጋሢዎቹ ከነዐጌ ፋሲል ትውልድ እንዳላቸው የሚያረጋግጡ አሉ =

ምዕራፍ አምስት

ከሶና ታላቁ የብልተ ሥጋ — የልጅ ካሳ ቀያሚና የመጨረሻው ሽፍተት

የኢትዮጵያ ሰው፣ እርጥብ ሥጋ መብላት ካዘወተረ ዘመኑ ራት ያለ ነው። በቃል እንደሚተረተው፣ እርጥብ ሥጋ መብላት የተዠመረው በግራኝ አህመድ ወረራ ጊዜ (16ኛው መቶ ዓመት) ሕዝቡ በዕንጨት ሥጋ እያበሰሰ ለመብላት ሲሞክር፣ የጠላት ጦር እሳቱንና ጭሱን በሩት እያየ ማጥቃት ስለ ዠመረ፣ ከዚህ ለመፃን ሕዝቡ እርጥቡን መብላት ለመደ ይባላል። ነገር ግን ከዚያ በፊት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት የነበሩት ዐፄ ዳዊት (1375—1404) የበግ ጨጓራ እርጥቡን ሲበሉ ታይተዋል።⁽¹⁾

የሆነሆና፣ ከሌላው መብል ከዶሮና ከበጉ ወጥ፣ ከአልጫው፣ ከዝግት፣ ከምንቸት አብሹ ጸዋትወ መብል በኋላ በመጨረሻ መደምደሚያው እርጥብ ሥጋ ነው። እርሱም ከታረደው ሠንጋ ብልት አወጣጡ ወግ አለው። ከዚያም ለየመሳፍንቱ፣ ለየመኳንንቱ መሶብ በግብር ቀን የሚቀርበው የብልቱ ሥጋ ደረጃ ደረጃ አለው። በጣም ከበር ላለው ሽንጥ፣ ከዚያም ታናሽ፣ ጉድን ተዳቢት፣ ቤተ ሳልገኝ እያለ በተዋረድ ይቀርብና ይበላል።

ይኸው እርጥብ ሥጋ ከተበላ ዘንድ በሆድ ውስጥ ሲቆይና ሲያጋጥም ትል መፍጠሩ የተለመደ ስለሆነ፣ ይኸም ትል በሆድ ውስጥ ሲቆይ ለጤንነት አደጋ ማምጣቱ ስለ ታወቀ፣ ሰጢ ላፂ ቴዎድሮስ እናት መሰደቢያ ምክንያት የሆነውን የኮሶን ዛፍ ፍሬ መድኃኒትነቱን አምናበት፣ ሁሉም ይኸው ትል በታየ ጊዜ ፍሬው ተለቅሞ ሲደርቅ ተፈጭቶ፣ ተልሞ፣ በውሃ ተበጥብጦ በዋንጫ ወይም በብርጭቆ ተለክቶ በባዶ ሆድ ይጠጣል። ባለቤት ሲጠጣ ሚስቱን፣ ሚስት ባሏን፣ ልጆች አባትና እናቶቻቸውን

1 የግራኝ አህመድ ወረራ ተ.ጸ.መ — ገጽ 88

ይሰናበታሉ ። እንደዚሁም መኳንንቱ ከግዛታቸው ለደጅ ጥናት መጥተው በከተማ ፣ በቤተመንግሥት አካባቢ በሚገኙበት ሰዓት ትል የተጣባቸው እንደሆነ እንደ ደረጃቸው ንጉሡን ፣ ንግሥቱን ፣ ጭፍራም እንደሆነ አለቃውን ይሰናበታል ። ይሰናበታል ማለት 'ደህና ሁኑ' ብሎ ይሐዳል ማለት ሳይሆን ሣሪ ኮሶ ስለ ጠጣሁ በሻርሁ ጊዜ ምግቤን ከናንተ ወይም ከአንተ እጠብቃለሁ ማለት ነው ።

የቆሉ ተማሪ እንኳን ከአገሩ ተሰዶ ለትምህርት ጉጃም ፣ ጉንደር ፣ ዋድላ ፣ ትግራ ፣ ሸዋ (አንኮበር) በመጣበት ሰዓት ኮሶ ተጣባኝ (ታዋኝ) ብሎ ለመምህሩ የነገረ እንደሆነ ፣ መምህሩ ወደ አንድ ቤተሰብ እንዲጋበዝ አደራ ብለው ይልኩታል ። ቤተሰቦችም ኮሶ የጠጣ ሰውን ሲያሸረው መጋበዝ ያገር ባህል ስለሆነ ፣ ያለቅርታ የተቻላቸውን ያህል አብልተውና አጠጥተው ለዚያ ቀን ያስተናግዱታል ። ኮሶው ለመጠጣት መራራ ስለሆነ ልጆች ጨክነው እንዲጠጡ «ዶሮ ማታ! ዶሮ ማታ!» እያሉ አባትና እናት ያደፋፍሯቸዋል ። ይኸውም ማለት ፣ 'ዶሮ ረህ ብትጠጣውና ቢያሸርህ ፣ ማታ የዶሮ ወጥ ተሠርቶ ትበላለህ' ማለት ነው ። መካከለኛ የህብት ደረጃ ያለው ሁሉ ኮሶ የጠጣለት ወደ ማታ ሲያሸረው የዶሮ ወጥ በእንጀራ ይጋበዛል ።

እንደዚሁ አንዱ መኩንን ወይም መስፍን ፣ ኮሶ ተጣብቶ መድኃኒት ጠዋቻለሁ ብሎ በቃል ወይም በመልእክት የተሰናበተ እንደሆነ ፣ ከቤተ መንግሥት የሚላክለት መስተንግዶ እንደ ሰውዬው የክብር ደረጃ ነው ። ሙሉ ሠንጋ ወይም መሲና ላም ፣ አለዚያም ዝቅ ሲል የበግ ሙከት ፣ ከዚያ ደግሞ በጣም ሲዋረድ አንድ የብልት ሥጋ ይላክለታል ። ካሳ ለሸፍትነት ያበቃቸው ከዚህ ወራሳ መስተንግዶ ላይ ነው ።

ካሳ ተዋበችን ከአገቡና አማች ከሆኑ በኋላ ፣ በተለመደው መንገድ ደጃዝማች ተብለው ቋራን ብቻ ሳይሆን ዋናውን ደም ቢያን ሊሾሙ በተገባ ነበር ። ነገር ግን ፣ ከተጋቡ ወዲያ በነራስ ዐሊ በኩል የታየው ቸልታ ዱሮውን ካሳን ከሸፍትነታቸው ሥራ ለማስጣልና አደገኛ መስሎ የታየውን አነሣሣቸውን ለማጨንገፍ እንጂ ፣ ልባዊ እንዳልነበረ ሁኔታው ያመለክታል ። በዚህ

መካከል በቋረኞችና በወሎዎች መካከል ካፄ ኢዮአስ ዘመን መንግሥት ዝምሮ ሲወርድ ሲዋረድ የመጣው ፣ በርሳቸው ዘመን የራስ ይማም ጦር በደምቢያና በቋራ ላይ ዘምቶ በማገበረ ሥላሴ ገዳም የፈጸመው እልቂት ከካሳ ልብ እንዳልጠፋ በማስረዳት ፣ በወሎ ተወላጆች በመሳፍንቱ በነራስ ዐሊ ላይ የበቀል ነገር ይመኛል የሚል ወሬ ነጋሪ አሳብቆ የበለጠ እንዲጠሉ አድርጎ ይሆናል ። ካሳም ራስ ዐሊንና እናታቸውን በንቀት መዝለፋቸውና እነመነንም ካሳን ፣ «ቆለኛ ፣ የፍየል እረኛ» እያሉ መስዳደባቸው በሁለቱም ወገን ዘንድ የተሠወረ አይመስልም ።

በዚህ ምክንያት ልጃቸውን ድረው የቋራን ግዛት ከሰጡዋቸው ወዲህ የደንበን ግብርና ገጸ በረከት ይዘው መጥተው ለእቴጌይቱ በማቅረብ ፣ ለየመኳንንቱም የገንዘብ ስጦታ በመስጠት አስደስተው ዝናን ስላተረፉ ፣ በንጉሣዊው ቤተሰብ ውስጥ ጥርጣሬን ፣ ፍራቻንና ጥላቻን ጭምር አሳድሮ ይሆናል ። አሁንም ያው ወይም ሌላው ወሬ ነጋሪ ፣ 'ብቻውን ወደ ሹመት አገሩ ብትመልሱት ይሸፍታል ። ስለዚህ ሌላ ሰው በላዩ ላይ ሆኖ እየተመለከተ የሚቈጣጠረው አድርጎ መልሶ መላክ ይቻላል' የሚል አሳብ አቅርቦ ፣ ጉዳዩ ውሳኔ እስኪያገኝ ድረስ በደጅ ጥናት በጉንደር ከተማ ስንቃቸውን ፈጅተው የተከተላቸውም ሰው በረኃብ ተቸግሮ ይሆናል ።

በዚህ ምክንያት የደጃች ካሳን ያሁኑን አሸፋፈታቸውን እሐፊዎች በዚሁ ኮሶ አጠጣጥ ምክንያት አድርገው ይተርኩታል ። አለቃ ወልደ ማርያም በጸፉት ፡— «ወይዘሮ ተዋበችን አግብተው አማች ሆነው ሲኖሩ መድኃኒት ቀምሰው (ኮሶ ጠጥተው) 'እራቴን' ብለው ቢልኩ ወርች ሥጋ እንደ መጣላቸው ፣ ልጅ ካሳም 'ወርች ሥጋ አልበላም' ብለው እንደ ተቀየሙና ሚስታቸው ተዋበች ተናደው ፣ 'እገር የለህምን? ታጠቅ ፣ እንሐጅ' ቢሉ 'ምነው የለኝ?' ብለው ቋራ ተመልሰው እንደ ሸፈቱ ያመለክታሉ ።»⁽¹⁾ የርሳቸው አኳያ አለቃ ዘንብ የወርቅን ሥጋ ወደ ጉን አድርገው ፣ ባጭሩ «በዚያው ወራት የራስ ዐሊን ልጅ እቴጌ ተዋበችን 'ምሽት ትሁንህ' ብለው ሰጧቸው ። በሁለተኛው ዓመት ልጅ ካሳም እጅግ ተቸገሩ ፣ ሰዋቸውም ተራበ ። እጅግ

1. ኢና ሊትማን (ገጽ 4) 183-6 ።

በደልና መዋረድ፡ ንቀት በመጣባቸው ጊዜ በጥቅምት በ5ኛው ቀን ሽፍትነት ወጡ» ብለው ሲያልፉ፡ ሦስተኛው ስማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ ያለቃ ወልደማርያምን አጭር አባባል በማጽደቅ፡ «ከጥቂት ቀን በኋላ ልጅ ካሣ 'ኮሶ ልጠጣ ነኝ' ብለው አስፈቅደው ወደ ቤታቸው ሔደው ኮሶ ጠጡ = ወደ ዐፄ ዮሐንስ (ሣልሳዊ)፤ የእቴጌ መነን ባል 'ኮሶ ጠጥቻለሁ' ብለው አሸከርላት = ከዚያ በኋላ ዐፄ ዮሐንስ አንድ ፍሪዳ፡ ብዙ እንጀራና ጠጅ ሰደዱ = እቴጌ መነን ግን፡ ታላቅ ሥጋና አንድ ገምቦ ጠጅ፡ 30 እንጀራ ሰደዱ» ካሉ በኋላ፡ ይኸ ለካሣ በተደረገበት ጊዜ አንድ የእቴጌይቱ መኰንን 'ምነው? አንድ ፍሪዳ (ቁም ከብት)፡ አለዚያም በማመላክ በተገባ' ቢል፡ እቴጌይቱ 'ለቆለኛ ይህ መች አነሰው?' ብለው በንቀት መመለሳቸውንና ይኸንኑ ካሣ ካንድ ወዳጃቸው መስማታቸውን ያረጋግጣሉ።

በዚህ ምክንያት ከንጉሡ ካፄ ዮሐንስ የተላከላቸውን መሲና ላም አርደው ከነሰዋቸው በልተው፡ ከእቴጌይቱ የተላከውን ታላቅ ሥጋ በአገልግል አስይዘው፡ በሁለተኛው ቀን ከሰዎቻቸው በምስጢር ተነጋግረው ወደ ደምቢያ ሔደው ሸፈቱ = ደምቢያ እንደ ደረሱ፡ «ያን የእቴጌን ሥጋ አምጣ» ብለው አገልግሎ ሲከፈት፡ «የኔ አሸከሮች፡ እስቲ ይኸን ሥጋ እንብላውን?» የሚል ጥያቄ አቅርበው ሥጋውም ሸቶ ስለ ነበረ፡ «እኔ አንድ የናቱ (እኔ የመይሳ ልጅ).....» ብለው በቁጣ ፈክረው፡ ሽጉጥ ተኩሰው፡ ጉራዴ የመዘዙ ጊዜ የርሳቸው ወታደሮችም እየፈከሩ፡ በጉራዴም በስለትም ያችን ሥጋ እየቆረጡ ወደ በረሃ እየጣሉ፡ «እንግዲህ ሥጋይቱን እንደ ቆረጥናት እኛም ልባችን ይቆረጥ» ማለታቸውን ጸሐፊው በደንብ ዘርዝረውታል።⁽¹⁾

ባንድ ወገን ደግሞ ካሣ፡ «ወደ አገሪ ልሒድ» ብለው እቴጌን ቢሰናበቱ፡ እቴጌ «ቋራ የደጃዝማች አገር ነውና በላይህ የሚሾም አንድ ባለ ነጋሪት ይዘህ ሒድ» ብለው ደጃች በለውን እንደ ሰጡዋቸው፡ ካሣም በለው በበላያቸው በመሾሙ የተሰማቸውን ንዴት በልባቸው እንደያዙ ቋራ ደርሰው ሕዝቡን በመቀስቀስ በበለው ላይ እያሸፈቱ እንዳስቸጉ፡ በለው በቋራ መኖር

አቅቶት እንደ ተመለሰ፡ ካሣ ግን በቋራ ቀርተው እንደ ሸፈቱ ከላይኛው አባባል ለየት አድርገው ያቀርቡታል = ምናልባት የኮሶውም አጠጣጥ፡ የደጃች በለውም በካሣ በላይ መሾም ባንድ ወቅት ተጋጥሞ ይሆናል።

የሆነ ሆኖ፡ የልጅ ካሣ የመጨረሻውና ወደ ዘውድ የመራቸው ሽፍትነት ከዚህ ጊዜ ላይ ይዠምራል = እርሳቸውም «ከእንግዲህ ወዲያ ለእነ ዐሊ አልታጠቅም» ብለው ለዘለቄታ የቆረጡት ተከታዮቻቸውም፡ «ሥጋይቱን እንደ ቆረጥናት ልባችን ይቆረጥ» ብለው በቃል ኪዳን የተባበሩዋቸው ከዚህ ጊዜ ገምሮ ነው = የርሳቸውን ከዚህ ጊዜ ገምሮ ከድል ወደ ድል እየተራመዱ፡ የተመኙትን ዘውድ ከመድፋታቸው በፊት በመካከሉ በሚሰታቸው አባት በዋናው እንደራሴ በራስ ዐሊና በስሜን፡ በትግራይና በትግረ እየተጠናከሩ በሔዱት በደጃች ውቤ መካከል የተደረገውን የግዛት ፍልሚያ፡ ሁለቱንም ቀብተው ሊያነግሡ በሚችሉት በጳጳሱ በአቡነ ሰላማ የተነሣ ያደረጉትን ውጊያ በቅድሚያ በሚቀጥሉት ተከታታይ ምዕራፎች ውስጥ እንመለከታለን።

1 ጥንታን ሺዳዬ (ወ/ግ) ገጽ 2 ሐዘል ገጽ 6

ምዕራፍ ስድስት

በመሳፍንቱ መካከል የውጭ ለገር የወዳጅነት ሽጧዊ

ከዐፄ ይኩኖ አምላክ ዠምሮ (1262—1277) እስከ ዐፄ ኢዮአስ ድረስ (1748—1762) በሕጋዊ መልክ ከአባት ወደ ልጅ፣ ልጅ የሌለ እንደሆነ ወደ ወንድም ወይም ብዙ ልጆች፣ ብዙ ወንድሞች ባንድ ጊዜ በሚገኙበት ጊዜ፣ የቤተ መንግሥትና የቤተ ክህነት ሥልጣን የያዙት ወገኖች ለፈቀዱት እየተላለፈ ከሰሎሞንና ከንግሥተ ሳባ እንወለዳለን የሚሉት ነጋሚዎች ኢትዮጵያን በሙሉ በፈላጭ ቆራጭነት ሥልጣን አስተዳድረዋል።

በዙፋን የነበረው ንጉሥ ሞቶ ሌላው ሲተካ ዐዋጅ ነጋሪው ወደ አደባባይ ወጥቶ፣ «ያለንም እኛ፣ የሞትንም እኛ፣ ወዳጆችን ይደሰት፣ ጠላታችን ይዘን» የሚል ዐዋጅ ማስነገር የተለመደ ነው። (1) ትርጓሜውም የሞተውም ነጋሚ፣ ወደ ዙፋን የወጣውም መስፍን ካንድ ሰሎሞንና ቤተሰብ መሆናቸውን ለማስረዳትና የነገሠውን የደገፉ እንዲደሰቱ፣ ሌላ ይሁን ያሉት እንዲያዝኑ ለማለት ነው።

በ1762 ዓ. ም. የተምቤት ተወላጅ ራስ ስሐል ሚካኤል ንጉሥ ኢዮአስን በሻሽ አሳንቀው ካስገደሉ ወዲህ፣ የንጉሥ የገዥነት ሥልጣን ተዳከመና ከራስ ስሐል ሚካኤልና በኋላም ከታላቁ ራስ ዐሊ ወዲህ ሥልጣን በእንደራሴዎች እጅ ስለገባ፣ ከራስ ስሐል ሚካኤል እስከ ታናሽ ራስ ዐሊ ድረስ ያለው ጊዜ (1762—1845) ዘመነ መሳፍንት ተባለ። መሳፍንቱም በጦርነት፣ በትግል እንደ ምንም ብለው የእንደራሴነቱን ሥልጣን ሲጨብጡ የነጋሚነት ዘር እንደሌላቸው ራሳቸው በማመን፣ «በንግሥም ሕዝቡ አይቀበሉንም» በሚል ሥጋት ልባቸው

የፈቀደውን አንዳንድ የነጋሚ ዘር እያነገሡ እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ መነሣት ድረስ ቆዩ ።

ነገር ግን ፡ እንደ ምንም ተጣጥሮ አንዱ መስፍን በጉንደር እንደራሴነት ሲይዝ ፡ ለስሙ እንደ መንግሥት እንደራሴ ይቈጠራል እንጂ ፡ በመላው ኢትዮጵያ ቀርቶ ባማራውና በትግሬው አውራጃ ሁሉ ሥልጣኑን ማረጋገጥ እያቃተው ፡ ሁሉም የየክፍሉ ሀገሩ ባላባት 'ለእንደራሴው አልታዘዝም ፡ ማን ከማን ያን ባል?' እያለ የሚዋጋበት ከማዕከላዊው ከጉንደር መንግሥት እየተነጠለ ለብቻው የሆነበት ጊዜ ብዙ ነው ።

ለምሳሌ ፡ በታላቁ ራስ ዐሊና በፈጻሚ መንግሥት ተክለ ጊዮርጊስ ጊዜ ፡ የሸዋ መሳፍንት ከጉንደር ንጉሥ ተለይተው ለብቻቸው ሆነው ፡ በራሳቸው መስፍንነት ሲተዳደሩ ቆይተዋል ። በዐፄ ቴዎድሮስ አነሣሥ ዋዜማ የቴዎድሮስ ሚስት የምንትዋብ አባት ፡ ትንሹ ራስ ዐሊ ፡ የጉንደርን መንግሥት በእንደራሴነት ሲያስተዳድሩ በዚሁ ጊዜ ደጃች ውቤ ስሜንን ፡ ትግራይንና ትግረን ሲገዙ ሁለቱ መሳፍንት የበላይነታቸውን ለማረጋገጥ እርስ በርሳቸው ይዋጉ ነበር ።

ሁለቱንም በዚያን ዘመን ሥልጣን ሊያስጨብጥ የሚያስችለው የዘር ባላባትነት መሆኑ ቀርቶ በኃይል ፡ ኃይሉም የሚገኘው ከጦር መሣሪያ ፡ የጦር መሣሪያውም የሚገኘው ከአውሮፓ ኃያላን መሆኑ ስለ ገባቸው ፡ መሳፍንቱ ሁሉ በየበኩላቸው የጦር መሣሪያ የመሻት ምኞት አደረባቸው ። «እገሌ ኃያል ነው ። የእገሌ መንግሥት ከእገሌ ይበልጣል ። ለርሱ ብትጽፉ መሣሪያ ይልክላችኋል ፤ ምኞታችሁን ይፈጽማል» እያሉ አንዳንድ ባጠገባቸው የሚገኙ የወንጌል መልእክተኞች ወይም ነጋዴዎች የሆኑ የውጭ አገር ሰዎች በጠቆሟቸው መሠረት ለእንግሊዝና ለፈረንሣይ ፡ ለሌሎችም መሪዎች በደብዳቤ ወዳጅነትን ይሻሙ እንደ ነበረ ሠነዱ ሁሉ ያመለክታል ። አንዳንድ ጊዜ ሁሉም ባንድ ወቅት ፡ ባንድ ሰዎን በተመሳሳይ ቃል ለአውሮፓ መሪ ወይም ንጉሥ የጻፉት ሲነበብ ፡ ደብዳቤውን ለሁለቱም ያዘጋጀው አንድ ሰው ይመስላል ።

ለምሳሌ ፡ ራስ ዐሊ (ትንሹ) ለእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ «እምኃበ ርዕሰ መኳንንት ፡ ዐሊ ገብረ ንጉሠ ነገሥት ፡ እግዚአብሔር ዘይትወሐድ በመለኮት ፡ ወይሄለስ በገጸት ። ትብጻሕ ኃበ ንግሥተ እንግሊዝ ፤ እንዴት ነሽ? በን ነሽ? የሰማይ የምድሩን ያህል ፡ እኔ ባንቺ ወዳጅነት ጠንቻለሁ ፤ አንቺም በኔ ወዳጅነት ጥኝ..... የምትወጅውን ነገር ላኪብኝ ፤ እስድልሻለሁ» ብለው ሲጽፉ ፡ ደጃች ውቤም ለኝሁ ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት ቃሉም ፡ ብዕሩም አንድ ዐይነት ባንድ ጸሐፊ እጅ የተጻፈ ይመስላል ። (1)

በሌላ ደብዳቤ ደግሞ ፡ ራስ ዐሊ «ዛቲ. ጦማር. ዘተፈነወት እምኃበ ራስ ዐሊ ፡ ንጉሠ ሐበሻ ፡ (*) ትብጻሕ ኃበ ፊቅጦርያ (ቪክቶሪያ) ንግሥተ እንግሊዝ» ብለው የውጭ መሪዎችን በማጭበርበር ራሳቸውን ንጉሥ አድርገዋል ። እንደውነቱ ግን ፡ በርሳቸው የእንደራሴነት ዘመን ሥልጣን ባይኖራቸውም ፡ ንጉሡ የእናታቸው የወይዘሮ መነን ባል ዐፄ ዮሐንስ ሦስተኛ ናቸው ። የሆነ ሆኖ ፡ ዐሊ በዚሁ ደብዳቤ ላይ በቆንሲል ፕሎውዴን እጅ የመጣላቸውን ዕቃ ደስብሏቸው ከተቀበሉ በኋላ ፡ የተላኩላቸውን ዕቃ የሚመስል ዕቃ ለመላክ ደሃ መሆናቸውን ገልጸው በበኩላቸው ሁለት ጋሻ ፡ ሁለት ሾተል ፡ ሁለት ቢተዋ (አምባር)..... መላካቸውን አመልክተው ፡ መደምደሚያውን «..... እኔ ድህነት ጦር እየሆነብኝ ፡ ወታደር እየበዛብኝ ነው ። ደመወዝ የምሰጠው ብር ቢሰዱልኝ የወዳጅነት ምልክት ነው..... ደግሞ ፍልፍል ፈረንጅ ነፍጥ (ጠብመንጃ) ፡ በከምሱል (ባሩድ ባለበት ጥይት) የሚተኮስ ፡ ዘለግ ያለ ቢገኝ እወዳለሁ ። እንግሊዝ ሁሉ ቢመጣ በምገዛው አገር ፡ በምችለው ሁሉ በፍቅር እቀበላለሁ» ሲሉ ጽፈዋል ።

1 Copyright of the Public Record Office, London, Tel. Fol/7

* ራስ ዐሊ የአበሻ ንጉሥ ብለው የጻፉት በውጭ አገር መንግሥታት ዘንድ ለመከበር በማን አለብኝነት የጨመሩት ነው እንጂ ፡ የንጉሥ እንደራሴ እንጂ ንጉሥነት የላቸውም ። ንጉሡ በዚህ ጊዜ የእናታቸው የእቴጌ መነን ባል ዐፄ ዮሐንስ ማልሳይ ከርሳቸውም በፊት ዐፄ ሣህለ ድንግል ናቸው ።

በመካከል አገር በቤጌምድ ያሉት ራስ ዐሊ የራሳቸውን ጉዳይና ችግር በዚህ ዐይነት ሲገልጹ፣ የሥልጣን ባላጋራቸው ትግረንና ትግራይን እስከ ምጥዋ ድረስ የሚገዙት ደጃች ውቤ ደግሞ የሕሊና ዕረፍት የሚነሳቸው የባሕር ጠረፋና የወደቡ ጉዳይ ስለሆነ፣ ለኝሁ ንግሥት በራሳቸው አባባል በጸፉት ደብዳቤ ላይ «..... ቀድሞ ዘመን አባቶቻችን ምጥዋ እስከ ባሕር ድረስ በጃቸው ነበር ። ጓላ እኛ በኛ (እርስ በርሳችን) ብንጣላ ትርኮች (ቱርኮች) በኃይል በግድ መተው ወሰዱት ። ተከትለው ከሁለት ዓመት ወዲህ ጦር ሰደው ምንኩሉን ደሆናን (አርኪቆ) በር ያዙት ። በዚህም ወትሮ (በሌላ ጊዜ) የሚሰዱልኝን ግብር ቢያስቀሩብኝ፣ ናይብ ዘንድሮ ጦር ሰድጄ ትርኮችን አባርፌ ምጥዋ ከተትሏቸው ። አንቱም የክርስቲያን ንጉሥ (ንግሥት) ክርስቲያን ሁሉ የምትወዱ ነሁ ። ጉልበተኛ ነዎና እንዲረዱን ወዳጅነትዎን እፈልግለሁ..... ከሁሉ እምንፈልገው እንግሊዝን (የእንግሊዝን) ወዳጅነት ነውና አበሻን መው ደዳችሁን በዝህ (በዚህ) ነው እምናውቀው»⁽¹⁾ ብለዋል ። ሁሉ ቱም ሲጽፉ በደብዳቤያቸው ላይ ቀንና ዓመተ ምሕረት አላደረጉበትም ።

ነገር ግን፣ ራስ ዐሊ በሥልጣን ላይ የነበሩት ከ1823 እስከ 1847 ዓ. ም. ድረስ ደጃች ውቤ ከ1824/1825/ እስከ 1847 ዓ. ም. መካከል ስለሆነ፣ ደብዳቤውም ቆንሲል ፕሎውዴን እንዳ መለከተው፣ ሎንዶን የደረሰው እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1849 ዓ. ም. ስለሆነ፣ የደብዳቤዎቹ ቀናች በ1841 ወይም በ1842 ዓ. ም. ላይ መሆኑ ይገመታል ።

በዚያን ዘመን በነበረው በየብስና በባሕር ጉዞ ርቀት እንዲሁም በቱርኮች ባሕር ጠረፍ አካባቢ መገኘት ምክንያት ከኢትዮጵያ መሳፍንት የሚላከው ደብዳቤ ወደ ሎንዶን ደርሶ፣ በውጭ ጉዳይና በባሕር ማዶ ግዛት ቢሮ ባለሥልጣኖች ፊት ቀርቦ የመጠናት ዕድል የሚያገኘው ከብዙ ጊዜ በኋላ ነው ። ምናልባትም እገናናይቱ የእንግሊዝ፣ የአየርላንድና የሕንድ ንግሥት ፊት ላይቀርብ ይችላል ። ንግሥቲቱ ከሕንድ ሌላ የዚያ ሁሉ የአፍሪካ፣ የእስያና የአሜሪካ አገሮች የበላይ ገዥ ስለሆነች፣ ያንዱ ወይም የሁለቱ የኢትዮጵያ መሳፍንት ደብዳቤዎች

ወደርሷ ለመድረስና መልስ ለማግኘት ያላቸው ዕድል የመነመነ ነው ። አንዳንድ ጊዜ ከራስ ዐሊ ወዲህ በዙፋን ለተከታተሉት ነገሥታት በርሷ ስም ደብዳቤ ቢመጣም፣ ደብዳቤው እንደ አስፈላጊነቱ ለእንግሊዝ መግቢያና መስፋፊያ እንደሚጠቅም ሆኖ በቅኝ አገርና በውጭ ጉዳይ ቢሮ እየተጠናና እየተዘጋጀ የሚመጣ ደብዳቤ ነው ።

ስለዚህ፣ ማናቸውም አውሮፓዊ መሪ ለመንግሥቱ ኃያል ነት የሚጠቅመውን ብቻ እያሰበ ይወስናል እንጂ፣ በተለይ ከአፍሪካና ከእስያ መሳፍንት ዘንድ የሚሰነዘረውን ወዳጅነት ለመግቢያ መሣሪያ ከማድረግ በቀር ከምንም አይቆጥረውም ። «በኔ ወዳጅነት ጽኝ፣ እኔም ባንቺ ወዳጅነት ጽንቻለሁ» የሚለው የራስ ዐሊም፣ የደጃች ውቤም አባባል ለንግሥት ቪክቶሪያ ጆሮ አይጥምም ።

የሆነ ሆኖ፣ የጉንደሩ እንደራሴ ራስ ዐሊ በሁሉም ላይ የበላይነት ሲሰማቸው በስሜንና በትግረ፣ በትግራይ ደጃዝማች ውቤ የራስ ዐሊን የበላይነት ከምንም ሳይቆጥሩ ከውጭ መንግሥት መሪዎች በቀጥታ እየተጸጸፉ የገል ነጸነታቸውን ሲያረጋግጡ፣ የጉጃም መሳፍንት እነ ደጃች ተድላ ጓሉ ከዳሞት መሳፍንት ከነደጃች ዘውዴ ጋር ሲዋጉ፣ ቀጥለው ደጃች ጉሹ ዘውዴና ልጃቸው ብሩ ጉሹ በጎብረት ከራስ ዐሊ መኳንንት ከነደጃች ሥዩም በቃሽኝ፣ ከነደጃች መሸሻ ባቡ ጋር ተዋግተው የጉጃምንና የዳሞትን ነጸነት ከተከላከሉ ወዲህ አባትና ልጅ እርስ በርሳቸው ተዋጉ ። በኋላም ልጅየውም፣ አባትየውም የራስ ዐሊን የበላይ መስፍንነት ዐውቀው ገቡላቸውና የራስ ዐሊ ግዛት በጉጃም ላይ ተመሠረተ ።

ስሜን፣ ትግረና ትግራይ፣ ቤጌምድና ነጃም በዚህ ዐይነት ሁኔታ ሲገኙ፣ ሸዋ ደግሞ ከጉንደሩ መንግሥት ቀደም ብሎ በማፈንገጥ በራስ ዐሊ (ትንሹ) ጊዜ በሸዋው መስፍን በታወቁት በሣህለ ሥላሴ ይገዛ ነበር ። መስፍኑ በግዛታቸው፣ «ራስ ሣህለ ሥላሴ ንጉሠ ሸዋ» ወይም ባጭሩ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ እየተባሉ በሚጠሩበትና ራስ ዐሊና ደጃች ውቤ እርስ በርሳቸው እየተዋጉም፣ እየታረቁም ሲኖሩ ሁለቱም በየበኩላቸው የእንግሊዝንና የፈረንሣይን ወዳጅነት አጥብቀው በሚፈልጉበት ጊዜ እርሳቸውም በበኩላቸው ሥራ አልፏቸው ።

¹ Public Record Office, London Fol (5/1/6

መሳፍንቱ የውጭ አገር ትምህርቱንም ፣ ሥልጣኔውንም ታሪኩንም በቀጥታ ራሳቸው ተምረው ስለማያውቁት፤ እላይ የጠቀስናቸው «አገር ጉብኝት ፣ ለንግድ ወይም ለወንጌል መልክተኝነት መጥተናል» የሚሉት የውጭ አገር ሰዎች ብዙ ጊዜ እንዳመቻቸው ምክር እያቀረቡ ፣ የማይሆነውን እንደሚሆን እያስመሰሉ በመንገር መሳፍንቱን ያሳስቷቸው ነበር ። ለምሳሌ ፣ አንቷን ዳባዲና አርኖ ዳባዲ የሚባሉ ሁለት ፈረንሣዮች በቤጊም ድር ፣ በጉጃምና በትግራይ እየተዘዋወሩ ከየመሳፍንቱ በመወዳጀት የፈረንሣይን ጥቅም በሚጠብቁበት ጊዜ ፣ የእንግሊዝ መንግሥት የፈረንሣይ የቅኝ አገር ኃይለኛ ባላንጣ ስለሆነ ወደ ሸዋ መጥቶ ማናቸውንም ግንኙነት እንዳያደርግ ለማደናቀፍ ፣ ሣህለ ሥላሴ እንግሊዞችን እንዳይቀበሉና የነርሱም ገናናው ንጉሥ ሉዊ ፊሊፕ ሊያግድላቸው እንደሚችል እያስመሰሉ ስለ ነገሩዋቸው ፣ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ አጽፈዋቸዋል ።

«ዛቲ ጦማር ዘራስ ሣህለ ሥላሴ ንጉሠ ሸዋ ትብጸሕ ኃበ ሉዊ ፊሊፕ ፣ ሃይማኖቱ እቀና ፣ ክርስትናው እጠና ፣ ጋሻው እበረደደ(*) ሃይማኖትህ ሃይማኖቱ ነው ፣ አገርህ አገሪ ነው ። እንግሊዞች ወዳገሬ መምጣት አስበዋል አሉና አንተ ዐርፋችሁ ተቀመጡ ታላልኻቸው ቀሪ አይደሉም ። ተቆጥተህ አስቀርልኝ »(1)

ራስ ዐሊና ደጃች ውቤ ለንግሥት ሺክቶሪያ ፣ «እኔ ባንቺ ወዳጅነት ጸንቻለሁ ፤ አንቺም በኔ ወዳጅነት ጽኝ» እያሉ ሲጽፉ ፣ አሁን ደግሞ ሣህለ ሥላሴ ይኸን የመሰለ የየዋህነት ደብዳቤ እስከ መጻፍ መድረስ ፣ የዚያን ዘመን መሳፍንት ስለ ውጭ አገር ሁኔታ ፣ ስለ ፖለቲካውም ሆነ ስለ አስተዳደሩ ያላቸው አስተያየት በጣም ዝቅ ያለ ደረጃ ላይ መሆኑን እንገምታለን ። ብዙ ጊዜም መሳፍንቱ ባገር ውስጥ የሌላቸውን ሥልጣን ፣ ያልጨበጡትን ግዛት ፣ ያልተሰጣቸውን የሥያሜ ደረጃ በራሳቸው ፈቃድ እየወሰዱ ውቤም ፣ ዐሊም 'የአበሻ ንጉሥ' እያሉ ለንግሥት ሺክቶሪያ የጸፉት ታሪካዊ መዝገብ በሎንዶን ይገኛል ።

የሆነ ሆኖ ፣ በሣህለ ሥላሴ የዋህነት በመጠቀም ፈረንሣዮቹ እነ አንቷን ዳባዲ ያገራቸውን ጥቅም ለመጠበቅና ፈረንሣይ ብቻዋን በሸዋ እንድትስፋፋ ይህን የመሰለውን የየዋህነት ደብዳቤ ያጽፏቸው እንጂ ፣ በመጨረሻ ግን መካር ገብቶ እንግሊዝን ለመከልከል ፈረንሣይ ምንም ሥልጣን እንደሌለው ታውቆ ፣ እንግሊዝን አትምጣብኝ ማለቱም የማያዋግ አሳብ ሆኖ ስለተገኘ ፣ ትክክለኛው መንገድ ከሁለቱም ጋር መወዳጀቱ ብቻ ስለሆነ ፣ የፈረንሣይ መንግሥት በ1836 ዓ. ም. ሮቪ ዴሪኩርን ፣ የእንግሊዝ መንግሥት በ1834 ዓ. ም. ካፒቲን ሐሪስን ልከው ከሁለቱም ጋር የሸዋው ንጉሥ ስለ ንግድ ፣ ስለ ወዳጅነት ተዋውለው ጉዳዩ በዚህ ቆመ ።

እንግዲህ የሰሜኑ ክፍለ ሀገርና ቤጊምድር ፣ ጉጃምና ሸዋ በዚህ ዐይነት የመከፋፈል ሁኔታ ሲገኙ ወሎ ፣ ይነስ ይብዛ ፣ ራስ ዐሊ ተወላጅነት ስላላቸው ከጉንደር እንደራሴ ሥልጣን ሥር ሊወጣ አልቻለም ። ላስታም አንድ ፩ ጊዜ መሸፈቱ ባይቀርም ፣ እንደዚሁ ከራስ ዐሊ ሥልጣን አልወጣም ። የደቡቡ ክፍል ከ16ኛው መቶ ዓመት በፊት የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት መንግሥት አካል ሆኖ ሲኖር ፣ በጉንደር ግን የመንግሥቱ አቅዋም ከ17ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ገደማ ነገሥታቱም ፣ መሳፍንቱም እርስ በርስ ጉራ እየለዩ በመዋጋት ስለ ተዳከሙ ከአክሱም ጀምሮ ፣ ሲያንስም ሲበዛም ፣ የኢትዮጵያ አካል የነበሩት ሐረርጌና ባሌ ፣ አሩሲና ሲዳሞ ፣ ከፋና ሊሙ ፣ ወለጋና ኢሉባቦር በየራሳቸው ባላባት ይተዳደሩ ጀመር ። እነዚህ ሁሉ አውራጃዎች በዘርና በሃይማኖት ልዩነት ወይም ባንዱ የማፈንገጥ ፍላጎት ባለው ቀንደኛ ባላባት አነሣሥ ዐልፎ ፣ ዐልፎ ጦርነትና ግጭት ባይጠፋም ፣ ሁሉም ከግራኝ አህመድ አነሣሥ በፊት ለነበሩት ለእነ ዐፄ ዐምደ ጽዮን ፣ ለእነ ዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ ይገብሩ እንደ ነበረ በነዚህ አውራጃዎች ዐልፈው ፣ ዐልፈው የሚገኙ የታሪክ ቅርሶች በደንብ ያስረዳሉ ።(1)

ስለዚህ ፣ በጉንደር መንግሥት ከ18ኛው መቶ ዓመት መጨረሻና በ19ኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ነገሥታቱ ሥልጣናቸውን በመሳፍንት ተነጥቀው ለስሙ ብቻ በቤተ መንግሥት

* ኃይሉ የሚያስበረጋግ ለግለት ነው ።
1 Bibliothèque Nationale - Paris Department Manuscripts 40
Dossiers d'Abbadie

1 Chronique du Règne de Menelik II Tome II — G. Sellassie
— M. Decoppet p. 464.

እንደ ሴት ወይዘሮ ዐርፈው እንዲቀመጡ ሲደረግ፣ የነርሱን ሥልጣን የወረሱት መሳፍንት ደግሞ የገዢነት ሥልጣናቸውን በሌላው ላይ ለማረጋገጥ አቅም ሲያንሣቸው እንኳን የደቡብ የሰሜኑና የመካከሉ ክፍለ ሀገርም ባለፈው እንደ ተመለከት ነው ተከፋፍሎ ለየብቻ ሆነ ። በዚህ አሳዛኝ የመከፋፈል ሁኔታ ላይ ነው — የቴዎድሮስ፣ የዮሐንስና፣ የምኒልክም አነሣሥ ያተኮረው ።

ምዕራፍ ሰባት

የማርቀስ መንበርና ዘረኛዋ የፍትሕ ነገሥት አንቀጽ
የአቡነ ሰላማ ወደ ኢትዮጵያ መምጣት

በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ተመዝግቦ እንደሚገኘው፣ የዓለም ቤተ ክርስቲያን በክርስቶስ ባሕርይ የተነሣ፣ የእርስ በርስ መከፋፈል ሲደርስባት፣ ሁለቱ ታላላቅ የክርስትናን እምነት የሚያስፋፋት ድርጅቶች የሮማ ቫቲካን ሁለት ባሕርይን፣ የእስክንድርያ ፓትረያርክ አንድ ባሕርይን በመደገፍ፣ እርስ በርሳቸው በጠብ ተለያዩ ።

ክርስትና ወደ ኢትዮጵያ የገባው በአራተኛው ክፍለ ዘመን ከእስክንድርያ ከማርቀስ ወንበር በመሆኑ፣ ከዚያን ጊዜ ጀምሮ እስከ ሐያኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያ ከእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ግብጻዊ ጳጳስ እየተላከ ይኸው የተዋሕዶ እምነት እየተስፋፋ መጣ ። ከግብጽ ከማምጣት ይልቅ ከኢትዮጵያውያን ጳጳስ መሾም እንዳይቻል ከግብጻውያኑ በዐረብኛ ተጽፎ ወደ ግዕዝ የተተረጉመው፣ በቤተ መንግሥቱም በቤተ ክህነቱም ተከብሮ የኖረው የፍትሕ ነገሥት መጽሐፍ ይከለክላል ።

በዚሁ መጽሐፍ ውስጥ በአራተኛው አንቀጽ፣ «ኢትዮጵያውያን በራሳቸው ፈቃድ ከዐዋቂዎቻቸው ውስጥ ሊቀ ጳጳሳት አይኹም ። የነርሱ ጳጳስ ሊሆን የሚገባው ከእስክንድርያው ባለቤት (ሊቀ ጳጳስ) ሥር ያለው ነው ። ሊቀ ጳጳስ ለነርሱ የሚሆነውን፣ ለርሱ የሚታዘዘውን አንድ ሊቅ መርጦ ይሾም ላቸዋል.....» ይላል (1) ግብጻቹ እንደዚህ ያለውን ቃል ሲያሰፍሩ

1 ወሰቢአ ኢትዮጵያ አይሂሙ ላዕሌሆሙ ሊቀ ጳጳሳት እግዕድረ ኒሆሙ ወዲ በሥምረት ርዕሰሙ እስሙ ጳጳሱም ይከውን እምታሕተ ዕጲሁ ለበግል እስክንድርያ ። ወውእቱ ዘይደልዎ ከመ ይሂኖ ላዕሌሆሙ ሊቀ እምጋቤሁ ዘውእቱ መትሕተ ሊቀ ጳጳሳት ። ፍትሕ ነገሥት ጉይጲ ያሳተመው አንቀጽ 42.

በኢትዮጵያ የክርስትና ሃይማኖት ተከታይ ለራሱ መንፈሳዊ አስተዳዳሪ የሚሆነውን ጳጳስ ከራሱ ለመሾም መብትም ፣ ብቃትም እንደሌለው በማድረግ ነው። የበለጠ ደግሞ የሚያስገርመው እንደዚህ ያለውን ዘረኛ አንቀጽ የኢትዮጵያ ቤተ ክህነቱም ፣ ቤተ መንግሥቱም አሜን ብለው ለረዥም ዘመናት መቀበላቸው ነው። (*)

በለዚህ ፣ ጳጳስ ሲሞት አዲስ ጳጳስ ለማስመጣት ነገሥታቱ ለእስክንድርያ ሊቀ ጳጳስ የሚሰጠውን ገጽ በረከት አሲዘው ወደ ግብጽ መላክተኛ በላኩ ቁጥር መላክተኞቹ ከምጥዋ ጀምሮ የቱርክና የግብጽ ግዛት የሆነውን አገር በሚያቋርጡበት ጊዜ ፣ መርከብ ለማግኘት ደጅ በሚጠኑበት ሰዓት የነበረባቸው የመጉላላትና ዐልፎ፣ ዐልፎ የመታሰር ችግር ከልክ ያለፈ ነበር። በየኪሳው አዛዦችና ባላባቱ ለኔም ቀረጥ ወይም መታያ ካላቀረባችሁ አታልፉም ወይም ከአገሪ አትወጡም እያለ ሲያሰር ፣ ሲፈታ የነበረበት የታሪክ ጊዜ ረዥም ነው። ግብጽም ከደረሱ በኋላ መታያውን ባንድ ወገን ለግብጽ ገዥ ፣ በሌላ ወገን ለሊቀ ጳጳሱ አቅርበው ወደ ኢትዮጵያ የሚላከው ጳጳስ ተመርጦ ፣ ተቀብቶ እስኪሰጣቸው ድረስ በመካከሉ ዐልፎ፣ ዐልፎ ከግብጹ ከሊፋ ወይም ከሠልጣኑ ፈቃድ ለማግኘት ሌላ ችግር አለ። ከሃይማኖት ልጆችህ ብዙ ወርቅ ታግኛለህና ለኔ በብዙ ገብር ወይም ከኔ ሳታስፈቅድ ጳጳስ ወደ ኢትዮጵያ አትላክ በማለት በሊቀ ጳጳሱ በራሳቸው መጉላላትና መታሰር ዐልፎ፣ ዐልፎ ሲደርስባቸው ኖሮአል።

ከዚህም በቀር ፣ የግብጽ ሠልጣን ጳጳሱን በማሰር ወይም የተመረጠውን ጳጳስ ወደ ኢትዮጵያ አልከም በማለት ባስፈራራቁጥር የኢትዮጵያ ነገሥታት እነ ዐፄ ሠይፈ አርዕድ (1337—1365) «እኛም አባታችንን ካልፈታህ ፣ ጳጳሳችንን ካለቀቅህ የአባይን ወንዝ እንዘጋብሃለን» እያሉ ሲያስፈራሩ የኖሩበት ታሪክ ብዙ ነው። ጳጳሱ በማናቸውም ምክንያት ከግብጽ ወደ ኢትዮጵያ ለመምጣት በአቋረጠ ቁጥር ፣ ኢትዮጵያውያንም ከመካከላቸው እንዳይሾሙ በፍትሐ ነገሥት ስለተከለከሉ ከህጎች ፣ ዳቁናና ቅስና ሰጭ ጠፍቶ ፣ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያናችንን ዘጋለች።

* አንድ ሺህ ለምስት መቶ ዓመት ።

እስላምና ካቶሊክ ይውጠናል በሚል ሥጋት የጳጳሱን መቅረት እግዚአብሔር እንደ ተቆጣ በመቁጠር ነገሥታቱና መኳንንቱ ፣ ካህናቱና መነኩሳቱ በጸሎት ፣ በምሕላ የጳጳሱን መምጣት በናፍቆት ሲጠባበቁ ይኖሩ ነበር።

ቅዱስ ሐርቤ (ገብረ ማርያም) የሚባለው ከሃገሩ ወገን የሆነው ንጉሠ ነገሥቱ ይኸን የቆየ ልማድ በዘመኑ ለመሻርና ከጳጳሱ በታች በየአውራጃው ተበታትነው የሚያስተምሩ ኤጲስ ቆጶሳት ይሾሙ ብሎ በዘመኑ ለነበሩት ለእስክንድርያው ከኢትዮጵያ ሊቀ ጳጳሳት ለአባ ገብርኤል መልእክተኛ ልኮ ፣ ሊቀ ጳጳሱ ፈቃዱን ሳይፈጽሙለት ቀርተው በዚሁ ከፓትረያርኩ ስለተጣላ ፣ ከዚያ ወዲህ የተጻፈው በሚያዝያ 10 ቀን የሚነበበው ስንከሳር «ሊቀጳጳሱን አባ ገብርኤልን ብፁዕ ወቅዱስ እያለ ሲያመሰግን ፣ የኢትዮጵያ ንጉሥ ኤጲስ ቆጶሳት ካልተሾሙ ብሎ ከሊቀ ጳጳሳቱ ስለተጣላ ፣ እግዚአብሔር ተቆጥቶ በአገሩ በኢትዮጵያ ላይ መቅሠፍት አወረደበት እያለ ይተርካል።» (1) በለዚህ አስቀድሞ በነበረው ልማድ መሠረት ፣ በየጊዜው ጳጳስ ከግብጽ የማስመጣቱ ጉዳይ እንደ ቀጠለ ኖረ።

በዚሁ መሠረት ፣ በሸዋ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ፣ ባማራና በቤጌምድር ዋናው እንደራሴ ራስ ዐሊ ፣ በስሜን በትግራይና በትግረ ደጃች ውቤ በሚገዙበት ጊዜ ልጅ ካሣ ኃይሉ ለየመሳፍንቱ እንደ አሸከር ሲያገለግሉ ኖረው ፣ በኋላም የራስ ዐሊን ልጅ ተዋበችን አግብተው ከእነራስ ዐሊ ጋር በደጅ ጥናትና በሸፍት ነትም ባሉበት ሰዓት የስሜኑና የትግራዩ ገዥ ደጃች ውቤ በምጥዋም አካባቢ ካሉት ከግብጾች አስተዳዳሪዎች ፣ ከውጭ ቆንሲሎችም በመስማማት ከእስክንድርያ ጳጳስ ለማስመጣትና ለመንገሥ ዐቀዱ ። መቼም ጳጳስ ለማስመጣት ከሸዋውም ፣ ከቤጌምድሩም ገዥ የሚቀናው በወደቡ በምጥዋ አካባቢ ያለውን ከፍለ ሀገር የሚያስተዳድረው ነው።

በዚህ ምክንያት ፣ ደጃች ውቤ ለመንገድ መሪነት ከካቶሊኮች መሪዎች ከነአባ ያዕቆብ ጋር ከተስማሙ በኋላ ፣ አለቃ ሀብተ ሥላሴ የሚባሉትን የሸዋ ተወላጅ በአጠገባቸው አስቀምጠው።

ዋና አማካሪ አድርገዋቸው ነበርና አለቃ ሀብተ ሥላሴን ለግብጹ ሠልጣንና ለፓትርያርኩ ለአቡነ ጴጥሮስ የሚቀርበውን መታያ አሲዘው ወደ እስክንድርያ ልከው ስለነበረ ፡ ወደ ኢትዮጵያ ስለሚላኩት ጳጳስ በ1833 ዓ. ም. ስብሰባ ተደርጎ ፡ እንድርያስ የሚባሉት የ25 ዓመት ወጣት ተመረጡ ። ወዲያው እንደመጀመሪያው የኢትዮጵያ ጳጳስ (ፍሬምናጦስ) አባ ሰላማ ተብለው በመሠየም ከአለቃ ሀብተሥላሴ ጋር በ1834 ዓ. ም. በኅዳር 3 ቀን መጥተው ከደጃች ውቤ ጋር ተገናኙ ።

በኢትዮጵያ አጠገቡ ጳጳስ ያስቀመጡና በመጠኑም ቢሆን የነጋሢነት ዘር ያለው ሥልጣን ላይ ላሉ ገዥዎች አደገኛ ነው ። ደጃች ውቤ በምጥዋ በኩል በብላታ ኮከቤ አማካይነት በግዥም ፡ በሰጠታም ብዙ የጦር መሣሪያ እንደሚሰበስቡ ፡ የሚነግሡበትንም የደረሰጌ ማርያምን ቤተ ክርስቲያን አገር ውስጥ ባሉ የውጭ አገር ሰዎች በነሺምብር ዊልሄም አሠማምረው እንደሚሠሩ በዋናው የመንግሥቱ እንደራሴ በራስ ዐሊ ዘንድ የተሰወረ አይደለም ። አሁንም ከድርጅቱና የሚነግሡበትን ቤተክርስቲያን ከማሠራት ጋር አንጋቹን ጳጳስ ማስመጣታቸው ሲሰማ ፡ ራስ ዐሊ ሊታገሡአቸው አልቻሉምና ሁለቱም ለጦርነት ይዘጋጁ ጀመር ።

አቡነ ሰላማ
(ከጉስታቭ አሬን መጽሐፍ)

ገሰነ ሰላማ መቼ
(ከጉስታቭ አሬን መጽሐፍ)

የአቡነ ሰላማ ዘውድ
(ከሮገሮ አክቶን መጽሐፍ)

ምዕራፍ ስምንት

የራስ ዐሊና የደጃች ውቤ ጦርነት

በራስ ዐሊ የምስፍንና ዘመን በሸዋ ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ፣ በጉጃምና በዳሞት ደጃች ጉሹና ደጃች ብሩ ፣ በደምቢያ ደጃች ክንፋ ፣ በስሜንና በትግረ ደጃች ውቤ ከቀድሞ ዠምሮ የየግል አውራጃቸውን ያስተዳድራሉ ። ከነዚህ ውስጥ ዋናው የመንግሥት እንደራሴ ራስ ዐሊ ፣ በግዛትና በሥልጣን ይጣሉ የነበሩት ከደጃች ውቤ ጋር ነበር ። ራስ ዐሊ ዋና የመንግሥቱ እንደራሴ እንደ መሆናቸው መጠን ከነራስ ማርዶ ዠምሮ የተላለፈ የወሎ ፣ የየጁ ፣ የራያና ያዘበ ፣ ይልቁንም የበጌምድር የተደራጀ ደንበኛ የጦር ሠራዊት ነበራቸው ። ደጃች ውቤ ደግሞ ፣ በበኩላቸው ካባት ግዛታቸው ከስሜን ያዘጋጁት ጦር አዲስ ከሚገዙት የ44 ነጋሪት አገር ከሚሆነው ከትግረና ከሐማሴን የሰበሰቡት ጦር የሚያኮራቸው ነው ። ይልቁንም በናይብ ግዛት ፣ በአርኪፋ (ደሆኖ) እና በምጥዋ በኩል ባሽከራቸው በብላታ ኮከቤ አማካይነት ከቱርኩ ባሻ ወኪል ከናይብ ግንኙነት እያደረጉ የጦር መሣሪያና ሸቀጥ ስለሚያገኙ ፣ በሀብትም በጦር መሣሪያና በወታደርም በኩል ስለደረጁ ፣ የራስ ዐሊን ሥልጣን ለመቃወም ብርቱ ባላጋራ ሆነው ነበር ።

ከራስ ወልደ ሥላሴና ከትልቁ ራስ ዐሊ ዠምሮ ትግራይ ቹም ፣ አማሮቹም የሴሩ ጓንጉልን ወገኖች እርምጃቸውን ከጉንደር ሥልጣን አሰጥተው ለመያዝ የሚያደርጉትን የጦርነት ክርክር ርሳቸው በዘመናቸው እፍጻሜ ለማድረስ ሙሉ ተስፋ ነበራቸው ። ነገር ግን ፣ ይህ ምኞታቸው በትልቅ ጦርነትና በመጨረሻም በድል አድራጊነት እስኪረጋገጥ ድረስ ለራስ ዐሊ እንደ ታዛዥ አየገበሩ ፣ እንደ ዘመድም ልጃቸውን ወይዘሮ ሂሩትን ድረው የወዳጅነትና የመተማመን መልክ እያሳዩ ቆዩ ። በሌላው ወገን ደግሞ ፣ የጉንደርን እንደራሴነት ለመቀማት የሚችሉበትን

ዘዴ ማዘጋጀታቸውን ይቀጥሉ ነበር ። እንዲያውም አሳባቸው በእንደራሴነት ብቻ ሳይወሰን ዘውድ ጭነው ንጉሠ ነገሥት ለመሆን ምኞት ስለ ነበራቸው፣ ባለፈው እንዳንበብነው አለቃ ሀብተ ሥላሴን ወደ እስክንድርያ ልከው አቡነ ሰላማን አስመጡ ። የሚነግሡበትንም የደረሰጌ ማርያምን ቤተ ክርስቲያን ሺምፒር ዊልሄም በሚባል የውጭ አገር መሐንዲስ መሪነት ባማረ ሥራ አሠሩ ።

ይሁን እንጂ ፣ ይህ ሁሉ ሥራና ምኞት ከራስ ዐሊ ዠሮና ማስተዋል ሊያመልጥ አልቻለም ። ቢሆንም የሚስታቸውን አባት በዚህ ላይ የበቃ ምክንያት ሳያገኙ በግንጋጌ ራስ ዐሊ ደጃች ውቤን ሊወጉ አልፈለጉም ። ስለዚህ በበኩላቸው የጦር ወታደራቸውንና መሣሪያቸውን ብቻ እያደራጁ፣ ሁሉ ሥ በውስጥ እየተጠራጠሩ ላዩን እየተዛመዱ ኑሯቸውን ቀጠሉ ። መጨረሻ ደጃች ውቤ ኃይላቸውን ሲተማመኑ ፣ ጦርነቱን ለጥቅም ምክንያት በመፈለግ የተለመደውን ግብር ከለከሉ ። ልጇንም ሂሩትን ላክልኝ ብለው ወደ ራስ ዐሊ መልእክት ላኩ ። ራስ ዐሊም አልክም ብለው መልስ ሰጡ ። በዚህ መካከል ራስ ዐሊ የደጃች ውቤን ወገኖች እንደ ደጃች መርሶንና ከትግራ ባላባቶችም ውስጥ ለማስከዳት ይሞሩ ዝመር ።

ደጃች ውቤ ደግሞ ፣ ከራስ ዐሊ ጋራ ያሉትን የጉጃሙን ገዥ ደጃች ጉሹን ከራስ ዐሊ ነጥለው ወደ ራሳቸው ለመሳብ ተጣጣሩ ። «ከራስ ዐሊ ተለይተህ ወደኔ ብትመጣ ልጄን ሂሩትን ከራስ ዐሊ ነጥቄ ላንተ ነው የምድራት ። ከቤጌምድርም ግዛት በያዝኸው በጉጃም ላይ ትጨምራለህ» እያሉ በመልክት ያባብሏቸው ዝመር ። ከብዙ ማባበልም በኋላ ደጃች ጉሹ ልባቸውን ወደ ደጃች ውቤ ፣ ሰውነታቸውን ከራስ ዐሊ ጋራ አድርገው ብዙ ቀን በማመንታት ሰነበቱ ። የእቴጌ መነን ባለቤት የነበሩት ንጉሡ ዐፄ ዮሐንስም በራስ ዐሊና በናታቸው በእቴጌ መነን ሥልጣን ብዛት ፣ በርሳቸው ሥልጣን ማነስ ቅሬታቸውን በልባቸው ይዘው ኖሮ ባሁኑ ጊዜ አሳባቸውን ከደጃች ውቤ ጋር አደረጉ ።

እንደዚህም ሆኖ ፣ የውስጥ ለውስጡ ዐደማውና ዝግጅቱ የፖለቲካውም ዘዴ ሥራውን ብዙ ጊዜ ከቀጠለ በኋላ ፣ በመጨረሻ

ደጃች ውቤ ከግብጽ ያስመጧቸውን ጳጳስ አቡነ ሰላማን አስከትለው ፣ በ1834 ዓ. ም. በጥር ወር ወደ ራስ ዐሊ ከተማ ወደ ደብረ ታቦር መጡ ። መምጣታቸውን በሰሙ ጊዜ ውስጡን ከደጃች ውቤ ጋር የተስማሙት ደጃች ጉሹ ዞረው ለደጃች ውቤ ገቡ ። ንጉሡም ዐፄ ዮሐንስ ከቤተ መንግሥቱ አዳራሽ አምልጦው ለደጃች ውቤ ገቡ ።⁽¹⁾ ስለዚህ ደጃች ውቤ ደጃች ጉሹንና ንጉሡን ዐፄ ዮሐንስን ፣ እንደዚሁም ጳጳሱን አባ ሰላማን ይዘው መነሣታቸው ፣ ራስ ዐሊንና ወገኖቻቸውን ለጊዜው እሥጋት ላይ መጣሉ የታወቀ ነው ።

ቢሆንም ፣ ደጃች ውቤና ራስ ዐሊ በየካቲት ወር ደንበኛውን ጦርነት ዝመሩ ። አቡነ ሰላማም «ከራስ ዐሊ ጋር ሆነህ ደጃች ውቤን የወጋህ ገዝቻለሁ» ስላሉ ፣ በራስ ዐሊ ወገን በሥጋት ላይ ሥጋት ጨመረ ። ቢሆንም ከራስ ዐሊ ወገን ያለው ግዝትና ስብከት የማይፈታው ብዙ ጦር ስለነበረ ፣ ከደጃች ውቤ ጦር ጋራ ገጥሞ በጀግንነት ይዋጋ ጀመረ ። የደጃች ውቤም የሰሜንና የወገራ ፣ የትግራይ ጦር በርሳት እየተዋጋ ብዙ ሰዓት በመመከቱና በፍጹም ለእግረኛ ጦር የማይበገር መሆኑም ስለ ታወቀ ፣ ከኋላ ተጠባባቂ የነበረው የራስ ዐሊ የፈረሰኛ ጦር ከውጊያው ተደባለቀ ። በዚህም ጊዜ የደጃች ውቤ ወታደር የራስ ዐሊን የፈረሰኛ ወታደር በነፍጥ እየመታ ሲጥለው ራስ ዐሊ ይመለከቱ ነበርና ፣ ከእንግዲህ ወዲያ ምን ተስፋ አለ ብለው ከጦርነቱ ቦታ ሸሽተው ወደ ላስታ በመሔድ በዋድላ ገዳም ገብተው ተቀመጡ ።

ደጃች ውቤም ፣ የራስ ዐሊ ፈረሰኛ ወታደር የርሳቸውን ጦር በነፍጥም ፣ በጉራዴም እየመታ ሲጥለው እያዩ ይሸገኑ እመሰለሥጋት ላይ ነበሩና ድል የሆኑ መስሏቸው ሸሹ ። እነዚህ ሁለቱ ታላላቅ ሰዎች የጦርነቱ ድል ወደ ማን መሆኑን ፍጹሜውን ለመጠበቅ አቅቷቸው መሸሻቸውን የሰማ ሁሉ ሣቀባቸው ። በኋላ ግን ፣ ደጃች ውቤ የራስ ዐሊን መሸሸ ርግጠኛውን በሰሙ ጊዜ አንስራርተው ፣ አጠገባቸው ያለውን ጥቂት ጦር ይዘው ተመለሱና ከራስ ዐሊ ሰዎች ጋራ ተዋግተው ድል አደረጉ ። የደብረ ታቦርንም ከተማ ያዙ ። በራስ ዐሊም አዳራሽ ገብተው ካቡነ ሰላማንና ከመኳንንቶቻቸው ጋር ደስታ ሲያደርጉ ፣ ደጃች ዐሊጋዝ የተባለው

1 ኩለቦ በ2ኛው ፑሊዩም ምዕራፍ 14 ገጽ 303

ደፋር የራስ ዐሊ የጦር አለቃ ጭፍሮቹን አስከትሎ እጁን ለመስጠት፣ መሣሪያውንም ለማስረከብ የመጣ አስመስሎ እዛ ናጋና በደጃች ውቤ ላይ አደጋ ጥሎ ማረከና አሰራቸው = ዐሊጋ ዝም ደጃች ውቤን እንዳሰረ ለመንገርና ለማስረከብ የበላዩን ራስ ዐሊን ቢፈልግ፣ ቢያስፈልግ እርሳቸው በዋድላ ገዳም ስለ ተደ በቁ ሊያገኛቸው አልቻለም = በዚሁም ነገር በዚያ ጊዜ ያልተ ገረመና ያልሳተ አለመኖሩን ከዚህ ቀጥሎ ያለው የሁለት ሰዎች ገንግር ያስረዳል።

የዚህን የጦርነት ወሬ ያልሰማ አንድ ሰው፣ የሰማውን ሰውዬ እመንገድ አግኝቶ፡—

«እባክህ የራስ ዐሊና የደጃች ውቤ ጦርነት በምን አለቀ?» ብሎ ጠየቀው።

«ከተዋጉ በኋላ ደጃች ውቤ ተማርከው ታሰሩ፤ ራስ ዐሊ ደግሞ ሸሹ» ሲል መለሰለት።

«አረ ባክህ በወግ (በሚገባ) አድርገህ አውራኝ?» ብሎ እንደገና ሲጠይቀው፡

«እነሱ ራሳቸው በወግ ያልሆኑትን፣ እኔ እንዴት አድርጌ በወግ ላውራህ!» አለውና እየሳተበት መንገዱን ቀጠለ፤ ያኛውም እየተገረመ ሐደ ይባላል።

የሆነ ሆኖ፣ ዐሊጋዝ ጌታው ራስ ዐሊ ያሉበትን አሰልሎ «ድሉ የኛ ነው፣ ጠላትዎንም ደጃች ውቤን ማርኬ በእጄ ናቸው» ብሎ ልኮ ነበርና፣ ራስ ዐሊ ይኸን በሰሙ ጊዜ ከተደበቁበት ከዋድላ ገዳም ተነሥተው በወጡ በ15ኛው ቀን ተመልሰው ደብረ ታቦር ገቡና ከሚስታቸው ከወይዘሮ ሂሩት ተገናኙ። የጉጃሙ ደጃች ጉሹ ራስ ዐሊ በሸሹበትና ደጃች ውቤ ደብረ ታቦር በገቡበት መካከል፣ ከደጃች ውቤ ጋራ ቀድሞ ባገኙት ተስፋ መሠረት ከወይዘሮ ሂሩት ተገናኝተው ነበር ይባላል። በኋላ ግን፣ የራስ ዐሊ ጦር በዐሊጋዝ እየተመራ መጥቶ በደጃች ውቤ ላይ አደጋ ጥሎ ማሸነፉን ባዩ ጊዜ የነገሩ አያያዝ ስላላማራቸው፣ ሁሉንም ነገር ትተው አገራቸው ጉጃም ገብተው ዝም ብለው ተቀመጡ።

እንግዲህ ራስ ዐሊ ከዋድላ መጥተው ደብረ ታቦር በገቡ ጊዜ፣ እስረኛውን ደጃች ውቤን ይገድሏቸዋል ወይም ያስሯቸዋል እየተባለ ሲፈራ አሸናፊው ራስ ዐሊና ተሸናፊው ደጃች ውቤ በድርድር መታረቃቸው ተሰማ፤ እርቁም የተፈጸመው ቀጥሎ ባለው ዐይነት ነው።

ሀ. ደጃች ውቤ ሊያነግሡዋቸው ከግብጽ አገር ያስመጧቸውን ጳጳሱን አቡነ ሰላማን ለራስ ዐሊ ለመተው፤

ለ. ወደ ግዛታቸው ከተመለሱ በኋላ የተለመደውን ግብር ሊልኩ፤

ራስ ዐሊ ይኸን ግዴታ በሽማግሌ ፈት ካሰገቡ በኋላ፣ የቀድሞ ግዛታቸውን በሙሉ መርቀው ደጃች ውቤን በሰላም አሰና በቷቸው። በዚህ ጊዜ ደጃች መርሶ የሚባሉ የደጃች ውቤ ወን ድም(*) የሰሜንን ባላገር ለጦርነት ቀስቅሰው ውቤን አላስገባም ብለው ውጊያ ገጠሙ፤ ራስ ዐሊም ቢልኩባቸው እንቢ አሉ። ስለዚህ ራስ ዐሊ ደጃች ውቤን ግዛታቸውን መርቀው መላክ ብቻ ሳይሆን፣ ያንኑ የታወቀውን የጦር አለቃቸውን ዐሊጋዝን ልከው ደጃች መርሶን አስወግተው፣ ደጃች ውቤ በቀድሞ ግዛታቸው ገብተው እንዲዳደሩ ረዷቸው። ደጃች መርሶም ተሸንፈው በዋልድባ ገዳም ገብተው ተቀመጡ።

እኩተማቸው እደብረ ታቦር ድረስ መጥተው፣ ጠብ አጫሪ ሆነው ወግተው እስከ መሸሽ ያደረጁቸው ደጃች ውቤ በእጃቸው ከወደቁላቸው በኋላ፣ በመግደልና በምትካቸው ሌላ ታማኝ በመሾም ፋንታ ራስ ዐሊ ይኸን የመሰለ ቸርነት ማሳየታቸው የልብ ደግነት ነውን? ወይስ ባለቤታቸውን ወይዘሮ ሂሩትን ለማስደሰት ብለው ይሆን? ወይም ደጃች ውቤን ባስር ወይም ብገድል የትግራና የሰሜን ባላባቶች በያለበት እየተነሡ ከርሳቸው የበለጠ ማስቸገራቸው አይቀርምና፣ ብዙውን ሰው ባንድ ሰው እያስገዙ ዝም ለማሰኘት ይሆን? ፍርዱን ላንባቢ እንተዋለን።

* ደጃች መርሶ ባባታቸው በደጃች ጋደላግርያም በኩል የደጃች ውቤ ወንድም፣ እናታቸው ወይዘሮ ሂሩት ናቸው። ደጃች ውቤ ግን የተወለዱት ካንዲት ከጃናሞራ (ሰሜን) ሴት ነው። መርሶ የተወለዱት ከደንበኛ ሚስት፣ ውቤ ግን ዲቃላ ናቸው። በዚህ ዐይነት ለግዛት የታደሉት ከዋናው ልጅ ይልቅ ዲቃላው ናቸው ግለት ነው።

ይኸም ብቻ ሳይሆን በጠቡ ጊዜ ወደ ደጃች ውቤ ተደርበው የነበሩትን የናታቸውን ባለቤት ዐፄ ዮሐንስንም መልሰው በዙፋናቸው እንዲቀመጡ ፈቀዱላቸው ። ደጃች ጉሹ ግን ፣ ቀርበው ባለፈ ጥፋታቸው ይቅርታ ጠይቀው ሳይታረቁ ዝም ብለው አገራቸው ገብተው በመቀመጣቸው ፣ በዚህ ላይ ደግሞ ራስ ዐሊ ደብረ ታቦርን ትተው ፣ ወደ ዋድላ በሔዱበት ጊዜ ባለቤታቸውን ወይዘሮ ሂሩትን አገባሁ ብለው በመድፈራቸው ምክንያት ሊወጉ ይገባቸዋል ተባለና ፣ በዚሁ ዓመት በ1834 ዓ. ም. ጦር ሔዶ ሲወጋቸው ከረመ ። በመጨረሻም ታረቁና በሁለቱ መካከል ሰላም ተመሠረተ ። ሁኔታው የራስ ዐሊን ፍጹም ታጋሽነትና ደግነት ያሳያል ። በእርግጥ የኝህን መስፍን ደግነትና ቸርነት ፣ ብዙ ጊዜ አብሮአቸው የቆየው አርኖ ዳባዲ የሚባለው የፈረንሣይ ተወላጅ ወዳገሩ ሲመለስ በጸፈው መጽሐፍ ላይ ገልጾታል ።⁽¹⁾

ከዚህ ጊዜ ወዲህ ፣ ደጃች ውቤና ራስ ዐሊ በሰላም እስከ 5 ዓመት ድረስ ኖሩ ። በ5ኛው ዓመት ላይ ደግሞ ፣ ግጭት ቀስቅሰው እስከ ሦስት ዓመት ድረስ የደፈጣ ጦርነት ሲያደርጉ፣ አንዳንድ ጊዜ ደግሞ ሲታረቁ እስከ 1843 ዓ. ም. ድረሱ ። ራስ ዐሊ የበላይ ፣ ደጃች ውቤ የበታች መስለው እኝህም ቢያስገብሩ ፣ እኛም አንዳንድ ጊዜ ቢገብሩ ፣ ሁለቱም ኃይለኞች በመሆናቸው ፣ አንዱ አንዱን ሊያሸንፈውና ለዘለቄታ ሊደምስሰው አልቻለም ። በመካከሉ ግን ፣ የቋራው ካሣ ሁለቱንም አጥፍተው ከብዙ ዘመን ጀምሮ እነ ራስ ወልደ ሥላሴ ፣ እነ ደጃች ሰባጋዲስ ፣ እነ ራስ መርድ ፣ እነ ደጃች ዘውዴ ደክመው ያልሆነላቸውን ዘመነ ምስፍና አስወግደው፣ የንጉሠ ነገሥትን ሥልጣን እንደገና በጥንቱ በነኢያሱና በነበካፋ ዐይነት መሥርተው አዲስ የታሪክ ምዕራፍ ከፈቱ ። የርሳቸውን የጦርነት እርምጃ ከትግራም ፣ ከጉጃምም ፣ ከቤጌም ድርም ፣ ከሸዋም የተነሣው የጦር መሪ ሊያግደው አልቻለም ።⁽²⁾

1 Douze Ans dans la haute-Ethiopie O Arnould d' Abbadie (Fragments inedits) pp. 66-67

2 Hist. Pol. et Religieuse - J.B. Coulbeaux, Vol. II, pp. 379-380 Storia di Abyssinia L. Dei Sabelli pp.

ደጃዝማች ውቤ ኃይለማርያም
(ከወልደማዳር ቴዎፊል መጽሐፍ)

ምዕራፍ፡ ዘጠኝ

የገብጽ ጦር ለጥቂት ፡ የደጃዝማች ክንፋ ጉብዝና ፡ የነሬስ ዐሊ ለቤቱታ ለሉዊ ሬሊፕ ፡ የወይዘሮ መነንና ያዒ ዮሐንስ ጋብቻ

ከእቲጌ መነን ባለቤት ካፂ ዮሐንስ ማልሳይ በፊት ፡ ዐፄ ሣህለ ድንግል በዙፋን በተቀመጡበት ራስ ዐሊ ዋና እንደራሴ ፡ ደጃች ውቤ የስሜን ፡ የትግራይና የትግረ ገዥ ፡ ደጃች ክንፋ የደምቢያና የቋራ ገዥ በነበሩበት ሰዓት ፡ ከቱርክ ሡልጣን በታች ግብጽንና ሱዳንን ደርቦ ይገዛ የነበረው መሐመድ ዐሊ ይባላል ።

መሐመድ ዐሊ የተወለደው እንደ ኤ. አ. በ1769 ዓ. ም. ነሐ. ። አባቱ ኢብራሂም አጋ የአልባንያ ተወላጅ ነው ። የተወለደው በመቄዶንያ (ግሪክ) ነው ። እነ ትልቁ እስክንድር የተወለዱበት ይህ የመቄዶንያ አውራጃ በዚህ ዘመን እንደ ሌላው የባልካን አገር የታላቁ የኦቶማን ቱርክ ግዛት ሆኗል ። መሐመድ ዐሊ በልጅነቱ ትምህርት ነጋዴ ነበር ። በኋላ በቱርክ መንግሥት ውስጥ ወታደርነት ተቀጥሮ ከቱርክ የጦር ሠራዊት ጋር በቅድሚያ በግሪክ አገር (1824—28) ፡ ቀጥሎ በሶርያ ፡ ከዚያም ግብጽን የወረረውን ናፖሊዎንን ሊወጋ መጣ ። ግብጽን ለመያዝ እንግሊዝና ፈረንሳይ በተጋጋለ ሁኔታ በሚፋለሙበትና የቱርክ ሡልጣንም በተቻለው መጠን ፡ እነዚህን ሁለት የሠለጠኑ የአውሮፓ ኃያላንን በሚመክትበት ሰዓት መሐመድ ዐሊ ባንድ ወገን ከአውሮፓውያኑ ፡ በሌላው ወገን ግብጽን ከሚያስተዳድሩትና ከተጠሉት የግምሉክ ባለሥልጣኖች ጋር እየታገለ ፡ ከወታደርነት ተግባሩ ዐልፎ በመልካም አስተዳደሩ ፡ ቀና ፍርድ በመስጠቱ በግብጽ ሕዝብ ዘንድ ዝናው ባጭር ጊዜ ውስጥ ተስፋፋ ። ከቱርክ ሡልጣን አገዛዝ ሥር ለመውጣት ከታገለ በኋላ ፡ ሳይሆንለት ቀርቶ ታግኝነቱን ቀጠለ ።

የቱርክ ሡልጣን ሳሊም የመሐመድ ዐሊን ዝናውን ከችሎቱ ጋር አመዛዝና በቂነቱን ከተረዳ በኋላ ፡ በ1805 ዓ. ም. የግብጽ

ፓሻ ብሎ የግብጽ አስተዳዳሪ እንዲሆን ሾመው። የርሱም ሥልጣን በቅድሚያ በላዕላይ ግብጽ ቀጥሎም በታሕታይ ግብጽ እየተስፋፋ ሲሔድ፣ ወደ ደቡብ ዐልፎ ያን ጊዜ ኑብያ—ስናር እየተባለ የሚጠራውን፣ ዛሬ በጠቅላላው በሱዳን ስም የታወቀውን አገር ብዙ ወታደር እያዘጋጀ በመላክ በ1821—22 ዓ. ም. ወረረ። ከዚያም ለግብጽና ለሱዳን ሕይወት የሚሰጠውን አባይን ጭምር ከምንጩ ለመያዝ ዐቀደ። ዕድሜው ወደ 60 ዓመት በተጣበቀ ሰዓት እርሱ ሥልጣኑን አደላድሎ በካይሮ ተቀምጦ በበላይ እየመራ የአባይ ውሃ የሚተላለፍበትን፣ የወርቅ ሀብት ሞልቶበታል እየተባለ የሚወራውን የኑብያን አገር በእጁ ለማድረግ በሁለተኛ ልጁ በእስማኤልና በአማቹ በመሐመድ ቢይኤል—ዲፍተርዳር የሚመራ ሁለት ክፍለ ጦር ወደ ሱዳን ልኮ ኑብያንና ስናርን፣ ጎርዶፋንን አስያዘ።

ኑብያዎቹ በበኩላቸው በሚሊክ ሸንዲ መሪነት አገራቸውን ከጠላት ለመከላከል በተነሡ ጊዜ፣ ኢስማኤል እነሱን ለመደምሰስ ብዙ ኑብያዎችን ገደለ። በዚህም ጊዜ አለቅዬውንም በንቀት መልክ በትምባሆ መጠጫው መትቶ ካዋረደው በኋላ ገደለው። ይኸንንም ያለቃቸውን ውርደት መሸከም ያቃታቸው ኑብያዎች ኢስማኤልንም ገደሉት። የዚህን ወሬ አማችዬው መሐመድ ቤይ ከጎርዶፋን በግሥጋሜ ደርሶ፣ የኑብያን አገር እንዳልሆነ አድርጎ በጦር ኃይል ከደመሰሰ በኋላ፣ የእስማኤልን ደም ለመበቀል 30,000 ኑብያውያንን አሳረደና በዚህ ዐይነት የጭካኔ ሥራ የግብጽን የበላይ ገዥነት በሱዳን ላይ አረጋገጠ። ከተማውንም በካርቱም ላይ አደረገ (1)

በዚህ ዐይነት፣ በኢትዮጵያ ወሰን ላይ የሚገኘውን የስናርን ወረዳ ከያዘ በኋላ የመተማን ከተማ እየተሻገረ፣ በደምቢያና በቋራ ግዛት እየገባ ያልታሰበ ወረራ በማድረግ ብዙ ሰው እየማረከ መውሰዱን፣ ብዙ ከብትና ንብረት መዝረፉን የዚሁ ወረዳ ገዥ ስመ ጥሩው ደጃች ክንፉ ስሙ። አገሬውም በያለበት ተሸበረ። ወረራውም እንደ መዓት ተቆጥሮ በየወረዳው፣ በየደብሩ ምሕላና እግዚአታ ተያዘ። ደጃች ክንፉም፣ «አይዟችሁ! እኔ

1 Coup d'oeil sur la Chronologie de la Nation Egyptienne - Joseph Cattau Pacha - pp. 348-357.

ሳልሞት አትሞቱም» እያሉ ሕዝቡን ከማረጋጋት ጋር (1) ወደ መተማሩ ወደ፡ ከግብጽ ጦር ጋር ተዋግተው ብዙ ጊዜ በመመለስ በበጌምድር ዝነኛ ሆነው።

«የክንፉ ጉራዴ ጥቁር የነበረ እየቀላ ሔደ ቱርክ እየመሰለ»

ተብሎ ተገጥሞላቸዋል። በኋላ ግን፣ የግብጽ ጦር አጥቂነት እየከበደ ስለሔደና አገራቸውን ደምቢያን ስለወረረ፣ ይኸንን ለበላይ አለቃቸው ለራስ ዐሊ አስታወቁ። እርሳቸው፣ ለስሙ ቢሆንም፣ በዙፋን ላሉት ላፂ ሣህለ ድንግል ለስሜንና ለትግራይ ገዥ ለደጃች ውቤ፣ ለዕጩጌው ለአባ ማኅፀንተ ሚካኤል ነግረው፣ በዚሁም ጊዜ በጉንደር ከሚገኙት ከነአንቷን ዳባዲ ጋር በነገሩ ከተመካከሩበት በኋላ፣ «የመሐመድ ዐሊን ጦር በውጊያ አንችለውም፤ በፈረንጅ አገር ላሉት የክርስቲያን መንግሥታት ማመልከቱ ይሻላል» ተብሎ ከዚህ እንደሚከተለው በቅድሚያ ለፈረንሣይ ንጉሥ ለሉዊ ፊልፕ ደብዳቤ ጽፈው ለመላክ ወሰኑ። (2) ደብዳቤው በቅድሚያ፣ «ነገረ ሰቆቃው ወላሕይ ዘተፈነወት እምኃበ ንጉሥ ሣህለ ድንግል፣ ወይጩ ማኅፀንተ ድንግል፣ መምህር ዘደብረ ሊባኖስ፣ ራስ ዐሊ ርእሰሙ ለመኳንንት፣ ደጃዝማች ውቤ ወደጃዝማች ክንፉ» በማለት የዋይታና የለቅሶአቸውን ምሬት ከማውሳት ጋር በአርእስቱ የመንግሥቱን ሙሪዎች የክብር ደረጃቸውን በመጠበቅ ይጀምራል። ይኸውም ማለት በክብር አንደኛ ንጉሡ መሆናቸውን፣ ከዚያ ከዋናው እንደራሴ ከራስ ዐሊ፣ እጩጌው መብለጣቸውን ያሳያል።

1 ወበመዋዕሊሁ (ለደጃች ክንፉ) ተሰምዓ ከመመጽአ ትርኩ (ቱርክ) ወተዓየነ በመተማ። ወሰሚያ ደንገጽ ወሐዘነ ዙሉ ሀገር ወገብሩ ምህላ ዙሉሙ ሞስላ እንብዕ ብዙኅ። ወይቤ ደጅአዝማች ክንፉ ኢትፍርሁ ወኢትደንግዲ ዘእንበለ እሙት እነ ኢትመውቱ Chronaca reale-C. Rossini pp. 81-82 ትርኩ የሚለው ቱርክን ያን ጊዜ ወደ ኢትዮጵያ የዘመተውን መልኩ ነግ ያለውን የግብጽን ጦር ሁሉ ያገራችን ሰው ቱርክ ይለዋል።

2 ሉዊ ፊልፕ (Louis Philippe) በፈረንሣይ ዙፋን የነበረበት ጊዜ እንደ አው ቁ. 1830 — 1848 ።

የሆነ ሆኖ፣ ከዚህ አያይዞ ደብዳቤውን ለፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ለመጻፍ የመከራዋቸውን እነ አንቷንን እንደዚህ ሲል ያወሳል። «ያንተን ደህንነት የክርስቲያን ጠባቂ መሆንህን ሐበሻን ሊያዩ የመጡ እንጦንዮስ ወልደ አብዱ፣ ሚካኤል ወልደ አብዱ ቢነግሩን መከራችንን ላክንብህ»⁽¹⁾ ካለ በኋላ ከዚህ ቀጥሎ ወደ ፍሬ ነገሩ በመግባት፣ «የመሐመድ ዐሊ ሠራዊት ቱርክ አገራችን መጥቶ ቤተ ክርስቲያናችንን አቃጠለው ፤ ወንጌላችንን ተኩሰው ፤ ሺህ አምስት መቶ ክርስቲያን ገደለ ፤ ሁለት ሺህ ከሰድስት መቶ ክርስቲያን ማርቱ አታክልት አጠጭ አደረገው። ከመዲናው (ከከተማው) ጉንደር ሊደርስ የሁለት ቀን ጉዳና ቀርቶበታል። ምነው፣ አንተ ትልቁ ንጉሥ እያለህ እንዲህ መሆናችን? አሁንም ኃይላህን ሰምተናልና እንደ ሥልጣንህ አድርገህ ቱርክን መልሰልን፣ ከመሐመድ ዐሊ ልከህ.....» በማለት ይደመድማል። ሰነዱ በዚህ ቃል ለእንግሊዝ ንግሥት ለቪክቶሪያ መጻፋት ይጠቅሳል።⁽²⁾

የዚህን ጉዳይ ካንድ ተክለ ሃይማኖት ከሚባል ኢትዮጵያዊ (ካቶሊክ) ጽሑፍ የተገኘ ብለው ሙሴ ኮንቲ ሮሲኒ ወደ ኢጣልያ የተረገሙት ጽሑፍ በመጠኑ ከዚህ ለየት አድርጉ በማብራራት ያቀርባል። በዚህ ጽሑፍ ላይ ቱርኮች በስናር በኩል መጥተው አገር መውረራቸውን፣ እነርሱንም ደጃዝማች ክንፋ ተዋግተው ማሸነፋቸውን፣ የዚህን ወሬ የግብጽ ንጉሥ መሐመድ ዐሊ በሰማ ጊዜ ቁጥሩ የበረከተ ጦር መላኩን፣ አንድ ባሻ ዘይት የሚባል የዐድዋ እስላም ወንድሙ በጉንደር የነጋዴዎች ኃላፊ የነበረና ሁለቱም ከብረው የነበሩ የራስ ዐሊ ወገኖች የሆኑ ወደ መሐመድ ዐሊ መሔዳቸውን፣ ራስ ዐሊ በኢትዮጵያ ላይ ለመንገሥና ዘይት የትግራይ መስፍን ለመሆን ፍላጎት እንደ ነበራቸው ካወሳ በኋላ፣ ወደ ወረራው ጉዳይ ተመልሶ ደጃች ክንፋ የመሐመድ ዐሊ የበረከተ ጦር መምጣቱን ባዩ ጊዜ፣ «የመጣውን ጦር አምላክ ካልመለሰው በቀር፣ እኛ የማንችለው ነንና ምሕላ

1 Antoine d' Abbadie ወንድሙ Michel Arnauld d' Abbadie
2 Bibl. National Paris የአንቷን ዳባዲ ፋይል፣ የኢትዮጵያ ታሪክ ካፒ ልብነ ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ — ተ.ጸ.መ. ምዕ. 85 ገጽ 340.343

ይዛችሁ ጸልዩልን» ብለው ወደ ጉንደር መላካቸውን፣ ከዚህ አቶ ተክለ ሥላሴ የሚባል ብልህና ታሪክ ዐዋቂ፣ «ለፈረንሣይ ንጉሥ ለፈሊጥ ደብዳቤ ጽፋችሁ በፈረንሣይ በአንቷን እጅ ላኩ» ብሎ መምከሩንና በዚህ መሠረት ደብዳቤው ተጽፎ የንጉሡ የሣህሉ (ሣህለ ድንግል) እና የዕጩጌ ፊልጶስ⁽¹⁾ ማኅተም ተደርጎበት ተላከ ካለ በኋላ፣ ሁኔታውን በመደምደም እንደዚህ ይላል። «..... ቱርኮቹ በተጠጉ ጊዜ (ወደ ጉንደር) ሁሉም መራራ ለቅሶ አለቀሱ። ጌታም (አምላክ) በጸጋው ለቅሶአቸውን ሰምቶ እነርሱን ከውድቀት አድኖ በቱርኮቹ ላይ በሽታ (ሕማም ፈንጸት) አስነሥቶ ፈጃቸው። የተረፉትም ሸሹ። የተጸፈውንም ደብዳቤ አንቷን (እንጦንዮስ) ከጉንደር ወደ ግብጽ ወስዶ ለፈረንሣይ ቆንሲል በማበረከብ፣ የኢትዮጵያውያንን መከራና ለቅሶ በዝርዝር ገለጸለት። ከዚህ በኋላ የፈረንሣይ ቆንሲል ወደ መሐመድ ዐሊ ገብቶ፣ የግብጽ ጦር ወደ ክርስቲያኖቹ ወደ ኢትዮጵያውያን አገር እንዳይዘልቅ እንዲያደርግ ነገረው። የአውሮፓ ነገሥታትም የግብጹ ንጉሥ ወደ ኢትዮጵያ ክፍለ ሀገር እንዳይገባ፣ በሚጸጸፈውም ደብዳቤ ላይ፣ «የኢትዮጵያ ንጉሥ» እያለ ይጽፍ የነበረውን እንዲተው አስገደዱት።⁽²⁾

መቼም በትግራይ ግንባር በወልቃኢትና በቁናሞች በኩል ከደጃዝማች ውቤ፣ በደምቢያና በቋራ በኩል ከደጃዝማች ክንፋ ጋር የወሰን ግጭቱ ከተለመደ ቆይቷል። ከግብጾቹና ከቱርኮችም ወታደሮች ቁጥጥር ሥር ካሉት የኑብያና የስናር፣ የጋላበትና የገዳሪፍ ተወላጆች ውስጥ በጥፋት ከዚያ እያመለጡ ወደ ኢትዮጵያ ግዛት የሚመጡት ብዙ ናቸው። ከነዚህም መካከል የመሐመድ ዐሊን ልጅ እስማኤልን የገደለው ሚካኔሚር የሚባል ሰው የግብጽ ጦር ሲያባርረው በሸሽት ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ ራሱን በማጽኑ፣ ይኸን በመሳሰለ ሰበብ ሁሉ ሱዳን ባሉት ግብጾችና በኢትዮጵያውያንም መካከል ሰላም አልነበረም።

1 ፊልጶስ ግለቱ ጸሐፊው የተሳሳተ ይመስላል። አባ ፊልጶስ የነበሩት በራስ ጉግሣ ጊዜ (1790 — 1818) አካባቢ ነው። ባሁኑ በራስ ዐሊ ጊዜ ያሉት እጩ በፊተኛው ደብዳቤ ላይ የተጠቀሱት ማኅፀንተ ድንግል ናቸው። የዘመን ብ. 2. ጎራይ ገጽ 113።
2 Fonti Storiche Etiopiche per il secolo XIX-1-Vicende del Etiopia... ai Tempi di Ras Ali... pp. 27-30.

የኢትዮጵያ መሳፍንትም፣ የእስላሞቹ የቱርክና የግብጽ ጦር ባጠቃቸው ቁጥር፣ አጠገባቸው ባሉት ተቀማጮች ወይም አገር ጉብኝዎች እየተመከሩ፣ የክርስቲያኖች የእንግሊዝና የፈረንሳይ ነገሥታት እንዲያድኗቸው መማጠናቸው የተለመደ ነው። አሁንም እነ ራስ ዐሊ በነዊሊያም ኮፈንና በነዳባዲ በኩል ለንግሥት ቪክቶሪያ፣ ለፈረንሳይም ንጉሥ ለሉዊ ፊሊፕ በጸፉት አቤቱታ መሠረት በካይሮ የሚቀመጡት የፈረንሳይና የእንግሊዝ ቆንሲሎች እነ ኮሎኔል ካምቢል በነገሩ እየገቡ ወረራው ለጊዜው እንዲታገድ ማድረጋቸው እርግጥ ነው።⁽¹⁾

ዐፄ ሣህለ ድንግልና ራስ ዐሊ ለፈረንሳይ ንጉሥ የጸፉዋት ደብዳቤ ቀንና ዓ. ም. የላትም። ነገር ግን፣ ሉዊ ፊሊፕ የነገሠበት ዘመን እንደ ኤ. አ. 1830—1848 ዓ. ም. ሲሆን የግብጽችም ወረራ የተከናወነው እንደ ኢት. አቆ. 1832 እና 1835 ዓ. ም. መካከል ላይ ነው።⁽²⁾ ይኸውም ማለት የደምቢያ ገዥ ደጃዝማች ክንፋ ከመሞታቸው ከ1841 ዓ. ም. ሰባት ወይም ስምንት ዓመት በፊት ማለት ነው። በዚህ የጊዜ አካባቢ የልጅ ካሣ ዕድሜ በ23 እና በ24 ዓመት እንደሆነ ይገመታል። ይኸም ደን በኛ የጉልማሳነት ጊዜያቸው ነው ማለት ነው።

ልጅ ካሣ በሽፍትነትም፣ በታማኝነትም በነበሩበት ሰዓት ወደ መተማ ጠረፍ እየዘመቱ መመለሳቸው፣ በዚያ በዘረፋና በምርኮ ካገኙት ውስጥ ለእነ እቴጌ መነን በገጸ በረከት መልክ ማቅረባቸው ተገልጿል። ነገር ግን፣ የመሐመድ ዐሊ ጦር አገራቸው ደምቢያንና ቋራን በወረረበት በዚያ ዘመን፣ ካጉታቸው ከደጃዝማች ክንፋ ጋር ወይም ብቻቸውን ያደረጉትን ጦርነት ታሪክ ጸሐፊዎቻችን ለይተው አልጠቀሱትም። የጸሐፊ እጦት እንጂ፣ በዚህ የጉልማሳነት ዕድሜያቸው የትውልድ አገራቸው በመሐመድ ዐሊ ጦር ሲወረር ዝም ብለው ይቀመጣሉ ማለት ዘበት ነው። ባንድ ቦታ ላይ ጊዜውንና ምክንያቱን ሳይለይ መተማ ሔደው ቆስለው ተመለሱ የሚለው፣ በዚሁ ከመሐመድ ዐሊ ጦር ጋር ሲዋጉ መሆን አለበት።

1 The Survival of Ethiopian Independence - S. Rubenson, pp. 68-71
2 እንደ ኤ. አ. 1848 ዓ. ም.

አለቃ ዘነብ ወሩን ጠቅሰው ዓመቱን በመዝለል፣ «ደጃች ካሣ በመጋቢት ደቦርኪ ወደ ቱርክ ዘመቱ። ወታደሩም የቱርክን ሠፈር ባየ ጊዜያለ ፈቃዳቸው ሔደ (ሸሸ)። ብዙውን ክርስቲያን በነፍጥ (በጠመንጃ) ፈጀው። ደጃች ካሣም ሰዋቸው እንዳለቀ ባየ ጊዜ ጥቂት ዕልፍ ብለው (ወደኋላ አፈግፍገው) ድንኳን ተተከለ። ቱርክም በተራዛሚ ነፍጥ የድንኳኑን ተራዳ በመታው ጊዜ ነቅለው ከሰዋራ ሥፍራ ተከሉ። ተዚያም ወዳገራቸው ተመለሱ» ብለው የዘረዘሩት ምናልባት ከደጃች ክንፋ ሞት ወዲህ ያደረጉትን ጦርነት ይሆናል።⁽¹⁾

የሆነ ሆኖ፣ ራስ ዐሊና ደጃዝማች ውቤ ስለ ተስማሙ፣ የጉጃሙ ደጃዝማች ጉሹ፣ ሌሎችም የወሎና የላስታውም መሪዎች ይነስ ይብዛ፣ በዋናው እንደራሴ በራስ ዐሊ ውስጥ በተጠቃለሉ በት ሰዓት ከግብጽችም ጋር በሱዳንና በኢትዮጵያ ድንበር የሚደረገው ግጭት ስለ ቆመ፣ ወይዘሮ መነን ከልጃቸው ከራስ ዐሊ ጋር በመስማማት ንጉሡን ሣህለ ድንግልን ከቤተ መንግሥት አስወጥተው፣ በርሳቸው ፈንታ ያፂ ተክለ ጊዮርጊስን ልጅ ዐፄ ዮሐንስን አነገሡ።

ከዚህ ንግሥ በኋላ፣ ወይዘሮ መነንና ዐፄ ዮሐንስ በ1841 ዓ. ም. ላይ በይፋና በሥነ ሥርዓት ተጋብተው፣ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ወይዘሮ መነን መባላቸው ቀርቶ እቴጌ መነን እየተባሉ መጠራታቸውን ታሪክ ነገሥት መዝግቦት ይገኛል።⁽²⁾

ዳሩ ግን፣ ጋብቻው በፍቅር የመፈላለግ ሳይሆን የፖለቲካ ጋብቻ ከመሆኑ በቀር የሚቀጥለው ጊዜ በካሣ አነሣሥ ንጉሡም፣ እቴጌይቱም፣ እንደራሴው ራስ ዐሊም ምቹ የሰላምና የዕረፍት ጊዜ አልገጠማቸውም። ቀድሞ በነ ራስ ስሑል ሚካኤል ዘመን፣ በ18ኛው ምዕተ ዓመት፣ የነገሥታቱ የተሟላ ሥልጣን እንደ ወደቀ ሁሉ፣ አሁን ደግሞ በተራው 19ኛው ክፍለ ዘመን የመሳፍንትን ውድቀት፣ የነገሥታትን ሥልጣን መያዝና ያገር አንድነትን አብሳሪ ዘመን ሆነ።

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 13

2 ወእመ. ዕሥራ ወእርባቱ ለዝንቱ ወርኅ (ነሐሴ 1841 ዓ. ም.) ነገሡ ንጉሡ ነገሥት ዮሐንስ ወልዱ ለንጉሥ ተክለጊዮርጊስ። ወእምዝ ነገሡት ይእቴጌ (እሷም ማለት መነን) ወተሠደመት እቴጌ እስከ ኮነት ሎቱ ብእሲተ ወፈጸሙ ላቲ ሥርዓተ መንግሥት.....

መሐመድ ዐሊ (የግብጽ ገዥ)
(ከአባ ግስፍስ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ዐሥር

የደጃዝማች ካሳ አጥቂነት ፤ የደጃዝማች ወንድይራድና የእቴጌ መነን ውድቀት

በደጃች ውቤና በራስ ዐሊ የጦርነት ፍልሚያ መካከል (1840 — 1844 ዓ. ም.) ካሳ በትውልድ አገራቸው በቋራና በደምቢያ እየተዘዋወሩ መሣሪያ ከያዘ ወታደርም ፤ ከጀሌም ፤ ከባላገርም እየሰበሰቡ የወታደርነት አቅዋማቸውን ከዕለት ወደ ዕለት ያጠነክራሉ ። በጉንደርና በደብረ ታቦር በሹመትም ፤ በደጅ ጥናትም በነበሩበት ሰዓት አንዳንድ የሚያበሳጭ ነገር እየገጠማቸው ሲናደዱ ባለቤታቸው ተዋበች፡ «ምን ያናድድሃል! እነሱም በኃይል ገዥ ሆኑ እንጂ፣ ገዥ ሆነው አልተወለዱም ። ለምን አንሸፍትም?» አሏቸው ይባላል ። በዚህም ላይ ከየጁ የሚወለዱት እነ ራስ ዐሊ ገዥዎች በመሆናቸው ፤ እየቆሜቸው ለየመኳንንቱ ይሰብኩ ነበር ይባላል ።

የዚህን ጉዳይ ጸሐፊው፡ «ልጅ ካሳ በራስ ዐሊ ሰፈር ብዙ ቀን ተቀመጡ ። ከዚያው ሁኔታ ብዙ ወታደር ሲያባብሉ ነበር ። ሰዉ ደግሞ እጅግ ይወዳቸው ነበር» እያሉ በራሳቸው እነ ጋገር ካብራሩ በኋላ ፤ ከዚህም አያይዘው ስለ አሸፋፈታቸው እን ደዚህ ይላሉ ። ‘ያን ጊዜ ልጅ ካሳ ቀለበኛ (ቀለብተኛ) ይዘው ወደ ቋራ ወረዱ ። ከርሳቸውም ጋር የራስ ዐሊ ቀለበኛ ብዙ መኳንን ትና ወታደር ወረደ ። ደግሞ ቀለብ የሌላቸው መኳንንት ስለ ፍቅር ከርሳቸው ጋር ወረዱ ። የአገር መጥን ከቤታቸው አሰናድተው ሙሉ ክረምት በሲላይ አከረሙት ። ከወረደው ሁሉ ታላ ላቅ ሰውም መሐላ አደረጉ»⁽¹⁾

1 ቱዚላ ገጽ 4—5 ጸሐፊው ቀለበኛ የሚለው ምንም የተወሰነ ሥራና ሹመት ሳይኖራቸው በጉንደርና በደብረ ታቦር ግብር እየጠበቁ ምሳቸውን በመብላት ፤ ወይም ድርጎ ተወስኖላቸው በደጅ ጥናት ሥራ ፈተው የተቀመጡትን መኳንንትና ግብረ በላ ወታደር ነው ።

በምዕራፍ ሁለት ፡ በደምቢያና በወሎ ወይም በየጁ መሳፍንት መካከል ከዐፄ ኢዮአስ ዝምሮ የነበረውን የመቶ ዓመት ቅራኔ በሰፊው አንብበናል ።

በመካከሉ ዕርቅና ሰላም እየወረደ ፤ እነዚህ ሁለት ተቃራኒዎች አብረው በስምምነት የኖሩበት ጊዜ ቢኖርም ፤ ከካሣም ጋር ያው ቅራኔ ዐልፎ ዐልፎ መታየቱ አልቀረም ። በቅርቡ የደምቢያው ገዥ ደጃች ማሩ በመስፍኑ በራስ ይማም መደምሰሳቸውን ፤ በዚህም ጊዜ ካሣ በማገበረ ሥላሴ ገዳም እንዳሉ ከራስ ይማም ጦር ጋር የመጡት የራያና የአዘቦ እርዎዎች ፤ በጓደኞቻቸው ላይ የደረሰውን ግድያና ዝርፊያ ራሳቸው ተመልክተው ቂሙ ከልባቸው እንደማይጠፋ የታወቀ ነው ።

ካሣ በመሳፍንቱ በነራስ ዐሊ ላይ የንቀት መንፈስ ሲያድር ባቸው በራስ ዐሊና በእቴጌ መነን ዘንድ እርሳቸው ደግሞ ፤ «ቆለኛ የፍየል እረኛ ፤ ወይም ሽፍታ ፤ ቀማኛ ፤ ዕብድ» እየተባሉ ዐልፎ ዐልፎ መሰደባቸው አልቀረም ።

በዚህም ክንያት ፤ ካሣ ከ1830—38 ዓ. ም. ድረስ ወደነራስ ዐሊ ቤት ሲወጡ ሲገቡ ፤ ሲጣሉ ሲታረቁ ካሳለፉ በኋላ ፤ ከ1839 ዓ. ም. ዝምሮ እላይ እንደ ተባለው ወታደር ሲበረክትላቸው ፤ መኳንንት ሲያብሩላቸው በዝንድ ለዘለቄታ በራስ ዐሊ መንግሥት ላይ መሸፈታቸው ታወቀ ። በዚህም ጊዜ ልጅ ካሣ ሲባሉ የነበረው ቀርቶ በሹማምንቶቻቸውና በራሳቸው ፈቃድ ፤ እንደ አጉታቸው እንደነደጃች ከንፋ ፤ ደጃዝማች እየተባሉ ይጠሩ ዝምሮ ። በመዝመሪያ በጥቅምት 14 ቀን 1839 ከጉንደር የተላከባቸውን ጦር በቀላሉ ደምስሰው ፤ ከተላኩት መኳንንት መቶ ጠበንጃ በመማረክ በይበልጥ ጦራቸውን ለማደርጀት እየቀናቸው ሔዷል ።

የዚህም ወሬ ጉንደር ሲሰማ ፤ በእቴጌ መነን ዘንድ ድንጋጤንና መገረምን አትርፏል ። በዚህ ጊዜ ነው ከእቴጌ መኳንንት አንዱ ደጃዝማች ወንድይራድ የእቴጌይቱን ንዴትና ብስጭት ለማብረድ ሲሉ ፤ «ይኸን የኮሶ ሻጭ ልጅ አሁን እንደ ሙጭ ሙጭላ(*) አንገቱን አንቄ አመጣልሻለሁ አይዞሽ» ብለው የፎከሩላቸው ። ፋከራው ለይስሙላ ይሁን ፤ ወይም በእርግጥ ደጃች ካሣን ተዋግቶ እማርካለሁ ብለው ከልብ ተማምነው መሆኑ አይታወቅም ።

* ይኸው ቃል እንደገና ጊዜ ሙጭላጭላ ወይም ጥጫጭላ ይባላል ። ይኸው የባላገርን ሁሉ ደርና ጫጫት እየበላ የሚያስቸግረው በሸጥ ሙጭላ የሚባለው ነው ።

ዳሩ ግን ፤ ደጃች ወንድይራድ በዚህ ዐይነት የኩራትና የንቀት ንግግር የአራት ደጃዝማች ጦር ይዘው ወደ ጭልጋ ከዘመቱ በኋላ ፤ ወጊያው ጫቆ በሚባል ሥፍራ ተዝምሮ ሲዋጉ ሳያስቡት በጦር ተወግተው በደጃዝማች ካሣ ወታደሮች ተማረኩ ። ካሣም አንድ ጊዜ ፤ «የኮሶ ሻጭ ልጅ» ሌላ ጊዜ «ሙጭሙጭላ» እያሉ የሰደቡዋቸው ወንድይራድ መማረካቸውን ሲያዩ ፈጣሪያቸውን አመስግነው ፤ ከድሉ በኋላ ግብር ገብቶ ሌላው ጠጅና ሙማ ሲጋ በዝ ካሣ ፤ «እናቱ ከገበያ ኮሶ ሳይሸጥላት የቀረ (የተረፈ) አለ ። እህል ጠፍቷልና ይኸን ተመገብ» ብለው በምሬት እየቀለዱ ፤ የኮሶውን ብጥብጥ በታላቅ ጥዋ እያስሞሉ በማጣጣት ተበቀሉዋቸው ። (1)

አሁንም የደጃች ወንድይራድ መሸነፍ በጉንደር ሲሰማ ውስጣዊ ድንጋጤን መፍጠሩ የታወቀ ቢሆንም ፤ በእናትና ልጁ በእቴጌ መነንና በራስ ዐሊ ዘንድ ለስሙ በይፋ የንቀት መግደር ደር አልቀረም ። ራስ ዐሊ በበኩላቸው «ወደቋራ ስዘምት ደጃች ውቤ ጉንደርን ወር ፤ ሥልጣኔን ቀምቶ ፤ አጠገቡ ባሉት በአባ ሰላማ እጅ ተቀብቶ ሊነግሥ ይችላል» የሚለውን እውነተኛውን የጥርጣሬ ስሜታቸውን ሸሽገው በንቀት ፤ «ለካሣ ጦራን አልጭንም» ብለው በደብረ ታቦር እንዳሉ እናታቸው እቴጌ መነን ወደቋራ እንዲዘምቱ አደረጉ ።

ስለዚህ ፤ ደጃች ወንድይራድ በጥቅምት ወር (1840 ዓ. ም. (*)) ከተሸነፉና በገዳር ወር ሌሎች መኳንንት ልከው በጣቁሳ (ሰቀላ ዋርካ) ላይ ካዋጉ በኋላ ፤ በሚያዝያ ወር ጣና ባሕር አጠገብ የሚጫው ገዥ ብሩ ኃይሉ ተዋግቶ ፤ ከደቅ ደሴት ተመትቶ በሸሽት ወደ ቆራጣ ከሔደ ወዲህ ፤ በመጨረሻ እቴጌይቱ በሰኔ ወር የሰባት ነጋሪት አገር (**) አሰልፈው ፤ ባለቤታቸውን ዐፄ ዮሐንስን አስከትለው ወደቋራ (ሉሃ) ተጓዙ ። በጉዞም ላይ እቴጌይቱ በሠራዊታቸው

1 አለቃ ዘንብ ገጽ 12
* የዚህን ጦርነት እንዳንድ ጽሑፍ 1838 ዓ. ም. ላይ ያደርገዋል ። ነገር ግን አይመስልም ።
** የሰባት ነጋሪት አገር ማለት ፤ ሰባት ደጃዝማች ነጋሪት እያስመቱ ወደ ቤተ መንግሥት ለመግባትም ፤ ለመዝመትም መብትና ሥልጣን ያላቸው የሚያስተዳድሩዋቸው አውራጃዎች ማለት ነው ።

ብዛት በመተማመን ፡ «ይህ ቆለኛ ወዴት አባቱ ሊገባ ነው ይሆን?» እያሉ የንቀትና የትምክህት አነጋገር ተናገሩ ይባላል ።

በበኩላቸው ደጃች ካሣም የእቴጌ መነንን በዐዋጅ ብዙ ጦር ሰብስበው ከጉንደር መነሣታቸውን ሰላይ መጥቶ በነገራቸው ጊዜ ፡ «ይች ቆፍጣጣ!» (*) እኔ የመይሳ ልጅ በጦር ወግቶ ባቄላ ያላስፈጠረኝ እንደሆነ ታዘቡኝ» ብለው ለአሽከሮቻቸው እንደ ፎከሩ የዘመኑ ጸሐፊ ያመለክታሉ ። በዚህ ዐይነት የሁለቱ ጦር ሠራዊት ፊት ለፊት በተያየበት ወቅት ፡ ካሣ በትንሽ ጦር ብዙውን የርሳቸውን ሠራዊት ለመመከት በድፍረት ቆመው መጠበቃቸው ገርሟቸው አሁንም ኩሪይቱ እቴጌ ፡ «ይህ የፍየል እረኛ! አያፍርም ከኔ ጋር ሊዋጋ ቆሟል» አሉ ይባላል ።

የሆነ ሆኖ ፡ ጦርነቱ ሊገጥመር ሲል ደጃች ካሣ ወዲያና ወዲህ እያሉ ፡ ለየክፍሉ የወታደር አለቃ የጦር መላ እየሰጡ ባለ ጠበንጃውንና ባለሰይፉን ፡ ባለሾተሉን በየሥፍራው መድበው ፡ «የኔ ሰልፈኛ የሆነህ የመለከት (ጥሩምባ) ድምፅ ሳትሰማ ጦር ነቱን እንዳትዝምር ። መለከት በተነፋ ጊዜ ግን ፡ ፊትህን ሳታ ዞር ግባበት» ብለው አስጠንቅቀው እንደቆዩ ፡ ጦርነቱ ግራና ቀኝ ተዝመረ ። እርሳቸው የተመረጡትንና የሚያምኗቸውን ባለ ጠበንጃዎች እየመሩ በመካከል ገብተው ፡ የእቴጌይቱን ጦር ከሁለት ለያይተው በውጊያ በመበታተን በቀጥታ ወደ እቴጌይቱ ሲያመሩ ፡ አንድ ዝግና ጉበዝ እቴጌይቱን እንደ ተመኙት በጭናቸው ላይ ወግቶ ማርኮ ወደ ደጃች ካሣ መጥቶ ግዳይ ጣለላቸው ። እርሳቸውም ማራኪውን ፡ «እንኳን ቀናህ» የሚል ቃል ወርውረው ፡ እቴጌይቱን የሚጠብቁ ዘበኞች አዘው ወደፊት ቀድመው «በለው! ያዘው! ማርከው!» እያሉ የተረፈውን ጦር በፍጹም መደምሰሳቸውን ፡ እቴጌይቱንም «የፍየል እረኛ!» እያሉ ይሳደቡ የነበረውን ለመበቀል በዋሻ አስገብተው ባቄላ አስፈጠረው በማለት ጸሐፊው የእቴጌይቱን የጦርነት ፍጻሜ በዚህ ዐይነት ይደመድማሉ ። በመደምደሟቸው ላይም ፡ «ባፍ ይጠፉ በለፈለፉ» የሚለውን ተረት አክለውበታል ።⁽¹⁾

* አርጊት

1 ስሙ ያልታወቀው ጸሐፊ የጸፈውና ተዘላ ያሳተመለት ገጽ 7—5 አለቃ ዘንብ ገጽ 13 አለቃ ወልደማርያም ገጽ 2—3

በኋላ ግን ፡ ራስ ዐሊ የእናታቸውን ተሸንፎ መግረክ እንደ ሰሙ ወዲያው ጦር በካሣ ላይ በመጫን ፡ በስሜን በኩል የሥልጣን ባላንጣ ለሆኑባቸው ለደጃዝማች ውቤ ምቹ ሁኔታ ላለመፍጠር ሲሉ ፡ ከአርማጭሆ ዝምሮ ቋራን ጭምር ግዛቱን እስጥሃለሁ የሚል ተስፋ ለካሣ ሰጥተው በመስማማት እናታቸውን አስመለሱ ። ይሁን እንጂ ፡ በሚቀጥለው ጊዜ ውቤም ፡ ዐሊም ሁለቱም በወጣቱ በደጃዝማች ካሣ በየተራ ሲደመሰሱ ይታያል ።

ክፍል ሁለት

የዘመን መሳፍንት ግክተኛ

ምዕራፍ ዐሥራ አንድ

ጠላትን በመናቀ የሚመጣ የመሸነፍ ፍጻሜ ፡ ደጃች ካሳ ደጃች ጉሹን ጉራምባ ላይ ፡ ራስ ዐሊን አይሻል ላይ ድል እንዳደረጓቸው

ደጃች ካሳ ፡ በመገናኛ መሪያ አነሳሳቸው ላይ ደጃች ወንድይ፣ ድን ፡ ይልቁንም እቴጌ መነንን በውጊያ ያሸንፋሉ ፡ ወደፊትም ደጃች ጉሹን ፡ ቀጥለው የዋናውን እንደራሴ የራስ ዐሊን ጦረ አፈራርሰው ፡ ሊንግሡ የሚዘጋጁትን ደጃች ውቤንም ድል አደርገው ይነግሳሉ ብሎ የጠረጠረ ያለ አይመስልም ።

እቴጌይቱንም ድል አድርገው ከማረኩ ወዲህ ፡ ይኸውን ቀት እንዳላቋረጠ በደጃች ጉሹ ደብዳቤና በተገጠመው ግጥም ላይ ይታያል ። ደጃች ጉሹ በጉጃም የመሳፍንቱ የዘር ግንድ ላይ እንደሚታየው ፡ የታላቅ ራስ ኃይሉ የልጅ ልጅ የወይዘሮ ድንቅ ነሽና የዳግቱ ባላባት የደጃች ዘውዴ ልጅ ናቸው ።

እርሳቸውም የጉጃም ገዥ በነበሩበት ሰዓት ፡ ከዚህ በፊት ግብጾች አገር በወረሩበትና እነራስ ዐሊ ለሉዊ ፊልፕ በጻፉት ደብዳቤ ላይ ሰማቸው መጠቀሱን አንባቢ እንደሚያስታውሰው ፡ በጉንደር አንቷንና አርኖ ዳባዲ የሚባሉ ሁለት የፈረንሳይ ወንድማማች ነበሩ ። አንቷን ዳባዲ የቀለም ሰው ስለሆነ ፡ ከጉንደር ሊቃውንትና ከነደብተራ አሠጋኸኝ ጋር ስለ መጻሕፍት ፡ ስለ ታሪክ ፡ ስለ ቋንቋ በመነጋገር ጊዜውን ያሳልፍ ነበር ። ሰውም አንቷን የሚባለውን ስሙን በኢትዮጵያ አጠራር ‘እንጦንዮስ’ እያለ ይጠራው ነበር ። እርሱም የኢትዮጵያን ባህል በመጠኑ ዜማና ቅኔ ቀጽጽሎ ከካህናት ጋር በቅኔ ማገሌትም ይቆም ነበር እየተባለ ይወራል ።

ወንድሙ ደግሞ ሚሸል አርኖ ዳባዲ ፡ አንድ ጊዜ ለደጃች ውቤ ፡ አንድ ጊዜ ለደጃች ጉሹ ፡ እንደዚሁም ለራስ ዐሊ ሉሴንት እያደረ የጦር መሣሪያ ፡ ጠመንጃና ጥይት እያቀበለ ኩብዙ

መኳንንት ጋር ተዋውቆ ወዳጅና ባለግል ሆኖ ነበር ። የበለጠ ግን የቆየው ከደጃዝማች ጉሹ ጋር ነበር ። ሙሉ ስሙ በፈረንሣዊ ሚሸል አርኖ ዳባዲ የሚባለውን መኳንንት ሚካኤል ፣ አንድ አንድ ጊዜም ራስ ሚካኤል ይሉት ነበር ።

ስለዚህ ደጃች ጉሹ ፣ ከደጃዝማች ካሣ ለውጊያ ከተሰለፉበት ጊዜ ትንሽ ቀደም ብሎ ለዚሁ ለሚካኤል እንደዚህ ሲሉ ጽፈው ለታል ። «ዛቲ ጦማር ዘተፈነውት እምኃብ ደጃዝማች ጉሹ ፣ ትብ ጸሐኝ ጋብ ራስ ሚካኤል ። እጅጉን እጅጉን እንዴት አለህ ፣ እግዚአብሔር ለመገናኘት እስቲያበቃን ። ፈረሱን መልካም ፈረስ ይገልጻለሁ ፤ አሁን መንገዱ ቢቸግር ነው የቀረ ። አሁንም የላክህብኝ የዕቃው ነገር የምወደውን ዕቃ አንተ ታውቀዋለህ ። ኩላሊት ኪዳነ ማርያም ተቀብሎ ተኔ ያድርስልኝ ። ተካሣ ጋር የተዋጋን እንደሆነ ጉንደር እገባለሁ ፣ እንገናኛለን ። ወደቆላ የሸሸ እንደሆነ ሰው ባገኝ ፈልጌ እሰድልሃለሁ ። ፈረሱን ። በቅሎም ቸግርህ እንደሆነ ጨምራ እሰድልሃለሁ ፤ ቢሆን ቢሆን አንተም እንድትመጣ ። መልካም አገር የምትቀመጥበት አቆይሃለሁ ። እጅግ ናፍቄሃለሁ ።»

ደብዳቤው የተገኘው በፓሪስ ቤተ መጻሕፍት በአንቷን ዳባዲ ፋይል ውስጥ ነው ። ቀንና ዓመተ ምሕረት የለውም ። ነገር ግን ፣ ደጃች ካሣ ከነእቲጌ መነን ከተዋጉ ወዲህ ወደፊት እንደምናነበው ከራስ ዐሊ በ1845 ዓ. ም. ከመዋጋታቸው ቀደም ብሎ ስለሆነ ፣ ምናልባት ደብዳቤውን የጻፉት በ1843 ዓ. ም. ይሆናል ።

በደብዳቤያቸው ውስጥ ፣ «የዕቃው ነገር የምወደውን ዕቃ ታውቀዋለህ» የሚሉት ጠበንጃና ጥይት ሳይሆን አይቀርም ። ይኸም ከደጃች ካሣ ጋር ለመዋገድ እንዲያገለግል ነው ። ፈረንሣዊ ደጃች ጉሹንም ፣ ደጃች ውቤንም ፣ ራስ ዐሊንም ጌቶቹ እያለ ፣ ግብር እየበላ ጭፍራውን አበጅቶ እነዚሁት በፈራረቃ እያጀበ እንደ አንድ ኢትዮጵያዊ መኩንን ተስማምቶ ፣ ተመሳሰሎ የሚኖር ነበር ። በተረፈ «ከካሣ ጋር የተዋጋን እንደሆነ ጉንደር እገባለሁና እንገናኛለን ፣ ወደ ቆላ የሸሸ እንደሆነ ሰው ባገኝ ፈልጌ እልክልሃለሁ» ሲሉ በእቲጌይቱ ላይ እንደ ነበረው የንቀት ስሜት ፣ እርሳቸውም በእርግጥ ደጃች ካሣ ፈርተው የሚሸሹ ፣ አለዚያም ቢዋጉ የሚሸነፉ መሆኑን አምነውበት ነበር

ማለት ነው ። የሁሉም መሳፍንት በዚህ ጊዜ በደጃች ካሣ ላይ ያላቸው የንቀት ግምት ተመሳሳይ ነው ። ነገር ግን የናቁት ሁሉ እየተሸነፉ ተዋረዱ ። እቲጌ መነን ፣ የራስ ዐሊ እናት ፣ ካሣን ሊወጉ ሲገዙ ፣ «ይህ ቆለኛ ወዴት ሊገባ ይሆን?» ያሉትን የንቀት አነጋገርና በኋላም መሸነፋቸውን ስናነበው ፣ ጠላትን መናቅ ራስን አዋርዶ ጠላትን ማክበር መሆኑን በደንብ እንመለከታለን ። ለደጃች ካሣም የጠቀማቸው መናቃቸው ነው ። ከመናቃቸውም የተነሣ ፣ መሳፍንቱ በየተራ እየተዋጉ በመጥፋት ፈንታ ከመዝገብ መሪያው ላይ ሁሉም ኃይላቸውን አስተባብረው ካሣን ለመደም ሰስ አለመሞከራቸው ፣ ሳያውቁት በስሕተት ለካሣ የድል አድራጊነት እርምጃ በገዛ እጃቸው አመቺ ሁኔታ እንደ ፈጠሩላቸው ይታያል ።

ከእቲጌ መሸነፍ ወዲህ ፣ በራስ ዐሊና በደጃች ካሣ መካከል ምንም እንኳን ዕርቅ ቢደረግ ነገሩ ምቹ ጊዜ ለመፈለግ እንጂ ፣ ከልብ ሁኖ ለብዙ ጊዜ የሚቆይ ሰላም ለማድረግ አልነበረም ። ስለዚህ ራስ ዐሊ እናታቸውን በዕርቅ መንገድ ካገኙ በኋላ ፣ ከጉጃሙ ገዢ ከደጃች ጉሹ ጋር ስምምነት አድርገው ወደ ደምቢያ ጉዞ ዝምረው ነበር ። በዚህ ጊዜ ፣ ደጃች ካሣ አንዳንዱን በየተራ እንጂ እነዚህን ኃይል የሚሰማቸውን ሁለት ታላላቅ ገዢዎች ባንድ ጊዜ ለመግጠም በዚያ ጊዜ የነበራቸው ኃይል ስለማይፈቅድላቸው ፣ ደምቢያን ለቀው መውጫ መግቢያውን ወደሚያውቁትና ተወልደው ወዳደጉበት አገር ወደ ቋራ ሐዱ ። ራስ ዐሊም ደጃች ካሣ በጭራሽ የሸሹ መስሏቸው የደምቢያን ግዛት ለደጃች ጉሹ ስጥተው ወደ ሥፍራቸው ወደ ደብረ ታቦር ተመለሱ ። ደጃች ጉሹም በጉጃም ግዛታቸው ላይ ደምቢያ ስለ ተጨመረላቸው ደስ ብሏቸው ፣ ከልጃቸው ከብሩ ጉሹ ጋራ ጦራቸውን እያደራጁ ተቀምጠው ሳለ ፣ ደጃች ካሣ የራስ ዐሊን መራቅና የደጃች ጉሹን ብቻ መሆን በሰሙ ጊዜ ፣ ከቋራ ተነሥተው ደጃች ጉሹን ለመውጋት በፍጥነት ወደ ጉር አምባ (ደምቢያ) ጥግ ገሠገሡ ።

ደጃች ጉሹ ዝግንነት ከኃይል ጋር የሚሰማቸውና የጦር ሠራዊታቸው አያሌ ስለ ነበረ ፣ ከግጥሚያው በፊት አዝማሪያ ቸው አዝማሪ ጣፋጭ የሚባለው በሠራዊቱ መካከል እንዲህ

እያለ ይዘምር እንደ ነበር ፡ አለቃ ወልደ ማርያም የመዘገቡት ታሪካዊ ጽሑፍ ያስረዳል ።(*)

«አያችሁት ብያ የኛን ዕብድ
አምስት ጋሞች ይዞ ጉር አምባ ሲወርድ ።
ያንጓብባል እንጂ መች ይዋጋል ካሣ
ወርደህ ጥመድበት በሽንብራው ማሳ ።
ወደ ወደ በሴቶቹ በነጉንጭት ለምዶ ።
ሐሩ ቋዱ ፡ ለውዙ ገውዙ አለ ቋራ
መንገዱ ቢጠፋ እኔ ልምራ ።»

ከዚህ በኋላ ፡ በገዳር 19 ቀን 1845 ዓ. ም. ጦርነቱ እዚህ ጉር አምባ (ጉርጉራ አጠገብ) እሚባለው ሥፍራ ላይ ሆኖ ሲዋጉ ለመዝመሪያ ጊዜ ደጃች ጉሹ ድል አድርገው የደጃች ካሣ ጦርም ተፈቶ መሸሽም ዝምሮ ነበር ። ነገር ግን ፡ ደጃች ካሣ ከሹማምን ቶቻቸው ከነገልሞና ከጥቂቶች ደፋሮች ወታደሮቻቸው ጋር ሆነው በጥብቅ ሲዋጉ ፡ ደጃች ጉሹ በፈረስ እፈት ቀድመው ‘በለው’ እያሉ በሚያዋጉበት ጊዜ በጥይት ተመተው ወደቁ ። ሠራዊታቸውም ገሚሱ ተበተነ ፤ ገሚሱም ወደ ደጃች ካሣ ዞረ ። ደጃች ጉሹም እንደ ቆሰሉ ጥቂት ቆይተው ሞቱ ።(1) በዚህ ጦር ነት ላይ የባላምባራስ ገልሞን ገፍገንነትና ጉንጨን በጦር መመታቱን አቶ ገሪማ አስፋፍተው ጽፈውለታል ።(2)

ደጃች ጉሹ ፡ ምንም እንኳን በጦርነት ተጋጥመው ቢቆስሉና በኋላም ቢሞቱ ፡ ደጃች ካሣ ብዙ ጊዜ በደጃች ጉሹ ቤት ተቀምጦው ስለ ነበረ ፡ ስለ ደጃች ጉሹ መቁሰልና መሞት ደስ ሳይላቸው ሥርዓተ መቃብራቸውን በክብር አስፈጸሙላቸው ። አስቀድሞም ከጦርነቱ በፊት ፡ «እባክዎ እኔና እርስዎ አባትና ልጅ ነንና መዋጋት አይገባንም ። ደምቢያን ለቀው ይሒዱልኝ» ብለው ለምነዋቸው ነበር ይባላል ። የሆነ ሆኖ ፡ ጉሹን ድል

* አዝማሪ ጣፋጭ በፊት የደጃች ካሣ የነበረ ፡ በኋላ ወደ ደጃዝማች ጉሹ የዞረ ነው ይባላል ።
1 የፋዜላ መጽሐፍ በገጽ 9 ላይ «ተማርከው ታሰሩ» ያለው ስሕተት ይመስላል ።
2 አባ ታጠቅ ካሣ ገጽ 52—53

ካደረጉ በኋላ ፡ ራስ ዐሊ እንዳይቀየሙ ካህናትና አንድ ከርሳቸው ጋር የነበረ ሼክ ዐሊ የሚባል ልከው እንደ ነበረ ተመዝግቧል ።(1) ይሁን እንጂ መልእክቱ «መጣሁ ፡ እንተም ታጥቀህ ጠብቀኝ» ለማለት ይሁን ወይም «በደረሰው ነገር ይቅርታ ፡ ወደፊት እን ታረቅ» ለማለት ይሁን አይለይም ።

በዚህ ጊዜ ፡ አልቃሽ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ገጠመች ።

«ጉሹ እንደ አርዮ ፡ ዐሊ እንደ ዳዊት
ከጥንት አይደለም ይታወቃል» ።(2)

ዳግም «ያንጓብባል እንጂ መች ይዋጋል ካሣ» ብሎ የተናገረው አዝማሪም ፡ በጠቋሚ ተይዞ እደጃች ካሣ ፊት ቀረበ ። «እንደምን ብለህ ሰደብኸኝ?» ብለው ቢጠይቁት ፡ ከጭንቀት የተነሣ ምሕረት ያገኘሁ መስሎት ፡—

«አወይ ያምላክ ቁጣ ፤ አወይ የግዜር ቁጣ
እኛ ወዳጁን ያማል ሥራ ሲያጣ
ሽመል ይገባዋል ያዝማሪ ቀልባጣ»

ብሎ በራሱ ስለ ፈረደ ፡ በሽመል ተደብድቦ ሞተ ይላሉ ።(3)

በዚህ ጊዜ ፡ ራስ ዐሊ የደጃች ጉሹን ድል ሆኖ መሞት ሲሰሙ ፡ በመጋቢት 27 ቀን 1845 ዓ. ም. (እንደ አው.አቆ. ሚያዝያ 5 ቀን 1853 ዓ. ም.) ደጃች ያዘውን ፡ ደጃች በለውን ፡ ደጃች አቤን ፡ የላስታውን ብሩ ዐሊን አድርገው ፡ ከደጃች ውቤም ወታደር ጨምረው ላኳቸው ። እነዚህም እንደዚያው እንደ ደጃች ጉሹ ጉርጉራ ፡ ብትኝ ከተባለው ቀበሌ ተዋግተው ድል ሆኑ ። ከዚህ በኋላ ፡ ደጃች ካሣ ሰውም ብረትም እየሰበሰቡ ራስ ዐሊን ለመውጋት ይዘጋጁ ዝምሮ ። ራስ ዐሊም በተለመደው የንቀት አነጋገር ፡ «ምንም ቢሆን ለካሣ ጦር አልጭንም» እያሉ ይግደረደሩ የነበረው ቀረና ፡ አሁን ጦርነቱ በሥልጣናቸውና በቀጥታ

1 አለቃ ወልደማርያም ገጽ 2 — 4
2 መጽሐፈ ሳሙኤል ካልፅ ምዕ. 11 — 12
3 አለቃ ዘንብ ገጽ 13 — 14

በራሳቸው ላይ ዐይኑን አፍጦ ስለ መጣ፣ የጦር ሠራዊት አዘጋጅ ተው ጦርነት ከማድረጋቸው በፊት የደጃች ጉሹ ልጅ፣ ብሩ ጉሹ፣ ከርሳቸው ጋር ሆኖ ደጃች ካሣን እንዲወጋ ሲያባብሉት፣ እንዲሁም ደጃች ካሣ፣ ብሩ ጉሹን «ካባትህም ያጣላን ጊዜ ነው» አሁንም ያባትህን ግዛት እመልስልሃለሁ» በማለት ተስፋ ሰጥተው፣ ከጉናቸው እንዲሰለፍ ለማግባባት ይጣጣሩ ነበር። ብሩ ጉሹ ግን፣ ሁለቱ ተዋግተው ሲተላለቁ እኔ ተርፌ ወደ ሥልጣን እሸጋገራለሁ በሚል ምኞት ለጊዜው ከማንኛውም ወገን ሳይሆኑ እንዲሁ ተራቸውን ይጠብቁ ነበር።

ከዚህ በኋላ፣ ራስ ዐሊ ሰኔ 23 ቀን 1845 ዓ. ም. ቁጥሩ እስከ መቶ ሺህ የሚደርሰውን የጦር ሠራዊታቸውን ይዘው እጣና ሐይቅ አጠገብ ጉርጉራ በተጠጉ ጊዜ የደጃች ካሣን ጦር በሩቁ አይተው፣ «ሠርገኛ እንዳንለው በዛ፤ ጦረኛ እንዳንለውም አነሰ» ብለው አሁንም የምፀትና የንቀት ቃል ተናገሩ። የሆነ ሆኖ፣ ሁለቱ አይሻል (ጉጃም) ላይ ተጋጥመው፣ ጦርነቱም ተፋፍሞ ሲዋጉ የራስ ዐሊ ሰው ሽሽት ዝምር የደጃች ካሣ ሰው ያባርር ዝምር። ራስ ዐሊም በናቁት ጦር ሲሸነፉ ከአይሻል ፈቀት ብለው ወደሌላ ሥፍራ ሔዱ። በዚያም የተረፈውን ጦራቸውን ሰብስበው እንደገና ከፈተኛው ውጊያ በ3ኛው ወር፣ በሰኔ 23 ቀን 1845 ዓ. ም. ተጋጠሙ። ዳሩ ግን፣ የደጃች ካሣ ጦር አሸናፊነት ሲሰጣቸው፣ የራስ ዐሊ ሰው የካሣን ጦር በፍጹም የማይበገር መሆኑን በፍርሃት እያመዛዘነ ለሽሽት ያወላውል ዝምር። ይሁን እንጂ፣ ራስ ዐሊ በመጨረሻ ባላቸው ዐቅም በርትተው ከተከላከሉ ወዲህ አሁንም ደጃች ካሣ ድል ስላደረጓቸው፣ «ይህ በትር የእግዚአብሔር ነው እንጂ የካሣ አይደለም» ብለው ተስፋ ቆረጡና በ1845 ዓ. ም. በዚሁ በሰኔ ወር መጨረሻ ደውለው ደምበጫ ገቡ። ከዚያም በግሥጋሢ ሔደው ግጥደረ ግርያም ገቡ። በዚያም ካህናቱ ቀርበው «ድል አድራጊው እርስዎን ሲል መጥቶ ደብራችንን ይበረብርብናል» ብለው መፍራታቸውን ስለገለጹላቸው ወደ ደራ ሸሹ። በዚያም የደራው ባላባት ዋቂ ዲቦ ይዞ አሰራቸው። በዚህ ጊዜ የሸዋንጉሥ ኃይለ መለኮት ሰምተው ከአንኮበር ወደ ደራ ዘምተው፣ ዋቂ ዲቦን ወግተው ካሰሩ በኋላ፣ ራስ ዐሊን ፈተው አብረው ካሣን ለመከላከል አስበው ነበር።

ነገር ግን፣ የደጃች ካሣን በትር ደጋግመው የቀመሱት ራስ ዐሊ፣ «ይህ ሰው እኛን ለመቅጣት ከአምላክ የተላከ ነውና አንችለውም። እርስዎም ወደ አገርዎ ተመልሰው ቢከላከሉ ይሻላል» ብለው መክረዋቸው ኃይለ መለኮት ወደ አንኮበር ተመለሱ። ባንዳንድ ጽሑፍ ደግሞ፣ ኃይለ መለኮት ዐሊን ይዘው አንኮበር ከሔዱ በኋላ፣ ወደ አገራቸው መመለስ እፈልጋለሁ ቢሏቸው ሸኚ ጨዋረው ላሏቸው የሚል ይገኛል። የሆነ ሆኖ፣ ራስ ዐሊ በየጁ ዐልፈው ራያ ወሰን ገብተው ተቀምጠው ብዙ ቀን ከቆዩ በኋላ ጥቂ።⁽¹⁾

አለቃ ዘነብ የዚህ የአይሻልን ጦርነት እንደዚህ ሲሉ አስፍረውታል። «በሰኔ ራስ ዐሊ የደምበጃን፣ የቤጌምድርን ጦር ሁሉ አስከትተው ወደ ጉጃም ሔዱ። በሰኔ 23 ቀን አይሻል ላይ ተዋጉ፤ ብዙ ሰው አለቀ። ደሙ እንደ ጉርፍ ሆነ፤ ራሳውም እንደ ካብ እስቲሆን ድረስ፤ ራስ ዐሊም ሸሹ። ድል የደጃች ካሣ ሆነ። ወታደሩን አገሩንም ሁሉ ነፍጡንም ደጃች ካሣ ያዙ።»

በበኩላቸው አለቃ ወልደግርያም የውጊያውን ጽናት፣ የሰጪን እልቂት ሲገልጹ እንደዚህ ብለዋል። «እግዚአብሔር ኃይሉን ለካሣ ሰዎች የራስ ዐሊ መንግሥት አልፏልና ቢገጥሙ የራስ ዐሊ ሰው እንደ ቅጠል ረገፈ። የሰውም ሬሳ ቢነባበር በአይሻል ሚዳ ከአውድግ የገባ ነዶ መሰለ...»⁽²⁾ የሆነ ሆኖ ደጃዝማች ካሣ ከዚህ ድል በኋላ ኃይላቸው እየገነነ ሔዶ ወደፊት ዋና አግካሪ የሆናቸው ፕሎውዴንና ሊቀመኳስ ያደረጉት ቤል የተገናኙዋቸው ከራስ ዐሊ ድል መሆን በኋላ ነው።

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 15 — 17

2 መጽሐፈ ታሪክ ዘቴዎድሮስ — Chronique De Theodore - M. Vieudainlet ገጽ 5 — 6

ራስ ዐሊ አሉላ
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

ምዕራፍ በሥራ ሁለት

የደጃዝማች ብሩ ጉሹ ሃበተ ፣ የደጃች ውቢ መሸነፍ ፣ ደጃች ካሣ ሥርዓተ ንገሥ ተደርገላቸው ቲዎድሮስ ተብለው እንደ ነገሡ

የራስ ዐሊ መሸነፍ ፣ የዘመነ መሳፍንትን ፍጹሟ የሚያበሥር ታላቅ ደወል ነው ። ከሰባ ዓመት በላይ ከዳዊት ፣ ከሰሎሞን እን ሙሉ ላለን ፣ የፋሲል ፣ የኢያሱ ዘር ነን የሚሉትን የነገሥታት ዘር እንደ ልባቸው እየለዋወጡ ፣ ለስሙ በዙፋን እያስቀመጡ ግንብ ጠባቂ ብቻ በማድረግ ሙሉውን የእንደራሴነቱን ሥልጣን ለራሳቸው ይዘው ሲያስተዳድሩ የኖሩት ፣ ከየጁና ከወሎ የኦሮሞ ባላባት የሚወለዱት የመጨረሻው መስፍን ራስ ዐሊ በሰኔ 23 ቀን 1845 ዓ. ም. የተሸነፉለት የመሳፍንት አገዛዝ ለዘለቄታው አከተመ ። በዚህ ፈንታ ከዚህ ጊዜ ዝምሮ የነገሥታት አገዛዝ ከቲዎድሮስ በየሐንስ በኩል ዐልፎ እስከ ምኒልክ ፣ እስከ ኃይለሥላሴ ድረስ ባዲስ መልክ እየፋፋ መጣ ። ቢሆንም ከመሳፍንቱ ውስጥ እንደ ታላቁ ራስ ዐሊ ፣ እንደ እነታላቁ ራስ ጉግሣ ያሉ ለኢትዮጵያ ታላቅነት የሠሩ በዚያው በዐቅማቸውና በደረጃቸው አገርን እንዳገለገሉ መዘንጋት የለበትም ።

ደጃች ካሣ ፣ ከዚህ ከፍተኛ ድል በኋላ የደምቢያንና የቤጌ ምድርን ግዛት በደንብ አደላድለው በመያዝ ፣ ታማኞቻቸውን በየሥፍራው ካስቀመጡና ታላላቆቹ ከተሞች ጉንደርና ደብረ ታቦር ከነቤተ መንግሥታቸው ፣ ከነሀብታቸው በእጃቸው ሲገቡ ከእርሳቸው የበለጠ እንደሌለ የታወቀ ሆነ ። ጉንደርን ከያዙ በኋላ ዓመቱን ዕረፍት አድርገው የጉጃምን ግዛት አረጋግጠው ለመያዝ ከጉራምባው ጦርነት ወዲህ ፣ አባትየው ደጃች ጉሹ ሲሞቱ ልጅ የው ደጃች ብሩ አምልጠው ዳሞት ገብተው ነበርና እርሳቸውን ለማባረር ሐዱ ። በሐዱም ጊዜ ዙረትና ሽሽት የሰለቸው የደጃች ብሩ ሰው እየመጣ ገባላቸው ። ብሩም ምንም ያህል መጽጽፍ

ሳያደርጉ በጉጃም ተይዘው ወደ ደጃች ካሣ በቀረቡበት ሰዓት ደን ጊያ በማጅራታቸው ተሸክመው በመውደቅ ምሕረት ለመኑ = (1)

ከዚህ በኋላ የደጃች ብሩን ሀብትና የጦር መሣሪያ ሚስትዬዋ ይዘው በጂባላ ተራራ ተቀምጠው ነበርና ደጃች ብሩንና የሴት የዋን ወንድሞች አስረው እፊት እፊት እያስሉዱ ከተራራው ጥግ ሲደርሱ፡ «አምባውን ልቀቂ፤ አለዚያም ወንድሞችሽን ግደ ያቸው» ብለው የማስፈራሪያ ቃል ላኩባቸው = (*) ሴትየዋም ከባ ልዩው ጋር ውስጡን ጠበኛ ኖረው፡ «ለባሌ ለብሩ አይስጡኝ እንጂ አምባምን ይቀበሉኝ» ብለው ላኩ = በዚህ አምባውን ከነ ሀብቱ ተቀብለው የጉጃምን ግዛት ካደላደሉ በኋላ፡ ለአምባው ብላታ ደስታ የሚባሉትን ሾመው በሰኔ ወር 1846 ዓ. ም. ወደ አምባጫራ ፈታቸውን አቀኑ =

በአምባ ጫራ ም፡ በጉንደርም ሲዘዋወሩ አስታርቃለሁ በሚል መልክ ለቡነ ሰላማ መጥተው ተገናኝተው ነበርና ጳጳሱ አንደኛ፡ የደጃች ካሣን ብርታት በመመልከት፡ ሁለተኛ ከዚህ በፊት ከጸጋ ልጆች በኩል የተዋሕዶ ሃይማኖታቸውን ከማጽናት የተነሣ፡ የክርስቶስ አምላክነት በጥምቀት በጸጋ ነው የሚሉትን በገዝቱበት ምክንያት የደረሰባቸው መከራና ስደት የሚታወስ ነው = አሁን ግን፡ ደጃች ካሣ ወደፊትም ሲነግሡ ካሮች የሚታገሉበትን፡ «ወልደ አብ ወልደ ማርያም፡ በተዋሕዶ ከበረ» የሚለውን እምነት እንደሚያጸኑ ለጳጳሱ ታመኑላቸው =

ከጸጋ ልጆች ጉን፡ «በቅብዓት ከበረ (አምላክ ሆነ)» ለሚሉትም የደብረ ወርቅ ቅባቶች፡ «ወልድ ቅብዓ ነው፤ ተቀብረና ተቀብረም ርሱ ራሱ ነው እንጂ በመንፈስ ቅዱስ ተቀብቶ የጸጋ ልጅ፡ በቅ ብዓትም የተነሣ አምላክ አልሆነም» የሚል ተዘጋጅቶ ሐምሌ 8 ቀን 1847 ዓ. ም. በጽሕፈት ታወጀ = ደጃች ካሣ፡ «አቡነ ሰላማ የሚሉትን ሃይማኖት ያልተቀበለ ከላይ አንገቱ፡ ከታች ባቱ ይቆረጣል» ሲሉ ዐዋጁን በዐዋጅ አጸኑ = ለቡነና ደጃች ካሣ ጉን

1 አለቃ ዘንብ ገጽ 17

* ወንድሞችሽን ግደያቸው ግለት፡ ትርጉሙ እምቢ ካልሽ እኔ እንደላቸዋለሁ ግለት ነው =

ለጉን ሆነው ይሽን ዐዋጅ ሲያስነግሩ፡ ተራው ሕዝብ ክርስቲያኑና ለዚህ ሃይማኖት በፈተኛው ጊዜ ይቆረቆሩ የነበሩት ሁሉ ዐዋጁን በደስታ፡ በጭብጫ ተቀብለው፡ «ከዚህ ሃይማኖት አን ወጣም = ቃልዎ ይድረስን» እያሉ በመሐላ አጸኑ =

በነርሱ አንጻር፡ የጉንደርና የሸዋ ሊቃውንት ካቶሊኮችም የሁለት ባሕርይንና የጸጋን እምነት በማገናዘብ፡ ከተዋሕዶ ርቀው የነበሩት አንዳንዶች በፍርሃት ግዝቱን ሲቀበሉ፡ የቀሩት ደግሞ አንቀበልም እያሉ በዚህ ምክንያት ከውስጣቸው የታሰረም የተጋዘም አለ = በዚህም ጊዜ የደጃች ውቤ ልጅ ጓንጉልና በተለይ ብላታ ኮከቤ የሚባሉ ብልጣ ብልጥ በፊት ከደጃች ውቤ ጋር ሆነው ወደ አውሮፓም፡ ወደ ምጥዋም የሚላላኩ ነበሩ = ኮከቤ በዕርቅ እያመካኘ ወደ ደጃች ካሣ እየተመላለሱ ላዩን ለደሞች ውቤ፡ ውስጡን ከኃያሉ ከደጃች ካሣ ጋር ለመስማማት እመሞ ከር ላይ ነበሩ =

ደጃች ካሣ፡ በዚህ ዐይነት ድርጅት ከአቡነ ጋር በመስማማት እስከ ታኅሣሥ ወር 1847 ዓ. ም. ዕረፍት ለድርገው ከቆዩ በኋላ፡ ወደ ደጃች ውቤ ለመዝመት ዐቀዱ = ከዘመቻው በፊት ለደጃች ውቤ በሰላም እንዲገቡ፡ ያልገቡ እንደሆነ ለርሳቸው እንደማይበጃቸው አስረድተው የማስጠንቀቂያ መልእክት ላኩባቸው = ውቤ ከጥንት ዝምሮ ደጃች ግሩና ራስ ይግም፡ ደጃች ሰባጋዲስና ራስ ማርዬ በሚዋጉበት ጊዜ፡ በዘዴና በብልጠት ካንዱ ጉራ ወደ ሌላው እየተዘዋወሩ ሌሎችን በማዋጋት ከአሸናፊው ጋር በጋ ብቻ፡ በአምቻ እየተዛመዱ ራሳቸውን ከአደጋ ጠብቀው ይኖሩ ነበር = አሁንም ከራስ ዐሊ ጋር ተዋግተው ቢሸነፉም፡ ለዐሊ እየገቡ በሰላም መጥሮውን ጊዜ አሳልፈው፡ ለጳጳሱም ለቡነ ሰላማ ከዚህ በፊት እንዳመለከትነው በደብረ ጳዋ ገዳም ቢሆኑም፡ በዚያው በግዛታቸው ስለሚገኙ ባሠሩት በደረሰጌ ማርያም ለመን ገሥ አመቺ ጊዜ ሲጠባበቁ፡ በመካከሉ የደጃች ካሣ ድል አድራጊነት እየተቀጣጠለ በላያቸው ላይ ዐይኑን አፍጥጦ መጣ = የነበረ ብልጠታቸውም በዚህ ጊዜ ሊያዋጣቸው አልቻለም =

ስለዚህ እንዲገቡ የሚለው የደጃች ካሣ መልእክት ሲደርሳቸው፡ «አያ! ምንኛ የጠገነ ነው? ሳልዋጋ ይገባል ብሎኝ ነው» ብለው በዘመኑ የሰሚንኛ አነጋገር ለወገናቸው ከተናገሩ በኋላ፡

«አልገባም» የሚል የመጨረሻ መልስ ሰጡ። ጳጳሱም «ለደጃች ካሣ ቢገቡ ይሻላል» ብለው ቢያባብሏቸው ውቤ አልተበገሩም።

ከዚህ በኋላ፣ ደጃች ካሣ በዐዋጅ ጦራቸውን አስከትተው፣ «ከኔ የተለየህ ለራስህ ዕወቅ፣ በምን ጠፋሁ እንዳትል። አይዘህ ወታደር፤ እኔ ደስ ከሚልህ (አገር) አገባሃለሁ» የሚል ቃል ዐወጁ። ከዚህም ዐዋጅ መደምደሚያ ላይ ሰው ሁሉ ከራስ ዐሊ ውድቀት ወዲህ «መቸ ይነግሁ ይሆን? ስመ መንግሥታቸውስ ማን ይባል ይሆን?» እያለ መጠያየቅ አብዝቶ ነበርና። «... እኔ በመራሁህ ተንዝ ስሜን (መጠሪያዬን) ስሜን (በስሜን አገር) እንግርሃለሁ» ብለው፣ ወደ አምባጫራ ዐልፈው ወገራ፣ ከወገራ ወደ ስሜን ሐደው ደረሰኔ አጠገብ፣ በተለይ ቧሂት ከሚባለው ሥፍራ ከሚጠባበቁዋቸው ከደጃች ውቤ ጋር ሩቅ ለሩቅ ተያዩ።

በዚህ ጊዜ፣ ከራስ ዐሊ ጋር የነበረው ዦን ቤል በኋላ ሊቀ መኳስ የሐንሰ ብለው የሾሙት፣ በአሁኑ ጊዜ ከርሳቸው ጋር ነበርና በመነጥር አይተህ ንገረኝ ብለውት የደጃች ውቤን ጦርና ድንኳኑን አይቶ በነገራቸው ጊዜ፣ «አያሳድረኝ አላሳድረውም» ብለው «ፎክረው እንኳን ይኸን ቁርጥማታም ወሎን መትቼ፣ የሽ ዋውን ንጉሥ እይዘዋለሁ። ስሜን ስሜን እንግርሃለሁ ያልሁህ ወታደር፣ ስሜ ቴዎድሮስ ነው» ብለው ተናገሩ። ወዲያው በደጃች ውቤ ጦር ሠፈር ብዙ ባለጠበንጃ አለ እየተባለ ይወራ ነበርና ወታደራቸውን ለማደፋፈር ሲሉ፣ «የውቤ ነፍጥ፣ የውቤ ነፍጥ ቢልህ፣ የተለገመው ጨርቅና ባሩድ ነው፤ አይነካህም... ሁሉንም አሳይሃለሁ» ብለው ተዋጊውን ከማበረታታት ጋር ፎክረው፣ ጦርነቱ በየካቲት 3 ቀን 1847 ዓ. ም. ተዝመረ።

ሁለቱም ወገኖች፣ በጀግንነት ሲዋጉ የጦርነቱ ዕድል ወደ ማን እንደሆነ በሚያወላውልበት ጊዜ፣ አንዱን የጦርነት ጉራ ደህና አድርጎ መክቶ የነበረው ደጃች እሸቴ የሚባለው የደጃች ውቤ ልጅ በጥይት ተመትቶ ከፈረሱ ላይ ወደቀ። በዚህ ጊዜ በሠራዊቱ መካከል ፍርሃትና ድንጋጤ ሆነ። በዚህ ላይ ደግሞ ያስታራቂ መላክተኛ ሆኖ ከደጃች ውቤ፣ ወደ ደጃች ካሣ ሲመላለስ የነበረው ብላታ ኮከቤ የጦርነቱን አዝማሚያ በመመልከት ከደጃች ውቤ ከድቶ ከነጭፍራው ወደ ደጃች ካሣ ዞረ። በመጨረሻም ራሳቸው ደጃች ውቤ እንደ ቆሰሉ ተማርከው፣ የማረካቸው

የደጃች ካሣ ወታደር እየነዳቸው ወደ ጌታው ቀርቦ፣ «እንኳን ቀናዎት» አላቸው።

ደጃች ካሣ ውቤን እንደ ተያዙ ሲያዩዋቸው፣ «እሳቱ የመ ይሳ ልጅ... አንት ቆፍጣጣ(*)፤ ቁርጥማታም ሽማግሌ፤ በክብረት (አክብራ) ግባ ብዬ ብልክብህ ምን ብለህ ሰደብኸኝ? አሁንም ነፍጤንና ገንዘቤን አግባ» ብለው በተቆጧቸው ጊዜ የራስ ገብራ የልጅ ልጅ፣ የስሜንና የትግራ ጌታ የነበሩት መከረኛው ውቤ «እግዚር ያሳይዎ፤ የነበረኝ ነፍጥና ገንዘብ አንድ ሳያመልጥ ከእጅዎ ገባ። ሌላ ምን አለኝ?» ብለው ቢመልሱ፣ የደጃች ውቤ የደለበ ብዙ ሀብትና መሣሪያ እዚያው ስሜን ቤቴል (አምባ ጠዘን) በሚባል ተራራ ተከማችቶ መቀመጡን ካሣ ያውቁ ነበርና። «የግድ ትሰጠኛለህ ወስዳችሁ እሰሩ» ብለው አዘዙ።⁽¹⁾

በጦርነቱ ላይ ከደጃዝማች ካሣ ወገን በጅሮንድ አደላና አዛዥ እሸቱ ሲሞቱ፣ ከደጃች ውቤ ወገን ደጃዝማች ማዕጠንቱና ሲዋጉ ከፈረሰ ቆስለው የወደቁት ልጃቸው ደጃች እሸቴ ሞቱ። እነዚህ በጣም የታወቁ ስለሆኑ ጸሐፊዎቹ አወሱዋቸው እንጂ በዚህ ጦርነት ስማቸው ያልተወሳ ብዙ ሹማምንትና ብዙ ወታደር ከሁለቱም ወገን እንደ ሞቱ የታወቀ ነው። ያገራችን የዚያን ዘመን ጸሐፊ ይኸን የመሳሰለውን ታላላቅ ጦርነት ሁሉ ዝርዝር ሁኔታ ሳያስፍር በአጫጭር መሥመሮች ስለሚወስናቸው፣ በጦርነቱ ላይ ከሁለቱም ወገን ያሉት ከሹማምንቱም፣ ከወታደሩም ገፍግንነት ያሳዩትን አይገልጽም። በሁለቱ ወገን ያለውንም የጦር ሠራዊትና የመሣሪያ ቁጥር፣ ጦርነቱም የቆየበትን ሰዓት ስለማይጠቅስ፣ ምንም እንኳን የርስ በርስ የማያኩራ ጦርነት ቢሆንም፣ ብዙ ታሪክ እንደ ተዳፈነ መቅረቱ ያሳዝናል።

የሆነ ሆኖ፣ የካቲት 3 ቀን ደጃች ካሣ ይኸን ድል ካገኘ በኋላ በሦስተኛው ቀን፣ በየካቲት 5 ቀን 1847 ዓ. ም. ራሳቸው ደጃዝማች ውቤ እንግሥበታለሁ ብለው ባሠሩት፣ በነደክተር

* በዛሬው አማርኛችን ጉፍጣጣ ወይም ጉባጣ ሽማግሌ

1 አለቃ ዘንብ ገጽ 11 — 12፣ አለቃ ወልደ ግርያም ገጽ 6 — 7

ፋዚላ ገጽ 11 — 12

Histoire Fel. et Religieuse d'Abyssinie - J.B. Coulbeaux - Vol. II pp. 407-417

ዊልሄልም ሺምብር እጅ አሳምረው ባስገጡት በደረሰኒ ማርያም ዕጩጌው በግራ ፡ ጳጳሱ በቀኝ ተቀምጠው መጽሐፈ ተክሊል እየተነበበ በአቡነ ሰላማ እጅ ሥርዓተ መንግሥት ተደርሶላቸው በመቀባት ቴዎድሮስ በተባለው ስመ መንግሥታቸው በይፋ ነገሡ ።⁽¹⁾ ሲነገሡ የ35 ወይም የ36 ዓመት ሙሉ ጉልማሳ ናቸው ። በዚሁም ቀን ወይዘሮ ተዋበች አብረው ቆርበው ፡ ለርሳቸውም እክሊል ተደርጎላቸው የእቴጌነት ደረጃ ተቀበሉ ።⁽²⁾

ከዚህ በኋላ ፡ ዐዋጅ ነጋሪ ወጥቶ ነጋሪት እየተጉሸመ ፡ «ከዛሬ ገምሮ ደጃዝማች ካሳ ስማቸው ፡ «ቴዎድሮስ» ተብሎ ንጉሠ ነገሥት ሆነዋልና ደጃዝማች ካሳ ብለህ የጠራህ ትቀጣለህ» ተብሎ ተነገረ ። ከሌላው ሁሉ ስመ መንግሥት ቴዎድሮስን የመረጡበት ምክንያት ግልጽ ነው ። ቴዎድሮስ በአምስተኛው መቶ ዓ.ም. መዝሙሪያ ላይ በሰማዕትነት የሞተ የግሪክ ቅዱስ ነበር ። ከዚያ ወዲህ ፡ በዚህ ጸድቅ ስም ብዙ የአውሮፓ የክርስቲያን ነገሥታትና ጳጳሳት ክርስቲያኖችም ይጠሩበታል ። በኢትዮጵያም ያፂ ዳዊት ልጅ ፡ ያፂ ዘርዓ ያዕቆብ ወንድም በ1404 እና በ1407 ዓ. ም. መካከል የነበረው ንጉሥ ለመዝሙሪያ ጊዜ ተጠርቶበታል ። በማናቸውም ዘመን በኢትዮጵያ አስተዳደር በተበላሸበት ፡ ድልወትና ምንዝርና በበዛበት ሰዓት ነገሩ ከካህናት ፡ ከመነኮሳት ወይም ከባሕታውያን እየመነጩ ፡ «ቴዎድሮስ የሚባል ንጉሥ ከወደ ምሥራቅ ተነሥቶ በዘንግ (ያለ ሰይፍ ፡ ያለ ጦርነት) ይገባል ፤ የተበላሸውን አስተዳደር አስወግዶ ሺህ ዓመት ይነግሣል ፤ በዘመኑም ሰላምና ትክክለኛ ፍርድ ይሆናል ፤ ግዛቱም እስከ ባሕር ነው» እየተባለ በሕዝብ አፍ ይነገራል ።

በዚሁ መሠረት ፡ በኛሁ በራስ ዐሊ ዘመን ካፂ ዮሐንስ ሣልሳይ ቀደም ብለው ላጭር ጊዜ በንጉሠ ነገሥቱ ዙፋን ላይ በተቀመጡት ባፂ ሣህለ ድንግል ዘመን መንግሥት ፡ አንድ ዕንሊ አንበሳ የሚባል መነኩሴ በቀሃ ወንዝ (ጉንደር አጠገብ) በኩል ወደ ጉንደር ጥሩምባ እያስነፋ መጥቶ «ነግሻለሁ» ሲል ዐወጀ ። ስሜም ቴዎድሮስ ነው ፡ ግዛቱም እስከ ባሕር ዳርቻ ፡ ዘመኔም እስከ ሺህ ዓመት ነው» እያለ እየሰበከ ጉንደር ከተማ

1 የዐድዋው (መምሳሌ) ተወላጅ ጽፈውት Vicende Del Ethiopia በሚል አርእስት ኮንቲ ሮሲኒ ያሳተሙት ገጽ 517
2 የኢትዮጵያ ታሪክ ካፂ ልብነድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ ገጽ 343

ሲገባ ፡ ዐፂ ሣህለ ድንግል አሲዘው በጉባዔ አንገቱን በሰይፍ አስቆርጠውታል ።⁽¹⁾

አሁንም በራስ ዐሊ ዘመን የአስተዳደሩን መበላሸትና የቴዎድሮስን አነሣሥ አለቃ ዘነብ ከዚሁ ሁኔታ ጋር በማገናዘብ እንደዚህ ሲሉ አትተዋል «... ዘመዶቻቸው (የራስ ዐሊ) እጅግ ደሃ በበደሉ ጊዜ የአበሻ ሰዎች ሁሉ ፍርድን ፡ መልካም መሥራትን ፡ እግዚአብሔርን መፍራት ፡ በተዉ ጊዜ በስም ክርስቲያን ተብለው በኢየሱስ ክርስቶስ ወንጌል ፈንታ አስማት ፡ ምንዝርና ስካር ፡ ቧልትና ጥመት ባደረጉ ጊዜ እግዚአብሔር አምላክ ቀናዒ ነውና ንጉሥ ቴዎድሮስን አስነሣ ፡ ሁሉን የሚቀጣ»⁽²⁾ ስለዚህ በዚሁ መንፈስ ካሳ ታላላቆቹን መሳፍንት ዐሊንና ውቤን ከደመሰሱ በኋላ ፡ የቴዎድሮስን ሥያሜ መርጠው ዳግማዊ ቴዎድሮስ ሆኑ ማለት ነው ።

ዐፂ ቴዎድሮስ በደረሰኒ ማርያም ሥርዓተ ንግሣቸውን ካከበሩ በኋላ ፡ ቤቱል ወደሚባለው የደጃች ውቤ ሀብት ወደ ተከማቸበት ተራራ ሔዱ ። በደረሱም ጊዜ የደጃች ውቤ ልጅ ፡ ደጃች ጓንጉል ፡ በፊት ከጦርነቱ ቦታ ሸሽተው እዚሁ ተራራ ሥር ይገኙ ስለ ነበረ ፡ አሁንም የንጉሡን መምጣት ሲመለከቱ ለመመከት ምንም ዓቅም እንደሌላቸው በመረዳት ሮጠው ወደ ንጉሡ መጥተው ፡ በተራራው ያለውን ሀብት ለማስረከብ ዝግጁ መሆናቸውን ፡ በተራራው ላይ ያለው ሀብት መብዛቱን ፡ ለቁጥር እስኪያስቸግር ድረስ የወርቅና የብሩ ዕቃ ፡ ብርጭቆና ብርሌው እንደ ሣር ቅጠል መበርከቱን ጸሐፊው አለቃ ዘነብ አመልክተው ከዚሁ ጋር በማያያዝ ሁለት መድፎች ጥይታቸው ለሸክም ያስቸገረ ፡ ጥሬው ብርም በብዛት ተገኝቶ ለመኳንንትም ፡ ለሠራዊትም

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 3

2 አለቃ ዘነብ ገጽ 19 ፡ ፋዚላ ያሳተሙትና ያለቃ ወልደማርያም የጻፉት ታሪክ ለማስረከብ የተገደደው እርሱ ከጦርነቱ ቦታ ሸሽቶ ከሔደ ወዲህ አባቱን አስረው እንደ ያዙ ለአባትህ ትራራ እንደሆነ አምባውን አስረከብ ፡ እምቢ ታልክ እገላቸዋለሁ ብለው በሊ አስፈራሩት ለአባቱ ራርቶ አስረከብ ብለዋል ። ፋዚላ ገጽ 11 አለቃ ወልደማርያም ገጽ 7 የዘነብ ጽሑፍ ቤቱል የሚለው

መታደሉን ይጠቅሳሉ ። ሁለተኛው ጸሐፊ በበኩላቸው አንድ ጋን መርፈና እሾህ ሳይቀር መታየቱን ፣ ብዙ የታሰሩ መኳንንት ተገኝተው መፈታታቸውን ፣ ንጉሠ ነገሥቱ በአምባ ጠዘን የነበረውን ዕቃ ሁሉ ተቀብለው ካበቁ በኋላ ደጃች ውቤን አስጠርተው ፣ «ይህ ሁሉ ገንዘብ ምን ይሆነን ብለው ከአምባ አስቀመጡት?» የሚል ጥያቄ እንዳቀረቡላቸው ፣ «ለክፉ ቀን ይሆናል» ብዬ ነው ብለው መመለሳቸውን ፣ ቴዎድሮስም «ከዛሬ የሚከፉ ምን ቀን አለ የማይበሉት ፣ ንፍገት ነው እንጂ ፣ ወይ አስቀድሞ መብላት ወይም ለወታደር መስጠት ይሻል ነበር እንጂ ፣ ያኖሩትን ከበሉ ምን ክፉ ቀን አለ» ብለው እንደ መለሱ ላቸው ያረጋግጣሉ ።⁽¹⁾ የወርቁ ቁጥር መጠኑ አይታወቅም ። ለገዢ በጸፈው ላይ 40,000 የማሪያ ቴሬዛ ብርና 7,000 ጠበንጃ አብሮ መገኘቱን ለይቶ ይጠቅሳል ።⁽²⁾

ከሁለቱ ጸሐፊዎች አለቃ ዘነብ የአምባውን ሀብት የተረከቡት ሥርዓተ ንግሣቸውን በደረሰጌ ካከበሩ በኋላ መሆኑን ሲጽፉ ሰማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ ደግሞ ከንግሡ በፊት እንደ ተረከቡ አድርገውታል ። አለቃ ዘነብ የራሳቸው ያፂ ቴዎድሮስ ጸሐፊ ትእዛዝ ስለ ነበሩ ፣ ሰማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ ግን ካፂ ቴዎድሮስ ሞት በኋላ ባፂ የሐንስ ዘመን መንግሥት በወሬ ጥየቃ የጸፉት ስለሆነ ፣ ምናልባት ከርሳቸው የአለቃ ዘነብን አባባል መቀበሉ ይቀላልና እንደ አለቃ ዘነብ አጻጻፍ ቴዎድሮስ በየካቲት 3 ቀን አሸንፈው በየካቲት 5 ቀን ሥርዓተ ንግሣቸውን ካከበሩ በኋላ ወደ ሀብት ስብሰባ ተዛውረዋል ማለት ነው ።

በዚህ መካከል ጉንደርን ያህል ወይም አክሱምን የመሰለ ታሪካውያን መናገሻ ከተማዎች እያሉ ፣ ባንድ የአውራጃ ከተማ በደረሰጌ የነገሡበትን ምክንያት አናውቀውም ። ጉንደርም በእጃቸው ገብቷል ፤ ትግራንም በውቤ ላይ ድልን ካገኙ በኋላ ለባልጋዳ አርአያ ድምፁ ሰጥተው እጅ ያደረጉት ያህል ነው ። ምናልባት ለመንግሥ ወደነዚያ ከተሞች በመጓዝ ጊዜ አናባ ክን ፤ እዚህ በአፍላው ይንገሡ ተብሎ ይሁን ወይም በሁለቱም ታላላቅ ከተሞች በተለይ በጉንደር ምንም ከተማው ቢያዝ

1 ፋዚላ ገጽ 10 — 12 ፣ አለቃ ዘነብ ገጽ 18 — 19
2 Theodore II - Le Nouvel Empire D'Abyssinie pp. 51-52.

በውስጡ ያለው ነዋሪው ፣ መኳንንትና መሳፍንት ባፂ ቴዎድሮስ ላይ ያለውን ጥላቻ ወይም ንቀት በመገንዘብ ይሁን በግልጽ አይታወቅም ።

የሆነ ሆኖ ፣ ከድሉ በኋላ ከዳተኛውና ብልጡ ብላታ ኮከቤ «ለርስዎ ስል ጌታዬን ደጃች ውቤን ከድቼ ብዙ ሥራ ስለ ሠራሁ ሹመትና ሽልማት ይገባኛል» ሲሉ ለዐፄ ቴዎድሮስ አመለከቱ ። ዐፄ ቴዎድሮስ በጠባያቸው ከከዳተኛ ይልቅ ደፋርና ሐቀኛ ስለሚወዱና ለጌታው ያልታመነ ለኔም አይታመንም በማለት ፣ «እኔ ጌታውን ከሚከዳ አሸከር ጋር አንድነት የለኝም» ብለው በመሾምና በመሸለም ፈንታ አሰሩዋቸው ። በትግራም ግዛት እላይ እንዳልነው የደጃች ውቤ ጭፍሮች የነበሩት ቀርተው በደጃች ውቤ ላይ እየሸፈቱ ሲታሰሩ ፣ ሲፈቱ የነበሩት ባልጋዳ አር አያ ድምፁ በዚህ ጊዜ ከዐፄ ቴዎድሮስ ጋር ተባብረው ነበርና የትግራን ግዛት ሰጧቸው ።

ደጃች ውቤን ግን ፣ ከነቤተሰባቸው ወደ እስራት ሰደዱዋቸው ። ውቤ በግዞት ላይ ሳሉ ጸሐፊው እንደሚለው በዘመናቸው ሌላውን ማሰርም ፣ እጅ መቁረጥም ይወዱ ነበር ይባላል ። አሁን በሌላ ሰው ላይ ያደርጉት የነበረው በቀጥታ በራሳቸው ላይ ደርሶ በተራራው ላይ ያለውን ሀብት ለማስረከብ እምቢ ባሉበት ጊዜ እጃቸው እስኪደማ ድረስ በጭራ ገመድ ታስረው ካስረከቡ በኋላ ደግሞ ፣ በጽኑ እስራት ሲሠቃዩ እንደዚህ ብለው የሐዘን ግጥም ገጠሙ ይባላል ።

«መከራን በሰው ላይ እንደዚያ ሳቀለው እንዲህ (እንደዚህ) ይከብዳል ለተሸከመው ሰው ።»⁽¹⁾

ብስጭታቸውም እየባሰ በሐደ መጠን ፣ «ለምን ከነዘመዶቼ አስረው ያጉላሉኛል? ከኔስ ለመለያየት አንድ የጠበንጃ ጥይት ጣት (ምላጭ የምትሰብ) አይበቃምን?» ብለው ላፂ ቴዎድሮስ ላኩ ። ነገር ግን ፣ ንጉሡ ላጭር ጊዜ ልጃቸውን ጥሩ ወርቅን አግብተው ከፈቷቸው በኋላ እንደገና ታስረው ፣ በድምሩ 13 ዓመታት

1 ፋዚላ ገጽ 12

ያህል ቆይተው ወደ መጨረሻው ታማሚ ሆነው በ1860 ዓ. ም.
ሞቱ ። ይኸም ዓመት ራሳቸው ቴዎድሮስ ከእንግሊዞች ተዋግ
ተው ራሳቸውን የገደሉበት ዓመት ነው ።

ያዲ ቴዎድሮስ አነሣሥ ለመሳፍንቱ ሐሣርና መከራ ሲያወ
ርድ ፣ ለተርታው ሕዝብ ግን ለካህኑም ለባላገሩም ፣ በተለይ ለተ
በደለው ወገን ተድላና ደስታ እንደሚያመጡ ተገምቷል ። ይኸ
ንንም የሚያስረዳን በነገሡበት ቀን አንድ ደብተራ እንደዚህ
ብሎ የተቀኘው የአማርኛው መወድስ ቅኔ ነው ። ቅኔው እንዲሠ
ምርለት የተሳካው በቀድሞ ስማቸው በካሣ ነው ።

«ሚ ይበዝህ የበደልኸኝ አንተ
ምውተ ምግባር እኔን እግዚአብሔር ሕያው
ብንታረቅም አሁን በካሣ ነው ።
ሰጥተውኛልና ሥላሴ ፈርደው
እህሉም በቅሎ እንዳይጠፋ
ዝናመ ምሕረት ካሣን
በኢትዮጵያ አዘነምኸው
አሁንም ስጠኝ ካሣዬን በጉልቆ ፍጡራን አጋው
ጉልቆ ዘመኑን ታውቃለህና ጉልቆ ዘመኑን አታጉድለው
ወእንበለ ካሣ ተዐረቅ ኢይበሉኒ አበው
ካሣ ለተበደለ ከጥንት የመጣ ነው ።»⁽¹⁾

እንደዚሁም በደረሰኔ ከእቴጌ ተዋበች ጋር ስለ መንገሣቸው ፣
«ተዋበን ሲያገባ ሠርጉ መች ደመቀ
ደረሰኔ ስናየው መልሱ እንጸባረቀ
ፊትማ ሲያገባት ተክሊል መች ነበረው
ካሣ ደረሰኔ ነው በሕግ የተዳረው
ሊቃውንት ፣ ካህናት ካንድ ላይ በሙሉ
ጐንደር አልነገሠም ብለው ያድማሉ
በከንቱ ነው እንጂ ፣ በራስ ፍርድ ለማምጣት
ዘውዱ ከተሠራ ሆኗል ዐሥር ዓመት(*)
ለኢትዮጵያ ሲደክም ካየነው
የነገሠበቱ ደረሰኔም ጐንደር ነው ።»⁽²⁾

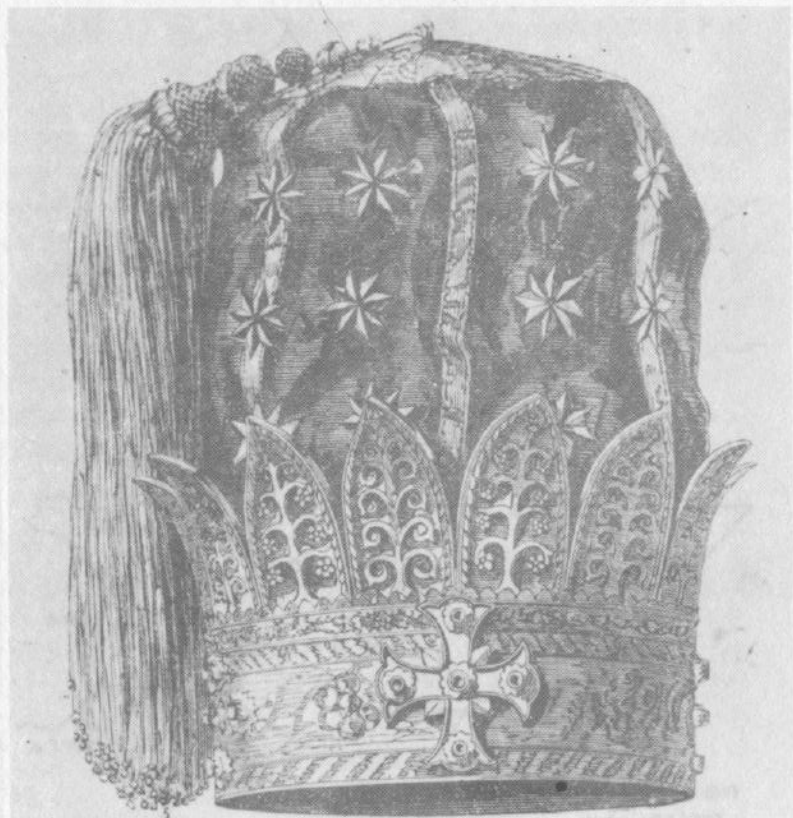
1 መጽሐፈ ቅኔ — ብላታ ገሩይ ወልደ ሥላሴ ገጽ 261

* ከሸፈቱበት ጊዜ ያለውን መቁጠሩ ይሆን ወይስ ተዋበችን ካገቡበት?

2 አባ ታጠቅ ካሣ የቋራው አንበሳ — ገሪማ ታፈረ ገጽ 64

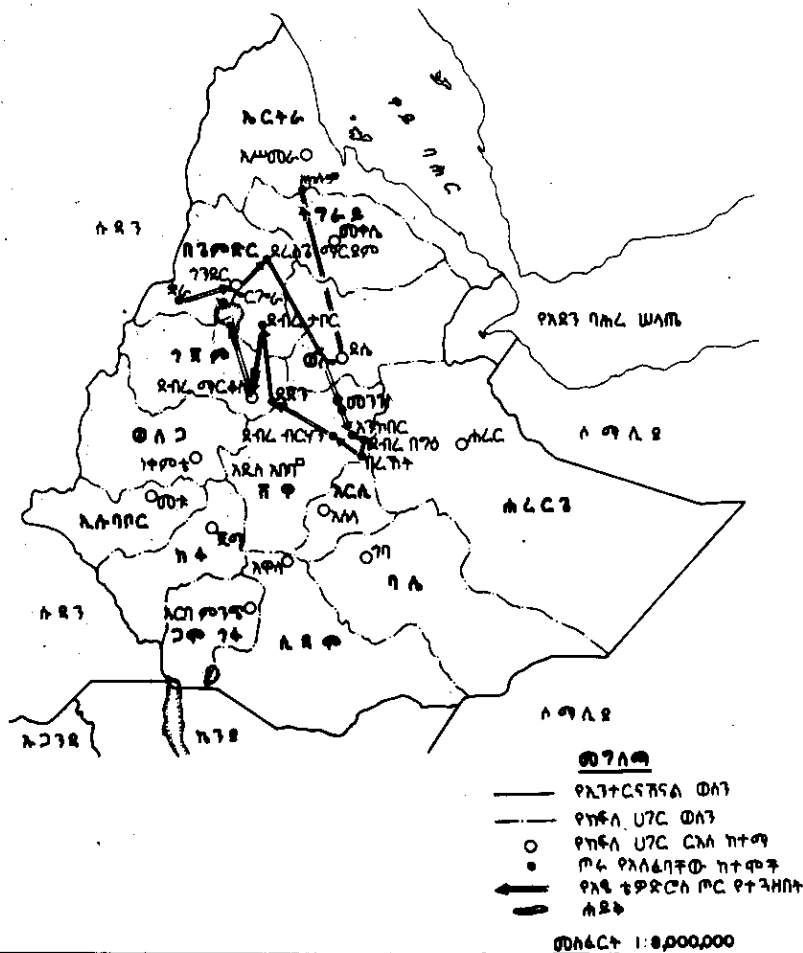

ዐጌ ቴዎድሮስ
(ከጉዳጅ ለገን መጽሐፍ)

የዐጌ ቴዎድሮስ ዘውድ
(ከሮገፍ እኩፋን መጽሐፍ)

ዐፄ ቴዎድሮስ የግዕዝላዊ መንግሥትን ለማጠናከር የተጓዙባቸውን አውራጃዎች የሚያሳይ ካርታ ።

ምዕራፍ ዐሥራ ሦስት

የርማ ካተሊካዊት ቤተ ክርስቲያን በኢትዮጵያ የተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ላይ ያደረገችው ተጽዕኖ — ዐፄ ቲዎድሮስና ጳጳሱ አቡነ ሰላማ በኢትዮጵያ ባሉት የካተሊክ ሚሲዮን መሪዎች ላይ ያደረገት ተቃውሞ — በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን የጸጉች ውድቀት ፣ የካራዎች ማንሠራራት ።

የኢትዮጵያ አቅዋም ከነጻነቷ ፣ ከክብሯና ከመጠነኛ ሥልጣኔዋ አንጻር ሲታይና ሲመረመር አስቸጋሪ ሁኔታ ላይ እንደ ምትገኝ ግልጽ ነው ። በዘር ረገድ ፍጹም አፍሪካዊ ወይም ኩሻዊ ፣ አለዚያም በሙሉ ሴማዊ ሳትሆን ከዚህም ፣ ከዚያም ደብላቅለቅ አድርጋ በአብዛኛው የቀለም ጠይምነት ያለው የዘር ህልውና የያዘች አገር ነች ። አቀማመጧም በአፍሪካ ቀንድ ሆኖ በሙሉ ከአፍሪካ መካከል ወይም ከመካከለኛው ምሥራቅ ሳትገባ ፣ በዚሁ የተነሣ ዘርና ሥልጣኔዋን ከሁለቱም ወገን ደበላልቃ ፣ ለሁለቱ ነገዶች መገናኛና መተላለፊያ ጭምር ሆና ለራሷ የተቀላቀለ ዘር ፈጥራለች ።

በኢትዮጵያ ነገሥታቱ የክርስትና ሃይማኖት ተከታዮች ሲሆኑ ፣ በአገሪቱ ውስጥ የክርስትናና የእስልምና ተከታዮች ፣ እንዲሁም ታዋቂ ሃይማኖት የሌላቸው ወገኖች የሚገኙባት ነች ። አጎራባችቿ ደግሞ የእስልምና ሃይማኖት ተከታዮችና የታወቀ ሃይማኖት የሌላቸው ናቸው ። በክርስቲያንነቷ ደግሞ ፣ በፕሮቴስታንት ወይም በአድቬንቲስት ከሚያምኑት ከአንግሎ ባክሶኖች (እንግሊዝ ፣ ጀርመን) ጋር እንዳይስማሙ ፣ በካተሊክ ሃይማኖት በሚያምኑት የላቲን ዘሮች (ፈረንሳይ ፣ ፖርቱጋል ፣ እስፔን ፣ ጣሊያን.....) እንዳይደገፉ የነርሱ የክርስትና እምነት ለየት ብሎ ከእስክንድርያ ቤተክርስቲያን የሠረፀው ፣ «የክርስቶስ አምላካነቱና ሰውነቱ በፍጹም ተዋሕዶው አንድ ሆነዋል» የሚለው ፈረንጆቹ (Monophisism) ብለው የሠየሙት ተዋሕዶ ሃይማኖት ነው ።

በዚህ ምክንያት፡ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክሳዊት ቤተ ክርስቲያን በክርስቶስ ሁለት የተለያዩ ሰውነታዊና መለኮታዊ ባሕርይ አለው ከሚሉት ከካቶሊክ አገሮች በጠብ ትለያይና በጸድቃን፡ በሰማዕታት አማላጅነት በመኖር ከነርሱ ጋር ትስማማለች። ከነርሱ ጋር በዚህ በመጨረሻው መስመር ብቻ ስትስማማ፡ 'ጸድቃንና ሰማዕታት ያማልዳሉ' በማለቷ መንግሥተ ሰማያት የሚገባው በበጎ ሥራ ወይም በክርስቶስ ደም ብቻ ነው ከሚሉት ከፕሮቴስታንት አገሮች ጋር ትፃረራለች። ስለዚህም ለነዚህ «ፀረ ማርያም» የሚል የቅጽል ስም ሰጥታቸዋለች። በክርስቶስ ባሕርይና በአማላጅነቱ ጉዳይ በጣም ከምትቀርባቸው ከግሪክ ክብያተ ክርስቲያን ጋር እንኳን ሙሉ ኅብረት እንዳይገኝ፡ እነርሱ መንፈስ ቅዱስ ከአብ ይሠርዳል ሲሉ እርሷ በአብና በወልድ መካከል የስም ልዩነት እንጂ፡ የተግባር ልዩነት ስለሌለ መንፈስ ቅዱስ ከአብም ከወልድም ይሠርዳል ትላለች። ሁሉም አስታራቂውን አሳብ እየሸሹ የየራሳቸውን አባባል የሚደግፍና ሊያፋጃቸው የሚችል ጥቅስ ከመጽሐፍ ቅዱስ አያጡም። የዚህም ጉዳይ ከልማትም፡ ከኢኮኖሚና ከኢንዱስትሪ የበለጠ አሳሳቢና አከራካሪ ሆኖ የቆየበት ዘመን እጅግ ረዥም ነበር።

በሥልጣኔም ረገድ፡ ነገሥታቱ አንድ ጊዜ የያዝነው አሮጌ ውና መጽሐፍ ቅዱሳዊው ሥልጣኔ ለዘለቂታ ይበቃናል በሚል የግትርነት እምነት ስለጸኑ፡ ረዥሙን የነጻነት ዘመን ያለዘመናዊ ሥልጣኔ እንድታሳልፍ አገሪቱ ተገድዳለች። በሃይማኖት ሰበብ ከራቀቻቸው ከአውሮፓ አገሮች ሥልጣኔን በመቅሰም ለልማትና ለዕድገት በፍጹም ሳትጠቀምበት ስለ ኖረች፡ አሁን በቅኝ አገዛዝ ቀንበር ሥር ከነበሩት ከአፍሪካዎቹ አገሮች የኢኮኖሚና የኢንዱስትሪ፡ በጠቅላላው የትምህርትና የሥልጣኔ አቅም ጋር ሲመዛዘን ተመሳሳሉ ከምሥራቆቹ አንሶ ይገኛል። ስለዚህ ረዥሙ የነጻነት ዘመን፡ ለትምክህትና ለኩራት ካልሆነ በቀር፡ የሚጨበጥ የሥልጣኔ ጥቅም እንዳልሰጠና ሁኔታው ኢትዮጵያን ጎሳቀር አገር እንዳደረጋት አይካድም። ነገር ግን «ኩራት ራት ነው» ይባላልና በቅኝ ገዥዎች ተይዞ በዝቅተኛ ደረጃ ሥልጣኔ ከማግኘት፡ የራስን ነዋሪ ባህል እንደያዙ በነጻነት መኖሩ የበለጠ የሚያኮራ ነው ያሰኛል።

አሁን ግን፡ በዚህ ምዕራፍ ለማመልከት የተነሣነው፡ ከኢትዮጵያ ተዋሕዶ ሃይማኖት የሚፃረረው የሮማ የካቶሊክ ቤተ

ክርስቲያን፡ በኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ላይ ከሚያደርገው ተጽእኖ የተነሣ፡ ባዩ ቴዎድሮስ ጊዜ የተቀሰቀሰውን የሃይማኖት ውዝግብ ነው።

በአምስተኛው መቶ ምዕት በኬልቄዶኑ ጉባኤ ከክርስቶስ በሁለትና ባንድ ባሕርይ ልዩነት የተነሣ፡ የሮማ የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያንና የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን በጠብ ከተለያዩ ወዲህ የሮማ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያን፡ የኢትዮጵያን ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ከእስክንድርያ ገንጥላ ወደ ራሷ ለማድረግ በየዘመኑ ያልተቆጠበ ጥረት አድርጋለች።

በ16ኛው መቶ ዓመት ላይ በቱርኮችና በዐረቦች የተደገፈው አህመድ ኢብን ኢብራሂም እልቂት በፈጸመበት ዘመን⁽¹⁾ ንጉሡ ልብነ ድንግል የፖርቱጋል ንጉሥን የጠየቁት ወታደራዊ እርዳታ በልጃቸው ባዩ ገላውዴዎስ ዘመን ደርሶ የግራኝ አህመድ ወረራ በፖርቱጋሎች ትብብር ከተደመሰሰ በኋላ፡ የሮማ ቤተ ክርስቲያን ባለሥልጣኖች የፖርቱጋል መንግሥትን ተገን ይዘው ይህ መንግሥት ላደረገው ውለታዋጋ በመፈለግ፡ የኢትዮጵያ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያን ወደ ካቶሊክነት እንድትለወጥ እርዳታውን ባመጣው በዣን ቤርመዴዝ አማካይነት አጥብቀው ያዙ። ወጣቱ ገላውዴዎስም ምንም እንኳን የፖርቱጋል መንግሥት ያደረገውን ወታደራዊ እርዳታ ከፍተኛ ግምት ቢሰጠት፡ በዚህ እርዳታ ምክንያት የሃይማኖት ለውጥ ቢያደርጉ፡ በግራኝ ዘመን የነበረው ሁከት እንደሚመለስ በማመን፡ የቤርመዴዝን አሳብ ሳይቀበሉ ቀሩ። በዚሁ ጠብና ክርክር ተፈጥሮ እርሱም በንዴት ወደ አገሩ በ1559 ዓ. ም. ከተመለሰ በኋላ በ1575 ዓ. ም. ሞተ።⁽²⁾

ቀጥሎም የሮማ ርእሰ ሊቃነ ጳጳስ ዩልዮስ 3ኛ እና የፖርቱጋል ንጉሥ ዮሐንስ ሦስተኛ ተመካከረው የቤርመዴዝን አሳብ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ ከርሱ በትምህርት የጠለቀ፡ በክርክሩ ዘዴኛነት የታወቀው ሮድሪጎ ጉንዛሊስ፡ ከርሱም ቀጥለው ከኢየሱሳውያን ማኅበር (Jesuites) እንደገደረ ያሉ የዶ ተመርጠው መጡ። እነዚህም በ1557 ዓ. ም. መጥተው

1 1519 — 1533 ዓ. ም.
2 HISTOIRE DU CHRISTIANISM - LA CROZE P. 153-154

መልካም መስተንግዶ ከተቀበሉ በኋላ፣ ኢትዮጵያ ወደ ካቶሊክ ነት እንድትለወጥ ላቀረቡት ልዩ ልዩ ጥያቄና ክርክር ንጉሡም፣ ሲቃውንቱም የሚገባ መልስ እየሰጡ ሳይቀበሉዋቸው ቀሩ። ዐፄ ገላውዴዎስ ባንድ ወገን በምጥዋ በኩል ቱርኮች ስለ ተነሡና በሌላው ወገን እነዚህ ሚስቶናውያን በሚያቀርቡት ክርክር መካከል ተቸግረው እንደ ነበረ ታሪክ ነገሥት በደንብ መዝግቦት ይገኛል።⁽¹⁾

ነገር ግን፣ እነዚህ የኢየሱሳውያን ማኅበር አባሎች ባንድ ጊዜ የኢትዮጵያን ቤተ ክርስቲያን ለሮማ ቤተ ክርስቲያን ተገዥ የማድረግ ነገር ቢስትም፣ ባለፈው የፖርቱጋል ንጉሥ ባደረገው ውለታ ምክንያት በኢትዮጵያ ተቀምጠው እንዲያስተምሩ ስለ ተፈቀደላቸው፣ እነርሱም በኢትዮጵያ ተቀምጠው እያደር በዘዴም፣ በስብከትም ሃይማኖታቸውን ሲያስተቆቁሩ፣ አሳባቸውም በመጨረሻ ባፄ ሱስንዮስ ጊዜ (1599—1624) ግብን ለመምታት ቀረበ።

አልፎንሱ ሚንዴዝ የሚባለው የኢየሱሳውያኑ ሹም፣ ያፄ ሱስንዮስን ባለሟልነት እያደር በማግኘት ኢትዮጵያም ካቶሊክ ብትሆን የምታገኘውን አውሮፓዊ እርዳታ እያመለከተ፣ በመጨረሻ ንጉሡ ራሳቸው የካቶሊክን ሃይማኖት መቀበላቸውን አስታውቀው ሕዝቡም የርሳቸውን አርአያ እንዲከተሉ ዐወጁ። ቅጣት የፈራው፣ ሹመትና ባለሟልነት ያማረው ሲቀበል፣ የቀረው መኳንንትና ካህናት ከነሕዝቡ እምቢ ስላለ ባገር ውስጥ ከፍተኛ ለጦርነትና ሁከት ተነሣ። የገዛ እንደራሴያቸውና አማቻቸው ራስ ይልዮስ፣ የልጃቸው የወይዘሮ መለኮታዊት ባል፣ ከአቡኑ ከአባ ስም እን ጋር በጦርነቱ ላይ ሞተ።⁽²⁾ ከነዚህም ጋር ብዙ ሕዝብ ለንጉሡ ታዛዥ በሆነው ወታደር እየተመታ አለቀ።

በመጨረሻም፣ የሕዝብን አነሣሥ በጦር ኃይል መደምሰስ አስቸጋሪ ስለሆነ እርሳቸውም ከዚህ የሃይማኖት ለውጥ የተነሣ፣

1 ወበወኢቱ መዋዕል ዘለወ ወእቱ ንጉሥ ገላውዴዎስ ማዕከል ከልኤቱ ረያት፣ እምለፈ ይትዋስእሙ ለማዕምራን አፍርንጅ... ወእም ካልዕትሂ ለፈ ኮነ ሀልወ እንዘ ይመክር በዘይወብእሙ ለወ ገድ ዘወኢቱም ትርኩ (ትርክ) ያፄ ገላውዴዎስ ዜና መዋዕል ጉንዘልማን ያሳተመው ገጽ 63—65
2 CHRONACA DE SUSENIOS - PEREIRA CHAP. 47, p. 165-166

ሁከቱም ውጣ ውረዱም ስለ አዳከማቸው፣ ሕዝቡን አሸንፈው የባዕዱን ሃይማኖት በማስገባት ፋንታ ራሳቸው ተሸንፈው «ፋሲል ይንገሥ ሃይማኖት ይመለስ» የሚል ቃል ወርውረው ብዙም ጊዜ ሳይቆዩ፣ በ1625 ዓ. ም. በታኅሣሥ ወር ዐርፈው ልጃቸው ፋሲል ስመ መንግሥታቸው ዓለም ሰገድ ተብሎ ነገሡ።⁽¹⁾ በዚህም ጊዜ ባፄ ፋሲል ዘመነ መንግሥት ደግሞ አጥቂና ተጠቂ ሥፍራ ለሥፍራ ተለዋውጠው በያለበት የተደበቁት የካቶሊክ ሚሲዮናውያን እየተያዙ በስቅላትና አንገት በመቆረጥ ተቀጡ።

የሮማ ቤተ ክርስቲያን ዋናው ዓላማ፣ መንግሥታት የአፍሪካን ክፍለ አህጉር ለቅኝነት እንደሚፈልጉ ሁሉ፣ በዚህ መሥመር ታላቂቱ ገናናይቱ የሮማ ካቶሊካዊት ቤተ ክርስቲያንም ኢትዮጵያን በግዛቷ ለማስገባት ነው። ለዚህ ዓላማ ደግሞ ዜጎችን ለመሳብ የሚያስችላት የኢኮኖሚም፣ የትምህርትም፣ የሥልጣንም አቅዋም አላት። የፕሮቴስታንት መልእክተኞች በርሷ ጉን የርሷን እርምጃ የሚፃረሩ እንግሊዞችና ጀርመኖች በኢትዮጵያ ለስብከት ባይጠፉም፣ ከሁለቱም አያያዝ የካቶሊኮች በርታ ይላል።

ከእስክንድርያ፣ እንድርያስ የሚባሉት ወጣት አቡነ ሰላማ በሚል ሥያሜ ተቀብተው፣ ጳጳስ ሆነው፣ በደጃች ውቤ ጊዜ (1834) መጡ። ውቤ ከተሸነፉ ወዲህና ዐፄ ቴዎድሮስን ባነገሡበት ሰዓት የካቶሊክ ሚሲዮን በኢትዮጵያ በሰሚናዊ ክፍል በምጥዋ፣ በአካለ ጉዛይ፣ በሌላውም በአማራው አገር በመስፋፋት ላይ በሚገኝበት ሰዓት፣ አቡነ ሰላማና ዐፄ ቴዎድሮስ የካቶሊክ ሃይማኖት መስፋፋት የኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖትን እንዳያዳክመው በመሥጋት፣ ይኸን ከውጭ አገር በተለይ ከፈረንጆች የመነጨውን ሃይማኖት ለመቃወም ኅብረት አደረጉ።

በዚህም ላይ ወደፊት በሚገኘው ምዕራፍ በአባ ያዕቆብና በእነአባ እምነቱ ጉትጎችነት ደጃች ንጉሤ ከኢትዮጵያ መሬት ቆርጠው ለፈረንሣይና ለሣርዴኛው መንግሥት ሊሰጡ፣ እነዚህም ሁለት መንግሥታት ንጉሤን በመደገፍ በቴዎድሮስ እገር

1 የኢትዮጵያ ታሪክ ከዐፄ ልብነ ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ ተ. ጸ. መ. ገጽ 138—146

ለማንነቱና ንጉሤም የከተሉክን የይማናት በፋንታቸው እንዲደገፉና እንደ ልብ ለማስፋፋት እንዲረዱ ታቅዶ የነበረው አሳብ እንደ ምን እንደ ከሸፈ እናነባለን ።

አሁንም፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መሳፍንትን ሸረው በመንገዱ፡ ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ለማቆም እንዳሰቡ የሃይማኖትን ነገር ከአባ ሰላማ ጋር በመተባበር የውጭ አገር ሚሲዮንን በተቃወሙ ቁጥር፡ ቆንሲሎቹ እነለዣን የዜጎችንን መብት እንጠብቃለን በሚል ሰበብ ከንጉሡ ጋር ከረርደለ ክርክር ይፈጥሩ እንደ ነበረ ግልጽ ነው ። በዚህም ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ፡ «አወን ዘዴያችሁን ዐውቀዋለሁ ። በመጀመሪያ ሚሲዮኖች ይመጣሉ፡ ቀጥለው እነሱን የሚጠብቁ ቆንሲሎች፡ በመጨረሻም ወታደር ይመጣል» አሉ ይባላል ።⁽¹⁾ አባባላቸው ትክክል ነው ።

ስለዚህ ለሌሎቹ ወረዳዎች፡ በከፋና በጉድሩ ያሉትን እነአባ ግሰያስን እነሊዎን ዲዛንሻንሸርን መቃወም ቢያቅታቸውም በቅርቡ በትግራይ፡ በትግረና በበጌምድር ይኸንኑ ካቶሊካዊ የይማናት በማስፋፋት ላይ የሚገኘውን፡ አበሾች አባ ያዕቆብ፡ ፈረንጆች ደግሞ ሞንሴጅር ደ. ቼቦቢስ የሚሉትን «ክርስቲያን ነኝ ካልክ የኢትዮጵያን የይማናት ይዘህ ተቀመጥ ። አለዚያ አገረን ለቀህ ውጣ» አሉት ። እርሱ ግን፡ በዚህ ምክንያት መታሰሩንም፡ መጉላላቱንም እንደ ጽድቅ ስለ ቂጠረውና ከታዘዘ ወዲህ እርሱም፡ ጭፍሮቹም ባገር ላይ ስለ ተገኙ ታሰሩ ። በኋላ እርሱ የውጭ አገር ሰው በመሆኑ በግዴታ ካገር እንዲወጣ ሲገደድ፡ ያገር ተወላጆቹ እነአባ ገብረሚካኤል እስራት ተፈርዶባቸው በእስራት ላይ እንዳሉ ሞቱ ።⁽²⁾

በዚህ ዐይነት፡ ባለፈው በነደጃች ንጉሤ ሰበብ ወደ ፖለቲካ እየገቡ ያወኩዋቸውን የፈረንሳይና የኢጣልያ ካቶሊኮች አበክረው ሲቃወሙ፡ የፕሮቴስታንት ሚሲዮንን የሚመሩት እንግሊዞችና ጀርመኖች ግን፡ የርሳቸው ረዳትና አማካሪ በመሆን ባገር ጉዳይ ገብቶ ላለመገኘት ለጊዜው ጥንቃቄ ስላደረጉ፡

1 HISTOIRE POL. J.B. COULBEAUX P. 444
2 Vers La Lumière J.B. Coulbeaux Chapitre XVI-XVII pp. 184-196 209-222.

ከነዚህም ጋር በፈተኛው ጊዜ የእንግሊዙ ቆንሲል ፕሎውደን፡ የእንግሊዙ ዜጋ ቤል (ዮሐንስ) የርሳቸው አገልጋዮች ሆነው ስለ ተገኙ፡ የካቶሊኮችን ያህል ፕሮቴስታንቶችን አልተቃወሟቸውም ።

እንደዚሁም ዐፄ ቴዎድሮስና አባ ሰላማ፡ በኢትዮጵያ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ያለውን የቅባቶችና የጸጋዎችን ልዩነት ወደ አንድ የካራዎች መሥመር ለማግባት የኃይል እርምጃ ወስደዋል ። የክርስትናን ጉራ በኢትዮጵያ ሳይቀር የከፋፈለው ያው የክርስቲስ የአምላክነቱና የሰውነቱ ባሕርይ ነው ። ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን እንደ እናት የምትቂጠረው የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን እምነት 'አምላክ (ወልድ) በመንፈስ ቅዱስ ሥራ ከማርያም ከሥጋዋ ሥጋ፡ ከነፍሷ ነፍስ ወስዶ፡ ፍጹም አምላክ፡ ፍጹም ሰው ሆኖ፡ አምላክነቱና ሰውነቱ በፍጹም ተዋሕዶ አንድ ሆኗል ፤ በሁለት ባሕርይ ከከፈለነው አምላክነት ያልተዋሐደው ሥጋና ደም ለዓለም ቤዛ አይሆንም' የሚል ሲሆን፡ ይኸም የኢትዮጵያ ኦርቶዶክሳዊት ቤተ ክርስቲያን አምና የተቀበላቸው ነው ።

ይኸንንም እምነት የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ከእስክንድርያ ወርሳ ከመቀበል ጋር ክርስቶስ ከዓለም ፍጥረት በፊት ከእግዚአብሔር አብ፡ ከዓለም ፍጥረት በኋላ ከማርያም በመወለዱ፡ «ወልድ አብ ወልድ ማርያም፡ ሁለት ልደት» ብላ ክርስቶስ በተዋሕዶ የአብ የባሕርይ ልጅ መሆኑን ታምናለች ።

በዚህ መካከል፡ ያንድ ክፍል የቤተ ክህነት አባሎች የክርስቶስን አምላክነቱንና ከማርያም መወለዱን ሳይከዱ፡ በሰውነታዊ ሥጋው የአምላክ ልጅ የሆነው በባሕርይ ሳይሆን በጸጋና በጥምቀት ነው ፤ እኛ በጥምቀት ክርስትናን ተቀብለን የእግዚአብሔር ቤተሰብ እንደሆንን፡ ክርስቶስም ከተወለደ ወዲህ ሠላሳ ዓመት ሙሉ ማን መሆኑ ሳይታወቅ ሲያስተምር ኖሮ፡ በመጨረሻ ሲጠመቅ ነው የእግዚአብሔር ልጅ መሆኑ የታወቀው።⁽¹⁾ የእግዚአብሔር አብ ልጅነቱም በጸጋ ይኸውም ማለት የፈቃድ ስጦታ እንጂ ፡ እግዚአብሔር በአምላክነት ባሕርይ ሥጋ ለባሲን አይወልድም ። ስለዚህም ክርስቶስ ከአብና ከማርያም ሁለት ጊዜ ከተወለደ ወዲህ፡ አሁን በጥምቀቱ የጸጋ ልጅነቱን ስላወቅነው

1 የማቴዎስ ወንጌል ምዕ. 3/13 —17፡ የማር. ወንጌል ምዕ. 1/9-11

ጥምቀቱ እንደ ሦስተኛ ልደቱ ይቈጠራል ስላሉ የዚህ ክፍል አማኞች የጸጋ ልጆች፣ እንዳንድ ጊዜም ሦስት ልደቶች ይባላሉ። እነዚህም በርከተው፣ ተስፋፍተው የተገኙት በሸዋ በተለይ በሣህል ሥላሴ ከተማ በአንኮበር ነው። ዐልፎ፣ ዐልፎ በሌላውም ክፍል ሀገር ይገኛሉ።

እንደዚሁም የክርስቶስ ሰውነት፣ የአምላክነት ባሕርይ የተቀበለው በመቀባት ነው። ለዚህም ምስክሩ ክርስቶስ ትምህርቱን በጀመረበት ወቅት የኢሳይያስን መጽሐፍ ከፍቶ፣ «የጌታ መንፈስ በኔ ላይ ነው። ለድሆች ወንጌልን እሰብክ ዘንድ ቀብቶኛል» ብሎ የአምላክነት ሥራውን የገለጠው፣ ከዚህ ቅብዓት በኋላ ነው በማለት ይኸን አባባል በጽሑፍ እያስፋፉ ሦስተኛ የአምነት ጉራ ፈጥረዋል። እነሱም ቅባቶች ይባላሉ። እነዚህም አብዛኛዎቹ ጉጃም በደብረ ወርቅ ደብር ነው የሚገኙት።⁽¹⁾

የዚህም የሦስት ክፍል እምነት ተከታዮች በጉንደር ዘመነ መንግሥት በየጊዜው ካህናቱ ጉባኤ ይዘርጋልን፣ እከራክሩን እያሉ ነገሥታቱን እየጠየቁ ብዙ ጊዜ ጉዳዩ ሲያፋጅና ሲያዋጋ ኖሯል።⁽²⁾ አሁንም አባ ሰላማ ከመጡ ወዲህ ይኸው የአሳብ ልዩነት እያመረቀዘ፣ የጸጋና የቅባቶቹ ወገኖች አቡኑን እየተቃወሙ ቆይተው ነበር። ብዙዎችም ያንኮበር ታላላቅ ሊቃውንት እነ አለቃ ኪዳነ ወልድ፣ እነ አለቃ ገብረ ክርስቶስ በአንኮበር የጸጋዎቹን የነአለቃ ሥነ ጊዮርጊስን፣ የነአለቃ ተክለ ጽዮንን መስፋፋት፣ የነገሥታቱን ወደ ጸጋዎች ማዘንበል እያዩ፣ እየተበላጩ አገራቸውን ሸዋን እየለቀቁ ወደ ቤጌምድር፣ ወደ ጉጃም፣ ወደ ትግራይ እየተሰደዱ ይኖሩ ነበርና አሁን ዐፄ ቴዎድሮስና አቡነ ሰላማ በገብረት ጸጋዎችን ለመደምሰስ ካራዎች የሚባሉትን፣ ክርስቶስ በሰውነቱ ጭምር የባሕርይ አምላክ ነው የሚሉትን ለማጠንከር ወደሸዋ የመጡ ጊዜ፣ ቴዎድሮስ በበኩላቸው በሥጋዊ ረገድ የተዋጋቸውን ሲቀጡ፣ አቡኑም በእነ አለቃ ኪዳነ ወልድ እየተመሩ ጸጋዎችን እየጠቆሙ አስደብድበዋል። ንጉሠና አባ ሰላማ በመጨረሻ እስኪጣሉ ድረስ በሸዋ ግዛታቸው ተዋሕዶ ሃይማኖትን በሚገባ እንደ አጸኑ ወደፊት በዝርዝር እናነባለን።

ምዕራፍ ዐሥራ አራት

ከንገሥ በኋላ፣ የወሎ ዘመቻ

ዐፄ ቴዎድሮስ ከነገሡ በኋላ እዚያው ደረሰጌ (ደብር ስጌ) እንዳሉ፣ የዘመኑ ሰማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ ከዚህ የሚከተለውን ዐዋጅ ማናገራቸውን ያመለክታሉ። «አራሽ እረስ፣ የወንድ መኩንን፣ የሴት ወይዘር፣ ባለጉልት ባለርስት እየአባትህ፣ (የአባትህን) ሰጥቼአለሁ፣ ነጋዴም ነግድ፣ በተቀማህበት ደንጊያ ደርድረህ ወደኔ ና (ላቤቱታ)። ተወኝ ሌባ፣ ተወኝ ወንበዴ። ግባ፣ እቀማለሁ፣ እሠርቃለሁ ብትል ለአካልህ እዘንለት። አይዘህ ደሃ፣ አይዘህ ወታደር፣ ደስ ይበልህ፣ መጥቼልሃለሁ (ነግሼልሃለሁ)። የኢያሱ ይብቃ»⁽¹⁾

ከሥርዓተንግሥ በኋላ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ አገር አቀናለሁ ብለው ወደሸዋ ሲዘምቱ⁽²⁾ አቡነ ሰላማም ሃይማኖት አቀናለሁ በሚል አብረው ሔዱ። አቡነ ሰላማ ወደሸዋ ሔደን ሃይማኖት እናቅና የሚሉት፣ አንባቢ እንደሚያስታውሰው፣ ከራስ ዐሊጋር ጉንደር በነበሩበትና ተዋሕዶ ሃይማኖትን ለማጽናት በሚያስተምሩበት ሰዓት፣ ከጉንደርና ከሸዋ ሊቃውንት የጸጋው ክፍል ተቃውሟቸው ዛሬ እሑድ ስለሆነ፣ ትተናቸው ነገ ሰኞ ይወጣሉ ቢባል እንደጋኔን ተቆጥረው ክርስቶስ በሰንበት አጋንንትን አውጥቷል ብለው ያንኑለት ከተሸሸጉበት ከገብርኤል ገዳምና ከበዓታቸው የተባረሩትን አስበው፣ በአባረሩዋቸው የሸዋ ሊቃውንት ላይ ለመበቀል ያሰቡ ይመስላል። ደግሞ በሸዋ ለተዋሕዶ ሃይማኖት ከፍተኛ

1 ፋዚላ..... ገጽ 12። የኢያሱ ይብቃ ግለት፣ ዐፄ ኢያሱ አድያም ሰገድ ከ1674 እስከ 1699 ዓ. ም. በጉንደር የነገሡ የኢትዮጵያ ታላት ንጉሠ ነገሥት ናቸው። በዘመናቸው ስለ መረት ሥረት፣ ስለ ንግድ መስፋፋት፣ ስለ ተረጥ ልዩ ልዩ ድንጋጌ አውጥተው ስለ ነበረ፣ እርሳቸው በዐዋጅ የደነገጉት ደርጋ ግለት ነው።
2 ገጽ 10 — 11

1 የሉቃስ ወንጌል ምዕ. 4/16 — 20፣ ጉብረ ሐዋርያት 4/27.10/38
2 Annales Iohannis I Iyasu et Bakaffa pp. 86-87, 91-96.

ቅናት ያላቸው አለቃ ኪዳነ ወልድ በንጉሥ ግህለ ሥላሴ ዘመን በጸጋዎች እጥቂነት ካገራቸው ከሸዋ ካለቃ ገብረ ክርስቶስ ጋር ተሰደው በዚህ ጊዜ ቤገምድርና ትግራይ ይኖሩ ነበር ። አሁን ዐፄ ቴዎድሮስና እሱን ሰላማ በገብረት ሲጋደሉ የኖሩበትን ተዋሕዶ ሃይማኖት ሰላጸኑላቸው የልባቸው ደርሶ እነርሱን እየመሩ ወደሸዋ ለመውሰድና እርሳቸውም በበኩላቸው ጠላተኞቻቸውን የጸጋ ልጆችን በንጉሡ ሰይፍ፣ በጳጳሱ ውግዘት አማካይነት በማስቀጣት ለመበቀል ሳይችሉ አልቀረም ።

ስለዚህ ንጉሡና ጳጳሱ ግራና ቀኝ ሆነው ፡ ሦስተኛ ዕጩ ጌውን ዕጩጌ ወልደ ማርያምን ጨምረው ፡ ሥርዓተ መንግሥትና ሥርዓተ ክህነት አጣምረው በማስማማት ሦስቱም በገብረት በመጓዝ ከደብረ ታቦር በጨጨሆ በኩል አድርገው ወደ የጁ ፡ ከዚያም ወደ ወልድያ ሔዱ ። የዕጩጌ ወልደማርያም አገር ዋልድባ ስለ ነበረ ፡ የአካባቢውን ሕዝብ ለማስተባበር ሳያገዝ አልቀረም ። በዚህም በሚዘዋወሩባቸው አውራጃዎች እሽ ብሎ አምና ለገባው ንጉሡ ሹመትና ግዛት እየሰጠ ፡ እምቢ ያለውን በመቅጣት ወይም በማሳደድ ላይ ሳሉ ፡ በዚሁ ጊዜ ባልጋዳ አርአያ ከትግራይ ግብር ይዘው መጥተው ተገናኙ ። ዳሩ ግን ፡ ከቀድሞ ዝምሮ የራስ ወልደ ሥላሴ ወገንና የደጃች ሰባ ጋዲስ ልጅ ደጃች ካሣ በከዳት ባልጋዳ አርአያን ከሰው ስለነበረ ፡ ምንም ነገሩ ከጉዞ ላይ ሆኖ ባይጣራ ፡ ንጉሡ ባልጋዳ አርአያን አስረው የትግራይን ግዛት ለከላሹ ለደጃች ካሣ ሰባጋዲስ ሰጥተው ከዋልድባ ጉዞአቸውን ወደ ወሎ አመሩ ።

በጉዞ ሳሉ ፡ ከጨጨሆ እስከ ሸዋ ድንበር የሚገዙት ወይዘሮ ወርቂት የሚባሉ የሴት ባላባት አሉ ፤ እርሳቸውም የይማም ዐመዴ ዐሊ እናት ናቸው ። እኝህም ሴት ወደፊት ፡ እንግሊዞች በሚመጡበት ዘመን ፡ ብዙ ጊዜ በየምክንያቱ ከወይዘሮ መስተዋት ጋር ስማቸው ተነሥቶ ይገኛል ። ምሥራቅ ወሎ የወርቂት ሲሆን ፡ ምዕራቡን ወሎና የመቅደላን አካባቢ የሚገዙት ወይዘሮ መስተዋት የሚባሉ የአባ ዋጠው (ራስ ኃይለ ማርያም) እናት ናቸው ። ሁለቱም ከላይ የይማም (የደጃዝማች) ሊበን ልጆች ቢሆኑም የግዛት ባላንጣነታቸው የከረረ ነው ። እነዚህም የሴት ባላባቶች ትውልዳቸው የመሳፍንቱ የነራስ ዐሊ ፡ የእነአቴጌ መነን የሆነው የወሎና የየጁ ፡ የወረሼህ ቤት ነው ።

ቴዎድሮስ በወልድያ ፡ በደላንታ በነበሩበት ሰዓት ወርቂት በገረገራ ያሉትን ክርስቲያኖችን ፈጀች ፤ ቤተ ክርስቲያንንም አቃጠለች የሚሉ ወሬ ሰሙ ። እነዚህም ባላባቶች እንዲገቡ አስቀድመው ተጠይቀው እምቢታቸውን አስታውቀዋል ። ስለዚህ ዐፄ ቴዎድሮስ በግሥጋሜ የወርቂትን አገር ለመምታት በሚጓዙበት ጊዜ ፡ «እህል ዘርፈህ ብላ ፤ ልብስና ቁም (ከብት) አትንካ» ብለው ለጦር ሠራዊታቸው አስጠነቀቁ ። ከወታደሩ ግን ፡ አንዳንዱ ከትእዛዝ ውጭ ከቆመው የባላገር ከብት እየዘረፈ አርዶ መብላቱን ባወቁ ጊዜ ፡ «ወታደር ፡ የደሃውን ገንዘብ እንዳረድኸው ባንተም እግዚአብሔር አለ» ብለው ተቆጡ ።

እዚህ ላይ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ከቀድሞ ዝምሮ ይመኙት እንደነበረው የመሳፍንት አገዛዝ ወድቆ ፡ የዘውዱ ሥልጣን በእጁ ቸው ገብቶ ጳጳሱ ፡ ዕጩጌው ፡ የአማራውና የትግሬው መሳፍንት በጉናቸው በቆሙበት በአሁኑ ሰዓት በተለይ ‘መጣሁልህ’ ብለው ባወጁለት በገዛ ወታደራቸው ላይ እምብዛም እጃቸው ለቅጣት ያልቸኩለ ይመስላል ። ዳሩ ግን ፡ በደላንታ ተጉዘው በሽሎ ወንዝ በደረሱ ጊዜ አሁንም ወታደሩ ያለ ትእዛዝ ወደ ባላገር ገብቶ መግደልና መዝረፍ ሲዝምር ፡ ነዋሪው የአሮሞ ሕዝብ እየተከላከለ ብዙ ወታደር ገድሎ የተረፈው እየሸሸ መምጣቱን ሲያዩ ፡ «ድሮ ውንስ ማን ውረሩ አላችሁ? ከወረራችሁስ እንዴት ሸሻችሁ?» በማለት ይመስላል እነዚሁኑ እየሸሹ የተመለሱትን አሲዘው አንድ እጃቸውንና አንድ እግራቸውን በማስቆረጥ ቀጡዋቸው።(1)

ንጉሡ ዐፄ ቴዎድሮስ በሐምሌ ወር 1847 ዓ. ም. በወሎ ፡ በተለይ ወረሂመኑ በደረሱ ጊዜ ፡ በዚያ ስለ ተደረገው ጦርነት ከመተረካቸው በፊት አለቃ ዘነብ ፡ «.....ወረሂመኑ ፡ አሞራ ገደል ከሚባለው አገር ፡ አንድ ቃልኛ ነበረ ። ስሙም ሼህ ያሲን ይባላል ። ይኸንን ንጉሥ አላስመጣውም ብሎ ወዳጁ ያዘ ።(*) ሦስት ቀን በሆነ ጊዜ ፡ «መልአክ ከምድር እስከ ሰማይ የሚደርስ ጦር ይዞ ፡ ‘ሁሉ መቅጫ ያወረደውን (ቴዎድሮስን) ግደልልኝ አልህ!..... አሁን ከምድር ጋር በሰፋሁህ!’ ብሎ አስፈራራኝ»

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 19 አለቃ ወልደማርያም ገጽ 8 — 9
* ወዳጁ ያዘ ግለት ሜት እየታገዘ ፡ በኖ እየተፈላ ስለ አንድ ጉዳይ ከንዋጌ በጸሎት ፡ በሰገደት እምላክን ሲለምኑ ግደር ነው ።

በግለት በነጋውም (ሲነጋ) መቅደላ ወጥቶ ወይዘሮ ወርቂትን «አንቺም ሽሺ! አልሆነልኝም» እኔም ዛሬ ሌሊት ልሞት ነበር ። ይህ ሰው ከአላህ የተላከ ነው» ብሎ ለወርቂት መንገሩን ያመለክታሉ ።

አለቃ ዘነብ፡ ይኸን አነጋገር ራሳቸው ከያሲን ወይም ከወርቂት የሰሙት አይመስልም ። ወሬም ተዛምቶ ከሌላ ሰው የሰሙት ሊሆን ይችላል ። ምናልባትም የወይዘሮ ወርቂት ሽሽት፡ በኋላም በሽፍትነት ቆይታ፡ በመጨረሻ ተስፋ ቆርጣ በመግባት ልጅን ዐመዴ ዐሊን አቅርባ ንጉሡ ክርስትና እንዲያነሡት ያደረገችው ከዚህ በኋላ ይሆናል ። የሆነ ሆኖ፡ እንደዚህ ያለው አባባል ቢታመንም፡ ባይታመንም ከታሪኩ ላይ እንደሚነበበው፡ ቴዎድሮስ ወረሂመኑ እንደ ገቡ ወርቂት ወደ አያቷ ሽሽታ ከራስ ዐሊ ጋር ተደባልቃለች ግለት ነው ። በመቅደላ አምባ ቀርቶ የነበረው ጥን ጥራር (ኸንፕራር) (*) ዳጋላስ የሚባለው ጥቂት ተዋግቶ እሱም ሸሸ ። ቴዎድሮስም ለመቅደላ አምባ አደም ወዳጅን ሾመው ወደ አያታ ዐለፉ ።

ንጉሡ ከነሠራዊታቸው አያታ ሲደርሱ፡ ራስ ዐሊና ወይዘሮ ወርቂት በሩቁ በመነጽር ሲያዩዋቸው በሁለቱም ልብ ደንጋጤ እንደሚያድር የታወቀ ነው ። ቴዎድሮስም የነራስ ዐሊን ሰፈር በሩቁ አይተው ተራዛሚ ጠበንጃ ሲያስተኩሱ፡ ጥይቷ ያን ዱን ሰው ለምድ ቆራርጣ አንድ ፈረስ በመታች ጊዜ ሁለቱም ተደናግጠው ወደ በረሃ ሸሹ ። ዐፄ ቴዎድሮስም የነዚህን ወደ በረሃ መሸሸ ካረጋገጡ በኋላ ወደ ለገጉራ መጡ ።

መቼም አርሞም ቢሆን አግራ፡ ትግራይም ቢሆን ትግረ የኢትዮጵያ መስፍን ወይም መኩንን በውስጡ ጠበንጃና ጦር የያዘ ተከታይ ወታደር እስካለው ድረስ፡ ጊዜ ላነሣው መስፍን ወይም ሌሎችን መሳፍንት አሸንፎ ለነገሠው ንጉሥ በፋንታው ሳይዋጋና ሳይቆራቆስ አሜን ብሎ ገብቶ መገዛትና በሰላም መኖር አይወድም ። በቆየው ልማድ ይኸን ዐይነቱን ሰላማዊ አቅዋም

* የጥን ጥራር እስከ መጨረሻ ድረስ የአምባሰል ባላባቶች የጊጠሩበት የግዕርግ ስማቸው ነው ።

እናትም ሚስትም አይወዱም ። ጭራም ይንቃል ። ዐፄ ቴዎድሮስ ዋናውን መስፍን ራስ ዐሊን ካሸነፉ በኋላ፡ ለደጃች ውቤ «ከእንግዲህ ወዲያ የሚያደርጉት ጦርነት ለርስዎ አይረባምና ይግቡ» ብለው ቢልኩባቸው፡ «አያ ምንኛ የጠገበ ነው! ሳልዋጋ ይገባልኛል ብሎ ነው» ሲሉ የተደነቁትን አንብበናል ።

ልጃቸው ንጉሱ ደግሞ፡ አባቱ ውቤ ቆስለው ከተግረኩ በኋላ ጭፍሮቹ፡ «እንዲህ ከሆነ እንመለስ እንጂ» ብለው ቢመክሩት፡ «ይኸን ሁሉ የተሸከምሁትን አረር (ጥይት) ሳላረግፈው አልመለስም» ብሎ ጦርነት እንደ ገጠመና በኋላም እንደ ሸሸ አለቃ ወልደ ማርያም ይጠቁማሉ ። (1)

አሁንም ዐፄ ቴዎድሮስ በየተራ ደጃች ጉሹን፡ ራስ ዐሊን፡ ደጃች ውቤን፡ ታላላቆቹን መሳፍንት ደምስሰው ሲመጡበት የትንሽ ወረዳ የለገጉራ ባላባት፡ ዐሊ ደራ፡ በነሐሴ ወር መዝመሪያ ላይ አልችላቸውም ልግባ የሚል ስሜት አድርጎበት አልገባላቸውም ። ጭራውን ይዞ በመዋጋት በኃይል ተቋቁሞ ብዙ ሰው ፈጀባቸው ። እንዲያውም የብዙውን ሰው ግለት ሲያዩ ራሳቸው ንጉሡ ከፈረስ ላይ ወጥተው በመዋጋት ጦርነቱን በቀጥታ እንዲካፈሉ አስገድዷቸዋል ። ከዚህ በኋላ ዐሊ ደራ ወጊያው እንደ ጠናበት ሲያይ ከሸሸ በኋላ፡ በሸሸትም ከኝህ ንጉሥ ለዘለቂታ እንደማያመልጥ በመረዳት በመጨረሻ ታጥቆ ገባላቸው ።

የሆነ ሆኖ፡ ከጥንት ከነዐፄ ኢየሱስ አጉቶች ከነደጃች ብርሌ ከነሉቦ ዘመን ዝምሮ የወሉና የየጁ አርሞዎች ባንድ ወገን፡ የቋራ አማሮች በሌላ ወገን ሆነው የሚያደርጉት ቅራኔ ጠቡቂው ሥር የሰደደ በመሆኑ፡ ከማናቸውም አውራጃ የቴዎድሮስን እርምጃ ጠንክሮ የተቋቋመና በጭካኔም የተቀጣ እንደ ወሉ ሕዝብ የለም ።

አሁንም ራስ ዐሊም፡ ወይዘሮ ወርቂትም ቢሸሹም የለገገው ዐሊ ደራም ታጥቆ ገብቶ ቢሾምም፡ በጉኑ ያለው ሲደቅ ደንቃ የሚባለው የቆርቆራው ባላባት ብዙ ጊዜ ተዋጋቸው ። ከርሱም ጋር ከሰባት ቤት ወሎ የተጠራቀመው የወሎ ጦርና ባላገር

በያለበት እየከበበ እየወጋ፡ ስንትም እየከለከለ ዘራፈውንም ወታደር እየገደለ ቢያበላጫቸውም ብስጭታቸውን ያዝ አድርገው፡ «ጋላና አማራን ባንድ ሰዲቃ (መሶብ) የትዱስ የሐንስ ለት ያላበ ላሁ እንደሆነ እኔ የክርስቶስ ባሪያ አይደለሁም» ብለው በጳጉሜ ፎክረው ጊምባ ላይ የከበባቸውን ጥርትም ጦር በሙሉ የገርግንነት መንፈስ በታተነት፤ በሸሽውም ላይ የፈረሰኛ ጦር ሰደው እስከ ሸዋ ዳርቻ ድረስ ያለውን የወሎ አገር ክፋኛ መቱት፡ በዚህ ጊዜ ንጉሡ በወሎዎች ላይ ቁጭት አድርገዋቸው ስለነበረ፡ ወታደሮቻቸው ሲመለሱ ያመጡላቸውን 47 የእርሞ ምርኮኞች ሁለት ሁለት እጃቸውን እየቆረጡ፡ የተቆረጡትን እጆች በገመድ አንገታቸው ላይ እያሰሩ ለመቀጣጫ በያለበት ሲሰዱዋቸው ጊዜ፡ ሊዋጋ የተሰለፈውም ሌላውም ይኸን ሲያይ፡ «ግማሹ አላህ ምን ጉድ አወረድህብን» ብሎ ተገረመ.....⁽¹⁾

ይኸም ዐይነቱ የጭካኔ ቅጣት የወሎን ሕዝብ በሙሉ አላም በረከከውም፡ አንዱ አሜን ብሎ ሲገባ ሲሾም፡ ሌላው ሲሸፍት ሲያዝ፡ ሲታሰር፡ ሲፈታ፡ ሲያመልጥ፡ ያመለጠውም ሲያዝ፡ ሲገደል እስከ ዐመዴ በሽር ደረሰ፡ ከሁሉ የወሎ ባላባት ዐፄ ቴዎድሮስን እስከ መጨረሻ የተቋቋመ ዐመዴ በሽር ነው፡ ዐመዴ አባቱ በሽር የአቴጌ መነን፡ የዐመዴ አባ መጃ፡ የዐሊ አባ ቡላ (የወርቂት ባል) ወንድም፡ የይማም ሊበን የልጅ ልጅ ነው፡

1 ፋዛላ ገጽ 12 — 14፡ አለቃ ዘነባ ገጽ 19 — 22 አለቃ ወልደግርያም ገጽ 8 — 10

ምዕራፍ ዐሥራ አምስት

የሸዋ ዘመቻ፡ የንጉሥ ኃይለ መለኮት ሞተና የምኒልክ በምርኮ ወደ ጉንደር መምጣት፤ የወይዘሮ በዛብሽና የወይዘሮ ተደነቂያለሽ ልዩነት

ከወሎ ዘመቻ በኋላ ቴዎድሮስ ያተኮሩት ሸዋን ከማስገበሩ ላይ ነው፡ ሸዋ ከቀሩት የኢትዮጵያ አውራጃዎች ለየት ያለ አቅዋም አለው፡ በግራኝ አህመድ ጥቃት ምክንያት የመንግሥቱ መደበኛ መቀመጫ ከሸዋ ወደ ጉንደር ሲዛወር፡ የጉንደር ነገሥታት በቀጥታ ከሌላውም አውራጃ ከሸዋም ተወላጅ እየሾሙ በቀጥታ ያስተዳድሩት ነበር፡ በመጨረሻ ደግሞ፡ ካፄ ልብነ ድንግል ልጅ፡ ከአቤቱ ያዕቆብ የሚወለደው አቤቱ ነጋሢ፡ ለጉንደር ነገሥታት እየገበረ ለሸዋ መስፍን ሆኖ ሲያስተዳድር፡ ካፄ ኢያሱ አድያም ሰገድ ጋር ለመገናኘት ወደ ጉንደር እንደሔደ እዚያው ሞቶ ፊት አቦ ተቀበረ፡⁽¹⁾

ከነጋሢ በኋላ ስብስቱ፡ ከስብስቱ መርድ አዝማች አብዬ ለጉንደር ነገሥታት የተለመደውን ግብር እየገበሩ ሲኖሩ፡ መርድ አዝማች አብዬ የክርስትና ስሙ፡ ቀዳሜ ቃል፡ ባንድ ወገን እኔም የነጋሢዎቹ የነልብነ ድንግል ልጅ ነኝ በማለትና የጉንደር መንግሥት በርስ በርስ ጦርነት ለመድከም የተቃረበ መሆኑን በመረዳት፡ ግብር ስለ ከለከሉ፡ ባፄ ኢያሱ ብርሃን ሰገድ ዘመነ መንግሥት በ1730 ዓ. ም. ከጉንደር እርሳቸውን ለማሳመን የመጣውን ጦር አሸንፈው መለሱት፡⁽²⁾ ይሁን እንጂ፡ የአብዬ ተከታዮች መርድ አዝማች አስፋ ወሰን በነጻነት ከቆዩ በኋላ፡ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ የቀድሞውን የነገሥታት ሥልጣን እመልሳለሁ ብለው

1 Chronique du Règne de Menelik II - G. Selassé - de Coppet - Vol. II, p. 36.

2 ሳይጠረዝ የተረው የብላቴን ጌታ ጉራይ ወልደ ሥላሴ የታሪክ መጽሐፍ ገጽ 20 — 21

በሚጣጣሩበት ሰዓት፣ እምቢ ብሎ ያፈነገጠውን ሸዋን እውጋ ለሁ በማለታቸው አስፋውሰን ለተክለ ጊዮርጊስ በግንቦት 14 ቀን 1775 ዓ. ም. ሰይፍ፣ ጉራዴና ጦር ከልዩ ልዩ የሽልማት ልብስ ጋር መሳካቸው ተመዝግቧል። (1) ነገር ግን፣ በሚቀጥለው ጊዜ የጉንደር ነገሥታት በመሳፍንቱ እነሣሥና የርስ በርስ ጦር ነት በተዳከመበት ወቅት፣ የሸዋዎቹ መሳፍንት እየተጠናከሩ በሸዋ ግራና ቀኝ ያለውን የአሮሞዎች ይዞታ በመያዝ ተስፋፋ። በተለይ አባትየው ወሰን ሰገድ ከሞቱ በኋላ ልጃቸው ሣህለ ሥላሴ ካለፉት የበለጠ ገናና ስመ ጥር በመሆን የሸዋን ግዛት በምሥራቅም፣ በደቡብም አሰፋት።

በዚህ ጊዜ፣ ያባቶቻቸው የግዕረግ ስም የነበረውን መርድ አዝማችን ትተው ንጉሥ ይባሉ ዝመር። ለውጭ አገር ነገሥታትም በሚጽፉት ደብዳቤ አናት ላይ «..... ራስ ሣህለ ሥላሴ የሸዋ፣ የይፋት፣ የአዳል፣ የጋላ ንጉሥ» እያሉ ይጽፋሉ በዚሁ ሥያሜ ከእንግሊዝና ከፈረንሣይ መንግሥታት ጋር ይዋዋሉ ነበር። በጉንደርም ከሚቀመጡት ነገሥታትና መሳፍንት ጋር የበላይና የበታችነቱ ቀርቶ የጓደኝነት ግንኙነት ሆነ። በዚሁ ደረጃም ከነራስ ዐሊ ጋር መልካም ግንኙነት ነበራቸው ይባላል።

ሣህለ ሥላሴ 33 ዓመት ከአምስት ወር ሸዋንና በሸዋ ዙሪያ ያለውን አገር ሲያስተዳድሩ ኖረው በ1840 ዓ. ም. በጥቅምት 12 ቀን ደብረ ብርሃን ላይ ዐረፉና አስከሬናቸው ወደ አንኮበር ሔደ ራሳቸው ባሠሩት በአንኮበር ሚካኤል ተቀበሩ።

ንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ለፖለቲካም፣ ለአስተዳደርም፣ ዘር ለማደባለቅም ሲሉ ከደንበኛ ባለቤታቸው ከወይዘሮ በዛብሽ በቀር ከአሮሞም፣ ከጉራጌም፣ ከአዳልም፣ ከአማራም፣ በያለበት ዕቁባት እያስቀመጡ ብዙ ልጆች ወልደዋል። (2) በሞቱ ጊዜ በዙፋን የተከተሏቸው ግን፣ ከደንበኛ ባለቤታቸው ከወይዘሮ በዛብሽ የሚወለዱት፣ መጠሪያ ስማቸው በሻህ ውረድ፣ የክር ስትና ስማቸውና ስመ መንግሥታቸው ኃይለ መለኮት የተባለው ነው።

1 በደላቲ ዕለት ወላሙ ዐሠርቱ ወፀርባዕቱ ተረከበ ንጉሥ በፍትሕ እስመ ቦላ ዘተፈነው እመርድ አዝማች አስፋውሰን እጊዞ ሚላተ ወአልባስ ወርት ለምደ ወዘይናተ ወመጥባሕተ ታሪክ ነገሥት ፓሪስ ቁጥር 142 ገጽ 309
2 የሣህለ ሥላሴ የዘር ሐረግ—በላቱን ጌታ ግንተመ ሥላሴ ወ.መ.

ሣህለ ሥላሴ እንደ ደከመ፣ «በእግረ የረገጥሁትን፣ በእጅ የጨበጥሁትን ለልጄ ለወዳጄ ሰጥቼለሁ» የሚል አጽፈው ስለ ነበረ፣ ይኸው ቃል ከሞቱ በኋላ በደብረ ብርሃን ከተማ በአደባባይ በዐዋጅ ተነገረና ኃይለ መለኮት ነገሡ። (1) እንደ ነገሡም በአባታቸው አሟሟት ምክንያት ለንግሥት ሼክቶሪያ ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ በዚያው በቀድሞ ስማቸው ጽፋ። «ዛቲ ጦማር ዘተፈነውት እምኃበ በሻህ ውረድ ንጉሠ ሸዋ፣ ትብጻሕ ኃበ ንግሥተ ፈረጅ (ፈረንጅ) እንዴት አሉ። አባቲም ወዳጅዎ ነበሩ። እኔም ልጃቸው ነኝ። የሞቱ ጊዜ ምነው አንድ አሸከር አላኩብኝ? አሁንም ሺህ አምስት መቶ (1500) ብር፣ ወርቅ እንዳለ ጨምረው፣ ከራምፍ አሸከር ጨምረው ቶሎ ይላኩልኝ በምጥዋ። የልብዎን ይንገሩኝ አደን ድረስ አሻግራለሁ።» (2)

ንጉሥ ኃይለ መለኮት በነገሡ በሰባተኛው ዓመት ዐፄ ቴዎድሮስ በደረሰሄ ማርያም ከነገሡ በኋላ፣ ፈታቸውን ወደ ወሎ ከመመለሳቸው በፊት ያፂ ቴዎድሮስን አያያዝና የዋናውን እንደራሴ የራስ ዐሊን መሸነፍ ሰምተው ነገሩ ከሥጋት ላይ ስለ ጣላቸው፣ ከአንኮበር ወደ ወሎ ዘልቀው፣ በጉዳዩ ከጉጃም ጦር ነት ሸሽተው በዚህ ጊዜ ወሎ ከሚገኙት ከራስ ዐሊና ከባላባቷ ከወይዘሮ ወርቂት ጋር ቴዎድሮስን በምን አኳኋን ለመቋቋም እንደሚችሉ ለመወያየት ወደ አያታ (ወሎ) መጡ።

ስለ አመጣጣቸው አለቃ ዘንብ የሚከተለውን አስፍረዋል። «ያን ጊዜም የሸዋው ገዥ ኃይለ መለኮት ወርቂትንና ራስ ዐሊን ለመርዳት መጡ። ንጉሥ ቴዎድሮስ የኃይለ መለኮትን መምጣት በሰሙ ጊዜ አያታ ወጥተው አዋ ሚዳ ላይ ሠፈሩ። ራስ ዐሊም ከኃይለ መለኮት ጋር አንድነት ሆነው መከሩ፣ እንዲህ ብለው። «እርስዎም ሸዋ ይመለሱ፤ ይህንን ሰው አንችለውም» አሉ። ኃይለ መለኮትም ተመለሱ። ብዙ ሰው ውሃ ወሰደባቸው። ከወሎ ዝምሮ እስከ ሸዋ ዳርቻ እየታመመ ያለቀው ፈረስ (3) (ስፍር) ቁጥር የለውም። ኃይለ መለኮትም ብርቱ ሕመም ታመመ።» (3)

1 የጋላ ታሪክ አቶ አጥሜ በቤተ መጻሕፍት የተቀመጠ ቁጥር 47
2 Public Record Office, London, Fol — 407 ገጽ 110
3 ስፍር ቁጥር ለግለት መሆን አለበት።
4 አለቃ ዘንብ ገጽ 20 — 21። በሽታው የመጣው የጨርቅ (እቺት) እህል ከመብላት የተነሣ መሆኑን አለቃ ወልደ ማርያም በገጽ 9) ላይ ጠቁመዋል።

በሌላ ጽሑፍ ደግሞ ፡ ንጉሥ ኃይለ መለኮት ለዘመቻ ወዳ ፋሲ ሔደው ሲመለሱ፡ «ካሣ የሚባል ከቋራ ተነሥቶ ፡ ጉጃም ንና በጌምድርን ፡ ስሜንንም አሸንፎ ፡ ቴዎድሮስ ተብሎ ነገሠ ። ወደ ሸዋም መምጣቱ የማይቀር ነው» ተብሎ ስለ ተነገራቸው፡ ወደ ወሎ ተጉዘው ከራስ ዐሊ ጋር መወያየታቸውን ፤ በኋላም ራስ ዐሊን ይዘው ወደ ሸዋ አምጥተው ዐሊ በቱለማ አገር እንደ ቆዩ ፤ ወደ ወሎ ወደ በረሃው ክፍል ሔደው ሲቀመጡ በዚያ መዋታቸው ተጽፏል ። እንደዚሁም ሦስተኛው ጸሐፊ ራስ ዐሊ ሸሽተው የሔዱበት ዋቂ ዲቦ የሚባለው የደራ ባላባት እጃቸውን ለቴዎድሮስ አሳልፎ ሊሰጣቸው መሆኑን በመገንዘባቸው ፡ ወደ ኃይለ መለኮት ልከው ስለነበረ መጥተው አዳኗቸው ይላሉ።⁽¹⁾

ዐፄ ቴዎድሮስ ባለፈው ምዕራፍ እንዳነበብነው ፡ ደጃች ውቤ «አልገባም» የሚል መልስ በሰጡአቸው ጊዜ ፡ «እንኳን ይኸን ቁርጥማታም (ውቤን) ፡ ወሎን መትቼ የሸዋውን ንጉሥ እይዘዋለሁ» ብለው የፎከሩት ይታወሳል ። በዚህ ምክንያት በወሎ በየበረሃው የሸፈተው እንዳለ ሆኖ፡ የቀረውን የወሎ ተከላካይ ከደመሰሱና የገቡላቸውን ሹማምንት እነ ደጃች ሊበንን ሾመው በጥቅምት 1 ቀን 1848 ዓ. ም. ከወሎ ወደ ሸዋ ድንበር መጥተው ፡ ግሼ ወንዝ አጠገብ ዋያት ላይ አደሩ ። በሦስተኛው ቀን የግሼው አቶ ሀብተ ማርያም መያዙን ፡ ከዚያ ዐልፈው ወደ ፍርኩታ (መንዝ) ምድር ሲደርሱ የይፍራታው ገዥ አቶ በድሉ መግባታቸውን አለቃ ዘነብ ሲያመለክቱ ፡ አለቃ ወልደ ማርያም በጥቅምት 7 ቀን የግሼው ሀብተ ማርያም ከበሩ ላይ ጽኑ ውጊያ ካደረገ በኋላ መያዙንና ወንድሙ መሞቱን ፡ እነ አቶ ሰሙ ንጉሥም እርሱን ለመርዳት መጥተው እንደ ነበረ ከጠቀሱ በኋላ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ መንዝ ሲደርሱ ከጳጳሱ ከአቡነ ሰላማ ጋር ሆነው ጳጳሱ በክህነት ፡ ንጉሡ በመንግሥት ሆነው ቢያያቸው የምሥራቁ የግድም የኤፍራታ ሰው ሁሉ ደስ እያለው አምኖ መግባቱን ፤ ወዲያውም ንጉሡ «በየአባትህ ግባ ፡ ሰዋቸሃለሁ ። አባት የሌለህ እኔን ደጅ ጥና ፤ አባትህ እኔ ነኝ» ብለው የሸዋን ሰው እንዳስደሰቱት^(*) ፤ ከዚህም አከታትለው ቴዎድሮስ

1 የብላቴን ጌታ ጥሩይ መጽሐፍ ገጽ 71—ዳግማዊ ዐጼ ምኒልክ ነጋ ድራስ አፈወርቅ ገጽ 22
* በየአባትህ ግባ ማለት፡ በባትህ ሹመት ባባትህ ርስት ተሠማራ ፡ ከአባትህ ርስትና ሹመት ያልወረሰህ ወደ እኔ ና ፡ እኔ እስጥላሁ ማለት ነው ።

በጥቅምት 14 ቀን ጅብ ዋሻ ሲደርሱ የጠራው ሀብተ ማርያም ተዋግተዋቸው እንደ ሞቱና በዚህ ጊዜ ንጉሥ ኃይለ መለኮት ከወሎ ጉዟቸው ጀምሮ ታማሚ ስለ ነበሩ፡ ወደ ሰላድንጋይ ሔደው ስለነበረ ቴዎድሮስ ቢገሠግሡ እንዳላገኗቸው ፤ በጥቅምት 16 ቀን የኃይለ መለኮት መኳንንት በምክር በአንኮበር ያለውን የንጉሡን ቅጥር (ቤተ መንግሥት) «የጌታችንን ቤት ጠላት አይግባበት» ብለው ማቃጠላቸውን ፤ የኃይለ መለኮት ሕመም እየጸና ሔዶ በነገሡ በስምንት ዓመታቸው ፡ በኅዳር 30 ቀን ፡ ዐርብ ሌሊት ዐርፈው ደብረ በግዕ መቀበራቸውን ያመለክታሉ።⁽¹⁾ ደብረ በግዕ ያባ ሕፃን ሞዓ ጽላት ያለበት ቤተ ክርስቲያን ነው ። በጉኑ የገሊላ ማርያም ቤተ ክርስቲያን ይገኛል ።

በዚህ ጦርነት የግሼውም ፡ የጠራውም ሹሞች እነ አቶ ሀብተ ማርያም ዐፄ ቴዎድሮስን በግሼ ፡ በጅብ ዋሻ ጠንክረው እየተዋጉ ካፄ ቴዎድሮስ ወገን ብዙ ወታደር ከፈጁ በኋላ ፡ ሲሞቱና ሲማረኩ ይኸን በመሰለ የጦርነት ሰዓት ፡ ከወገን ሁልጊዜ ከዳተኛ እንደማይጠፋ በየዘመኑ ያለውም የዓለም ታሪክ እንደ ሚያሳየን ፡ አሁንም የኤፍራታው አቶ በድሉ በሩቅም በቅርቡም ላፄ ቴዎድሮስ ሰላይና መንገድ መሪ ሆኖ ማገልገሉ በየመጽሐፉ ተጠቅሷል። ገና ዐፄ ቴዎድሮስ ሸዋ ላይመጡ ኃይለ መለኮት በወሎ ከራስ ዐሊና ከወይዘሮ ወርቂት ጋር ለመከላከል ያደረጉትን የስምምነት ምስጢር ተከታትሎ ላፄ ቴዎድሮስ እንደ ላከባቸው አለቃ ወልደ ማርያም ጠቅሰውት ይገኛል።⁽²⁾ በዚሁም ወቅት የንጉሥ ኃይለ መለኮት እናት ከአዲሱ ንጉሠ ነገሥትና ከጳጳሱ ሞገስ ለማግኘት ሲሉ ገብተዋል ።

ከወልደ ማርያም አጻጻፍ ይልቅ ፡ ያቶ በድሉ ከዳት በጸሐፊ ትእዛዝ ገብረ ሥላሴ ብርዕ የበለጠ በዚህ ዐይነት ተብራርቷል ። «.....ይሁዳ ክርስቶስን አሲዛለሁ ብሎ አይሁድን እየመራ እንደ መጣ ፡ አቶ በድሉም የይፍራታው ገዥ ካባትዎ (ካባታቸው) ጀምረው ሾመው ፡ ሸልመው የሚያኖሩትን ጌታውን ዐፄ ኃይለ

1 ብ.ጌ. ጥሩይ ገጽ 8 — 9
2 አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 13

መለኮትን ከድቶ፡ ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ ገብቶ መንገድ መሪ ሆኖ መጣ።⁽¹⁾ የሸዋው አቶ በድሉ በኃይለ መለኮት ፊት፡ ስሜንኛው ብላታ ኮከቤ በደጃች ውቤ ፊት በተመሳሳይነት ጌቶቻቸውን የመከዳት አቅዋም ሲኖራቸው፡ ከኮከቤ የበድሉ ክዳት የበለጠ ግልጽ ይመስላል። የከዳታቸው ዓላማ የአድር ባይነትና የሹመት ፍለጋ እንጂ፡ ላገር አንድነት ሲሉ አለመሆኑን የተረዱት ሐቀኛው ቴዎድሮስ ሁለቱንም ገሸሸ እያደረጉ፡ ከጦርነት በኋላ ሹመቱን የሰጡት፡ ለየጌቶቻቸው ታምነው የወጉዋቸውን ወይም በዘር አለዚያም በችሎታ ያስተዳድራሉ፤ እኔንም አይከዱም ብለው የተማመኑባቸውን ነው እንጂ እነዚህን አቅርበው ሾመው ሽልመው ባለግሏል አላደረጉም። ባሁኑ ጦርነት ደህና አድርጎ ወግተዋቸው ቆሰለው የተማረኩትን አቶ በዛብህን፡ ወደፊት እንደምናነበው፡ ከመርድ አዝማች ኃይሌ በኋላ በሸዋ ላይ ሲሾሙአቸው ቴዎድሮስ በጠባያቸው ጉበዝን እንጂ ከዳተኛን አይወዱም ግለት ነው።

የሆነ ሆኖ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ በነአቶ በድሉ መሪነትና አስተናባሪነት ከግሼ፡ ከኢፍራታና ከመንዝ ዐልፈው፡ ጳጳሱን አቡነ ሰላማንና ጓዛቸውን ቁንዲ ላይ ሰፍሮ እንዲጠባበቅ አድርገው፡ እርሳቸው የኃይለ መለኮትን ሞት አልሰሙም ነበርና ወደ ደብረ ብርሃን፡ ከዚያም አታክልት ወደሚባለው ሥፍራ እንደ መጡ የንጉሥ ኃይለ መለኮትን መሞትና መኳንንቶቻቸው ልጃቸውን ምኒልክን ይዘው ወደ በረከት ሔደዋል ግለትን በሰሙ ጊዜ፡ ወደ በረከት ራስ እንግዳን፡ ቢትወደድ ብሩንና ቢትወደድ ውቤን ልከው፡ እርሳቸው የንጉሥ ኃይለ መለኮትን ሞት ለማረጋገጥ በነ አቶ በድሉ መሪነት ከአታክልት በቶራ መስክና በጠላሳ በኩል ቁልቁል ወርደው፡ ደብረ በግዕ ደረሱና መቃብሩን አስቆፍረው የኃይለ መለኮትን ፊሳ አዩ። ምንም የፖለቲካ ጠላታቸው ቢሆኑ፡ ፊሳቸውን ሲያዩ እንዳዘኑና እንዳለቀሱ ጸሐፊዎቹ አረጋግጠዋል።⁽²⁾

ከዚህ በኋላ ላፄ ቴዎድሮስ የቀራቸው ምኒልክን ይዘው ለመመከት፡ በየአለበት የተበታተኑትን መኳንንት መደምሰስ

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግግሮ ምኒልክ ምዕ. 15 ገጽ 45
2 አለቃ ዘነብ ገጽ 23፡ ነጋድራስ አፈወርቅ ገጽ 12

ነው። በዚህ ጊዜ ምኒልክ 12ኛ ዓመታቸውን ይዘዋል። በኃይለ መለኮት ሞት አዝነው እርሳቸውን ይዘው ለመከላከል የተዘጋጁት የሸዋ መኳንንት አቶ እንዳርጋቸው ከልጃቸው ከኃይሌ ጋር፡ አቶ ሸሸጉ፡ አቶ ሀብቱ ከልጃቸው ከአባይሬ ጋር፤ አቶ በዛብህ (በዙ አባ ድክር) አቶ አቦዬ^(*)፡ አቶ አባ ውርጃ፡ አቶ አንተን ይሰጠኝ ከልጃቸው ከከተማ ጋር፤ አቶ ወልደ ገብርኤል^(**) አቶ ገርማሜ^(***)፡ አቶ ወልደ ጸድቅ^(****)፡ አቶ ናደው^(*****)፡ አቶ አባይነህና ሌሎችም አሉ። ነገር ግን እነዚህ ሁሉ እንደኛ መሪያቸው ኃይለ መለኮት ስለ ሞቱና ምኒልክ ገና ወጣት ስለሆኑ፡ በደንብ የተዘጋጀውንና የታጠቀውን ያፄ ቴዎድሮስን ጦር በፊት ለፊትና አስተባብሮ ለማዋጋት የቻለ መሪ ስለ አላገኙ፡ ጦርነቱ ሁሉ የተደረገው በተበታተኑ ሁኔታ ግግሮ በግሼና በመንዝ፡ ግግሮ በአንኮበር፡ የቀረውም በምንጃርና በበረከት ነበር። ይኸው ሁኔታ ባንድ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን ለሚመራው ለቴዎድሮስ መንግሥትና ለጦራቸው አመቺ ሁኔታ እንደ ፈጠረ አይጠረጠርም።

በዚህ መካከልም፡ በሸዋ ዙሪያና በሸዋ ውስጥ ያሉት ላሮ ሞዎች የንጉሥ ኃይለ መለኮትን መሞትና ያፄ ቴዎድሮስን መምጣት በመስማት ተነሥተው፡ ከሸዋ መኳንንት ጋር ጦርነት ቀስቅሰው ስለ ነበረ፡ በማናቸውም ረገድ ለሸዋ መኳንንት ጊዜው የተመቸ አልነበረም። ቢሆንም በግሼና በመንዝ እነ አቶ ሀብተማርያም በጀግንነት እየተዋጉ ካፄ ቴዎድሮስ ብዙ ወታደር እንደ ገደሉ ሁሉ፡ አሁንም እነ አቶ በዛብህና እነ አቶ ሀብቱ እየተዋጉ ከቴዎድሮስ ወገን ደጃዝማች ገለታ ሲሞቱ፡ የጠራው ሀብተማርያም የሞቱት አቶ በዛብህም የቆሰሉት በዚህ ጊዜ ነው። ምኒልክንም ለማባረር በምንጃር አድርገው ከሰምን ተሻግረው ወደ በረከት የሔዱት እነ ራስ እንግዳ ምንም እንኳ የመጨረሻው አሸናፊነት የነርሱ ቢሆንም፡ ከነርሱ ወገን አራት የመቶ አለቆች ሲሞቱ ከምኒልክ ወገን እነ አቶ ሸሸጉ ሞተው፡ በመጨረሻ እነ አቶ በዛብህ ቆሰለው ተማረኩ።⁽¹⁾

* የንጉሥ ወልደ ጊዮርጊስና የደጃች በጃህ አባት
** ደጃች ወልደ ገብረል አባ ሰይጣን የራስ ብሩ አያት
*** የሞሻው ደጃች ገርማሜ
**** በኋላ ያንኮበር ወህኒ አዛዥ የሆኑት
***** የራስ ተሰማ አባትና ያፄ ምኒልክ ሞገዚት
1 አለቃ ዘነብ ... ገጽ 22 — 24

ከዚህ በኋላ እነ አቶ ሀብቱና እነ አቶ አንዳርጋቸው(*) ባንድ ወገን ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ በሥርዐት ነግሠው ባማረ ግርማ የኢትዮጵያን አንድነት ለመመሥረት ከስመ ጥሩው መናገሻ ከተማ ከጉንደር መጥተው የመንግሥትን አቅዋም ሲያጠናክሩ በይፋ ባናገሩት ዐዋጅ ላይ ፡ «አባት ያለህ ያባትህን ሰጥቼሃለሁ ። አባት የሌለህ እኔን ደጅ ጥናኝ» ብለው ስለ ዐወጁ ፡ በዚሁ ብዙ ሰው ተደስቶ እንደ ገባላቸው ፡ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ባለቤት የራሳቸው የንጉሥ ኃይለ መለኮት እናት ወይዘሮ በዛብሽ ሳይቀሩ ለንጉሡ መግባታቸውን በማጤን ፡ ዐቅመ አዳም ያልደረሰውን ልጅ ምኒልክን ከነራስ እንግዳ ፊት ይዞ ዳገት ቁልቁለቱን መዞሩና ውጊያውም እንደ ሰለቻቸው ይታያል ።

ስለዚህ ምክር ተያዘና ግማሹ ፡ «ምኒልክን ይዘን ወደ ቴዎድሮስ ከመግባት ወደ ኦሮሞ አገር እንሸሽ» ሲል የቀረው ፡ «ወደ ቴዎድሮስ እንግባ» ይል ጀመር ። በዚህም የምክር ስብሰባ ላይ አንዱ ፡ «ምንም ልጅ ቢሆን እስቲ የርሱን አሳብ እንጠይቀው» ብሎ ልጅ ምኒልክ ከሁለቱ አማራጭ መንገድ ሲጠየቁ ወደ ኦሮሞ መሸሸን መረጡ ይባላል ። በዚሁ ጊዜ እሳይ ሰማቸው የተጠቀሰው አቶ አንዳርጋቸው ፡ «ንጉሡ 'አባት ያለህ ያባትህን ሰጥቼሃለሁ' ብለው ቃል ከሰጡ ፡ ቃል ኪዳናቸውን የማያፈርሱ ቆራቢ ንጉሥ ናቸው ፤ አቡነ ሰላማም ደግ ጳጳስ ናቸው ይባላልና እንግባ» ብለው ፡ ለምኒልክም ለመኳንንቱም አስረድተው ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ የመግባቱ ነገር ተወሰነና መልእክተኛ አስቀድመው ፡ እነሱም ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ መጓዝ ዝመሩ ።

በዚህ ጊዜ እነ ራስ እንግዳ ወደ በረከት በዘመቱበት ሰዓት ንጉሡ ወደ ደብረ ብርሃን ሔደው ፡ ከዚያም ደብረ ሊባኖስ ዘልቀው ተሳልመው ተመልሰው ፡ በደብረ ብርሃን በኩል ሲያልፉ «በሬሳ ወንዝ ፡ ከባሕሩ ላይ የተጣለ ፡ 300 የንጉሥ ኃይለ መለኮት ጠበንጃና መድፍ አለ» ብሎ ወሬ ነጋሪ ስለ ጠቆመ ፡ ወደዚያ ሔደው እየዋኘ መሳሪያውን ላወጣ በቅሉም ፈረሰም ሽላልመው ከዚያ በጠባቤ ኮሶ ዐልፈው ሞጣጢት በሠፈሩበት ወቅት ፡

* አንዳርጋቸውን ፡ ዘነብ እንደ ተግረኩ አድርገው የጸፉት አይመስለኝ ።

በፈተኛው ጊዜ እንዳደረጉት ፡ ያንኮበር ካህናት ታቦት ይዘው መጥተው ፡ ወደ ንጉሡ ቀርበው ሁሉም እጅ ከነሣ በኋላ ካህናቱ ፡

«እስመ ጽድቅ ቃሉ ለቴዎድሮስ ወክሉ ግብሩ በሃይማኖት »(*)

እያሉ በመወረብ አስደሰቱዋቸው ። የመሃይምኑ ገጣሚም ፡

«ሺህ ሐመር ፡ ሺህ ዳለች ፡ ሺህ ቦራ.....ይሉት የነበረ የሸዋ ፈረስ ፡ አንድ ጥርኝ ቀረ፤ ቢዘልቅ ቴዎድሮስ» ይል ጀመር ።

አለቃ ወልደማርያም በጽሑፋቸው «.....በጎዳር 10 ቀን (1848) ሰኞ ተዋጉ ። ቁጥር የሌለው ሰው ከነራስ እንግዳ ወገን አለቀ ። ከወዲህም (ከሸዎችም) የታወቁት እነ አቶ ሸሸጉ እየተዋጉ ሞቱ ። አቶ በዛብህ ተዋግቶ ድል ሆኖ ተያዘ» ካሉት አከታትለው ፡ ስለ ምኒልክ አገባብ ቀጥሎ ያለውን አስፍረዋል ። «ከዚህ በኋላ እነ አቶ ሀብቱና እነ አቶ ገብሩ ልጅ ምኒልክን ይዘው ወደ ቴዎድሮስ ገቡ ። ቴዎድሮስ ግን ምኒልክን እንደ ልጅ ወደው ፡ እንደ ንጉሥ አክብረው ከተቀበሉ በኋላ ሚዳውን በገርማማ ወጥተው ከነራስ እንግዳ ተገናኙ» በማለት አስረድተዋል ። (1)

በዚያን ጊዜ ፡ ምኒልክን ለቴዎድሮስ ይዘው በገቡት መኳንንት ላይ እንደዚህ ተብሎ ተገጠመ ።

«ቁርጡን ዐወቁና አለመኖርህን በረከት አገቡት ጌታዬ (ኃይለ መለኮት) ልጅህን»(2) ቢሆንም ፡ ምኒልክ ባጠገባቸው ከነበሩት መኳንንቶች ጋር ቢገቡና ቴዎድሮስ በፍቅር ዐይን አክብረው ቢቀበሉዋቸውም ፡ የቀሩት መኳንንት እጃችንን ለጠላት አንሰጥም በማለት ቁንዲ ከጓዝ ጋር የሰፈረውን የንጉሥ ወታደር እየወጉ ስላስቸገሩ ፡ ወደ

* የቴዎድሮስ ቃሉ ትክክል የሚያደርገውም ሁሉ በሃይማኖት ላይ የተመሠረተ ነው ።
1 ያፄ ቴዎድሮስ ታሪክ የራስ እምሩ የእጅ ጽሑፍ አለቃ ወ.ግ.ገጽ 13
2 አለቃ ዘነብ ገጽ 13

አንኮበር መጥተው ምኒልክን ነጥቀው ሊወሰዱ ይችላሉ በሚል ጥርጣሬ በምኒልክና በመኳንንቶቻቸው ሰንሰለት አግብተው ባቸው ነበር ይባላል። የ12ቱ ዓመት ወጣት ምኒልክ፣ እስከዚህ ጊዜ ድረስ አንጉላላ ተወልደው በአንኮበር ሲያድጉ ከጌትነት ኑሮ በቀር የሰንሰለት እስራትን አይተው ስለማያውቁ፣ በደረሰባቸው እስራት ተደናገጠው፣ ሌሊቱን ሲያለቅሱ አድረው ኖሮ፣ ቴዎድሮስ የምኒልክን ግልቀስ በሰሙ ጊዜ «ፍቱለት» ብለው አዘዙ።⁽¹⁾ እንደዚሁም፣ «አባትህ ምን አውርሶህ ሞተን?» የሚል ጥያቄ ከንጉሡ ቢቀርብላቸው፣ ምኒልክ ከታባቸውን አሳዩ። ከታቡም ቢፈታ ብዙ ሀብት ያለበትን ሥፍራ የሚጠቁም ስለ ነበረ፣ በዚያ እየተመሩ ቴዎድሮስና ሹማምንቶቻቸው ብዙ ሀብት አገኙ ይባላል።

በጉጃምና በበጌምድር፣ በስሜንና በወሎም ከአውራጃ አውራጃ እየተዘዋወሩ፣ የአገርን አንድነት ለመመሥረት ዐፂ ቴዎድሮስና ጦራቸው ብዙ የጉዞ ድካም እንደ ተቀበሉ አይጠረጠርም። እሁንም ያን ሁሉ ተራራና ቁልቁለት የሞላበትን የግሼንና የኤፍራታን፣ የመንዝና የግድምን ወረዳዎች ዐልፈው ደብረ ብርሃንና አንኮበር በደረሱበት ሰዓት፣ የጉዞው ፍጻሜ ሆኖ የጸጥታና የሰላም ጊዜ አግኝተው የግረፍ ዕድል አላገኙም። ሊያገኙም አይችሉም። ስለዚህ ንጉሡ ጓዛቸውን በቁንዲ አስቀምጠው፣ ራሳቸው ከቁንዲ አንኮበር፣ ከአንኮበር ደብረ ብርሃን፣ ከደብረ ብርሃን በአታክልትና በጠራ በኩል ዐልፈው ደብረ በግዕ፣ ከደብረ በግዕ እንደገና ደብረ ብርሃን፣ ከዚያ ደብረ ሊባናስ፣ እንደገና ተመልሰው አንኮበርና ጩቶ፣ ከዚያ ወደ ቶራ መስክ፣ የደጋውን ብርድና የቆላውን መቀት ችለው፣ ያለ ዕረፍት ሲዘዋወሩ የጦር አለቆቻቸው እነ ራስ እንግዳ የምኒልክን ጦር ለማባረር የቶራ መስክን፣ የትምብቢትን፣ የምንጃርን፣ የቡልጋንና የአሳግርትን፣ ያን የመሰለ ዳገትና ቁልቁለት ወርደው፣ ድልድይ የሌላቸውን ወንዞች በመሸገር፣ ቆንጥር የመላበትን ጫካ በመተላለፍ እስከ በረሽት በረሃ መድረሳቸውና ምኒልክን ከነመኳንንቶቻቸው ወደ ቴዎድሮስ እንዲገቡ በጦር ኃይል ማስጨነታቸው

1 ሳይጠረጠር የቀረው የባላቱን ጌታ ገዳይ መጽሐፍ ገጽ 38—39

የመንፈሳቸውንና የጉልበታቸውን ጽናት፣ ለጌታቸው ለቴዎድሮስ ያላቸውን ፍጹም ታዛዥነትና ታማኝነት ያሳያል። በምሥራቅ በኩልም አገር አሰሳ፣ ቀለብ ፍለጋ መርድ አዝማች ሰብስቲ ወደ ከተሙት ወደ ሐራምባ እጅሁ የራስነት ማዕረግ በመሸከም የሚወጡት፣ የሚወርዱት እንግዳ መላካቸውን ዘነብ ጠቅሰው ታል።

የዚህኛውም የሐራምባው የጉዞ መሥመር እንደዚያው እንደ በረሽት ባይጠነክርም፣ ከደብረ ብርሃንም ቢሆን ከአንኮበር ለተነሣ እንግዳ ጦር ጉዞው በጣም አስቸጋሪ ነው። በሐራምባና በአንኮበር መካከል ብዙ ውጣ ውረድ ያለበትን ተራራማ ሥፍራ መውረድ፣ በአልዮ አምባ አካባቢ ያለውን የአዳልን በረሃ ማቋረጥ፣ የመንጥትን ወንዝ ተሻግሮ እንደገና ሽቅብ ወደ ሐራምባ መውጣት ያስፈልጋል። በዚህም ላይ አሁን ያሉበት ከገዳር እስከ የካቲት ወር ያለውም ጊዜ ቀን ሐሩሩ፣ ሌት ቁሩ ከጦርነትና ከውጣ ውረዱ የድካም ጉዞ ጋር ከባድ ነው።

በዚህ ምክንያት፣ ከቤተሰቡና ከቤቱ ተለይቶ ከጉጃም፣ ከዳምት፣ ከበጌምድር፣ ከጋይንት ከስሜንና ከወሎ የመጣው ጦር ወጊያ ብቻ ሳይሆን የጉዞው ውጣ ውረድ ስለ መረረው፣ ግንገራገሩን አለቃ ዘነብ በጽሑፋቸው ላይ እንደዚህ ሲሉ ጠቅሰውታል። «.....ራስ እንግዳን ወደ ምሥራቅ ከመርድ አዝማች ሰብስቲ ከተማ ሐራምባ ቀለብ (ለመጫን ወይ ለመዝረፍ) በሰደደቸው ጊዜ ከንጉሡ ጋር የቀረው ወታደር እንዲህ ብሎ አንገራገረ። «እነዚህን አስቀድሞ መስደዱ እኛንም በኋላ እየሩሳሌም ወስዶ ሊያስፈጀን ነው» ሲሉ ሁለት ወታደሮች ሌሊት አንኮበር ላይ (ጉረቤላ) ከአፋፋ ሆነው፣ «ለዚህ ንጉሥ ለቴዎድሮስ ዕንጨት የሰበረ፣ ወሃ የቀዳ፣ ሣር ያጫደ፣ የተከተለውም ወጉዝ ይሁን። ይህ ቃል የአቡነ ሰላማና የዕጩጌ ወልደ ማርያም ነው» እያሉ ገዘቱ። በዚህ ጊዜ ዐፂ ቴዎድሮስ ብዙ ሠንጋ ታርዶ ግብር ሊበላ ሲል፣ ግማሹ ወደ ግብር ተጠርቶ የቀረው ቀለብ እንዲያመጣ ወደ ሐራምባ ሒድ በተባለ ጊዜ

«እግዚአብሔር እግዚአብሔር» እያለ በመጮህ እምቢታውን ሲያሰማ ቴዎድሮስ ወደ ጨፋ ወርደው(*) ጠበንጃና ጦራቸውን እንደ ያዙ ከፈረሳቸው ላይ ወጥተው፡ «የኔ የሆንህ» ብለው ታማኝንና ታዛዥን ከለዩ በኋላ በቁጣና በብስጭት ከሠራዊታቸው ውስጥ በጠበንጃ ሰደፍ የመቱት፡ ጦር ወርውረው ጠበንጃ ተኩሰው የሳቱት እንዳለና በዚህም የትርምስ ጊዜ ግማሹ ሲመታ የቀረውም ሲሸሽ በመካከሉ አቡነ ሰላማና ዕጩ ወልደ ማርያም እንደ ገላገሉ፡ ከዚያም ንጉሡ እንደ ተበላጩ ወደ ቶራ መስክ መውጣታቸውን ያመለክታሉ ።⁽¹⁾

እነዚያም በጳጳሱና በዕጩው ስም ሲገዝቱ የነበሩት ወይም በዚህ የግዝት ዐድማ የተገኙት ንጉሡ ወደ ቶራ መስክ ከወጡ በኋላ፡ በሰላይ ተይዘው ቀርበው በአደባባይ የተፈረደባቸውን ዐርባ ስምንቱን ሰዎች በጥይትና በጉራዴ እያስመቱ አስገደዷቸው ። ከዳምት የመጡና ከህጎች፡ ቅስና ሳይኖራቸው በጳጳሱ ስም የገዝቱት ግን፡ እንደ ታሰሩ ተቀመጡ ። አባ ሰላማ «የዚህ ክፍል ጉዳይ የእኔ ነውና ለእኔ ይስጡኝና ልቅጣቸው» ቢሉ፡ ንጉሡ ተናደዋልና አልተቀበሏቸውም ።

ከዚህ በኋላ፡ በቶራ መስክ ወደ ደብረ ብርሃን ሔደው፡ ከነ አቶ በድሉም ከራሳቸውም መኳንንት ጋር መክረው ዘክረው፡ ከዚህ በፊት «በየአባትህ ግባ» ብለው በወወጁ ጊዜ ሰጪ ደስ ብሎት «ያባቴ ሹመት፡ ያባቴ ርስት ይገባኛል» እያለ በየምክንያቱ የቀረበት ሁሉ መግትና ክርክር በማንሣቱ፡ ችግር ተፈጥሮ ነበርና ለጉጃምና ለቤጊምድር ሕዝብ «ኢያሱ የደነገጉት ይርጋ» እንዳሉ፡ አሁንም ለሸዋው «የሣህለ ሥላሴ ሥርዓት ይርጋ» ሲሉ እንደ ወሰኑ ይነገራል ። እንደዚሁም በሸዋ፡ «ቀድሞ አንዱ በገደለ ቤተዘመዱ እየተያዘ ይጉላላል፤ ይወረሳል» ማለትን ስለ ሰሙ፡ «በጊድልም ገዳዩ ይመት እንጂ ዘመዱ በግድያ ካልመከረ፡ በጠቡም ላይ ካልነበረ (ካልተባበረ) አይመት» ብለው ዐወጁ ።

* ጨፋ ከአንኮበር ከተማ በደቡብ ምዕራብ በኩል 5 ኪሎ ሜትር ያህል ቆልቆል ወርዶ የሚገኝ ጨፈጨፍ ሚዳማ ሥፍራ ነው ። አንኮበር ተራራግና ወጣጉብ ስፍራ ስለሆነ፡ ምናልባት ብዙው ጦር ሠራዊት የሰፈረው ከእዚህ የጨፋ ሚዳ ላይ ነው ግለት ነው ።

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 24 — 25

ሸዋን በዚህ ዐይነት ከጉንደር ከማዕከላዊው መንግሥት ጋር ካገናኙ ወዲህ ላንደኛው ለንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ልጅ ለኃይለ ሚካኤል ከጥንት እንደ ነበረው ሥርዓት የመርድ አዝማችነት ማዕረግ ጨምረው የሸዋን ጠቅላላ ግዛት፡ ላቶ አንዳርጋቸው የጦር አበጋዝነቱን ከሾሟቸው በኋላ፡ ምኒልክን በቢትወደድ ውቤ ጠባቂነት እንደ ያዙ ከደብረ ብርሃን በጠባሴ ኮሶ፡ በሰላይሽ፡ በዋዩ፡ በጅሩ አፋፍ እየተጓዙ እንደ ደረሱ በመራቤቱ ሊያልፉ ነው እየተባለ ከተወራ በኋላ፡ ይኸኛው መሥመር ቀረና ወደ ግራ ቀና ብለው በሰላሌ፡ በጃርሶ አድርገው ደብረ ሊባናሰን ተሳልመው አባይ ደረሱ ። ሠራዊቱ በውጥ ጥም ተቃጥሎ ነበርና በጥም ባረረ ጉሮሮው በጥድፊያ ሲጠጣ ብዙ ሰው ሞተ፤ እንደ ልብ የሚያሻግርም መልካ እየጠፋ፡ የአባይ ወንዝ አንዳንድ ሰውና ከብት እየቀማ ማስቀረቱ፡ ፈንግል የሚባለውም በሽታ ተነሥቶ የነበረው በዚሁ ወቅት እንደ ነበር ይወሳል ።

በዚህ ሁሉ ችግር መካከል፡ ንጉሡና የሠራዊታቸው እጋ ማሽ ወንዙን ተሻግሮ ከማዶው እንዳለ የወዲህኛው እስኪሻገር ድረስ እዚያው እዳር ሆኖ ሠራዊቱ ተጠቃሎ ከተሻገረ በኋላ ከዚያ ተነሥተው ጉጃም ሲገቡ እነዚያን «ለዚህ ንጉሥ ሣር አትጩድ፤ ወጥም አትቅዳ፤ አትከተለው» እያሉ ሲገዝቱ የተያዙትን ሁለቱን የዳምት ተወላጆች በዘመዶቻቸው ፊት እጅና እግራቸውን እያስቆረጡ በስቅላት ቀጧቸው ። ከዚህ በኋላ ለጉጃም ግዛት ራስ እንግዳን ሾሙ፡ ለቢትወደድ ውቤም በዚሁ በጉጃም እንድ ከፍለ ሀገር ሰጥተው፡ በየመንገዱ የሸፈተውን እየቀጡ፡ ለታመነው ሹመት እየሰጡ፡ በአራት መከራክር፡ በደምበጫ፡ በአመዳሚት፡ በሚዛን፡ በደብረ መይ (መዊዕ)፡ በአምባ ጫራ በኩል ዐልፈው፡ ደብረ ታቦር ደርሰው፡ እያረፉም ውሳኔም እየሰጡ ሰንብተው ከሸዋ በየካቲት ወር የተነሡት በሐምሌ ወር ጉንደር ገቡ ።⁽¹⁾

ከአንኮበር ከመነሣታቸው በፊት፡ ወይዘሮ ትደነቂያለሽ የሚባሉትንና በደም ግባት የተዋበትን የንጉሥ ኃይለ መለኮትን ባለቤት ቴዎድሮስ አይተዋቸው ነበር ። ኃይለ መለኮት

1 አለቃ ዘነብ ገጽ 25—27 ። አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 14—20 Histoire Pol. Rel. J. B. Coulbeaux vol. 11, p. 421

ከትደነቂያለሽ በፊት ከምኒልክ እናት፣ ከወይዘሮ እጅጋየሁ ጋር ይቀመጡ ነበር ። በኋላ ግን፣ የኝህ ሴት የቁንዥና ውበት ስለ ባሰባቸው፣ እጅጋየሁን ትተው እርሳቸውን አግብተው ይኖሩ ነበር ። ቴዎድሮስ አንኮበር በነበሩበት ሰዓት የባላቸው ሞት ያሳዘናቸው ሴትየ፣ አሸናፊውን ቴዎድሮስን እጅ መንሣት ግዴታ ሆኖባቸው ቀርበው እጅ ሲነሡ፣ ንጉሡ «ከእኛው ጋር ወደ ጉንደር እንሒድ» ቢሏቸው ሴትዬዋ በትሕትና፣ «ጃንሆይ አሁን አብሬ ለመሔድ አልተዘጋጀሁም ። በኋላ ተዘጋጅቼ ሰጪርስ በትግሬ በኩል ዐልፈው፣ አክሱምን ተላልሜ ወደ ጉንደር እንድመጣ ይፍቀዱልኝ» ብለው አስፈቀዱ ።

ወጣቷ ወይዘሮ ትደነቂያለሽ ስንቃቸውን በደንብ አዘጋጅተው ከጨረሱ በኋላ፣ ወደ አክሱም ሔደው በልባቸው እንደ ተመኙት፣ የጸዮን ማርያምን ቤተ ክርስቲያን ከተሳለሙ በኋላ፣ ‘ከኃይለ መለኮት ወዲያ ዓለም አልሻም’ ብለው ከአክሱም ወደ ምጥዋ ሔደው፣ በብዙ ችግር መርከብ ፈላልገው ወደ ኢየሩሳሌም በመጓዝ ከዚያ በምነና ተቀምጠው፣ እዚያው ሞተው በኢትዮጵያ ገዳም ተቀበሩ ።⁽¹⁾

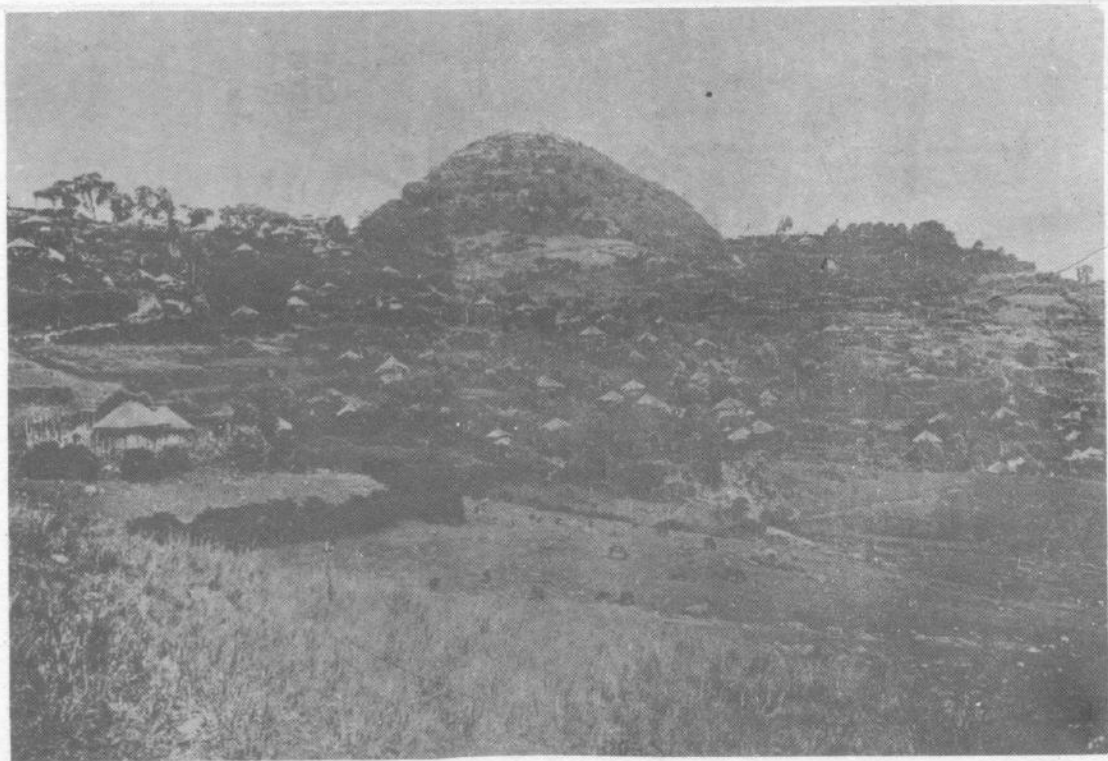
የዚህም ወሬ ቆይቶ ላፂ ቴዎድሮስ ይደርሳቸዋል ። በዚያው ወቅት የንጉሥ ኃይለ መለኮት እናት፣ የመራቤቴዋ ባላባት፣ አሮጊቷ ወይዘሮ በዛብሽ ላፂ ቴዎድሮስ የትውልድ አገራቸውን የመራቤቴን ወረዳ ሹመት እንዲሰጧቸው የልመና ማመልከቻ ጽፈው ሲደርሳቸው፣ የሁለቱ ሴቶች ሁኔታ በጣም ይገርማቸውና ኃይለ ቃል ያለው ዐረፍተ ነገር መወርወር የሚያውቁት ቴዎድሮስ ለአካባቢያቸው፣

«አያችሁ ጉድ፣ የሚስት መናኝ
የእናት ሹመት ለማኝ» አሉ ይባላል ።

1 የሕይወት ታሪክ — ብላታ ገፋይ ወልደ ሥላሴ ገጽ 40

ንጉሥ ኃይለ መለኮት ሣህለ ሥላሴ
(ከለቲር ዱ ሞንድ መጽሐፍ)

የአንኮበር ከተማ
(ከአባ ግስያስ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ዐሥራ ስድስት

የእቴጌ ተዋበች ዐሊ ዕረፍተ

እቴጌ ተዋበች፡ ከወሎና ከየጁ ባላባቶች የዘር ግንድ የወረዱ ባላባት ናቸው ። አባታቸው ራስ ዐሊ የመጨረሻው መስፍን አያታቸው እቴጌ መነን መሆናቸውን ባለፈው አንብበናል ። የእቴጌ መነን አባት ደጃች (ወይም ይማም) ሊበን የወረረመኑና የውጫሌ ባላባት ናቸው ። አሁንም ዐመዴ በሽር የቴዎድሮስን ዐይን አላይም ብሎ፡ በወሎ ላይ ቴዎድሮስ የማይጠመድ የሺ ፍታ ባላጋራ ሆኖ የሚያወከው ለእቴጌ ተዋበች አባት ለራስ ዐሊ የአጉት ልጅ ነው ። እቴጌ ተዋበች ግን፡ ገና ቴዎድሮስ በሽፍት ነትና በደጅ ጥናት ላይ እንደ ነበሩ ከተጋቡ ዝምሮ እነዚህኑ ሁሉ የባላባትና የሚያኮሩ ዘመዶቻቸውን እርግፍ አድርገው በመተው፡ ዕድላቸውን ከባለቤታቸው ጋር ያስተላለሩ ታማኝ የጓደኛ ባለቤት ሆነው ኖረዋል ።

የታመኑላቸው ካሣ፡ ንጉሠ ነገሥት በመሆናቸው እርሳቸውም የእቴጌነት አክሊል ቢቀዳጁም ያባ ታጠቅ የቴዎድሮስ ሕይወት ሁል ጊዜ ዙረት፡ ሁል ጊዜ ጦርነት ስለሆነና በአብዛኛውም ዙረትና ጦርነት እቴጌይቱ ንጉሠ ነገሥቱን መከተል ስለ አለባቸው፡ በዘመናቸው ከገጠማቸው የተድላና የደስታ አዱኛ፡ የሰላምና የጸጥታ ጊዜ በዙረት፡ በሁካታ፡ በሥጋትና በጭንቀት ያሳለፉት ጊዜ መብለጥ አለበት ። በያለበት የሚፈነዳውን ሽፍትነት ለመደምሰስ ንጉሡ በተጓዙ ቁጥር፡ «ያሸንፉ ይሆን ወይስ ይሸነፉ ይሆን? ተመትተው ይወድቁ ይሆን ወይስ ይድኑ ይሆን?» እያሉ መሸበር የሚስት ሁሉ በተለይ እንደ ተዋበች ዘመዶቿን ለባሏ ፍቅር በሠዋች ዘንድ የበለጠ ዐይነተኛው ዕድል ነው ።

በ1851 ዓ.ም. ንጉሠ ነገሥቱ፡ ዐመዴ በሽርን ለመውጋት ወደ ወሎ ሲመጡ እቴጌይቱ—እንደ ታመመ በአልጋ ይጓዙ ነበር ።

ለአየር መለወጥም ተብሎ ወደ ወረሂመኑ ወስደዋቸው ነበር ። ነገር ግን ፡ ሕመማቸው እየጠነከረ ሔዶ በነሐሴ 13 ቀን ማረፋቸውን አለቃ ዘነብ እንዲህ ሲሉ ጽፈዋል ። «...ንጉሥ ቴዎድሮስም... ወደ ወሎ ተጓዙ ። ይቲጌ ተዋበች ታመው ነበር ። ከዐርብ ገበያ ዝምሮ በአልጋ ላይ ይጓዛሉ (ይጓዙ ነበር) ። በወርታ ሰኔ ወረሂበኖ(*) መቅደላ ደረሱ ። ከጋይንት ዝምሮ እስከ ወሎ ድረስ ፈረስ በቅሎው አህያውም አለቀ ። ...ሰጪም ተርቦ ነበር ።... ወደ ዐመዴ በሽርም ገሠገሡ ። ሳያገኙት ተመለሱ... ። በነሐሴ 13 ቀን ረቡዕ ማታ ይቲጌ ተዋበች የንጉሥ ቴዎድሮስ ምሽት (ሚስት) ከዚህ ዓለም መከራ ዐረፉ... »

ንጉሡ ሕመምተኛዋን ባለቤታቸውን በአልጋ እያስጓዙ እርሳቸው ወደ ወሎ ሔደው ፡ ዐመዴ በሽርን ለማደን ከመቅደላ ብዙ ጉዞ አድርገው ፡ የበሽሉን ወንዝ ተሻግረው ግራኝ ሚዳ በሰፈሩበት ሰዓት ሴትየይቱ ስለ ዐረፉ ፡ ቴዎድሮስ በታላቅ ሐዘን ላይ እንዳሉ ከግራኝ ሚዳ የእቲጌ ተዋበችን ሬሳ ወደ መቅደላ ለመመለስ አስበው ነበር ። የዘመኑ ሁኔታ ደግሞ ንጉሡ ከነሡ ራዊቱ ባንድነት መኖር ፡ ባንድነት መጓዝ እንጂ አይለያዩም ። ንጉሡ ፡ በተለይ እንደ ቴዎድሮስ ያለው ፡ ከጦር ሠራዊቱ ተለይቶ ቢገኝ ለሕይወቱ አደገኛ ነው ። ከንጉሡ ተለይቶ ረዘም ላለ ጊዜ የቆየ ጦርም ፡ መንፈሱን አንድ ባላንጣ ሰባብኮ ሊያሸፍተው ይችላል ።

በዚህ ምክንያት ፡ አሁን ቴዎድሮስ ጦራቸውን እንዳስከተሉ የተዋበችን ሬሳ ከግራኝ ሚዳ ወደ መቅደላ ሊመልሱ ነው ተብሎ ሲወራ ፡ ወታደሩም ከብቱም በዚህ ወቅት በተነሣው ረጋብ ተበሳጭቶ ማንገራገሩን ሲሰሙ ፡ ቴዎድሮስ የወታደሩ ችግር ስለተሰማቸው ወደ መቅደላ የመጓዙን ነገር ከተነሡ በኋላ እርግፍ አድርገው በመተው ፡ የእቲጌይቱን ሬሳ በሣጥን አድርገው ከጓዘ ጋር ባለው የድንኳን ቤተ ክርስቲያን አስቀመጡት ። ንጉሡም እቲጌይቱ ከታመሙበት ጊዜ ዝምሮ ጥሬ ሽምብራ እየተመገቡ አዳራቸውም በጸሎት ከቤተ ክርስቲያን ውስጥ እንደ ነበረ አለቃ ዘነብ ጠቅሰውታል ።

* በዛሬ እነጋገር ወረሂመኑ

የሆነ ሆኖ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ከራሳቸውም ፡ ከቤተሰባቸውም ዕረፍትና ሰላም ያገራቸው አንድነት ፡ የማዕከላዊው መንግሥታቸው ጽናት ስለ በለጠባቸው የሚወዷቸውን ፡ ክፉውንና ደጉን ፡ መከራውንና ደስታውን ሲካፈሉዋቸው የኖሩትን የባለቤታቸውን ሬሳ እንደ ያዙ ፡ ሁለት ወር ሙሉ አገር ላገር እየዞሩ ዐመዴ በሽርን ሲያሳድዱ ቆይተው በመጨረሻ በጥቅምት 11 ቀን 1851 ዓ. ም. ግሸን ማርያም ወስደው ባማረ ፍታት ደጀ ሰላሙ ውስጥ አስቀበሩዋቸው ።(*)

እቲጌይቱ ላፄ ቴዎድሮስ ሲናደዱ እንደ እናት መክረው ፡ እንደ ገረድ ሠርተው የሚመግቧቸው የሚስት ጓደኛ ነበሩ ። እንደነሲቀ መኳስ ዮሐንስ የንጉሡ ባለሟል የነበረው ወልዳ ማዬር ንጉሡ በተዋበች እጅ የተሠራውን ካልሆነ በቀር በሌላ ሰው እጅ የተሠራውን እንደማይቀምሱ ፡ የሚጉዳ መጠጥም እንዳይጠጡ ይመክሩዋቸው እንደ ነበረ ገልጾታል ። (1) ስለዚህ ንጉሡም ይኸ ሁሉ ትዝብቷቸው ቀጥሎ ያለውን ገጠሙ ።

«እስቲ ጠይቁልኝ ርቃ ሳትሔድ እቲጌ ተዋበች ሚስት ናት ገረድ» (ሚስት ፡ እናት ፡ ገረድ)

ደግሞ በትልቅ ሰው ልጅነታቸውና የንጉሥ ሚስት በመሆናቸው ላይ በእጅ ሥራ በኩል ባለሙያ ስለ ነበሩ ፡ አሁንም የደስታም የሐዘንም ግጥም ለመግጠም ችሎታ ያላቸው ንጉሥ ፡

«እጅግ ሥራ ዐዋቂ ትናንትና ሞተች መድኃኒቱን ምሳ ታበላኝ ነበረች»

ብለው ገጥመዋል ።

እቲጌ ተዋበች ፡ ዐፄ ቴዎድሮስን ገና ልጅ ካሳ ሲባሉ ካገቧቸው አንሥቶ ፡ ሞት እስኪለያያቸው ድረስ ካጠገባቸው አልተለዩም ። ዕድላቸውም ከባላቸው ጋር የተያያዘ በመሆኑ ፡

* በቅድሚያ ሐይቅ ደሴት ከደጃ ሰላሙ ተተብረው ቆይተው ነበር ።
1 Ten Years With King Theodore - pp. 78 - 79

ዐፄ ቴዎድሮስ ካያታቸው ከእቴጌ መነን ወይም ካባታቸው ከራስ ዐሊ በተዋጉ ጊዜ፣ ላባታቸውና ላያታቸው አድልተው ከባላቸው ከዐፄ ቴዎድሮስ አልተለዩም ።

ነገር ግን፣ እቴጌ ተዋበች ምንም እንኳ ካባታቸው ባላቸውን መርጠው ቢቀመጡ አስፈቅደውም ቢሆን፣ በስውርም ቢሆን የሚያስፈልጋቸውን ሁሉ እየጠየቁ አሉበት ድረስ ይልኩላቸው ነበርና፣ አባታቸው ራስ ዐሊ የልጃቸውን ሞት በወሎ በረሃ እንዳሉ በሰሙ ጊዜ፣ መሪር ሐዘን አዝነው ቀጥሎ ያለውን የልቅሶ ግጥም ገጠሙ ።

«ጠጅ አማረኝ ሰላት ማሩን ታስጭናለች
ራብኝም ሰላት እህሉን ታስጭናለች
በረደኝም ሰላት ሸማ ትሰዳለች
ሌባዬ ተይዛ ባልጋ ትሔዳለች
የት አባቷን ዐውቃ ታሳዝነኛለች ።
የጣቴን ቀለበት አንተ አድርገው ካሣ
በኔማ ጣት (በኔ ማጣት) ገብቶ አስጨነቀኝላ ።»⁽¹⁾

1 አለቃ ዘነብገጽ 36—37፣ አለቃ ወልደግርግም ገጽ 21—22
አለቃ ዘነብ የእቴጌ ተዋበችን ሞት ከሰይፉ ጦርነት በፊት እስ
መስለውታል ። ወልደግርግምና ብዙ ጸሐፊዎች ከሸዋ መልስ
አድርገው ጽፈውታልና መሠረት ያደረግነው ይኸንኑ ነው ።

ምዕራፍ ዐሥራ ሰባት

የሣልሳይ ዮሐንስ ዕድል፣ ለናፖሊዮን ሣልሳይ የጻፉት ደብዳቤ

ምንም እንኳን የንጉሠ ነገሥትነት ሥልጣናቸው በነራስ ዐሊ ቢገፈፍም፣ ለዐፄ ቴዎድሮስ የነጋሢነት አባት ዐፄ ዮሐንስ ሣልሳይ ናቸው። የዮሐንስም ዘር ከላይ ከጉንደር ነገሥታት በቀ ጥታ የመጣ ነው። አወራረዱም ባንድ መሥመር ከዚህ እንደሚ ከተለው ይሆናል ።

ዐፄ ፋሲል፣ ዐፄ ዮሐንስ አንደኛን (ጳድቁን) ዮሐንስ ዐፄ ኢያሱ አድያም ሰገድን፣ ኢያሱ ዐፄ በካፋንና ዐፄ ዮሐንስ ሁለ ተኛን፣ ዮሐንስ ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስን፣ ተክለ ጊዮርጊስ እኝህን ዐፄ ዮሐንስ ሣልሳይን ይወልዳሉ። በዘመነ መሳፍንት የድብል ቅልቅ ዘመን አንዱ መስፍን ሲያነግሣቸው፣ ሌላው ሲያባርራቸው አባታቸው ተክለ ጊዮርጊስ ስድስት ጊዜ ወደ ዙፋን ከወጡ በኋላ፣ ስድስት ጊዜ ከዙፋን ተባርረዋል። ግዕዝኛው መጽሐፍ «ተፋጸሚ ተመንግሥት ተክለ ጊዮርጊስ» ይላቸዋል ።

አሁን ደግሞ፣ የራስ ዐሊ እናት ወይዘሮ መነን ከልጃቸው ከራስ ዐሊ ጋር በመስማማት፣ የእቴጌነት ዘውድ ለመድፋት ሲሉ በዙፋን የነበሩትን ዐፄ ሣህለ ድንግልን አባረው፣ ዮሐንስን በዙፋን አስቀምጠው እንደ አነገሡዋቸው ባለፈው አንብበናል። ከዚያ ወዲህ ባልና ሚስቱ ስምምነት ስለአጡ፣ ዮሐንስ በቅያሚ ስሜን ወደ ደጃዝማች ውቤ ዘንድ ሔደው እንደ ተቀመጡ ውቤና ዐሊ በመካከሉ ሲታረቁ ዮሐንስም ተመልሰው ከባለቤታቸው ከእቴጌ መነን ጋር በስምምነት ተቀመጡ። ቀጥሎ መነንም፣ ዐሊም በደጃዝማች ካሣ ተሸንፈው በነበሩበት ጊዜ ዮሐንስም ከተሸና ፈዎቹ ጋር ትንሽ ጊዜ እንደ ቆዩ ከነዚያ ተለይተው ለብቻቸው ተቀመጡ።

ዐፄ ቴዎድሮስ በጳጳሱ በአቡነ ሰላማ ተቀብተው ሲነገሡ ከበዓሉም ሳይካፈሉ፣ ከጳጳሱም ጋር ሳይገናኙ ገርበብ ብለው ለብቻቸው በተቀመጡበት ጊዜ፣ «ከኔ አባት (ከአቡነ ሰላማ) ጋር ለምን አይተባበሩም? እስከ አሁንስ ለምን ሐደው ሳይገናኙቸው ቆዩ?» የሚል ተግሣፅ ከቴዎድሮስ ስለ ደረሰባቸው፣ በፍርሃት ጭምር ከዕጩ ወልደማርያምና ከቄስ ዐፄ ገብረ መድኅን ጋር ሐደው ከጳጳሱ ጋር ተገናኙ።⁽¹⁾

የሆነ ሆኖ፣ አንድ ጊዜ ዘውድ ደፍቶ በይፋ የነገሠ ሰው ከዙፋኑ ወርዶ ከቤተ መንግሥት ከተባረረ በኋላ አኗኗሩ አስቸጋሪ ይሆንበታል። እዚያው የነጋሢ ዘሮች በግዙብ የሚቀመጡበት ወሀኒ አምባ ሆኖ በድርጎ ካልኖረ በቀር እንደ ልቡ ማናቸውንም ሥራ ሠርቶ፣ ትምህርትም እንደ አለው እንደ ተራ ካህን እቤተ ክህነት ገብቶ እያገለገለ ወይም ገበሬ ሆኖ እያረሰ፣ ነጋዴም ሆኖ እየነገደ መኖር አይችልም። ይኸን ቢያደርግ ትርፉ የተመልካች መሣቂያና መሣለቂያ መሆን ነው።

በዚህ ምክንያት፣ ዕድለ ቢሉ ሣልሳይ ዮሐንስ ቀደም ባለው ጊዜ በቤንምድርም፣ በትግሬም ከነበሩት በተለይ ከምንሲኞር ደጃቤቢስና ከነአባ ገብረ ሚካኤል፣ ዕውቂያ ነበራቸውና በነርሱና በፈረንሣዮች ምክር ተመርተው የእርዳታ ገንዘብ ለመለመን ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ደብዳቤ ለፈረንሣዊ ንጉሠ ነገሥት ለናፖሊዮን ቦናፓርት (ሙሉ ስሙ ሻርል ሉዊ ናፖሊዎን ቦናፓርት) እንደዚህ ሲሉ ጽፈዋል።

«ዛቴ ጠማር ዘተፈነወት እምኃበ ንጉሥ ዮሐንስ ፤ ትብጻሕ ኃበ ንጉሥ ሉዊ ናጶልዮን ፤ እንዴት ነዎ? ደህና ነዎን? እግዚአብሔር በቸርነቱ ባባቴ መንግሥት አስቀምጦኝ ነበረ። ኋላ ግን ፈቃዱ ባይሆን ሻረኝ። ዛሬ ተቸግሬ ተቀምጫለሁ። ምግቤን እንደ ተቻለዎ ይርጠቡኝ። በኛ አገር ሥራት ንጉሥ ከተሻረ በኋላ ከቤቱ ይቸገራል እንጂ፣ ከሰው ቤት አይሔድም፣ ተርቤ አለሁ። ይኸንን ያስላከኝ ምክንያት የዮሱስ ክርስቶስ፣ የእግዚአብሔር ማርያም ልጆች ከሆነ (ከሆንን) አንድ ነነ ብዬ ነው እንጂ ከዚህ ቀደም መተዋወቅ (ዕውቂያ) ኖሮኝ አይደለም።

እግዚአብሔር ይዕቀብከ ተ አሚን»⁽²⁾

ደብዳቤው ቀንና ዓ. ም. አልተመለከተበትም። ፕሮፌሰር ሩበንሰን እንደ አውሮፓ አቆጣጠር 1854 ዓ. ም. ላይ መድበው ታል። ይኸም በኛ ወደ 1847 ዓ. ም. ላይ ይሆናል። ይኸውም ማለት ዐፄ ቴዎድሮስ በነገሡ በሁለተኛው ዓመት መሆኑ ነው። ይኸም ዓመት ዐፄ ቴዎድሮስ የማሳመን ፊታቸውን ወደ ወሎና ወደሸዋ የመለሱበት ዓመት ነው። ለዚህም ደብዳቤ ናፖሊዮን ሣልሳይ መልስም መስጠቱ፣ እርዳታ መላኩም ተመዝግቦ አልተገኘም።

1 Vieende Dell' Ethiopia E Delle Missioni Catoliche Al Tempi Di Ras Ali..... Conti - Rossini - pp. 29, 31, 40, 42.
2 Correspondence and Treaties 1800 - 1854 Edited by Jenven Rubenson Document no. 185 p/248.

ምዕራፍ ዐሥራ ስምንት

ዐፄ ቴዎድሮስ የቤተ መንግሥትንና የቤተ ክህነትን ሕግ እንዳቀመጡ
ሸዋ በላቤት ሰይፉ መሪነት እንደ ሸፈተባቸው

ዐፄ ቴዎድሮስ ጉጃምን ፡ ቤገምድርን ፡ ትግረን ፡ ወሎንና
ሸዋን በመላው በኃይልና በመሣሪያ ድል አድርገው ፡ ኢትዮጵያን
እንደ ጥንቷ አንድ የንጉሠ ነገሥት አገር ለማድረግ ብዙ ከታገሉ
በኋላ ፡ ሕዝቡ የሚተዳደርበትን የቤተ ክህነትንና የቤተ መንግ
ሥትን ደንብና ሕግ ለማቆም አሰቡ ። በቤተ ክህነት በኩል ከዚህ
ቀደም ከአባ ሰላማ ጋር የተስማሙበትን የተዋሕዶ ሃይማኖት
ከአጽኑ በኋላ ፡ ክርስቲያንም የሆነ ሁሉ ካንድ ሚስት በቀር ሌላ
እንዳያገባ ሲሉ ለዚሁ በመዠመሪያ ለሕዝብ አብነት ለመሆን
ራሳቸው እቴጌ ተዋበችን በቁርባን አድሰው አገቡ ።

በኢትዮጵያ የቤተ ክርስቲያን ባህል ፡ ባንድ ቤተ ክርስቲያን
ውስጥ የሚቀድሱ ቀሳውስት ፡ ማገሌት የሚቆሙ ደብተሮች
ከአለቃው ፡ ከቀኝ ጌታው ፡ ከግራ ጌታው ፡ ከርዕሰ ደብተሩ ፡
ካጋፋሪው ፡ ከመጨረሻው ፡ ከቄሰ ገበዙ ፡ ከጉዝገዥ ጋር ብዙ
ነው ። እነዚህ ደግሞ የሚተዳደሩበት በጥሬ ብር የሚከፈል የወር
ደመወዝ ስለሌለ በዚህ ፈንታ የቅስና ፡ የዲቄና ፡ የግብዝና ፡
የመሪጌትነት ፡ የአልቅና መሬት እየተባለ በቤተ ክህነት አገል
ጋዮች ዘንድ ስለ ተያዘ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ እነዚህ ሁሉ ለመንግሥት
አገልግሎት ስለማይሰጡ ነገሩ ጸጽቷቸው ስለነበረ ፡ «ዝቅ ላለ
አንድ ቤተ ክርስቲያን ስምንኞች ፡ ከፍ ላለ 7 ቀጻኞች ይበቃሉ ።
የቀረው መሬት ወደ መንግሥት ይገባ ወይም ደብተራው ለመ
ንግሥት እንደሌለው ሁሉ ይገባል ፤ አልገብርም ያለ መሬቱን
ይልቀቅና ዐሥራት ፡ በኩራት ፡ ምጽዋት እየተቀበላችሁ ኑሩ»
የሚል ዐዋጅ አወጡ ። ካህናቱ ጳጳሱን ይዘው ፡ «እንዴት
አድርጎ ይሆናል?» የሚል ክርክር አንሥተው ፡ በዚህ ምክንያት
መጽሐፍ ቀርቦ ፡ በካህናቱ በኩል ፡ «ለቤተ ክርስቲያን አንድ

ጊዜ የተመደበው ይረጋል። የሚል ጥቅስ በማቅረብ አንዱ እያ ነበበ ፣ ሌላው እየተረጉመ ከርከር ስላበዙባቸው ንጉሡ ተናደው ደብተሮቹን ፣

«አንድሽ አንባቢ
አንድሽ ተርጓሚ»

ብለው በቁጣ ከጉባኤው ተነሥተው እስከ መሐድ ደርሰዋል።⁽¹⁾ ስማቸው ያልታወቀው ጸሐፊ የዚህን ጉዳይ እንደዚህ ሲሉ አብ ራርተውታል። «ዐጤ ቴዎድሮስ ደብተራና መነኩሴ አይወዱም ነበር። ይልቁንም ደብተራ አይወዱም ነበርና ደብተራን ሲሰ ድቡ ድጉን (ሻሹን) በራሱ ላይ እየታጠቀ (እየጠመጠመ) አይ ዋጋ ፣ አይገብር ፣ ከከተማ ሆኖ የሰው ምሽትና ጋለጥታ እየመ ለመለ (እያማገጠ) ነው ኑሮው። ስለዚህ ራሙን ሁሉ ነቅለው በደብር 5 ልዑካን (ቄሰና ዲያቆን) ይበቃሉ ፤ ከፍ ላለ ደብርም 7 ቄስ (ቀሳውሰት) ይበቃል ብለው ሠርተውት ነበር። ስለዚህ ካህን ሁሉ አይወዳቸውም ነበር።»⁽²⁾ በሌላ ቦታ ላይ ደግሞ ፣ አንድ የዳግት ደብተራ ፣ አንድ የእስላም ንጉሥ ያደረገውን ምሳሌ ጠቅሶ ፣ «እስተማሪ (ደብተራ ሊቅ) ይገብር ፣ ሰሞነኛ ይዳን ማለ ትዎ ትምህርት ሲቀር ቁርባን እንደቀረ ፣ እኛን አስተማሪዎችን ገብሩ ማለት ቁርባን ይቅር ፣ ቤተ ክርስቲያን ይዘጋ ማለትዎ መሰለ» ቢላቸው ፣ «እንዳንተ የሚያስተምር ይገብር አላልሁም። ዘንጉን እየጉተተ መንደር ለመንደር የሚዞር አረግራጊውን ነው እንጂ ። አሁንም አንተን የመሰለ ሁሉ ከግብር ይዳን» ብለው ማወጃቸው ተጽፏል።⁽³⁾

በቤተ መንግሥትም ወገን ፣ ሰው ሁሉ በዕለት ተግባሩና በደመወዙ እንዲያድር እንጂ ባሪያ መሸጥ ወይም መሸፈት እን ዳይኖር በጠቅላላው በነገሡበት ቀን ፣ ከዚህ በፊት እንዳወጁት ገበሬም ወደ ርሻው ፣ ነጋዴም ወደ ንግዱ የቀረውም ሰው በየሥ ሬው እንዲመለስ ባዋጅ አስታወቁ። በዚህ ጊዜ የቴዝባ አገር ሰዎች ቀርበው «ጃንሆይ ፣ ሰጧን ሁሉ በየሥራህ ግባ ካሉት

እኛም ከሌብነትና ከሸፍትነት በቀር ሌላ ሥራ የለንምና ይሸንኑ ሥራችንን ይፍቀዱልን» ሲሉ ጥቂት ሆነው አመለከቷቸው። ርሳቸውም በኋላ በነዚህ ሰዎች ላይ የሚፈርዱትን በልባቸው ይዘው ። እኔም ለራሴ ታማኝ ዘበኛ ለመቅጠር የምፈልገው እንደናንተ የዚህ ልማድ ያለውን ጠንካራ ሰው ነው። ይሁን እንጂ ፣ አሁን ያላችሁት ጥቂቶች ናችሁና ሌላ ባዕድ ሳትጨምሩ የዚህ ልማድ ያላቸውን ብቻ አጣርታችሁ ይዛችሁልኝ ኑ» ብለው አሰናበቷቸው።

በዚህ ጊዜ ፣ መኳንንቱ እንደዚህ ያሉትን ሌቦች መግረፍ ነበር እንጂ ፣ ማሰናበት እንዴት ይገባል እያሉ ሲያስቡ ፣ በተባ ለው ቀን ሌቦቹ ተሰብስበው በፈታቸው ቆሙ። ዐፄ ቴዎድሮስም እነሱ ብቻ መሆናቸውን ጠይቀው የአዎንታ ምላሽ እንዳገኙ ፣ በዙሪያቸው የቆሙትን ወታደሮች አዘው በጥይት አንድ ሳይቀር አስደበደቧቸው። ከዚያ ቀን አንሥቶ በንጉሡ ፊት የሣቅና የቀልድ ንግግር በፍጹም ቀረ ይባላል። በእንደዚህም ያለ ቅጣት ጥቂት ዘመን ሰው እንደ ልቡ ወዲያና ወዲህ እያለ ኖረ። በዚያ ጊዜ የነበሩትም የውጭ አገር ሰዎች ፣ እስከ ሩቅ አገር ለአደንም ለሌላም ጉዳይ እስከ ምሽት ድረስ ወዲያና ወዲህ ሲሉ ማንም ይነካቸው እንዳልነበረ ይነገራል። መሬትም የመንግሥት ነው በማለት መኳንንቱንም ፣ ወታደሩንም ነቅለው በደመወዝ ብቻ እንዲተዳደር ሞከረው ነበር።

ከዚህም ጋር ጉልተኛ መሳፍንትን እየነቀሉ ፣ በየአውራ ጃው መንግሥትን የሚያገለግሉና ለርሳቸው የሚታመኑትን እየሾሙ ለመደልደልና ማዕከላዊው መንግሥት እንዲጸና ምኞት ነበራቸው። ለምሳሌ ፣ በጉጃም የሸፈቱትን መስፍንን ደጃች ተድላ ጓሉን ሸረው ፣ ምስፍንና የሌላቸውን የራሳቸውን ታማኝ ራስ እንግዳን ለጉጃም ፣ የሸዋውንም መስፍን መርድ አዝማች ኃይሌን ፣ ወደፊት እንደምናነበው ፣ አስረው ከነጋሢው ከሣህለ ሥላሴ የማይወለዱትን አቶ በዛብህን ሾመው ነበር።⁽¹⁾

ዳሩ ግን ፣ በድል የያዙት አገር ጊዜ እየፈለገና እያንሰራራ የርሳቸውን መሬት ምክንያት እያደረገ ይሸፍትባቸው ዝመር።

1 አለቃ ዘነብ ፲፮ 27—28 ፣ — የሕይወት ታሪክ—ብላታ ገሩይ ወልደ ሥላሴ ፲፮ 38
2 ተዘላ ፲፮ 23
3 አለቃ ወልደ ግርጌ ፲፮ 27—28

1 Hist. Rol. J.B. Coulbeaux Vol. II pp. 425 - 424
የሕይወት ታሪክ ብላታ ገሩይ ወልደ ሥላሴ ፲፮ 27 ፣ 38

ከነዚህም በወሎ እነ በሺር አህመድ፣ በሸዋ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ልጅ፣ የኃይለመለኮት ወንድም አቤቶ ሰይፋ (ሰይፈ ሥላሴ) ባማራ አገር የደጃች ክንፋ ልጅ ጋረድኖ ግንባር ካሣ፣ በጉጃም ተድላ ጓሉና እነ ብሩ ኃይሉ፣ በትግራይ የደጃች ወብ ዘመድ ደጃች ንጉሤ ናቸው። የነዚህም በየሥፍራው መነሣት ከካህናቱ ቅሬታ ጋር እየተሳሰረ፣ እርሳቸው ላቀዱት የአንድነትና አዲስ የመሻሻል አስተዳደር ታላቅ እንቅፋት ሆኖ ነበር። አሁን የአቤቶ ሰይፋን እነሣሥና በርሳቸው ላይ የተደረገውን ዘመቻ በዚህ ምዕራፍ ላይ እናነባለን።

መርድ አዝማች ኃይሌ ካቤቶ ሰይፋ ጋራ ወንድማማች ቢሆኑም፣ ከፍተኛ የሥልጣን ባላንጣነት ስለ ነበራቸው አስረዋቸው ነበር። በኋላ ግን፣ ሰይፋ ከሚስታቸው በስውር ከመብል ጋር በተላከላቸው ሞረድ እግር ብረታቸውን ሰብረው አመለጡ። መርድ አዝማች ኃይሌም፣ ከ1848 ዓ. ም. ዝምሮ እስከ 1851 ዓ. ም. ድረስ ሸዋን ሲያስተዳድሩ እንደቆዩ፣ በዚሁ ዓመት ላይ ቴዎድሮስ የሚሰጥ ያመት ግብርና ገጸ በረከት 1,000 ፈረስ 788 በቅሉ፣ 1,000 ጥሬ ብር፣ ብዙ ሠንጋ በሬ፣ በሺ የሚቆጠር ልዩ ልዩ ሸማና (ልብስ) ዕቃ አምጥተው ለንጉሡ አቅርበዋል። ንጉሡም በዚሁ ተደስተው ከፍ ያለ ግብር (ግብዣ) ለመርድ አዝማች ክብር ካደረጉ በኋላ፣ አቶ ሥራህ ብዙ የሚባል የሸዋ ሰው፣ «የንጉሡን ጠላት የዐመዴ በሽርን መልክተኛ በምስጢር ተቀብለህ እነጋግረህ ሽልመህ አሰናብተሃል» ብሎ ባደባባይ ከንጉሡ ላይ ከሰሳቸው። ለዚህ መልስ መርድ አዝማች፣ «መልክተኛው መምጣቱ እርግጥ ነው። ነገር ግን አይሆንልኝም (ካንተ ጋር አላድምም) ብዬ መልሼዋለሁ» አሉ። በዚህ ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ፣ «እንደዚህ ያደረገን ሰው ምን ያደርጉታል?» የሚል ጥያቄ ለጉባኤው ቢያቀርቡ፣ «ከጠላት ከተላላክ ይቀጣ» ብለው ፈረዱና ወዲያው በፍቅር የተገናኙት መርድ አዝማች ኃይሌ ከንጉሡ ጋር በጠብ ተለያይተው፣ ያሁሉ ያቀረቡት ገጸ በረከት ዋጋ ቢሰ ሆኖ፣ እርሳቸውም ወደ ኮላሽ አምባ ተገዘው ታሰሩ።⁽¹⁾

ከዚህ በኋላ፣ «ለሸዋ ግንን ብንሾምለት ይሻል ይመስለሃል?» ብለው ንጉሡ ከሳሹን ሥራህ ብዙን ቢያግክሩት፣

«አቶ ዳርጌን ቢሾሙለት ሸዋ ደስ ይለዋል» ስለአለ ዳርጌ ተሾሙ። በዚህ ጊዜ ሌላ ከሳሽ አሁንም የሸዋው አቶ ጃራ ብቅ ብሎ፣ «ሥራህ ብዙ ከዳርጌ ጋር ውስጥ ለውስጥ ተግምለው ብርም ሰጥቶታል» ሲል ከሰሳቸው። ዳርጌ «ግንዛብ ከሥራህ ብዙ ተቀብለሃል?» ተብለው በንጉሡ ተጠይቀው «አዎን» ብለው ስለ መለሱ፣ ይኸው እንደ ጥፋት ሆኖ ታሰሩና ሥራህ ብዙ በተግባሩ ታለፈ።

በመጨረሻ ተመክሮ፣ ተዘክሮ ለሸዋ ከነጋሢው ከሣህለ ሥላሴ የግይወለድ ጉበዝ ሰው ይሾም ተብሎ ስለ ተወሰነ፣ በፈተኛው ጦርነት ቆስለው የተግረኩት አቶ በዛብህ ለአበጋ ዝነት፣ አቶ አቦዩ ለአፈንጉሥነት ተሾሙ። «ከርስዎ ሹማምንት መካከል አንድ ሰው እንደ ታዛቢ ይሰጠን» ብለው እነ አቶ በዛብህ ቢያመለክቱ፣ «አሳላፊ ኪዳኑ ይመልከታችሁ» ብለው ሰጥተዋቸው ሦስቱም ጉዟቸውን ወደሸዋ ቀጠሉ። የዚህን ወሬ አቤቶ ሰይፋ ከመርድ አዝማች ኃይሌ እስራት እንዳመለጡ በየቦታው ወዲያና ወዲህ እያሉ ጦር በማሳበር ላይ እንደ ነበሩ ሰሙ። ገና አስቀድሞ እኔ ከደንበኛ ሚስት ከወይዘሮ በዛብሽ የተወለድሁት እያለሁ፣ ከዕቁባቴ ከወይዘሮ ይመኙሻል ቡንኝ የተወለደው ኃይሌ መርድ አዝማች ተብሎ ለምን ተሾመ የሚል ቅሬታና ጠብ ነበራቸው። መርድ አዝማች ኃይሌም ቀድሞውኑ አስረው ያስቀመጧቸውና ከሚስታቸው በተላከላቸው ሞረድ እግር ብረታቸውን ፈትተው ያመለጡት ሰበቡ ይኸው ነው።

አሁን ደግሞ፣ የባሰውን ከሣህለ ሥላሴ ምንም ዘር የሌላ ቸው አቶ በዛብህ፣ ምንም እንኳን የመርድ አዝማችነት ግዕረግ ባይጨመር፣ ተሾመው ወደ ሸዋ መምጣታቸውን ሲሰሙ ባይሆን የወንድሜን የኃይለ መለኮትን ልጅ፣ ምኒልክን መልሰው እንደ ግስቀመጥ እንዴት ለበዛብህ ሰጡት ብለው ከምንጃር እስከ ኤፍራታ ያለውን ምሥራቅ ምሥራቅን እያሳበሩ አንኮበር ገብተው ተቀመጡ። ብዙም የሸዋ ጦር በዙሪያቸው ተሰበሰበ። እነ አቶ በዛብህ በራሳቸው ኃይለ መስፍኑን ሰይፋን ለመመለስ እንደግይቶሉ ተገንዝበው ይድረሱልን ብለው ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ ላኩ።

በዚህ ጊዜ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ በአማራ ላይንት እነ ደጃች ትኩን ለማስገበር ከዚያም በወሎ ከዐመዴ በሽር ጋር የሚዋጉበት

ጊዜ ስለ ነበረ፡ ዐመዴ በሽርም ንጉሡ ሲመጡበት በፍርድ ቤት ከወሎ ወደ በረካማው ክፍል የተሰደደበት ወቅት ስለ ነበረ፡ እዚያው ወሎ ውስጥ እንዳሉ የነበዛብህ መልእክት ሲደርሳቸው በተሉ ገሥግሠው በሰላ ድንጋይ በኩል ዐልፈው በ1852 ዓ.ም. አንኮበር ደርሰው፡ የርሳቸውና የሰይፉ ጦር በኃይል ተደባልቆ ይዋጋዝመር = እቶ ሰይፉ ከቤጊምድር አንድ የጦር አለቃ መጥቶ የሚያዋጋ መስሏቸው ነበር እንጂ፡ የንጉሡ ነገሥቱን መኖር አልጠረጠሩም ነበር። በዚሁ ዓመት በጥቅምት 2 ቀን በተደረገው ጦርነት አንድ ከንጉሡ ጦር ውስጥ የተግረከ ወታደር ከፊታቸው ቀርቦ፡ «አዝማቼ ግን የሚባል ነው» ብለው ቢጠይቁት፡ «እኛንሆይ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ራሳቸው ናቸው» ብሎ በተናገረ ጊዜ፡ «ደንግጠው ጦራቸው ሳይሰማ እርሳቸው ከአንኮበር ትጥር ወጥተው ሸሹ» ጦራቸው ግን፡ ውድቅት እስቲገላግለው ድረስ በርትቶ ተዋጋ» በማለት አለቃ ዘነብ ሲያስገነዝቡ፡ በበኩላቸው አለቃ ወልደ ግርያም ስለዚሁ ጦርነት እንደዚህ ሲሉ በራሳቸው አባባል መዝግበው ይገኛል።

«አቤቶ ሰይፉ፡ ከትጽፋ ውስጥ መቅ ምድር ከሚባለው ነፍጠኛዎን (ነፍጠኛቸውን) ይዘው ጦርነት ዝመሩ ወደ ንጉሡ (ከንጉሡ ጋራ) = በዚህ ጊዜ በሚካሄድ አራዳ አቀበቱ ላይ በታችኛው በነፍጥ እጅግ ሰው አለቀ... ንጉሡም የዚህን ጦርነት በአቤቶ ሰይፉ ቢያዩ እንደነዚህ ያሉት በፊት (1848) ተገኝተው ቢሆን ሸዋን አላያትም ነበር። የወታደርም መያ በአንኮበር ብቻ ይቆጠር አሉ። ነገር ግን፡ የእግዚአብሔር ፈቃድ አልቀረምና አቤቶ ሰይፉ የቴዎድሮስን ወራ (መኖር) ሲሰሙ ሰፍን አላ ሰጩስም ብለው ከተማውን ለቀው ወደታች ወረዱ» ካሉ በኋላ፡ የንጉሡ ጦር ካሸነፈና ሰይፉ ከሸሹ በኋላ ስለ ተደረገው እንደዚህ ብለዋል። «... ይህን ጊዜ የንጉሡ ጦር በከተማው ገብቶ ዘረፈ። ይህ ከተደረገ በኋላ 'ምርኮኛ' የያዘህ አምጣ' ብለው ዐዋጅ ነገሩ። እየተሰበሰበ በመጣ ጊዜ አቶ በዛብህ ተነሥቶ፡ 'ይህ የከዳ ነው፤ ይህ የኛ ነው' ብሎ በሁለት ወገን አቆመ። በዚህ ጊዜ ባለመገኘት(*) እየተጠራ መጥቶ ያንን የከዳ ሰውን ሁሉ ቀኝ እጁን፡ ግራ እግሩን እየቆረጠ ጨረሰ። ይሸን ጊዜ አልቃሽ፡

* ባለመገኘት ግለት ከንጉሣዊው ፍርድ በኋላ፡ እጅና እግር ለመቆረጥ ወይም ለመገደል ተግባሩ ሆኖ የተመደበ ያንድ ከፍል ጭፍራ ነው።

‘ዐፄ ቴዎድሮስ እጅግ ተዋረዱ
የሸዋን ሰው ሁሉ እጅ ነሥተውት ሔዱ’

አለች » (1)

ከሁለቱም ወገን የሞተውን በመገምገም፡ ዘነብና ወልደ ግርያም ይለያያሉ። ዘነብ «ሠራዊትዎን ግባበት አሉ ብዙ ነፍጥ፡ አራት መድፍ፡ ብዙ ዕቃ ተገኘ» ከንጉሡ ጋላ ብሩ የሺ ነፍጥ አለቃ (ሻምበል) የመቶ አለቆች ሁለት ሞቱ። ከጭፍራም አንድ(*) የሚሆን ሞተ። የቆሰለውም በነፍጥ በጦርም ሁለት መቶ የሚሆን ሆነ። ንጉሥ ቴዎድሮስም ከአቶ ሰይፉ የተያዘውን ሰው ሰባት መቶ የሚሆን እጁንና እግሩን ቆረጠት። ያቶ ሰይፉም እናትና እገት ልጃቸውም ተያዙ» ብለው ያለፉትን ወልደግር ያም አጠር አድርገው፡ ከአቶ ሰይፉ ወገን በጦርነት የሞተውን ሳይጠቅሱ ከንጉሡ ወገን በጦርነቱ ላይ አምስት መቶ፡ በጠቅላላው በጦርነትም፡ በመንገድም በማናቸውም የሞተው አንድ ሺ ከሰባት መቶ መድረሱን ያመለክታሉ። ሁለቱም ጸሐፊዎች ከምርኮ በኋላ ተይዘው እጅና እግራቸውን የተቆረጡትን (700) ከመጥቀስ በቀር ካቶ ሰይፉ ወገን በውጊያው ጊዜ በንጉሣዊው ጦር እየተጠቃ ያለቀውን አልጸፉትም። በዚያን ጊዜ እንደ ንጉሡ ወገን በሰይፉ በኩል ያለው ስለማይመዘገብ፡ መጻፉም አስቸጋሪ ይሆን ይሆናል።

በዚሁ ጊዜ ከጦርነቱ በኋላ፡ ከሸዋ ሊቃውንት በጸጋ ልጅ ነታቸው የጸነት ተያዙ። የወታደሩ ክፍል በአቶ በዛብህ አስተናባሪነት እየቀረበ ቅጣቱን ሲቀበል፡ ከሊቃውንቱም ወገን እነ አለቃ እገሌ በጸጋነታቸው ጸንተው የጸጸሱንና የንጉሣችንን ትእዛዝ እፍርሰዋል፡ እነ አለቃ እገሌ ከሰይፉ ጋር ተመሳጥረዋል በመባል እንጉሡና እጳጳሱ ጉባዔ ፊት እየቀረቡ ከተፈረደባቸው በኋላ፡ እነ አለቃ አሥራት፡ እነ አለቃ ወልደ ሥላሴ ተቀጡ። (2) እንደዚሁም አቶ ሰሙ ንጉሥ የሚባሉ ያቶ ሰይፉ ባለቤት የወይዘሮ ገበያነሽ አባት እጅና እግራቸው በተቆረጠበት በዚያው ሰዓት ሞቱ። ያንኮበር አብያተ ክርስቲያናት በፊተኛው ዘመቻ ጊዜ የጸነት ባሁኑ ጊዜ እየተበዘበዙ ተዘረፉ።

1 አለቃ ወልደ ግርያም ገጽ 20—21
* አንድ ያሉት አንድ መቶ ለግለት ይሆን?
2 የባላቴን ጌታ ገሩይ ጽሑፍ ገጽ 77—78

እንደዚህ አድርገው ንጉሡና ጳጳሱ በገብረት በወታደርነትም፣ በሃይማኖትም የተነሣ ብዙ ሰው በመፍጀታቸው እንደዚህ ተብሎ በሁለቱም ላይ ተገጠመባቸው።

«ባለድባብ ንጉሥ፣ ባለጥና አቡን እየዞሩ ፈቷት ኢትዮጵያን» (*)

በዚህ ዐይነት፣ አቶ ሰይፉ የንጉሥ ኃይለ መለኮት ታናሽ ወንድም፣ እንደ ወንድማቸው ላጭር ጊዜም ቢሆን በሸዋ የመንገሥ ዕድል ሳይገጥማቸው በወንድማቸው በመርድ አዝማች ኃይሌ ጊዜ እስራት፣ ባቶ በዛብህ ጊዜ ጦርነትና ስደት ዕድላቸው ሆኖ፣ አሁን ደግሞ በንጉሡ መኖር ተደናግጠው ከአንኮበር ከተማ ሸሸተው በረሃ ለበረሃ እየተንከራተቱ ጨርጨር ገቡ። ወደ ሐረርጌም ለመሔድ አስበው ሳለ፣ አሚሩ እንደማይቀበላቸው ወይም ተቀብሎ እንደሚያገላቸው በመጠራጠር ከጨርጨር ወደ እናታቸው ወደ ወይዘሮ በዛብሽ አገር ወደ መራቤቴ ተመለሱ። ከመራቤቴም ወደ ቦረና(**) ሔደው ከባላባቱ ከአመሮ ዐሊ ጋር ተነጋግረው ወደ መርሐቤቴ (መራቤቴ) ሲመለሱ፣ ለመራቤቴ በፊተኛው ጊዜ እንደ እንደራሴ አድርገው ራሳቸው የሾሙት አቶ ከብረት የሚባል በዚህ በቀውጢው ቀን እምነቱን ከዶ ሚዳ ላይ ተዋግቶ ገደላቸውና ከሁሉም የሥልጣን ውዝዋዜ ተገላገሉ። ከቴዎድሮስም፣ ከበዛብህም አገዛዝ እንድናለን ብሎ በርሳቸው ተስፋ ያደረገው ሁሉ ተስፋ ቆረጠ። አልቃሽም እንደዚህ ብላ የለቅሶ ግጥም ገጠመች።

«የሸዋ መኳንንት እንግዲህ አትልፉ ተመዘ የነበር ተከተተ ሰይፉ» (¹)»

- * ድባብ ለወግ ግዕረግ ከንጉሥ ጭንቅላት በላይ አሸከር ከኋላ ቆሞ የሚደዘው ትልቅ ጃንጥላ ዐይነት ነው። ጥና ዐጠን ከሚለው ግስ የወጣ የዕጣን ግጠኛ ጳጳስም ቄስም በእጁ እያወዛወዘ ዕጣን የሚያጥንበት የቤተ ክርስቲያን መሣሪያ ነው።
- ** ቦረና በወሎ ውስጥ ያለው እንጂ የሲዳሞው አይደለም።
- 1 አለቃ ወልደ ግርዖም ገጽ 21

ምዕራፍ ዐሥራ ዘጠኝ

የግብጽና የኢትዮጵያ ገንኙነት ባዳ ቴዎድሮስ ዘመን፣ የለቡነ ቄርሶስ ጉባኝተ በኢትዮጵያ

ኢትዮጵያና ግብጽ በአፍሪካ እህጉር በመልክዓ ምድር አቀማመጥ ተቀራራቢ፣ ባንድ የአባይ ወንዝ ተጠቃሚ እንደ መሆናቸው መጠን፣ በሁለት የጎረቤት እገሮች ላይ የሚደርሰው የመልካምና የመጥፎ የግንኙነት ውዝግብ በነርሱም ላይ በየጊዜው ደርሷል። በኢትዮጵያና በግብጽ መካከል ከክርስትና በፊት የነበራቸውን ግንኙነት ወደጉን እንተወውና በክርስትና ዘመን ሁለቱም ከምዕራባውያንም፣ ከምሥራቃውያንም አብያተ ክርስቲያናት ተለይተው በተዋሕዶ ሃይማኖት ስለ ተሳሰሩ፣ በሁለቱ እገሮች መካከል የወዳጅነት ግንኙነት እንጂ ምንም የሚያጣላቸው ምክንያት አልነበረም። እንዲያውም የግብጽ፣ የብያና (ሱዳን) የኢትዮጵያ ሃይማኖት አባት ያው በእስክንድርያ መንበር የሚቀመጠው ሊቀ ጳጳስ ስለ ነበረ፣ በነዚህ ሦስት አፍሪካውያን እገሮች ዘንድ ጎብረትና መተሳሰብ ነበር።

በስድስተኛው መቶ ዓመተ ምሕረት በመካ መዲና መሐመድ ተወልዶ በክርስትና ጉን አዲስ የእስልምና ሃይማኖት ከመሠረተ ወዲህ፣ በስባተኛው መቶ ዓ. ም. ላይ በአሚሩ የሚመራው እስላማዊ ጦር ግብፅን በ640 ዓ. ም. እ. አው. አቆ. ሲይዝ፣ ከዚህ ወዲህ ግብጽን የሚገዙት ሡልጣኖች በቀን ብዛት ቁራንን በሼኮቹ አማካይነት እያስተማሩ ቁጥሩ 12 ሚሊዮን የነበረው የግብጽ ክርስቲያናዊ ሕዝብ እብዛኛው እስላም ሆነ። (¹)ኢትዮጵያ ግን፣ ከዐረቦች ወረራ ነጻ ሆና እርቶዶክሳዊ ሃይማኖት እንደ ያዘች የሃይማኖት ልዩነት በሚፈጥረው ቅሬታ በሁለቱ የቀድሞ ወዳጆች መካከል ዐልፎ፣ ዐልፎ ጠብ እየተፈጠረ ይሔድ ዝመር።

1 Coup d'Œil sur la Chronologie de la Nation Egypt. J. Cataui pp. 183 - 189.

ቢሆንም ባንድ ወገን በሠልጣኖቹ ታጋሽነት፣ በክርስቲያኖቹ ግብጻውያን ሃይማኖት አጥባቂነት በቁጥር ከጠቅላላው እስላማዊ ሕዝብ ቢያንሱም፣ ተዋሕዶ ሃይማኖትን የሚያዘውትሩት የግብጽ ወገኖችና የኢትዮጵያ ክርስቲያኖች ግንኙነታቸውን እንደ ያዙ ብዙ ዘመናት ማሳለፋቸውን፣ ለኢትዮጵያ የሚመጣው ጳጳስም ከግብጽ መሆኑን ባለፈው አመልክተናል። በየዘመኑ ቅራኔው ሲከር የኢትዮጵያ ማስፈራሪያ አባይን እዘጋለሁ፣ የሠልጣኑ መሣሪያ ደግሞ ጳጳሳችሁን አልሰድም የሚል ነበር።

በዚህ ዐይነት ውዝግብ የሁለቱ አገር መሪዎች ሲጣሉ፣ ሲዛዛቱ፣ ሲታረቁ፣ ገጸ በረከት ሲለዋወጡ ረዥም ዘመን (12—18ኛው መቶ ዓ. ም.) አሳልፈዋል። የኢትዮጵያ በነጻነት መኖርና የግብጽ በዐረቦችና በቱርኮች በየፈረቃ መያዝ ለጉዳዩ መፍትሔ አላገኘለትም። ከዐረብም፣ ከቱርክም የመጣ ቢሆንም የግብጽ ገዥ እስላም በመሆኑ፣ ለክርስቲያኑ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት የጐረቤት ባላንጣው ከመሆን አልዘለለም።

በነራስ ዐሊ፣ በነደጃዝማች ከንፋ ዘመን ከቱርክ ሠልጣን ተሾሞ መጥቶ፣ መሐመድ ዐሊ በግብጽ ሥልጣኑን ደህና አድርጎ ከመሠረተና ግዛቱንም እስከ ሱዳን ከዘረጋ በኋላ ይኸው መሐመድ ዐሊ ዘለዓለማዊ አጫቃጫቂ የሆነውን፣ ለግብጽና ለሱዳን ከነጭ አባይ የበለጠ ሕይወት የሚሰጠው ጥቁር አባይ የሚመነጭበትን የኢትዮጵያን አገር እይዛለሁ ብሎ ወረራውን እስከ ጐንደር አቅራቢያ ካፋጠነው ወዲህ፣ ባለፈው እንዳመለከትነው፣ የግብጽን አጥቂነት ለመመከት በዘመነ መሳፍንት የነበረው የኢትዮጵያ ደካማ ኃይል በራሱ ሊቋቋም ስለ አልቻለ፣ ወረራው የተገታው በመሳፍንቱ አቤቱታ፣ በእንግሊዞችና በፈረንሳዮች ሃይታ መሆኑ አይጠረጠርም።

መሐመድ ዐሊ፣ ራሱ ከቱርክ የበላይ ገዥነት ለመገላገል በሚመኝበት ሰዓት «ዋና መቀመጫ ከተማውን ፋዞግልንና ስናርን (ሱዳን) አድርጎ፣ «ፈረንጆች ባይከላከሉኝ ኖሮ አበሻን ይገዙ በደንብ ለመከላከል እችል ነበር። በቱርክ ብሽነፍም ይኸው ክፍለ ሀገር (ኑብያና ኢትዮጵያ) ደህና መሸሸጊያዬ ይሆን ነበር» ሲል ተናግሮ ነበር።⁽¹⁾

1 Mili Trenta Cinque Anni-G. Massaya - Vol. I. pp. 72 - 73.

የሆነ ሆኖ፣ መሐመድ ዐሊ በሱዳን አገር ላይ አገዛዙን በማጠንከር የግብጽን አቅዋም ከቱርክ ሠልጣን ቀንበር በመጠኑ ተቃውሞ ለማቅለል በአውሮፓውያን ኃያላን ዘንድ ድጋፍ በማግኘት፣ ግብጽን ከርሱ በፊት ከነበሩት መሪዎች የበለጠ አሻሽሎ በደንበኛ መንግሥትነት እንድትታወቅ ስለ አደረገ፣ በሕዝብ ዘንድ ሙን ኪድ ምስር (የግብጽ ገንቢ) እየተባለ ለመጠራት በቃ። በ1952 ዓ. ም. እ. ኤ. አ. በኮሎኔል ናስር መሪነት የቆመው ሬፑብሊክ እስኪሸራረሩ ድረስ ግብጽን እየተከታተሉ በንጉሥነት ያስተዳድሩ የነበሩት እነ ፋኦድ፣ እነ ፋሩክ የርሱ ዘሮች ናቸው።

መሐመድ ዐሊ፣ በሽምግልና ዘመኑ ለሥልጣን ሳይሳሳ የጉልበቱን መድከም፣ የአዕምሮውን መፍዘዝ፣ የዐይኑን መደንገዝ ተገንዝቦ ልጁ ኢብራሂም በሙሉ ሥልጣን እንደራሴ ሆኖ እንዲያስተዳድር ፈቀደለት። ነገር ግን፣ ኢብራሂም ሥልጣን ካወረሰው ከአባቱ ከመሐመድ ዐሊ በፊት እንደ አው. ቁ. በ1848 ዓ. ም. ሞተ። መሐመድ ዐሊም ግብጽን 43 ዓመት (1805—1848) እ. አው. አቆ. ካስተዳደረ በኋላ፣ ሞተና የልጅ ልጁ አባስ ሥልጣን ያዘ።

አባስም የአያቱን የመገንባት አርአያ በመከተል ፈንታ አፍራሽ ሆነ። ሥልጣን ከጨበጠ ጊዜ ዝምሮ የሃይማኖት መሪዎችን ለማስደሰት፣ ራሱም ለመደሰት ሲል ወደ ሃይማኖት ጉዳይ በማዘንበል፣ የሥልጣኔውን ውጥን ሁሉ እንዲቆም በማድረግ ለመምህርነት የመጡትን ፈረንጆች ሁሉ አሰናበተ። አባቱ ያቃለለውን የቱርክን የገዥነት ቀንበር እንዲመለስ አደረገ። በዚህም የግብጽን በሥልጣኔ አለማደግ ምሁሩና ወጣቱ እያዘነበት ቆይቶ፣ በቤተ መንግሥቱ እንዳለ ሳያስበው በስድብ እያዋረደ ያጉላላቸው የነበሩት የራሱ ዘበኞች አንቀው ገደሉት።⁽¹⁾

አባስ ሲሞት በሥልጣን የተተካው ሰይድ ባሻ የሚባለው አራተኛው የመሐመድ ልጅ ነው። ሰይድ የሹመት አባቱን የአባስን ወደኋላ ጐታች አያያዝ በመንቀፍና ያያቱን የመሐመድ

1 Coup d'Ceil sur la Chronologie Egypt. J. Cataui pp. 363 - 375

ዐሊን አርአያ በመከተል፡ የተባረሩትን ፈረንጆች መልሶ የተቋረጠውን የሥልጣኔ ሥራ በአዲስ ኃይል እንዲንቀሳቀስ አደረገ።

ግዛት በማስፋፋት ረገድ፡ መሐመድ ዐሊ በኢትዮጵያ ላይ ሰንዝሮት የነበረውንና በእንግሊዝና በፈረንሳይ ተግባራዊ የቆመውን አጥቂነት ማስወገድ ብቻ ሳይሆን፤ ሰይፍ ባፂ ቴዎድሮስ ከምትመራው ኢትዮጵያ ጋር መልካም የጉርብትና ወዳጅነት እንዲወጡን አመቺ ሁኔታ ለመፍጠር ይጣጣር ዝመር። ማናቸውም ነገር ያለምክንያት አይደረግምና ምናልባት አባቱን መሐመድ ዐሊን ኢትዮጵያን ለመውረር የገፋፋው በመሳፍንቱ ዘመን የራስ ይማምና የደጃች ማሩ፤ የራስ ዐሊና የደጃች ውቤ የርስ በርስ ጦርነት፤ በጠቅላላ የመንግሥቱ ደካማነት ሲሆን፤ አሁን አዲሱን መሪ ሰይፍ ባሻን መንፈሱን አለስልሶ ከኢትዮጵያ ጋር ወዳጅነት ለመፍጠር ያስገደደው ያፂ ቴዎድሮስ የጉብዝናቸው ዝና በሱዳን በኩል ዘምቶ ካይሮ ላይ ተሰምቶ ስለ ነበረ ነው።⁽¹⁾ በዚህም ላይ ጦርነትና የልማት ፕላን ባንድነት ስለማይራመዱ፤ ማናቸውም ብሩህ መሪ ባገሩ ውስጥ የልማት ፕላን ለመዘርጋት ሲያስብ በቅድሚያ ባገርና በጉረቤት ዘንድ ሰላም ማግኘት፤ ለጦርነት የሚውለውንም ሀብት ለልማት ማዋል አስፈላጊነቱ ግልጽ ስለሆነ፤ የሰይፍ ሰላማዊነት ከዚህ ሁሉ ጋር የተያያዘ ሊሆን ይችላል።

በዚህ ምክንያት፤ ሰይፍ ባሻ በወጣነው አዲስ የወዳጅነት ግንኙነት መሠረት ከዚያ በፊት የእስክንድርያ ፓትርያርክ ኢትዮጵያን ጉብኝቶ የማያውቀውን አሁን በርሱ ጊዜ ንግግር ተደርጎ የግብዣው ጥሪ ካፂ ቴዎድሮስም፤ ከአቡነ ሰላማም ስለ ተላለፈለት፤ ሊቀ ጳጳሱ አቡነ ቄርሎስ ኢትዮጵያን ለመጉብኘት መጡ። ለአሁኑ ግንኙነት አመቺ ሁኔታን የፈጠሩት እንደኛ ቀብተው ዐፂ ቴዎድሮስን ያነገሡዋቸው አቡነ ሰላማናቸው። ከጠቡ በፊት ባሁኑ ወቅት አቡነ ሰላማና ዐፂ ቴዎድሮስ፡ «እግዚአብሔር የሰጠኝ የሃይማኖት ልጄ፤ ክርስቶስ የሰጠኝ የሃይማኖት አባቴ» እየተባባሉ በጎብረት ሥጋዊውንና መንፈሳዊውን ሥራ አብረው የሚያከናውኑበት ጊዜ ነው። ሁለተኛም

1 የእስራት ዘመን በአበሻ አገር ዶክተር ብላንክ እንደ ጻፈው፡ ጳጳሩ ወልደ ሥላሴ እንደ ተረጉመው ገጽ 54—55

በንጉሡና በጳጳሱ ግብዣ የተጠሩት ፓትርያርክ፤ የሃይማኖት ልጃቸው ቴዎድሮስና ገዥያቸው ሰይፍ ባሻ እንዲወዳጁላቸው ከልብ ፈትደዋል።

ስለዚህ፤ ሰይፍ ባሻ ባገሩ ውስጥ የዝመረውን የሥልጣኔ ሥራ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ፤ ባገሩም ውስጥ ከጉረቤቶችም ጋር በሰላም ለመኖር የሚከተለው መንገድ ከነዚህ ከሃይማኖት አባቶች ፍላጎት ጋር ስለ ገጠመ፤ ዐፂ ቴዎድሮስና ሰይፍ ባሻ በወዳጅነት ለመቀራረብ እላይ እንዳልነው ያፂ ቴዎድሮስ የጋባኸ ነት ጥሪ ለፓትርያርኩ ተላከ።

ፓትርያርኩም ጥሪውን በደስታ ተቀብለው፤ በጉዳዩም ከግብጹ መሪ ከሰይፍ ባሻ ጋር ተነጋግረው ከተስማሙበት በኋላ፤ ለንጉሡ ነገሥቱ የሚቀርብ ብዙ የጦር መሣሪያና ሌላም ዕቃ፤ እንደዚሁም እንደ አው. አቆ. በ1856 ዓ. ም. (1271 የሄጅራ ዓመት) የተጻፈ ደብዳቤ ይዘው ወደ ኢትዮጵያ መጡ። ከመጣው ስጦታ ውስጥ በአልማዝ የተጌጠ መስቀል ይገኝበታል።⁽¹⁾

ዐፂ ቴዎድሮስም ለፓትርያርኩ ደንበኛ አቀባበል አደረጉላቸውና ንጉሡ ነገሥቱና ፓትርያርኩ ለአጭር ጊዜ በፍቅር ሰንብተው ሳለ፤ በውይይቱ ጊዜ የሁለቱ አሳብ በጣም ከመራራቄ የተነሣ ወዲያው በወዳጅነቱ ፈንታ ጠቡ ተተካ።

አቡነ ሰላማና አቡነ ቄርሎስ፤ ሁለቱም ክርስቲያን በመሆናቸውና ሰይፍ ባሻ እስላም በመሆኑ በሃይማኖት ይለያያሉ እንጂ፤ በሌላው ረገድ ሁለቱም ጳጳሳት በአካልም፤ በመንፈስም ግብጹ ውያን መሆናቸውንና ዜግነታቸውም የግብጽ መንግሥት መሆኑን ዐፂ ቴዎድሮስ በደንብ አላጤኑትም። በርሳቸው አስተያየት ሁለቱም በአሳብም፤ በተግባርም ከርሳቸው ጉን ተሰልፈው፤ እስላሙን የግብጽ መንግሥት ተቃውመው ጥያቄያቸውን እንዲያሟሉላቸው ነው።

1 የእስራት ዘመን በአበሻ አገር ገጽ 55

በዚያ ሰዓት፣ ያፂ ቴዎድሮስ አንገብጋቢ ጥያቄ ከመሐመድ ዐሊ ዠምሮ የግብጽ መንግሥት የሚያስተዳድራቸውንና በስናር ወሰን ያሉትን ቀበሌዎች፣ እንደዚሁም በጉስን፣ መንሳን፣ ሐልሃልንና ሐባብን፣ ከ1517 ዓ. ም. ዠምሮ የቱርክ መንግሥት የያዛቸውን የምጥዋን ወደብና አካባቢውን ወደ ኢትዮጵያ ለማስመለስ ነው። እንደዚሁም ከግብጽ ቁጥራቸው በርከት ያሉ እንደ ኢትዮጵያ በተዋሐዱ ሃይማኖት የሚያምኑት የግብጽ ተወላጆች ወደ ኢትዮጵያ መጥተው አገሪቱን እንዲያሠለጥኑ፣ በነርሱም እየተተኩ በኢትዮጵያ የተስፋፋት የካቶሊክና የፕሮቴስታንትን ሃይማኖት የሚሰብኩት ጀርመኖችም፣ እንግሊዞችም፣ ሌሎችም ካገር እንዲወጡ የሚል ሰፋ ያለ ዓላማ የያዘ ነው።

ይኸ ዓላማ ባጠገባቸው ያሉትን፣ እንደ ወዳጅም እንደ አሸከርም ሆነው የሚያገለግሏቸውን እንግሊዞችን እነ ፕሎውዴንን፣ ጀርመኖችን እነ ማርቲን ፍላድን አስደንግጧል። ፓትርያርኩን አቡነ ቄርሎስን፣ ጳጳሱን አቡነ ሰላማን ዓላማው በግላቸው የሚያስደስታቸው ቢሆንም፣ አሳቡን በተለይ የግዛቱን መልቀቅ ጉዳይ፣ በፍጹም የግብጹ መሪና ባለሥልጣኖቹ እንደ ማይቀበሉት ስለሚያምኑና የነርሱንም የዜግነት አቅዋም የሚያበላሽባቸው መሆኑን በመረዳት በልስላሴ መቃወም ግዴታቸው ሆነ። በዚህም ሰዓት ራሱ ሰይድ ባሻ ግዛቱን ሱዳንን ለመጉብኘት በካርቱም ስለ ነበረ፣ ሁኔታውን በቅርብ ሆኖ እየተከታተለ ከፓትርያርኩም ጋር ይጸጸፍ ነበር። ሊቀ ጳጳሱ ጉብኝታቸው እንደ ተከናወነ ወደ ኢትዮጵያ አሠልጣኝና ሠራተኛ እንዲልክ ጽፈውለት ነበር።

በዚህ ምክንያት ዐፄ ቴዎድሮስ የነዚያንም፣ የራሳቸውንም ጉልበት ከሚዛን ውስጥ ሳያገቡ በዚህ ጊዜ እንደ መሠረታዊ ዓላማ አድርገው የያዙት የግብጽና የቱርክን ኃይል ከኢትዮጵያ ዙሪያ ለማስወጣት፣ ከዚያም ዐልፈው ኢየሩሳሌምን ጭምር ለማስለቀቅ ስለሆነ፣ የፓትርያርኩንና የሰይድ ባሻን መጸጸፍና መላላክ ሲሰሙ ተቆጥተው፣ ፓትርያርኩንና ጳጳሱን በየድንኳናቸው እንደ እስረኛ አድርገው፣ በዙሪያቸው አጥር አሳጥረው በዘበኛ ያስጠብቁዋቸው ዠመር። የንጉሡና የጳጳሱ ጠብ ሁኔታው እንግሊዙን ፕሎውዴንን፣ ጀርመኖቹውን ፍላድን ሳያስደስት አልቀረም። ምናልባትም ቴዎድሮስ ይኸን ዐይነቱን

እርምጃ እንዲወስዱ በቀጥታ ቢቀር በጉን ሳይገፋፋ አይቀርም። ይሁን እንጂ፣ በመጨረሻ ገላጋይ ያገር ሊቃውንትና ሽማግሌዎች በነገሩ ገብተውበት ሁለቱንም ወገኖች አዋቅሰውና አወያይተው በማስታረቅ አስማሟቸው።

ይህን ጉዳይ አለቃ ዘነብ በሚከተለው ዐይነት አስፍረውት ይገኛል። «..... በታኅሣሥ (1849)..... ጃን ሚዳ ሰፍረው ሳሉ (ቴዎድሮስ) ከምስር (ከግብጽ) ሊቀ ጳጳስ አባ ቄርሎስ መጡ። ንጉሥ ቴዎድሮስም በሥርዓተ ንግሥ ተቀበሏቸው። ሰንብተው ሳሉ ያለ ንጉሥ ፈቃድ ደብዳቤ ጥፈው ተገኙ። ብዙ ዕቃ፣ ብዙ ሠራተኛ ሰደድ የሚል፣ ከምስሩ ጌታ ከሰይድ ባሻ ዘንድ። ንጉሥ ቴዎድሮስም አባ ቄርሎስንና አባ ሰላማን ተቆጥተው፣ ቤቱን አሳጥረው፣ (*) በውስጥ አግብተው ዙሪያውን ነፍጠኛ (ባለጠመንጃ) አስጠበቁቸው። የአፈረዋናት (**) ካህናት ሔደው ከአደባባይ ቆሙ። ንጉሥ ቴዎድሮስም «ምነው፣ ምን ሆኖችኋል?» ብለው ቢጠይቁቸው፣ «ከሊቀ ጳጳስ አባ ቄርሎስና ከአባ ሰላማይታረቁልን ብለን ነው። እኛ ንጉሥና ሊቀ ጳጳስ ማስታረቅ የሚቻለን ሁነን አይደለም። ዳሩ ግን፣ ዕርቅ የወደደን ንጉሥ ገበሬ ያስታርቀዋል ብለን ነው እንጂ» አሉ። (1)

ከካህናቱ ይኸን የመሰለ የዕርቅ አሳብ ሲቀርብላቸው ንጉሡ የዕርቁን ጉዳይ አልጠሉትም። ምናልባትም መካርም ገብቶ የተከበሩትን እንግዳ በማሰራቸው ተጸጽተው፣ ደግሞ እንደዚሁ መፍታትን ጠልተው የሚያስታርቃቸውን ከጉን ገፋፍተው ይሆናል። በዚህ ምክንያት ከካህናቱ የዕርቁ አሳብ ሲቀርብላቸው፣ እልሽኛው ቴዎድሮስ አሻፈረኝ በማለት ፈንታ «..... የአድባራቱን ካህን ሁሉ ጨምራችሁ አስታርቁኝ» ብለው ሌሎችም ካህናት ተጨምረው አስታረቁቸውና ሰላም ሆነ።

ከዚህ በኋላ፣ ሊቀ ጳጳሱ በኢትዮጵያ ከታኅሣሥ እስከ ኅዳር (1856—57) እ. አው. አቆ. 11 ወራት ቆይተው፣ ዐፄ ቴዎድሮስም የቀድሞ ጥያቄያቸውን ወደ ጉን ተወት አድርገው የሊቀ ጳጳሱ

* ወልደ ማርያም ድንኳን ብለውታል።

** አፈረዋናት በደብረ ታቦርና በደራ ውስጥ የቅዱስ ገላውዴዎስና የሺሚ ማርያም አብያተ ክርስቲያናት ስለአሉ፣ የነዚህ ካህናት ናቸው።

ጉብኝት እንዳስደሰታቸው ፡ በኢትዮጵያና በግብጽ የወዳጅነቱ ግንኙነት እንደሚቀጥል እምነታቸው መሆኑን ከመግለጽ ጋራ የተረፈውን ምኞታቸውን ሊቀ ጳጳሱና መልክተኞቻቸው በቃል እንዲያስረዱላቸው የሚገልጠውን ደብዳቤ አስይዘው ሊቀ ጳጳሱን አሰናበቱዋቸው ። በዚሁ ጊዜ 7 ፈረሶችና ልዩ ልዩ የኢትዮጵያ የጦር መሣሪያ ለሰይድ ባሻ የሚሰጥ ገጽ በረከት ይዘው ፡ እንደ መኩንንና ምሁሩ አለቃ ገብረየስ ተልከው ከሊቀ ጳጳሱ ጋር አብረው ወደ ግብጽ ሔዱ ። (1)

መሐመድ ሰይድ ባሻም ፡ ካፂ ቴዎድሮስ ዘንድ የተላከውን ደብዳቤውንም ፡ ገጽ በረከቱንም ሁሉንም ከተመለከባት በኋላ በጉዳዩም ከአቡነ ቄርሎስ ጋር አሳብ ለአሳብ ተለዋውጦ እርሱም በበኩሉ ደብዳቤ ጽፎ ለመልክተኞቹ ለመስጠት በሚዘጋጅበት ጊዜ እንደ አለቃ ዘነብ አባባል ፡ «ንጉሣችሁ ምን ይወዳል?» ብሎ መልክተኞቹን ቢጠይቃቸው ፡ «የኛ ንጉሥ ስለ ፍቅር ብለው ላኩን እንጂ ገንዘብስ አይፈልጉም» ብለው መለሱለት ። እርሱም «እርሱ የሚወደውን እኔ ፡ እኔ የምወደውን እርሱ ካላ ከልኝ ያፍ ፍቅርማ እንደ ነፋስ ነው» ብሎ ለመላክተኞቹ ደብዳቤና አራት መድፍ ፡ ሁለት የግምጃ ፡ አራት የጄት(የጨርቅ) ድንኳኖች ፡ መቶ ጠበንጃ ላከላቸው ። ደብዳቤው ምን እንደ ሚል ባለቃ ዘነብም ፡ በሌላም መጽሐፍ ውስጥ ለማግኘት አልተቻለም ።

ዋናው መልክተኛም አለቃ ገብረየስ ወደ ኢትዮጵያ ተመልሰው መልእክታቸውን ፈጽመው ምንም ያህል ጊዜ ሳይቆዩ በተመለሱበት ዓመት በ 1851 ዓ. ም. ሞቱ ። እርሳቸውንም አለቃ ዘነብ ሊቀ ማዕምራን (የዐዋቂዎች ዐዋቂ ወይም አለቃ) ይሏቸዋል ። ዘነብ ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን የሰይድ ባሻን እነጋገር ሰምተው ፡ በጽሑፍ ያስፈሩት ከኝሁ ምሁር መልክተኛ ያገኙት መሆን አለበት ። የመጣውን የጦር መሣሪያና የድንኳኑን ገጽ በረከት ግን ፡ ለንጉሡ ነገሥቱ በቀረበበት ቀን በዐይናቸው አይተው ጸሐፊ ትእዛዝ እንደ መሆናቸው መጠን ራሳቸው መዝግበውት ይሆናል ። (2)

1 The Survival of Ethiopian Independence S. Robenson pp. 211-212

2 አለቃ ዘነብ ገጽ 28—29 ፡ 31 ፡ 39—40

የሆነ ሆኖ ፡ ያፂ ቴዎድሮስና የመሐመድ ሰይድ ባሻ አሳብ በመሠረቱ የተለያዩ ስለሆነ ፡ ያሁኑ ግንኙነት ሩቅ ሳይሔድ በዚሁ ገጽ በረከት በመለዋወጥ ላይ ብቻ እንደ ቆመ ይታያል ። ባንድ ወገን ሊቀ ጳጳሱ አቡነ ቄርሎስ በኢትዮጵያ በቆዩባቸው የ11 ወራት ጊዜዎች አንዳንድ ጊዜ ንጉሡ በመኳንንቶቻቸው ፡ እርሳቸውም በአቡነ ሰላማና በዕጩጌው ፡ በካህናቱ ታጅበው በክብር ፡ በደስታ ወደ ቤተ ክርስቲያን እየደረሱ ሲመለሱ ወይም አዲስ ተሠርቶ የሚመረቀውን ቤተ ክርስቲያን ባርከው ታቦት ሲያስገቡ ፡ ደግሞ አንዳንድ ቀን አቡነ ሰላማና ዐፄ ቴዎድሮስ በየርስቱ ፡ በየሥልጣኑ ሲጣሉና ሲጨቃጨቁ ፡ ሰላማ «ቴዎድሮስን የተከተለ ገዝቻለሁ» ብለው የንጉሡን ቁጣ ሲቀስቅሱ ፡ ቄርሎስ ደግሞ «ግዝቱን እኔ ፈትቸዋለሁ» ብለው ቁጣውን ሲያበርዱ ፡ የንጉሡን ቁጣኝነት የብዙ ሰውንም ያለ ሕግ ቅጣት ተመልክተው አለኝታም ፡ ትዝብትም ተሸክመው ወደ አገራቸው የተመለሱ ስለሆነ ፡ ሰላፂ ቴዎድሮስ ለመሪያቸው ለሰይድ መልካም ስሜት ያለበት ራፖር የሚሰጡ አይመስልም ።

በዚህ ምክንያት ፡ ዐፄ ቴዎድሮስም ለጊዜው ግድሆናባቸው በገላጋይ ቄርሎስን ካሰሩበት ፈትተው ቢታረቁምና አስደስተው ቢሸኙም ፡ ለሰይድ ባሻም ገጽ በረከት ልከው ከርሱ የመጣውንም ቢቀበሉም ፡ የግብጽኛና የቱርኮኛን ከኢትዮጵያ ዙሪያ የማስወጣቱን መሠረታዊ ምኞታቸውን በፍጹም አልተዉትም ። ይኸንንም ግዛት የመመለስና ያገር ፍቅር ዓላማቸውን በነጥሉ ውዴን ፡ በነ የሐንስ ቤል አማካይነት ከእንግሊዝ መንግሥት በሚያገኙት እርዳታና ኅብረት ወደ ፍጻሜ እንደሚያደርሱት ያምኑ ነበር ። ራሳቸውም በአውሮፓ የሠለጠኑት መንግሥታት እንደሚያደርጉት ፡ የንግድና የፖለቲካ ወኪል አስቀምጠው የአውሮፓን ሁኔታ የእንግሊዝንና የቱርክን መንግሥት መልካም ግንኙነት ገልጦ በጽሑፍ የሚያስረዳቸው ስለሌለ ፡ ባጠገባቸው ያሉት እንግሊዞችም ካገር እንዳያባርሯቸው ወይም እንዳያስሯቸው ትክክለኛውንና ሐቁን በመናገር ፈንታ ፡ አብዛኛውን ጊዜ በንጉሡ ፊት ሞገስ የሚያገኙበትን የራሳቸውን ምችትና ጥቅም የሚጠበቅበትን ብቻ ይነግሯቸዋል እንጂ ፡ ከግብጽና ከቱርክ ጋር በግዛት ቢጣሉ እንግሊዝ አይረዳዎትም ብለው በሐቅ አይነግሯቸውም ። ፕሎውዴንና የሐንስ ከሞቱ ወዲህ ይህ ዐይነቱም የድብብቆሽ ሥራ በሚቀጥለው ጊዜ በግድ መገለጥ ሲኖርበት ፡

ያን ጊዜ በቴዎድሮስና በእንግሊዞች መካከል በመድበስበስ
ዐመድ ውስጥ የተዳፈነ ወዳጅነት እያደር ይገለጥና በግድ ሁለቱ
ወገኖች ወደፊት እንደምናነበው፣ የተወጠነው ወዳጅነት ቀርቶ
የጠቡን መሥመር ይይዛሉ ።

መሐመድ ሰይድ ግን፣ ባገሩ ብዙ ዕውቀት በማስገባት፣
የሰዊስ ቦይን በማስቀደድ፣ ወደቦችን በደንብ በማሠራት፣ ተማሪ
ቤቶች፣ ሙዚዬሞች፣ የጥናት ድርጅቶች አቋቁሞ ካፄ ቴዎድሮስ
በፊት እ. ኤ. አ. በ1863 ዓ. ም. ስለ ሞተ፣ በመንግሥቱ የወ
ንድሙ የኢብራሂም ልጅ ኢስማኤል ባሻ ተከተለው ። በኢስ
ማኤል ዘመን፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የኢትዮጵያን ግዛቶች የማስለ
ቀቁ ነገር ሳይሳካላቸው በምኞት የቀረውን የቴዎድሮስን ዓላማ
ይዘው የተነሡት ዐፄ ዮሐንስ፣ በምን አኳኋን ከኢስማኤል
ጋር እንደ ታገሉ ታሪክ መዝገቦታልና ወደፊት ዝርዝር ሁኔ
ታውን እንመለከታለን ።

ՈՅԵ ԴՊ
(ԻԼԱՂ ՊԻՏՐՈ ՄԵԾԻՔ)

ምዕራፍ ሐያ

ነወረው የሥልጣን ሽሚያ ፣ የዋግሹም ገብረ መድኅን ስቀላት ፣ የፕሉውደን ለሚሟት ፣ በጋረድና በንጉሡ መካከል የተደረገው ጦርነትና የሊቀ መኳከል ዮሐንስ መሠወት ፣ የምርኮኛ መከራና ፍፃ

ዐፄ ቴዎድሮስ ጉጃምን ፣ በጌምድርንና ትግሬን ፣ ወሎንና ሸዋን በመላው በጦር ኃይል ድል አድርገው የኢትዮጵያን የንጉሠ ነገሥታዊና ማዕከላዊ ሥልጣን መሠረቱ ። የኢትዮጵያ ደቡባዊው ክፍል ሐረርጌ ፣ የሲዳሞና የኦሮሞ ወገኖች የሰፈሩበት ከአክሱም ገምሮ በዛጉዬዎች ዐልፎ የመንግሥቱ መደብ ሸዋ በነበረበት ጊዜ ፣ ማለትም ከ13ኛው እስከ 16ኛው መቶ ዓመት በነዐፄ ዓምደ ጽዮን ፣ በነዐፄ ዘርዓ ያዕቆብ ዘመን ሁሉ ግራኝ አህመድ እስከ መነሣቱ ድረስ የኢትዮጵያ አካል እንደ ነበረ ሠነዶች በግልጽ ያሳያሉ ።

በዚህ ምክንያት ፣ ቴዎድሮስ ከሸዋ ዘመቻ በኋላ ወደ ደቡብ ክፍለ ሀገር ዘመቻቸውን ለመቀጠል የጊዜው ሁኔታ ፣ የመሳፍንቱ በየአውራጃው መሸፈትና የወታደራዊው አቅዋም በደንብ አለመደራጀት ፣ ይኸ ሁሉ ተደራርቦ አላስቻላቸውም ። እንኳን የደቡብ ክፍል የመካከለኛውና የሰሜኑ ክፍለ ሀገር እንኳን በዘመነ መሳፍንት ጊዜ ፣ ሁሉም በየባላባቱ የቤቱ ጌታ መሆን ስለለመደና አሁን በቴዎድሮስ የሚመራው ማዕከላዊ መንግሥት ሥልጣን ሥር ሆኖ መተዳደሩ በሕይወት ላሉት መሳፍንት ወይም ለወራሾቻቸው የማይዋጥ ጉርሻ ሆኖባቸዋል ። ራሳቸው ቴዎድሮስ ባለፈው በወጣትነታቸው ጊዜ ለነራስ ዐሊ ፣ ያውም አማችነት ተጨምሮ ፣ መታዘዝን እምቢ ያስኛቸው አንደኛ በሚያሳዝን አኳኋን የአገሪቱ መከፋፈል ፣ ሁለተኛ ያስተዳዳሪዎቹ የእነራስ ዐሊ ከዳዊት ፣ ከሰሎሞን አለመወለዳቸው መሆኑ በግልጽ ይታወቃል ።

አሁንም እርሳቸው በጦር ኃይል ሥልጣን ጨብጠው ፣ በጸዳስ ተቀብተው ዘውድ ቢጭኑም አመጣጣቸው ከቋራና ከደምቢያ ከነዳጆች ክንፉ ቤት ስለሆነ ፣ በጉጃም የነታላቅ ራስ ኃይሉ ቤት እንደገና ተደላ ጓሉ ፣ በስሜን የነራስ ገብሬ ቤት እንደገና ንጉሤ ፣ በዋግ በላስታ የዋግሹም ክንፉ ቤት እንደገና ገብረ መድኅን ፣ በወሎ የነራስ ዐሊ ቤት እንደገና በሺር አህመድ (ወረሼህ) ፣ በእንደርታ የነራስ ወልደ ሥላሴ ቤት እንደገና ባልጋዳ አርአያ ፣ በሸዋ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ቤት እንደገና አቤቱ ሠይፋ ፣ ወዘተ... ከደምቢያና ከቋራ ለመጣው ለደጃች ክንፉ ቤት ለቋረኛ ካሣ እንዴት እንገዛለን በማለት በመዝመሪያው የዘመቻ ወቅት እየተሸነፈ ተገዛሁ ቢልም ፣ መገዛቱ ግዴታዊ እንጂ ልባዊ አይደለም ።

ስለዚህ በጦር ከበድ ብለው ሲመጡበት ግማሹ አመንሁ ፣ ገበርሁ ብሎ ይገባና ከርሳቸው ያገሩን ሹመት ተቀብሎም ሳይቀበልም እንደቆየ እርሳቸው ዕልፍ ሲሉ ይሸፍታል ። የቀረውም በመሥጋት የንጉሡን ፊት አታሳየኝ እያለ ከመዝመሪያው ዝምሮ በሸፍትነት የቀጠለ አለ ። እንኳን ከሌላ የቅርንጫፍ ቤተ ሰብ የመጣው ቀርቶ ከራሳቸው ከደጃች ክንፉ ቤት የገዛ ዘመዶቻቸው እነጋረድ ክንፉ የርሳቸውን ንጉሥ መሆን አልተቀበሉም ። የጋረድን አሸፋፈት ምክንያት ሰበቡን በዝርዝር የሚነግረን ጽሑፍ ብናጣም ፣ በትክክልና በተለመደው ባህላዊ አወራረስ እኔ የደጃች ክንፉ ቀጥተኛ ልጅ እያለሁ እርሱ ወንድም ወይም የወንድም ልጅ ሆኖ ከደምቢያ ተነሥቶ እንዴት ይነግሣል? የሚል መሆን አለበት ። በዚህ ምክንያት እርሱ በኃይሉ እዚህ ንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣን ላይ ከደረሰ እኔንስ ለመሞከር ምን የሚከለክለኝ ነገር አለ ማለቱ ነው ። ከባዕድ ጡብ አንዳንድ ጊዜ የዘመድ ጡብ ስለሚበረታ ፣ ጋረድ እርሳቸውን ለመግደል እንደ ምን እንደጣረ በዚሁ ምዕራፍ እንመለከታለን ።

ስለዚህ ከሰሎሞን ይወለዳሉ ተብለው ታምኖባቸው በዙፋን እየተከታተሉ በሕጋዊ መንገድ በሙሉ ሥልጣን ይገዙ የነበሩት ነገሥታት ሥልጣናቸው በነራስ ስሑል ሚካኤል ፣ በነታላቅ ራስ ዐሊ ከተደመሰሰ ወዲህ ፣ በየመሳፍንቱ ልብ የተተከለው እልሽኛ መንፈስ «ማን ለማን ይገዛል» የሚለው ወይም እኔ ልግዛ የሚለው የሥልጣን ምኞት ነው ። በዚህ ሰብብ በ1790-92 ላይ በሥልጣን ሽሚያ የተነሣ ራስ ገብሬ የስሜኑ ፣ ራስ

መርድ የጉጃሙ ራስ ወልደ ገብርኤልና ራስ ዐሥራት የላስታ ምቹ አራት ራሶች ባንድ ዝምብር ተዋግተው ራስ ገብሬ ብቻ ነፍሳቸውን አትርፈው በሕይወት ወደ አገራቸው ሲመለሱ ሦስቱ ራሶች ባንድነት ተነባብረው ከጦርነቱ ሚዳ ላይ ወድቀው ቀርተዋል ።⁽¹⁾ ያንዱ መከራ ለሌላው ደስታ ያመጣል እንደሚባለው ከዚህ እልቂት በኋላ ፣ ጉግሣና ወንድማቸው አሉላ በራስ ወልደ ገብርኤል ሥር ዘምተው ሳለ የታላላቆቹ ሬሣ እንደ ወደቀና ባለሥልጣን ሲጠፋ አሉላ ፣ ጉግሣን ፣ «የእንደራሴነቱን ሥልጣን ያዝ» ብሎ መከራቸው ። «ማን ሰጠኝ ብዬ ልያዝ?» ቢሉት «ረቢ (እግዚአብሔር) ሰጠኝ» ብለህ ያዝ አላቸው ። ያዙና ገናና መስፍን ሆነው 28 ዓመት አስተዳደሩ ።^(*)

አሁንም ዐፄ ቴዎድሮስ የመዝመሪያውን ጥርጊያ ጉዳና ባለፈው እንዳንበብነው ከተወጡት በኋላ ፣ ደግሞ እንደገና እያንሠራራ በያለበት እንደ እንጉዳይ የሚበቅለውን የመሳፍንት ተወላጅ በሸፈተ ቁጥር በትዕግሥትና በፍቅር መሳብም ፣ በጦር ኃይል አስገድዶ ለዘለቂታ ማሳመኑም አልሆነላቸውም ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ወደ ሸዋ ዘምተው ሲመለሱ በጉጃም ሸፍተው ያገኙዋቸው ደጃች ተደላ ጓሉን ነው ። ደጃች ተደላ ትውልዳቸው እንደዚህ ነው ። እቴጌ ምንትዋብ ከምልምል ኢያሱ ወለተ እሥራኤልን ፣ ወለተ እሥራኤል ከደጃች ዮሴፌቅ ታላቅ ራስ ኃይሉን ፣ ኃይሉ ራስ መርድን ፣ መርድ ደጃች ጓሉን ፣ ጓሉ ደጃች ተደላን ይወልዳሉ ። ባንድ ወገን ደግሞ እኝሁ ራስ ኃይሉ ድንቅነሽን ፣ ድንቅነሽ ደጃች ጉሹን ፣ ጉሹ ደጃች ብሩን ይወልዳሉ ። አንባቢ እንደሚያስታውሰው ፣ ጉሹና ብሩ ባፄ ቴዎድሮስ ከተደመሰሱና የጉጃሙ ደጃዝማች ተደላ ወዳፄ ቴዎድሮስ ገብተው የአባታቸውን ግዛት ከአስመረቁ ወዲህ ፣ ንጉሡ ለዘመቻ ወደ ሸዋ ሲጓዙ ከወሎ ከድተው ወዳገራቸው ወደ ጉጃም ተመልሰው ሸፈቱ ። ለመሸፈት ካበቃቸው ምክንያት አንዱ ፣ ምናልባት የሸዋው ንጉሥ ኃይለ መለኮት ጦራቸው የማይደፈር ስለሆነ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ እዚያ ተሸንፈው ወይም ደክመው ሲመለሱ እኔ ከዚህ የጉጃምን ጦር ይገዢ የደከመውን ጉልበታቸውን ባዲስ ጉልበት ተቀብሎ አሸንፋቸዋለሁ የማለት ተስፋ ይሆናል ።

1 ታሪክ ነገሥት ፓሪስ ቤተ መጻሕፍት በቁጥር 143 የተቀመጠው ገጽ 355—360
* አሉላን እንዳንድ መጽሐፍ የጉግሣ ልጅ ያደርጋቸዋል ።

ነገር ግን ፡ ከቴዎድሮስ ጓላ መሸፈት እንጂ በቴዎድሮስ ፊት ያን ጊዜ የሚቆምና ቢቆምም እስከ መጨረሻ የሚመክት ስለሌለ ፡ ለመይሳው ካሳም የተገኘ ድል ሁል ጊዜ ጉልበታቸውን ስለሚያጠነክረው ፡ ከሸዋ ቀንቷቸው እንደ ተመለሱ ደጃች ተድላን ሸፍተው ሲያገኙባቸው የጉጃምን ግዛት ከጉጃም ለሚወለዱት ታማኝቸው ለራስ እንግዳ ሰጥተዋቸው ስለነበረ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ከሸዋ መልስ በሐምሌ ወር ላይ ጉንደር እንደገቡ ራስ እንግዳና ደጃች ተድላ ተዋግተው ፡ እነ ራስ እንግዳ አሸንፈናል የሚል የምሥራች በነሐሴ ወር ልከውባቸው በጉንደር ደስታ ሆኖ ነበር ። ነገር ግን ፡ ደጃች ተድላ ሲመቻቸው ግዛት እየያዙ የቴዎድሮስ ጦር ሲመጣባቸው ወደ ጅብላ ተራራ እየወጡ በመደበቅ ለጠላታቸው ሳይመቹ ጊዜያቸውን ሲፈጁ ኖረው በመጨረሻ ሞት ገላገላቸው ።

እንደዚሁም ፡ የዋግና የላስታው ባላባት ዋግሹም ገብረ መድኅን ከሸዋ መልስ አገራቸውን አስመርቀው ከገቡ በኋላ ፡ መሸፈታቸው እንደ ተሰማ ንጉሡ ፊታቸውን ከጉንደር ወደ ዋግ አዞሩ ። በዚያን ጊዜ ተድላ ወደ ጀብላ በተደበቁ ቁጥር የንጉሡ ወታደር ጉጃምን በእሳት ማቃጠሉን ፡ የወሎም ሽፍታ በጥይት መደብደቡን በማውሳት ፡

«ጉጃምን ብንቆጣው በእሳቱ ተቀጣ
ወሎን ብንቆጣው በነፍሱ ተቀጣ
ይብላኝ ለወራሄ (ወረሂመኑ) ይብላኝ ለሰቆጣ»

ብለው ራሳቸው ትንቢታዊ ግጥም ገጣጥመው ፡ ወደዋግ ሹም ገብረ መድኅን መገሥገሣቸውን አለቃ ዘነብ ካመለከቱ በኋላ ፡ ከዚሁ አያይዘው ንጉሡ ወደ ዋግሹም ገብረ መድኅን ሲገመግሡ የዚህን ወሬ የሰሙ የአገው ተወላጆች ራሳቸው ተዋግተው ዋግ ሹም ገብረ መድኅንን ፡ ቢቶደድ ብሩንና አባ ጫጉን ገና ንጉሡ ሳይደርሱ እንደ ማረኩባቸውና ቴዎድሮስ ሦስቱን መኳንንትና ከጉጃም ተማርከው የመጡትን አሰኔ ደረሰን ፡ ጉለም ወልደሚካኤልንና ማሩ ሰሎሞንን ጨምረው በግንቦት ወር (1850) ገረገራ ላይ በፍትሐ ነገሥት አስፈርደው ፡ እጅና እግራቸውን አስቆርጠው

በግራር ላይ እንደ ሰቀሏቸው ይደመድማሉ ። (1) በበኩሉ ዶክተር ብላንክ ዋግሹም ገብረ መድኅንን ተዋግተው እጃቸውን ለቴዎድሮስ የሰጡ የገዛ ዘመዳቸው ዋግሹም ተፈሪ መሆናቸውን ያመለክታል ። (2)

በዚህ ዐይነት ፡ በጉጃምና በላስታ ለጊዜው ቀንቷቸው ዐመዴ በሺርና ጓደኞቹ በወሎ የቀሰቀሱትን ሸፍትነት ከመደምሰስ ላይ ባሉበት ሰዓት ፡ ባለፈው ምዕራፍ በዝርዝር ያነበብነው የአቤቶ ሰይፋን ሸፍትነት ከነአቶ በዛብህ መልክተኛ እንደ ሰሙ ወደ ሸዋ መዝመት ግዴታ ሆነባቸው ። ወደዚያም በዘመቱበት ሰዓት ቀደም ብለው የሸፈቱት ጋረድ ከንፋና ደጃች ንጉሤ እየተለያዩም እየተባበሩም የሸፍትነት አቅዋማቸውን ማጠንከራቸውን ወደ ሸዋ በዘመቱበት ሰዓትም ፡ እስከ መናገሻው ከተማ እስከ ጉንደር ገብተው ሀብትና ንብረት መዝረፋቸውን ሰሙ ።

ከሁሉ የበለጠ ያናደዳቸው ፡ የወዳጃቸው የምስተር ፕሎው ዴን በጋረድ ሰዎች እጅ ከፋኛ ቆስሎ በዚሁ ቁስል የመሞቱ ነገር ነው ። ፕሎውዴን ሙሉ ስሙ ወልተር ቼቸል ፡ ፕሎውዴን በካልኩታ (ሕንድ) የንግድ ሥራ ሲያካሂድ ቆይቶ ወደ እንግሊዝ አገር ከተመለሰ በኋላ ፡ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከሎርድ ፓልሚርስትን ጋር ተነጋግሮ በ1848 ዓ. ም. እንደ ቆንሲል ሆኖ በምጥዋ በኩል አድርጎ ወደራስ ዐሊ ዘንድ መጣ ። (3) ሲመጣም ከርሱ ጋር ገና ቢል የሚባለው ጓደኛውና ወዳጁ አብርት ነበር ። ሁለቱም ለራስ ዐሊ ወዳጆች ሆነው ወጣ ፡ ገባ እያሉ የንግድም የፖለቲካም ነገር ሲያካሂዱ በመካከሉ ራስ ዐሊ ባፄ ቴዎድሮስ ሲሸነፉ ሁለቱም ወደ ቴዎድሮስ ዞረው ዋና አማካሪዎችና ባለሟሎች ሆኑ ። ሁለቱም የኢትዮጵያን ሴት አግብተው ልክ እንደ ኢትዮጵያ መኳንንት ሆነው ዐፄ ቴዎድሮስን ያገለገሉ ዝመር ። ፕሎውዴን እንደ ኢትዮጵያ መኳንንት ጭፍራም ፡ ጋሻ ገግሬም ነበረው ። የፈረስ ስሙም አባ ነፍሶ ይባል ነበር ይባላል ። (4)

- 1 አለቃ ዘነብ ገጽ 32 -34 በቴዎድሮስ የወጣትነት ዘመን ወገድ ግቸው ደጃች ከንፋ በዋግሹም ከንፋ (በዋግሹም ገ/ መድኅን አባት) ተጠትተው ነበር ።
- 2 የእስራት ዘመን በአበሻ አገር ገጽ 172
- 3 ፋዚላ ያሳተመው ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ገጽ 20-21
- 4 Historie de l' Abyssinie - A.H.M. Johns - E. Monroes pp. 174-176

ፕሎውዴን የእንግሊዝ ቆንሲል በመሆኑ ትንሽ ነጠል ገርበብ ቢልም ፡ ጓደኛው ጉን ቤል ግን ካፄ ቴዎድሮስ ልጥፍ ብሎ አገልግሎቱንና ምክሩን ከመለገስ ጋር በጦርነት ላይ ዝብዱ ስለአሳየ ፡ የሊቀ መኳኒነት ማዕረግ ይዞ መጠሪያ ስሙ እንግሊዝኛው ጉን ወደ ዮሐንስ ተለውጦ ሊቀ መኳኒ ዮሐንስ እየተባለ ይጠራ ዝመር ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ፡ ከሁለተኛው የሸዋ ዘመቻ እንደ ተመለሱ ባለቤታቸው እቴጌ ተዋበች ሞተውባቸው ደብረ ታቦር በሐዘን ላይ እንዳሉ ፡ የፕሎውዴን ባለቤት ከነጓዟ በጉንደር ከተማ ስለነበረች ፡ ፕሎውዴን ወደ ጉንደር ለመሔድ ንጉሡን ስንብት ቢጠይቅ የጋረድን መበርታት ከየሰጠ ሰምተውት ነበርና ፡ «አይሆንም ፡ ሽፍታ ያጉላላል ፤ ብቻህን አትሒድ» ብለው ቢመከሩት ፡ «እኔ አባ ነፍሰ! እኔን እንዴት ያለ ሽፍታ ይገድለኛል» ብሎ በመፎከር ከንጉሡ አስፈቅዶ ወደ ጉንደር ተጉዞ እከተማው አጠገብ ካለው ከቀሃ ወንዝ ሲደርስ የጋረድ ሰዎች ከቀኝና ከግራ ከተደበቁበት ወጥተው ፡ በሮምታ ተኩሰው ፡ ከፋኛ አቁስለው ፡ ካሽከሮቹም ላይ ብረታቸውን ቀምተው መሔዳቸውን ፡ ከዚያ እንደ ቆሰለ ወገኖቹ ወስደውት ዘጠኝ ቀን ያህል እንደ ቆየ መሞቱን ጸሐፊዎቹ ያረጋግጣሉ ። ለዝን የተባለ ሰው ደግሞ የበኩሉን ሲገልጥ የተመታው በጦር ከጉኑ ላይ መሆኑን ፤ እንደ ቆሰለም ተማርኮ ጉንደር ያለችውን ሚስቱን 2,000 ብር ላኪ ፡ አለዚያ እንገድለዋለን ብለው አስፈራርተው መቀበላቸውንና ከዚያ ፕሎውዴን መሞቱን ያመለክታል ።⁽¹⁾

የዚህን ወሬ ዐፄ ቴዎድሮስ እንደ ሰሙ ምንም እንኳን የፈሩት ቢደርስ ፕሎውዴን ባንድ ወገን የእንግሊዝ መንግሥት ወኪል ቢሆንም ፡ በሌላ በኩል እንደ ግል ወዳጅ ሆኖ በማናቸውም እየመከራቸው ፡ ከዚህም ዐልፎ አብሮ ወደ ጦር ግንባር እየሔደ ውጊያ እስከ መካፈል ድርሶ ስለነበረና በዚህም ላይ በርሱ አማካይነት ከእንግሊዝ መንግሥት ብዙ የሚጠብቁት የእርዳታ ተስፋ ስለነበራቸው ፡ አሁን በጠላታቸው በጋረድ እጅ በመሞቱ አዝነው ለመበቀል ወሰኑ ። ሊቀ መኳኒ ዮሐንስም ደንበኛ ሐዘንተኛ ሆኖ እንደ ሰነበተ ጸሐፊው ሁሉ አብራርቶ ገልጦታል ።

1 Theodore II Nouvel Empire D'Abyssinie pp. 104 - 105.

ከዚህ በኋላ ንጉሡ «ያንድ ሳምንት ስንቅህን ያዝ ። ጠንካራ በቅሎ ፡ ጠንካራ አጋሰስ ፡ ጠንካራ ፈረስ ይዘህ እኔ በመራሁህ ተጓዝ» የሚል ዐዋጅ አናግረው ወደ ጉንደር ገሠገሡ ። ጋረድ ከንፋም ያፄ ቴዎድሮስን ለጦርነት ተዘጋጅቶ መምጣት ሲሰማ ከጉንደር እካባቢ ከነጭፍራው ተነቃንቆ በዋልድባ በማይ ተክሊት ዐልፎ ወደ አዲ አርቃይ ሔዶ ሰፈረ ። የተከተለውም ጦር ካገሩ ከደምቢያና ከአካባቢው ከጭልጋ፤ ከወልቃኢትና ከወገራ ፡ ከደጋውም ፡ ከቆላውም የተጠራቀመ የሽፍታ ጦር ነበረው ።

ጋረድ ፡ ያፄ ቴዎድሮስ አጎት (እንደ ግማሾቹ ወንድም) የደጃች ከንፋ ልጅ እንደ መሆኑ በቀላሉ ይሸነፋል ተብሎ ስለማይገመት ፡ ንጉሡ ነገሥቱ የበረከተ ጦራቸውን አጠንክረው በለማልሞ ቁልቁለት ወርደው ድብ ባሕር ላይ ሰፍረው በታዩበት ጊዜ ከወገኖቹ ውስጥ ፡ «አንችላቸውምና እንሽሽ» ብለው ቢያማከሩት ፡ «ሳልዋጋ ብሽሽ ግዝት ያድርግብኝ» ብሎ በመሐላ ፎክሮ በማይ ተክሊት እንደ ተሰለፈ ሲጠባበቅ ፡ የጦር መላ በማወቅ ተወዳዳሪ የሌላቸው ቴዎድሮስ ቦታው ጥኑ ዱር (በረሃ) ስለነበረ ፡ የእግር ነፍጠኛ በግራና በቀኝ ሰደዱበትና ፡ «ተሰጥተህ (በልብህ ተኝተህ) ተቀመጥ ፡ ... እኔ በመኻል (በመካከል) ስዝምር ፊትህን ሳታዞር ተሻማው» ብለው ትእዛዝ ለወታደሩ አስተላልፈው አደሩ ። ሲነጋ የቀኙ በቀኝ ፡ የግራው በግራ ፡ የመይሳው ልጅ (ቴዎድሮስ) በመካከል ሆነው ጦርነቱ ተዝምሮ ጋረድም ከነጭፍሮቹ እስከ እኩለ ቀን ድረስ በርትቶ መዋጋቱን አንድ ስማቸው ያልታወቀ ጸሐፊ ያመለክታሉ ።

ከዚህ አያይዘው ጸሐፊው በመጨረሻ ጋረድ ጀርባውን ወደ ጫካው አድርጎ ፡ በፊቱ የንጉሡ ጦር አስጨንቆ በወጋው ጊዜ ንጉሡን ገድዶ እሞታለሁ ብሎ ማኸል ለማኸል በፈረስ ጮሬውን (ጦሩን) እየሰበቀ ፡ አንድ ዝግና ፈረሰኛ አስከትሎ ንጉሡ ወደ አሉበት እንደ ዕብድ ሽምጥ እየጋለበ ፡ ሰጪም ከፊቱ እየሸሸ መድረሱንና ደርሶም ንጉሡን በቀጥታ ሊወጋ ሲሰነዝር ሊቀ መኳኒ ዮሐንስ ፡ «የማንን ጌታ ትገድላለህ?» ብሎ ነዝር ሊቀ መኳኒ ዮሐንስን ሰቅድሚያ እንደ ጣለው ፡ የጋረድ በጠበንጃ ደረቱን መትቶ በቅድሚያ እንደ ጣለው ፡ የጋረድ ዝግና ጓደኛውም በበኩሉ በፈረሱ ላይ እንዳለ ፡ «አንተስ የማንን ጌታ?» ብሎ በጦር የሊቀ መኳኒ ዮሐንስን ዐይን ወግቶ እንደ ገደለው ፤ በመጨረሻም ቴዎድሮስ ራሳቸው «የማንን ሎሌ ገድለህ

ልትሔድ ነው?» ብለው በጠበንጃ የዮሐንስን ገዳይ እንደ ጣሉት ያረጋግጣሉ።⁽¹⁾

ጦርነቱ በዚህ ዐይነት ዝግገነትና መበቃቀል ባለበት ግድያ ሲፈጸም፣ ንጉሡ ባንድ ወገን የወዳጆቻቸውን የፕሎውዴንን ደም መበቀላቸውና በዚህም ጦርነት ደግሞ፣ እስከ ሞት ድረስ የሚፈልጋቸውን የዘመድ ጠላታቸውን ለዘለቄታ መደምሰሳቸው ሲያስደስታቸው፣ በሌላው ወገን ምትክ የሌለው የወዳጅ አሸከ ራቸው የሐንስ ሕይወቱን መሠዋቱ በጣም አሳዝኗቸዋል። በርሱ መሞት ያዘኑት ንጉሡ ብቻ ሳይሆኑ በጉንደር፣ በደብረ ታቦርና በጋፋት ያሉት የእንግሊዝና የጀርመን ተወላጆች ሁሉ አዝነዋል። ምክንያቱም፣ የሐንስ የንጉሡ ባለሟል እንደ መሆኑ መጠን፣ የነርሱን ጉዳይ ለንጉሡ እየነገረ በማስፈጸም እንደ ጠበቃ ዋና ተከላካያቸው ነበር።⁽²⁾ መቼም አንድ የጦርነት ድል፣ ለድል አድራጊው ደስታና ሐዘን የበረከተበት ስሜት ማሳደሩ ከጥንት የተለመደ ነው። ደግሞም በዚህና በማናቸውም ጦርነት ከሁለ ቱም ወገን በውጊያው ላይ የሞተ በጣም ዕድለኛ ነው ማለት ይቻላል። ምክንያቱም እያንዳንዱ ጠላቱን እገድላለሁ ወይም እማር ካለሁ ብሎ ሲዋጋ ሳያስበው ረዘም ያለ የመንፈስ ሥቃይና ጭንቀትም ሳይደርስበት በድንገት ይሞታል ማለት ነው። በጣም የሚያሳዝነው በጉጃም፣ በወሎና በሸዋ እንደ ደረሰው አሁንም ከጋረድ ወገን ሆነው ሲዋጉ የተማረኩት ናቸው። እነሱም ከተማ ረከብት ደቂቃ ዝምሮ በጥይት ተመትተው፣ ወይም በሰይፍ እግርና እጃቸው ተቆርጦ ነፍሳቸው እስክታልፍ ድረስ የሚሰማቸውን ሥቃይ ለመገመት አያዳግትም። ከጌታህ ጋር ተሰልፈህ የወጋ ሽኝ ጥፋቱ የመሪህ ነውና ምሬሃለሁ የሚለውን ዐዋጅ በዚህ ጊዜ ካፄ ቴዎድሮስ አደባባይ የሚጠብቅ የለም። በውጊያ ላይ ለተማረከ የጠላት ጦር ይህ ዐይነት ምሕረት የሚበዛ ቢሆን እንኳ 40 (ዐርባ) ጊዜ ተገርፎ፣ ሁሉም ይለቀቅ ወይም ወደ ንጉሥ ጦር ይቀላቀል ወይም ይታሰር ማለትም ከኃይለኛው ቴዎድሮስ ልብ የሚመነጩ በብርቅ ነው። እንደዚህ ያለውንም የለሰለሰ ምክር በእንደዚህ ያለ የቁጣ ጊዜ ለንጉሡ የሚያቀርብ እንደ ንጉሥ ጠላት ይቆጠራል።

በለዚህ ወዲያው ጋረድ ተመትቶ እንደ ወደቀ ቴዎድሮስ ከፈረሳቸው ላይ ወጥተው፣ «ጌታህ ወድቋልና ተማረክ» ተብሎ በጋረድ ሰፈር እንዲለፈፍ አድርገው ወዲያው ለራሳቸው ወታደር፣ «ምርኮኛ የሰደድህ ለአካላትህ እዘንለት» ይኸውም ማለት የጋረድን ወታደር ያልማረከህና ያላቀረብህ በአካልህ ትቀጣለህ ብለው ዐወጁና ወደ ደባርቅ ሔደው ሰፈሩ። ሁሉም በጦርነት ላይ እያሳደደ የማረከውን ሰብስቦ አቀረበላቸው።

የቅጣቱን ጉዳይ ጸሐፊው በራሳቸው አነጋገር እንደዚህ ሲሉ ገልጠውታል። «...በሊቀ መኳስ ዮሐንስ ሞት ሲያለቅሱ ሰነበቱና ከጋረድ ጋር የተገኘውን ምርኮኛ ሁሉ እንደ ግድግዳ ማግረው (በደንብ አስልፈው) በጠበንጃ ፈጁት»⁽¹⁾ ደብድበው ታበቁ ወዲያ «የሊቀ መኳስ ደም ነው፤ ጋረድ ሊገድለኝ ኑሮ (ሲል) ስለኔ ተለውጦ (ቤዛሆኖ) ዮሐንስ ሞተ» ብለው ተናገሩ... የጋረድን ሠራዊት ደብድበው ከጨረሱ ወዲያ፣ ከደባርቅ ወደ ጉንደር ሊነሡ አንድ ቀን ሲቀራቸው እንዲህ ብለው ዐዋጅ አስነገሩ። «አራሽ እረስ፣ ነጋዴም ነግድ፣ ሽፍታ፣ ወንበዴ ተውግባ፤ ይሻልሃል። ተዚህ ቀደም የበደልኸው፣ ቋንጥ የቆረጥህ፣ ነፍስ የገደልህ ምሬሃለሁ። በዱር በገደል ያለህ ግባ። አልገባም ብለህ ዐዋጁን ያለፍህ (የሻርህ) ግን፣ ለአካልህ እዘንለት።»

ይኸን አድርገው ንጉሡ ነገሥቱ ከደባርቅ ወደ ጉንደር በድል አድራጊነት ግርማ ገቡ። ከእንደዚህ ያለ ጦርነት በድል አድራጊነት ወደ መናገሻ ከተማው የገባ ንጉሥ፣ በቤተ መንግሥቱ አዳራሽ ተቀምጦ ለመኳንንቱ፣ ለሠራዊቱ ግብር ማግባት የኢትዮጵያ ባህል ስለሆነ፣ ዐፄ ቴዎድሮስም ጉንደር ገብተው ለሠራዊታቸው ግብር አገቡ። በመብልና በመጠጡም መካከል የቤተ መንግሥቱ ምርጥ አዝማሪዎች የዕለቱን ውጊያ የሚመለከት፣ የጠላትን ስም እያራከሱ፣ የንጉሡን ዝና እያነሣሡ በጣም ማሞጋገስ የተለመደ ስለሆነ፣ በዚሁ ግብር ጊዜ አንዱ የታወቀው የንጉሡ አዝማሪ በግብሩ ላይ ቆሞ እንደዚህ ብሎ ገጠመ።

1 ቱዜላ ያሳተሙት ገጽ 21—22

2 Ten Years with King Theodore in Abyssinia - Th. Wadmeir pp. 67 - 68

በጠበንጃ የተደበደቡት ቁጥራቸው እስከ 1500 ይደርሳል ይባላል። ለሊቃ ወልደ ማርያም ገጽ 20—21

«ጋረድ ሞተ እንኳ ተቀበረ
ያንት ወንድም ነውና እንፈራው ነበረ»⁽¹⁾

በዚህ ሰዓት፣ ባዜ ቴዎድሮስ ላይ በመሸፈት ጋረድ፣ የሰሜንና የአገው ተወላጅ የሆኑት ደጃች ንጉሤና ወንድማቸው ደጃች ተሰማ ኅብረት አድርገው ስለ ነበረና አሁን ጋረድ ሲሞት ንጉሤና ተሰማ ብቻቸውን ተጋልጠው መቅረታቸውን ለማሳሰብ ይኸው አዝማሪ እንደዚህ ሲል አክሏል ።

«ይብላኝ ለንጉሤ ጀርባው ተከፈተ
ይብላኝ ለተሰማ ጀርባው ተከፈተ
የወንዶቼ (የቴዎድሮስ) ወንድም አባ ገልብጥ ሞተ ።»⁽²⁾

ከጐንደር ሊቃውንትም ወገን ፡

«ቴዎድሮስ ነገሠና
እባብ ጠፋ በጐንደር
ወንበዴም ሔደ ምነና
ገበያችንም አለ ፈሰስ (ደመቀ)
ጋለሞታችንም አለች ፈርነስ (ተዝናናች)»

ተብሎ መገጠሙን ጸሐፊው በዚሁ በተጠቀሰው ገጽ ላይ መዝ ግበውታል ።

የፕሎውዴንና የወዳጃቸውን የሊቀ መኳስ ዮሐንስን ገዳዮች፣ ከአባሪ ተባባሪዎቻቸው ጋር ሁሉንም እያስያዙ ሲገድሉ፣ ከራሳቸው ደስታ ዐልፎ የእንግሊዝን መንግሥት እንደ አስደሰቱ ቆጥረውታል ። ለእንግሊዝ ባለሥልጣኖች በጻፉት ደብዳቤ ላይም ይኸንኑ ደጋግመው ጠቅሰውታል ። በተለይ ራፋኤል ባረኒ ለሚባል የኢጣልያ ተወላጅ ለፕሎውዴን ወዳጅና

ስለርሱም ሆኖ በምጥዋ ለንግሊዝ መንግሥት እንደ ተጠባ ባቂ ወኪል ሆኖ ለሚያገለግለው የጸፋለት ደብዳቤ ይኸንኑ በት ከክል የሚገልጽ ነው ።

«በስመ አብ..... ይድረስ ከአቶ ቦረኒ..... የምሥራች በእግዚአብሔር ኃይል ቀናኝ ። ወዳጆቼን ቡላዲንን ፣ ዮሐንስን የገደሉ ሰዎች ፈጀኋቸው ። በእግዚአብሔር ኃይል ከሴት በቀር ከሰልፍ ያገኘሁትን ሁሉ ፈጀሁት ። አንድ አልተውሁም ። ወዲያው ተከታትዬ ተሻግራ ሌባ ንጉሤን(*) በእግዚአብሔር ኃይል ከነ ሠራዊቱ ፈጀሁት — አክሱም ከሚዳው ላይ ። አንተም ቶሎ ናልኝ ። ከእንግሊዝ ንግሥት ከወዳጄ እግዚአብሔር ያደረገልኝን የደስታዬን ወሬ የምልክ ሰው የምሰድ ነኝና ቶሎ ናልኝ ፣ ይዘህልኝ የምትሔድ አለና ። የሊቀ መኳስ ዮሐንስን የአቶ ቡላዲንን ሰዎች እስታሁን ያቆየሁዋቸው ከኔ ሰው ካንተ ጋር ይሔዱ ብዬ ነው ።»

ግ ጎ ተ ዎ
ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ዘኢትዮጵያ

1 ቶዚላ ያሳተሙት ገጽ 20—23 ፣ አለቃ ወልደማርያም ገጽ 22—23 ወልደማርያም «ያንት ወንድም ነውና እንፈራው ነበረ» ያሉት የፋዚላው ጽሑፍ «እንሰጋው» ነበረ ይለዋል ። ትርጉሙ ያው ነው ።
2 ጋረድ ቴዎድሮስን ገልብጦ እነግሣለሁ የሚል ምኞት ስለነበረው የፈረስ ስሙ አባ ገልብጥ ተብሎ እንደ ነበረ ጸሐፊው ያው ሳል ። ገጽ 23

* ደጃዝማች ንጉሤ ወልደ ሚካኤልን ነው ። ሌባ ያሉበት ምክንያት በሚተላለው ምዕራፍ እንደሚነበበው ነው ።

ምዕራፍ ሐያ አንድ

የፈረንሳይ መንግሥት ጣልቃ ገብነት ፣ የደጃዝማች ንጉሤ ወልደ ሚካኤል ለነሣሥና ለወዳደቀ ፣ የእኚ ጥሩ ወርቀ ንብቻና ወይዘሮ የተመኙ ።

ከ16ኛው መቶ ዓመት ዝምሮ በተለይ ፣ በዚህ ዘመን ኃይል የሚሰማቸው ሥልጣኔን የተቀዳጁ የአውሮፓ መንግሥታት ፖርቱጋል ፣ ቤልጅክ ፣ ኤስፓኝ ፣ ጀርመን ፣ እንግሊዝና ፈረንሳይ ፣ በአፍሪካና በሌላውም ኋላ ቀር ክፍለ አህጉር በቅኝ አገዛዝ መስክ ተሠማርተዋል ። ከመካከለኛው ምሥራቅ ደግሞ የቱርክ መንግሥት ተነሥቶ በዚሁ ዘመን ጎረቤቶቹን የአውሮፓን የባልካን አገሮች ፣ የአፍሪካን ሰሜን በቀይ ባሕር ዳርና ዳር ያሉትን አገሮች ከአውሮፓውያኑ ኃያላን ጋር እየተፋለመ ይዟል ። የኢትዮጵያም ወደቦች ምጥዋና አካባቢዋ በቀጥታ በሱው እጅ ወይም በታዛዥ በግብጽ እጅ ከገቡ ቆይተዋል ።

ከነዚህ መካከል ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የኢትዮጵያን አንድነት ለመመሥረት ላይና ታች በሚሯሯጡበት ጊዜ ፣ በኢትዮጵያ ላይ የንግድ ወይም የፖለቲካ ይዘታቸውን ለማጠንከር በከፍተኛ ፋክክር የሚሻሙት በተለይ እንግሊዞችና ፈረንሳዮች ናቸው ። ከዐፄ ቴዎድሮስ በፊትም የነርሱ ፋክክር ከዠመረ ቆይቷል ። የእንግሊዝ መንግሥት በ1834 ዓ. ም. ካፒቴን ሐሪስን ወደ ሸዋ ልኮ ከንጉሡ ሣህለ ሥላሴ ጋር የንግድና የወዳጅነት ውል ሲዋዋል ፣ የፈረንሳይ መንግሥት በበኩሉ በ1836 ዓ. ም. ሮቪ ዴሬኩርን ልኮ ከኝሁ ንጉሥ ጋር ተመሳሳይ ውል አድርጓል ። ከዚያ ወዲህ ደግሞ ፣ ፈረንሳይ በምጥዋ በ1841 ዓ. ም. የቆንስላ ቢሮ ከፍቶ እነጉዮም ለገንን ወደ ራስ ዐሊ ሲልክ ፣ ቀጥሎ እንግሊዝ በ1850 ዓ. ም. በዚሁ በምጥዋ እነ ፕሎውዴንን ልኮ ቆንስላ ከፈተ ። ሁለቱም ቆንሲሎች ወደ ጉንደርና ወደ ደብረ ታቦር እየተመላለሱ ፣ ከነራስ ዐሊ ጋር የወዳጅነትና የንግድ ግንኙነት ለመፍጠር ሲታገሉ ቆይተው ፣ ራስ ዐሊ ተሸንፈው የመንግሥቱ ሥልጣን ባፄ ቴዎድሮስ እጅ ሲወድቅ ፣ ሁለቱም መንግሥታት

ያፂ ቴዎድሮስን ሞገስ ለማግኘት ይጣጣሩ ዝመር ። ነገር ግን እስከ ካሜሮን መምጣት ድረስ ባፂ ቴዎድሮስ ዘንድ የእንግሊዝ ይዞታ እየተስፋፋ ሔደ፡ የእንግሊዝ ቆንሲልና ዜጎች በንጉሡ ዘንድ ባለሟልነት አግኝተው እንደ ልባቸው ይወጡ ይገቡ ነበር ። በመጀመሪያ ጊዜ መልካም ግንኙነት በመፍጠር ቅድሚያ የነበረው ፈረንሳይ፡ ከዐፄ ቴዎድሮስ በኩል የሚጠየቀውን የወዳጅነት ጥያቄ የፈረንሳይ ንጉሠ ነገሥት ናፖሊዎን 'ቴዎድሮስ ካቶሊኮችን ያጉላላል' በሚል ሰብብ ችላ ስላለው፡ ቆንሲሉ ጉዩም ለዣን እስከ መታሰር ድርሶ ነበር ።⁽¹⁾

በዚህ ዐይነት፡ ባለፈው በምዕራፍ 6 እንደ ተመለከተው፡ እንግሊዝና ፈረንሳይ ከቀድሞ ዝምሮ በቆንሲሎቻቸው ብቻ ሳይሆን ባገር ጉብኝ፡ በነጋዴና ወንጌልን እናስተምራለን በሚሉ ሚሲዮናውያን አማካይነት ወደ ኢትዮጵያ ገብተው የበላይነታቸውን ለማጠንከር፡ በተለይ ከሁሉም ክፍል፡ በሚሲዮናውያኑ በኩል የበለጠ በሚሠሩበት ጊዜ፡ በኢትዮጵያ መሳፍንት ዘንድ ደግሞ ቴርኮቹና ግብጾቹ በምሥራቅ በምጥዋ፡ በምዕራብ በመተማ በኩል ዐልፎ ዐልፎ የማጥቃት ተግባር መፈጸማቸው ስለ አልቀረ፡ ፈረንጆቹ ክርስቲያኖች ስለሆኑ ከዚህ ጥቃት ያድኑናል፡ በነርሱም እርዳታ አገራችንን እናሠለጥናለን በሚል ተስፋ ከፈረንጆቹ ጋር የመቃረቡንና የመዛመዱን መንገድ በመጀመሪያው ወቅት አልጠሉትም ነበር ።

ዳሩ ግን፡ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክሳዊት ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ከእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን በወረሰችው እምነት፡ የክርስቶስ ባሕርይ ሰውነታዊና መለኮታዊ ባሕርይ ተዋሕዶ አንድ ሆኗል ስትል፡ ባንድ ወገን ፈረንሳዮች የሚደግፏቸው የካቶሊክ ሚሲዮኖች በክርስቶስ ዘንድ ሁለቱ ባሕርይ ሳይዋሕዱ መኖራቸውን ስለሚያምኑ፡ በሌላ ወገን የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ወደ መንግሥተ ሰማያት ለመግባት ጸድቃን፡ ሰማዕታት ያማል ዳሉ ስትል፡ የእንግሊዝ መንግሥት የሚደግፏቸው ፕሮቴስታንቶች ደግሞ፡ ወደ መንግሥተ ሰማያት የሚገባው በበጎ ሥራ እንጂ በአግላጅነት አይደለም ስለሚሉ፡ የነዚህ መንፈሳዊ ጠብና ክርክር የሥጋዊውንና የፖለቲካውን ጉዳይ እያበላሸው

የኢትዮጵያ መንግሥት መሪዎችም ራሳቸው የሚያምኑበትንና የብዙ ሕዝብ ሃይማኖት ሆኖ ከአራተኛው መቶ ዓመት ዝምሮ የጸናውን ተዋሕዶ ሃይማኖት ለማስከበር ሲሉ፡ በየአውራጃው ከተሠማሩት ሚሲዮናውያን ጋር ጠቡ እየተባባሰ ሔደ ። ከሚሲዮናውያኑም እያለፈ ጠቡ ወደ መንግሥትም መሪዎች ደረጃ እየደረሰ፡ የተዘመረውን የሰላም ግንኙነት ሲያደፈርሰው ኖረ ።

በዚህ ምክንያት፡ ዐፄ ቴዎድሮስም ከነገሡ በኋላ፡ ካነገሡ ዋቸው ከጳጳሱ ከአቡነ ሰላማ ጋር እየተማከሩ በነጥሎው ዴንና በነዮሐንስ ቤል ወዳጅነት ምክንያት፡ የእንግሊዝን የፕሮቴስታንት ሚሲዮኖችን ለጊዜው ችላ ብለው ከኢትዮጵያ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ጋር በጣም የሚፃረረውን፡ ከዚህ በፊት ባፂ ሱስንዮስ ዘመነ መንግሥት (1599—1624) ብዙ ደም ያፋሰሰውን የካቶሊክ ሃይማኖት በያለበት በከረን፡ በአካለ ጉዛይ፡ በሠራዬ በወዲህኛው ትግራ ተስፋፍተው ያስተምሩ የነበሩትን እንዳያስተምሩ ከለከሉዋቸው ። እነርሱ ግን፡ በቆንሲሎቻቸው እየተደገፉ፡ ባገራቸው ኃያልነት እየተመኩ፡ ትእዛዝ እምቢ እያሉ በተዋሕዶ ሃይማኖት ያምን የነበረውን ያገር ተወላጁን በካቶሊክነት እያጠመቁ፡ ቅስናም እየሰጡ ስላስቸገሩ፡ በዚህ ምክንያት በትእዛዝ አፍራሽነት ከመካከላቸው ዋንዬው አባ ደገኮቢስ የሚባሉት የፈረንሳይ ቄስ እስከ መታሰርና በካቶሊክነት የቀሰሱት እነ አባ ገብረ ሚካኤልም በእስር ቤት እስከ መሞት ድርሰዋል ።⁽¹⁾

በዚህ ጊዜ ነው፡ የፈረንሳይ ቆንሲል ለዣን ካፄ ቴዎድሮስ በሚከራከርበት ጊዜ፡ «.....የፈረንጆቹን አድራጎት ዐውቀዋለሁ ። አንድ አገር ለመያዝ ሲፈልጉ በቅድሚያ ሚሲዮኖች ይልካሉ ። ከዚያ እነርሱን የሚደግፍ ቆንሲል፡ ቀጥሎ ደግሞ ቆንሲሉን የሚረዳ ወታደር ይላካል» ያሉት ።⁽²⁾ በማናቸውም ረገድ ባርዶል በሚባል የፈረንሳይ ተወላጅ እጅ ወደ ናፖሊዎን ሦስተኛ ለላኩት ደብዳቤ መልስ ሰላጡ፡ ቆንሲሉ ለዣንም

1 Record of the Expedition - T.J. Holland p. 11

1 Histoire Palitique et Rel. J.B. Goulbeaux Vol. II. Chap. III pp.436-436.
2 Theodoros et Nouvel Empire D'Abyssinie p. Gli Italiani in Africa..... Angelo Delboca. P 24

በዚሁ ጠብና ክርክር እስረውት ቆይተው በመጨረሻ እርሱም ተለቆ ወደ ምጥዋ ተመለሰ ። በዚህ ምክንያት ባዩ ቴዎድሮስ አገዛዝ በመጀመሪያው ዘመን (1847—53) የፈረንሳይና የኢትዮጵያ ግንኙነት እየተበላሸ በሐደ መጠን፣ ከእንግሊዞች ጋር ያለው ግንኙነት በመጨረሻ እስኪበላሸ ድረስ እየሠመረ ሐደ ።

በትግራይ የካቶሊክ ሚሲዮንን የሚመሩት እሳይ በማቸው የተጠቀሰው ደግሞ በሲኒካ ከፋ ውስጥ ለዚሁ ትምህርት የተቀመጡት ቄስ ሊዎን ዴዛ አቫንሸር በሐባብና በቦጉስ የታወቁት ሳፔቶ ወደ ፈረንሳይ ጉሠ ነገሥት ወደ ኖሯሊዎን ሦስተኛ፣ ወደ ሣርዴኛው (ኢጣልያ) ጉሥ ወደ ቪክቶር ኢማኑኤል ደብዳቤ እየጻፉ በቃልም እየተላላኩ፣ «ቴዎድሮስ እኛን ያጠቁናል፤ በርሳቸው ፋንታ በአገራቸው በትግራይ ሆኖ፣ በርሳቸው ላይ የሸፈ ተውን አገው ጉጉሜን ብትደግፉት ለእናንተም አገር ቆርጦ ለመስጠት፣ እኛንም ለመደገፍ የተዘጋጀ ነው» እያሉ ማሳሰብ ዝናሩ ።

አገው ጉጉሜ በአባታቸው በወልደ ሚካኤል የአገው ተወሳኛ ስለሆኑ፣ ራሳቸው ብዙ ጊዜ አገው ጉጉሜ እየተባሉ ይጠራሉ ። እናታቸው ግን፣ የሰሜንኛው የደጃች ውቤ እሳት የወይዘሮ መንታዬ ልጅ ስለሆኑ፣ አገው ጉጉሜ ከልጅነታቸው ጀምሮ ለደጃች ውቤ የዘመድ አሽከር ሆነው ሲያገለግሉ ቆይተው፣ በ1847 ዓ.ም. ደጃች ውቤና ደጃች ካሳ (ቴዎድሮስ) ተዋግተው፣ ካሳ አሸንፈው ውቤ ሲማረኩ አገው ጉጉሜም የውጊያው ተካፋይ ሆነው ቆሰለው እንደ ተማረኩ፣ አለቃ ዘነብ ጽፈውት ኢኖ ሊትማን ያሳተሙት መጽሐፍ እንደዚህ ሲል ባጭሩ ይገልጻል «... ጉጉሜ ደጃች ውቤን ጉጉሡ (ቴዎድሮስ) ተዋግተው ከቧረት ላይ የያዘቸው ጊዜ ቆሰሉ ነበር ። ጉጉሡም ማሩን፣ ቅቤውን፣ ፍሪዳውን ዳርገውት አድኑት ብለው..... ሸዋ ሐዱ ።» (1)

ከዚህኛው በመጠኑ ሰፋ አድርጎ፣ የደራሲው ስም የማይታወቀውና ሉዊጂ ፉዚላ ያሳተሙት መጽሐፍ ስለ አገው ጉጉሜ አሸፋፊ ቀጥሎ ያለውን አስፍሯል ። «በዐፄ ቴዎድሮስ መንግሥት ደጃች ጉጉሜና ደጃች ተሰማ የሚባሉ ሁለት ወንድማማቾች

ሸፈቱ ። እነዚህ ሁለቱ ያጤ ቴዎድሮስ ሉላልት (አሽከሮች) ነበሩ ። በሳህላ መሬት ሸፍታ ሆነው ተቀመጡ ።..... ደጃች ጉጉሜም ጥቂት በጥቂት ሰው ሰበሰቡና ወደ ትግራ ተሻገሩ ። የሰሜን፣ የሳህላ፣ የልዋሌ፣ የጠለምት ወታደር እበላለሁ እያለ ተከተላቸውና ወታደር በዛ ። ትግራ ገብተው ጥቂት እንደ ቆዩ ደጃች ኃይለ ማርያም (ኃይሉ) አባ ጉርፌ፣ የራስ አርአያ ወንድም፣ የትግራ ገዥ ነበሩና ከአገው ጉጉሜ ጋር፣ በሐውዜን ወገን ሀራህር በሚባል ሥፍራ ገጠሙ፤ እጅግ ብርቱ ጦርነት ተዋግተው በዚያን ጊዜ ደጃች ኃይለ ማርያም ሞቱ ። ደጃች ኃይለ ማርያምን ድል አድርገው አገው ጉጉሜና አገው ተሰማ ሲባሉ የነበሩ ሁለቱ ወንድማማቾች ደጃች ጉጉሜና ደጃች ተሰማ ተባሉ ። ጠቅልለው ትግራን ያዙ.....» (*)

እሳይ ከሁለቱ ወንድማማቾች ዋነኛው የበላይ አዛዥ ጉጉሜ ናቸው ። ትውልዳቸው አገው መሆኑ ነው ። ጉጉሜ ከቴዎድሮስ ሲሸፍቱ የተከተላቸው የሳህላ፣ (ጃናዋራ አውራጃ ግዛት ውስጥ) የልዋሌ (በየጁ አውራጃ) የሰሜንና የወልቃኢት፣ የጸገዴ፣ የጠለምት ሕዝብ ያባትና የእናታቸው ወገን ስለሆነ፣ ወደ ትግራ ገብተው ደግሞ በዚያው ግዛታቸውን ያጠበቁት ከርሳቸውም ከቴዎድሮስም በፊት የእናታቸው አገው ደጃች ውቤ ከሰሜንና ከወገራ ጋር ትግራንም ጠቅልለው እስከ ምጥዋ ይገዙ ስለ ነበረ በዚያ ሳቢያ መሆን አለበት ።

የሆነ ሆኖ፣ ከአያታቸው ከወይዘሮ መንታዬ ወንድም፣ ከደጃች ውቤ ጋር ሆነው ቴዎድሮስን ወግተው ቆሰለው ከዳኑና ላዩ ቴዎድሮስ ከገቡ በኋላ፣ እንደገና ባዩ ቴዎድሮስ ላይ ለመሸፈት ያበቃቸው ትክክለኛው ምክንያት አይታወቅም ። በግምት ራሳቸው በተካፈሉበት ጦርነት የራሳቸውም መቁሰል፣ የጌታ ዘመዳቸው የደጃች ውቤ መሸነፍና ፍጻሜያቸው ቂሙ ከልባቸው አልጠፋም ይሆናል ። በዚህ ጉንደግም፣ ጉጉሜ ከጠባያቸው ደግ ሰው መሆናቸውና ባዩ ቴዎድሮስ ትእዛዝ በየጊዜው የሰው እጅና እግር እየተቆረጠ መቀጣቱ ያሳዘናቸው መሆኑን ይኸው እሳይ የተጠቀሰው መጽሐፍ እንደዚህ ሲል ይጠቅሳል ። «ጠቅላዩ ደጃች ጉጉሜ ናቸው ። እርሳቸውም ጭራሽ ርገሩገ

1 The Chronicle of King Theodore of Abyssinia Enno Littmann pp. 46

* ኃይለ ማርያም ያፄ የሐንሰ ታላት ወንድም የጉግሃ ልጅ እንጂ የዐፄ የሐንሰ ወንድም አይደሉም ።

ነበሩ ይላሉ ። ይቆረጥ ይብቃ (ጥፋተኛው) ተብሎ የተፈረደ በት እንደሆነ «አያ! እግርና እጅ በውሃ (እንዳትክልት) አይበቅልም ፤ ገርፈህ ስደደው» ይሉ ነበር ይላሉ ። ይሙት በቃ ቢፈረድበትም (ለተፈረደበት ከራሳቸው) ገንዘብ ይከፍሉ ነበር ።»⁽¹⁾

ዐፄ ቴዎድሮስ በነገሡበት ዘመን በፈረንሣይ አገር ንጉሠ ነገሥቱ ናፖሊዎን ሦስተኛ ሲሆን ፣ በእንግሊዝ አገር ንግሥት ቪክቶሪያ ናቸው ። ኢጣልያኖች ግን ግማሾቹ እርስ በርሳቸው የተከፋፈሉ ብቻ ሳይሆን ፣ ሰሜኑንና ምሥራቅ ሰሜኑን አውስትሪያ ፣ ምዕራቡን ሳቮያና ፒዬሞንቴ የሚባሉትን ፈረንሣይ ሲገዙዋቸው ፣ ከነዚህ መንግሥታት ጋር በሰላምም ፣ በጦርነትም እየተከራከሩ ሣርዴኛና ፒዬሞንቴን አዋሕደው በቅድሚያ በካርሎ አልቤርቶ መሪነት ፣ ቀጥሎ በልጁ በቪክቶር አማኑኤል ዳግማዊ የሚመራ ንጉሣዊ አገዛዝ መሥርተዋል ። በዚሁም ጊዜ ካሚልዩ ቤንዝ ኮንቴ ዲ ካቩር የሚባለው ጠቅላይ ሚኒስትር ሆኖ ይመራል ። (1848—1859)

ደጃች ንጉሤ ባለፈው እንደ ተመለከትነው ከስሜን ፣ ከወልቃይትና ከጠገዴ ዐልፈው ተምቤን ገብተው ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የሾሟቸውን ደጃች ኃይሉን (ኃይለ ማርያምን) በጦርነት ገድለው ፣ ትግራን ከጠቀለሉ ወዲህ ደጃዝማችን የገደለ ፣ ደጃዝማች መባል በኢትዮጵያ የቆየ ልማድ ስለሆነ ፣ ከዚህ በኋላ ደጃዝማች ንጉሤ እየተባሉ ቆይተው ፣ በመጨረሻም «ንጉሤ የኢትዮጵያ ንጉሥ ወይም ደጃች ንጉሤ ንጉሥ ዘብሔረ ኢትዮጵያ» እያሉ በራሳቸው ፈቃድ መጠራት ፣ በዚሁ ያንበሳ ምልክት ያልበት ማጎተምም አሠርተው መጸጸፍ ዝመሩ ።

ላጭር ጊዜ ቴዎድሮስ በሌሉበት ሰዓት ጎንደርን እስከ መውረር ድርሰዋል ። እንደ ጊዜ ከሸፈቱ በኋላ ፣ ያፄ ቴዎድሮስን ኃይል ያወቁታልና በማናቸውም ረገድ እርዳታ ለማግኘት ሲሉ ፣ «እኔ በቴዎድሮስ ምትክ ንጉሠ ነገሥት ብሆን ባገር ሰላም

እንዲሰፍን ፣ ንግድ እንዲሰፋፋ ፣ ያውሮፓ ዕውቀትና ሥርዓት ባገሬ እንዲገባ ፣ እናንተም ካቶሊኮቹ እንደ ልባችሁ ሃይማኖታችሁን እንድታስፋፉ አደርጋለሁ ። በቀይ ባሕር ዳርም የንግድ ማስፋፊያ ፣ የመርከብ ማሣረፊያ የወደብ መሬት ለፈረንሣይም ፣ ለኢጣልያም እስጣለሁ» እያሉ ተስፋ መስጠታቸው አልቀረም ። በዚህ ምክንያት ፣ እሳይ ስሙን የጠቀሰነው ሊዎ ዲዛ ቫንሸር የሚባለው ሚሲዮናዊ በቅድሚያ ከሣርዴኛው ጠቅላይ ሚኒስትር ከኮንት ካቩርና በተለይ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ባለሥልጣኖች ከነጌግሪ ጋር ተጸጽፎ ከተሰማማ በኋላ ፣ ለንጉሤም የመረዳዳት የውል ረቂቅ አቅርቦ ፣ እንደዚሁም ለሣርዴኛው ንጉሥ ደብዳቤ ቢጽፉ ከቴዎድሮስ ጋር ለሚያደርጉት ውጊያ ሁሉ እርዳታ ሊያገኙ ይችላሉ በማለት ደብዳቤ እንዲጽፉ አድርጓቸዋል ። እርሳቸውም ያፄ ቴዎድሮስን ኃይልና ጭካኔ ፣ በፊታቸው የገጠማቸውን መሳፍንት ሁሉ ደጃች ውቤን ሳይቀር በቀላሉ እያሸነፉ የነገሡ ፣ ከነገሡም ወዲህ አንድም በፊታቸው ቆሞ ለዘለቄታ የመከተ አለመኖሩን ስለሚያውቁ ፣ «እኔስ ከኝህ ንጉሥ እድን ይሆን ወይስ እሞት ይሆን?» እያሉ በሚሠጉበት ጊዜ ፣ እንደ ተመከሩት በቅድሚያ ለሣርዴኛው ንጉሥ «.....ደጃዝማች ንጉሤ ፣ ንጉሥ ዘብሔረ ኢትዮጵያየአሮሞ አገር ሁሉ ጳጳስ የአቡነ ማስያስ ቄስ መልክተኛ አቡነ ልዩኔ..... ከኔ ሠፈር መጣ ።.....የምትፈልገውም ነገር ሁለታችን ያንድነት ፍቅር እንድናደርግ ፣ የነጋዴን ሥራት ሁሉ እንድናቀና መሆኑን ሰምቼ እጅግ ደስ ብሎኝ ነው ። ነገር ግን ያንተ ወኪል መጥቶ ይኸን ሥራት ቶሎ ይፈጽም ።..... እኔም የእግዚአብሔር ፈቃድ ቢሆን እንደ ብርሃን የሆነ የአውሮፓ ሥራት ወዳገሬ ኢትዮጵያ እንዲደርስ ፣ በነጋዴ ሥራት በሌላውም ነገር ሁሉ እንዳገርህ እንዲሆንልኝ ። ይህም እስኪፈጸም ድረስ በሰቂቅ ሕሊና ልኖር ነኝ» (*) የሚል ደብዳቤ ጽፈው ላኩ ።⁽¹⁾

ከደብዳቤው ግርጌ ያንበሳ ምልክት ያለበት ማጎተም ፣ ከእናቱ ላይ የደብዳቤው ቀን እንደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር 1851 ዓ. ም. የካቲት 4 ቀን መሆኑ በግልጽ ይታወቃል ።

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ስሙ ከማይታወቅ ኢትዮጵያዊ የተጻፈና ሉዊጂ ፉዚላ ያሳተመው ገጽ 24—25 ።
Rassegna di Studi Ethiopici Volume VIII - L' Ambasciata Francese a Negusse - Luioi Fusella pp. 176 - 191.

* በሰቂቅ ሕሊና ማለት ፣ ይኸ ምኞቱ እስኪፈጸም ለልቤ ዕረፍት ሳላገኝ እጠብቃለሁ ማለት ነው ።
1 Archivio Storico del Ministero Degli Affari Esteri Pozizion. ROMA

ይህ ዘመን፣ የስዊስ ቦይ ሥራውን የዠመረበት ጊዜ ስለ ነበረ፣ በዚሁ ቦይ አማካይነት እንደ ሌሎች ኃያላን የሣርዴ ኛው ንጉሥም ወደ አፍሪካ መላክተኞቹን እየላከ ንግድ ለማስ ፋፋት፣ በቻልም በዚሁ በኤርትራ ባሕር አካባቢ እግሩን የሚያ ሳርፍበት መሬት ለማግኘት መመኘቱን ይኸው ሊዎን ዴዛቫንሸር ገልጸላቸው ነበር። ንጉሤም በበኩላቸው የጦር መሣሪያም፣ ማኖቸውንም እርዳታ ለማግኘት ሲሉ በዋጋ ቤት 4,500 የማ ሪያ ቴሬዛ ብር ተቀብለው በቀይ ባሕር ዳር፣ በዙላና በአራፋሌ አጠገብ መሬት ቆርሰው ለመስጠት ፈቃደኛ መሆናቸውን ይኸው እላይ ስሙን የጠቀሰው ቄስ ያመለክታል። (1)

ዳሩ ግን፣ የሣርዴኛ ንጉሥ ገና ያገሩን የኢጣልያን አንድ ነት ለማቋቋም ከሮማ ጳጳስ የሚጨቃጨቅበት፣ ከየአውራጃው መሳፍንትና ፕሬቢዳንቶች ጋር የሚዋጋበት ጊዜ ስለ ነበረና የወታደሩም ድርጅት፣ የሀብቱም አቅም ዝቅተኛ በመሆኑ፣ እንደዚሁም በደንበኛው ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ፊት የደጃ ዝማች ንጉሤ አቅዋም የጸና አለመሆኑን ከሌሎች ምንጭ በመስ ማቱ፣ የመሬት መያዙን ጉዳይ ለሌላ ጊዜ አስተላልፎ ጉዳዩን ተወው።

ስለዚህ የዚህን ጉዳይና ደጃች ንጉሤን በመደገፍ፣ ሊገፋበት የፈለገው የእንግሊዝ ዋናው ተፎካካሪ የፈረንሣይ መንግሥት ብቻሆነ። በዚህ ምክንያት የደጃች ንጉሤ መልክተኞች ዐረብኛ የሚያውቁ አባ እምነቱና ልጅ ጸጋዬ የሚባል (አስተርጓሚ) ወደ ሣርዴኛው ንጉሥ በተላኩ በዓመቱ ወደ ፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ወደ ናፖሊዎን ሦስተኛ በ1852 ዓ. ም. የተጻፈ ደብዳቤና ገጸ በረከት፣ እንደዚሁም ለሮማ ጳጳስ ለፒዮስ ዘጠነኛ ጭምር እንደ ያዙ በሚሲዮኖቹ አለቃ በአባ ያዕቆብ (ደግኮቢስ) መሪነት በተለመደው የጉዞ መሥመር በምጥዋና በስዊዝ አድርገው ሮማ ደርሰው እ. ኤ. አ. ጥር 18 ቀን 1859 ዓ. ም. ከሊቀ ጳጳሱ ተገናኝተው ሊቀ ጳጳሱና የፈረንሣይ ንጉሠ ነገሥት ንጉሤን እንዲደግፉ፣ ያለዚያ ኢትዮጵያ በእንግሊዞች ምክንያት ፕሮ ቴስታንት ለመሆን የቀረበች መሆኗን ገልጸውና ከወር የበለጠ መልክተኞቹ ከየካርዲናሎቹ ጋር በፍቅር፣ በደስታ ሲወያዩ

ሰንብተው፣ በመጋቢት 8 ቀን ሮማን ለቀው፣ በ28 ቀን በዚሁ ዓመት ወደ ፓሪስ ደርሰው የያዙትን ደብዳቤና ገጸ በረከት ለና ፖሊዎን አቀረቡ። ገጸ በረከቱ አንድ በወርቅ የተጠለፈና ያማረ ኮርቻ፣ (*) አንድ በረቂቅ ሥራ የተሠራ የወርቅ አምባር፣ አንድ በወርቅ የተከፈለ የአንበሳ ለምድና አንድ ጥሩ ጉፊዴ መጨበ ጨያው የወርቅ የሆነ ነው። (1)

ለዚሁ የስጦታ መልስ ናፖሊዎን ሦስተኛ መልክተኞቹን በልዩ ልዩ ስጦታ አስደሰቱ፣ ለደጃች ንጉሤም የሚሰጥ ገጸ በረከትም፣ የጦር መሣሪያም አዘጋጅቶ ከዐሥር መርከበኞች ጋር ለነዚሁ ዋና መሪ ኮንት ስታኒባላው ሩሴል የሚባለውን አድርጎ ወደ ንጉሤ ሲልክ፣ የደጃች ንጉሤ መልክተኞች እን አባ እምነቱ እግረ መንገዳቸውን በሮማ በኩል ዐልፈው ወደ ምጥዋ ተጓዙ። ሩሴልና መርከበኞቹ መጀመሪያ ምጥዋ፣ ከዚያም ወደ ሐላይ ተጉዘው ከሞንሲኛር ደግኮቢስ ተገናኝተው፣ ለደጃች ንጉሤ የያዙት የጦር መሣሪያና ስጦታ በርከት ያለ በመሆኑ፣ ለዚሁ መጫኛ ከብት በሚፈላለጉበት ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ ከወሎ ወደ ሸዋ ሰይፉን ለመውጋት፣ ከሸዋ ወደ ወሎ በሺር ዐመዴን ለመ ደምሰስ የሚሯሯጡበት ጊዜ ስለነበረ፣ የፈረንሣይንና የንጉሤን ዝምድና የሚቃወሙት እንግሊዞች በተለይ ካፒቴን ፕሎውዴንና በምጥዋ የእንግሊዝ ቆንሲል የሆነው ባርኒ ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ፣ «ሩሴልና ደጃች ንጉሤ የተገናኙ እንደሆነ ይቸገራሉ» የሚል ፈጣን መልክተኛ ልከው አስረዱዋቸው።

በፊተኛው ጊዜ፣ ደጃች ንጉሤ ከወንድማቸው ከደጃች ተሰማ ጋር ሆነው ወደ ወገራም፣ ወደ ተምቤንም እየተመላለሱ ጦር እያደራጁ በሚደግፏቸው ካቶሊኮች አማካይነት ከናፖሊ ዎንና ከቪክቶር አማኑኤል ሲላካሉ ቴዎድሮስ ወረውን ከአገር ተወላጅም፣ ከእንግሊዞችም፣ እንደ ሰሙ የንጉሤን ሽፍትነት

* ኮርቻውን ያሠሩ ለዚሁ ለናፖሊዎን ለመላክ ቴዎድሮስ እንደ ነበሩ፣ በመካከሉ ይኸው ኮርቻ በትግረ ባንድ ገዳም ተተምሳ ሳለ በንጉሤ ትእዛዝ በብላታ ደስታ እጅ ከገዳሙ ወጥቶ ለናፖ ሊዎን መላኩን፣ ለግን የሚባለው የፈረንሣይ ቆንሲል ወደ አበባ ጉዞ በሚለው መጽሐፉ በገጽ 50 ጠቅሷል። ስለዚህም ቴዎድ ሮስ ንጉሤን «ያ የኮርቻ ሌባ» ይሉት ነበር ይባላል።

1 Rassegna di Studi et. Vol. VII p. 182.

1 Documenti (1859-1882) L' Italia in Africa Tome II - pp. 1-6.

ለመደምሰስ ከቤጊምድር ወደ ተምቤን ድንገት ሲሔዱባቸው እነ ንጉሤ ደንግጠው፣ ወደ በረሃማው የትውልድ አገራቸው ወደ ወልቃኢት ገቡ።

በዚህ ጊዜ፣ ቴዎድሮስ በዐድዋ የጥምቀት በዓልን የመድኃኒት ዓለምን ታቦት በመሸጥት ካከበሩ በኋላ፣ ወደ ወገራ ዘልቀው የነንጉሤን ወሬ ቢጠይቁ ጠፋባቸው። ብዙ ሠራዊትም ይዘው በዚያ ለብዙ ጊዜ መቆየት ስለማይችሉ፣ ወደ ወገራ በረሃ መግባቱም አስቸጋሪ ስለሆነባቸው፣ ከወገራ በአምባ ጫራ በኩል አድርገው ደብረ ታቦር ገቡ።

በዚያም ደርሰው ትንሽ እንደ ዐረፉ፣ እላይ እንደ ጠቀሰነው በሸዋ አቤቶ ሰይፉ የንጉሥ ኃይለ መለኮት ወንድም ሸፍተው ወኪላቸውን አቶ በዛብህን ከአንኮበር ማባረራቸውን ስለ ሰሙ ጉዟቸውን ወደ ሸዋ አምርተው፣ አንኮበር ደርሰው ሰይፉ ብቻ ሲያመልጡ በአቶ በዛብህን ጥቆማ 'ይኸ ታማኝ ነው፣ ይኸ የከዳ ነው' እየተባለ ከሰይፉ የተደረበውን እጅና እግሩን በመቆረጥ ጭምር በመቅጣት በዛብህን በግዛቱ አደላድለው ተመለሱ። በዚህ ጊዜ ወደ ሸዋ ሔዱልን ብለው ዕረፍት ያገኙ መስጧቸው የተደሰቱት እነ ደጃች ንጉሤ ወደ ተምቤን ተመልሰው ከካቶሊኮቹ ከእነ አባ ደዣቲቢስ፣ ከእነ አባ እምነቱ፣ በነርሱም አማካይነት በፈረንሣይ አገር መርከበኛ ያንድ ክፍል ጦር ይዞ መጥቶ በሐላይ ከሚገኘው የመርከብ መኰንን ከኮማንዳ ሩሴል ጋር ይላላኩ ዝመር።

የቴዎድሮስንም መመለስ መጠራጠራቸው ስለማይቀር፣ እነርሱም ለውጊያ ይዘጋጁ ነበር። በደጃች ንጉሤ ውስጥ በዝግ ንነት ስሙን ያስጠራና ፋክራ የሚያሳምር አንድ ሣህሉ ተሰማ የሚባል የወልቃኢት ተወላጅ ነበር። እሱም ከቴዎድሮስ ያም ቢቀር ከፈታውራሪ ገብርዬ ጋር ጦርነት አለመቅረቱን እያነሣ፤

«መገን ሣህሉ አባ ጀቢራ
ሃምሳ በፊት ሃምሳ በኋላ፣ ሃምሳ በቀኝ ሃምሳ በግራ
ክርክር አይቀርም ከዚያ ሰው ጋራ
ከፍ ሲል ከዚያ ሰው-ዬ (ከቴዎድሮስ)
ዝቅ ሲል ከገብርዬ
ዘራፍ አትበሉ
ይቆጣችኋል ተሰማ ሣህሉ

ተሰማ ሣህሉ ባወጣው ጠጅ
ይንጫጩበታል እንደ ወፍ ልጅ
ደራሽ በቦራ (*) አስጨናቂ በመከራ
የንጉሤን ቤት ሠራው በኖራ.....»

እላይ እንደ ተመለከተው፣ የንጉሤንና የኮማንዳ ሩሴልን ዓላማ ለመቅጫት በሚመኙት በእንግሊዞቹ ጥቆማ የታማኞቻቸው መልእክት ከደረሳቸው ወዲህ፣ ቴዎድሮስ ከሸዋ በግሥ ጋሤ በድንገት ተምቤን ሲደርሱ በሁሉም ዘንድ ድንጋጤና ፍርሃት ወረደ። እነ ንጉሤ በፊትኛው ጊዜ ወደ ወልቃኢት በረሃ ለመሸሽ ጊዜ ያገኙት አሁን አላገኙም። ፊት ለፊት ጦርነት ለመግጠምም፣ ተከታዩ በከዳትም በፍርሃትም ስለ ተበተነ አልቻሉም። ግማሹ በሌሊት እየሸሸ ወደ አገሩ ሲገባ፣ ግማሹ ወደ ዐድዋና ወደ አክሱም ቤተ ክርስቲያን እየገባ ሲግጠን፣ ወታደር በያለበት እየያዘ እየጉተተ ወደ ንጉሥ ሲያመጣው፣ ሁለቱ መከረኛ ወንድማማቾች የገዛ ሰዎቻቸው ከድቶ አሲያዛቸውና በሌሊት እንደ ተያዙ ወደ ንጉሡ ቀርበው ሁለት እግርና እጃቸው እየተቆረጠ ተጥለው ላሞራና ላውሬ ቀለብ ሆኑ። ከነዚህ መካከል አባ ዱራ ብሩ የሚባል የተምቤን ሹም በሽጉጥ ጥይት ራሱን ገደለ። ያባ ዱራ ብሩን ጠባይና ዝምታ ምንም ባናውቀውም፣ ፋክራቸውን ያልሰማነው የርሳቸው የዚህን ዐይነት ቁርጠኛ አሟሟት ስናነብ፣ ዋናው ፎካሪ ተሰማ ሣህሉ በውርደት ተይዞ ከዚህ እንደሚከተለው ተገደለ።

ንጉሡ ነገሥቱ ከምርኮኞቹ መካከል ተሰማ ሣህሉን ወዲያው እንዳይት ገብርዬን ጥራ ብለው ከመጡ በኋላ፣ «ገብርዬ የኔንና ያንተን ተወዳዳሪ እየው» ብለው ተሰማንም በል አሁን ፎክር ቢሉት መቸም ሞት ላይቀርልኝ ብሎ እምቢ ማለቱን፣ ከዚያ በኋላ እንዲዋረድ አህያ ላይ በግዴታ አስቀምጠው መንደር ለመንደር አዙረው ለተመልካች ካሳዩትና ካሣቁበት በኋላ፣ እርሱንም ወታደር ቆራርጦ እንደ ጣለው ታሪካዊው መጽሐፍ ገልጦታል። (1)

* ቦራ ግለቱ ቀለም ከግንባሩ ላይ ያለበት ፈጣን ፈረስ ለግለት ነው።

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ (ፋዚላ) ገጽ 24—27

በዚህ ዐይነት የፈረንሳይ መንግሥት በደጃች ንጉሤ በኩል በቀይ ባሕር የወደብ መሬት ለማግኘት ያቀደው ዓላማ፣ ንጉሤም በፈረንሳይ ኃይል የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ለመሆን የነበራቸው ምኞት ለዘለቄታ አከተመ ። ስለዚህ ውስጠ-ንጉሤን ለመርዳት፣ ላዩን ለማጭበርበር ወደ ንጉሠ ነገሥቱ መልእክት ይዞ የመጣው ኮማንዳ ሩሴል መንገዱ በቴዎድሮስ ወገኖች ተደርጦ በት በጭንቅ ምጥዋ ወደሚቀመጠው የፈረንሳይ ቆንሲል ወደ ሙዚ ገፍልበርት ተከብቢያለሁ ብሎ አስታውቆ፣ ቆንሲሉም ላስተዳዳሪዎቹ የግብጽ ባለሥልጣኖች የርዳታ ወታደር ወደ ሐላይ እንዲላክለት ለምና፣ እነሱም የቴዎድሮስን ጦር ፈርተው ሲያመነቱ፣ በመካከሉ ሩሴል ባገር ተወላጁ መነኩሴ በአባ እም ነቱና በሞንሴኔር ደዣኩቢስ እርዳታ በመጣ በ34ኛው ቀን እንደ አው. አቆ. በ1860 (1852) ከሐላይ በእኩል ሌሊት አምልጦ ምጥዋ ገባ ። ከዚያም ወዳገሩ ተመለሰ ። (1)

ዐፄ ቴዎድሮስም ከነጉሤ ሞት በኋላ በዚያው ሠፈር በጥቆማ የተገኙትን የደጃች ውቤን ልጅ፣ የንጉሤን የቅርብ ዘመድ ወይዘሮ ጥሩነሽን ሲያገኙ፣ «ይቺማ ጥሩ ወርቅ ናት» ብለው አግብተው በደስታ፣ በዕልልታ ወደ ጉንደር ተመለሱ ። እርሳቸው የመልኳን ውበት፣ የዛላዋን ማማር፣ የደሟን ግባት አይተው ጥሩ ወርቅ ብለው ሠይመው ቢያገቧት እርሷ ግን፣ ሴት የወደደችውን ለማግባት፣ የጠላቸውን እምቢ ለማለት ምንም የመብት ምልክት በሌለበት፣ በዚያን የፊውዳል ጊዜ የአባቷን የደጃች ውቤን ጠላት፣ የቅርብ ዘመዶችን የንጉሤንና የተሰማን ገዳይ ስታገባ ወዳቸው ይሆን? ነገር ግን፣ ከርሷ በፊት ምንትዋብ ዐሊም የአባታቸውን የራስ ዐሊን፣ የአያታቸውንም የእቴጌ መነንን ጠላት ቴዎድሮስን አግብተዋል ። የዚህ ሁሉ ዋጋው ዞር ዞር እቴጌነት ነው ። የጥሩ ወርቅ እቴጌነት ግን፣ እንደ ታደሉት እንደ ምንትዋብ (የዐፄ በካፋ ሚስት) በተድላ በደስታ መካከል ሳይሆን፣ በጦርነት በሁካታ መካከል ያለፈ ስለ ነበር ዓለማየሁን ከወለዱ በኋላ በዚሁ የጦርነት፣ የምርኮ ውዝግብና ድካም ሕይወታቸው ማለፉን ወደፊት እናነባለን ።

የሆነ ሆኖ፣ እቴጌ ጥሩወርቅ ላፄ ቴዎድሮስ እንደ እቴጌ ምንትዋብ ከልብ የሚስት ጓደኛ አልሆኗቸውም ። እንደ ተዋበች የሚጠነቀቁላቸውና የሚያስቡላቸው ሆነው አልተገኙም ። በዚህ ምክንያት፣ ከተዋበች ሞትና ከጥሩ ወርቅ ጋብቻ ወዲህ ቴዎድሮስ መበሳጨትም፣ መጠጣትም፣ ወደሌላ ሴት መሔድም እንደ ዝመሩ የውጭ አገር ተወላጆቹ እንደ ዋልድ ማየር ሳይቀሩ ተመልክተውታል ። (1)

በበኩሉ የፈረንሳይ ተወላጅና ቆንሲል ለዣን ስለዚህ ጉዳይ በጸፈው መጽሐፍ ላይ፣ «..... ከስድስት ዓመት በፊት የውቤን ልጅ ቁንዥናዋ፣ ወጣትነቷ፣ የልዕልትነት አቅዋሚ በመላው አበሻ ዝናዋ የተነገረላትን አገቡ ። በርሷ ላይ አንድ ጉድለት ቢኖር ከልክ ያለፈ ኩራት ነው ።..... ቴዎድሮስም በተጋቡበት ሦስት ዓመት ውስጥ ይወዷት ነበር ። በተለይ ወንድ ልጅ (ዓለማየሁን) ከወለደች ወዲህ ፍቅራቸው አልተለየትም ነበር..... ነገር ግን፣ በአንድ የፋሲካ በዓል በሆነበት ቀን እቴጌይቱ ያባትየው የደጃች ውቤ ወገኖች በእስራት ያሉት ምሕረት እንዲደረግላቸው ብት ለምን ቴዎድሮስ ወዲያው በግልፍታ ተቆጥተው፣ «ከኔ አባ ትሸን ነው የምትመርጭው?» ብለው አንድ ጥፊ አቀመጧት ። ቤል (ሊቀ መኳስ ዮሐንስ) ሲገላግል ቢሞክርም፣ እሱም አንድ ጥፊ ተቀበለ ። ከጋብቻው ወዲህ የውቤ እስረኝነት ቀርቶ የነበረው እንደገና ታሰሩ..... ከዚህ በኋላ ሚስታቸውን ለማናደድ ሴት አስቀመጡ.....» ሲል ያመለክታል ።

ቢሆንም፣ ወደ መጨረሻ ዘመን በጥሩ ወርቅ ትዕቢትና በሌላውም ንጉሡ እየተበሳጨ ከፈረንጆቹም፣ ከመኳንንቶቻቸውም በተጣሉበት የእንግሊዝ ጦር በመጣበት ሰዓት፣ ከጥሩወርቅ የበለጠ ይንከባከቧቸውና ይወዷቸው የነበሩት ወይዘሮ የተመኙ ከርሳቸው አልራቁም ።

ለዐፄ ቴዎድሮስ በግልጽ የምናውቃቸው ሚስቶቻቸው የመዝሙሪያይቱ የራስ ዐሊ አሉላ ልጅ ፣ የእቴጌ መነን የልጅ ልጅ እቴጌ ተዋበችና እርሳቸው ካረፉ በኋላ ደግሞ ፣ በወግ በማዕረግ አሁን ያገቡዋቸው የስሜኑ የደጃዝማች ውቤ ልጅ እቴጌ ጥሩ ወርቅ ናቸው ።

ነገር ግን ፣ በነዚህ መካከል በተለይ ከተዋበች ሞት በኋላ ወይዘሮ የተመኙ የሚባሉ የየጁ ተወላጅ ፍቅረኛ ወዳጅ እንደ ነበሩዋቸው ፣ ዐልፎ ዐልፎ በቃልም በጽሑፍም ተገልጿል ። እስረኞቹን ለማስፈታት ከንግሥት ሺክቶሪያ ተልኮ የመጣውና በመጨረሻም ራሱ እስረኛ የሆነው ሆርሙዝ ራሳም ወዳገሩ ከተመለሰ በኋላ ፣ በጻፈው መጽሐፉ በቴዎድሮስ ዘንድ የተወደደችው እቴጌ ሲላት የቀሩት ጸሐፊዎች የሚወዷት ዕቁባታቸው እንደ ነበሩ ይገልጻሉ ።⁽¹⁾

አሁን በመጨረሻ ዳዊት ኤል አፕልያርድ ወደ እንግሊዝኛ ተርጉመው ፕሮፌሰር ሪቻርድ ፓንክረስት በምልክት ያበራሩዋቸው ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ለኝሁ ለእቴጌ የተመኙ የጻፉዋቸው ደብዳቤዎች ንጉሠ ነገሥቱ ሴትዬዋን በጣም ይወዱ እንደ ነበረ ፣ ሴትዬዋም በበኩላቸው ቴዎድሮስን በተለያዩበት ጊዜ ይናፍቁዋቸው እንደ ነበረ ያስረዳሉ ። ከደብዳቤዎቹ አንዱ ከዚህ ቀጥሎ የሠፈረው ነው ።

«በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ አንድ አምላክ ፣ ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ፣ ይድረስ ከእቴጌ የተመኙ ፣ እንዴት ከረምሽ ፣ እኔ እግዚአብሔር ይመስገን ደህና ነኝ ። እናትሽንም ፣ እኔ ወይዘሮ ሠናይትንም ፣ የቤቴን ሰዎች ሁሉ እንዴት ከረማችሁ አለ በይልኝ ። አሁንም አይዞሽ ፣ በእግዚአብሔር ኃይል ዐፈር ካልበላሁ ሳላይሽ አልቀርም ፣ አትባቢ ። ተዋበችንም ከነደጃች ጉሹ ፣ ከነብሩ ዐሊ ስዋጋ ቋራ አስቀምጫት ነው ። አሁንም ቋራ መቅደላ ነው ። ነፍስና ሥጋዬ ካልተለያየ የማልቀርበት ሥፍራዬ ነው ። በጳጉሜ 5 ቀን ተጣፈ ።»

1 Letters from Ethiopian Rulers.....David L. Appleyard A.K. Irvine R. Pankhrust. B. Tafla pp. 250

ደብዳቤው የሚያስረዳን ቀድሞ በንጉሠ ነገሥትነታቸው ዘመን ዋዜማ ላይ ከጉጃሙ ባላባት ከነደጃዝማች ጉሹ ጋር ፣ ከየጁው ባላባት ከነደጃዝማች ብሩ ዐሊ ጋር በሚዋጉበት ዘመን ደንበኛ ባለቤታቸውን እቴጌ ተዋበችን ከትውልድ አገራቸው ከቋራ ማስቀመጣቸውን ፣ አሁንም ለእርሳቸው አልገዛም ብሎ የሸፈተባቸውን ለማሳመን ወዲያና ወዲህ በሚባክኑበት ጊዜ ምንም እንኳን በመካከላቸው ልባዊ ፍቅር ባይኖርም በደንበኛ ባለቤታቸው በእቴጌ ጥሩ ወርቅ ላይ ፣ እኝህን ወይዘሮ የተመኙን ከልባቸው እንደሚወዷቸውና በመቅደላ ተራራ ለየት ካለ ቦታ አስቀምጠዋቸው ስለ ነበረና የተገናኙበትም ጊዜ ረዘም ስላለ ሴትዬዋን ለማጽናናት የተጻፈ ነው ።

በሕይወታቸው ያገቡዋቸውና የታወቁት ተዋበችና ጥሩ ወርቅ ሆነው ሳሉ እኝህን የየጁ ወይዘሮ ምንም እንኳን ቆንገርና የተወደዱ ቢሆኑ ፣ ዞሮ ዞሮ እንደ ዕቁባት ናቸውና በእቴጌነት ሊጠሩዋቸው የሚገባ አይመስልም ። እንደ ሚስትም በበኩላቸው ቆጥረዋቸው እንደሆነ ባንድ የጊዜ ወቅት ሁለት በእቴጌነት የሚጠሩ ሚስቶች ነበሩዋቸው ማለት ስለሆነ ፣ ነገሩ ከሥርዓት ውጭ መሆኑን ያሳያል ።

ሌሎቹ ለእቴጌ የተመኙ የጻፉዋቸው ደብዳቤዎች በይዘትም ፣ በቅርፅም ተመሳሳይ ናቸው ። ባንደኛዋ ደብዳቤ ግርጌ ከሰላምታ ቀጥሎ ፣ «አይዞሽ እቴጌ የናቴ ልጅ ፣ ነፍስና ሥጋዬ ካልተለያየ ሳላይሽ አልቀርም» የሚል የናፍቆት ዐረፍተ ነገር አለበት ። ደብዳቤዎቹ ዓመተ ምሕረት የሉባቸውም ። ነገር ግን ደብዳቤዎቹን የጻፉዋቸው በመጨረሻ ዘመን ጓዛቸውን ወደ መቅደላ ካወጡና የሚጠረጥሩትን ሁሉ በግዞት መቅደላ ተራራ ላይ ባስቀመጡበት ወቅት ምናልባት እንደ ኢ.ት. አቆ. በ1856—60 ዓ. ም. መካከል ሳይሆን አይቀርም ።⁽¹⁾

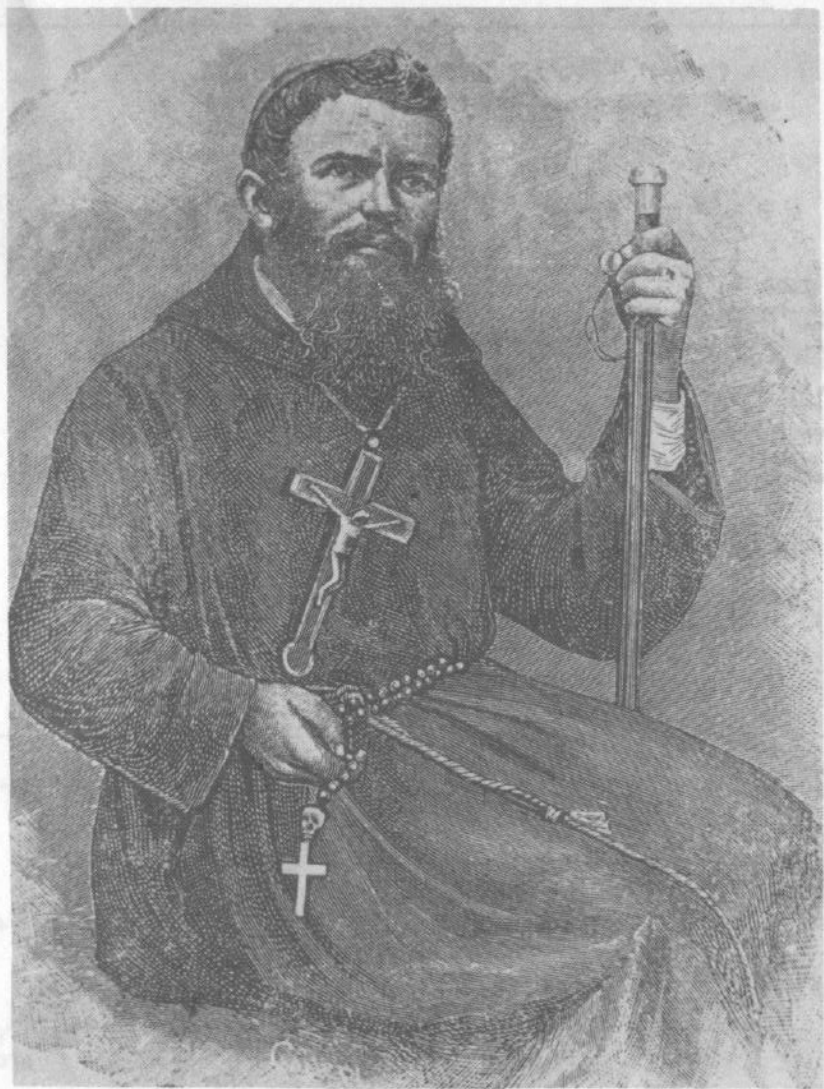
ሁኔታው ሲገመገም ከሚወዷቸው ከእቴጌ ተዋበች ወዲህ ባገቧቸውና የንቀት መልክ በሚያሳዩዋቸው በእቴጌ ጥሩ ወርቅ

1 Record of the Expedition - T. J. Holland p. 11.

ውቤ መካከል እንደ ተዋበች መሰል ሁነው በፍቅርና በማንከባከብ የያዙዋቸው እኝሁ የየጁ ቆንገሩ ወይዘሮ የተመኙ መሆናቸው ይታያል ። በደብዳቤያቸው ውስጥ ቴዎድሮስ «እኔ የናቴ ልጅ» የሚል ዐረፍተ ነገር እስከ ማስፈር የደረሱት ፣ ከዚህ ልባዊ ፍቅር የተነሣ መሆኑ የታወቀ ነው ።

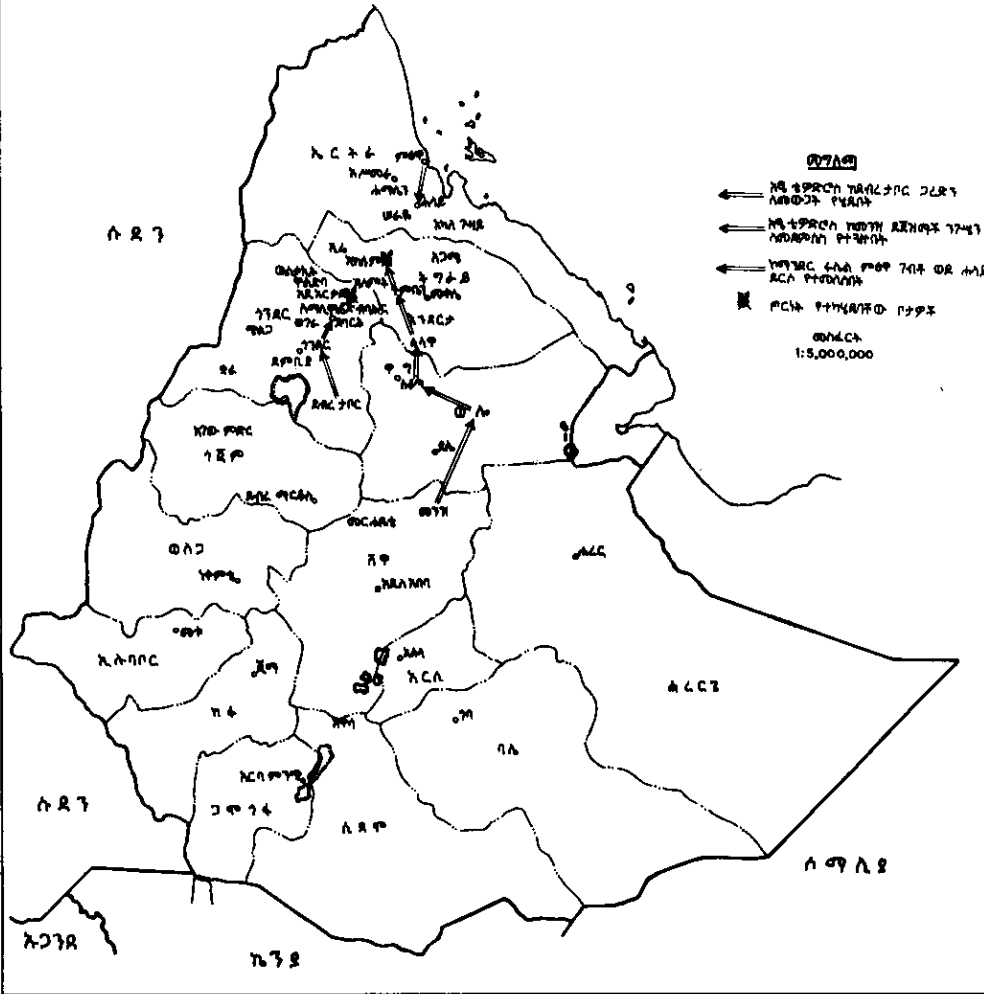
የዚህኑ ሁኔታ ሆርሙዝ ራሳም በበኩሉ ሲያትት በመጨረሻ ጊዜ የቴዎድሮስን ልብ በፍቅር ይዘው የነበሩት የተመኙ እንደ ነበሩ ፣ በፋሲካ በዓል መልካም ድግስ አዘጋጅተው በማስተናገድ ማስደሰታቸውን ይገልጻል ። (1)

1 Record of the Expedition • T.J. Holland. p. 11

ԱՅՆ ԶԿԴՆԻՇ
(ԻԼՊ ՊՈՐՏՈ ՍՅԱԿԻ)

02 ቴዎድሮስ ጋረድንና ደጃዝማች ንጉሤን ለመደምሰስ የተጓዙባቸው መሥመሮች

ምዕራፍ ሐያ ሁለት

ያዳ ቴዎድሮስ የመጨረሻው ዘመን ችግር

ዐፄ ቴዎድሮስ በ19ኛው መቶ ዓመት ኢጋማሽ ላይ ላይታ ሰቡ በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ብቅ ያሉ ልዩ ጠባይ ከጠንካራ አካል ጋር ያላቸው ፡ ከሰባ ዓመት በላይ የቆየውንና ለኢትዮጵያ መከፋፈልና ብዙ የርስ በርስ ጦርነት ምክንያት የሆነውን ዘመን መሳፍንትን በማስወገድ ፡ ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ለማቆም በመጣጣር በጠቅላላው ለኢትዮጵያ አዲስ የታሪክ ምዕራፍ የከፈቱ ዝግና ናቸው ።

እንደ ኢትዮጵያ ላለ በሥልጣኔ ወደኋላ ለቀረ ፡ ከሃይማኖትና ከልዩ ልዩ ኅብረተሰብ የተወረሰ ባህል ለተጫነው ፡ በራሱ ዲሞክራሲያዊ ምርጫ ለመተዳደር የዕድገቱ ደረጃ ገና ላልፈቀደለት ሕዝብ ጥፋተኛን ከንጹሕ ለይቶ እየቀጣ ፡ ወደ ቀናው የልማት መንገድ የሚመራ ጠንካራ ከንድ ያለው መሪ እንደሚያስፈልገው ግልጽ ነው ።

ነገር ግን ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ዘመን መሳፍንትን በማስወገድ የባሪያ አገዛዝን ሲሸሩ ፡ የካህናትን ቁጥር ሲወስኑ ፡ «መሬት የመንግሥት ነው» ብለው በዚያ ባለጉልተኛ በሰፈነበት ዘመን ማወጃቸው የሚያስመስግን ሲሆን ፡ ከአየአካባቢው የተነሣባቸው ተቃውሞ በጎ ሐሳባቸውን ከፍጻሜ ለማድረስ አላስቻላቸውም ። ስለዚህ ሐሳባቸውን አልቀበልም ባለው ወገን ላይ ቁርጠኛ እርምጃ ለመውሰድ አስገድዷቸዋል ።

ቴዎድሮስ ከነገሡ በኋላ ፡ ባጠገባቸው ያሉት እነዣን ቤል በተለይ የእንግሊዝ ቆንሲል የነበረው ሚቹ ወዳጆቸው ፕሎውዴን በመከራቸው መሠረት ለእንግሊዝ ንግሥት ለቪክቶሪያ በ1855 ዓ. ም. በጸፉት ደብዳቤ ፡ አባቶቻቸው ነገሥታቱ ፈጣሪያቸውን ቢበድሉት መንግሥታቸውን ለተቀናቃኞቻቸውና ለቱርክ

ሰጥቶባቸው እንደ ነበረ ከማስታወቃቸውም ሌላ ስለ ራሳቸው ባሠሩት ቃል፡ «ዛሬ ግን እኔ ከተወለድሁ ፈጣሪዬ ካመድ (ከድህነት) አንሥቶ፣ ኃይል ሰጥቶ ባባቶቼ መንግሥት አቆመኝ» ሲሉ መጻፋቸውም ይኸንኑ አሳባቸውን ለመግለጽ ነው። (*) ከሥልጣን አኳያ ተቀናቃኝ የነበሩትን የእርሞ ባሳባቶች በተለይ ቢመለከቷቸውም፣ ሰፋ ያለ ያንድነትና የእኩልነት አርአያ የያዘ መንፈስ ነበራቸው። የገዛ ሚስታቸው እቴጌ ምንትዋብ የራስ ዐሊ ልጅ ባባታቸው እርሞነት እንዳላቸው አይካድም። የተነሡበት ዋና ዓላማ የኢትዮጵያን አንድነት ለመመሥረት መሆኑን ለመግለጽ ሲፈልጉ፣ የልዩነት አመለካከትን ወደጉን አድርገው በራሳቸው አነጋገር በፋከራ መልክ እንደዚህ ብለዋል። «.....ጋላና አማራን ባንድ ሰዲቃ (መሶብ) ያላበላሁ እንደሆነ እኔ የክርስቶስ ባርያ፣ የቅዱስ ዮሐንስ ዕለት ክርስቲያን አትበሉኝ.....» ያሉትን እናስታውሳለን። እውነትም በልዩ ልዩ ቅራኔዎች የተነሣ መልሶ ቢበተንም የትግሬን፣ የአማራን፣ የወሎንና የሸዋን ሰው አስገብረው፣ ከየመካከላቸው አስተዳዳሪ ሾመው ያንድነት መሠረት መጣላቸውን ለዘመን መለወጫ (የቅዱስ ዮሐንስ ለት) እና በሌላውም ክብረ በዓል በአዳራሻቸው ግብር አግብተው የነዚህን አገር ሁሉ ተወላጅ የአማራውን፣ የትግሬውንም፣ የእርሞውንም ወታደሮቻቸውን ግብር ማብላታቸው አይጠረጠርም። በዚያን ዘመን ባህል ያንድነት ምልክት የሚገለጠው ባንድነት ዘምቶ ባንድነት ግብር ሲበላ ነው።

ነገር ግን፣ በጦር ሚዳ ራሳቸው መዋጋትና ሌላውን ማዋጋት ስጦታቸው የሆነው ቴዎድሮስ እንደ ናፖሊዎን፣ እንደ ታላቁ እስክንድር በድፍረትና በጦር አመራር ዕውቀት በትንሽ ጦር ብዙውን ድል ማድረግ ችለዋል። ይሁን እንጂ፣ ተቃዋሚ ኃይሎችን ጨርሶ ለማስወገድ አልሆነላቸውም። ማፈንገጥ በበዛ ቁጥርም፣ የሚወስዱት የቅጣት እርምጃም የዚያኑ ያህል የከፋ ሊሆን ችሏል። ይህም በአንጻሩ የተቃዋሚውን ወገን እየተበራከተና እየተጠናከረ ለመሔድ አስችሎታል።

* ተቀናቃኞች የተባሉት የውቢት ወገኖችና በተለይ የጄኔና የወሎ የእርሞ ባሳባቶች እነ ራስ ዐሊ ናቸው። ተርኮች የሚለው በምዕራብ በመተማና በስናር፣ በምሥራቅ በምጥዋ አካባቢ በተርክ ጠቅላይነት የገቡትን ግቢዎች የሚመለከት ነው።

ዐፄ ቴዎድሮስ በጠላቶቻቸው ላይ ከባድ የቅጣት እርምጃ የመውሰዳቸው ሁኔታ፣ ከመንገሣቸው በፊትም ይታይ እንደ ነበር ይታወሳል። ከነገሡም በኋላ እስኪሞቱ ድረስ አድራጎታቸውም፣ አነጋገራቸውም በጊዜው ካጋጠሟቸው አስቸጋሪ ሁኔታዎች አንጻር ጠንከር ያለ ባሕርይ የሚታይበት ሊሆን ችሏል። ከዚሁ አኳያ እጅና እግር እስከ መቁረጥ የሚያደርስ ቅጣት እንደፈጸሙ ይታወቃል።

ከዚሁም በመነሣት ጉንደሬ በነገሩ እየተገረመ፣ «ምን ያድርግ፣ በኃጢአታችን ብዛት እግዚአብሔር ሰይፍ ሰጥቶ ቅጣብሎ የላከው ነው» እስከ ማለት ድርሷል። ገጣሚዋ ምንትዋብም፡

«አንድ እግር በርበሬ መንቀል አቅቷችሁ

እንደዚህ አንድዶ፣ ለብልቦ ይፍጃችሁ»

ብላለች። በውነትም ራስ ዐሊ በሥልጣን በቆዩበት የካያ ሁለት ዓመት ጊዜ (1825—1847) በጉንደርና በደብረ ታቦር ቤተ መንግሥት ተድላ ደስታ፣ መጠጥና ምንዝር በዝቶ ነበርና በዚህ አምላክ ተቆጥቶ ሕዝቡን ለመቅጣት ቴዎድሮስን አስነሣ የሚል እምነት በመኳንንቱ በካህናቱ በሕዝቡም ላይ እንዲያድር አድርገው ነበር። ራስ ዐሊ መቶ ሺ ጦር ይዘው ሳለ፣ ትንሽ ጦር ይዘው ካሣ (ቴዎድሮስ) ቢያሸንፏቸው፣ «ይህ በትር የአምላክ ነው እንጂ የካሣ አይደለም» ያሉትም በኃጢአታቸው የተነሣ አምላክ ቴዎድሮስን ሊቀጣቸው እንደ ላካቸው አምነዋል ማለት ነው። ቴዎድሮስም ራሳቸው የባላገሩንም፣ የወታደሩንም መመረር ተመልክተው ከዕለታት አንድ ቀን በኩታቸው ተጠቅልለው ከሚዳ ላይ ተኝተው፣ «እንግዲህ ግደሉኝና ዕረፉ» ብለው በመጠበቅ ከቆዩ በኋላ፣ የሚገድላቸው ቢጠፋ ተገላልጠው ብድግ ብለው፣ «ታዲያ ምን ላድርግ!» አሉ ይባላል።⁽¹⁾ እንደዚሁም ከዕለታት አንድ ቀን በቤተክርስቲያን ውስጥ እንዳሉ መጽሐፍ አንባቢው ደብተራ በመጽሐፈ ኢዮብ ምዕራፍ 34 ቁጥር 30 ላይ ያለውን «ወእነግሥ ሎሙ ብእሴ መደልው—ክፋ ንጉሥ እነግሥላቸዋለሁ» ብሏል እግዚአብሔር ከሚለው ዐረፍተ ነገር ላይ ሲደርስ፣ እርሳቸውን «ክፋ ንጉሥ የተባልከው አንተ ነህ» ለማሰኘት ይኸንኑ ቃል ሲደጋግም ሰምተው፣ «በእንተ እከየ ሕዝቡ—ከሕዝቡ

1 ምንደን ያላተመው ታሪካቸው ገጽ 36—40
Rassegna di Studi Ethiopici Vol. XII

ከፋት የተነሣ የሚለውን ቃል አክለው» አሉ ይባላል ። በዚህም የራሳቸውን አድራጎች ሳይክዱ ባሕርያቸውን ከሕዝቡ ከፋት ጋር እንዳያያዙት ይታያል ። ከተማረ ደብተራ ጋርም እኩል ወይም የበለጠ ግዕዛዊ የቀለም ችሎታ እንዳላቸው ይታወቃል ።

የሆነ ሆኖ ፣ ከሊቀ መኳስ ዮሐንስና ከእቴጌ ምንትዋብ ሞት ወዲህ በመጨረሻ የግዛታቸው ዘመን አካባቢ (1856—1860) የከዳተኛው ቁጥር በየአውራጃው በበረከተ መጠን ፣ የርሳቸውም ብስጭትና ጭካኔ በዚያው ልክ እየበዛ ሐደ ። በሩቅ ያሉትን የአውራጃ መሳፍንት መሸፈት ሲሰሙ የቀረውም የየአቅራቢያው ለመሸፈት ማቆብቆቡን ሲያውቁ ፣ በዚያው በአቅራቢያ በጉንደርና በዙሪያው ፣ በደብረ ታቦር ፣ በዘጌ ፣ በትውልድ አገራቸው በደምቢያ ፣ በሜጫ ፣ በአገው ምድር ፣ በወገራ ከፍተኛ ቅጣት እንዲፈጸምና ከብቶችም እንዲነዱ አድርገዋል ። ከጉንደርም አብያተ ክርስቲያናት መካከልም የተወሰኑት ተቃጥለዋል ።⁽¹⁾

በዚሁ ጊዜ ፣ ብዙ ስለት ስለሚገባለት ስለ አዲት መድኃኔ ዓለም መቃጠል ሲነገር እንኳን ፣ ሌላውን ሊያድን ቀርቶ ራሱንም ሊያድን አልቻለም በማለት እንደዚህ ተገጥሟል ።

«እንግዲህ ለታቦት አልሰጥም ስለት አዲት መድኃኔ ዓለም ነዶ አገኘሁት»⁽²⁾

በዚህ ዐይነት ፣ በአገር ላይ ረኃብና ችግር ተፈጥሮ ያንድ እንጀራ ዋጋ አንድ ብር እስከ ማውጣት ድረስ ፣ ሻል ባለው አውራጃ በብር አራት እንጀራ ተገዛ⁽³⁾ በዚያን ጊዜ ነው አልቃሾች በዚህ በመጨረሻው ዘመን የጉንደርና የጉጃምን መፈታት አይተው ።

«ሞጣ ቀራንዮ ምንው አይታረስ በሬ ሳላይ (በሬ ሳላይ) መጣሁ ከዚያ እስከዚህ ድረስ ፣ በሰንሰለት ታስሮ ዓመት ካራት ወር ማንን ዋስ አግኝቶ ተፈታ ጉንደር»

1 የተረፉት ፊት አቦ ፣ ልደታ ፣ በዓታ ፣ ቁስዳም ፣ አዘዞ ተክለ የይግኖት ፣ ምጥማት ዮሐንስ ፣ ተሃ ኢየሱስ ናቸው ። የዋድላው የደብተራ አሠጋሽኝ ደብዳቤ Rassegna di Studi Ethipici Vol. XII ... pp.80-95
2 ያፄ ቴዎድሮስ ታሪክ ሞንዶን ያሳተመው ገጽ 48
3 The History of Debre Tabore - R. Pankhurest p. 252

ብለው ሲገጥሙ ፣ ሌላዋ ደግሞ የረኃቡን ወገን ስታነሣ ፣ «ልብሴንም ገፈፈው ለበሰው እርዘኛ (የተራቀቀ) በሬዩንም ነዳው አረደው ነፍጠኛ (ወታደር) እህሌንም ዘረፈው በላው ተለብተኛ (የተራቢ ተለብተኛ) ንጉሥ የቀረዎት ጥቂት አማርኛ ምንው ሆኖ ለይዘርፉ ዐርፈ እንድተኛ (ከምራብ ቢገድሉኝ)»

ብላ የገጠመችው የዘመኑን የከፋ ሁኔታ ይገልጣል ።

ከዕለታት አንድ ቀን ፣ አንድ ወታደር ከባልደረቦቹ ተለይቶ አንድ ፈረስና ሁለት የተጫኑ አህዮች ይዞ እየነዳ በሚሔድ በት ጊዜ ፈረሱ ለብቻው ደክሞት እየወደቀ ፣ ከአህዮቹም አንደኛው ጭነቱን እየጣለበት ወታደሩ የሚያደርገው ጠፍቶት ወደ አምላኩ በሐዘን ሲያማርር ቴዎድሮስ ከኋላው ደርሰው ፣ «ለምን ፈጣሪህን ታማርረዋለህ? 'ይህን ንጉሥ ግደልልኝ እንዳርፍ' ብለህ ለምነው እንጂ» ቢሉት ወታደሩ መልሶ ፣ «እንሆይ አልሰማኝ አለ እንጂ እኔስ ሁልጊዜ ለመንሁት» አላቸው ። እርሳቸውም «እውነትህን ነው» ብለው ዝም ብለውት ሔዱ ። እዚህ ላይ ደግሞ የርገራጌያቸውና የመሐሪነታቸው ሁኔታ ይታያል ። ሆኖም በተለያዩ አጋጣሚዎች በሁኔታዎች ተገፋፍተው ብርቱቅጣት ከመፈጸም አልተቆጠቡም ። ለምሳሌ ፣ ምኒልክ በ1857 ዓ. ም. ከመቅደሳ የግዞት ቤት አምልጠው በወሎ በኩል አድርገው ወደ ሸዋ የገቡ ጊዜ ፣ ለሸሸት የረዱዋቸው ወሎዎች ናቸው የሚለው ወሬ በደረሳቸው ወቅት በመቅደሳ በእስር ላይ የሚገኙትን የወሎን 24 መኳንንት እነ ዐሊ ወዳጆን ፣ እነ ፋሪስ ቃሲምን ሌላውንም በመቅደሳ አፋፍ ላይ እግርና እጃቸውን እያስቆረጡና እያስገፉ በማስጣል ቀጧቸው ። ሁኔታው ደግሞ መልሶ እየጸጸ ታቸው «ይኸን ሁሉ ሳደርግ ለምን አልገዝቱኝም» ብለው ራሳቸው ግዞተኛ ከሆኑት ከአቡነ ሰላማ ጋር ተጣልተዋል ። ጳጳሱ ደግሞ ከመገዘት የታገዱት በእስር ቤት ያሉት መኳንንት አሁን ቢገዝቱ ፣ እኛንም ጨምረው ያስፈጃናል ብለው ግዝታቸውን እንዲተጩ ስለ ለመኗቸው መሆኑን አለቃ ወልደግርጌም ጽፈውታል ።⁽¹⁾

1 አለቃ ወልደግርጌም ገጽ 31—32

ዐፄ ቴዎድሮስ ምንም እንኳን ከሥር ከመሠረቱ አነሣሣ ቸው በመሳፍንት የተከፋፈለችውን ኢትዮጵያን አንድ አደርጋ ለሁ በሚል ቅዱስ ዓላማ ቢሆንም ፡ ይኸን የመሰለውን ዓላማ አስቸጋሪ በነበረው ሁኔታ ውስጥ በማለፍ እንደ ምኞታቸው ከዳር ለማድረስ ቀላል አልሆነላቸውም ። በመዝናኛው የአገ ዛዝ ዘመናቸው ከተከተሏቸው የጦር መኳንንት ውስጥ በዚህ ጊዜ አንዳንዶቹ ከነጦራቸው እየሸሹ ወዳገራቸው ይገቡ ዝመር ።

በ1859 ዓ. ም. የአማራ ሳይንትና የዋድላ መኳንንት ሊከዱ ነው የሚሉ ወሬ በተሰማባቸውና እነዚህን በወታደር ከበው ያስጠብቁ የነበሩት የብዙ ዘመን አገልጋያቸው ራስ አዲሱ ፡ ይህ ዐይነቱ ዕድል በኔም ላይ አንድ ቀን ሊደርስ ይችላል በሚል ጥርጣሬ ጦራቸውን እንደ ያዙ ወደየጁ ገቡ ። በደህናው ቀን የሚያጫውቷቸው ሁሉ ከፍርሃት የተነሣ ፡ ከፈታቸው መጥፋት ወይም ዝም ማለትን መረጡ ። ብላታ በውቀቱ የሚባሉ ጨዋታ ዐዋቂ ፡ «አጫውተኝ» ብለው ቢጠይቋቸው ከፍርሃት የተነሣ ፡ «በፊት በዋዛው ጊዜ ዐውቅ ነበር ፤ ዛሬስ እረስቸዋለሁ» ብለው አመለጡ ።

ቀድሞ በዙሪያቸው እየተሰበሰበ ለሹመት ለሽልማት ደጅ የሚጠናው ፡ «ምነው ንጉሡ ባዩኝ ፡ ባነጋገሩኝ» የሚለው በዚህ ጊዜ ከፈታቸው መሸሽ ዝመረ ። አንዱ ገጣሚ ፡

«ቴዎድሮስ ቢመጣ ዐይኑን አፍጦ
ወይ መሸሽጊያ ትንሽ ቁጥቋጦ»

አለ ይባላል ። ወደፊት እንደምናነበው ፡ በዚህ ዐይነት በያለ በት የሚከዳው ቁጥር እየበረከተ ሔዶ የወታደራቸው ቁጥር ከመቶ ሺ ፡ ወደ አምስት ሺ በወረደበት ጊዜ የእንግሊዝ ጦር መጥቶ በቀላሉ ሊያጠቃቸው ችለ ።

ምዕራፍ ሐያ ሦስት

የመሳፍንቱና የመኳንንቱ የተለያየ ለቀዋም

የብሔራዊ አንድነት ዘመቻ ለማድረግ በተነሣሁት ባፄ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት የነበሩት የመሳፍንትና የመኳንንት አቅዋም በልዩ ልዩ ሁኔታ የተለያየ ነው ። የሁሉንም አጠቃለን ከሦስት መደብ ላይ ከዚህ እንደሚከተለው ከፍለን ለመመልከት እንችላለን ።

አንደኛው መደብ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ በ1845 ዓ. ም. ዋናውን እንደራሴ ራስ ዐሊን ያሸነፉለት ፡ ከዚያም አከታትለው ደጃዝ ማች ውቤን አሸንፈው ዘውድ የደፉለት ዘመነ መሳፍንት ቢወድ ቅም ፡ የነዚያው የመሳፍንት ተወላጆች የዘመነ መሳፍንት የብቸ ኝነት ሥልጣናቸው እንዲቀጥል በየቤታችን ቋረኛው ካሣን አን ቀበልም ብለው ብዙ ዘመን የታግሉት ፤

ሁለተኛው መደብ ፡ በጦር ኃይል መሳፍንቱ ወይም ልጆቻቸው ከተማረኩ በኋላ ፡ እንደ ወገኖቻቸው ይሸፍታሉ እየተባሉ በጥርጣሬ በመቅደላ በእስራት ፡ ወይም በግማሽ ግዞት ተቀምጠው ሲኖሩ የመቅደላው ጦርነት ነጻ ያወጣቸው ፤

ሦስተኛው መደብ ፡ የራሳቸው ያፄ ቴዎድሮስ አብሮ አደጉ ችና ወይም እርሳቸው በሹመትና በማዕረግ ያሳደጉዋቸው ታማኝ መኳንንቶች ናቸው ።

ስለዚህ ፡ በመዝናኛው የሁለቱን መደብ የመሳፍንቱን ልጆች ትግልና በጥርጣሬ የታሰሩትን ቀደም አድርገን ከተመለከትን በኋላ ፡ በሚቀጥለው ያለውን የራሳቸውን የመኳንንት ዝርዝር እንመለከታለን ።

አንደኛ መደብ

አንደኛ : አቤቶ ሰይፉ (ሰይፈ ሥላሴ)

አቤቶ ሰይፉ : የንጉሥ ሣህለ ሥላሴና የወይዘሮ በዛብሽ ልጅ : የንጉሥ ኃይለ መለኮትና የአቤቶ ዳርጌ ወንድም ናቸው ። በመገኘታቸው ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ ሸዋን ለማስገበር የመጡ ጊዜ ምኒልክን ማርከው ይዘው ለሸዋ : ወንድማቸውን መርድ አዝማች ኃይሌን ሾመው ሲመለሱ : ግዛቱ ከቤታችን አልወጣም በማለት ነገሩን በቸልታ ተመልክተው ነበር ። በኋላ ግን : መርድ አዝማች ኃይሌ ከቃሉ ባላባት ከዐመዴ በሽር ጋር ተመሳጥረዋል ተብለው : በሥራህ ብዙ ተከሰው በታሠሩና በምክር በርሳቸው እግር ከሣህለ ሥላሴ የማይወለዱት አቶ በዛብህ ለገዢነት : አፈ ንጉሥ አቦዬ ለታዛቢነት የተሾሙ ጊዜ : ከኛ ከመሳፍንቱ መካከል የሚሾም ጠፍቶ ነው የባላገር ቀንደኛ የሚሾም ብለው ተናደው በመነሣት አቶ በዛብህን ካንኮበር በውጊያ አባረሩ ። በዛብህም ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ ልከው ሁለተኛ ጊዜ ቴዎድሮስ ወደ ሸዋ ሰይፉን ለመውጋት ዘመቱ ። የጦርነቱንም መበርታት አይተው «እነዚህ በፈተኛው ጊዜ ኖረው ቢሆን ወደ ሸዋ አልገባም ነበር» አሉ ይባላል ። ቢሆንም በመጨረሻ ሰይፉ ተሸንፈው ሸሹ ።

ሁለተኛ : ደጃች ተድላ ጓሉ :

ደጃች ተድላ ጓሉ : ከላይ ከደጃች ዮሴፊትና ከወይዘሮ ወለተ እሥራኤል ይወለዳሉ ። ወለተ እሥራኤል : እቴጌ ምንት ዋብ ከምልምል አያሱ የወለዷቸው ናቸው ። ምልምል አያሱ ያፂ አያሱ አድያም ሰገድ ልጅ : ያፂ በካፋ የእህት ልጅ ናቸው ። ዮሴፊት ከላይ ከጉድሩ የእርሞ ባላባቶች ይወለዳሉ ። ደጃች ዮሴፊት ከወይዘሮ ወለተ እሥራኤል ታላቅ ራስ ኃይሉን : ታላቅ ራስ ኃይሉ ራስ መርድንና ወይዘሮ ድንቅነሽን : ድንቅነሽ ከዳሞቱ

ባላባት ከደጃች ዘውዴ ደጃች ጉሹን : ጉሹ ደጃች ብሩንና ደጃች ተሰማን : ተሰማ ንጉሥ ተከለ ሃይማኖትን ይወልዳሉ ። ራስ መርድ ደጃች ጓሉን : ጓሉ ደጃች ተድላን ይወልዳሉ ። ስለዚህ ደጃች ተድላ ጓሉ ከላይ ከነገሥታት የሚወለዱ የጉጃም መስፍን ናቸው ።

ዐፄ ቴዎድሮስ : የጉጃምን ገዢ ደጃች ጉሹን በ1845 ገድለው ልጃቸውን ብሩን ከማረኩና ከነገሡ ወዲህ : ተድላም በመገኘታቸው ወቅት ከገቡ በኋላ ቴዎድሮስ በጉጃም ሾመዋቸው ነበር ። በኋላ ግን : ንጉሡ ወደ ሸዋ ሲዘምቱ ተድላ ከወሎ ላይ አምልጠው ወደ ጉጃም ገቡ ። ከዚያ ወዲህ ዐፄ ቴዎድሮስ ብዙ ጊዜ ወደ ጉጃም ዘምተው ተድላ ጓሉን ለመደምሰስ ቢሞክሩ አልሆነላቸውም ። ንጉሡ ሲመጡባቸው ተድላ ወደ ሙተራ ጀበላ ተራራ እየወጡ ሲሔዱባቸው : ከተራራ እየወረዱ ጉጃም እየገቡ ሲመለሱባቸው : ወደ ተራራው እየወጡ ብዙ ዘመን አስቸግረው : በዚህ ዐይነት ሲኖሩ በ1860 ዓ. ም. በጥር ወር ሞቱ ። እርሳቸውም በሞቱ ባራተኛው ወር በሚያዝያ ቴዎድሮስ ሞቱ ። ደጃች ተድላ ጓሉ ደግና ሰው አከባሪ ስለ ነበሩ : በሞታቸው ጊዜ መላው የጉጃም ሰው አዝና የገጠመላቸውን ባለፈው ምዕራፍ አንብበናል ።

ሦስተኛ : ዋግ ሹም ገብረ መድኅን አምኃ

ዋግ ሹም ገብረ መድኅን : ከዋግ ባላባቶች ከላይ ከነዋግ ሹም ርቱዓ አምላክ ይወለዳሉ ። በራስ ይማም ዘመነ ምስፍና የነበሩ የዋግ ሹም ከንፋ የልጅ ልጅ ናቸው ። ዋግ ሹም ከንፋ ዋግ ሹም ወሰንንና አቶ አምኃን ይወልዳሉ ። አቶ አምኃ ከወይዘሮ በተሃ ዋግ ሹም ገብረ መድኅንን ይወልዳሉ ። ዋግ ሹም ገብረ መድኅንም የዋግ ሹም ጉበዜ አባት ናቸው ።

በመገኘታቸው ላይ ለቴዎድሮስ ገብረው ገብተውላቸው ነበር ፤ ዋግ ሹም የተባሉት በቴዎድሮስ ይሁን በነራስ አሉላ ጊዜ ይሁን አናረጋግጥም ። የሆነ ሆኖ : ዐፄ ቴዎድሮስ ከሸዋ ሲመለሱ ገብረ መድኅንን በዋግ ላይ ሾመው ከሰደዱዋቸው ወዲህ

ለሰላም ልብ ልብ ሰጥቶ በዘመኑ ጊዜ ተይዘው ቀርበው በግንቦት ወር በ1848 ገረገራ (ዘቢጥ) በሚባል አገር በግራር ዛፍ ላይ ሰቀሏቸው ።⁽¹⁾

አራተኛ ፡ ደጃች ብሩ ጉሹ

ብሩ ጉሹ የደጃች ጉሹ ልጅ ፡ የደጃች ተሰማ ወንድም ፡ የንጉሥ ተክለ ሃይማኖት አጉት ናቸው ። በፊት ራስ ዐሊን ፡ በኋላ የተቻላቸውን ያህል ቴዎድሮስን ተቃውመው በመጨረሻ ዐፄ ቴዎድሮስ አስረዋቸው ሳለ እንግሊዞች ፈቷቸው ። በኋላም ለዋግ ሹም ጉበዜ (ዐፄ ተክለ ጊዮርጊስ) ገብተው ሳለ በንግግር ስለ ዘበቁባቸው ፡ ዋግሹም ጉበዜ በ1860 ዓ. ም. በሰኔ ወር ላይ ሰቀሏቸው ።⁽²⁾

አምስተኛ ፡ ዐመዴ በሽር

ዐመዴ በሽር የይማም ሊበን የልጅ ልጅ ፡ የራስ ዐሊ እናት እቴጌ መነን ያባቱ የበሽር እጎት ናቸው ። ከወሎ ባላባቶች ሁሉ ካፄ ቴዎድሮስ ጋር በጣም የተከራከረ ዐመዴ በሽር ነው ። የወይዘሮ መስተዋትና የልጃቸው የይማም ዐመዴ እንደራሴና ራሱ የቃሉ (ወሎ) ባላባት ነው ። ዐፄ ቴዎድሮስ እርሱን ለመውጋት ሰባት ጊዜ ወደ ወሎ ዘምተዋል ። እርሱም እንደ ደጃች ተድላ ጓሉ ቴዎድሮስ በመጡበት ቁጥር ወደ ቆላ ፡ ወደ በረሃ እየገባ እልፍ ሲሉ ወዳገሩ እየተመለሰ አስቸግሯቸው ሲኖር በመጨረሻ ከወይዘሮ መስተዋት ጋር ሆኖ እንግሊዞችን በመቀበል ቴዎድሮስን መቃወም ቀጠለ ። ከርሱም በቀር በአማራ አገር ደጃች ትኩ ፡ በለገጉራ (ወሎ) ዐሊ ደራና እነዚህን የመሳሰሉ ብዙ አሉ ።

ስድስተኛ ፡ በዛብህ (በዙ አባ ድክር) ፡ የክርስትና ስም ወልደ ኪሮስ

ቴዎድሮስ ሸዋ የመጡ ጊዜ ተዋግተው ቆስለው መያዛቸውን አንባቢ ያስታውሰዋል ። ቆስለውም በተያዙና ዐፄ ቴዎድሮስ

ፊት በቀረቡ ጊዜ ፡ «በዘውዴ እንጂ በዠግንነት አልበል ጥህም» ሲሉ ንጉሡ አድናቆታቸውን ገልጠውላቸዋል ይባላል ። በኋላ መርድ አዝማች ኃይሌ በጥርጣሬ የታሰሩ ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ ለሸዋ ጠባቂ አፈንጉሥ አቦዩን ፡ አበጋዝ አቶ በዛብህን ፡ ታዛቢ አሳላፊ ኪዳኑን ሾመው ሳለ ወደ መጨረሻው ጊዜ በቴዎድሮስ ላይ ሁሉም መሸፈቱን ባዩ ጊዜ ፡ እርሳቸውም ከ1854 ዓ. ም. ዠምሮ የሸዋ ንጉሥ ነኝ ብለው በዚሁ «በዛብህ የሸዋ ንጉሥ» እያሉ መጸጸፍ ስለ ዠመሩ ፡ ቴዎድሮስ ይኸን ሰምተው ሲሔዱባቸው እየሸሹ አልተጠመዱም ። በ1857 ዓ. ም. ምኒልክ ከመቅደላ አምልጠው ሸዋ የገቡ ጊዜ ተዋግተው ፡ ቀጥሎም እጃቸውን ከሰጡ በኋላ አድመሃል ተብለው ተገደሉ ። በዠግንነት የገነኑ ናቸው እንጂ የመስፍንነት ዘር የላቸውም ። ስለዚህ ቴዎድሮስ የሸዋ አበጋዝ ብለው ሥልጣን ወሰነው ሾመዋቸው ነበር እንጂ ፡ የመርድ አዝማችነት ማዕርግ እንዳልሰጡዋቸው ባለፈው አውስተናል ።

ሁለተኛ መደብ

ሁለተኛው መደብ ባፄ ቴዎድሮስ ላይ ሸፍተው ጉዳት ላያመጡ ለርሳቸውም ታምነው በብዙ የጦር ግንባር እምብዛም ሳይሳተፉ ሳይሾሙ ፡ አንዳንዶቹም ከተሾሙ በኋላ በጥርጣሬ በእስራት ወይም በግዞት በመቅደላ እንደዚሁ የተቀመጡና እንግሊዞች ሲመጡ የተፈቱትን ቁጥራቸው በርከት ያሉትን እናስታውሳለን ። ከነዚህም ውስጥ ከላይ ከነገሥታት ከነፋሲል ፡ ከነአያሱ የሚወለዱት ዐፄ ዮሐንስ የእቴጌ መነን ባለቤት ፡ አቤቱ ዳርጌ የንጉሥ ሣህለ ሥላሴ ልጅ ፡ ባልጋዳ አርአያ ድምፁ ያፄ ዮሐንስ አጉት ፡ ዋግ ሹም ተፈሪ የዋግሹም ወሰን ልጅ ፡ የዋግሹም ከበደ አባት ናቸው ። ተፈሪ የስመ ጥሩው ዠግና የደጃች ኃይሉ አያት መሆናቸው ነው ። ከእነዚህም በቀር ሌሎች እምብዛም ስማቸው የማይታወቅ አሉ ። እነዚህ ሁሉ ወደፊት በየምዕራፉ ስማቸው ተጠቅሶ ስለሚገኝ ፡ መዘርዘር አስፈላጊ መስሎ አይታይም ።

1 የቴዎድሮስ ታሪክ — አለቃ ዘነብ ገጽ 33 — 34

2 መጽሐፈ ትዝታ ዘአለቃ ለማ ፡ መንግሥቱ ለማ ገጽ ፫. 46 ገጽ 43

በሦስተኛው መደብ የራሳቸው መኳንንትና ሹማምንት ይገኛሉ። እነዚህ መኳንንትና ሹማምንት ግማሾቹ እንደነራሰ እንግዳ፣ እንደነራሰውቤ፣ እንደነፈታውራሪ ገብርዬ አብሮ አደግ ጓደኛ ሆነው የኖሩ፣ የቀሩትም ከነገሡ በኋላ ገብተውላቸው የማዕረግ ስምና ሹመት እየሰጡ ራስ፣ ቢቶደድ፣ ደጃዝማች እያሉ ያሳደጉዋቸው የቅርብ የሥራ ጓደኞቻቸው ናቸው። አገር በማስተባበር ረገድ ቴዎድሮስ በተያያዙት የአንድነት ግንባር፣ በውጊያም፣ በሌላውም የሥራ መስክ የተካፈሉ አሁንም ከጥቂቶቹ በቀር የእንግሊዝ ጦር በመጣበት ጊዜ ሳይከዱ የመከቱ፣ የሞቱ፣ የቆሰሉ፣ የተማረኩ፣ ወይም ተስፋ ቆርጠው እጃቸውን የሰጡ ይገኙባቸዋል። ዝርዝራቸው በመጽሐፉ መጨረሻ ላይ ይገኛል። በነዚህ የጦር አለቆች የሚታዘዝ ያፂ ቴዎድሮስ ነዋሪ የጦር ቁጥር 50,000 ፈረሰኛ፣ 70,000 የእግረኛ ጦር እንደ ነበር ይገመታል።⁽¹⁾

1 Gli Italiani in Africa Orientale - A Del Bocca p. 22

ምዕራፍ ሐያ አራት

ከቀብዓተ ንገሥ የሠረፀ የፈላጭ ቀረጥነት መብት፣
የባላገርና የገደ የቸገር ደረጃ

በዘመኑ በኢትዮጵያ የቤተ መንግሥቱም፣ የቤተ ክህነቱም ያስተዳደሩም፣ የፍልስፍናና የፍርድም መሠረት መጽሐፍ ቅዱስ ወይም ምንጩ እርሱ ሆኖ ሊቃውንት ከዚያ ላይ የራሳቸውን አሳብ እየጨማመሩ ያቀነባበሩት እንደ ቄርሱስ፣ እንደ ዮሐንስ አፈወርቅ ያለው መጽሐፍ እንደዚሁም ለፍርድና ለአስተዳደር፣ ለጋብቻና ለፍቺ የተዘጋጀው ፍትሐ ነገሥት ነው።

ነገሥታቱ የሚመኩባቸው በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከፍተኛ ሥፍራ የያዙት የነገደ ይሁዳ ቅርንጫፎች ዳዊትና ሰሎሞን ናቸው። የሚቀመጡበትን ዙፋን መንበረ ዳዊት ማለታቸው፣ ኒሻኑን በሰሎሞን መሠየማቸው፣ ጸሎቱ ሁሉ የዳዊት መዝሙር መሆኑ ከዚሁ እምነት ጋር የተያያዘ ነው። በዚህ ምክንያት የቤተ ክህነት መሪዎች በነርሱ መንፈሳዊ መሪነትና ዕውቀት ውስጥ የሚተዳደሩት መሳፍንትና መኳንንት ከመጽሐፍ ቅዱስ ውጭ ያሉትን የፈረንጆችን ነገሥታት ሁሉ አረመኔዎች፣ ዕውቀታቸውም የአሕዛብ ዕውቀት እንደሆነ ያምናሉ። ኢትዮጵያ ከአውሮፓ ዕውቀትና ሥልጣኔ ለብዙ ዘመናት ርቃ የኖረችውም በዚህ ምክንያት ነው።

ስለዚህ፣ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ በብሉይ ኪዳን በሳሙኤል አንደኛ፣ «እግዚአብሔር እስከ ምድር ዳርቻ ይፈርዳል ፤ ለእን ጉሥ ኃይል ይሰጣል» ይላል።⁽¹⁾ በሌላ በኩል ደግሞ፣ መሢሔን (ንጉሤን የቀባሁትን) አትንኩ። በሐዲስ የሐዋርያት አለቃ

1-1ኛ ሳሙኤል 2 ቁጥር 10

ቅዱስ ጴጥሮስ «እግዚአብሔርን ፍሩ፣ ንጉሥን አክብሩ»⁽¹⁾ በሌላ ቦታ ላይ ደግሞ፡ «ባለክንፎችም (ወፎች) ቢሆኑ ይናገራሉና በልብህ አሳብ እንኳን ቢሆን ንጉሥን አትሳደብ...»⁽²⁾ የሚለው ቃሉ ሁሉ ለመሳፍንቱና ለመኳንንቱ የመመሪያ ቃላት ናቸው ።

ይኸን የመሳሰለ ጥቅስ በያለበት ስለአለ ፣ ሊቃውንቱ ይኸን አምነው ሌላው እንዲያምን የሚያስተምሩት ፣ የተማረውም ቃሉን አክብሮ የሚጠብቀው ነው ። በዚህ ምክንያት በኢትዮጵያ አንዱ ንጉሥ ሞቶ ሌላው ሲነግሥ ፣ ወይም በጦር ነት ሌላውን አሸንፎ ቅብዓ መንግሥት በጳጳስ እጅ ተቀብቶ አዲስ ስመ መንግሥት ተቀብሎ ፣ በቤተ ክርስቲያን ከነገሠበት ቀን ዝምሮ በላዩ ላይ አምላክ እንዳደረበት እንደ ቅዱስ ፍጡር ተቆጥሮ የሚናገረውም ፣ የሚያዘውም እንደ እግዚአብሔር ቃልና ትእዛዝ ይከበራል ።

አለቃ ተክለ ሥላሴ (ጢኖ) የሚባሉት ያፂ ሱስንዮስን ዜና መዋዕል የጻፉት ፣ ራስ የማነ ክርስቶስ በንጉሡ በሱስንዮስ ላይ ስለ ሸፈተ ፣ እርሱን በአነጋገር ሲወቅሱ ፣ «ንጉሥ የፈቀደውን ለማክበር ፣ የጠላውን ለማዋረድና ለማደህየት በዓለም ውስጥ ሥልጣን ያለው የእግዚአብሔር አምሳል ፣ (ምስለኔ ወኪል) መሆኑን አላወቀም ነበር...» እያሉ ዘልፈውታል ።⁽³⁾ ያፂ ኢያሱ አድያም ሰገድ ጸሐፊ ትእዛዝ አዛዥ ሐዋርያ ክርስቶስ ፣ «የንጉሥ ትእዛዝ ፣ የእግዚአብሔር ትእዛዝ ነው ። የንጉሥን ትእዛዝ የሰማ ፣ የእግዚአብሔርን ትእዛዝ ይሰማል» ብለዋል ።⁽⁴⁾ በዚህ ዐይነት ንጉሥ እገሌ ይታሰር ወይም ይፈታ ፣ እገሌ ይገደል ወይም ይዳን ፣ የእገሌ አገር ይዘረፍ ወይም ይትረፍ ሲል መሠረታዊው አዛዥ በርሱ ያደረው አምላክ እንጂ ፣ ንጉሡ ራሱ አይደለም ማለት ነው ።

1 የጴጥሮስ መልእክት 2—ቁ. 13
 2 መጽሐፈ መክብብ 10 ቁ. 20
 3 እስመ ኢያሱምረ ከመ ንጉሥ አምሳል እግዚአብሔር በውስተ ዓለሙ ለዘፈቀደ ያከብር ወለዘፀልግ የሐሥር ወያነዲ.....
 4 Annales Johannes Iyasu I - Bakaffa - I Guidi pp. 162

ራሳቸው ዐፂ ቴዎድሮስ ፣ እግዚአብሔር በራሳቸው ውስጥ አድሮ ይኸን ሁሉ የሚያደርጉት በርሱ ፈቃድ መሆኑን ከልብ ያምናሉ ። የጉንደር ቀሳውስት ወደ መቅደስ ሲገቡ ጥምጥማ ቸውን እያወለቁ በመግባታቸውና እርሳቸው ፊት በቀረቡ ጊዜ ግን ፣ እንደ ጠመጠሙ መቅረባቸው ቅር ብሏቸው ስለ ነበረ በ1849 ዓ. ም. «እኔ ፊትም ስትቀርቡ ጥምጥማችሁን አውልቁ ። ጥምጥሙን ሳያወልቁ የቀረበ ይቀጣል» የሚል ዐዋጅ ዐውጀው ስለ ነበር ፣ ይኸም በካህናት ዘንድ ቅሬታን መፍጠሩ አልቀረም ።

በዚህ ምክንያት ፣ ካህናቱ «ጥምጥም ክብራችን ነውና ይበይኑልን (ይፍቀዱልን)» ብለው ባመለከቱ ጊዜ ፣ «ከታቦት (መቅደስ) በገባችሁ ጊዜ ስለምን ጥምጥማችሁን ታወልቃላችሁ?» ብለው ጠየቁ ። ካህናቱም ታቦቱ በሚገኝበት በመቅደሱ ውስጥ አምላክ ያድርበታል ለማለት ፣ «እግዚአብሔር አድርበታል ብለን ነው» ብለው መለሱ ። ለዚህ መልስ ንጉሡ ቀጠል አድርገው ፣ «በኔ እግዚአብሔር አላደረብኝም? እግዚአብሔር በኔ አድሮ አይደለም የምገዛ?» ብለው በጠየቁ ጊዜ ፣ ካህናቱም «እውን» ብለው መለሱ ። በዚህ ጊዜ ባቀረቡት ጥያቄ ካህናቱ መረታታቸውን ስለ አመኑላቸው ተደስተው ፣ «እኔ ሥራት ላስተምራችሁ ብዬ ነው እንጂ ጠምጥሙ» ብለው ፈቀዱላቸው ።⁽¹⁾

ቴዎድሮስ ዙፋኑንም ፣ ዘውዱንም በእግዚአብሔር ፈቃድ ከእግዚአብሔር እንደ ተቀበሉት በማመን ፣ አንድ የሚያበሳጭ ነገር በገጠማቸው ወይም ባላጋራዎቻቸው በርሳቸው ላይ የሰድብ ወይም የንቀት ቃል መወርወራቸውን በሰሙ ቁጥር ፣ «እግዚአብሔር አምላክ የሰጠኸኝም አንተ ፣ እኔ በፈቃዴ አላደረግሁት ። አሁንም ይኸን ግፍ ተመልከት» እያሉ ባላጋራዎቻቸውን ከአምላካቸው ፊት ያሳጡ ነበር ።⁽²⁾

እላይ እንዳልነው ፣ በዘመናቸው ካባቶቻቸው የወረሱትን መንፈሳዊ ዝንባሌንና እምነትን በማጽናት ፣ እንደ ዘመኑ የአጻጻፍ ባህል እንኳን ላገራቸው ሰው ለውጭ አገር መንግሥታት እንኳ ደብዳቤ በጻፉ ቁጥር ፣ የደብዳቤያቸው መቅድም የሚያደርጉት «በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ አሐዱ አምላክ ፣ ባንድ ነት በምስትነት እግዚአብሔር መርጦ ያነገሠው ንጉሠ ነገሥት

1 አለቃ ዘነብ ጽፈውት ኢኖ ሊትግን ያሳተሙት ገጽ 27
 2 አለቃ ዘነብ ገጽ 2

ቴዎድሮስ ዘኢትዮጵያ» የሚል ነው። ለማናቸውም የውጭ አገር ቆንሲሎችም ሚሲዮናውያንም የሚጽፉት ደብዳቤ በዚህ መቅደም መዝመር አለበት። በደብዳቤያቸው ውስጥ፡ «በእግዚአብሔር ኃይል ይኸን እደርግልሃለሁ፤ በእግዚአብሔር ኃይል መልካም አድርጌ አሰናብትሃለሁ፤ በእግዚአብሔር ኃይል ስንገናኝ እንሚወታለን» የሚሉ ቃላት እንደሚያከሉ ከየደብዳቤዎቻቸው ላይ ይነበባሉ።

ስለዚህ፡ በዚህ ዐይነት የነገሠው ንጉሥ በዙፋን ተቀምጦ የፈቀደውን ቢያደርግ፡ ያለፍርድም ቢገድልና ቢወርስ የሚያደርገው ሁሉ በእግዚአብሔር ፈቃድ ነው ተብሎ ስለሚታመን፡ በንጉሥ ላይ ተነሥቶ ከሚሸፍተው ይልቅ ከተቀባው ንጉሥ ጋር ተባብሮ ከፋውንም፡ ደጉንም አብሮ እየታዘዘ የሚፈጽመው ይበልጣል። ከፍጥረቱ ርኅሩኅነት፡ ቅንነት፡ ትክክለኝነት ጠባይ ያለው እንኳን ቢሆን፡ በተለይ ከድህነት አንሥተው በሹመት ያሳደጉት ወገን ወደዚህ ንጉሣዊ ድርጅት ከገባበት ቀን ዝምሮ ከልቡ ያልፈቀደውን ወንጀል ለመሥራት ይገደዳል። ምንም ያድርጉ አሳደገው ለማዕረግ አብቅተውኛልና አብራ እሞታለሁ የሚለው ብዙ ነው። ሆሮሙዝ ራሳም የራስ ኪዳነ ማርያምን ጠባይ ባመሰገነበት ገጽ ላይ፡ «በንጉሡ ትእዛዝ ካልሆነ በቀር በራሱ ፈቃድ የማንንም ደም ማፍሰስ የማይወድ ደግ ሰው ነው» ይላቸዋል።⁽¹⁾ በንጉሡ ትእዛዝ ግን፡ እንደ ሌላው ሁሉ በትእዛዝ ሲዘርፉ፡ ሲገድሉ ንጉሣቸውን ለምን ብለው ምክንያት የማቅረብ መብት የላቸውም ማለት ነው።

ከዚህም ከመንፈሳዊው ትእዛዝና እግር ብረት ጋር የማኅበራዊው አቅዋም፡ የኤኮኖሚው አውታር በግድ በንጉሡ ጥገኝነት መኖርን፡ የንጉሡን ፈቃድ ለመፈጸም መትጋትንና እርሱን በማናቸውም ረገድ ለማስደሰት መጣጣርን ይጠይቃል። ከባሻ ዝምሮ እስከ ራስነት ያለውን የማዕረግ ስም የሚሰጥ፡ ከሱቲ ዝምሮ እስከ ላንቃ ካባ የሚሸልም፡ ከአንዲት ቁራጭ መሬት ዝምሮ ሰፋፊ መሬት በመትከል ርስተ ጉልት የሚሰጥና የሚነሣ እርሱ ነው። ኃጢአትን አቅልሎ ነጻ ለመልቀቅ፡ አክብሮ ለመግደል ሙሉ ሥልጣን ያለው እርሱ ነው።

በንጉሡ እጅ የተጠቀለለው የንብረት፡ የሹመት፡ የእስራትና የዋት ሥልጣን ለንጉሡ በሙሉ የመታዘዝን ግዴታ ስለሚያስከትል፡ ቴዎድሮስ በዘመናቸው የሠሩት ሁሉ ደገኛውም፡ ከፋውም ከዘመኑ መንፈሳዊ እምነትና ከሹማምንት፡ ከመኳንንትና ከመሳፍንት፡ ከካህናት፡ ከዕጩጌና ከጳጳስ ንብረት ጋር የተያያዘ ነው። ንጉሥን ለማስደሰት ሲል ወንድም ከወንድሙ፡ ልጅ ከአባቱ ይዋጋል። ዋግሹም ንብረ መድኅንን እጃቸውን ይዘው ለቴዎድሮስ ሰጥተው ያሰቀሉ የገዛ ወንድማቸው ዋግሹም ተፈሪ መሆናቸውን ባለፈው አንብበናል። የአማራ ሳይንቱ ባላባት ደጃች ትኩ ብርሌ በሸፈቱ ጊዜ ተዋግተው የያዙዋቸው የገዛ ልጆቻቸው ናቸው።⁽¹⁾ ሆኖም ከዚህ ከእምነቱ ጉን የመሸለሙ፡ በሹመት የማደጉ ምኞት ማናቸውንም አስቀያሚ አድራጎት ለመፈጸም እንደሚገፋፋ የታወቀ ነው።

ይኸ ሁሉ ሲሆን፡ ያ፤ ቴዎድሮስን ማናቸውንም አድራጎታቸውን የቤተ መንግሥቱም፡ የቤተ ክህነቱም ወገኖች በሙሉ ተቀብለውታል ማለት አይደለም። ግማሹ በመሸፈት፡ ግማሹ በሐሜታ፡ የቀረውም በግጥምና በሮሮ አነጋገር ዐልፎ ዐልፎ መቃወሙ አልቀረም። ሊቀ መኳስ ኃይሉ የሚባሉ ምክትል የእስር ቤት አለቃ ዐፄ ቴዎድሮስ በመቅደላ የታሰረውን ይገደል ብለው ባዘዙ ጊዜ፡ «... እነዚህን ሁሉ እስረኞች መፍጀት ምንድነው?» ብለው በድፍረት እንደ ተናገሩ ሪቨራንድ ስቴርን በመጽሐፋቸው አስፍረዋል።⁽²⁾ የቀረውም የሕይወት ጉዳይ የቤተሰብ ኃላፊነት እያስገደደው በዝምታ ይኖራል፤ ወታደሩም የጦር መኩንኑም፡ ወደደም ጠላም ዝመት በተባለበት ይዘምታል። ይኸኛውን ወረዳ ምታው፤ ዝረፈው፤ ይኸኛውንም ዕለፈው የተባለውን እንደ ታዘዘው ይፈጽማል። ዘረፋና ግድያ ቅር በሚለው መኩንንና ወታደር ጉን ዘረፋና ሁካታ ደስ የሚለው፡ በዘረፋ ንብረቱን የሚያደረጀው ወገን የሰላሙን ጊዜ ላይፈልገው፡ የጦርነቱንና የዘረፋውን ጊዜ በናፍቆት ሊጠብቀው ይችላል።

1 Narrative of the Abys. Exped. pp. 167.239

1 አለቃ ዘንብ.....ገጽ 44

2 The Captive Missionary. P. 221

በዚህ መካከል የሚያሳዝነው በግብርና የሚኖረው ባላገር ፣ በንግድ የሚዋትተው ነጋዴ ፣ በእጅ ሙያ የተሠማራው የእጅ ጥበበኛ ነው ። አንድ ቀንደኛ በሚኖርበት ወረዳ በሸፈተ ቁጥር የሸፈተው በሞተ ፣ በተማረከ ፣ ወይም ሽሽቶ ባመለጠ ጊዜ በእርሱ ላይ ሊዘምት የመጣው ጦር የንጉሥ ጠላት አላድረገል ፣ አብልተሃል ፣ ስንቅ አቀብለሃል ፣ ደብቀሽዋል በሚል ሰበብ አስባብ ሲዘረፍ ፣ ሲበዘበዝ ፣ ሲታመስ ይኖራል ። በዚህም ፣ በሌላውም በሰው ልጅ ማገበራዊ ኑሮ ውስጥ ያንዱ ሐሣር ላንዱ ክብር ፣ ያንዱ ድህነት ለሌላው ክብረት መሆኑ ያሳዝናል ። ተራ ወታደር ፣ ባላገር ፣ ነጋዴ ፣ አሽከር ባጠፋ ጊዜ መንቆር በሚባል የዕንጨት ግንድ ታስሮ እንደ ቆመ የሚውለው ወይም ከባድ የዕንጨት ሰፊድ ባንገቱ አጥልቆ እንደ ተቀመጠ የሚሠቃየው ለተመልካች ያሠቃል ። ባል በሸፈተ ጊዜ ሚስት ፣ አንዱ በሸፈተ ቁጥር የቤተሰብ አባሎች ተይዘው ባልፈጸሙት ጥፋት ይቀጣሉ ። (1)

በሌላውም በሰላሙ ቀን ለመንግሥት አድሮ ትንሽ ሹመት የተሾመው ፣ ባይሾምም ጠበንጃ ይዞ የመንግሥት አሽከር የሆነው ሁሉ በገበሬና በነጋዴ ላይ በብዙ መስክ የበላይነት እያሳየ ፣ ብዙ የዕብሪት ሥራ ሊፈጸምበት ይችላል ። ዓመት አርሶ በጉተራው ያስቀመጠውን ፣ በአጋሰስ ወይም በአህያ ጭኖ ፣ በእግሩ ተጉዞ ፣ ባመት በሁለት ዓመት ነግዶ የቋጠረውን ጥሬ ብር ባንድ የዘመቻና የዘረፋ ወቅት ሊያጣው ይችላል ። አብዛኛውን ጊዜ ለተቀባው ንጉሥ አቤት ብሎ ፍርድ የማግኘቱ ነገር ላንድ ተራ ባላገርና ነጋዴ እንደ ሰማይ ይርቅበታል ። አቅራቢዎቹና አስተናባሪዎቹ በግድ ሹማምንቱ ስለሆኑ ፣ ወታደርን ወይም የጦር መኰንንን ከሶ ፍርድ ባደባባይ ካገኘ በኋላ ቀጥሎ በሌላ ቀን ፣ በሌላ ሰበብ አስባብ የሚደርስበትን አስቀድሞ በማሰብ ዐርፎ አንደበቱን ሰብስቦ ፣ እግዚአብሔር ቢፈርድብኝ ነው የተረፈው ይበቃኛል ብሎ ይቀመጣል ። ጸድቁ የሐንስ አቤት ባይ በሹማምንት እንዳይቸገር ደወል ከውጭ አበጅተውለት ነበር ይባላል ። ዘዴያቸውን የቀሩት ነገሥታት የተከተሉት አይመስለኝም ።

1 የአስራት ዘመን በአበሻ አገር.....ገጽ 253

ከዚህም ጋር ነጋዴ ይኸን ሁሉ የዘረፋ ጊዜ ዐልፎ ምንም ነግዶ ቢከብር ፣ ገበሬ ምንም አርሶ ሀብታም ቢሆን ፣ ለመንግሥት አሽከርነት አድሮ በሹመት በሽልማት እንዳደገው ሹም የመከበር መብት የለውም። የፈቀደውን ጌጠኛ ልብስ ለብሶ በቤቱ ጠጅ ጠምቆና ሠንጋ አርዶ ደስታውን ከቤተሰቡ ጋር የመካፈል መብት የለውም። (1) በዚህም ክንያት ብዙ ነጋዴ ንግዱን እያቋረጠብዙ ባላገር ሞፈር ቀንበሩን እየተወደጉ ሠው ወይም ንጉሥ ወደ ሾመው ሻለቃ ተጠግቶ ባሽከርነት በማገልገል ሹመትና ሽልማት ለማግኘት ደጅ ሲጠና ይኖራል ። ባላገር በባላገርነቱ ፣ የእጅ ጥበበኛ በእጅ ጥበበኛነቱ ሲሰደብ ፣ «ወታደር» የንጉሥ ሉሌ በመባሉ ይኩራል ፣ ይመካል እንጂ አይሰደብም ። ነገሥታቱም ለክብራቸውና ለዙፋናቸው አጠባበቅ ሲሉ ይኸኛውን የወታደርን ክፍል በመደጋገፍ ያደረጁታል ። ከግብርና ከንግድ ወጥቶ ለመንግሥት ያደረገው ወታደር በዚህ ጊዜ ራሱ በመዘረፍ ፈንታ ዘራፈ ይሆናል ማለት ነው ። በመንግሥት ወይም በንጉሥ ትእዛዝ ሲሆን ዘረፋና ብዝበዛ አያስቀይምም ። በበዓል ቀን ከግብር በኋላ መኳንንቱ በንጉሣቸው ፈት ።

«ዘራፍ ፣ ዘራፍ ፣ ያንተ አሽከር የነፍሰ ቢሱ በደም ይዋኛል ከነአውራሪሱ»

ብለው በመፎከር ለገዳይነት ፣ ለደም አፍላሽነት ፣ ለዘራፊነት ዋጋ ይሰጡታል ማለት ነው ።

1 ሀብትና ጤንነት — መግዛ ለግ — ገጽ 9—14

ምዕራፍ ሐያ አምስት

ያዪ ቴዎድሮስ የመልክ ቀርፅና ጠባይ ፡ ሰፊ ምኞትና ውሉን ዐቀም

በኢትዮጵያ የቆየ ያጻጻፍ ልምድ የነገሥታት ፡ የመሳፍንትና የመኳንንት የሕይወት ታሪክ ሲጻፍ ፡ ስለ ጠባዩና ስለ መልኩ ቅርፅ መጻፍ እምብዛም የተለመደ አይደለም ። ምክንያቱም ፡ ከተጻፈ ሁሉንም እንደ መልአክ መልካም ፡ እንደ ሰሎሞን ጠቢብ ፡ እንደ ኢዮብ ታጋሽ ፡ እንደ ኢያሱ ወልደ ነዌ ተዋጊ ዠግና ማለት አለ ። ያለዚያ ግን ፡ አንዱ ጸሐፊ ያንዱን ንጉሥ መልክና ጠባይ በትክክል ለመግለጽ ቢሞክር በጤና ፡ በነጻነት ሊቀመጥ አይችልም ። በዚህም ምክንያት ያዪ ቴዎድሮስን ታሪክ የጻፉት አለቃ ዘነብም ፡ አለቃ ወልደ ማርያምም ስላዪ ቴዎድሮስ መልክና ጠባይ አልጻፉም ።

በዚህ ረገድ ፡ የመሪዎቻችንን መልክና ጠባይ በተቻለ መጠን ልንረዳ የምንችለው ፡ አገር ጐብኝዎችና ቆንሲሎች በጽሑፍ አሥፍረው ካቆዩን መጽሐፍ ውስጥ ነው ። እነርሱም ያገሪቱን ታሪክ ወይም አቀማመጥ ለመጻፍ ወይም ለስብከት ፡ አለዚያም ለንግድ ጉዳይ መጥተው ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር በተገናኙበት ቀን እንደ መዝሙሪያ ተግባር አድርገው የሚቈጥሩት የንጉሡን መልክ አይተው በጽሑፍ ማሥፈር ፡ ከዚያ በንግግር ጊዜ ውሎ በማድርም ጠባዩን ወደ ማጥናት አዘንብለው ፡ ይኸንኑ ወዳ ገራቸው በሚመለሱበት ጊዜ በመጽሐፍ ቅጽ ያወጡታል ።

ስለዐፄ ቴዎድሮስ መልክና ጠባይ በአጠገባቸው እንደ ቆንሲል ሆነው ፡ በኢትዮጵያ ከቆዩት ውስጥ የእንግሊዙ ተወላጅ ፕሎውዴን ወልተር ሺሲልና የፈረንሣዊው ቆንሲል ጉዮም ለዣን ይገኛሉ ። ፕሎውዴን ስለዐፄ ቴዎድሮስ እንደዚህ ይላል «...ንዴታቸውና ቁጭታቸው በእርግጥ ኃይለኛ ነበር ። ሰጧም ይርበደበድ ነበር ። በጣም ኃይልና ትጋት ያላቸው ቆራጥ ፡ ሃይማኖተኛና ደግ ሰውም ነበሩ ። ከፍተኛ ቁጭት በገ ጠማቸው ጊዜ እንኳን ጨዋነታቸውን አይቀንሱም ነበር ። ...

የባሪያ ነጻነትን፣ የቀረጥ መስተካከልን፣ ወታደር በቀለብ እንዲያድር እንጂ በባላገር ላይ ተጽዕኖ እንዳያደርግ ይመኙ ነበር። ከዚህም ሁሉ ጋር፣ የጥንቱን የኢትዮጵያን ገናኖ መንግሥትነት ለመመለስ ከላይ (ከአምላክ) እንደ ተላኩ ያምኑ ነበር...» (1)

የፈረንሣዩ ወኪል በበኩሉ፡ «... መካከለኛ ቁመት ከአስደሳችና ግልጽ ፊት ጋር፣ አመለካከታቸው (በዐይናቸው ትኩርብ ለውሲያዩ) ድምቀት ያለውና የሚወጋ» (2) በጠቅላላው የመልካቸው ቅርፅ (ሰውነታቸው) ሌሎችን በበታች አድርጎ ለመግዛት ያላቸውን ጽኑ ፈቃድ ያሳያል... ኃይለኛና ኩሩ ሆነው የተወለዱ ናቸው...» (3)

በኢትዮጵያ ኅብረተሰብ ባህል ውስጥ የመጠሪያ ስም አወጣጥ በጸሐፊዎች ዘንድ በደንብ ያልተጠና፣ ነገር ግን ሰፊ ያለ ሚና የተጫወተ መሆኑ አይጠረጠርም። ንጉሥ የነገሠለትና ጳጳስ ሲጳጳስ የቀድሞ መጠሪያ ስማቸውን እየተዉ አዳዲስ ስመ መንግሥትና ስመ ጽድስና መውሰዳቸው በስሞች ውስጥ ደረጃና ልዩነት እንዳለ እንረዳለን። የነዚህም ከመጠሪያና ከክርስትና እንደዚሁም ከቅጽል ስም ጋር ያለው ተደባልቆ፣ የያንዳንዱ የመጠሪያ ስም ከነምክንያቱ ተዘርዝሮ ቢጻፍ ደንበኛ መጽሐፍ ይወጣል።

መጠሪያ ስም በተለይ የአማራና የትግራይ ቤተሰብ በጣም ተበታትኖ ለሁሉም ከመሠራጨቱ በፊት በየኅብረተሰቡ ያለው ያንዱ ከሌላው ተለይቶ ይታወቅ ነበር። የወንዱን ወገን ብቻ ለመመልከት ነጋሥያን ፋሲል፣ ኢያሱ፣ ዳዊት፣ ሰሎሞን፣ ምኒልክ፣... ጳጳሳት ማቴዎስ፣ ፊልጶስ፣ ባስልዮስ፣... የቀለምና የቤተ ክህነት ስሞች ጽጌ፣ አርአያ፣ ጎሩይ፣ ጥበቡ፣ ነቅዓ ጥበብ፣ ሐረገ ወይን፣... የጦር አለቆች (በተለይ ሼዎች) ደባልቄ፣ (ደባልቃቸው) አንዳርጌ፣ (አንዳርጋቸው) ሼመልስ፣ ታችበሌ... ለብዙዎች መጠሪያ ስም ታደሰ፣ በቀለ፣ አበበ፣... ልጅ የሞተባቸው ቤተሰቦች ካሣ (ካሣዩ) ፋንታ፣ (ፋንታዩ)

1 The Blue Nile - 14 The Power of Theodore - Alan Moorehead pp. 211-212
2 Regard Vif et Percant.
3 Theodros II - Le Nouvel Empire d'Abyssinie - Chap. VII p. 181

ዘርይሁን፣... አገልጋዮች ሰጠኝ፣ አረሩ፣ ሲከፉ፣ መቻል... እየተባሉ ሲጠሩ ባኗኗር ደረጃ ብቻ ሳይሆን፣ የስም ደረጃው እነሆ እስከ ጊዜያትን ድርሷል።

ከቤተ ክህነት በኩል፡ «ስሙ ይመርህ ኃበ ግብሩ — ስሙ ተግባሩን ይቀይሰዋል» ወይም «የሰውዬው መጭው ዕድል እንደ መጠሪያ ስሙ ነው» የሚል ዘይቤ ስለ ተወረወረ፣ አንዳንድ አባትና እናት ወንድ ወይም ሴት ልጅ ወልደው መጠሪያ ስም በፈቃዳቸው ለልጃቸው ከመስጠታቸው በፊት ወደ ጠንቋይ፣ ወደ አስማተኛ፣ ወደ ባሕታዊ በመሔድ በንጉሥ ፊት ሞገስ የሚያሰጥ የሚያሾም፣ የሚያስከብር፣ በሰው ዘንድ የሚያስወድድ ስም እንደሚፈልጉ ሁሉ፣ ሌሎች ደግሞ በዚህ የማያምኑ ግድየለሾች፣ «አዩ ወዲያ፣ መጠሪያ ስም ያው እገሌ ብሎ ለመጥሪያ ወይም አቤት ብሎ ለመመለሻ ነው» ብለው አንዱን ስም እንዳገኙ የሚያወጡ ሞልተዋል።

ነገር ግን፣ ካህናት ስመ መንግሥት ለንጉሥ፣ የፈረስ ስም ለመሳፍንትና ለመኳንንት ሲያወጡ፣ ስሙ በሕይወቱ ላይ እንዲያንጸባርቅ ወይም ሥያሜውና ተግባሩ በመጠኑ ተመሳሳይ እንዲሆኑ ከፍተኛ ጥንቃቄ እንደሚደረግበት ይታወቃል። አንበሳ ሰገድ ተብሎ የተሠየመ ንጉሥ ፈሪ የሆነ እንደሆነ፣ አፅራር ሰገድ (ጠላቶቹን የሚያሰግድ) ተብሎ ቁጥራቸውም ቢያንስና ዐይነታቸውም ባይታወቅ ጠላቶቹን ካላምበረከከ... በፈረስ ስም ረገድ አባ ዳኘው ተብሎ ፍርደ ገምድል፣ አባ መቻል ተብሎ፣ ግልፍተኛ፣ አባ ሰይጣን፣ አባ ቀማው ተብሎ ፈሪ፣ ልስልስ ገራም ከሆነ ሥያሜውን የተሸከመው ንጉሥ ወይም መኰንን የሥያሜ ስሙና ተግባሩ አልተገናኘምና ለማንም መዘበቻና መሣለቂያ ይሆናል።

ዐፄ ቴዎድሮስ፣ አባትና እናታቸው ያወጡላቸውና 35 ዓመት ሙሉ ሲጠሩበት የነበረውን ካሣ የሚባለውን መጠሪያ ስማቸውን ለውጠው ሲነግሡ፣ የቴዎድሮስን ሥያሜ የተቀበሉት በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ከዚህ በፊት በንግሣቸው ምዕራፍ ላይ እንደ ጠቀሰው፣ አስተዳደሩ በተበላሸውና አገር በተከፋፈለበት በመሳፍንት ዘመን «ቴዎድሮስ የሚባል ንጉሥ ከወደ ምሥራቅ መጥቶ፣ የተበላሸውን አስተዳደር አስወግዶ፣

የኢትዮጵያን ግዛት ያሰፋል . . . ተብሎ ትንቢት የተነገረው ላንተ ነው» በማለት ከካህናቱ ተነግሯቸው፤ እርሳቸውም አምነው በመቀበል በዚሁ ሥያሜ ዘውድ ደፍተው ሲነግሡ፤ በትንቢት የተነገረውን በተግባር ለማሳየት ወዳንድ የሞራል ግዴታና ኃላፊነት ገብተዋል ማለት ነው ።

እንኳን የራሱ ምኞት ተጨምሮ ለዚህ ተገቢ ሆኖ ሲገኝ ይቅርና አንዱን ሰው እንደዚህ ነህ ካሉት፤ ባይሆንም ለመሆን ይጣጣራል ። ከመልኩ የበለጠ የሰው የሞራሉ አቅዋም በየሰበቡ ይለዋወጣል ። በአጋጣሚ ከሹመት የወደቀው ሞራሉ ሲወድቅ ዕውቀቱና አስተያየቱ ሁሉ እንደሚበላሽ፤ አንዳንዱ ደግሞ ሹመት ሲጨብጥና ወደሚጠገኘው ዕድገት ደረጃ ከፍ ባለ ቁጥር ዕውቀቱ፤ አስተያየቱ ከሥራው ልምድ ጋር እያደገ ይሔዳል ።

ባገራችን ባህል ብዙ አስመኪና አኩሪ የፈረሰ ስም ያላቸው መኳንንት በሕዝብና በወታደራቸው አንደበት ደምቆ የሚጠራው የፈረሰ ስማቸው እንዳይገድፍ በጦርነትም፤ ባስተዳደርም ጊዜ መልካም አርአያ ለማሳየት እንደሚሞክሩ በሚታዩበት ጉን እንደዚሁም ‘መልክ ጥፋ፣ በስም ይደግፋ’ እንደሚባለው፤ ብዙ ሰው የተሠየመበትን ሥያሜ በሥራ ለመግለጥ ምንም ቢጣጣር የማይሆንለት እንዳለ አይዘነጋም ።

በዚህ ምክንያት፤ ባፄ ቴዎድሮስ ላይ ያለው ችግር ከካህናቱ ወገን የኢትዮጵያን ግዛት ያሰፋል፤ መጥፎውንም አስተዳደር ያቃናል የተባልከው አንተ ነህ ተብለው ይኸን ዓላማ ወደግብ ለማድረስ እርሳቸውም ሲጣጡ፤ እነሱም ሲገፋፉዋቸው፤ በሌላ በኩል ደግሞ፤ በተዋሕዶ ሃይማኖት የማያምን የፈረንጅ ሥልጣኔ ወዳገር እንዳይገባ ሥልጣኔውን ጠልተው በመኳንንትና በሕዝብ ዘንድ ያስጠሉታል ። ባንድ ወገን ደግሞ፤ የመሬት ሥሪት ለማሻሻል የተጨበጠ የሥራ ፍሬ የማያሳየው፤ በየመንደሩ በመዞር በቤተ ክርስቲያን ወገቡን እየሰበቀ፤ ራሱን እየታጠቀ የሚያውደለድለው ደብተራ እንደ ሌላው ይገብር ወይም ላገሩ ደህንነት ለሚዋጋው ወታደር ይልቀቅ፤ ለቤተ ክርስቲያን አገልግሎት የተወሰኑ ቀሳውስትና ዲያቆናት ይበቃሉ ሲሉ ‘ባይናችን መጣህ’ ብለው ይጣሉዋቸዋል ። በባሪያም የአገዛዝ ሽረት ተጽፎ ባናገኘውም፤ ከብዙው መሳፍንትና መኳንንት ጋር እንደሚጣሉ የታወቀ ነው ።

ቢሆንም፤ ከካህናቱ መካከል በጥቅማቸውና በክብራቸው መነካት የተነሣ ግማሾቹ ሲጣሉዋቸውም፤ ብዙዎቹ ደግሞ በዘመነ መሳፍንት የነበረውን የርስ በርስ ጦርነት፤ የየአውራጃውን መከፋፈል፤ በጉንደርና በደብረ ታቦር ከተማዎች የነበረውን ድል ወትና ቅንጦት መበርከት በመመልከት፤ ጠንከር ያለ፤ ሁሉን ተቆጣጥሮ የኢትዮጵያን ስም የሚያስጠራ የማዕከላዊ መንግሥት መሪ በመጥፋቱ፤ ይናደዱ የነበሩት የሊቃውንት ወገኖች በትንቢት የተነሡት ቴዎድሮስ የሚያደርጉትን ጥረት ከዘመናዊ ግንባታቸው ጋር በማያያዝ የሚገባ አድርገው ድጋፋቸውን እየሰጡ በወረብ ዜማ፤ በቅኔ ድርድራ የሚያበረታቷቸው ሞልተዋል ።

ከነዚህም መካከል ቴዎድሮስ ራሳቸው፤ «ይማሩዋል እንደ አካልዬ፤ ይዋጉዋል እንደ ገብርዬ» ብለው ትምህርታቸውን ያደነቁላቸው መምህር አካለ ወልድ ይገኛሉ ። እርሳቸውም ቴዎድሮስ የመግደልም፤ የማዳንም ሥልጣን ከአምላክ እንደ ተሰጣቸው፤ ለርሳቸው አልገዛም ያሉት የሞት ሞት (ኩነኔ) እንዳገኛቸው፤ የተገዙላቸው ግን መንግሥተ ሰማያትን እንደ ወረሱ ለማመልከት ከዚህ ቀጥሎ ያለውን ሥላሴ ቅኔ ተቀኝተውላቸዋል ።

«ለሞት ወለሕይወት

ሥልጣን ብከ ቴዎድሮስ

እለ ኢተቀንዩ ለከ እስመ ልቃሐ ሞት ተፈድዩ

ወወረሱ ሀገረ ሕይወት ዘለከ ተቀንዩ

አመኒ ተሰምዓ በዜና ነገረ ብሉይ አብድዩ

ተረፈ ኢዮስያስ ጳራልዩ

እምጠለ ቤትከ ፍትሕ እስከ ይረውዩ

አሰምዕ ሰብአ መሃይማኒ አርአያሃ ወዘካርያስሃ ወልደ

በራካዩ ።»

የቅኔው ፍሬ ሐሳብ ሉንጉሡ ቴዎድሮስ በሕይወትም፤ በሞትም ላይ ሥልጣን ስላላቸው ‘አሜን’ ብለው የተገዙት ሕይወትን ሲወርሱ፤ እምቢተኞች የሞት ፍጻሜ መቀበላቸውን ከዘካርያስ ልጅ ከበራካዩና ከአብድዩ ታሪክ ጋር እያመሳሰሉ አቅርበውታል ። (1)

1 መጽሐፈ ቅኔ፤ ብላታ ገሩይ ወልደ ሥላሴ 1918፤ ገጽ 272፤ የግቴዎስ ወንጌል ምዕ. 23 ቴ.35

ይኸን ከመሳሰለው ከካህናት መንፈሳዊ ግፊት ጉን ከመኳንንት፣ ከወታደርና ከሕዝብ የሚመነጩው ሥጋዊ ግፊት ብዙ ነው። ከሁለቱም ወገን የሚመጣው ግፊት ቴዎድሮስ ከሚጠሩበት ሥያሜ ጋር እርሳቸውም ካላቸው የመስፋፋት፣ የማደግ፣ ኢትዮጵያን ለማሳደግ ካላቸው ፍላጎት ጋር ሁኔታውን ሲያሟሙቀው፣ ሁሉም ወገኖች ራሳቸውም ቢሆኑ በመዝሙሪያው ወቅት በትክክል ያላጤኑት የቴዎድሮስን አጭር ዐቅም፣ የኢትዮጵያን ጠረፍና የወደብ ግዛት የወረሩትን የግብጾችና የዋናውን የቱርክን ኃይል ነው።

ከዚህም ጋር፣ በዚህ ዘመን ያለውን የእንግሊዝና የቱርክን ወዳጅነት በትክክል ሳይገነዘቡት የእንግሊዝን ሕዝብ ክርስቲያንነት ከነፕሎውዴንና ከነሊቀ መኳስ ዮሐንስ (ገዢ ቤል) የፈረንሳይን ሕዝብ ክርስቲያንነት ከነጉዮም ለዣን፣ ከነአጉስት ባርዶል አንደበት በመስማታቸው፣ እነዚያም ከዚህ በፊት እንዳልነው ሐቁን እየደበቁ ለጊዜው የርሳቸውን ሞገስና ጊዜያዊ ጥቅማቸውን ለማግኘት ብቻ፣ የቱርክን ግዛት ከኢትዮጵያ ዙሪያ ለማስወጣት፣ ብሎም ኢየሩሳሌምን ከቱርክ እጅ ለማስለቀቅ ላቀዱት ሰፊ ሃላማ የእነዚህን መንግሥታት ትብብር እንደሚያገኙ፣ የጦር መሣሪያም አሠልጣኝም ከነዚህ መንግሥታት እንደሚሰጣቸው ስለ ተነገራቸው፣ ከሁለቱም የበለጠ በእንግሊዝ መንግሥት ላይ ከፍተኛ ተስፋ ነበራቸው።

ስለዚህ ነው — ለእንግሊዝ መንግሥት ለቪክቶሪያ ደብዳቤ በጻፉ ቁጥር፣ «እርስዎም የክርስቶስ ልጅ ነዎት፤ እኔም የክርስቶስ ልጅ ነኝ፤ ስለ ክርስቶስ ፍቅር ወዳጅነት ፈልጊአለሁ... ደፍራ የላክሁብዎን ከፍተኛ ቢገኝ ይምከሩኝ እንጂ አይከፉብኝ...» ያሉት። ለነራሳም በጻፉት ደብዳቤ ላይ፣ «... ለንግሥቲት ለወዳጄ ዕድሜና ጤና ስጥልኝ... እኔን የሚወዱበት ልቦና ስጥልኝ እያልሁ እለምናለሁ፣ ፈጣሪያችንን...» እያሉ በጽሑፍ ደጋግመው የገለጹት።⁽¹⁾ በነዚያ በኩል ግን፣ ጉዳዩን ቀለል እያደረጉ በመመልከት ደብዳቤዎቹ ራሳቸው በውጭ ጉዳይ ቢሮ ጠረጴዛና መዝገብ ቤት ተጉላልተው እንደዚሁ ለማስታወሻ ብቻ ተመዝግበው በከንቱ የሚቀሩበት ጊዜ ሞልቷል።

1 Oriental Documents - The Amharic Letters ...1a, 50, 80

በዚህ ምክንያት፣ ዐፄ ቴዎድሮስና መኳንንቶቻቸው በግልጽ ያልተረዱት፣ ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር ወዳጅነት እንዲያደርጉ የሚገፋፋዋቸው እንግሊዞችና የውጭ አገር ሰዎች በትክክል ከወደ መዝሙሪያው ላይ ያልገለጹላቸው ምናልባትም ሆነ ብለው የደበቁቸው የአውሮፓ መንግሥታት ለየግል ጥቅማቸው ሲሉ ከዚሁ ለውጊያ ከሚፈልጉት ከቱርክ ጋር ያላቸውን የንግድና የወዳጅነት ስምምነት ነው። ከነርሱ ወደኋላ በሀብትም በሥልጣኔም ከቀረው እፍሪካዊ መንግሥት ጋር ተባብረው ከቱርክ ጋር ለመጣላት እንደማይቃጡ በፍጹም አላስረዱዋቸውም።

የመስኮብ መንግሥት ባንድ ወገን ከአውሮፓ ጉዳይ ከእንግሊዝና ከፈረንሳይ፣ ከጀርመንና ከአውስትሪያ ጋር ሲጣላ፣ በሌላው ወገን ወደ ጥቁር ባሕርና ወደ መካከለኛው ምሥራቅ ለመግባት ባለው ምኞት የባልካን ክርስቲያኖችን በመደገፍ እንደ አው.አቆ. 1855—1856 ዓ. ም. በክሬሚያ የተዋጋ ጊዜ የፈረንሳይና የእንግሊዝ መንግሥት ከእስላሙ መንግሥት ከቱርክ ጋር ቆመዋል። የእንግሊዝ መንግሥት የቱርክ ጠቅላላ ግዛቱ እንዲከበር እንደ አው.አቆ. በ1854—55 ዓ. ም. ላይ ደንበኛ ውል ተዋውለዋል። ይኸም ዘመን፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የነገሡበት ዘመን ነው።

ዐፄ ቴዎድሮስ፣ በአውሮፓ መንግሥታት ላይ ተስፋ በማድረግና የራሳቸውን ኃይል ባለመገምገም፣ በመርከብና በምድር ጦርም ለደረጃት ለመስኮብና ለፈረንሳይ እንኳን ያልተበገረውን የቱርክን ኃይል ተዋግቼ ኢየሩሳሌምን ነጻ አወጣለሁ የሚለው ምኞታቸውን ለማጉልመስ ገጣሚው፣

«አንተም ጌታ አይደለህ እኔም ያንተ ሎሌ
የኢየሩሳሌም ሰው ካልጫነ በርሞሌ
ታጠቅ ብሎ ፈረስ ካሣ ብሎ ስም
ዐርብ፣ ዐርብ ይሸበራል ኢየሩሳሌም» (*)

* ዐርብ፣ ዐርብ በያሙቱ የስቅለት በዓል በሚከበርበት ጊዜ ለማለት ይሆን?

እያለ ምኞታቸውን ያጋግለዋል ። የመርከቡም ጉዳይ በኢትዮጵያ
ገና የሥራው አሳብ ሳይወጣን ፈረሰኛ ጦራቸውን ይዘው ባሕር
ተሻግረው እንደሚዘምቱ ሁሉ ፤

«የታጠቅ ፈረሶች እንዴት ያሸካካሉ
ባሕር ማዶ ጨፌ መልቀም ያስባሉ
አበሻ በመላው ምን ያጉመተምታል
በመርከብ ተሻግሮ ገና ባሕር ይዘምታል»
እየተባለ ተገጥሟል ።

የግጥሙ ድርድራ ለአንባቢና ለሰሚ ቢያስደስትም ፣ በጠ
ቅላላው ከእውነተኛ መንገድ ጋር ያልተያያዘ መሆኑ ግልጽ ነው ።

ወደ መጨረሻ ዘመናቸው በመንግሥታቱ ተሰፋ በከንቱ
መታለላቸው ፣ የነጋሪዎቹንም አስተኝነት የርሳቸውም ዐቅም
በጣም ያነሰ መሆኑን በሙሉ ተረድተውታል ።

ዐፄ ቴዎድሮስ
(ከሪፑብሊክ ፖለቲከክት መጽሐፍ)

01 ቲዎድሮስ
 (ከወልደግድር ቲዎፊል ሙጽሐፍ)

ምዕራፍ ሐያ ስድስት

ዐፄ ቴዎድሮስ የውጥ ጉዳይ ገንቸታቸውና
ለገራቸውን ለማሠልጠን ያላቸው ጽኑ ፍላጎት

ዐፄ ቴዎድሮስ፡ በጠቅላላው የንጉሥነት ሕይወታቸው ሲገመገም ሰፊ ምኞት ያላቸው ሆነው ይገኛሉ ። በንጉሠ ነገሥት አቅዋማቸው ራሳቸውን የሚገምቱት ከማንም የዓለም መሪ እንደማያንሱ አድርገው ነው ። እንደ ቀደምት ነጋሥያን አባቶቻቸው በሥልጣኔ ወደኋላ ቢቀሩም፤ አድር ባይ ካህናት ከየትም ቆጣጥረው ከእሥራኤላውያን ነገሥታት ከዳዊት፤ ከሰሎሞን ሳያዛምዷቸውና ከዚያም መወለዱ ብቻ እንደሚያስከብር ሳያሳምኗቸው አልቀሩም ። ይኸም፤ እላይ እንዳልነው፤ የርሳቸው ብቻ ሳይሆን ከዛጉዬዎች በቀር የቀደሙት ነገሥታት ሁሉ ጽኑ እምነት ነው ። እርሳቸውም ለንግሥት ቪክቶሪያ በጻፉዋቸው ደብዳቤዎች ባንደኛው፤ «..... እኔ ከተወለድሁ ፈጣሪዬ ከዐመድ እንሥቶ ኃይል ሰጥቶ ባባቶቼ መንግሥት አቆመኝ» ካሉ በኋላ፤ በሌሎቹ ደብዳቤዎቻቸው መቅድም፤ «የእግዚአብሔር ፍጡር ባርያው፤ የዳዊት የሰሎሞን ልጅ» ማለት ያዘወትሩ ነበር ።

የዘሩ ጉዳይ በዚህ እንዳለ፡ በነርሱ ጉን ያሉት የቤተክህነት ባለሥልጣናት በበኩላቸው ዕውቀት ማለት ከእሥራኤሎች የመነጨው ብሉይና ሐዲስ ነው ። ከዚያም ከክርስቲያን አበው ከነዮሐንስ አፈወርቅ ተቀናባብሮ የመጣው የሊቃውንት መጽሐፍ፤ ከነያሬድ የፈለቀው ዜማ፤ ከነተዋንይ የመነጨው ቅኔ ነው ። ከዚህ ውጭ ያለው ከፈረንጆች አዕምሮ የተገኘው ማናቸውም ትምህርት የአሕዛብ ዕውቀት ስለሆነ ሊማሩትም፤ ሊያውቁትም አይገባም በሚል እምነት ከሥልጡኑ ከአክሱም ወድቀት ጀምሮ በነገሥታቱ፤ በዕጩጌዎቹ፤ በመሳፍንቱ፤ በሊቃውንቱ ስትመራ የሺ ዓመት የነጻነት ጊዜ ያሳለፈችው ኢትዮጵያ ለማናቸውም የውጭ ሥልጣኔ፤ በተለይ የሥልጣኔን ቁልፍ

ጩብጦ ለሚገኘው ለአውሮፓ መምህር ፡ በሯን በጥበቅ ዘግታ ኖረች ። አውሮፓዊው መምህርም ከኋላው የቅኝ ግዛትንና የሃይማኖትን የለውጥ መዘዝ ሳያስከትል ፡ በተለይ በዚያ የቅኝ አገዛዝ በሰፈነበት ዘመን ፡ በቅንነት ላስተምር ላሠልጥን ማለት አይችልም ። የዕውቀት መተካከል የኑሮ መተካከልን ፡ የነጻነትን መብት ጥያቄን ስለሚያስከትል ፡ አፍሪካዊውን አስተምሮ በዕውቀት ፡ በመብት መተካከልን አይፈልገውም ።

አንዱ ሌላውን በዕውቀትም ፡ በሀብትም ጨቁኖ ራሱ ብቻ ገዥ ፡ ራሱ ሀብታምና ዐዋቂ ሆኖ መኖርን ይፈልጋል ። ይኸም ፍላጎት በየዘመኑ እያንጸባረቀ ፡ የጦርነት መነሻ እየሆነ ሕዝብን ሲያፋጅ መኖሩ ግልጽ ነው ። ኢትዮጵያም የሥልጣኔውን ትምህርት መሸሻ ለፈረንጆችም ፡ ለቱርኮችም ሳያስደስታቸው አይቀርም ።

የተናቀው የዚህ የሥልጣኔ ጉድለት ዐልፎ ፡ ዐልፎ በየምክንያቱ ብልጭ በአለባቸው ቁጥር ወይም ከቱርክና ከግብጽ አጥቂነት የሚከላከሉበት ጠበንጃና ጥይት ባጡ ቁጥር ፡ የኢትዮጵያ ነገሥታት ለአውሮፓ ነገሥታት በሚጽፉት ደብዳቤ ላይ አሠልጣኝና የእጅ ጥበበኛ መጠየቃቸው ከየደብዳቤያቸው ላይ ይነበባል ።⁽¹⁾ ነገር ግን ፡ እስከ 19ኛው መቶ ዓመት ድረስ አንድም የኢትዮጵያ ንጉሥ የቆየውን የተዘጋ ልማድ ከፍቶ ፡ የቤተ ክህነቱን ተጽዕኖ ሽሮ ፡ ባገሪቱ የአውሮፓን የአዕምሮና የእጅ ጥበብ ፡ የሕክምና ፡ የእርሻንና የመሐንዲስነትን ትምህርት ለማስገባት አልተጣጣረም ። ይኸን የመሰለውን አዳዲስና አስፈላጊ ትምህርት ለማስገባት ራሱ ፈቃዱ ምኞቱ በኅብረት አገሪቱን በሚመሩት የቤተ መንግሥትና የቤተ ክህነት መሪዎች አዕምሮ ውስጥ ለመፀነስ ቦታ የለውም ። የተማሪው አለመፈለግ ፡ ‘ተዋቸው እንደ ተኙ ይኑሩ’ የሚለው ያስተማሪው መለገም ፡ በትክክል ተገናኝተው አገሪቱን በሚያሳዝን አኳኋን በኋላ ቀርነት ያለ ሐኪም ፡ ያለ መድኃኒት ፡ ያለ መንገድ ፡ ያለ መጓጓዣ በድህነትና በሥቃይ ለረዥም ዘመን እንድትኖር አድርጓታል ።

በተባራራ ፡ በስደት አንድ ወይም ሁለት ኢትዮጵያውያን መጠነኛ ዕውቀትና ቋንቋ ከፈረንጅ አገር በችግር ተምረው ይዘው ፡ በብርቅ ወደ አገር ገብተው እንደሆነ ወይም ካንድ ሚሲዮን ተጠግተው ትንሽ ትምህርት ቀስመው እንደሆነ ከፈረንጅ ጋር አብሮ እየበላ ፡ እየጠጣ የኖረ ወይም በሚሲዮን ቤት ያደገ በተዋሕዶ የይማኖት መጽናቱ ፡ በዓል ማክበሩ ፡ ጾም መጸሙ አጠራጣሪ ስለሆነ ፡ በምንም ዐይነት በመንግሥቱ ሥልጣን ውስጥ ከፍተኛ ደረጃ ሊሰጠው ፡ ምክሩና አስተያየቱ በቁም ነገር ሊደመጥ ወይም ተደምጦ በሥራ ላይ ሊውል አይችልም ። ሲበዛ ቢውል ፡ ለንጉሡ ወይም ለባለሥልጣኑ የግዴታ ሆኖ የአስተርጓሚነት ወይም የተላላኪነት ደረጃ ይሰጠዋል እንጂ የራሱነትን ፡ የደጃዝማችነትን ማዕረግ አግኝቶ በትምህርት የቀሰመውን የሥራ ፍሬ በባለ ሥልጣንነት ደረጃ ለማሳየት አይችልም ።

በዚህ ምክንያት ፡ የኢትዮጵያ ነገሥታት ይኸን ላገር ልማትና ዕድገት ፡ ለውጭ አገር ግንኙነትም አስፈላጊ የሆነውን ትምህርት ኢንዱስትሪውንም ባገራቸው ውስጥ ስለ አላስገቡ ዐይነትና ጥራት ያለው ሸቀጥ የሚያመርት መሣሪያ ስለሌለ ፡ በማናቸውም አንጻር ከውጭ መንግሥታት ጋር የሚያደርጉት የንግድ ልውውጥ ደካማ ነው ። አስፈላጊያቸው የሆነውን ሸቀጣሸቀጥ ከውጭ በምጥዋ ፡ ወይም በመተማ በኩል የሚያገኙት አገር በተፈጥሮ ያፈራቻቸውን ወርቅና ቡና ፡ የከብት ቆዳና የዝሆን ጥርስ ፡ ጥራጥሬና ይኸን የመሰለውን በመስጠት ብቻ ነው ። ይኸም በመንግሥት ደረጃ ሲታይ የልውውጡ ደንብ ፡ የቀረጡ መጠን ከሥልጡት ዓለም ሕግና ሥርዓት ጋር በትክክል ተመሳሳይ አይደለም ። ባገርም ውስጥ የንግድ ልውውጥ በከፍተኛ ደረጃ ከወርቁና ከብሩ በቀር አብዛኛው ዝቅተኛውና ሕዝባዊውን ግድ የሚከናወነው ዕቃ በዕቃ እየሆነ የሕዝቡም የኑሮ ደረጃ ዝቅ ያለ ፡ የመኖሪያ ቤቱም የመገልገያውም መሣሪያ ሁሉ ዐይነት ከጥንት ሲያያዝ የመጣ እንጂ ዘመንን ተከትሎ የተሻሻለ አይደለም ። የአብዛኛው ባላገር ነጋዴና ወታደር ልብስ ካንድ ነጠላና ካጭር ሱሪ አያልፍም ።

እንደዚሁም ፡ በዓለም ዐቀፍ ደረጃ በውጭ ጉዳይ ግንኙነት የተማረ የሰው ኃይል ከመጥፋቱ የተነሣ ፡ የቱርኮችና የዕረቦች ወረራ ባሠጋ ቁጥር የኢትዮጵያ መላክተኛ ሆኖ ወደ ውጭ አገር

1 Dernier Partie du Second Tome de L'Afrique. Jean Temporal. pp. 130-263.

የሚላከው ሰው ሁል ጊዜ ያው የውጭ አገር ሰው ነው ። ከርሱ ጋር ተደራቢ ወይም ታዛቢ ሆኖ የሚሰራው የውጭ አገር ቋንቋ ውንም ፣ አበላላንም ፣ አኗኗሩንም የማያውቀው በቤተ መንግሥቱና በቤተ ክህነቱ በኩል የሚከበረው እንዲህ ሊቅ ነው ። ለምሳሌ ፣ ባሕር ዳርባን ደንግል የልጅነት ዘመን ኢትዮጵያን ያስተዳድሩ የነበሩት ታላቂቱ ንግሥት ዕለኒ በ1510 ዓ. ም. ወደ ፖርቱጋል ንጉሥ ወደ አማኑኤል የላኩት ማቴዎስ የሚባለውን የአርመን ተወላጅ ነው ። ልብን ደንግል በነገሡ ጊዜ በ1526 ዓ. ም. ወደ አማኑኤል ልጅ ወደ ዮሐንስ የላኩት የራሱን የፖርቱጋላን ንጉሥ መላክተኛ አልቫሬዝንና በተጨማሪ አባ ጸጋ ዘአብ የሚባሉትን መነኩሴ ሲሆኑ ፣ ከዚያ ወዲህ የዐፄ ኢየሱስ አድያም ሰገድ (1682 — 1706 ዓ. ም.) መላክተኛ ሙራድ የሚባል አርመናዊ ነው ። በቅርቡ ዐፄ ቴዎድሮስ በሸፍትነት ባሉበት ጊዜ የደጃች ውቤ የፈረንጅ አገር መላክተኛ ካህኑ አለቃ ሀብተ ሥላሴ ሲሆኑ ፣ የነራስ ዐሊ መልክተኞች ፈረንሳዮች እነ አንቲን ዳባዲ ናቸው ።⁽¹⁾

አሁንም ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ያገራቱን አንድነት ሰብስበው ሳይጨርሱ ፣ ሕዝቡን በተለይ በወታደራዊ ትጥቅ ለማሠልጠን ከልባቸው ሲነሡ ፣ ባገራቸው የመዝናኛ ደረጃ እንኳን ተማሪ ቤት የለም ። ስለዚህ የርሳቸው መልክተኞችና ጉዳይ ፈጻሚዎች እንደዚያው እንደ ተለመደው ፣ የርሳቸው ዜጋ ያልሆኑት እንግሊዞች እነ ወልተር ፣ ፕሎውዴን ፣ ጀርመኖች እነ ማርቲን ፍላድ ፣ ፈረንሳዮች እነ ባርዶል ናቸው ። ከፓትርያርኩ ከአቡነ ቄርሎስ ጋር ወደ ግብጽ መሪ ወደ ሰይድ ባሻም የተላኩት አለቃ ገብረየስ የሚባሉት የብሉይና የሐዲስ ፣ የፍትሕ ነገሥት ሊቅ ናቸው ። እኝሁም ሁር በአለቃ ዘነብ ብርዕ ሊቀ ማዕምራን ተብለው የተጠቀሱት በውነትም ባገራቸው መንፈሳዊ ዕውቀት የተራቀቁ ሲሆኑ የውጭውን አገር ቋንቋውንም ፣ የፖለቲካውንም ዘዴ አያውቁትም ማለት ነው ። ከልጅነት ዝምሮ ቢማሩት ግን ፣ እንደ አውሮፓዊ ሊቅ ለመሆን ምንም የሚያግዳቸው ነገር ባልተገኘ ነበር ።

እንደነዚህም ያሉት ካገራቸው ውጥተው የማያውቁት የቤተ ክህነት ሰዎች ለመዝናኛ ጊዜ ፣ በውጭ አገር ሲገኙ ምን ዐይነት

መደናገርና ባይተዋርነት እንደሚገጥማቸውና በነርሱም አማካይነት ቁም ነገር ያለው የፖለቲካ ፣ የኢኮኖሚ ወይም የወታደር ነት ጉዳይ ተነጋግሮ ፣ ተከራክሮ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ ያላቸውን የችሎታ አቅዋም ለመገመት ቀላል ነው ። የውጭ አገር ሰዎችም ከባዕዱ አገርና ከኢትዮጵያ ንጉሥ ወደ ራሳቸው አገር መሪ ተልከው ሲሔዱ ለማን ምን እንደሚሠሩ ግልጽ ነው ። ቀድሞውኑ ወደ ኢትዮጵያ ሲመጡ ላገር ምርመራና ለስለላ ስለሆነ ፣ ያገራቸው ጥቅም በማይነካበት መንገድ ካልሆነ በቀር ለላካቸው የባዕድ ንጉሥ ፣ በተለይ ሥልጣኔ ላልቀመሰ አፍሪካዊ መሪ ፣ ከልብ ይሠራሉ ተብሎ አይጠረጠርም ።

ስለዚህ «አስቀድመህ ዛፋን ትከል ፤ ፍሬው ዐውቆ ይመጣልሃል» እንደሚባለው ፣ አሁንም ዐፄ ቴዎድሮስ አስቀድመው የመዝናኛውን ደረጃ ትምህርት ቤት በጉንደር ከተማ በማቋቋም ሳይወጥኑ ፣ የፈረንሳይና የእንግሊዝ መንግሥታት በአስቸኳይ የእጅ ጥበበኞች ልከው ያገራቸውን ሕዝብ የመድፍ ሥራና የወታደርነት ሙያ እንዲያስተምሩላቸው በደብዳቤ ይጎተጉታሉ ። ያሰሩትን የእንግሊዝ ቆንሲል ካሚሮንን ለማስፈታት ለመጣው ለምስተር ሆርሙዝ ራሳም በ1858 ዓ. ም. በጸፉለት ደብዳቤ ላይ ፍላጎታቸውን እንደዚህ ሲሉ ገልጸውለታል ። «በስመ አብ... ከእንግሊዝ ንግሥት ሎሌ ከወዳጄ ካማካሪዬ ካቶ ሀርሞዝ ረስአም ፤ የምፈልገው የምትልክልኝ መድፍ ሠሪ ፣ ነፍጥ ሠሪ ፣ ብረት አቅላጭ ፣ በምብ ተኳሽ ፣ መድፍ ተኳሽ ፣ እኒሁ ሁሉ ሠራተኞች አሳይተውኝ እንዲመለሱ ከነመሣሪያቸው ይምጡልኝ...» ፍላጅን ወደ አውሮፓ በላኩ ጊዜም ፣ «ብልህ ሠራተኛ ፈልጌአለሁ ። ከኔ የሚመጣን ሠራተኛ ሁሉ በደስታ እቀበለዋለሁ ። ብልሃቱንም አስተምሮ ወደ አገሬ እመለሳለሁ ቢል ደመወዙን ሰጥቼ ፣ ደስ አሰኝቼ እሰደዋለሁ» የሚል ቃል ይገኝበታል ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ከንግሣቸው በፊት ፣ ቴዎድሮስ የሚባል ንጉሥ ይነግሣል ፣ ኢትዮጵያን አንድ አድርጎ ይገዛል ፣ ግዛቷን ያስፋል' እንደ ተባለው ፣ ካገራቱ አንድነት በኋላ ከፊታቸው የተደቀነው የቱርክን ኃይል ከኢትዮጵያ ዙሪያ ለማባረር ስለሆነ ፣ በጥያቄያቸው ውስጥ የዘረዘሩዋቸው የጦር መሣሪያዎች ናቸው ። የሠጭ አገር መምህራንም በቶሎ መጥተው ለኢትዮጵያውያኑ አስተምረው እንዲመለሱ ምኞታቸው ሲሆን ፣ ይኸንኑ ከፈረንጅ

1. የግራኝ እህመድ ወረራ — ተ.ጸ.መ. — ገጽ 63—79
Histoire de L'Abyssinie - Jones et Monroe pp. 147-144

አገር በፈረንጅ ቋንቋ የተሠራውን መሣሪያ ኢትዮጵያውያን በቅድሚያ የመምህራንን ቋንቋና በመሣሪያው ላይ ያለውን ጽሑፍ ለመረዳት የሚያስችላቸውን ትምህርት የማቋቋሙን ጉዳይ በቅድሚያ እንዳሳሰቡበት ይታያል ። የሆነ ሆኖ ፣ ይኸው የጦር መሣሪያ ፋብሪካው ባገራቸው ተቋቁሞ ፣ ባገራቸው ሰው ወይም በተተጠረው የውጭ አገር ሰው እጅ ተሠርቶ ምርቱ ከመታየቱ በፊት እነዚህን የኢትዮጵያን ዳርቻ ወረዳዎች እነ በጎስን እነ ሐባብን ፣ ወደቦቹን እነ ምጥዋንና እነዙላን በጦር ኃይል ከቱርኮች የማስለቀቁ ፣ ወደ ኢየሩሳሌም የመዝመቱ ምኞታቸው ቀደም ብሎ ታይቷል ። ከእንግሊዞች ጋር ዋናው የጠቡ መሠረት በዚህ ዘመቻ ያለመተባበራቸው መሆኑ በየሠነዱ ላይ በግልጽ ይነበባል ።

የፈረንጆቹ መሪዎች ካገራቸው የመስፋፋት ፣ ወይም የንግድ ጥቅም ጋር ካልተያያዘ በቀር ስለ ሃይማኖት ምንም ያህል ጉዳይ እንደሌላቸው ባለመረዳት ፣ አጠገባቸው ባሉት አድርባይ የውጭ አገር ሰዎች በመታለል የፈረንሳይ ንጉሠ ነገሥት ናፖሊዎንም ፣ የእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያም ፣ ሁለቱም ክርስቲያን በመሆናቸው ብቻ ፣ ከቱርኮች ጋር ወደፊት ለሚያደርጉት ጦርነት የቃል ኪዳን ጓደኛ ሆነው እንዲተባበሩዋቸው ይጠበቃሉ ። በዚህ ምክንያት ፣ በ1850 ዓ. ም. ለንግሥት ቪክቶሪያ በጸፉት ደብዳቤ ላይ «...አሁንም እርስዎ የክርስቶስ ልጅ ነዎ ፣ እኔም የክርስቶስ ልጅ ነኝ ። ስለ ክርስቶስ ፍቅር ወዳጅነት ፈልጌያ ለሁ» የሚል ይገኝበታል ። በ1855 ዓ. ም. በጸፉት ረዘም ካለው ደብዳቤ ላይ በመጨረሻው መሥመር ፣ «...እናንተም ተጋፋልኝ ክርስቲያኑን (እኔን) እስላም (ቱርክ) አጠቃህ (ላጥቃህ) ሲለኝ» ያሉት በዚሁ ሳቢያ ነው ።

በእነዚህም በሌላዎቹ ደብዳቤዎች ላይ በሃይማኖት አንድነት ላይ የጠበቀ እምነት እንዳላቸው ሲገልጡ ፣ በሌላው ለንግሥት ቪክቶሪያ አሁንም በ1858 ዓ. ም. በጸፉላቸው ደብዳቤ ላይ ፣ «...ያባቴን መንግሥት ኃይል ሰጥቶኝ መለሰልኝ ።(*)» የኢትዮጵያን ሰዎች ድንቁርነታችንን ፣ ዕውርነታችንን ሳይሰሙት አይቀርም ። ያማረ መስሎኝ ደፍሬ የላከሁብዎን ከፍተኛ (አጥፍቼ እንደሆነ) ቢገኝ ይምከሩኝ እንጂ አይከፋብኝ ፣ እግዚአብሔር የመረጠዎ

* እግዚአብሔርን ነው ።

ንግሥት ዐይንዎ የበራ ነውና» የሚል ቃል ይገኝበታል ። በሌላው ለራሳም በሚያዝያ ወር 1859 ዓ. ም. በጸፉት ላይ ፣ «...ከንግሥቲቱ ከወዳጄ ፣ ካንቱ ከወንድሜ የምፈልገው ፍቅራችሁን ነው እንጂ ካብት (ሀብት) አልፈልግም ። ካብት አለመፈለጌ ክብር (ባለጠጋ ሀብታም) ሆኜ አይደለም ።... በጥበብ ዐይኔን ትከፍቱልኝ ብዬ ነው እንጂ» ብለዋል ።(1)

ዐፄ ቴዎድሮስ በየደብዳቤያቸው ላይ እርሳቸውም ፣ ሕዝባቸውም በድንቁርና ውስጥ መገኘታቸው እየነደዳቸው መልሰው ደግሞ ከውጭ አገር ኃያላን ለፖለቲካም ፣ ለንግድም ተልከው የመጡት መልክተኞች በፈታቸው በቀረቡበት ሰዓት ያሠለጥኑኛል ብለው የሚገምቷቸውን የኃያላኑን መልእክተኞች እግር ተወርቆ እያሰሩ ሲያጉላሉ ፣ ለሥልጣኔ ባላቸው የመጓጓት መንፈስ ውስጥ የክብራቸውና የመዋረዳቸው ሁከት እየተሰማቸው የኃይል እርምጃ ሲወስዱ ይታያል ።

በመዝናኛው የልጅነታቸውንና የወጣትነት ጊዜያቸውን ያሳለፉት በጦርነትና በሁካታ መካከል እንደ ነበረ ባለፉት ምዕራፎች በሰፊው አንብበናል ። በሰባት ዓመት ዕድሜያቸው የሚማሩበት የቸንኮር ተክለ ሃይማኖት ገዳም የተበዘበዘ ጊዜ ብዙ ጓደኞቻቸው በፈታቸው ከተገደሉ ዝምሮ በደጃች ከንፋም ፣ በደጃች ጉሹም ቤት ባሽከርነት ፣ ቀጥሎም በሽፍትነት ያሳለፉት ዘመን የጦርነት ፣ የዘረፋ ፣ የቅሚያ ፣ የግድያ ፣ የለቅሶና የዋይታ ነው ። ወደ ዙፋን ለመውጣት ከደጃዝማች ወንድይራድ እስከ ደጃች ውቤ ድረስ ራሳቸው ያደረጉዋቸው የጦርነት ዘመናት ከጦርነቱ በፊት ፣ «ታጠቅ ፣ ተደራጅ» በጦርነቱ ሰዓትና ከጦርነቱ በኋላ ፣ «ያዘው ፣ በለው ፣ እሰረው ፣ ጣለው ፣ ግረፈው ፣ እጅና እግሩን ቁረጠው» የሚለው ወታደራዊ አባባል ልማዱ እንደ ባሕርይ ከሰውነታቸው ጋር ተዋሕዶ የዕድሜያቸውን ዘመን የመረዘው ይመስላል ።

1 Oriental Documents II. The Amharic Letters of Emperor Theodore... to the Queen Victoria — Girma Selasse Asfaw and David L. Apple yard in Collaboration with E. Ullendorff - Eo. 1/26, Fol. 210, 5 — Fol. Mss Eur. Fol. 103, Fol. 23 EO, 95/7 2 5. F O L. 226.

በለሰው ባሕርይ ተመራማሪ የሆኑ ሊቃውንት አንዳንዶቹ የሰውን ጠባይ የሚቀርፀው የኑሮው አካባቢ ነው እንጂ፣ ከልጅ ነት እስከ ዕውቀት በፍጥረቱ ክፉም፣ ደግሞ ሰው የለም ሲሉ፣ ሌሎች አንዱ ሰው ከባሕርይ (ከፍጥረቱ) ደግነትና ርኅራኄ ያለው በሁካታም፣ በጦርነትም መካከል ቢያድግ ከባሕርይ ጋር የተያያዘውን ደግነት እይታውም ይላሉ። ከባሕርይ የመጣውም፣ ካካ ባቢ የተወረሰውም፣ ሁለቱም በሰው ላይ ይጫናል የሚሉ አሉ።⁽¹⁾

የሆነ ሆኖ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የቁጡነትን ጠባይ ከሌላው በውርስም ያግኙት የራሳቸው ባሕርይም ይሁን፣ ከነገሡም በኋላ የዕረፍት ጊዜ ሳይታደሉ አሸነፍሁት፣ ገዛሁት ያሉት አውራጃ፣ ገባልኝ ተገዛልኝ ያሉት መስፍን፣ እንደገና በመሸፈት መላ ዕድሜያቸውን የጦርነት ዘመን ስለ ከበበው፣ መንፈሳቸውን ጦር ጣሪና ኃይለኛ አድርጎ አገዛዛቸውን ብቻ ሳይሆን ከውጭ አገር እርዳታ አጠያየቃቸውን ሳይቀር፣ ከደብዳቤያቸው ላይ የሰፈረውን ለስላሳ አቀራረብ በመጨረሻ ወደ ኃይል እንዲለውጡት አስገድዷቸው ይታያል። ራሳቸውን ዝቅ አድርገው በደብዳቤ፣ «አስተምራችሁኝ ዐይኔን ክፈቱልኝ» ካሉበት ወቅት ቀጥሎ የእንግሊዙን ቆንሲል ካሚሮንን፣ «የጻፍሁትን ደብዳቤ ለምን ራስህ ወስደህ ለንግሥት ቪክቶርያ አቅርቦህ መልስ አላመጣህም?» ብለው ሲያስሩት፣ በምኞታቸው ስፋትና በማስፈጸሚያው ሁኔታ መካከል ያጋጠማቸው የተራራቀ ሁኔታ የቱን ያህል አስቸጋሪ እንደ ሆነባቸው ያሳያል።

የንግሥት ቪክቶርያን ቆንሲል፣ ቴዎድሮስ የሚባል አፍሪካዊ ንጉሥ አሰረው የሚለው ወሬ በሎንዶን ሲሰማ ትልቅና አስገራሚ ጉዳይ ሆነ። የእንግሊዝ መንግሥትም ጉዳዩን በውጭ ጉዳይ ቢሮ ካስጠና በኋላ፣ የኃይል እርምጃ በመውሰድ ፈንታ ራሳም የንግሥቱን ደብዳቤ ይዞ ይሒድና በሰላምና በስምምነት ያስፈታ ተብሎ ስለ ተወሰነ፣ ራሳም ወደ ርሳቸው ሲመጣ በክብር ከተቀበሉት በኋላ የጠበቁትን ውጤት ይዞ ባለመምጣቱ የሮሱም ፍጻሜ እንደ ቀሩት ሁሉ እስራት ሆነ።

1 Le Temperament Nerveux — Dr. Alfred Adler — pp. 69, 106, 120, 257, 314

ደግሞ ባንድ ወገን አሠልጥኑን እያሉ የአውሮፓ ኃያላንን በደብዳቤ ሲጠይቁ፣ በሌላ ወገን በባዶ እግር በመራመድና ተራ ያገራቸውን ልብስ በመልበስ ከፈረንጆች ከእጅ ጥበባቸው በቀር የፈረንጆቹን መልካቸውንም፣ ልብሳቸውንም፣ ባህላቸውንም እንደ ናቂት በብዙ ረገድ ይታያል። በዚሁ ጉን፣ ያገራቸውን ጠላቶች ቱርኮችን ከኢትዮጵያ ዙሪያ ለማባረር ከኢየሩሳሌም ለማስወጣት የሚያስችል የጦር መሣሪያና መርከብ ራሳቸው ከነሕዝባቸው ለመሥራት ባለመቻላቸው፣ ንዴትና ጸጸት ላይ እንዳደረሳቸው በግልጽ ደብዳቤ ለመናዘዝና ራሳቸውን ማልሰው ለመስደብ ግዴታ ሆኖባቸው ሳለ፣ የፈረንጅ ተማሪ መሆኑንም የጠሉት መስለው ይታያሉ።

የግሪኩ ፈላስፋ ዴዎጋን፣ እንደ ቴዎድሮስ ብስጩ ፍጡር ስለ ነበር ዐልፎ፣ ዐልፎ ፕላቶንን ሲያስተምረው ይመታው ነበር። ፕላቶን ደግሞ የዴዎጋን ትምህርት ስለ ጣፈጠው በብትሩ ሳይመረር፣ «ግዴላም ምታኝ፤ ነገር ግን አስተምረኝ» ይለው ነበር ይባላል። የኢትዮጵያን አንድነት ለመገንባትና ግዛቷን ለማስፋፋት ትንቢት የተነገረላቸው ዐፄ ቴዎድሮስ ግን፣ ንጉሠ ነገሥት እንደ መሆናቸው መጠን፣ የተማሪነት አቅዋማቸው ከፍልስፍና ስሜት በቀር የግዛት ሥልጣን ከሌለው ከፕላቶን ለየት ስለሚል፣ «አስተምሩኝ፤ ነገር ግን ተጠንቅቃችሁ አክብሩኝ» የሚል ነው። ይህ ደግሞ አለመግባባትንና የእስራት ውጣ ውረድን ባሕርይ ፈጥሮ በመጨረሻ ወደ መቅደላው ጦርነት እንደ መራቸው ዝርዝሩን ወደፊት እናነባለን።

ክፍል ሦስት

ምዕራፍ ሐያ ሰባት

የኢተዮጵያና የእንግሊዝ ጠብና ፍጻሜው ፡

ወደ አፍሪካ የሚላከው የመላክተኛ ዐይነተና የቅንሲል ካሚርን ተሾሞ መምጣት ፡

የፕሎውዴን ሞት በሎንዶን እንደ ተሰማ ፡ በርሱ ምትክ የሚላክ ሰው ሲፈለግ ምርጫው ቻርልስ ዳንካን ካሚርን ከሚባል ላይ ወደቀ ። መቼም የአውሮፓ ኃያላን መንግሥታት ያምባሳደርና የቅንሲል አላላክ የሚገመገመው እንደሚሔድበት አገር የሥልጣኔና የኃይል አቅዋም ነው ። ኢትዮጵያም ምንም በነጻነቷ የኖረች አገር መሆኗ ቢታወቅ ፡ ከሥልጣኔ ወደኋላ የቀረች ፡ በውስጥም የርስ በርስ ጦርነት የሚያጠቃትና ጸጥታዋ ያልተረጋጋ አገር ስለሆነች መንገደኛ ፡ አገር መርማሪ ፡ የወንጌል መላክተኛ ይመላለስባታል እንጂ የፖለቲካ መሪ የሆነ አምባሳደር ፡ የንግድ ሥራ የሚመራና የዜጎችን መብት የሚጠብቅ ነዋሪ ቅንሲል ተሾሞ አያውቅም ። በነራስ ዐሊ ጊዜ ፡ የነፕሎውዴንም አመጣጥ በመሠረቱ ቱርኮችና ግብጾች ለሰፈሩበት ለምጥዋ ወደብ ነው እንጂ ፡ ቅንሲልነቱ በቀጥታ ለጉንደር ማዕከላዊ መንግሥት አልነበረም ። ለምጥዋ የተሾሙት ቅንሲሎች ግን ፡ ባንድ ወገን የምጥዋን የፀሐይ ሐሩር በመሰቀቅ በሌላም ረገድ ከማዕከላዊ መንግሥት ጋር ግንኙነት ቢደረግ ጥቅም አይጠፋም በሚሉ ሰበቦች ፡ ለየመንግሥታቸው አሳስበው ከበረሃው ከምጥዋ ተሰበው ወደ ነፋሻው ወደ ጉንደር ይመጣሉ ። እነ ካፒቴን ፕሎውዴንም ከቴዎድሮስ ዘመን ቀደም ባለው ጊዜ ውስጥ ከምጥዋ ወደ ጉንደርና ወደ ደብረታቦር መጥተው ከራስ ዐሊና በኋላም ካዲ ቴዎድሮስ ጋር የኖሩት በዚህ ምክንያት ነው ።

ከመጡም በኋላ፣ እንደ ደንቡ በቆንሲልነት ተግባር በመወሰን ፈንታ ሁኔታው እያስገደዳቸው ለጊዜው በሥልጣን ላይ ካለው እንደራሴ ጋር በወዳጅነት ተሳስረው እንደ ጭፍራ ሆነው፣ ለራሳቸውም ያገር ተወላጅ ጭፍራ አበጅተው በውጊያ የሚካፈሉበት ጊዜ አለ። ካፒቲን ፕሎውዴንን ዐፄ ቴዎድሮስ ያገኙት ከራስ ዐሊ ጋር ተዋግተው ያሸነፉለት ከራስ ዐሊ የጦር ምርኮች ጋር ነው። በኋላም ካፄ ቴዎድሮስ ጋር ሆኖ የወሉን ጦርነት በቀጥታ እንደ ተካፈለ አንብበናል። በጋረድ ክንፉ ሰዎች ያስገደለውም አንዱ፣ ካፄ ቴዎድሮስ ጋር ያለው ወታደራዊ ጎብረትና ወዳጅነት ነው።

በቅኝ አገዛዝ ዘመን፣ እንደ ኢትዮጵያና ኢትዮጵያን ወደ መሳሰሉ አገሮች የሚላከው ሰው የቅኝ ገዥነት መንፈስ ያለውና ወታደር ነክ የሆነ፣ በመጠኑ የሚሔድበትን አገር የሕዝቡን ጠባይና ያገሩን ሁኔታ ዐውቃለሁ ባይሆኖ በውጭ ጉዳይ ቢሮ አንድ ደጋፊ ባለሥልጣን ያገኘው ነው።

ስለዚህ ካሜሮን ብዙ ዘመን በወታደርነት መስክ ሲያገለግል ቆይቶ በከሬሜያ ከመስኮብ ጋር በተደረገው ጦርነት መጠነኛ ዝቅብዱ ካሳየ ወዲህ፣ በ1860 ዓ. ም. (እ.አ.ው.አቆ.) ወደ ቆንሲላ አገልግሎት በገባበት ጊዜ በመካከሉ በጉንደር የካፒቲን ፕሎውዴን ሞት ስለ ተሰማ፣ በርሱ ምትክ ቆንሲልነት ተሾሞ በ1862 ዓ. ም. ወደ ምጥዋ መጥቶ ከራፋኤል ባሮኒ ጋር ተገናኙ። ራፋኤል ባሮኒ የኢጣልያ ወኪል ቢሆንም፣ ኢጣልያ በዚህ ዘመን ገና ነጻነቷንና አንድነቷን አቋቁማ በእንግሊዝ ደጋፊነት ወደ አፍሪካ ለመግባት የምትጣጣርበት ጊዜ ስለነበረ፣ ባሮኒ ለአንግሊዝ ቆንሲሎች ለነጥሎውዴን እንደ ወኪልም፣ እንደ ወዳጅም ይቆጠር ነበር። ቴዎድሮስ እነጋረድን በመግደል የፕሎውዴንን ሞት በተበቀሉ ጊዜ ለባሮኒ የጸፉለትን ደብዳቤ አንባቢ ያስታውሰዋል።

ስለዚህ፣ ካሜሮን በምጥዋ ሳለ፣ በባሮኒ አስተናጋጅነት ቱርኮችና ግብጾች ይዞታችን ነው የሚሉትን የኢትዮጵያንም ሁኔታ ከቃልም፣ ከየሠነዱም ሲያጠና ሰንብቶ በመጨረሻም ወደ ጉንደር ለመምጣት ካፄ ቴዎድሮስ ይላላክ ዝመር። በምጥዋ የካሜሮንን ወደ ጉንደር አመጣጥ ፋዚላ ያስተሙት ጽሑፍ በዘመኑ አጻጻፍ እንደዚህ ሲል ያብራራልናል። «...ቆንሲል

ኬምፎን(*) የሚባሉ በንግሥት ሸክቶርያ ፈቃድ ተልከው ታጤ ቴዎድሮስ መጡ። ንጉሡም... በሰሙ ጊዜ ከሐማሴን ዝምረው እስከ ጉንደር ድረስ ቆንሲሉ በሠፈሩበት በሚገባ መጥን ታዘዘ። ፍሪዳው፣ ማሩ፣ ቅቤው፣ ዶሮው፣ ዕንቁላሉ፣ እንጀራው እንደ ቅጠል፣ ጠላው እንደ ውሃ... እንዲቀበሉ ታዘዘ... ኬምፎን ይህን መጥናቸውን እየተቀበሉና እያመሰገኑ፣ ለተቀበላቸውም ሹም ጠበንጃ መሳይ፣ ግምጃም፣ ብርም እየሸጉት። በዐድዋና በሺሬ መንገድ አድርገው ቆንሲሉ በሚገቡበት ቀን የንጉሡ ወታደር ተሰልፎ፣ በቀኝ በግራ ታጅበው ወደ ንጉሡ አጠገብ ሲደርሱ፣ መድፍም ጠበንጃም እየተንጢጢ ጤሱ እንደ ጉም እስቲሆን... ባንድ ወገን ፈረሰኛ መሬቱን አላብሶ ነጋሪትም፣ እምቢልታም ቀንደ መለኸት መሬቱን የሚፈነቅል እየመሰለ... አደባባዩ በምንጣፍ ተሸፍኖ ለትንግርት። ንጉሡም ልብሰ መንግሥትዎን እንደ ለበሱ ዘውድዎን በራስዎ ደፍተው፣ ግራና ቀኝ አራቱ ሊቀ መኳሶች ንጉሡ እንደ ለበሱት ያለ ካባ ላንቃ ለብሰው፣... ራሶችም ራስ ወርቃቸውን እያሰሩ፣... የንጉሡ ጋሻ ዝግሮች ጋሻና ጠበንጃ እንደ ያዙ እንደ ግድግዳ ዙሪያውን ከበው... ቆንሱል ኬምፎንም ያገራቸውን ሽልማት እንደ ተሸለሙ ቀሚሳቸው (ኮታቸው) የሚጉነተር የመሰለ ወርቅ በሁለት ወገን በትከሻቸው የሚወርድ ኳስ ወርቅ ነበረ... ቁመታቸው ዘንጠፍ ያሉ ጉራዴያቸው (ሻምላቸው) በትከሻቸው ምድር እየነካ መጥተው ወደ ንጉሡ እጅ ነሡ። ቆንሱሉ ሲገቡ ተቀምጠው የነበሩ መኳንንት ቆመው ቆዩ። ንጉሡም እንዲያ ሳይጨርሱት (ቀጥብለው ሳይቆሙ) እንደ መቆም ብለው አክብረው በእጃቸው ይዘው... ከወንበር ላይ እስቀመጧቸውና ባስተርጓሚ ይጫወቱ ዝመር... » ብሎ ከዘረዘረ በኋላ፣ ይኸው ጽሑፍ ከዚህ አያይዞ ቆንሲሉ የንግሥቲቱን የሰላምታ ደብዳቤ ሲያቀርቡ ንጉሡ በአክብሮት መቀበላቸውን፣ ደብዳቤው ከተተረጎመ በኋላ ንጉሡና ቆንሲሉ በመልካም ሁኔታ ሲጨዋወቱ ታላቅ ግብርም ተደርጎ፣ ለቆንሲሉም የወይን ጠጅም ጥብስም በያይነቱ ቀርቦ ሲበላ፣ ሲጠጣ ቆይቶ ቆንሲሉ ወደ ሰፈራቸው ሔደው ሳለ መጥን 50 ላም፣ (ሠንጋ) 100 በግ፣ 2,000 እንጀራ፣ 30 ጋን ጠጅ፣ 10 ገምቦ ማለፊያ ጠጅ፣ 10 ገምቦ ዓዋዜ... ቢላክላቸው ቆንሲሉ፣ «እግዚር ይስጥልኝ... ይኸን ሁሉ የሚፈጅ ሠራዊት የለኝ፤ 5 ላም 10 በግ ይበቃኛል። የቀረውን መልሱት» ብለው በአሳባቸው

• ካሜሮን

በለ ጠነከሩ፡ ሹሙ ሐዶ ለንጉሡ ቢነግር፡ «.....ለወጉ ነው እንጂ እንዳንተ ያለ በንግሥት የከበረን ሹም አክብሮ መቀበል ይገባል» ብለው ቢመልሱ፡ ቆንሲሉ በዝምታ መቀበላቸውንና በማግሥቱ ካሜሮን ከንግሥት ሺክቶሪያ ላይ ቴዎድሮስ የተላኩትን ገጸ በረከት፡ ጠበንጃና.....2 አፍ ሽጉጦች፡ ምንጣፍ (ሥጋጃ) እና ግምጃ ማስረከባቸውን ያመለክታል ።⁽¹⁾

በዚህ ዐይነት፡ ዐፄ ቴዎድሮስና ቆንሲል ካሜሮን ሲነጋገሩ፡ ሲወያዩ በሰነበቱበት ጊዜ በሁለቱ መካከል በፕሎውዴን ጊዜ እንደ ነበረው የመሰለ የመስማማት፡ የመጣጣም ሁኔታ የታየ አይመስልም ። በብዙ መጻሕፍት ተጠቅሶ እንደሚገኘው፡ ሰው የው የራሱን የአንግሎ ሳክሰንን ዘር ከፍ፡ የቀረውን በተለይ የጥቁርን ዘር ዝቅ በማድረግ እንደ ዐረመኔ ገልቱ እየቆጠረ የሚንቅ፡ ኩሩና ግልፍተኛ በዚህም ላይ መጠጥ የሚያጠቃውና በጠጣ ጊዜ ራሱን መቆጣጠር የሚሳነው ነው ።⁽²⁾

በዚህ ዐይነት፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ክብር አጠባበቅ እንጸርዮርሱ ኩራትና ዐመለ መጥፎነት ሊዋሐድ አይችልም ። በዚህ ላይ ደግሞ ዋና የማያስማማቸው መሠረታዊ ጉዳይ የሁለቱ አሳብና ምኞት እንደ ሰማይና ምድር መራራቁ ነው ። ያፄ ቴዎድሮስ ምኞት የእንግሊዝን መንግሥት እርዳታ ይዘው የቱርክን አገዛዝ ከኢትዮጵያ ዙሪያ ለመንቀል፡ ብሎም ወደ ኢየሩሳሌም ለመዝመት ነው ። ከሕዝባቸው ግፊት በላይ ይኸንን ምኞት ለራሳቸው ምቹትና ባለሟልነት ሲሉ አንድ እልባት ሳያስሩ ወደሞት አገር የሔዱት ካፒቴን ፕሎውዴንና ዮሐንስ ናቸው ። የነርሱን ገዳዮች የጋረድን ተከታዮች፡ «ከሴት በቀር ከሰልፍ የተገኘ አንድም ሳይቀር ፈጀሁት» ያሉት፡ ይኸንን ምኞታቸውን ያሟሉ እንግሊዞቹ የወገኖቻችንን ደም እንደዚህ ከተበቀሉ ከልብ እንርዳቸው የሚሉ እየመሰላቸው ነው ።

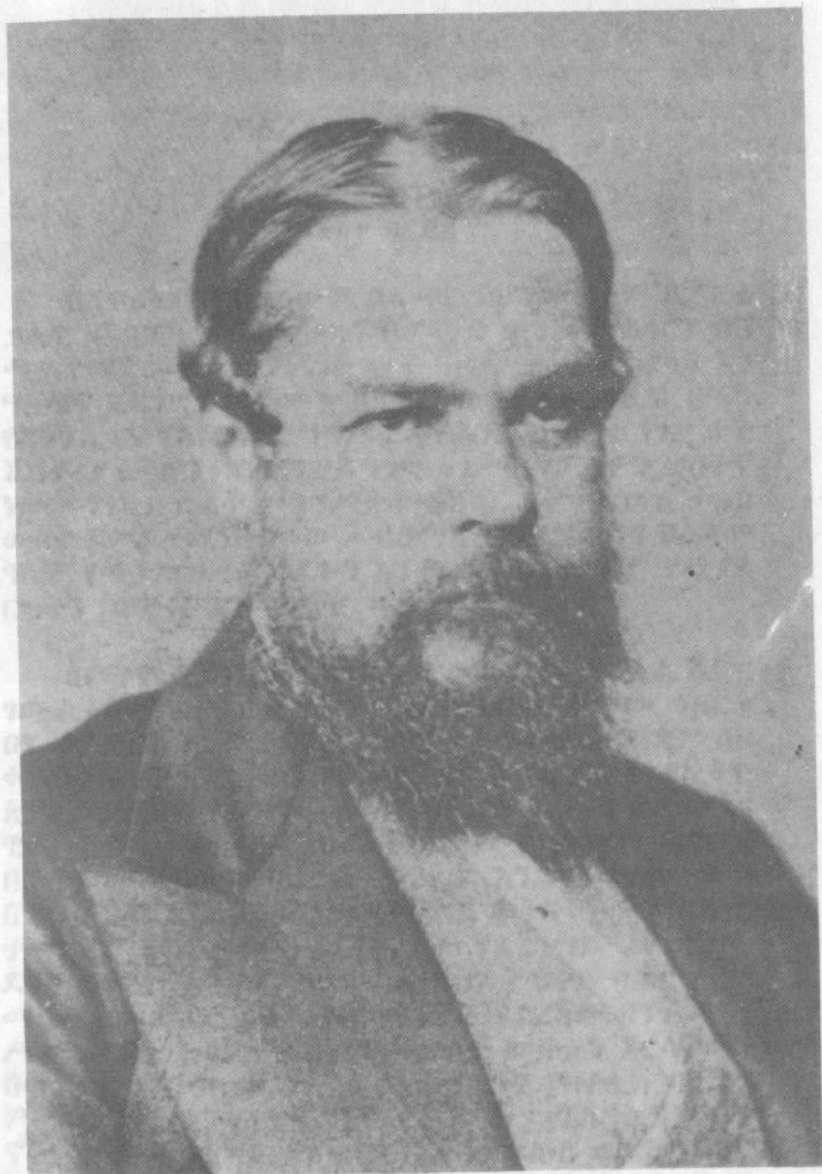
የእንግሊዝ መንግሥት ግን፡ ከቱርክ መንግሥት ጋር የወዳጅነት ስምምነት ስላለው፡ ከኢትዮጵያ ከሚጠብቀው ጥቅም ይልቅ በቅኝ አገር ቅርጫ፡ ለንግድ ሺሚያ ወደቦች በማግኘት

ጉዳይ ከታላቁ ከአምፒር አቶማን በኩል የሚያገኘው ስለሚያመዝንበትና ካፒቴን ካሜሮንም፡ ይኸንን የመንግሥቱን አሳብ በትክክል ስለሚያውቀው፡ አብረው በሰነበቱበት ሰሞን ከርሳቸው በኩል የሚሠነዘረውን የጦርነት ምኞት ሁሉ የሚያደምጠው በቀዝቃዛ መልክ ነው ። እነ ጋረድንም ያሸነፉ ጊዜ የነጋረድን ተከታዮች፡ «አንድም ሳላስቀር ፈጀሁ» ያሉትንም እንደ ታላቅ ውለታ የቆጠረው አይመስልም ።

በለዚህ፡ ከእንደዚህ ያለው የአቅዋምና የአሳብ ልዩነት ከጠብና ከግጭት በቀር የስምምነት መንገድ መጠበቅ ስለማይቻል፡ በሚቀጥለው ጊዜ የተወለደውን ጠብና ጦርነት በሚከተሉት ምዕራፎች እናነባለን ።

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ፋዚላ ያሳተሙት ገጽ 28—30

2 Histoire Politique.....J.B. Coulbeaux - Tome II-pp. 448 - 449
Storia di Abyssinia - Luca Dei Sabelli - Vol. III - PP. 198 - 200

ՔՅՈՒՆ ԿԵԼԵՆ ԳՅԻՆ ԿՄԵՆ
(ԻՊՈՒ ՏԵՃԱ ՄԱԿԱՐ)

ምዕራፍ ሐያ ስምንት

የኢትዮጵያና የፈረንሳይ ገንቸነት ፡ ጉዋም ለዛንና
ለጉስት ባርደል

በአፍሪካም ፡ በሌላውም ሷላ ቀር በሆነው ዓለም በፖርቱ
ጋልና በእስፓኝ ፡ በቤልጅጅና በሆላንድ ጉን ቅኝ አገርን በሽ
ሚያ የሚቀራመቱ የ19ኛው መቶ ዓመት ዋነኞቹ ኃያላን እን
ግሊዝና ፈረንሳይ ናቸው ። በዚህም ዘመን በእንግሊዝ ዙፋን
የእንግሊዝና የአየርላንድ ንግሥት ፡ የሕንድ ንግሥት ነገሥታት
ቪክቶሪያ ስትሆን ፡ የፈረንሳይ ንጉሠ ነገሥት ኖፖሊዎን ሦስተኛ
ነው ። የነዚህ ሁለት መንግሥታት ፋክክር በቅኝ አገዛዝ ታሪክ
ውስጥ ደምቆ የሚነበብ ነው ። ብዙ ገጽ የሚፈጀውንና በሌላው
ዓለም የሚያደርጉትን ወደጉን እንተውና በኢትዮጵያ የሚያደ
ርጉትን ባጭሩ እንመልከት ።

በምጥዋ እንግሊዞች ካፒቴን ፕሎውዴንን ቆንሲል አድር
ገው ሲያስቀምጡ ፈረንሳዮችም እነጊልበርትን ሾመው ነበር ።
ዐፄ ቴዎድሮስ አንድ የጸና ማዕከላዊ መንግሥት ለማቋቋም በዐ
ቀዱበት ሰዓት ከጳጳሱ ከአቡነ ሰላማ ጋር በመስማማት የኢትዮ
ጵያን የተዋሕዶ ሃይማኖት ለማጽናት ሲሉ በኢትዮጵያ ሰሜን
ዊው ክፍል በተሰፋፋት ካቶሊኮች ላይ የተቃውሞ እርምጃ
በወሰዱበት ሰዓት ፡ ባለፈው ምዕራፍ እንደ ተመለከተው ፡
በነጊልበርት አሳሳቢነት ፡ በካቶሊኮቹ ጉትጓችነት ፡ በአገር
ተወላጆቹ በነአባ እምነቱ ገፋፊነት የፈረንሳይ መንግሥት
ደጃች ንጉሤን አንግሦ ፡ በንጉሤ አማካይነት በቀይ ባሕር ዳርቻ
መሬት ለመውሰድ ዐቅዶ ይኸው ዕቅድ የፈረሰው በንጉሠ ነገ
ሥቱ ጉልበት ነው ። ነገር ግን ፡ ውስጥ ውስጡን እርሳቸውን
በመምከር የእንግሊዙ ቆንሲል ፕሎውዴንና የካቶሊክ ባላጋራ
ዎች የሆኑት የእንግሊዝና የጀርመን ዜጎች ፡ የእንግሊዝ ሃይማ
ኖት ተከታዮች እነ ማርቲን ፍላድ ፡ እነ ቴዎፍሎስ ወልድማዩርና
እነቤል ተባባሪ መሆናቸው አይዘነጋም ።

መቼም በደጃችን ንጉሤ ሞት ካተሊኮችን ትልቅ ውድቀት አግኝቷቸዋል ። ነጮቹ እንኳን የውጭ ዜጋ በመሆናቸው ቆን ሲላቸው እንደ ጠባቂ ሆኖ ቢከላከልላቸውም ፣ በንጉሤ ውድቀት ከነርሱ ጋር ተባብረው የነበሩት ኢትዮጵያውያን እነ አባ እምነቱ ከፍርሃትና ከድንጋጤ ላይ ወድቀው ቢቸግራቸው ወደ ምጥዋ የፈረንሣይ ቆንሲል ፡ «.....ሁሉም ፈርተዋል ፤ ካተሊካውያንም ሁሉ እንግዲህ ለኛ ታላቅ መከራ ሊሆንብን ነው ብለዋልና በታላቅ ጥበብና ቸርነትዎ አምና እንደ ሰደዱዋት ያላች ወረቀት ወደቴዎድሮስ እንዲሰዱላቸው ይለምኑዋል.....» እያሉ ለቆን ሲሉ ለጌልቤርት ይጸጽፉ ነበር ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ራሳቸውም እየተረዱት ዐልፎ ፡ ዐልፎ በወ ዳጆቻቸው እየተመከሩም ፣ የፈረንሣይ መንግሥት ለነንጉሤ በመርዳት ቢያናድዳቸውም ፣ በደላቸውን በልባቸው ይዘው ከፈረንሣይ መንግሥትና ከቆንሲሎች ጋር ነገሩን አባብሰው ሁኔታውን ሳያበላሹ ግንኙነት አላቋረጡም ነበር ። በመካከሉም ቆንሲል ካሚሮን ከጠቡ በፊት የሹመት ደብዳቤውን ለማቅረብ የመጣ ጊዜ ፡ እንደ ጸሐፊው ሆኖ አብሮት የመጣው አጉስት ባርዴል የሚባለው ዘሩ ፈረንሣይ ነበር ። እርሱም ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ በመጣ ጊዜ የፈረንሣይ ተወላጅነቱን ገልጾ ባለሟልነት ዝመረ ። ከእርሳቸውም ወደ ናፖሊዎን 3ኛ የተጻፈ ደብዳቤ ይዞሔደ።

አንዳንድ ጊዜ ፡ ውስጥ ውስጡን መባሰላቸው ፣ መሰላለላቸው ሳይቀር እንግሊዞችና ፈረንሣዮች ፣ ካተሊኮችና እንግሊዞች (ፕሮቴስታንቶች) በሰው አገር ነው ያለነው ዞሮ ዞሮ አውሮፓውያን ነን በሚል ስሜት በምጥዋም ፣ በጉንደርም ሲገናኙ በሚገባበዙ በትና አብረው በወዳጅነት መልክ በሚሰነብቱበት ጉን ፣ እንደ ዚሁም በሥልጣንና በጥቅም ያገር ሰዎች ፈረንሣዮች ወይም እንግሊዞች እርስ በእርሳቸው መልሰው የሚጣሉበትና የሚወነጀጁ ሉበት ጊዜ አለ ።

ስለዚህ ፡ ባርዴል የቴዎድሮስን ደብዳቤ ይዞ ወደ ፈረንሣይ አገር ሔዶ ከፈረንሣይ ባለሥልጣናት ጋር በሚነጋገርበት ጊዜ ፣ በመካከሉ ለምጥዋ ቆንሲልነት ጌልበርት ተሸሮ በ1862 ዓ. ም. እ. ኤ. አ. ጉዮም ለገን ተሸመ ። እርሱም ጥቂት ጊዜ ምጥዋ

እንደ ቆየ በ1863 ዓ. ም. ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ መጣ ። በእንግድ ነትም ያረፈበት ጊዜ እንደነሊቀመኳስ ዮሐንስ በእጅ ጥበበኛ ነቱ ንጉሡ ባለሟል አድርገውት ከነበረው ከቴዎድሮስ ዋልድ ሚዬር ቤት ነበር ።⁽¹⁾ ንጉሡ ነገሥቱም ለገንን በበኩላቸው በክብር ተቀብለው እጉናቸው በማስቀመጥ መልካም መስተንግዶ አድርገውለት ነበር ።

ነገር ግን ፡ እያደር አስቀድሞ የንጉሡ ነገሥቱን ደብዳቤ ለናፖሊዎን ሦስተኛ የተጻፈውን ባርዴል ይዞ በመሔዱ ቅር ተሰኝቶ ኖሮ ፡ «ባርዴል ውሸታምና ተራ ሰው ነው ፤ መልስም ይዞ ራሱም ለመምጣት አይችልም» እያለ የገሃ ወገኑን እያራከሰ በጽሑፍም ፣ በቃልም ይነግራቸው ዝመረ ። እርሳቸውም በነገሩ እየተገረሙ ፣ ቢቸግራቸው የባርዴልን ውሸታምነት በግልጽ እንዲያስረዳቸው እንደዚህ ሲሉ በጽሑፍ ጠየቁት ። «በስመ አብ..... ንጉሡ ነገሥት ቴዎድሮስ ፤ ይድረስ ከፈረንሲስ ንጉሥ መልክተኛ ፤ እንዴት ሰነበትህ..... እኔ ከተወለድሁ ለአዕምሮ ከበቃሁ ወሬ ብሰማ..... በአውሮፓ በፈረንጆች አገር መንግሥት ያልፈረሰባቸው ፣ ሥራት ያልጉደለባቸው ፣ አስት የሌለባቸው ናቸው እያሉኝ እጅግ ደስ ይለኝ ነበር..... አሁን አንተ ያን ሰው (ባርዴልን) አስተኛ ነው ፣ ቀጣፊ ነው ካልከኝ እውነት ቀጣፊ አስተኛ መሆኑን በምን ምልክት ልመነው?»⁽²⁾

በዚህ ሁኔታ ላይ ለገንና ንጉሡ እንዳሉ ከዕለታት አንድ ቀን ሁለቱ እንደገና ተገናኝተው ሲነጋገሩ ፡ «እዚሁ እኛ ዘንድ ትቀመጣለህ ወይስ ወዳገርህ ትመለሳለህ?» የሚል ጥያቄ አቀረቡለት ። «ግርማዊነትዎ ከፈቀደልኝ እዚሁ መቀመጥ ደስ ይለኛል» ብሎ መለሰ ። እርሳቸውም «መልካም ነው ፤ ያገርህን ሰው ባርዴልን ወዳንተው መንግሥት ልኬዋለሁና እስኪመለስ ድረስ እዚሁ ተቀመጥ» ብለውት በዚሁ ከተሰማሙ በኋላ ፣ ጥቂት ሳምንታት እንደቆየ አሳቡን ለውጦ ፡ «ያሰናብቱኝ» አላቸው ። እርሳቸውም «ባርዴል እስኪመጣ ቆይ» አሉት ። «የለም ፣ ግርማዊ ሆይ ፣ ባርዴል እኮ አንድ ምስኪን ቀጣፊ ውሸታም ነው ።»

1 Ten Years with King Theodore in Abyssinia - Th. Waldmeir pp. 78 - 81

2 ከፓሪስ ቤተ መጻሕፍት ከእጅ ጽሑፍ ከፍል ቁ. 774

በፍጹም አይመለስምና ይልቅስ እኔን ያሰናብቱኝ» ቢል፡ «የባር ዴል ቁርጥ ታውቆ ውሸታሙ እስኪለይ ድረስ አትሒድም» ብለው ከልክለው እንዲያውም አሰሩት ። በመካከሉ ባርዴል ስለመጣ ውሸታሙ ለዣን መሆኑን ንጉሡ ተረዱት ።

ከዚህ በኋላ ለዣንን ታዘበው፡ ባርዴልን አስቀምጠው «እዚህ አገራ ብዙ ውሸታም ስላለኝ በጭማሪ አታስፈልገኝምና ሒድ» ብለው ከእስራቱ ፈትተው አሰናበቱት ። ከርሳቸው እጁን አውጥቶ ኢትዮጵያን ከለቀቀ በኋላ፡ ወደርሳቸው የሰድብ ደብ ዳቤ ጽፎ መላኩን ዋልድሜዬር ያረጋግጣል ።⁽¹⁾

ባርዴል፡ ከፈረንሣይ አገር ይዞ ያመጣው ደብዳቤ ንጉሡ ነገሥቱ እንደ ጠበቁት ከአኳያቸው ከናፖሊዎን ሦስተኛ ሳይ ሆን፡ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ከሙሴ ድሩወለሁይ ነበር ። በዚህም ንጉሡ ነገሥቱ ባለፈው የፈረንሣይ መንግሥት በደ ጃች ንጉሤ በኩል ያደረገውን ሁሉ በትክክል ስለሚያውቁ በነ ገሩ የተገረሙበት አይመስልም ። በዚህም ላይ፡ ጉንደር ብዙ ዘመን የነበረውና ከሊቃውንቱ ጋር ብዙ ልምምድ አድርጎ ወደ ፓሪስ የተመለሰው ሙሴ አንቷን ዳባዲ በዚህ ጊዜ ፓሪስ ሆኖ ስለ ኢትዮጵያ ጉዳይ ከዋና ተጠያቂዎች አንዱ ነበር ።

ለርሱም ያዩ ቴዎድሮስንና የኢትዮጵያን ሁኔታ፡ ወሬ እየ ለቃቀሙ የሚልኩለት የዋድላው እነ ደብተራ አሠጋኸኝ፡ የገረማው እነ አባ እምነቱ ነበሩት ። እነሱም ያዩ ቴዎድሮስን አገዛዝ፡ እጅና እግር እየቆረጡ መቅጣታቸውን፡ የተዘረፉትን ከተሞች፡ የሕዝቡን እልቂትና የመኳንንቱን መሸፈት ሁሉ በምጥዋ በኩል እየላኩለት እርሱም ይኸንኑ ለናፖሊዎንም ለውጭ ጉዳይ ባለሥልጣኖችም ያስገነዝብ ነበር ። በዚህም ላይ ንጉሡ ነገሥቱ ራሳቸው እንደ ገለጹት እነደጃች ንጉሤ የተማ ረኩለት በነበሩም፡ በተከታዮቻቸውም ላይ የተደረገውን አገ ዳደል ሁሉ ከየካቶሊኮቹ መሪዎች ተሰምቶ ስለ ነበረ፡ ናፖ ሊዎን በዚህ ሁሉ ወሬ አሳቡ ስለ ደፈረሰ፡ ማናቸውንም ካዩ ቴዎድሮስ በኩል ለሚደርሰው የስምምነት ጥያቄ ቀና መልስ ለመስጠት የፈለገ አይመስልም ። በውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ተፈርሞ የመጣው ዐፄ ቴዎድሮስ ከእንግሊዞቹ በኩል ጠብቀው

ያልሆነላቸውን፡ «እኛም እንዳንተ ክርስቲያን ነን፤ ከግብጽና ከቱርክ ጋር በምታደርገው ተጋድሎ እንደግፍሃለን» በማለት ፈንታ፡ «ዜጎቻችን ካቶሊኮች ባገሪቱ ውስጥ ተቀምጠው ሃይማኖት ሊያስፋፉ መብታቸውና ነጻነታቸው ይጠበቅላቸው» የሚል በመሆኑ በንጉሡ ላይ ጉዴትና ጸጸት አደረባቸው ።

ጉዮም ለዣን ግን፡ ወዳገሩ ተመልሶ በጸፈው መጽሐፍ ላይ አብዛኛውን ይኸን አባባል ወደጉን ያስቀርና የራሱን ክብር የሚጠበቅበትን ለመግለጽ፡ «..... በ1862 ዓ. ም. በሚያዝያ በምጥዋ ከተሾምሁ ወዲህ ከዚሁ ንጉሡ ነገሥት ጋር የንግድ ስምምነት እንዳደርግ ከበላይ ስለ ተወሰነ፡ በ1863 ዓ. ም. በጥር ወር መዝገመሪያ ላይ ወደ ጉንደር ሔጄ በጋፋት ተቀመጥሁ ። በዚያም ሚሲዮናዊው (ዋልድሜዬር) ትንፋሹ ቁርጥ ቁርጥ እያለ ደርሶ፡ «ግርማዊነታቸው መጡ!» ስላለኝ ካለሁበት ብቅ ብዬ ካንድ ትልቅ ስልፈኛ ሕዝብ ፊት ቆምሁ ። በስልፈኛው መካከል አንድ ለእግሩ ሚማ ለራሱ ቅብ የሌለው፡ የተራ ባላገር መልክ ያለው፡ በወገቡ የፈረሰኛ ሰይፍ የታጠቀና በእጁ እየተደገፈ የሚራመድበት ጦር የያዘ ሰው አየሁ ። እርሱም ዳግማዊ ቴዎድሮስ የኢትዮጵያ ንጉሡ ነገሥት ነው» ይልና ቀጥሎ ቴዎድሮስ ሥጋጃ አስነጥፈው በጉናቸው ካስቀመጡት በኋላ፡ በፈረንሣይ አስተርጓሚው ባቶ ምድረ ቃል አስተርጓሚነት አነጋግረውት ዋና አቀባበል ያደረጉለት በደብረ ታቦር ከተማ፡ ገጸ በረ ከቱንም ያቀረበው በዚሁ ከተማ መሆኑን፡ ገጸ በረከቱን ሲያቀርብም ንጉሡ ነገሥቱ አመስግነው «ከስጦታው ይልቅ ወዳጅነት መብለጡን» ከነገሩት በኋላ፡ ወደ ጉጃም ደጃች ተድላ ጓሉን ለመውጋት አስከትለውት እንደ ሒዱ ይዘረዝራል ።

ከዚህ በኋላ ከጉጃም እንደ ተመለሱ፡ በቋራ ነጋዴው ካሣ የሚባል፡ «የቴዎድሮስ ጊዜ ዐልፏል» እያለ በአለፉ ሸፍቶ ሲለፍ የነበረ ከውጊያ ላይ ተማርኮ እንደ ታሰረ ቀርቦ፡ «የኔ ጊዜ መቼ ነው የሚያልፈው? የኔስ ጊዜ ቢያልፍ የሚተካ ልጅ አለኝ አይደለም?» ብለው እንደ ቀጡት፡ ይጠቅሰና ስለ ባርዴል ከፓሪስ መመለስ እንዲህ ይላል «..... ንጉሡ ልከውት የነበረው (ባርዴል) መልሱን ይዞ ከፓሪስ ተመልሶ ጉንደር መጣ ። ንጉሡ የደብዳቤውን ቃል በቶሎ አስተርጉመው በውስጡ የሚለው ቃል፡ «የፈረንሣይ ዜጎች የሆኑት ካቶሊኮች ያኗረባቸው መብት

1 Ten Years with King Theodore ... pp. 80 — 82.

እንዲጠበቅ» የሚል ስለ ነበረ፣ በዚህ ተናደው ንጉሡ የአውሮፓውያንን መንግሥት ተንኮላቸውን ዐውቀዋለሁ ። ከሁሉ በፊት ሚሲዮናውያን፣ ቀጥሎ እነሱን የሚጠብቅ ቆንሲል፣ ከዚያ የሚዋጋ ወታደር ይልካሉ፣ ያሉት ያን ጊዜ ነው» ይላል ። ከዚህ በኋላ፣ በዚህ ቅያሚ እንደማያስፈልግ ነግረውት በመስከረም 28 ቀን 1863 ዓ. ም. ካገር አስወጥተውት ወደ ምጥዋ እንደ ሔደና ቀጥሎም ከመንገድ መልሰው ሊያስሩት ሲሉ፣ ለጥቂት አምላጦ ምጥዋ በቆየበት ሰዓት፣ «ጳጳሱ አቡነ ሰላማ መከረው ባያስቀሩልህ ኖሮ ንጉሡ በእግረ ሙቅ ሊያሳስሩህ ነበር» የሚል ደብዳቤ ከሚሲዮናዊው ከሄንሪ ስተርን እንደ ደረሰው ያመለክታል ። (1)

የሆነ ሆኖ፣ በዚህ ዐይነት ያፂ ቴዎድሮስ ከእንግሊዝና ከፈረንሣይ ጋር ያላቸው ግንኙነት እየተበላሸ ሔደ ። በንጉሡ ፊት የተጠላው ቆንሲሉ ለዣን ለጥቂት እጁን ከእስራት አድኖ ወደ ምጥዋ ሲገባ፣ በፈታቸው ሞገስ እንደ ማግኘት ብሎ የነበረው አጉስት ባርዴል በጉንደርም፣ በደብረ ታቦርም የቋንቋ ሊቅ ሆኖ እያስተማረም ወዳፂ ቴዎድሮስም ገባ ወጣ እያለ ቆየ ። በኋላም 'ጉዞ በአባሻ ፈላሾች መካከል' በሚል አርእስት የጻፍሁት መጽሐፍ ውስጥ ንጉሡን ደስ የማያሰኝ ቃል አለበትና ከሳጥኔ ውስጥ አምጣልኝ» ብሎ ስቴርን ቢለምነው፣ ባርዴል እጅ ብሎ መጽሐፉን ለስቴርን በመስጠት ፈንታ ራሱ ወደ ንጉሡ ወሰደ፣ «..... ንጉሡ ከነገሥታት አይወለድም፤ ያንዲት ደሃ ኮሶ ሻጭ ልጅ ነው ። ጠባዩም እንደ ዐውሬ ጨካኝ ነው» የሚለውን ቃል ከምዕራፉ ለይቶ ወደ አማርኛ ተርጉሞ፣ ሌላም ቃል እየጨማ መረ ለንጉሡ ነግሮ ስቴርን ያስጠመደና ያሳሰረ እርሱ መሆኑን ዋልድሜዩር በዝርዝር ጽፎታል ። (2)

ባርዴልም ይኸን በመሳሰለ ባለሟልነት ከንጉሡ ጋር በመልካም ግንኙነት ከቆየ በኋላ በመጨረሻ የመኳንንቱ ክዳት ከውስጥ፣ የአውሮፓውያኑ ነገሥታት አለመተባበራቸው ከውጭ ብስጭታቸውን ባባሰው ጊዜ፣ ወዳጆቻቸውን እነዋልድሜዩርን ሲያስሩ እርሱንም ወደ መቅደላ ልከው አሰሩት ።

1 Theodore II - Le Nouvel Empire D'Abyssinie - pp. 138-162

2 Ten Years with King Theodore - pp. 80 - 82

ምዕራፍ ሐያ ዘጠኝ

ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር የጠቡ ለዝማመር፣ የቆንሲል ካሚርን መታሰር፣ የሆርጮዝ ራሳም ተልኮ መምጣትና አብሮ መታሰር

ካሚርን በጉንደር ቤተ መንግሥት በሰነበተበት ሰዎን እን ከብካቤ ሲደረግለት ከቆየ በኋላ፣ ወደ እንግሊዝ አገር ለመሔድ ማሰቡን ለዐፂ ቴዎድሮስ ስለ ገለጠላቸው፣ እርሳቸውም ገና አስቀድሞ ፕሎውዴንን ወይም ሌላ ሰው ገጸ በረከት አሲዘው ወደ ሉንዶን ለንግሥት ቪክቶርያ አሳባቸውን በትክክል የሚገልጽ ደብዳቤ ለመላክ ምኞት ነበራቸውና አሁንም ለጠቡ መነሻ የሆነችውን ደብዳቤ ለንግሥት ቪክቶርያ እንዲያደርስ ሰጡት ። በርሳቸው ግምት ራሱ ወደ ሉንዶን ሔደ፣ ደብዳቤውን ለንግሥቲቱ አቅርቦ፣ በቃሉም አስተናብሮ ተርኮችን የሚወጉበት መሣሪያ ይዞላቸው እንደሚመለስ፣ ያም ቢዘገይ ከእንግሊዝ መንግሥት በኩል የማበረታቻ ቃል እንደሚያመጣላቸው ሐሳብ ነበራቸው ።

በ1855 ዓ. ም. በጥቅምት 20 ቀን ይባባ (ጉጃም) ሳሉ ለንግሥት ቪክቶርያ በጸፉት ደብዳቤ በኢትዮጵያ ዙሪያ የጥንት ነገሥታት ባሕር ነጋሽ እያሉ ይሾሙበት፣ ይኸሩበት የነበረው የቀይ ባሕር ዳር አካባቢና ወደቦቹን የያዙትን ተርኮች ለማስለቀቅ ጽኑ ፍላጎታቸው መሆኑን በመግለጽ እንደዚህ አሉ ። «ተርኮች ግን ያባቶቹን መሬት ዕቀቁ ብላቸው እምቢ ብለውኝ፣ በእግዚአብሔር ኃይል ይኸው ልታገል ነው ። እነ አቶ ቡላዲን (ፕሎውዴን) እነ ሊቀ መኳስ ዮሐንስ ዩክርስቲያን ንጉሥ ታላቅ ሰው ክርስቲያን የሚወዱ አሉ እናስተዋውቅሃለን እያሉኝ እጅግ እወዳቸው ነበረ፣ የርስዎን ወዳጅነት ያገኘሁ እየመሰለኝ ። ሞት አይቀርምና የጠሉኝ ሰዎች እኔን ይከፋው ሲሉ ገደሉዋቸው ። እኔም በእግዚአብሔር ኃይል ደመኞቼን አንድ ሳልተው ፈጀሁዋቸው ። የገዛ ዘመዶቼን (እነ ጋረድን) በእግዚአብሔር ኃይል የርስዎን ዝምድና ስፈልግ» ካሉ በኋላ፣ «ተርኮች ከባሕር ላይ ሁነው መልክተኛዬን አናሳልፍም ብለው ቸግሮኝ ሳለ

ቆንሰል ኬምሮን (ካሚሮን) መጣልኝ፣ ወረቀትና የፍቅር በረከት (ገጸ በረከት) ይዞ በእግዚአብሔር ኃይል እጅግ ደስ አለኝ። አሁንም መላክተኛዬን ከቆንሰል ኬምሮን ጋር የፍቅር በረከት ይዞ እንዳልሰደው ቱርኮች በባሕር ላይ የማያስተላልፉልኝ ሆነ። አሁንም እንዲህ ባለ ሥፍራ እከሌ ይቀበለው ብለው ይላኩብኝ። ምላሹን ቆንሰል ኬምሮን ይዞልኝ ይምጣ። እናንተም ተገፋልኝ (ግፈን ተመልከቱልኝ) እስላም ቱርክ አጠቃህ (ላጥቃህ) ሲለኝ»⁽¹⁾ ሲሉ ደምድመዋል።

ይኸን ደብዳቤ ለቆንሰል ካሚሮን ከሰጡት በኋላ፣ ባልደረባና መንገድ መሪ ሳሙኤል ጊዮርጊስን ጨምረው ሲሰዱት ንጉሠ ነገሥቱ ተስፋ እንዳደረጉት ወደ ሎንዶን ይዞ አልሔደም። ነገር ግን፣ የቱምድሮስን ደብዳቤ በሌላ ሰው እጅ ሎንዶን ለውጭ ጉዳይ ቢሮ እንዲያደርስለት ሰጥቶ እርሱ ወደ ቦንስ ሔደ። በቦንስ ጤንነት ሰላጣ ምጥዋ ከርሞ፣ ከምጥዋም ወደ መተማሔዶ፣ ከዚያ እንደ አው. አቆ. 1863 ዓ. ም. በጭልጋና በደምቢያ ወደ ጐንደር መጥቶ አዘዘ ላይ ከንጉሠ ነገሥቱ ጋር ተገናኘ።⁽²⁾

ሲመለስ ከንግሥቲቱ የበቃ መልስ ባለግምጣቱ ብቻ ሳይሆን፣ ምጥዋና መተማሰብነቱን በሰነበተበት ጊዜ ከግብጾችና ከቱርኮች ጋር ስለ ቦንስ፣ ስለ ሌላውም ስለ እንግሊዝና ስለ ቱርክ፣ ስለ ግብጽ የንግድና የፖለቲካ ንግግር ሲነጋገር መሰንበቱን ተመልሶ ከመጣው ከሳሙኤል በዝርዝር ሲሰሙ፣ እንግሊዝ በርሱ አማካይነት ከጠላቶቻቸው ጋር እንደ ተሻረከባቸው ገመቱት። ምናልባትም ሳሙኤል አብዛዛቱ፣ ሁሉንም አከፋፍቶ፣ ያልሆነውን ሁሉ ጨማምሮ ነግሮአቸው ይሆናል። ሳሙኤልም በባልደረባነቱ ላይ የንጉሡም ሰላይ ጭምር እንደ ነበረ በስተርን መጽሐፍ ተጠቅሶ ይገኛል።⁽³⁾

ስለዚህ ቂማቸውን በልባቸው እንደ ያዙ የመዝናኛው ቀን ግንኙነት በመከባበርና በሰላም ካለፈ በኋላ፣ ለሁለተኛ ጊዜ በተገናኙበት ቀን የጥያቄያቸው አለመሟላትና የርሱም ከቱርኮች

1 የኢትዮጵያ ታሪክ ካፒ ቱምድሮስ እስከ ቀ.ኃ.ሥ. 91ኛ እትም ገጽ 26—27

2 Record of the Expedition of Abyssinia - Major T. J. Holland Vol. I, pp. 7-12 - Narrative of Captivity in Abyssinia - E. Blanc Chapter II.

3 Captive Hissionary p. 48.

ጋር መሰንበት ቆርቋሯቸው፣ «ለመሆኑ ለንግሥት ሸክታሪያ የላክሁትን ደብዳቤ አንተ ራስህ ወስደህ በእጃቸው ሰጠህ ወይስ ለሰው ላክኸው?» የሚል ጥያቄ አቅርበውለት። «የለም እንዲፋጠን በባቡር (በመርከብ) ልኬ ምላሹም በቶሎ ስለ ደረሰኝ፣ ይኸው ይገፍ መጣሁ» ብሎ መለሰላቸው። «ምነው ራስህ ሳታደርስ?» ብለው ቢወቃቅሱት፣ ሰውዬውም ከዚህ በፊት እንዳልነው በባሕርዩ ግልፍተኛ ብጤ ኖሮ «..... ከኔ ላይ ምን አለዎት? የታላቁ ዓለምን የሚያንቀጠቅጠው የእንግሊዝ መንግሥት ወኪል ነኝ እንጂ፣ የርስዎ መላክተኛዎም ሚኒስትርዎም አይደለሁም»⁽¹⁾ ብሎ ሲመልስላቸው፣ ያንጊዜውን የርሳቸውም ግልፍታ የባሰ ሆኖ በቂጣ ተፈነቀሉ።

ሁኔታውን የዘመኑ ጸሐፊ በራሳቸውና በዘመኑ አነጋገር እንደዚህ ሲሉ መዝግበውት ይገኛል። «..... ዐፄ ቱምድሮስ በፋከራ አልጋዎ (ወንበር ወይም ዙፋን) ሊሰበር እስቲቀርብ ይንደቀደቁ (ይርከሩ) ዝመር። 'እኔ የመደሳ ልጅ! አንተ ነጭ!..... እኔ አንጄህ (ንቀኸኝ) ነው የኔን ደብዳቤ በጅህ አለመስጠትህ? አሉና በል ንዛ ያዘው» በማለት በጥፈ እየመቱ ወታደሮቹ አሰሩዋቸው፤ አብረዋቸው የነበሩም የእንግሊዝ ሰዎችም ታሰሩ። «እንኳን ይኸ አንድ ነጭ..... ወታደር እሱዋራሱዋ (ሸክታሪያ) ብትሆን ባሕር ተማምና ነው እንጂ፣ መጥታ ተሚዳ ላይ አትገጥመኝም። እኔ አንድ የናቱ!» ብለው ፎክሩ።⁽²⁾ በኋላ ከተጨመሩት ጋር በመቅደላ የታሰሩት ከካሚሮን ጋር 4 እንግሊዞችና 2 ጀርመኖች፣ 2 ፈረንሣዮችና አንድ ኢጣሊያዊ፣ በድምሩ 9 ሲሆኑ፣ በጋፋት ደግሞ 8 የሚሆኑ ሚሲዮናውያንና አገር መርማሪዎች ይገኛሉ።⁽³⁾

የእንግሊዝ መንግሥት የቆንሰሉን የካሚሮንን፣ እንደዚሁም የስተርንና የሮዜንታልን መታሰር እንደ አው. አቆ. በ1864 እንደ ሰማ ወዲያው ጦር ለመላክና በኃይል ለማስፈታት ምንም ዐይነት እርምጃ አልወሰደም። ግዛቱ በዓለም ላይ ያለመጠን ሰፍቶ በአውሮፓም፣ ከፈረንሣይም፣ ከመስኮብም ጋር የጠብ ውዝግብ እየተፈጠረ ሙሉ የሰላም ጊዜ አላገኘም ነበር። ነገር ግን፣ ሁሉንም በትዕግሥት ችሎ የእስረኞቹም ሕይወት አደጋ ላይ እንዳይወድቅ ሲል፣ ሌላ የምሥራቅንና የአፍሪካን ዐመልና ጠባይ

1 His. Pol. et Religieux - J.B. Coulbeau PP. 448—450

2 ያጤ ቱምድሮስ ታሪክ ተዚላ ያሳተመው..... ገጽ 30—31

3 The British Captives in Abyssinia - Charles T.B. p. 204,

የሚያውቅ ሰው መርጦ ለመላክና ንጉሡን በማባባል እስረኞችን በሰላም መንገድ ለማስፈታት ወሰነ ።

ለዚህም ተግባር ይመጥናል ተብሎ እምነት የተጣለበት ሆርመዝድ ራሳም የሚባል የመካከለኛው ምሥራቅ (ሶርያ — አራክ) ተወላጅ ነው ።⁽¹⁾ እርሱም ተቀማጭነቱ ኤደን ሆኖ የእንግሊዝ የፖለቲካ ወኪል ረዳት ነው ። ከርሱም ጋር ዶክተር ሄንሪ ብላንክ በሶምቤይ የጦር ህራዊት ሐኪም ፣ የመቶ አለቃ ፕሪዶ በሶምቤይ የጦር መኩንን ተጨምረው እነዚህ ከኤደን ተነሥተው ምጥዋ ሲደርሱ የአርኪቆ ፣ የናይቡ ዘመድ ፣ መንገድ እንዲመራቸው ተጨምሮ እ. ኤ. አ. በ1865 ከምጥዋ በቦንስ ፣ በከረን ፣ በከሰላ ፣ በመተማ በኩል አድርገው በጥር ወር 1866 ዓ. ም. ንጉሡ በዘጌ አጠገብ (ቆራጣ) ላይ ሠፍረው ሳሉ ደረሱ ። በደረሱም ጊዜ ቁጥሩ 10,000 የሚደርስ የፈረሰኛ ወታደር ተሰልፎ ፣ እነርሱም በሰልፈኛው መካከል ዐልፈው በቅድሚያ ራስ እንግዳ ተቀብለው ፣ ንጉሡ ነገሥቱ ወዳሉበት ወስደው አገናኝተው ፣ ከንጉሡ ጋር በደስታና በክብር የሰላምታ ልውውጥ ከተደረገ በኋላ ፣ ከንግሥት ሸክተርያ የተላከውን ደብዳቤ አቀረቡ ። ደብዳቤው የተጻፈው በእንግሊዝኛ ስለ ነበረ ፣ በቅድሚያ ራሳም ራሱ ወደ ዐረብኛ ከተረጎመው በኋላ ከዐረብኛ ወደ አማርኛ ሳሙኤል ጊዮርጊስ ተርጓሚያቸው ተርጉሞ አቀረበላቸው ።^(*)

ደብዳቤው ባጭሩ የሚለው ፣ «ካሚሮንን ሾሚ መላኬ በሁለታችን መካከል ወዳጅነት እንዲፈጥር ነበር ። አሁንም ራሳምን ልኬዋለሁና እስረኞችን ፈትተው ከነራሳም ጋር ሲልኩልኝ ፣ በሁለታችን መካከል ወዳጅነት ታድሶ የጠየቁኝንም እፈጽማ ለሁላቸው ነው»⁽²⁾ ነገር ግን ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ የመሰላቸው ራሳም በካሚሮን እግር ከርሳቸው ጋር ለመቀመጥ እንደ መጣ ነው ።

ራሳም ከመጣ ዝምሮ እስኪታሰርና ከታሰረም በኋላ በርሱና በንጉሡ ነገሥቱ መካከል የነበረው ግንኙነት በጣም

የወዳጅነት መልክ እንደ ነበረው ፣ ከሚጻጽቡት ደብዳቤ ላይ በትክክል ይታያል ። ራሳም ከጓደኞቹ ጋር ጣና ባሕር ዳር ቆራጣ በነበረበት ጊዜ ንጉሡ ነገሥቱ በነልጅ አብተውና ፣ በነሳሙኤል ጊዮርጊስ አማካይነት ከንጉሡና ከመብሉ በቀር ደስ እንዲለው እያሉ ያንበሳ ግልገል ሳይቀር ሰደውለት ነበር ። በጸሎት ቁጥር እርሱን «ወዳጄ ፣ አማካሪዬ» እያሉ በሰላምታ ደብዳቤያቸውን ከዝመሩ በኋላ ፣ «ወንድሞችህን እነ ሐኪም ብላንክን ፣ እነ አቶ ፕሪዶን እንዴት ሰነበታችሁ አለ በልልኝ» ማለት የዘወትር ልግ ዳቸው ነበር ። የሰጡትም ጥሬ ገንዘብ እስከ 10,000 ብር መድረሱን ዋልደማዩር በመጽሐፉ ያረጋግጣል ።⁽¹⁾

እርሱም በበኩሉ ተወላጅነቱ በመካከለኛ ምሥራቅ እንደ መሆኑ መጠን እንደ ፈረንጆቹ ኮራ ያለ ሳይሆን ፣ ምንም እንኳን ንጉሡ ነገሥቱ በባዶ እግራቸው የሚሔዱ ፣ አለባበሳቸውና የቤተ መንግሥታቸውም ፣ የሥነ ሥርዓቱም ዐይነት ለርሱ ዐይን ዝቅ ያለ ቢሆንና በልቡ ቢንቅ ፣ የልቡን በልቡ ይዞ ጉንበስ ቀና እያለ በተገናኙ ጊዜ በትሕትና እጃቸውን እየሳመ በታላቅ አከባባር ነበር የያዛቸው ። ዓላማውም በዚህ ዐይነት አቅዋም እስረኞችን ለማስፈታት ነበር ።

በንጉሡ ነገሥቱ በኩል ዋናው የመጣበት መሠረታዊ አሳብ ቆንሲል ካሚሮን ስለ ታሰረ ለማስፈታት መሆኑን ስለሚያውቁ ፣ የታሰረበትን ምክንያት በወቀሳ መልክ ሲዘረዝሩ እንደዚህ ብለው ጽፈውለታል፡፡ «የንግሥት መልክተኞች መጥተናልና ተቀበሉኝ ብሎ ላከብኝ፡፡ ደስ ብሎኝ ምጥዋ ድረስ ሰው ሰድጄ አስመጣሁት ። ሚጫ ደብረ መይ፡፡ ሲደርስ መኳንንቶች ወጥተው ተቀበሉት ። መድፍ አስተኮስሁ ፤ እንዳገራ ሥራት (ሥጋጃ) አንጥፌ ተገናኝሁት፡፡ ቴርኮች አገሬን ይዘውብኝ ባላንጋራ ሆነውብኛልና መርከብ የለኝ ፣ በባሕር አልችላቸውም፡፡ የምሰደውን በረከት (ገጸ በረከት) ለንግሥት ሸክተሪያ ሎሌዬን የሚቀበለኝ ሰው ይስደዱልኝ ብዬ፡፡ ደብዳቤ ሰጥቼ ሰደድሁት ። ተወዲያ (ከእንግሊዝ አገር) ተላክሁ ብሎ የመጣበትን ከዚህ ተማክሮኝ የሔደበትን ጉዳይ ትቶ ፣ ከቴርኮች ከማይወዳኝ ሰዎች ሔዶ ሲያዋርደኝ ሲገባኝ ሰንብቶ መጣ ።

1 Sarzec Gustave "Le Regne de Yohannes" በሚባለው መጽሐፉ 55 ገጽ ላይ የአርመን ተወላጅ ያደርገዋል ።

* ይህ ሰው ጊዮርጊስ ሳሙኤል የሚባል የሰናፈ ተወላጅ ወደ ግብጽ ሔዶ በዐረብኛ የሠለጠነ አማርኛም የሚያውቅ ነው ።

2 A Narrative of Captivity in Abys. H. Blanc - Chap. IV - The Abyssinian Expedition - Markham - Chap. III pp.91-128 - Ten Years With King Theodore in Abyssinia - Th. Waldmeir - Chap. VIII.

የሰጠሁህ የፍቅር ደብዳቤ ምላሹ ሄት (ዩት፡ ወደት) አለ? ምን ይዘህ መጣህ? ብዬ ብጠይቀው፡ እንጂ አላውቅም አላኝ። እንግ ዴውስ የወዳጄም (የእንግሊዝ ንግሥት) ሎሌ አይደለህ..... ብዬ አሰርሁት። ይኸን አሌ ቢልህ (ቢክድህ) በቃሉ ጠይቀው.....» ብለው በዝርዝር ከጻፉለት በኋላ በዚህና በሌላ ደብዳቤ ላይ፡ «በሁለታችን መካከል ጥፋተኛውን መርምራችሁ አስታርቁኝ» የሚል ይገኝበታል። (1)

ይኸን የመሰለ መልካም ግንኙነት ከመሠረቱ በኋላ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ እነ ካሚሮንን ፈትተው ለመልቀቅ ወሰኑ። እርሱንም ለማስደሰት ፈትቼልሃለሁ ብለው ከነገሩት በኋላ፡ እስረኞቹን መልክተኛ ልከው አስመጧቸው። በኋላ ግን፡ ሁኔታዎችን እንደገና አመካከነው እንኳን ካሚሮንን ሊለቁ እርሱንም ከነተክታዮቹ አሰሩት።

ያገራችን ጸሐፊ ስለ ራሳም አመጣጥና ስለ መታሰሩ እንደዚህ ሲል አመልክቷል። «..... ሦስቱ ቆራጣ በሚባለው ሠፍረው ሳሉ ወዳጤ ቴዎድሮስ መጡ። ንጉሡም በክብረት (በክብር) ተቀበሏቸው። የንግሥትን ደብዳቤና ያመጡትንም ግምጃ ምን ጣፍሞ መተያያ ሰጡና ንጉሡም ፈታቸው (*) ብርሃን አድርገው ያሜውቷቸው ዝመሩ። ራሳም አሳምረው (ስለ እስረኞቹ መፈታት) ተናገሩ..... ንጉሡም እሺ ያልከኝን አደርጋለሁ፤ ካምሮንም (ካሚሮንን) ፈትቼ እሰጥለሁ ብለው ተናገሩ። አቶ ራሳምም እጅ ነሡ። ከዚህ በኋላ ዐፄ ቴዎድሮስ በታንኳ ሆኑና ራሳምም ከሰዎቻቸው ጋር ሁሉም ከቆራጣ ወደ ዘጌ ባሕር ለባሕር አርገው ዓሣ ወጋሮችም (አጥማጆችም) በመቃጥን ሰው ሰው የሚያህል ዓሣ እያወጡ፡ ወይጦም ጉማሬ እየገደለ እነዚሁ ሁሉ እያመጡ ለእንግሊዞች እየሰጡ..... እንግሊዞቹም ደስ ብሏቸው ነበር። ከጥቂት ቀን በኋላ..... ንጉሡ ራሳምን ከሰፈራቸው አስጠርተው አምጥተው፡ የምሥራች ኩንሱል ኬምሮን ከነሰዎቹ ተፈትቶ ቆራጣ ገባ አልዋቸው። ምስተር ራሳምም የንጉሡን እጅና እግር ሳሙና፡ «እንግዲህ የጃንሆይና የንግሥት ፍቅር

እስከ ልጅ ልጅ ያልፋል» አሉና ፍሥሐ አደረጉ። ጌታ ራሳም በነገታው ወደ ንጉሥ ሔዱና እጅ ነግተው ቆመው..... እስረኞቹ ተዚህ መጥተው ይሰናበቱ ወይስ በዚያ ይሒዱ ብለው ጠየቁ። ንጉሡ «አንድ ጊዜ ላንተ ስል ምሬልሃለሁ፤ በወድያ ይሒዱ እንጂ ተኔ ምን ጉዳይ አላቸው.....» አሉ። ራሳም ወደ እስሮቹ ጃንሆይ ስለ ንግሥታችን ፍቅር ብለው ምረዋችሁ ዋል፤ እኔ ከንጉሥ ተሰናብቼ እስከመጣ ድረስ በደምቢያ መንገድ ተጓዙ ብለው ላኩ..... ሁለት ሦስት ቀን እንደ አደረጉ (እንደ ተጓዙ) ያለ ዋጋ ለምን ሰደድሁዋቸው የሚል ጠጠት በሆዳቸው (በቴዎድሮስ) ገባና የሰይጣን ምክር ሲመክሩ አድረው፡ በማለዳ ራሳምን ጥራ አሉና ራሳም ተጠርተው መጡ። ሊያሰናብቷቸው መስሎዋቸው ደስ እያላቸው ሔደው ተንጉሡ ፊት ቆሙ። ንጉሡም በቁጣ ቃል «ምንው እስሮቹ ከኔ እጅ ሳይነሡ ሰደድሃቸው» አሉዋቸው። አቶ ራሳምም አንተ እንደ ወደድህ ሰደዳቸው እንጂ፡ ከኔ ምን ጉዳይ አላቸው ብለው መንገድ መሪ ሰጥተው አልሰደድዋቸውም እንዳይሉ ፈሩና ሆዳቸው እያወቀ እንዲህ ብለው መለሱ። «ጃንሆይ ኃጢአተኛ ሰው በእግዚአብሔር ፊት መቆም አይገባውም..... ንጉሥን የበደለ ደግሞ፡ እንዲያነው ብዬ ጃንሆይን ስለ በደሉ፡ ከንግሥታችን ከገቡ ወዲያ በፍርድ ቅጣት አይቀርላቸውም..... ብዬ ሰደድሁዋቸው» ብለው ተናገሩ።

ዐፄ ቴዎድሮስም፡ «እኔ የመይሳ ልጅ፡ አንቺ፡ ኮርተሽ ያንቺ ሰዎች ከኔ እጅ እንዳይነሡ ሰደድሁ ታልሽ ንሣ ያዛቸው» አሉና ሦስቱም ተያዙ። ራሳም፡ ፕሪዶ፡ ብላንክ..... የተጓዘውን እስሮች መልሱ አሉና ተመልሰው መቅደላ የነበሩት ሁሉ በሰንሰለት ገብተው በዘበኛ ይጠበቁ ዝመር።» (1)

ዐፄ ቴዎድሮስ፡ የእንግሊዝን መልክተኞች ሁሉ በቅድሚያ በታላቅ ክብር፡ በሰላምና በከፍተኛ መስተንግዶ ሲያንከባክቡ ከቆዩ በኋላ፡ በመጨረሻ በራሳቸውም የሰሜት ለውጥ ወይም በሰው ምክር እየተመሩ ማሰራቸው፡ የዚህም የመለዋወጥ አቅዋማቸው ወደፊት በርሳቸውም፡ በሰዎቻቸውም ላይ አደጋ እንደሚያስከትል አስቀድሞ የተገነዘቡት አይመስልም።

1. Ici mass sur F 103/45
* አጻጻፉ የትግሬ ተወላጅ መሆኑ የሚያስታውቀው ፈታቸውን በማለት ፈንታ 'ን' ን ሳይጨምር 'ፈታቸው' ይላል።

1. ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ፋዚላ ያላተመት ገጽ 32—36

በዚህ በፊት እንዳመለከትነው፡ የቤተ ክህነቱም የቤተ መንግሥቱም መሪዎች የውጭ አገርን ሁኔታ የየመንግሥታቱን ኃይል እንደማያውቁ፡ የእንግሊዝም የዚህን ዘመን የምድር ጦሩን የባሕር ኃይሉን የሀብቱን ብዛት በእስያ፡ በአፍሪካ፡ በአሜሪካ ያለውን የግዛቱን ስፋት በደንብ ያጤኑት አይመስልም ። ላይ ቴዎድሮስና ለመኳንንቶቻቸው ዜጎችን ስናስርና ስናንገላታ ጦር ልኮ ሊያጠቃን ይችላል የሚለው ግልጽ አሳብ የተሰወረ ይመስላል ።

ደግሞ፡ ጠቅላላ ያገሪቱ ሁኔታ በማናቸውም መስክ ሂሳብ ሀገር እንደ መሆኑ መጠን እርሳቸውም፡ መኳንንቶቻቸውም ከኢትዮጵያ መንግሥት የበለጠ ኃይልና ክርስቲያን መንግሥት፡ ከቴዎድሮስ የበለጠ ንጉሠ ነገሥት በሌላው ዓለም አለ ብለው ከልብ አያምኑም ። ተናጋሪ ቢኖርም አይቀበሉም ። ይኸን የኩራት ስሜት በቤተ መንግሥቱም፡ በቤተ ክህነቱም መኖሩን የሚያውቁት፡ የውጭ አገር ሰዎች በአድርባይነትና በሰላም ለመኖር ወይም ላለመጣላት ሲሉ ከኢትዮጵያ የበለጠ አገር አለ ላለማለት ይጠነቀቃሉ ።

ጉልዩልሞ ማሳያ የሚባሉት ከኢጣልያ አገር መጥተው ከራስ ዐሊ ጋር ለመገናኘት መስፍኑ ወደ ሰፈሩበት ወደ ደብረ ወርቅ (ኅጃም) ሔደው ሳሉ፡ ራስ ዐሊ ቀደም አድርገው ገና በል (የሐንስ በል) የሚባለውን የማልታ ተወላጅና የእንግሊዝ ዜጋ የኢትዮጵያን ባህል ዐውቃለሁ የሚለውን እንደ ላኩላቸውና ይኸው በል «..... ከራስ ዐሊ በምትገናኝበት ጊዜ ስለ አውሮፓ መንግሥታት የተጠየቅህ እንደሆነ፡ ከናንተ መንግሥት የበለጠ አለ ብለህ ከመናገር ተጠንቀቅ» ብሎ እንደ ነገራቸው ገልጸውታል ።⁽¹⁾

አንባቢ እንደሚያስታውሰው፡ ራስ ዐሊ ከቴዎድሮስ ተዋግተው የተሸነፉለት ይኸው በል ከፕሎውዴን ጋር በቴዎድሮስ ከተማረኩበት ጊዜ ዝምሮ ዋና ባለሟልና አማካሪ ሆኑ ። ፕሎውዴን ወዳገሩ ሲሔድ ሲል በነጋረድ ከንፋ ከተገደለ ወዲህ

ገና በል ስሙ እንደ ኢትዮጵያ አጠራር የሐንስ ተብሎ የኢትዮጵያ ሴት አግብቶ እንደ ኢትዮጵያዊ መኩንን እየበላ፡ እየጠጣ፡ እየለበሰ፡ በመጨረሻም ከባለሟልነቱ የተነሣ የሊቀ መኳስነት ማዕረግ አግኝቶ እሱም በነጋረድ ከንፋ እስከ ተገደለበት ድረስ ለዐፄ ቴዎድሮስ የትርብ ረዳት ሆኖ የኖረ ነው ።⁽¹⁾ በዚህ ምክንያት እርሱም ቁጡውና የሚወዳቸው ንጉሠ ነገሥት ትር ብሏቸው እንዳያርቁት ወይም እንዳያስሩት የሥልጣኔውንና የዕውቀቱን ወገን ብቻ ገልጦ ይሆናል እንጂ፡ የእንግሊዝ የጦር ኃይል ከርስዎ ይበልጣል ብሏቸው አያውቅም ብሎ ለማመን ይቻላል ።

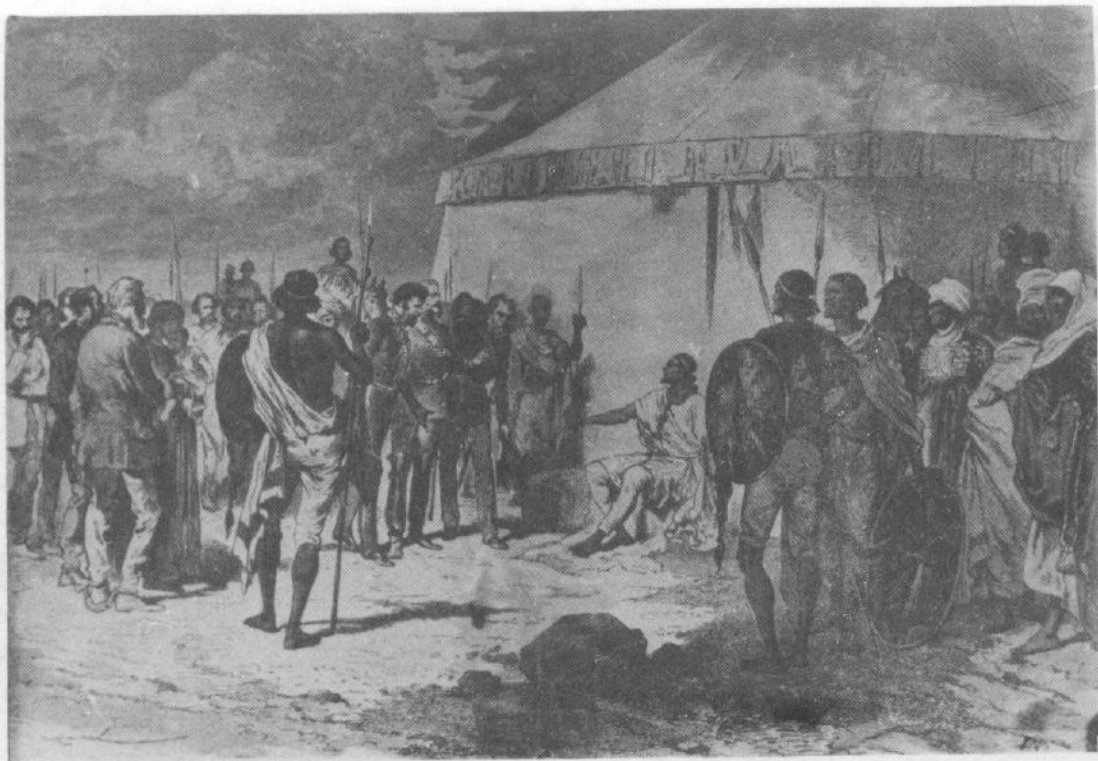
የውጭ አገር ትምህርት በተባራሪ የቀሰሙ አንዳንድ ያገር ተወላጆች እንደ ሳሙኤል ጊዮርጊስ፡ እንደ ወልቃይቱ ብሩ፡ እንደ ማህደረ ቃል ያሉ ቢኖሩም ያገራቸውን መሪዎች ስሜት ስለሚያውቁ፡ «እንግሊዝ ኃይል መንግሥት ነው ፤ ዜጎችን ሲያስሩበት ጦር ልኮ ያጠቃዎታል» ብለው ሐቁን ተናግረው ለመምከር አይደፍሩም ። በዚህም ጊዜ፡ በተለይ ሽፍታም በበረከተበት፡ እርሳቸውም ቅጣት ባበዙበት ሰዓት የሚፈራቸው እንጂ፡ የሚወዳቸውና እውነቱን ነግረዋቸው የሆነ ይሁን የሚል አፍቃሪ ወዳጅ ያላቸው አይመስልም ። ሁኔታው አሳዛኝ ነው ።

1 I miei trentacinque anni.....Vol. I - Chap. XIV p. 106.

1 A Narrative of Captivity in Abyssinia H. Blanc Chap. II pp. 24-28

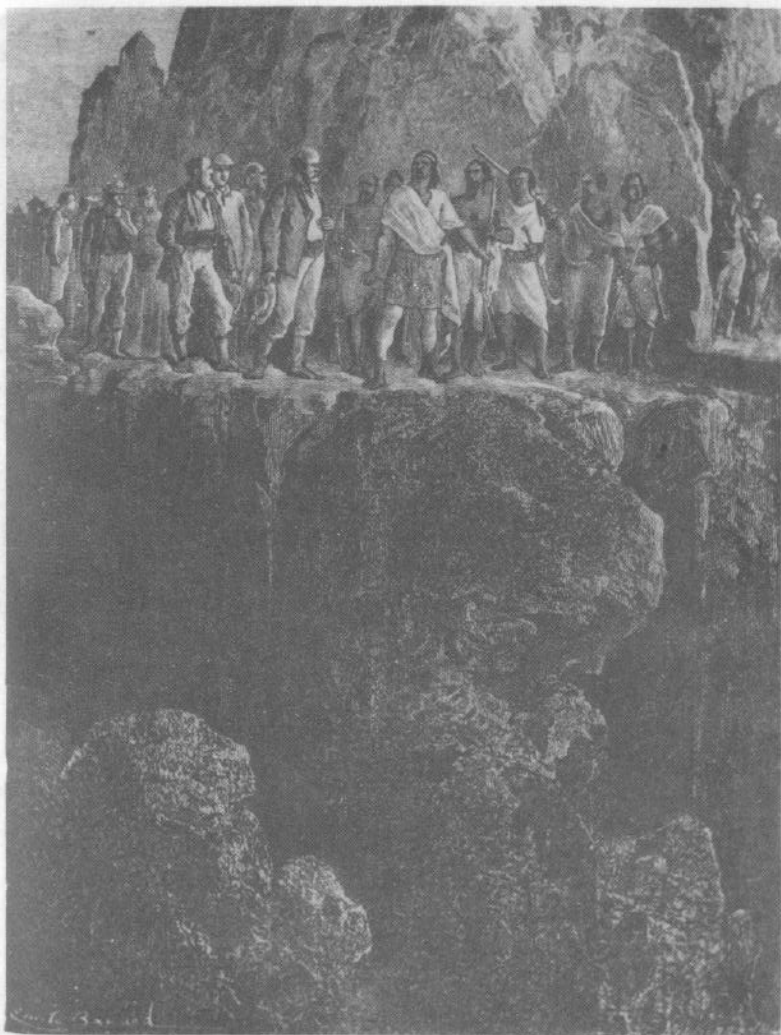
የመቅደላው እስር ቤት
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

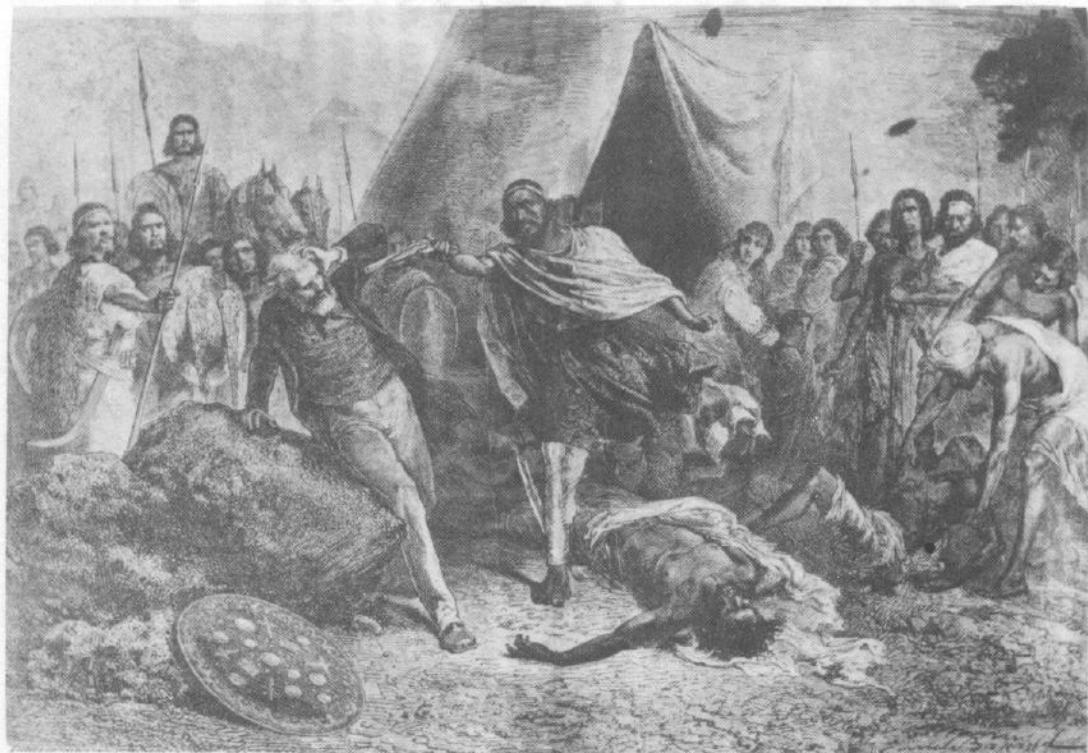
ወደ ቴዎድሮስ ሆርመን ራሳምን ሲቀበሉ
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

ሚስተር ሆርመን ራባም ከኮሎኔል ሚርዊዘር ጋር
(ከለቲር ዱ ሞንድ መጽሐፍ)

ዐፄ ቴዎድሮስ ከውጭ አገር ሰዎች ጋር በመቅደላ አፋፍ
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

02 ԵՐԵՐԻ ՈՒՆԵ ՈՒՇԵՆ ՎԵ ՊԵՐ Ն.ՍՈՒ
 (ԻՆՏԵ Զ ՊՆԵ ՍԵՏԻՆ)

የማርቲን ፍላድ ወደ ሱንዶን መላክ፣ ስለ እስረኞቹ ጉዳይ በእንግሊዝ ባለሥልጣናት መካከል የተደረገው ውይይትና የመጨረሻው ወታደራዊ ውሳኔ።

ራሳም፣ ከኔ ቴዎድሮስ ጋር በስምምነት በነበረበት ሰዓት ብዙ ጊዜ ይነጋገሩበት፣ ይወያዩበት የነበረው መሠረታዊ ጉዳይ በንጉሠ ነገሥቱ በኩል አሠልጣኝ የእጅ ብልሃተኛ፣ የጦር መሣሪያ ራሱ ሠሪና አስተማሪ ከእንግሊዝ መንግሥት የማግኘቱ ሲሆን፣ በራሳም በኩል ያለው የእንግሊዝን ቆንስል ዜጎች አስፈትቶ ወዳገሩ የመመለስ ሐሳብ ስለ ነበረ፣ ይኸም ወደ ፍጻሜ ቀርቦ ለመሔድ መንገድ ከዠመሩ ወዲህ በምን እኳኋን ነገሩ ደፍርሶ ሌሎችን ሊያስፈታ የሚጣው ራሳም በመጨረሻው ራሱ ታሳሪ መሆኑን ባለፈው ተመልክተናል።

ቀደም ሲል እንዳመለከትነው፣ ከመታሰሩ በፊት ግን ንጉሡ አሠልጣኝ የመፈለጋቸውን ጉዳይ አጥብቀው ስለ ያዙት፣ በንጉሠ ነገሥቱና በራሳም ስምምነት የዚህን ጉዳይ ወደ ሱንዶን ሔደው ወደ ፍጻሜ እንዲያደርሱ ምስተር ማርቲን ፍላድ የሚባሉ የጀርመን ተወላጅ ተመድበው ነበር። ፍላድ ወደ እንግሊዝ አገር ሲሔዱ፣ ከንጉሠ ነገሥቱ የተሰጣቸው የማስተዋወቂያ ደብዳቤ እንደዚህ የሚል ነበር «... አቶ ፍላፕን በአይሮፓ ልኬ ሰድጀዋለሁ። ብልህ ሠራተኛ ፈልጌአለሁ። ከኔ የሚመጣን ሠራተኛ ሁሉ በደስታ እቀበለዋለሁ፤ ቢኖርም ደስ አሰኝቼ አኖረዋለሁ። ብልሃቱንም አስተምሮ ወደ አገሬ እመለሳለሁ ቢል ደመወዙን ሰጥቼ ደስ አሰኝቼ፣ ሽኝቼ እሰደዋለሁ። በእግዚአብሔር ኃይል የእግዚአብሔር እምነት ይሁንብኝ» (1)

ደብዳቤውን የጻፉት እነ ራሳም በሰፈሩበት አካባቢ በዘጌ ሳሉ የጻፉበት ዓመተ ምሕረት እንደ ኢትዮጵያ አቆጣጠር በ1858

1 Fo, 95/725, Fol. 226

ዓ. ም. በሚያዝያ 10 ቀን መሆኑ በግልጽ ተመልክቷል ። ይኸውም እንደ አው. አቆ. ሚያዝያ 17 ቀን 1866 ዓ.ም. መሆኑ ነው ። ምስተር ፍላጅ ወደ ሎንዶን ለመሔድ ሲነሡ ፣ ከንጉሠ ነገሥቱ ይኸን ማሰረጃ ሲይዙ በበኩሉ ምስተር ራሳም በሚያዝያ 18 ቀን 1866 ዓ. ም. የተጻፈ ለእንግሊዝ የወጭ ጉዳይ ሚኒስትር ለኤርል ክላሬንደን ነገሩን ዘርዘሮ 2 ወይም 3 መምህራን ሙሉ መሣሪያቸውን ይዘው ለሕዝባቸው የመድፍንና የጠበንጃን አሠራር ፣ የብረት ማቅለጥን ሥራ የሚያስተምሩ እንዲላኩላቸው የጋለ ምኞታቸው መሆኑን ፣ የእንግሊዝ መንግሥት ይኸን ጥያቄያቸውን ቢፈጽምላቸው ንጉሡ ባለውለታ መሆናቸውን የሚገልጽ ደብዳቤ ጨምሮ ሰጥቶ ነበር ።⁽¹⁾

የጀርመኑ ተወላጅ ምስተር ፍላጅ ፣ ከባለቤታቸው ከፍላጅ ፖሊን ጋር ዐፄ ቴዎድሮስ በነገሡበት ዓመት መጥተው ፣ በጉንደርና በደብረ ታቦር በወንጌላዊነት የተቀመጡ ፣ አማርኛ የሚጽፉም የሚናገሩም ናቸው ። ስለዚህ የንጉሠ ነገሥቱን መልእክት ከራሳም ደብዳቤ ጋር ይዘው በዚህ ዓመት ወደ ሎንዶን ደርሰው ፣ በቀነ ቀጠሮ ከእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶርያ ዘንድ በቀረቡበትም ፣ ከወጭ ጉዳይ ባለሥልጣኖችም በተገናኙበት ቀን የተላኩበትን ጉዳይ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ በቃል ንግግርም ፣ በጽሑፍም በማቅረብ በጣም ተጣጥረዋል ። ዐፄ ቴዎድሮስም ፈረንጆቹን (ከመታሰራቸው በፊት) በመልካም መያዛቸውን ለእንግሊዝ ባለሥልጣኖች ለመስተንግዶም ፣ ለማናቸውም እስከ 30,000 የማሬያ ቴሬዛ ብር ማውጣታቸውን ከማስገንዘብ ጋር የእንግሊዝ መንግሥት በአጋማሽ ወጭውን ልኮ የተጠየቁትን ባለሙያዎች ለዐፄ ቴዎድሮስ እንዲልክ ከማሳሰብ አላረፉም ።⁽²⁾

የእንግሊዝ መንግሥት በአስተዳደር የደረጃ ፣ ጉዳዩ ሁሉ እንደ ኢትዮጵያ ባንድ የንጉሥ ፈቃድ ተፈጻሚነት ሳይሆን በደረጃና በሥልጣን የተከፋፈለ እንደ መሆኑ መጠን መዋቅሩ ብዙ ነው ። የኢትዮጵያን ጉዳይ በከፍተኛ ደረጃ የሚመለከተው የወጭ ጉዳይ ቢሮ ነው ። ከዚያ በታች ደግሞ ፣ በምቤይ የሚገኘው (የሕንድ ቢሮ) ሲሆን በርሱ ሥር ሆኖ በቀጥታ የኢትዮጵያን

ጉዳይ የያዘው የኤደኑ ወኪል ነው ። በአሁኑ ጊዜ የኤደኑን መሥሪያ ቤት የእንግሊዝ ወኪል ሆኖ የሚመራው ኮሎኔል ሚረጂዘር ዊሊያም የሚባለው የጦር መኩንን ነው ። አሁን በእስር ላይ የሚገኘው ራሳም የርሱ ምክትል እንደ ነበር ከዚህ በፊት አስታውሰናል ።

በዚህ ምክንያት ፣ የኢትዮጵያ ጉዳይ ይኸውም ማለት ያፂቴዎድሮስ ጥያቄ በፍላጅ ጉትገትነት እነዚህ እላይ የተጠቀሱት የመሥሪያ ቤት ባለሥልጣኖች ፣ በነገሩ እየተጻፉ ሲወያዩበት የአገሩ ጸጥታና የንጉሠ ነገሥቱ አያያዝ ስለማያስተማምን ፣ መንግሥት ሳያዝና ኃላፊነቱን ሳይወስድ ፈቃዳቸው የሆነ ሰዎች በራሳቸው ፈቃድና ኃላፊነት ሔደው ለ3 ዓመታት ቢያስተምሩ አንከለክልም ፣ እንዲያውም እንደግፋለን ሲባባሉ በመካከሉ በፊት እንደ ቁም እስር የነበሩት እነራሳም እንደ ታሰሩ ወደ መቅደላ መላካቸው ሲሰማ ፣ ጉዳዩ እንደገና ደፍሮ በእንግሊዝ አገር መገረምን አመጣ ።

ባለሥልጣኖቹ ሁሉ ፣ የቆንሲሉ አንሶ አሁን ደግሞ የንግሥቲቱን መልእክት ይዞ የሔደው የሆርሙዝ ራሳም መታሰር የእንግሊዝ መንግሥት በታላቅ የውርደት ጥፊ እንደ ተመታቆጠሩት ። በተለይ ማዳም ፍላጅ ፖሊን ስለነራሳም መታሰር ብቻ ሳይሆን ፣ ከራሳም እስራት አከታትሎ የምስተር ፍላጅ ጓደኞች በነበሩት በነሐረ ስቴርን ፣ በምስተር ሮዚንታልና በባለቤቱ ላይ የደረሰውን እስራትና መጉላላት አስፋፍታ በዝርዝር ለባለቤቷ ለምስተር ፍላጅ በመጻፏ ከባለሥልጣኖቹ በቀር ሁኔታው ራሳቸውን ምስተር ፍላጅን አስገርሞ ፣ የፊተኛውን አባባላቸውን አስተባብሎ በባለሥልጣኖቹም ዘንድ የሚያሳፍራቸው ሆኖ ተቆጠረ ።

ሐንሪ ስቴርን ቀደም ብሎ ከዚህ በፊት እንደ ጠቀስነው ፣ Wandering among the Falasha in Abyssinia «ጉዞ በሐበሻ ፈላሾች መካከል» በሚል አርእስት በጻፉት መጽሐፍ ውስጥ «የቴዎድሮስ እናት ኮሶ ሻጭ ናቸው ፣ እሳቸውም የደሃ ኮሶ ሻጭ ልጅ እንጂ ከነገሥታት አይወለዱም» የሚለውን ቃል አግብተው ስለ ነበረ ፣ ይኸው ቃል በነባርዴል ተርጓሚነት ከንጉሠ ነገሥቱ ገሮ ደርሶ አቂመው ኖሮ ስቴርን ከፈታቸው

1 The Emperor Theodore and the Question of Foreign Artisans in Ethiopia R. Pankhurest pp. 220 - 223
2 IDEM

በቀረበበት ጊዜ የደረሰበትን፣ በኋለኛው ስለ እስረኞቹ ራሳቸው በጸፉት መጽሐፍ ላይ ከዘረዘሩት ውስጥ እንደዚህ የሚል ይገኝበታል።

«ወደ ንጉሠ ነገሥቱ እንደ ሔድሁ 'ምን ትፈልጋለህ የሚል ጥያቄ ቢያቀርቡልኝ፣ 'በትሕትና ግርማዊነትምን እጅ ለመንግሥት ነው አልሁ' 'ወዴት ትሔዳለህ?' ቢሉኝ 'ወደ ምጥዋ' 'ለምን ወደ ኢትዮጵያ መጣህ?' ቢሉኝ፣ 'የወንጌልን ቃል ለመዝራት' አልሁ። 'መድፍ መሥራት ታውቃለህ?' የሚል ጥያቄ አቅርበውልኝ 'አላውቅም' ብል 'ውሸትህ ነው' ብለው ከዚያ ከኔ ጋር የነበረውን ንጉሡ (ንጉሤ) የሚባለውን የዐድዋ ተወላጅ የካሜሮን አሸከር የነበረውንና ሌላውን ጓደኛውን፣ 'የዚህ የነጭ አሸከሮች ናችሁ' ብለው ሲያስደበድቡ፣ ነገሩ ገርሞኝ እጄን አፈ ላይ ባደርግ እንዳዋረድሁዋቸው በመቁጠር ሽጉጣቸውን መዘው ሊያዳፍኑብኝ ሲሉ፣ ምን ኃይል እንዳቆማቸው ሳላውቅ መተኮሳቸውን ትተው አስደብድበው አስሩኝ»⁽¹⁾ ሲል አስፋፍቶ ጽፎታል። እንደዚሁም የስቴርን ጓደኛ ሮዜንታል ለወንድሙ በጻፈው ደብዳቤ ላይ፡ «እበሾች በራሳቸው ንጉሥ ከሚተዳደሩ በግብጽ መንግሥት ሥር ቢተዳደሩ ይሻላል» ብሎ መጽፉ ስለ ተሰማ፣ ከስቴርን ጋር የመታሰርና የመጥላት ዕድል ገጥሞታል።⁽²⁾ እንዲያውም በችሎት አደባባይ ላይ ቀርበው የሞት ፍርድ ከተፈረደባቸው በኋላ፣ በኔ አማላጅነት የሞቱ ፍርድ ወደ እስራት ተለወጠላቸው ሲል ወልዳሚያር ያረጋግጣል።⁽³⁾

ካሜሮን እንደ ታሰረ፣ ራሳም መጥቶ ከመታሰሩ በፊት ባለው ጊዜ ውስጥ፣ በበኩላቸው ዐፄ ቴዎድሮስ ካሜሮንና ስቴርን የበደሉዋቸውን ለራሳም በደብዳቤ በገለጹለት ላይ፣ «እቡን ሰላማ ኮከብ የሚባል ፈላሻ፣ ቆንስል ብላችሁ የላካችሁት ኬምሮን ከገዛ ከተማዬ . . . በፍቅር አስቀምጫቸው ሳለሁ ሰደቡኝ . . . የእንግሊዝን ንግሥት ፍቅር ስፈልግ ቡላዲንና ዮሐንስ የሚባሉ የእንግሊዝ ሰዎች ካገራ በደበደቡ . . . የነዚያን (የነርሱን) ደም ብመልስ . . . ነፍሰ ገዳይ ብለው ሰደቡኝ» የሚል ቃል ይገኝበታል።

1 _____ as if checked in his fell design by an invisible power.
2 The Captive Missionary pp. 52-53 - The Survival of Ethiopian Independence - S. Rubenson pp. 232 - 233
3 Ten Years with King Theodore in Abyssinia Chap. VII. pp. 85-86.

በ1858 ዓ. ም. በጥር 22 ቀን ለንግሥት ሺክቶርያ በጸፉት ደብዳቤም ላይ እነ ካሜሮን፣ እነ ስቴርን ከእቡን ሰላማ ጋር በመተባበር የበደሉዋቸውን ሲጠቅሱ፣ «እኔያ (እነዚያ ካሜሮንና ስቴርን) ጳጳስ ነኝ ብሎ ከመጣ ግብጽ ጋር ሆነው ያደረጉኝን እግዚአብሔርን ከሚፈራ ሰው ጠይቀው ያግኙት» በማለት ጳጳሱን እቡን ሰላማንም ከነዚህ ጋር አድመውበኛል በማለት አቲመው ባቸዋል።⁽¹⁾

ዐፄ ቴዎድሮስ፣ ከእቡን ሰላማ ጋር 'ኮከብ የሚባል ፈላሻ' ያሉት ሬቪራንድ ስቴርንን ነው። 'ሬቪራንድ'ን እቡን ሲሉ የስቴርን ትርጓሜው ኮከብ መሆኑን ስለሰሙ ይመስላል። ፈላሻ ያሉት ስቴርን ፈላሾች በእሉበት ክፍል እየተዘዋወረ ስለ ፈላሾችም መጽሐፍ ስለጻፈ፣ ምንም ክርስቲያን የፕሮቴስታንት ቄስ ቢሆን፣ ዘሩ ይሁዲ (ፈላሻ) ነው ብለው ነግረዋቸው ይሆናል።

የሆነ ሆኖ፣ ግርቲን ፍላድና ስቴርን በጀርመንነትና በእንግሊዝነት ቢለያዩ የሃይማኖትና የሥራ ጓደኛ ስለሆኑ፣ የስቴርንና የሮዜንታል ታስረው ወደ መቅደላ መላካቸውን ፍላጅ ሲሰሙ ቅሬታና ሐዘን እንደሚሰማቸው የታወቀ ነው። ተልእኳቸውንም ከእንግዲህ ወዲያ ወደ ፍጻሜ ለማድረስ እምብዛም ሳይጥሩ አሳባቸው እስረኞቹን በማስፈታቱ ዘዴ ከእንግሊዝ ባለሥልጣናች ጋር በመወያየት ላይ ዐረፈ።

ነገር ግን፣ የታሰሩት የእንግሊዝ መንግሥት ሁለት የታወቁት መልክተኞችና ሌሎች ዜጎች ቁጥራቸው ስለ በረከተ፣ የእንግሊዝ ባለሥልጣናች ምንም በነገሩ ቢናደዱበት የእስረኞችን ሕይወት በተቻለ መጠን ለማዳን ብቻ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሮቹ እነ ስታንሊይ፣ እነ ሩሴል ከኢደኑ ወኪላቸው ከኮሎኔል ሚረዊዘርና ከራሳቸው ከምስተር ፍላጅ ጋር እየተመካከሩ ያፄ ቴዎድሮስን የመምህራን ጥያቄ በዝግጅ እምቢ ለማለት ቢቸገሩ በትም፣ እነዚያ ሳይፈቱ አዳዲስ ዜጎች መላኩንም አልወደዱትም።

በዚህ ምክንያት፣ ከባለሥልጣናቹ ሁልጊዜ የሚወረወረው ቃል፣ «ንጉሡ ያለ ፈቃዳቸው እስረው ያስቀመጧቸውን ይልቀቁና የጠየቁትን እንፈጽማለን» የሚል ሲሆን፣ ንጉሡ ደግሞ

1 Fol/26, Fol. 210. - 101) Missaeur, F. 103, Fol. 31

በእነዚህ የእስረኞች መያዣነት አሠልጣኝ ማግኘቱን ተግምን ውበታል ። በዚህ ውዝግብ ከቆዩ በኋላ በመጨረሻ በታልቦት መሪነት ስድስት የሚሆኑ የእንግሊዝ ተወላጆች ተመርጠው ወደ ምጥዋ እንዲላኩና ዐፄ ቴዎድሮስ እስረኞቹን በሙሉ ምጥዋ ድረስ ሲልኩና የነዚህ በነጻ መለቀቅ ሲረጋገጥና ጊዜው አመች ሲሆን እንደ ሁኔታው ታይቶ እንዲላኩ ፣ ለሕይወታቸው አሥጊ መሆኑን ሲረዳው ከመላክ እንዲቆም የወጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሉርድ ስታንሌይ በኖቬምበር ወር 1866 ዓ. ም. ለዚሁ ለኤደት ወኪል ለኮሎኔል ሚርዊዘር ሰፋ ያለ ሐተታ ጨምሮ ጻፈለት ።

ስለዚህ ፣ በታልቦት የሚመሩት ስድስቱ መምህራን ምጥዋ ሲደርሱ ፣ ምስተር ፍላድም አብረው መጥተው ከምጥዋ የእንግሊዝ መንግሥት እስከዚህ ጊዜ ድረስ መምህራኑን ያልላከበት ምክንያት ፣ እርሳቸው እስረኞቹን ባለመልቀቃቸው መሆኑን ገልጠው አሁንም መምህራኑ ከእንግሊዝ አገር መጥተው በምጥዋ ወደብ ስለሚገኙ ፣ እስረኞቹ ምጥዋ ሲገቡ አሠልጣኞቹ ወደ ጉንደር እንደሚላኩ ቢጽፋላቸው ንጉሡ ከራሳቸው ይሁን ወይም ከሌላ ምክር በመስማት ፣ እስረኞቹን ካገኘ የእንግሊዝ መንግሥት አሠልጣኞቹን በፍጹም ለመላክ አይችልም በሚሉ እምነት እስረኞቹን ከመላክ ዘግየት አድርገው ሰፋ ያለ ደብዳቤ በታኅሣሥ 28 ቀን 1858 ዓ. ም. በእስራት ላስቀመጡት ለራሳም እንደዚህ ሲሉ ጻፉለት ።

«... አሁን ሁለተኛ አቶ ፍላፕ (ፍላድ) ላከብኝ... የውነት የናንትና የኔ ዝምድና መገኘቱ ምልክት እኒህ የመጡ ሠራተኞች ብልሆችም በመተማ ካቶ ፍላፕ ጋር እንዲመጡ አድርገህ ላክልኝ ። ከዚያ ወዲያ ጠላቴን ጠላት ፣ ወዳጄን ወዳጅ ካደረጋችሁልኝ በኋላ ፣ የናንተን ዝምድና የጠላሁ እንደሆነ በእግዚአብሔር አግኝኝ (እግዚአብሔር ይፍረድብኝ) ... ሰሎሞን (የእሥራኤል ንጉሥ) በፍቅር ከዚራም (የሲባናስ ንጉሥ) ጫማ

እንደ ወደቀ ⁽¹⁾ እኔም ከንግሥት ፣ ከመኳንንቶችም ፣ ከወዳጆችም ሁሉ ጫማ ወድቄአለሁ ። የጥበብ ብልሃት እንዲላካኝ በመሳ ግ እንዲመጡልኝ አድርገህ ላክ ። ይህ ከሆነ በኋላ ደስ አስኝቼ እስካችኋለሁ... በወርታ ታኅሣሥ በ28 ቀን ቅዳሜ ተጣፈ ። ⁽²⁾ (1858 ዓ. ም.)

በዚህ ጊዜ ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ጉዳያቸው እንዲቃና የታሰረበትን የራሳምን ሰንሰለቱን አሰልቀው በቸገረው ሁሉ እየረዱ ለማስደሰት ሞክረዋል ። በፍላድ እጅ የመጣለት ገንዘብ ስለ ጠፋ ፣ ከራሳቸው 2,000 ብር ፣ በግና ሠንጋ ጭምር በመዳረግ እንዳስደሰቱት የጻፉለት ሠነድ ያስረዳል ። ⁽³⁾

በዚህ ዐይነት ፣ በዐፄ ቴዎድሮስ በኩል ያለው አሳብ ግልጽ ነው ። በአባባላቸው ራሳቸውን ዝቅ ቢያደርጉም ፣ በመሠረቱ የእንግሊዝንና የቱርክን ስምምነት ባሁኑ ሰዓት በትክክል ስለተገነዘቡት ፣ በነዚህ እስረኞች መያዣነት የእንግሊዝን መንግሥት ከቱርክ ለመለየትና የርሳቸው ወዳጅ ለማድረግ በመፈለግ ፣ አሠልጣኞቹ በእጃቸው ከመግባታቸው በፊት እስረኞቹን ላለመልቀቅ መወሰናቸውን ያስረዳል ።

ራሳም ይኸ ደብዳቤ ቢደርሰውም ፣ ከዚህ በፊት እነ ካሜሮንንም እስራኤልሁ ብለው በመጨረሻ እርሱንም መልሰው እንዳሰሩ ስለሚያውቀው ፣ እንደ አውኦቆ ጥር 10 ቀን 1867 ለሉርድ ስታንሌይ በጻፈው ጽሑፍ ላይ ፣ «አሠልጣኝም ገጸ በረከትም ለንጉሡ መላክ ይቻላል ። ነገር ግን ፣ እኛን ከአበሻ አገር በነጻ ለማውጣት ምን ዋስትና አለ ?» የሚል አወላዋይ ቃል ስለጻፈ ፣ ቆንሲሉ ካሜሮንም ፣ «ከዚህ ሰውዬ (ቴዎድሮስ) ጋር ከጦርነት በቀር የሚገላግልን ነገር የለም» የሚል ቃል በሰውር ስለ አስተላለፈ ፣ ስታንሌይና ሚረዊዘር በአሳቡ ሲወያዩበት ቆይተው በሰላም እስረኞቹን የማስፈታቱ ጉዳይ ተስፋ ስለ አስቆረጠ ፣ በመጨረሻው የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ይኸው ስታንሌይ እንደ

1 መጽሐፈ ነገሥት ቀዳማዊ ምዕራፍ 6—7 ቁ. 13—51
2 28a fol M. ss. iur F/103 Fol. 22 - The Emperor Theodors and the question of Art. R. Pankhurest pp. 229 - 232.
3 101(Mss iur Flo) Fol. 106.

አውሮፓ አቆ. በመስከረም 9 ቀን 1867 ዓ. ም. ለዐፄ ቴዎድሮስ በላከው ደብዳቤ ላይ፣ የእንግሊዝ መንግሥት እስረኞቹን በኃይል ለማስፈታት የጦር ሠራዊት ለመላክ የተገደደበትን ምክንያት ጨምሮ ከጻፈላቸው በኋላ፣ በሁለቱም ወገን የጦር ዝግጅቱ ይፋ ፋም ዝመር ።

ከዚህ ቀደም እንዳልነው፣ አንባቢም በግልጽ እንደሚረዳው፣ በዚህ በእስረኞችና በአሠልጣኞች ጉዳይ ባዩ ቴዎድሮስና በእንግሊዝ መካከል ያለው ልዩነት በጣም የተራራቀ ነው ። ያን ጊዜም በኢትዮጵያና በአንዳንድ አገር እንደሚደረገው በመያዣ ብዙ ጉዳይ ይፈጸማል ። ቴዎድሮስ የደጃች ውቤን ሀብት በ1847 ዓ. ም. ከልጃቸው ከንንጉል የተረከቡት አባቱን አስረው እፊት አስቀድመው በማሳየትና፣ «ላባትህ ሕይወት ትራራ እንደሆነ ሀብቱን አስረክብ» ብለው በማስፈራራት መሆኑን ባለፈው አንብበናል ።

ስለዚህ፣ አሁንም ለአማካሪዎቻቸው ለነራስ እንግዳም፣ ለራሳቸውም የታያቸው የእንግሊዝ መንግሥት ዜጎቹን ሳስር በት በግዱ ለዚጎቹ ሕይወት ሲል የጠየቅሁትን ይፈጽማል ። ይኸውም ማለት ቱርክን ትቶ ከኔ ይወዳጃል ። አሠልጣኞቹንም ይልካል ። ያለዚያ ዜጎቹን እጅ ካደረገ በኋላ አላውቅህም ቢለኝ ባዶ እጄን እቀራለሁ የሚል ነው ።

በአንጻሩ የእንግሊዝ መንግሥት አቅዋምም፣ ሰዎቻችን ታስረው በማስፈራሪያ የምንጠየቀውን ማድረግ የታላቂቱ ብሪታንያ ክብር ይነካል የሚል ሆነ ። እስረኞቹ ከቅፈቱ በኋላ አሠልጣኞቹ ይላካሉ የተባለው ምጥዋ የገቡትም በዘዴ አግባብቶ የእስረኞቹን ሕይወት አድኖ ለማስለቀቂያ የተደረገ መላ ነው እንጂ፣ ቢለቀቁም ኖሮ ስድስቱን አሠልጣኞች ለመላክ እንዳልነበረ በውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ በሎርድ ስታንለይና በኮሎኔል ሜርዊዘር መካከል የተደረገው የአሳብ ልውውጥ ያስረዳል ።

ስለዚህ፣ የእንግሊዝ መንግሥት እንደ አው ቀኑ ከ1855 ዓ. ም. ዝምሮ እስከ1859 ዓ. ም. ድረስ አራት ዓመታት እስረኞቹን ለማስፈታት ከደከመ በኋላ፣ በመጨረሻ የጦር እርምጃ ለመውሰድ ተወስኖ ገፍኔራል ናፒዬር ጦር ይዞ ወደ ኢትዮጵያ እንዲዘምት ተደረገ ።

ለበረኞች
(ከዐሥረኛው ርዕሰ ኢንጂነሪንግ ቤት)

በመቅደሳ የውጭ አገር ሰዎች ከነቤተሰባቸው
(ከዐሥረኛው ሮያል ኢንጂነሪንግ ብሪጌድ)

ምዕራፍ ሠላሳ አንድ

የጄኔራል ናፒዩር ጦር አዝማችነትና
የእንግሊዝ ጦር ሰናፊ መድረስ

ወደ ኢትዮጵያ ለሚዘምተው ጦር የእንግሊዝ መንግሥት በዋና አዝማችነት ጄኔራል ሮቤርት ኮርኔሊዎስ ናፒዩርን ሾመ ። ናፒዩር የተወለደው፡ በ1810 ዓ. ም. በሴይሎን ሆኖ የወጣትነት ጊዜውን ያሳለፈው በሕንድ አገር ነው ። በሲቪል ኢንጂነዩር መያ፡ በቤንጋል ኢንጂነሪንግ ት/ቤት በ1826 ዓ. ም. ተመርቋል። አንድ ጊዜም ሕንዶች በሸፈቱበት ጊዜ በውጊያ ብቻ ሳይሆን በዝግጅት ዘዴውና በትዕግሥቱ በአለቆቹ ዘንድ ምስጋናን ስለ አተረፈ፡ ወደ ቻይና ለዘመተው ጦር በእንግሊዝ ጦር አዝማችነትም ተሾሟል ። በ1865 ዓ. ም. የሌተና ጄኔራልነት ማዕርግ አግኝቷል ። አሁንም ይኸው መያውና ችሎታው ለከፍተኛ ተግባር አሳጭቶት፡ ለዚህ ሩቅና ችግር ለሞላበት ዘመቻ በአዝማችነት ተላከ ።⁽¹⁾

ባለፈው ምዕራፍ እንደ ተመለከተው፡ ምንም እንኳን የጦር እርምጃ ለመውሰድ መንግሥቱ ቢወስንም ያገሩ ርቀት በሚያስከትለው ከፍተኛ የገንዘብ ወጭና የጉልበት ድካም በመሰቀቅ፡ ጦርነቱን ለማስቀረትና እስረኞቹን በሰላም ለማስፈታት በእንግሊዞች በኩል የሚደረገው ጥረት በጦር ዝግጅቱ መካከልም እንደ ቀጠለ ነበር ።

ማርቲን ፍላድም፡ ጥቂት ቀን ምጥዋ እንደቆዩ ቀጥለው ወደ ደብረ ታቦር መጥተው ከንጉሠ ነገሥቱ በመገናኘት፡ ማናቸውንም ከእንግሊዞች በኩል የተፈለገውን ለማስረዳት እንደዚህ ብለዋቸዋል ። « . . . እስረኞቹን የለቀቁ እንደሆነ ንግሥቱ ከርስዎ ጋር ሐቀኛ የቃል ኪዳን ጓደኝነት ያደርጋሉ ። እስረኞቹን ከተረከቡ በኋላ፡ ለርስዎም የጠየቁትን መሣሪያ ለመስጠት ከሎኔል ሚረዊዘር ከእንግሊዝ አገር መጥቶ ምጥዋ ላይ

1 The Blue Nile - Alan Moorhead pp. 225-243.

ይጠባበቃል ። ይኸንን እምቢ ያሉ እንደሆነ ግን የእንግሊዝ መንግሥት ይወጋዎታል ። የፈረንሳይም መንግሥት ያግዘዋል ። እናንተም ስትዋጉ የሚደሰቱት ግብጾች ስለሆኑ ፤ እነሱም ሦስተኛ ሆነው ይወጉዎታል» እያሉ በግል ቢመክሯቸው የቴዎድሮስ መልስ ፡ «በኔ በኩል ወዳጅነት አሳይቻለሁ ። እምቢ ካሉና ጦርነቱን ከፈለጉ ይምጡ . . . » የሚል ነው ።

እንደዚሁም ፡ ከእንግሊዞች ባለሥልጣኖች በቀር የእስክንድርያ ፓትርያርክ ፡ የግብጹ መሪ ከዴቭ ኢስማኤል ሳይቀር ስለነዚህ ስለ እስረኞች ማስፈታትና ስለ ሰላም ሰፋ ሰፋ ያለ ደብዳቤ ጽፈው ነበር ። ከነርሱም ጋር ጦሩን ለማዝመት የተሾመው ገፍኔ ራል ናፒዮር በበኩሉ «እስረኞችን ቢፈቱዋቸው መልካም ነበር ። ያለዚያ ግን ፡ ይኸው የንግሥቲቱን ጦር ይገፍ መምጣቱ ነው» የሚል የማስፈራሪያ ቃል ጽፎ በቅድሚያ ለማስጠንቀቅ ዋክሮ ነበር ። ነገር ግን ፡ መልክተኞቹ ለቴዎድሮስ ከማሳየታቸው በፊት የራሳም እስረኝነት ላላ እያለ የቁም እስር ዐይነት ነበርና ለራሳም የስታንሊይንና የናፒዮርን ደብዳቤዎች ቢያሳዩት ፡ «ይኸንን ማ ያዩ እንደሆነ ይፈጁናል» ብሎ ቀዳዶ ጣለው ። ከነዚህም ጋር መቅደላ የታሰሩት ሰዎች እናቶች ፡ ሚስቶችና እጎቶች ምጥዋ በሚገኘው የርሳቸው ወዳጅ ነኝ በሚለው በቴዎድሮስ ቤክ አማካይነት የልመና ደብዳቤ የጻፉትም ዋጋ አላገኘም ። (1)

የእንግሊዝ መንግሥት በመላላክ ፡ የሰላሙን መንገድ በሚፈልግበት በዚያው ጊዜ የጦር ድርጅቱን እያከናወነ ነው ። በጦር ኃይል ለማስፈታት መንግሥቱ የወሰነው እንደ ኤ.አ. በ1867 ዓ. ም. በነሐሴ ወር ላይ ነበር ። የጦሩ ጠቅላይ አዛዥ ሆኖ እንዲመራ ሌተና ገፍኔራል ሰር ሮበርት ናፒዮር የተሾመው በዚሁ ዓመት በመስከረም ላይ ነው ። ጉዞው ከመጀመሩ በፊት ዐፄ ቴዎድሮስ ጉንደርን ትተው ለከተማነት የመረጡት ደብረ ታቦርን ሲሆን ፡ ለመከላከያ ያዘጋጁት የመቅደላን ተራራ ነው ። ለዚሁም ጦርነት በጋፋት ፈረንጆችን በግድ እያስገደዱ መድፍ አሠርተው ወደ መቅደላ ላይ አውጥተዋል የሚለውን ወሬ እንግሊዞች በትክክል ስለ ተገነዘቡት ፡ ጉዞው በመርከብ ከቦምቤይ

1 Record of the Expedition - J. Holland and Hozier pp. 15-40 A Narrative.....Chap XII pp. 205-225 - British Captives in Abyssinia Charles T. Beke - pp. 390 - 395

እስከ ምጥዋ ቀና ቢሆንም ፡ ከዚያ በኋላ መሬት ለመሬት ተነሥቶ የኤርትራን ፡ የአጋሚንና የእንደርታን ፡ የእንጣሎን ፡ የአሸንጊንና የዋድላ ደላንታን ተራራማና ሸለቆማ ሥፍራ በዝሆን በግመልና በበቅሎ ፡ በፈረስና በአህያ ተጉዞ መቅደላ የመድረሱ ነገር ውጣ ውረዱ ፡ የስንቁና የውግው ነገር ፡ የጤና አጠባበቁ ጉዳይ ከባድ ቢሆንም ለየጉዳዩ ኃላፊ የሚሆን ሹምና ጭፍራ ደልድለው በደንብ ተዘጋጁ ። ያገሩን አቀማመጥ ፡ የወንዛ ወንዙን ፡ የተራራውንና የሸለቆውን ወጣ ገባ የጉዞ መሥመር ከዚህ በፊት የኢትዮጵያን ማዕከላዊና ሰሜናዊ ያገር አቀማመጥ የሠሩትን የነሐንሪ ሳልትን ፡ የነለቤብርን የጽሑፍና የጂዎግራፊ ጥናት እየመረመሩ ራሳቸው በጉደለ እያሟሉ ማናቸውም ዝግጅት በኤደንና ይልቁንም በቦምቤ (ሕንድ) ወደብ ላይ ተጠናቀቀ ። (1)

ያፄ ቴዎድሮስ አነሣሥ ፡ ግብጾችንና ቱርኮችን ከኢትዮጵያ ጠረፍ ለማባረር መሆኑን ከእንግሊዞች በኩል በጽሑፍም ፡ በቃልም ከሚነገራቸው በቀር ራሳቸው ግብጾችና ቱርኮች ባገር ተወላጅ በቀይ ባሕር ዳር ከሚቀመጠው ከቦጉሱ ፡ ከደንከሉ ከማናቸውም የእስላም ሃይማኖት ካለው ተወላጅ በኩል ደህና አድርገው ስለ ተረዱት ፡ በዚህ የእንግሊዝ ጦር ቴዎድሮስን ለመውጋት በሚያደርገው ዘመቻ በቱርክ ሠልጣን ትእዛዝ በማናቸውም ረገድ አባሪ ተባባሪ ነበሩ ። መንገድ የሚመራም ፡ ወሬ የሚያቀብልም ዐረብኛ ፡ ትግርኛ ፡ አማርኛ ፡ እንግሊዝኛ ዐዋቂው ሁሉ አልጠፋም ። (2) በነዚህም ውስጥ አበሾች ባሻፈለቀ የሚሉት ፡ ካፒቲን ስፒዲ (*) ባፄ ቴዎድሮስ ዘመን የነበረ አማርኛ ዐዋቂ ሆኖ ለዘማቹ ጦር ዋና አስተርጓሚ ሆኖ አብሮ ይገኛል ።

ከፍብለን በተመለከትነው ዐይነት ፡ ቦምቤ ላይ የተዘጋጀው ጦር ወደ ኢትዮጵያ ጠረፍ ከመድረሱና ወደ መቅደላ ጉዞውን ከመጀመሩ በፊት ፡ እንግሊዞች በኢትዮጵያ ላሉት ለዋና ዋና መሳፍንት ለዋግሹም ጉበዜ (ላስታ) ፡ ለንጉሥ ምኒልክ (ሸዋ) ፡ ለደጃች ካሣ ምርጫ (ትግራይ) « . . . እኛ ወደ ኢትዮጵያ የዘመትነው ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ ዜጎቻችንን ያላግባብ አስረው

1 Idem Chap. VI pp. 151 - 207 - The Abyssinian Expedition, Roger Acton. Chap. IV VIII.
2 Idem Chap. II pp. 20-47
* ሙሉ ስም Speedy, Charles Sawyer Tristram

አልለቅም ብለው ስለ አስቸገሩን ለማስፈታት ብቻ ነው። እስረኞቻችንን አስፈትተን በሰላም ወደ አገራችን ከመመለስ በቀር አገራችሁን ለመግዛት ምንም ዐይነት ዓላማ የለንም። ቴዎድሮስን ለመውጋት የበቃም ኃይል ስለአለን እንድትረዱን አንመኝም። እናንተም ከቴዎድሮስ ተደርባችሁ እንዳትወጉን . . .) የሚል መልእክት ላኩ። (1)

የጦር ሠራዊቱ ቁጥር በድምሩ ከ12,000 ይበልጣል። ከዚህ 4,000 ግድም እንግሊዞች፣ የቀሩት 8,000 የሚሆኑት ሕንዶች ሲሆኑ፣ በተረፈ ለየክፍሉ ጉዳይ ለጭነት የተመደቡት 26,000 ይሆናሉ። ወታደሮቹ የዘመኑን የስናድር ጠበንጃና ጥይት የታጠቁ በያይነቱ ለተራራም፣ ለሚዳም ጦርነት የሚያገለግል ልዩ ልዩ መድፍ የያዙ ናቸው። የጦር መሣሪያው ከመርከብ ወርዶ ለመጓጓዣ የሚሆኑ 44 ዝሆኖች፣ 2,538 ፈረሶች፣ 17,673 በቅሎዎች፣ 5,735 ግመሎች፣ 1,759 አህዮች እንደዚሁም ለእርድ የሚሆኑ የቀንድ ከብቶች 7,071 ተይዘው ነበር። (2) ለዚህ ጦርነት ዝግጅት የእንግሊዝ መንግሥት ያደረገው ወጭ 10 ሚሊዮን ፓውንድ ስተርሊን መሆኑን ወልዳማዬር ያረጋግጣል። (3)

በዚህ አኳኋን ማናቸውም ዝግጅት ከተጠናቀቀ በኋላ ሠራዊቱ ከነሹማምንቱ፣ እንስሳው፣ የጦር መሣሪያው፣ ስንቁ፣ መድኃኒቱ ተሣፍሮ ካለቀ በኋላ እንደ አውአቆ፣ በመስከረም 15 ቀን 1867 ዓ. ም. ጦሩንና ዝግጅቱን የሚያጉዘው መርከብ ከፍምቤይ ተነቃንቆ በመስከረም 26 ኤደን ደረሰ። በዚያም ዕረፍት ካደረገ በኋላ፣ በጥቅምት ወር መጀመሪያ ላይ ምጥዋ ወደብ፣ በተለይ እኔስሌይ ከሚባለው ሥፍራ ላይ ተራግፎ ካረፈ በኋላ ወደዙላ ተዛውሮ ሁሉም ከዚያ ላይ ተዘጋጀ።

እንግሊዞቹ በጥላን እንዳሰቡት፣ የጉዞው መሥመር ዙላ—ሰናፌ—እንግሎ—አሸንጌ—መረዋ—መቅደላ ነው። ራሳቸው በጥናት እንዳገኙት፣ ከዙላ እስከ መቅደላ የመንገዱ ርዝመት

1 Idem Chap. XII pp. 435-436 - 1 Miei Trentacinze Anni-G. Massey pp.Vol. 5, Vol.9.
2 Record of the Expedition to Abyssinia T.J. Holland and Hozier Chapl. V-VII.
3 Ten Years with King Theodore - Theop. Waldmeir p. 88

በድምሩ 379 ማይልስ (500 ኪሎ ሜትር) ይሆናል። በዚህ ምክንያት ዙላ ሠራዊቱ፣ ከነመሣሪያውና ከነጓዝ ጉዝጓዙ ተራግፎ ዕቃቸውንና መሣሪያቸውን በጋሪም፣ በከብትም እያንጓዙ በታላላቅ ወር ላይ ሰናፌ ገቡ።

በዚህ ጊዜ፣ ደጃች ካሳ የሹም ተምቤን ምርጫ ልጅ ከዋግሹም ጉብዜ ጋር በመስማማት ባፄ ቴዎድሮስ ላይ አምጠው በትግራይም የግዛት ባላንጣዎቻቸውን አሸንፈው ለእህታቸው ባል ለዋግሹም ጉብዜ በፊት ሲገብሩ ከቆዩ በኋላ፣ በመጨረሻም አሻፈረኝ ብለው ለብቻቸው በትግራይ ላይ ባለሥልጣን ሆነው ተቀምጠው ነበር። ስለዚህ የእንግሊዝን ጦር ሰናፌ መግባት እንደሰሙ፣ ዘመዳቸውን ሊቀመኳስ ይልማ ደስታንና እንግሊዝኛ የሚያውቁትን ልጅ ምርጫ ወርቁን (1) ልከው ሲነጋገሩ ደብዳቤም ሲለዋወጡ በሰነበቱበት ጊዜ፣ ከገፎራል ናፒዬርም በኩል የቀይ ባሕርን ሁኔታ ደህና አድርጎ የሚያውቀው ከደጃች ካሳ ጋርም ገና አስቀድሞ የተዋወቀው የፈረንሣይ ቆንሲል የነበረው ሙን ሲንጀርና ሚጀር ግራንት ወደ ዐድዋ ሔደው በጥር ወር 1868 ከደጃች ካሳ ተገናኙ። በነርሱም አማካይነት ደጃች ካሳ ወደ ገፎራል ናፒዬር በየካቲት ወር በጸፉት ደብዳቤ ላይ፣ «ተገናኝተን ቃል ለቃል እንነጋገር» የሚል ጥያቄ ስለ ነበረበት፣ ለዚሁ መልስ ገፎራሉም በበኩሉ ከርሳቸው ጋር መገናኘቱ የሚያስደስተው መሆኑን ገልጦ የሚጠብቃቸውም በሐራማት መሆኑን ጸፈላቸው። ከዐድዋ በዚሁ በየካቲት ወር ተነሥተው ወደ ሐውዜን፣ በተለይ ዴኦብ ወደ ተባለው ቀበሌ ሲደርሱ ገፎራል ናፒዬር የማዕረግ ልብሱን እንደ ለበሰ፣ ያማረ ዕቃ በተጫነ ዝሆን ላይ ተቀምጦ በመኳንንቱ ታጅቦ እርሳቸውን ለመቀበል ከሰፈሩ ከሐራማት ጉዞ ዝመረ።

ጸሐፊው ሚጀር ሆላንድ፣ ገፎራሉ በዝሆን የተቀመጠበትን ምክንያት ሲጽፍ ዝሆን በኢትዮጵያውያን ዘንድ የሚያስፈራ የዱር ዐውሬ ስለሆነ፣ ካሳንና መኳንንቶቻቸውን ለማስገረም ሆነ ተብሎ የተደረገ ነው ሲል ገልጿል። ደጃች ካሳም በበኩላቸው በመኳንንቶቻቸው ታጅቦው ሲመጡ በነጭ በቅሎ

1 ምርጫ ወርቁ የመሸሻ ብሩ የብሩ ገብሩ ወንድም በቦምቤ እንግሊዝኛ የተማረ ባሁኑ ጊዜ ለደጃች ካሳ ሆኖ በጽሑፍም በቃልም ዋና አስተርጓሚ ነው። Record of the Exp. Holland - p. 372 The አለቃ ወልደማርያም ገጽ 44 — 46

ተቀምጠው፡ ቀላ ያለ ቀለም ያለው ጃንጥላ ይዘው እንደ ነበረና በተገናኙ ጊዜ ስለ ደስታ በጠበንጃ እርምታ እንደ ተቀበሏቸው፡ ከገፍፎራሉ ጋር የሰላምታ ልውውጥ ካደረጉ በኋላ ወደ ሰፈር ሲደርሱም የክብር ዘብ ሰላምታ እንደ ቀረበላቸው ይገልጻል ። ከዚያም ወደ ድንኳን ሁለቱ አለቆች ገብተው ጉን ለጉን እንደ ተቀመጡ፡ በዚህም ጊዜ ካሳ የ35 ዓመት ወጣት እንደ ነበሩና መልካቸው ጠይምና የብልህ ገጽታ እንደ ነበረው፤ በድንኳኑም ውስጥ ጠበንጃና አንድ ጥሩ የዐረብ ፈረስና ፕሮር ለካሳ እንደ ሸለማቸው፡ ለኢትዮጵያውያን መኳንንትም የወይን ጠጅ በታደለ ጊዜ እንደ ኢትዮጵያውያን ልማድ አንዱ እንግሊዛዊ መኰንን መርዝ የሌለበት መሆኑን ለማረጋገጥ ቀምሶ እንዳሳየ፤ በጭውውት ላይ ካሳ፡ «ከዋግሹም ጉበዜ በምዋጋበት ጊዜ እርዱኝ» ቢሉ፡ «ባይሆን እንመክራለን፤ እናስታርቃለን እንጂ በዚህ ጉዳይ አንገባም» የሚል መልስ ከፕሮር እንደ ተሰጠና በማናቸውም ረገድ የእንግሊዝ ጦር አዲግራትና እንግሎ በሚሰፍርበት ጊዜ እህል ውሃ ቢቀርብላቸው፡ የእንግሊዝ ንግሥት የምትደሰት መሆኑን ገልጠው ሁለቱ ወገኖች ደጋግመው በመገናኘት በማናቸውም ከተስማሙ በኋላ ደጃች ካሳ ወደ ዐድዋ ተመለሱ ።

ገፍፎራል ናፕሮርና ጦሩም ጉዟቸውን ከሐውዜን ወደ እንግሎ አደረጉ ። እንግሎ ደርሰው በሠፈሩ ጊዜ እላይ ስሙን የጠቀሰው፡ ከኢትዮጵያ መሳፍንት የተላመደውና የታወቀው፡ ሙንዚንገር የሚባለው የስዊስ ተወላጅ በየካቲት ወር ከዋናው አዛዥ ከገፍፎራል ናፕሮር ለዋግሹም ጉበዜ የሚደርስ መልእክት ይዞ ዋድላ ሲደርስ፡ ከዋድላው አገረገዥ ከዋግሹም ጉበዜ አጎት ከደጃች መሸሻ ጋር ተከዜ ወንዝ ዳር እንደ አው.አቆ. መጋቢት 11 ቀን ተገናኘ ። በዚህም አካባቢ በሰነበተበት ጊዜ ዋግሹም ጉበዜ ወደ ቤገምድር ጥርሶ ጉበዜን ለመውጋት ሔደው ስለ አልተገናኙ፡ ሙንዚንገር ከኝሁ ከደጃች መሸሻና ከሌሎቹም ከዋድላ ደላንታ፡ ከወፍላ፡ ከአላጌና ከአሸንጌ ሹማምንት፡ ከራያና ከአዘቦ የኦሮሞ ባላባቶች ጋር እንግሊዞቹ የዘመቱበትን ሰበብ በመግለጥ የእንግሊዝ መንግሥት ባገር ውስጥ ጉዳይ እንደማይገባ፡ ስለዚህም መተላለፊያው እንዲደለደል፡ ጫካው እንዲመነጠር፡ በገበያ ሰው ሁሉ መገበያየቱን እንዳያቆም ለዋናው ጦር

እንደ አሳሽ ወይም እንደ መንገድ ጠራጊ ሆኖ እየሰበከና የርሱኑ እግር እየተከተለ፡ ዋናው ጦርም ከእንግሎ ተነሥቶ በያለበት እየሰፈረ ተጉዞ በአምባ አላጌና በአሸንጌ፡ በሙጃና በመረዋ በኩል ዐልፎ እንደ አው.አቆ. ሚያዝያ 9 ቀን 1868 ዓ. ም. መቅደላ ጥግ ደረሰ ። (1)

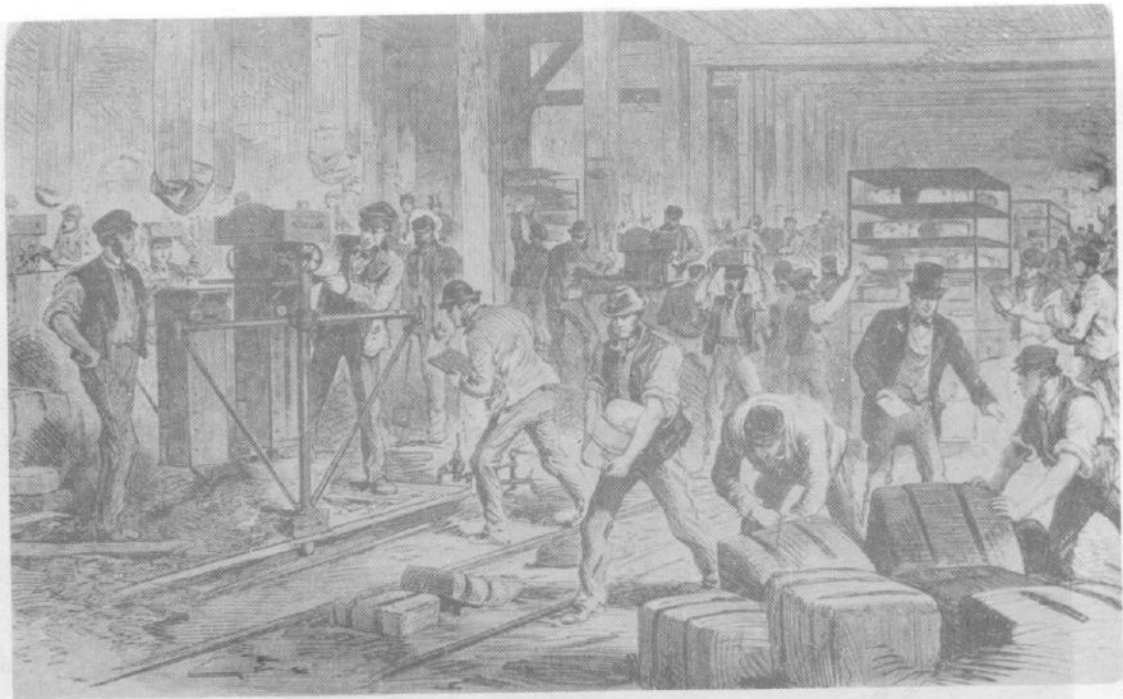
1 Record of the Expedition of Abyssinia - JMaj. T.J. Holland & Hozier Chap. XII pp. 408-418
Idem Chap. XII 408-440 - The Abyssinian Expedition, Roger Acton Chap. IX.

ሲቀመኳስ ይልግና የእንግሊዝ ሹማዎች
(ከሆላንድ መጽሐፍ)

የኢጣሊያ ሥር ጠቅላይ አዛዥ ገርራል ሮበርት ፍፒዬር
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

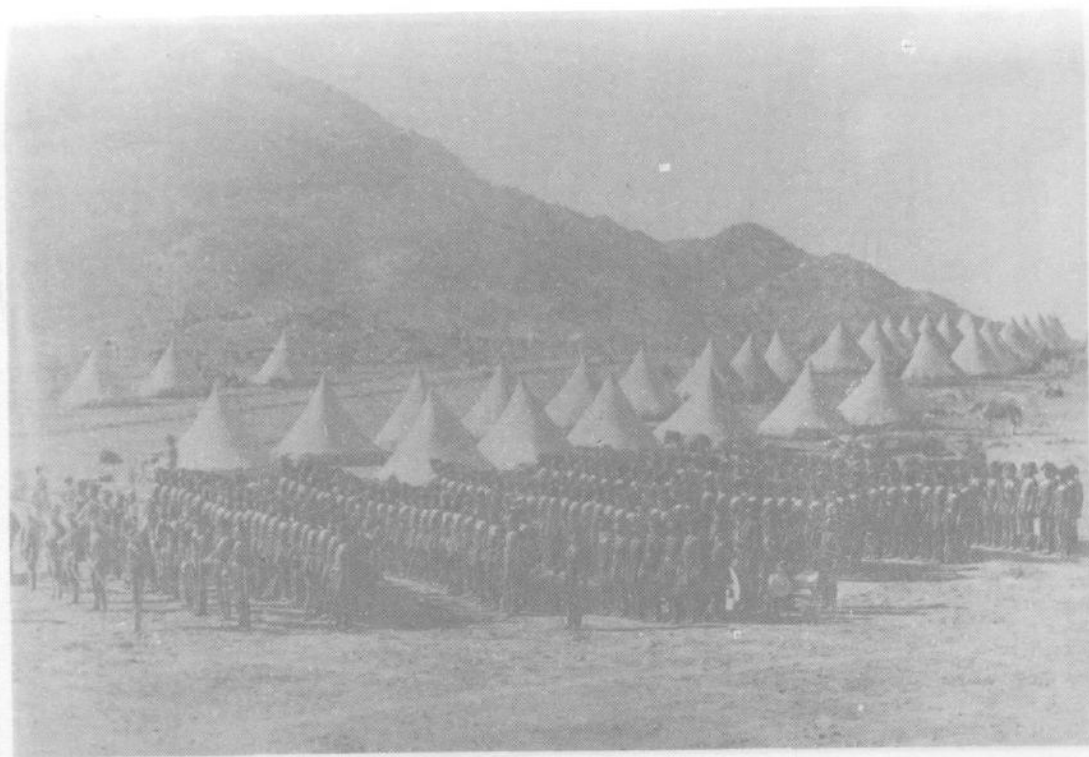
በዎሪድ የእንግሊዞች ዝግጅት
(ከሮገሮ እኩቱን መጽሐፍ)

ግሪግ ግሪግ ከዋሪ ግሪግ ግሪግ ግሪግ ግሪግ
(ከሮገሮ እኩቱን መጽሐፍ)

ԴԵՆՃԱ ԳԵՐԸ ԻՐԱՆԻ ՍՈՒՆԳԻ ԶԸ ԲԻՐ ԿԱՆ ԱՋԱՆԻ
 (ԻՐԱՆԻ ԱՐԽԻՎԻ ՍՈՒՆԳԻ)

በጸዳ ጸዳ ጸዳ ጸዳ ጸዳ
(በጸዳ ጸዳ ጸዳ)

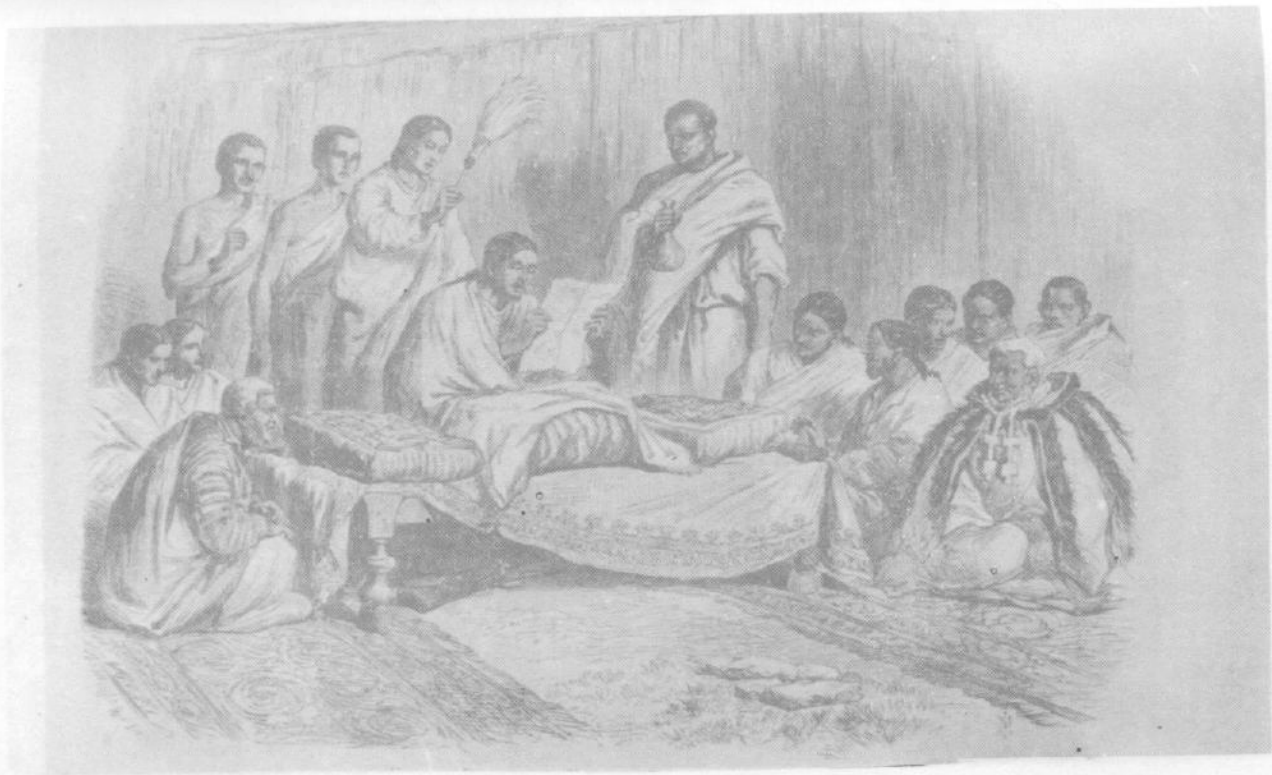

በእንግሊዝ ጦር ውስጥ የተሰለፈው የሕንድ ጦር
(ከሆላንድ መጽሐፍ)

ԱՊՐԷՆ ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿԱՆ ԲԱՆԿԱՆ ԲԱՆԿԱՆ
(ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿԱՆ)

ՈՒՆԵՆ ԲԱՆԿԱՆ ԺԱՆԱ ԲԱՆԿԱ ՄԱՐԿԵԶ
(ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ԲԱՆԿԱՆ)

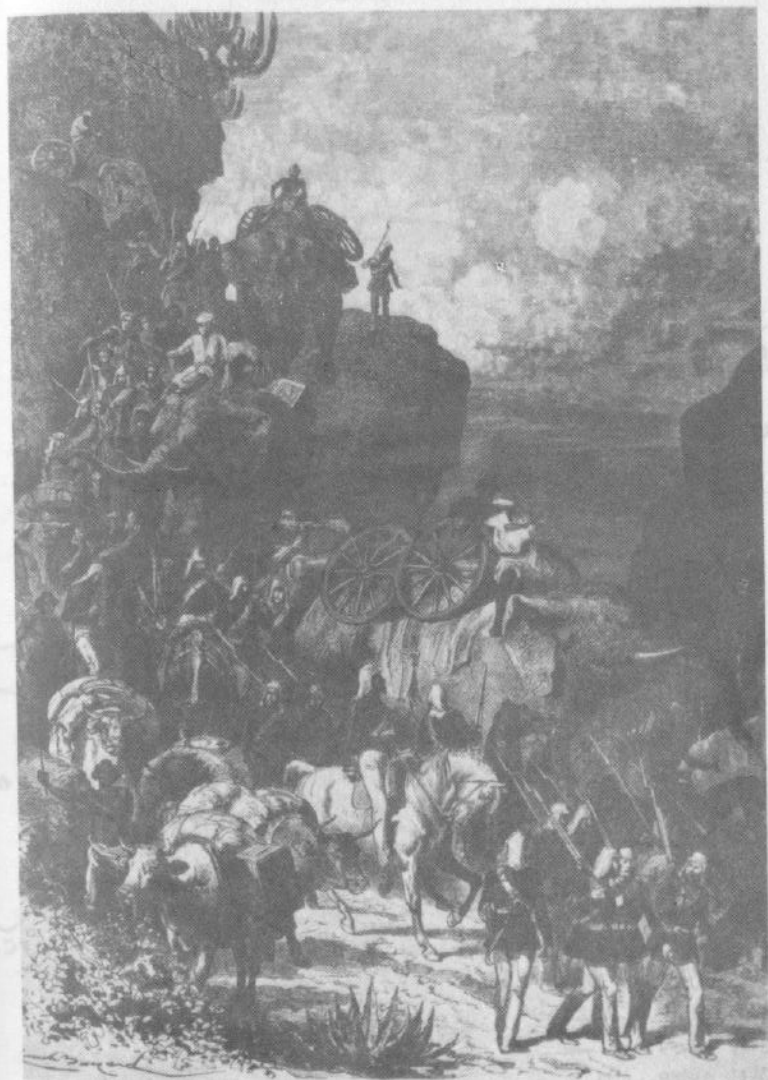

ደጃዝማች ካሳ ምርጫ ከገዢራል ናፒዮር የተላከውን መልዕክት ሲያነቡ
(ከሆላንድና ሆዚዬ መጽሐፍ)

ገጽ ፩ ላይ የፍርድ ቤት ሰርዳናት ከሰርዳናት ጋር ሲጋበዝ
(ከሆላንድና ሆዚዬ መጽሐፍ)

የአንግሊካ ጦር ከፍተኛ ተግባር መቅደስ የሚሰጥ
የሚታይ ዘርፍ ፡

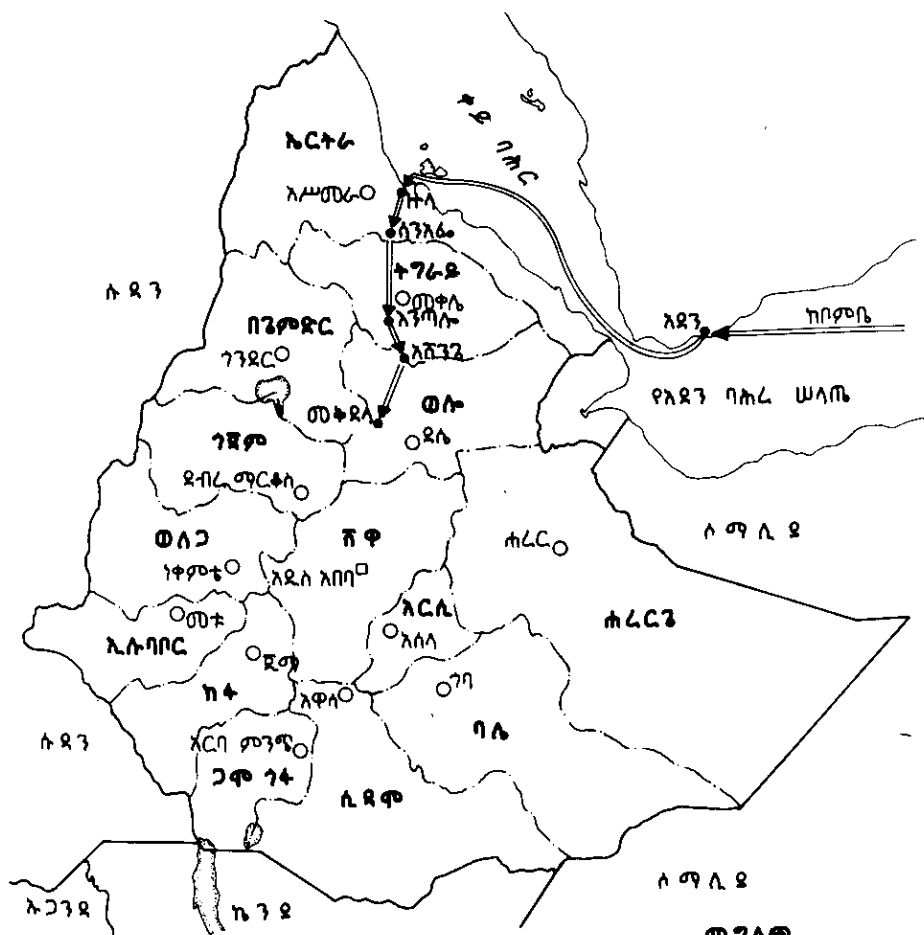

የአንግሊካ ጦር መቅደስ ሲከብ
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

የአንግሊካ ጦር የተገነባ
ወደ ሀገሪቱ የተ
ሰጠ

ጽሑፍ ፡ 1:2000000

የኢንግሊዝ ጦር ከቦምቤይ ተነስቶ መቅደላ የገባበትን የሚያሳይ ካርታ ።

መግለጫ

- የኢንተርናሽናል ወሰን
- የክፍለ ሀገር ወሰን
- የክፍለ ሀገር ርዕሰ ከተማ
- ← የኢንግሊዝ ጦር የተጓዘበት
- ጦሩ ያረፈበት ቦታ
- ሐይቅ

መስፈርት 1:8,000,000

ምዕራፍ ሠላሳ ሁለት

ባዪ ቲዎድሮስ በኩል ያለው ዝግጅትና ተልቁ መድፍ ፡ የደጃዝማች
ውቤና የደጃዝማች ተድላ ጓሉ ሞት

በሥልጣኔ ወደፊት የቀደመና ከሥልጣኔ ወደኋላ የቀረ
መንግሥት ፡ ዝግጅቱ ተመሳሳይ ሊሆን አይችልም ። ስለዚህ
እንግሊዝ በበኩሉ ተዋጊውን የሚቀልብበትን ስንቁን ፡ የሚ
ታከምበትን መድኃኒቱን ፡ የሚዋጋበትን የጦርነት መሣሪያ
ውን ከራሱ አፍርቶ ወይም ገዝቶ ፡ ከሩቅ አገር አዘጋጅቶ ሲመጣ
የኛዎቹ እዚሁ አገር ላይ ሆነው ተዋጊው ስንቁን ከመንግሥት
ከሚያገኘው ዐልፎ ብዙውን ጊዜ መብሉንም ፡ ልብሱንም
ከሸፈተውም ካልሸፈተውም ሕዝብ ላይ በዘረፋ በሚያገኘው
ይጠቀማል ። ባዪ ቲዎድሮስ ዘመነ መንግሥትና ቀደም ባሉት
ጊዜያት ኢትዮጵያን በሚያስተዳድሩ ነገሥታት ዘመነ መን
ግሥትም ወታደሩ ከከተማ ርቆ በየአውራጃው ከመንግሥት
ጠላት በተዋጋ ቁጥር ሕይወቱን የሚያቆየው በዘረፋ ነው ።
ወታደሩም ፡ ጀሌውም ለውጊያው ምክንያት ሆኖ የሚገፋፋው
ከሹመቱና ከሽልማቱ ከዝናው ዐልፎ በጦርነት ላይ በሚካሄድ
ዘረፋ ለመክበር ይሞክራል ።

ከ1555 እስከ 1589 ዓ. ም. ድረስ 34 ዓመታት ኢትዮጵያን
በንጉሥነት ያስተዳደሩት ስመ ጥሩው ዐፄ ሠርፀ ድንግል በ15
73—74 ዓ. ም. ቱርኮች ከምጥዋ ወደብ ተነሥተው ፡ ደጋውን
ሐማሴንና ሠራዩን በወረሩና ለዚሁ ግዛት ባሕር ነጋሽ ብለው
የሾሙት ይስሐቅ ከንጉሡ ሸፍቶ ከቱርኮች በተደባለቀ ጊዜ ፡
ንጉሡ እነርሱን ለመውጋት ከቤጌምድር ወደ ደባርዋ በዘመቱ
በት ወቅት ከሸዋ ፡ ከቤጌምድር ፡ ከዳምት የተከተላቸው ሠራ
ዊት በረኃብ መቸገሩን ሲያዩ ባላገሩን ዝረፉና ብሉ ብለው
ማዘዛቸው ይነገራል ።

የተዘረፈው ባላገር ተሰብስቦ አቤቱታ ቢያቀርብላቸው ፡
«እስቲ እናንተው ፍረዱ ? እነዚህን ወታደሮች ያመጣናቸው

እናንተን በቱርኮች እጅ ከመዘረፍና ተማርካችሁ ከመሔድ ለማዳን አይደለምን? እናንተን ለማዳንስ ሕይወታችውን ለመሠዋት ከሩቅ የመጡት በረኃብ ይሙቱን?» ባሉ ጊዜ ባላገር አቤቱታውን አቆመ።⁽¹⁾ ስለዚህ ወታደር ወደጦር ግንባር ሲሔድ ለመኳንንት ጠጁ በቀንድ በኩዳ፣ ጭኮው ባገልግል፣ ቋንጣው በስልቻ ተዘጋጅቶ ከቤት ሲያዝላቸው ተራ ወታደር ከቤቱ እንደ ዐቅሙ በሰውን፣ የበሰለም ያልበሰለም ጥራጥሬውን ይዞ ይዘምታል። የጦርነቱ ጊዜ በተራዘመ መጠን ከቤት የያዘው ስንቅ ሲያልቅበት፣ ሆዱን ሊሞላ የሚችለው ከባላገር በተዘረፈ እህል ውሃ ነው። ነገሥታት ብዙ ጊዜ ይኸን ዘረፋ ማስቀረት የማይቻል መሆኑንና አስፈላጊ እንደሆነም በመገንዘብ «እህል ዘርፈህ ብላ። ዕቃና ከብት የነካህ ትቀጣለህ» እያሉ በማወጅ ዘረፋን ሕጋዊ እንደሚያደርጉት በየታሪኩ ይነበባል።

የእንግሊዝ ጦር ከሕንድ አገር ወደ ዙላ፣ ከዙላ ወደ መቅደላ በሚጓዝበት ጊዜ ባፄ ቴዎድሮስ ትእዛዝ የሚደረገው ዘረፋ ከዚህ ይለያል። ከእህልና ከከብት ዘረፋ ዐልፎ የቤት ዕቃ ጌጣ ጌጥ፣ የቤተ መንግሥትና የቤተ ክህነት ንብረት ሁሉ ሳይለይ የሕዝብም ግዳይ (ግድያ) የተጨመረበት መሆኑን በዘመኑ ያይን ምስክር የሆኑት ምሁራን የተዉት ማስታወሻ በዝርዝር ያመለክታል።

ከነዚህ መካከል የዋድላው ተወላጅ ደብተራ አሠጋኸኝ የተዉት ማስታወሻ ይገኛል። እርሳቸውም በኢትዮጵያ በተለይ በጉንደር ከተማ በታሪክ ጥናት መጻሕፍት በመሰብሰብ ብዙ ዘመን ካሳለፈው ከአንቷን ዳባዲ ጋር የወዳጅነት ግንኙነት አድርገው ወደ ምጥዋም ከተመለሰና ወዳገሩም ከገባ በኋላ በኢትዮጵያ የተደረገውን ሁሉ እያከታተሉ ለዳባዲ ይጽፉ ለትነበር። ሲጽፉለትም ራሱ እንደሚረዳው ቀኑንና ዓመቱ ምሕረቱን በአውሮፓ አቆጣጠር እያደረጉ ነው። እርሳቸውም ያን ጊዜ እንደደብዳቤ እያደረጉ የጽፉለትን የዛሬ ታሪክ መርማሪዎች የታሪክ መሠረት አድርገው አብዛኛውን ወደየቋንቋቸው ተርጉመውታል።

ዐፄ ቴዎድሮስ ቀድሞውኑ ካላቸው ቁጡነት የተነሣ በኃይል ስለ ተጠቀመ፣ በየአውራጃው ያሉ መሳፍንት፣ ከመሳፍንቱም በቀር የራሳቸው ዘመዶችና ያጉታቸው ልጅ ጋረድ ከንፋሳቸው ሳይቀር እየሸፈቱባቸው የረጋ መንፈስ አሳጥተዋቸዋል። በተለይም በትግሬ ደጃች ካሣ፣ በላስታ ዋግሹም ጉበዜ፣ በሸዋ ምኒልክ፣ በጉጃም ደጃች ተድላ፣ በወገራና በሰሜን ጥርሶ ጉበዜ፣ በወሎ እነ ወይዘሮ መስተዋትና እነ ወይዘሮ ወርቂት ሸፍተው ከንጉሠ ነገሥቱ የሥልጣን ቁጥጥር ውጭ ሆነዋል። ንጉሡ ራሳቸው ያሉበት የቤጌምድርም ሕዝብ በዚህ በማያቋርጥ የጦርነት፣ የግድያና የዘረፋ ዘመን ስለ ታወከ የሚያጉረመርመው፣ የእንግሊዝንም ጦር መምጣት የሰማውና ስለዚህም የሸፈተው ወይም ለመሸፈት ያቆበቆበው ብዙ ስለሆነ፣ ይኸ ሁሉ ምክንያት ንጉሡን ዕረፍት ስለነሣቸው፣ የመቅደላው ጦርነት ከመደረጉ ከሚያዝያ ወር በፊት በ1859—60 ዓ. ም. በዋዜማው በኃይል የመጠቀም ሁኔታ ያስከተለውን አለመረጋጋት እላይ ስማቸው የተጠቀሰው አሠጋኸኝ ለዳባዲ በጻፉት ላይ እንዲህ ሲሉ ያቀርቡታል።

«ኃበ አቶ እንጦንዮስ ዘአባዲየ (አንቷን ዳባዲ) ምሁረ ልሳናት (ቋንቋ ዐዋቂ) ወከሣቲ ጥበብ ለሊቃውንት።

«ታሪክ ቴዎድሮስ ዘተገብረ እምልደተ እግዚእን በላቲን የሁለት ዓመት ወሬ ነው። (1867—1868) (*) ቴዎድሮስ ንጉሥ ከደብረ ታቦር ወደ ጉንደር ገሠገሠ፤ ቅዳሜ ቀን ደረሰ። (**) የጉንደርን ገበያ ዘረፈ፤ ከተማውንም ዘረፈ፤ አቃጠለ። በዚያ ቀን ቆረንጮና ታናሽ ጨርቅ፣ ታናሽ ማቅ (ባና በርኖስ) ያገኘ ብዑል (ጌታ) ነው። ቤተ ክርስቲያኑን ሁሉ ከአባ ዓቢየ እግዚእና ከፊት አቦ በቀር አቃጠለ። አምስት ሺ ከአምስት መቶ (5,500) መጻሕፍት ዘረፈ። ግምጃ፣ የወርቅና የብር ከበሮ፣ የብር ድባብ፣ የብርና የወርቅ መስቀልና ጽና ሰርፍ (ጽናጽል) ምንጣፍ፣ የወርቅና የብር ጸሕል ጽዋዕ (ጥዋ)፣ ሰንና ብርት፣ የእጅ ማስታጠቢያ፣ ነገሥታት

1 Historia Regis Sartse Dengel - K. Conti Rossini pp. 131-132.

* በኢትዮጵያ ቁ. 1859—1860 መሆኑ ነው።
** ቅዳሜ የገበያው ቀን መሆኑ ነው።

ቀድሞ ለቤተ ክርስቲያን የሰጡት የደብተሮችም ጌጽና ሽልማት ተዘረፈ፤ የሴቶችም ድሪና አልቦ (ያንገትና የግር ጌጥ)፣ ቀለበትና ጉትቻ ሁሉ ተዘረፈ.....»

ጽሑፉ የጉንደርን መዘረፍ በዚህ ዐይነት ካመለከተ በኋላ ከጉንደር ወደ ምጽራሃ፣ ከምጽራሃ ወደ አምባ ማርያም፣ ቀጥሎ ወደ ይፋግ፣ ወደ ቆራጣ፣ ወደ ማገደረ ማርያም፣ ወደ ደምቢያ፣ ወደ ፎገራ፣ ወደ ውዶ፣ ወደ ሐሙስ ወንዝና ወደ ደራ በመዘዋወር ተመሳሳይ ዘረፋ ከተደረገ በኋላ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ደብረ ታቦር መግባታቸውን፤ ከዚያ እንደገና ተነሥተው ወደ ጉና ወደ ጋይንት፣ ወደ መቄትና ወደ ዋድላ ተሻግረው ከታኅሣሥ እስከ የካቲት (1860) በደላንታ እንደ ተቀመጡ፤ በዚህም ጊዜ ጋፋት በፈረንጆች እጅ አሠርተውት የነበረው መድፍ ተራራ አልወጣ ብሎ አስቸግሮአቸው በመጋቢት ወር ላይ ወደ መቅደላ መውጣታቸውን ይገልጻል ።⁽¹⁾

መድፉ ጋፋት ያሉ የጀርመን፣ የእንግሊዝና የሌላም አገር ተወላጆች በንጉሡ ትእዛዝ በውድም፣ በግድም የሠሩት ትልቅ መድፍ ነው ። ከተሠራ በኋላ በግድ በሕዝብ ጉተታ ብዛት ደብረ ታቦር ደርሶ፣ ከደብረ ታቦር በብዙ ችግር መቅደላ ሊወጣ ችሏል ።

ፉዚላ ያሳተሙት ያፂ ቴዎድሮስ ታሪክ፣ ቴዎድሮስ የመስቀልን በዓል በመስከረም ደብረ ታቦር ላይ አክብረው ጥቅምት ሲገባ (1860) አቀበቱ፣ ቁልቁለቱ እየተደለደለ መድፉን በሰው እያስገቡት ከአንድ ሠፈር አንድም ሁለትም ወር እየቆዩ ደንጊያውን፣ ቋጥኙን በባሩድና በድጅኖ እያስፈለጡ የገጠጣንና የበሽሎን ቁልቁለት ብዙ ቀን በመደልደል ዐልፈው በሚያዝያ ወር መቅደላ መግባታቸውን፤ ከገቡ ገምሮ ለጦርነት መዘጋጀታቸውን፣ እንግሊዞችም በዚህ ጊዜ መጥተው ደላንታ መስፈራቸውን ያመለክታል ።⁽²⁾

1 Bibliotheque Nationale Departement des Manuscrits Dossiers A. D'Abbadie

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ገጽ 40—41

አለቃ ወልደ ማርያም ጽፈውት ሙሴ ሞንዶን ሺዳዩ ያሳተሙት ጽሑፍ፣ ስለ መድፉ አሠራርና ስለ ጉዞው ጠቃሚ ዝርዝር ባጭሩ እንደዚህ ሲል ይሰጣል ። «በጥቅምት በ፩ ቀን ዐርብ ተነሥተው ያንዱን ቀን መንገድ በዐሥራ አምስት ቀን፣ በሐያ ቀን እየተጓዙ መጥተው ጉራዳ ጥድ ሠፈሩ ። ስለምን እንዲህ ተጓዙ ቢሉ፣ በምባ የሚሉት መድፍ በኢትዮጵያ ታይቶ የማይታወቅ፣ ታላቅነቱም ሰው እየገባ የሚወጣበት ይኸን አሠርተው ይዘው ነው ።..... ይህስ በምባ ከምን ተሠራ? ቦታው፣ ሠሪዎቹስ? የት ናቸው ቢሉ፣ ጉንደር በተዘረፈ ጊዜ ከንዋየ ቅድሳት ወገን ንቅ ያለበትን ሰባራውን እያዩ ዋጋው እየተገመተ ብሩን እየሰጡ 490 ተገኘ ። ከመቅደላም የነበረ አንድ አንድ ቁና እሚፈጅ ሃምሳ የነሐስ ዋንጫ ተጨመረ፤ በቀረውም የሀገር ነሐስ ነው ። ቦታውም (የተሠራበት) በደብረ ታቦር አጠገብ ጋፋት ይባላል ። ሠሪዎቹም ከእንግሊዝ፣ ከፈረንሣይ፣ ከሌላም አገር እንደ ወልድሚዩር ነበሩ ።⁽¹⁾ ይህንንም በመንኲራኩር አድርገው ሲሔድ በፊቱ አምስት ቀላድ አለ ። ሃምሳ ሃምሳ ሰው እየሆነ ይሰባል ። ሲሳብም በቁልቁለት ወደፊት እንዳይወረወር አቀበቱን ሲወጣ ወደኋላ እንዳይገለበጥ መያዣ መዘውር አለው ። ጨጨሆ ሲደርሱ ቁልቁለቱን እንደ ሚዳ ደልድለው..... በዋድላ ወጥተው ገጣ ከወንዙ ሲደርሱ ወርታ ታኅሣሥ ነበር ። ልደትን በ28 ቀን አከበሩ ። ጥምቀትንም ከዚያው ዋሉ ። ከዚያ ተጉዘው በመጋቢት በ22 ቀን ከመቅደላ እግር ሰላምጌ ገቡ ።.....»⁽²⁾

ሰላምጌ እንደ ደረሱ፣ እመቅደላ ላይ በእስረኝነት ያሉት ፈረንጆች መጥተው ይኸን መድፍ እንዲያዩ ጥሪ አደረጉላቸው ። እነርሱ ግን፣ የተጠሩበትን ምክንያት ባለማወቅ ሊገድሉን ይሆን በሚል ሥጋት እንደ ተዋጡ ቁልቁለቱን ወርደው እርሳቸው ወዳሉበት ደረሱ ። ከነዚህ መካከል የሚገኘው ዶክተር ብላንክ የሚባለው ሐኪም በተወው ጽሑፍ ውስጥ ንጉሡ ተራ ልብስ ለብሰው፣ በጉናቸው ሁለት ረገዥም ሽጉጦች ታጥቀው በእጃቸው ጦር እንደ ያዙ ከትልቅ ደንጊያ ላይ

1 Waldeir ፈረንጆች ሲሉ ፈረንሳዮችን ያሉ ይመስላሉ ።
2 ያፂ ቴዎድሮስ ታሪክ ሞንዶን ያሳተሙ 43-45

ተቀምጠው እንደ ነበር ፣ ሲደርሱም በፍቅር መልክ ሰላምታ ሰጥተው በጀርባ በኩል እንዳስቀመጧቸውና ትልቁን መድፍ እንዳሳዩዋቸው ፣ መድፋም ሰባስቶፖል ተብሎ መሠየሙን በነርሱም ግምት ክብደቱ 16,000 ሊቨር መመዘኑንና እነ ሱም ይኸ መድፍ የደላንታን ዳገት ፣ የበሽሎን ቁልቁለት በምን ዐይነት ኃይል አሳልፎ እዚህ እንዳደረሰው አምላክ ይወቅ እያሉ መገረማቸውን ይገልጻል ።⁽¹⁾

የሆነ ሆኖ ፣ የእንግሊዝ ወታደር አራቱ ሺ የእንግሊዝ ተወላጅ ፣ ስምንቱ ሺ የሕንድ ወታደር የያዘው ጠበንጃና መድፍ ዘመናዊ ሆኖ ሳለ ፣ የዐፄ ቴዎድሮስ በመቶ ሺ የሚቆጠረው ወታደራቸው ተበታትኖ በመጨረሻ ባጠገባቸው የሚገኘው 5,000 ወታደር የያዘው ዐይነቱ የበዛ ከየመሳፍንቱ በየጊዜው የተማረከ አሮጌ ጠበንጃ ነው ። በአለቃ ወልደማርያም ጽሑፍ ንጉሡ 33 መድፎች እንዳላቸው ቢገለጥም ፣ እነዚህም መድፎች ባንድ ወገን አሮጌዎች ወይም የሚበቃ ጥይት ስለሌላቸው ከፈረንጆችም ስለ ተጣሉ ፣ አበሾችም ያተኳኮስ ዘዴውን በማጣት ምንም ያህል በእንግሊዝ ጦር ላይ ጉዳት ሊያደርሱ አልቻሉም ። ንጉሡ ተተኩሶ ይሞክር ሲሉ ያለፈቃድ በግድ ፈረንጆች የሠሩት ትልቁ መድፍ ጩኸቱ እርጉዝ ያስወርዳል ተብሎ የተመካኘው ለዚህ ጦርነት አላገለገለም ።⁽²⁾

ታላቅ ጦርነት ይገጥመን ይሆናል ፣ ንጉሡም ደፋር ተዋጊ ዝግና አዋጊ ናቸው ፣ ግማሹ ቢከዳቸውም የቀረው ገትሮ ሊዋጋላቸው ይችላል በማለት በማናቸውም መስክ በጥንቃቄ ተደራጅተው የመጡት እንግሊዞች ፣ እነርሱ በያዙት ኢትዮጵያውያን በሌላቸው ዘመናዊ መሣሪያ በቀላሉ ብዙ ሰው ከነርሱ ወገን ሳይሞትባቸው አሸነፉ ።

ነገር ግን ፣ በዚሁ በጦር ዝግጅቱና በጦርነቱ ሰዓት በ1859 እና በ1860 ዓ. ም. መካከል አንዳንድ የደረሱ ሁኔታዎች ለታሪክ ያህል መወሳት የሚገባቸው አሉ ። እነዚህም በ1859 ዓ. ም. በጥር ወር ላይ ቴዎድሮስ ልጃቸውን መሸሻን ማሰራቸውና በመጨረሻም መሸሻ ካባታቸው ሠፈር አምልጠው ቴዎድሮስ

ሰኞ ሲሞቱ እርሳቸው እሑድ ወደ ? ነግሊዞች ሠፈር ሔደው መደባለቃቸው ፣ በ1860 ዓ. ም. ላይ ወሌና አሉላ ፣ አድነው ፣ መሸሻ ወርቁ⁽¹⁾ ከመቅደላ አምልጠው ወደ ሸዋ ሔደው ለምኒልክ ማደራቸው ፣ ንጉሥ ምኒልክም አቡነ ሰላማን ለማስወጣት ውስጡን ተላልከው ፣ በኋላም ከሸዋ ጦር አስከትለው መጥተው እስረኛው ሁሉ ያድኑናል እያለ ተስፋ ሲያደርግ ከወሎ ወደ ሸዋ መመለሳቸው ተሰማ ።

ጳጳሱ አቡነ ሰላማ ፣ እዚያው እግዞቱ ቦታ እንዳሉ በ1860 በጥቅምት 15 ቀን ሞቱ ። በዚሁ ዓመት ስሜን በግዞት ላይ እንዳሉ የእቴጌ ጥሩወርቅ አባት ደጃች ውቤ በሕመም ሞተው መርዷቸው ለእቴጌ ጥሩወርቅ መጣ ። በዚህ ጊዜ ባፄ ቴዎድሮስ ሠፈር ማንም ሰው ለሚች ዘመዱ እንዳያለቅስ ክልክል ነበርና አሁን ግን ፣ ለእቴጌይቷ ሲባል ስለ ተፈቀደና በርሳቸውም ሞት ሰበብ ሰው ሁሉ ለገዛ ዘመዱ ስለ አለቀሰ ፣ አንዲት የቤጌምድር አልቃሽ ፣

«የኔታ ደጃዝማች (ውቤ) ሁልጊዜ ደግነት ዛሬ እንኳ ለደሃው እንባ አተረፋለት»

ብላ ገጠመች ።

በጉጃምም ዐይነተኛው ባላባት ለቴዎድሮስ አልገዛም እያሉ ሲከራከሩ የኖሩት ደጃች ተድላ ጓሉ ፣ በዚሁ ዓመት በኅዳር 6 ቀን ስለ ሞቱ የጉጃም ሰው አዘነ ። ለርሳቸው ሞት ፣

«ከእንግዲህስ ወዲያ የልቤን ልናገር አባ መላክ ተድላ ጠጁ ውሃ ነበር በሸዋ ተላክ ጥናው ሊመጣ ነው በትግሬ ተላክ ጥናው ሊመጣ ነው ተድላ ጓሉ ሞቶ ጉጃም ሊፈታ ነው አልሞተም ይሉናል ደጃዝማች ተድላን አሁን እሑድ ሲቀር የምናውቀውን»^(*)

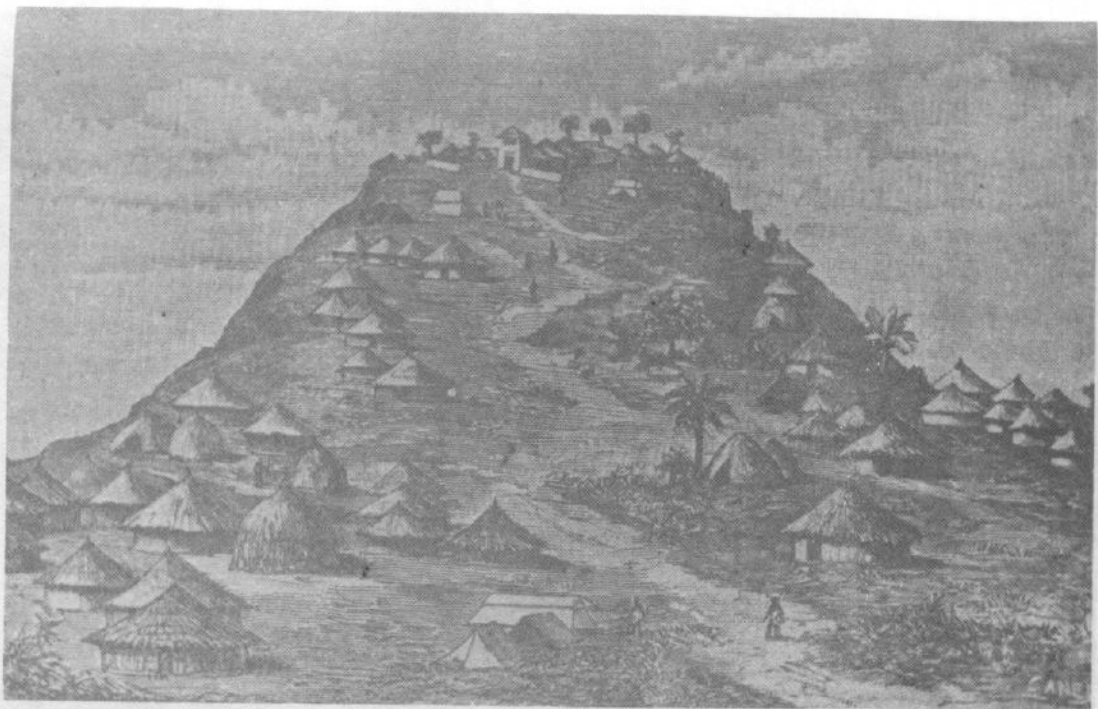
እየተባለ ተለቀሰላቸው ።⁽²⁾

1 La Campagna Ingeles - Dr. Blanc pp. 39-41 The Abyssinian Expedition C. Karkham Chap. IX - pp. 282-314.

2 አለቃ ወልደማርያም ገጽ 54

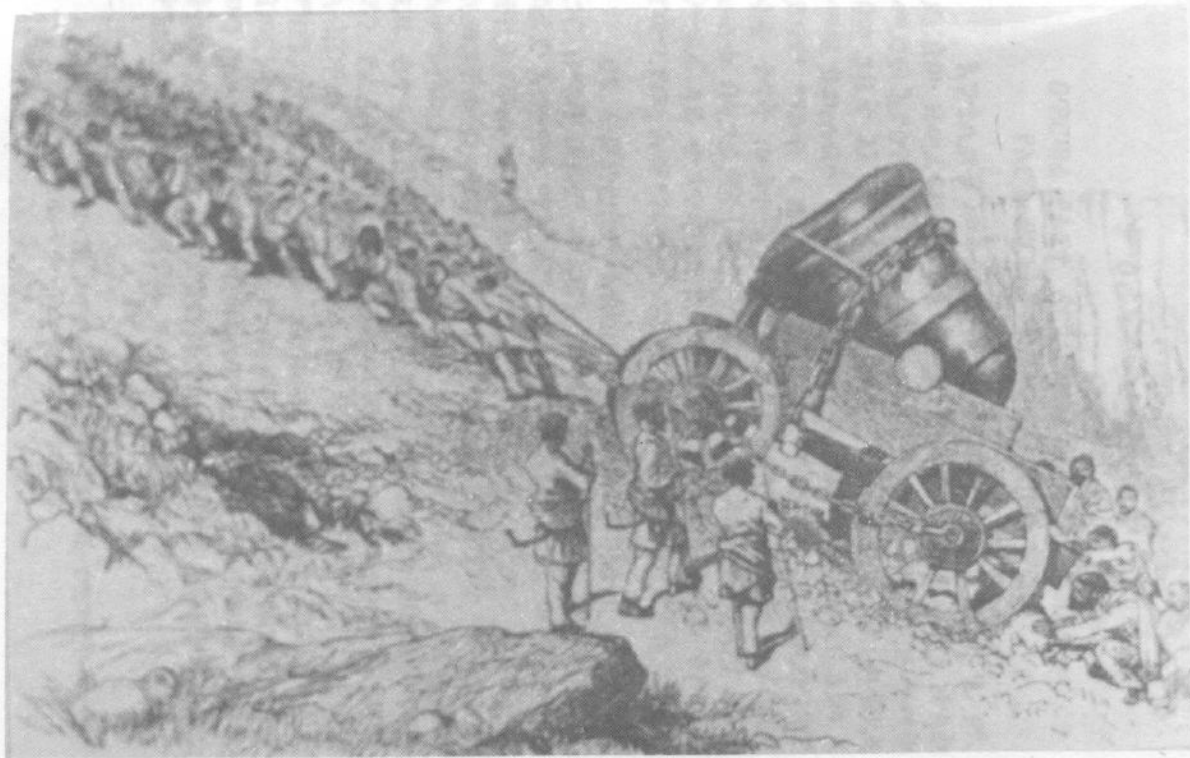
1 የእቴጌ ጣይቱ ወንድሞች ራስ ወሌ ፣ ፈታውራሪ አሉላ ፣ ሊቀ መኳስ አድነው ፣ ደጃች መሸሻ ወርቁ ፣ የቴዎድሮስ የአፈ ንጉሥ ወርቁ ልጅ 67

* እሑድ እሑድ ሰውን ሁሉ እየሰበሰቡ ግብር ያበሉ ስለነበረ ነው ፣ 2 ያለቃ ተክሌ (ጉጃም) የእጅ ጽሑፍ ገጽ 107-108

ታላቁ መድፍ የተሠራበት የጋፋት ተራራማ ከተማ
(ከአባ ማስያሰ መጽሐፍ)

ዚህን የተሠራበት መድፍ በጋፋት ከተማ ውስጥ ብቻ አይደለም
(በአባ ማስያሰ መጽሐፍ)

በጋፋት የተሠራው መድፍ በሕዝብ እየተገቡተ ወደ መቅደላ ሲወጣ
(ከአባ ማስያስ መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሠላሳ ሦስት

በጥርጣሬ የአቤተ ጥርጊና የባልጋዳ ለርሐያ እስፊት፡
የእርጊ ጦርነትና የፊታውሬሪ ገብርዬ ሞት

እንግሊዞች መቅደላ አጠገብ ሚያዝያ 3 ቀን 1860 ዓ. ም. ደርሰው በሠፈሩበትና ዐፄ ቴዎድሮስ ከደብረ ታቦር ያን ታላቅ መድፍ እያስገቡት ማጥተው፤ መቅደላ ጥግ ሰላምጌ በዚሁ ዓመት በመጋቢት 22 ቀን ደርሰው በመጋቢት በ23 ቀን ወደ መቅደላ ጫፍ በወጡበት መካከል ያለው ጊዜ በጣም የተቀራረበ ነው። ይህም ማለት፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ወደ መቅደላ ጫፍ በወጡ በጥቂት ቀናት ውስጥ እንግሊዞች ደርሰዋል ማለት ነው። ያለዚያ ሁለቱ ባላጋራዎች ባንድ ጊዜ ሰላምጌ ቢደርሱና ሚዳማ ከሆነ ሥፍራ ላይ ተጋጥመው ቢሆን ኖሮ፡ የጦርነቱ ጠባይ ተለውጦ የውጊያው አዝማመሩና ፍጻሜው የተለየ ሊሆን በቻለ ነበር።

ዐፄ ቴዎድሮስም እስካሁን በኢትዮጵያ ካሉት መሳፍንት ጋር በሚዳ ወይም መስፍኑ ከነጦሩ ካለበት ቦታ እየሔዱ በማሳደድ እየተዋጉ ማሸነፍን የለመዱት፤ አሁን ባንድ ወገን ብዙው ተከታያቸው በሸፈተባቸው ሰዓት የእንግሊዝ ጦር ተደራጅቶ ሊወጋቸው ሲመጣ፤ የመቅደላን የተራራ ምሽግነት የመረጡት አቅማቸውን ቢጠራጠሩት ነው ማለት ይቻላል። በፊተኛው ጊዜ ቁጥሩ እስከ 70,000 የሚደርስ የእግረኛ፤ 50,000 የሚሆን የፈረሰኛ ጦር የነበራቸው፤ ባሁኑ ጊዜ ባጠገባቸው ሆኖ አብሯቸው ሊሞት የቆረጠው ከ5,000 አይበልጥም።⁽¹⁾ በዚህ ምክንያት ጉልበታቸውን ቢጠራጠሩት እውነት አላቸው። በጦርነት አሰላለፍ ጊዜ ያነሰ ጦር የያዘው ወገን ቁጥሩ የበዛውን ለመመለስ ያለው ተስፋ፤ ለውጊያ የሚመች በር ወይም ምሽግ በቅድሚያ መርጦ በመያዝ፤ ቢቻለው ለማሸነፍ ካልሆነም ብዙ ቀን ለመመከት ይረዳዋል።

1 ዶክተር ብላንክ ከመቶ ሺ እስከ መቶ ሃምሳ ሺ የሚገመት ወታደር እንደ ነበራቸው ያረጋግጣል። ገጽ 52

የመቅደላ ተራራ፣ ከባሕር ወለል ከፍታው 3,000 ሜትር፣ ሰፋቱ እስከ 800 ሜትር፣ ቁመቱ አንድ ኪሎ ሜትር መሆኑን አባ ኩልቦ ሲያመለክቱ፣ ዶክተር ብላንክ ቁመቱን አንድ ማይል ተኩል፣ ሰፋቱን አንድ ማይል አድርገው ሥፍራው በጠባዩ የተመሸገ ከመሆኑም በላይ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ ላሁኑ ጦርነት ጨማሪው ማስመሸጋቸውን ይገልጻሉ።⁽¹⁾

ዐፄ ቴዎድሮስ፣ የእንግሊዝ ጦር ከመድረሱ በፊት ባለው ክፍት ጊዜ ቀደም ሲል እንዳወሳነው፣ የውጊያውን ሥፍራ ባንድ ወገን እያስመሸጉ፣ የእንግሊዞችን የጉዞ ወሬ ሲያጠያይቁ በሌላ ወገን በጥፋትም ያለጥፋትም በጥርጣሬ እየተያዙ፣ አምባው ላይ በዘበኛ ይጠበቁ ከነበሩት ውስጥ 26ቱን የወሎ ባላባቶች ወደ ገደል አስጣሏቸው።⁽²⁾ የነርሱም ጥፋት ምኒልክ ከሙቅ ደላ አምልጠው ሲሔዱ ረድተዋል ተብሎ ነው ይባላል።

ምንም ጥፋት የሌለባቸው ናቸው ብለው ያመኑባቸውን ግን ነጻ ሲለቅቁ፣ ሊሸፍቱብኝ ይችላሉ ብለው ንጉሡ የተጠራ ጠሯቸውን ይታሰሩ ብለው አዘዙ። ከነዚህ እስረኞች መካከል የሸዋው ንጉሥ የሣህለ ሥላሴ ልጅ አቤቶ ዳርጌና የእንደርታው ባላባት ባልጋዳ አርአያ (በዓል ጋዳ) ድምፁ ይገኛሉ።

አቤቶ ዳርጌ፣ ወዳጁ ቴዎድሮስ የሔዱት ሸዋ ሳሉ መርድ አዝማች ኃይሌ አቤቶ ሰይፋን አስረዋቸው ነበር። ሰይፋና ዳርጌ በጣም ይዋደዱ ስለ ነበረ፣ ላጁ ቴዎድሮስ አቤት ብለው ወንድማቸውን ለማስፈታት ጉንደር መጡ። እዚያው በደጅ ጥናት ሳሉ ሰይፋ በይፋ መሸፈታቸው ስለ ተሰማ ዳርጌም ታሰሩ። በኋላ ግን ከሰይፋ ሸፍትነት ጋር ምንም የተያያዘ ነገር እንደሌለባቸው ታውቆ ተፈትተው እንዲያውም ባለሟል ሆኑ። ሲጠሩዋቸውም ዳሩ ወይም ዳርዩ ይሉዋቸው ነበር እየተባለ ይወራል።

በተለይ ዳርጌን በፈረስ ጉግስና በጦር ውርወራ፣ በጀግንነትና በጨዋታም ይወዱዋቸው ነበር ይባላል። ስለዚህም ለሸዋ

1 Hist. Pol. Vol. II. J. B. Goulbeaux pp. 452-456 La Campagna Inglese d'Abysinia Blanc pp. 51-96.

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ሞንዶን ያሳተመው ገጽ 49—50

ግዛት የሸሟቸው መርድ አዝማች ኃይሌ (የአቤቶ ዳርጌ ወንድም) በጥርጣሬ ከተጋዙ ወዲህ፣ ዳርጌ ሸዋን እስጥላሁ እያሉ ተስፋ ሲሰጧቸው ቆይተው ነበርና። «የሸዋ ሰው፣ የጌታህን ልጅ፣ ዳርጌን ሰጥቼሃለሁ» ብለው ዐዋጅ አስነገሩ። እዚያው ጉንደር ባሉ በሸዎችም ዘንድ ዕልልታና ደስታ ሆነ። በኋላ የሸዋ ሰው ሁሉ በዳርጌ ዙሪያ ተሰብስቦ ሠፈራቸው መድመቱን አይተው «ልጄ ዳርጌ፣ እኔስ ወድጀህ ያባትህን አገር ሰጥቼህ ነበር። ነገር ግን ካሁን ጀምራ ፈራሁህ። ነጥቅሃለሁ። በጥንድ ጦር የሚስተውን ወንድምህን መርድ አዝማች ኃይሌ ሚካኤልን ሽሬ፣ በነጠላ ጦር ደርበህ የምትወጋውን አንተን ሹሜ መስደድ ፈራሁ» ብለው ሐቁን ቢነግሩዋቸው፣ ዳርጌም ሥልጡን ናቸውና እሺ ብለው እጅ ነሡ። ቴዎድሮስም ቀጠል አድርገው፣ «ሸሜ ስከዳህ መቀየምህ፣ ተቀይመህም መክዳትህ አይቀርምና መቅደላ አምባ ገብተህ ታሰር» ቢሉዋቸው፣ ዳርጌ ሌላ አማራጭ መንገድ ስለሌላቸው አሁንም እሺ ብለው ታሰሩ።⁽¹⁾

እንደዚሁም ከዕለታት አንድ ቀን፣ ከእስረኞቹ መካከል ባልጋዳ አርአያን አይተው «አርአያ፣ የበደልሽኝ ነገር የለም፤ መልካም ጉብዝ ተዋጊ ነህና እንዳትሸፍት ብጠረጥርህ ነው ያሰርሁህ» አሉዋቸው። ባልጋዳ አርአያም መልሰው «ጃን ሆይ፣ የዛሬውን ጦርነት አብሬዎ ልዋልና ተመልሼ ልታሰር፤ ልጄና ወንድሞቼ መያዣ ይሁኑና ወንድነቴን ላሳይዎ» ቢሉ፣ «መልካም ጀግና መሆንህን አውቃለሁና ዝም ብለህ ተቀመጥ» አሉዋቸው።⁽²⁾ ዐፄ ቴዎድሮስ ደረሰጌ ላይ ደጃች ውቤን አሸንፈው የነገሡ ጊዜ፣ ባልጋዳ አርአያ ስለ ገቡላቸው ትግራይን ሰጥተዋቸው እንደ ነበረ የሚታወስ ነው። የታሰሩበትም ይሸፍታሉ ተብለው በጥርጣሬ ለጥንቃቄ ያህል እንጂ ምንም ጥፋት የለባቸውም ነበር።

የፈረንሣዩ ቆንሲል ለገዢ ሁኔታውን ዘርዘር አድርጎ እንደዚህ ሲል ያመለክታል። «የባልጋዳ እስራት ይገርማል፤ ኃይሉን ጭምር ለማሳየት ሲል በብዙ የትግሬ ጦር እንደ ታጀበ እጅ ለመንሣት ቢሔድ፣ የማይታለሉት ቴዎድሮስ ባልጋዳን በደስታ ተቀብለው፣ ራቱንም ከርሳቸው ጋር አብልተው፤

1 ታሪክ ዘመን ዘዳግግዊ ምኒልክ ገ/ሥላሴ ገጽ 51—53 ያለቃ ተክሌ የእጅ ጽሑፍ ገጽ (የሌለው)

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ሉዊጂ ፋዚላ ያሳተመው ገጽ 41—42

ከንዱን ይዘው በወዳጅነት መልክ የሠፈሩን ግቢ ካስጉበኙት በኋላ አሰሩት ። «ምንድነው ጥፋቴ?» ብሎ ቢጠይቅ፣ ቴዎድሮስ «ምንም ጥፋት የለብህም፤ ነገር ግን የትግራ ሕዝብ ይወድሃል፤ ጉብዝም ነህ፤ እንደገና ለመሸፈንም ዕብድ ነህ... ሐድ ታሰር ። እግዚአብሔር ያውጣህ» ብለውት ሔዱ ።⁽¹⁾

የሆነ ሆኖ፣ ዐፄ ቴዎድሮስ «የዛሬን ጦርነት አብሬ ልዋልና ተመልሼ ልታሰር» እያሉ የለመኑዋቸውን የእንደርታውን ባላባት ይከዳኛል ብለው ለመጠርጠር በቂ ምክንያት አላቸው ። አርአያ የደጃች ካሣ (ዐፄ ዮሐንስ) እናት የወይዘሮ ሥላሴ ወንድም፣ የካሣ አጉት ናቸው ። ደጃች ካሣ በዚህ ሰዓት ሰናፊ ላይ ከሰፈረው ከእንግሊዝ ጦር መሪ ከጀኔራል ናፒየር ጋር በዘመዳቸው በሊቀ መኳስ ይልማ አማካይነት እየተላላኩ፣ በኋላም ራሳቸው ሔደው እንግሊዞች ወደ መቅደላ ተጉዘው ካፄ ቴዎድሮስ ጋር የሚያደርጉት ጦርነት እንዲቃና የሚመክሩ፣ ስንቅም መሪም በመስጠት የሚረዱ መሆናቸውን በትክክል ስለሚያውቁ፣ ባልጋዳ አርአያ ይዋጋልኛል ብዬ ብለቀው ዘወር ብሎ ከእገቱ ልጅ ከካሣ ጋር ይደባለቃል ብለው ጠርጥረዋቸዋል ማለት ነው ። ካሣ ዮሐንስ ተብለው ንጉሠ ነገሥት በነበሩበት ጊዜ ልክ በሸዋ በዐፄ ምኒልክና በራስ ዳርጌ ላይ ይታይ እንደ ነበረው፣ አርአያም ራስ ተብለው ካፄ ዮሐንስ ጋር አባትና ልጅ ሆነው ሲኖሩ በመጨረሻም ላፄ ዮሐንስ መንግሥት መተማላይ ሕይወታቸውን ማሳለፋቸውን ከዚህኛው በሚቀጥለው ቮሊዩም እናነባለን ።

አሁን ግን፣ ቴዎድሮስ በየአውራጃው የሾሙትም ያልሾሙትም ትክለኛ መሳፍንትና ጤኳንንት በየአገሩ መሸፈቱን፣ እንደ ልጅ ያሳደጉዋቸው አማቻቸው ምኒልክ በ1857 ዓ. ም. ከመቅደላ አምልጠው ሸዋ መግባታቸውን፤ የትግራ፣ የላስታና ያማራ፣ የወሎ ባላባት ከእንግሊዞች ጋር እየሔደም፣ እየተላላከም መርዳቱን ስለ ሰሙ፣ የቀራቸው ባጠገባቸው ካለው ከታማኝ ጦር ጋር ሆነው የተቻላቸውን ያህል ተዋግቶ መሞት ብቻ ሆነ ።

ስለዚህ የእንግሊዝ ዋናው አዝማች በግሥጋሢ ወታደሮቹን እየመራ በሰናፊና በአሸንጌ በኩል መጥቶ እንደ አው. አቆ. ሚያዝያ 9 ቀን 1868 ዓ. ም. መቅደላ ጥግ ከደረሰ በኋላ

1 Theodore II - Le Nouvel Empire D'Abyssinie - G. Lejean pp. 211-212.

የተደረገውን የጦርነቱን ሁኔታና የፊታውራሪ ገብርዬን አግኝቶ ያገራችን ጸሐፊ ባጭሩ እንደዚህ ሲሉ ገልጸውታል ። «..... በነገታው ዐርብ የስቅለት ለት በእኩል ቀን የበሽሎን አቀበት ጨርሶ የእንግሊዝ ወታደር ወደ ወርቅ ወሃ ሚዳ በር በሬ መስሎ ልብሱ ቀይ የሆነ አንድ ዐይነት የለበሰ በሚዳው ብቅ አለ ። ቀጥሎም ጓዙና ጭነቱ ዝሆኖቹም እንደ ተጫኑ ዘለቁና ሊሰፍር ማራገፍ ሲዝምር ንጉሡ በመነጠ/ጥ/ር አይተው ። «አያሳድረኝ እንዳላሳድረው» ብለው ፈከሩና የጦር ልብሳቸውን ለብሰው በየሰልፍህ ተሰልፈህ ተቀመጥ ብለው አሰለፉት ።..... ገብርዬን ጥራ አሉ ። ፊታውራሪ ገብርዬም የአንበሳ ለምድ በወርቅ የተቃጠለ ለብሰው፣ ባለጫማ ሾተል ታጥቀው (*)፣ የተንቆጠቆጠ ወርቅ ጋሻና ሁለት አፏጫ (**) ጦር እንዲን ነጥለው በቀኝ እጃቸው እየሰበቁ፣ እንዲን ጦር በግራ እጃቸው ከዛብ ጋር ከፈረሱ ጋማ ላይ ይዘው በጠገበ ሰንጋ (ፈረስ) ሆነው «ገብሬ የፈሪ ጅራት» (***) እያሉ እየተንደቀደቁ የዋሉበትም፣ የገደሉትም ፈክረው ታበቁ ወዲያ (****) ንጉሡ «ጦሩን ይዘህ ወርደህ ግጠም» እንዳሉ ዋቸው ፤ በዚህ መሠረት ገብርዬ ማሕል ለማሕል ፈታቸውን ሳያዞሩ ገብተው ከእንግሊዝ ጦር ጋር ገጥመው እንደ ሞቱ ፤ ከዚያም ብዙ ሰው እንደ ሞተና ግማሹም እንደሸሸ ያመለክትና ንጉሡ ከደንጊያ ላይ ተቀምጠው፣ ከእንግሊዞች በኩል የተተኮሰው እንደ የመድፍ ጥይት አጠገባቸው የነበረውን ድንኳን ቀዶ አንድ ሰው እንደ ገደለ፤ ንጉሡ «ያንን አረር (ጥይት) አምጣ» ብለው ቢያዩት ቁመቱ ትንሽ ከክንድ ማነሱንና ቴዎድሮስም ያንን አይተው «..... እኔ ከሰው ጋር የተጣላሁ መስሎኝ..... ለካ ከእግዚአብሔር ጋር ነው ተጣልቼ ያለው» ማለታቸውን ፤ «ከዚያ ወደ ሠፈር ተመልሰው የፊታውራሪ ገብርዬን ሞት ሲሰሙ፣ ሙሉውን ሌሊት እንባቸው ባንገታቸው እስኪወርድ ድረስ፣ 'የናቴ ልጅ፣ ጓዴ' እያሉ አለቀሱ ።»⁽¹⁾

* ሾተል ጉበጥ ያለ ጉራዴ ማለት ነው ።
 ** በሸዋ አርቂ ብረቱ ከጫፍ ሰፋ ያለ ረዥም ጦር ነው ።
 *** ከኋላ ሆኖ ፈሪ እንዳይሸሸ እየጠበቀ ገፋ በለው እያለ የሚያዋጋ ለማለት ይመስላል ።
 **** እዚህ ገዳይ እገልጋለሁ ገዳይ እያሉ የገደሉበትን ቦታና የገደሉትን ሰው እየጠቀሱ ፍክረው ሲጨርሱ ለማለት ነው ።
 1 ያጠ. ቴዎድሮስ ታሪክ (ፋዚላ) ገጽ 41-44

በእንግሊዞች በኩል፣ ከፊታውራሪ ገብርዬ ጋር ለተዋጋው ጦር የበላይ አዝማች ብሪጋዲየር ዜጌራል ሸኔይደር ይባላል። እርሱም በጠቅላይ አዛዥ በዜጌራል ኖፐር ውስጥ የመዝገመ ሪፖርት የጦር ንድ (ብሪጌድ) አዛዥ ነው። በርሱም ውስጥ ሆኖ በቀጥታ ጦርነቱን ተቀብሎ የተዋጋውን ኖቫል ብሪጌድ (የመርከበኛ ጦር) የሚያዘው ቻርልስ ስታቭለይ ይባላል።

ዋናው መሪ ኖፐር፣ ለተዋጋው ጦር ወኔ የሚቀሰቅስ ሰፋ ያለ ዲስኩር ካደረገ በኋላ ወጊያው መዝገመኑን፤ (ተኩስ) የከፈቱት ኢትዮጵያውያን ሲሆኑ ተኩሱን ተቀብለው መልሰው ያጠቁት፣ «ፓንጃስ ፓዩኒርስ» የሚባሉት ሕንዶች መሆናቸውን፤ እነሱም ቀረብ ያሉትን በመመንጃ ራቅ ያሉትን በመድፍ እንደ ልብ አበሾቹን እንዳጨዱቸው፤ ጦርነቱ ጠዋት በአራት ሰዓት ዝምሮ ላይን ሲይዝ ከማታው አንድ ሰዓት ላይ አበሾቹ መሸሻቸውን፤ ቀደም ብሎ ግን በምርኮ እንክብራለን በሚሉ ተስፋ ጠንክረው በኃይል በመዋጋት ብዙ ሰው ማለቁን ሆላንድና አክቶን በየመጽሐፋቸው ያስረዳሉ። ጸሐፊዎቹ ከዚህ አያይዘው ይኸ ሁሉ ሲሆን ወጊያውን ከላይ ከፋ ህላ ሆነው ቴዎድሮስ በፈረንጆቹ በሳልመርና በዋልድሜዩር እጅ መድፍ እያስተኩሱ ይመለከቱ እንደ ነበረ፤ በዚህም ጊዜ ከታች የተተኮሰ መድፍ ከኋላቸው አንድ ፈረስ መትቶ የገደለ ጊዜ ጥይቱን አይተው፣ «ምን ዐይነት አደገኛ መሣሪያ ነው? ከዚህስ ጋር ማን ሊዋጋ ይችላል?» (*) ማለታቸውን ይገልጽና ቀጥሎ በመሸ ጊዜ የጦርነቱን ወሬ ለመስማት ንጉሡ መልክተኛ ልከው ካስመረመሩ በኋላ፣ የፊታውራሪ ገብርዬን ሞት እንደ ሰሙ፣ «እገሌና እገሌስ?» እያሉ ቢጠይቁ ያገኙት መልስ፣ «እነሱም ሞተዋል» የሚል ስለ ነበረ፣ ሌሊቱን እንቅልፍ ሳይተኙ ማደራቸውን፤ በማግሥቱ የእርጌ ሸለቆ የጦር ሜዳ በሬሳና በሚያቃስቱ ቁስለኞች ተሸፍኖ ሁኔታው ለዐይን አሠቃቂ እንደ ነበረ ከሞቱት መካከል በለበሱት ያማረ ልብስ የተለዩት የፊታውራሪ ገብርዬ ሬሳ እንደ ታየ፤ ልብሳቸውም በጥይት

* የመድፋን ጥይት በመገረም የተናገሩትን ኢትዮጵያዊው ጸሐፊና እንግሊዛዊው ጸሐፊ ተለያይተዋል። ተመትቶ የሞተውን አንዱ ሰው ያለውን ሌላው ፈረስ እድርጉታል።

ተበላሰቱ እንደ ነበረና የርሳቸውን ሬሳ ለመውሰድ በመሞከር ሰባት የጦር አለቆች እየተመቱ ተነባብረው መውደቃቸውን ያመለክታሉ። (1)

በዚህ ጦርነት ከመቅደላ ግርጌ፣ በእርጌ ሸለቆ የእንግሊዝ ጦርና የፊታውራሪ ገብርዬ ጦር ሲዋጋ ከአፋፍ ዐፂ ቴዎድሮስ በሩቅ በመነጽር እየተመለከቱ መድፍ ያስተኩሱ ነበር። መቼም መድፋ የተሠራውም፣ የተጠበቀውም በግዴታ በፈረንጆቹ እጅ ስለሆነ፣ አበሾቹንም መድፍ አተኳኩስ በግዴታ ጭምር ያስተማሩዋቸው እነዚያው በግዞት ያሉት እነ ዋልድሜዩርና እነ ባልሚለር ስለሆኑ፣ በግዴታ የተሠራውም መድፍ በግዴታ ያስተማሩትም፣ ሁሉም ከፍሬቢስነት ስለማይዘል፣ በንጉሡ ትእዛዝ መድፍ ይተኩሱ የነበሩት እንግሊዞችን እንዳይመታ ሆነ ብለው ሽቅብ ይሰዱታል የሚል ወሬ ስለ ሰሙ ንጉሡ፣ «ተዉት የአገሬ ሰው ይተኩሰው» ብለው በፈረንጆቹ እግር ኢትዮጵያውያን ገብተው ይተኩሱ ዝምር። እነሱም የተኩሱት በእንግሊዞች ላይ ብዙም ጉዳት አላደረሰም። እንዲያውም በራሳቸው ስም «ቴዎድሮስ» እየተባለ የሚጠራውን መድፍ በስሕተት ባንድ ጊዜ ሁለት ጥይት አጉርሰው ቢተኩሱት ፈንድቶ ስለ ተሰነጠቀ፣ ምንም ሳይሠራ ቀረ።

የዚህን ጉዳይ በዚያው በጦርነቱ ሰዓት የነበረው ዶክተር ብላንክ ሲያብራራ እንደዚህ ይላል። «..... ባልተመጣጠነ መሣሪያ እርምጃ በርምጃ በርትተው የሚዋጉት ጠላቶች (ኢትዮጵያውያን) በእንግሊዝ የስናድር ጠበንጃና በመድፋ የጥይት በረዶ ታጭደው 800 ሬሳ፣ 1200 ቁስለኛ ትተው በተዘበራረቀ መልክ ወደኋላ ሸሹ። በዚህም ጊዜ ከፋህላና ከሥላሴ (ከላይ) በጦርነቱ ጊዜ ሁሉ የመድፋ ተኩስ አላቆመም። ነገር ግን፣ አንድም የመድፍ ጥይት በእንግሊዞቹ ሰልፍ ላይ ወድቆ ጉዳት አላደረሰም። የሸሹትን እያባረሩ ለመጨረስ የእንግሊዞችና ያገር ተወላጆቹ ወታደሮች ሲፎካከሩ፣ ከነርሱም ደግሞ የበለጡት ፔንጃብ (ሕንዶች) የሚባሉት እየሮጡ በኃይልና ባውሬነት

1 Record of the Exp. Holland and Hozier Vol. II. pp. 35-40 The Abyss. Expedition C. Markham. Chap. X. pp. 314-335.

ሲያጠቁ ሚካውም፡ ገደሉም አላገዳቸውም በዚህ ጦርነት ከእንግሊዞች በኩል የቀሰሉት ከ20 አልደበጡም ፊታውራሪ ገብርዬ የንጉሡ ታማኝና አብሮ አደግ ወዳጅ፡ ከዐር በኞች ዐርበኛ የሆነው በጦርነቱ ሚዳ ላይ ሞተ.....(*) =

በበኩሉ ግርክም ወታደሩ ከቴዎድሮስ ገሪጌሎች ውስጥ የጉበዞች ጉበዝ በሆኑት በፊታውራሪ ገብርዬ እየተመራ መቶ ጋቱን ከጠቀሰ በኋላ፡ ስለ ራሳቸው ስለ ገብርዬ ሞት እንደ ዚህ ይላል = «ዐርበኛው ፊታውራሪ ገብርዬ ወታደሩን እየመራ ከላይ ወርዶ ከተዋጋ በኋላ፡ በሰናድር ጠበንጃ ገሮ ግንዱን ተመትቶ ወደቀ = ስናየው እንደ ተመታ ወድቆ በዝርባው ተኝቶ፡ መሣሪያውን እንደ ጨበጠ፡ በሐርና በወርቅ ያጌጠ ውን የማዕረግ ልብሱን እንደ ለበሰ፡ በርሱ ጉን ፈረሱም ከርሱ ትንሽ ራቅ ብሎ ወድቋል = ገብርዬ ሺበት በርከት ያለበት ደገኛ አዛውንት ይመስላል.....» (1)

ኢትዮጵያ ረዥም የነጻነት ዘመንና የራሷ ባህልና የታሪክ ቅርስ ቢኖራትም፡ በሕግ አስተዳደርና በመንግሥታዊ አቅዋም ያልደረጁች በመሆኗ፡ በሆነ ባልሆነው በሰላም ሊወገድ በሚችለው በቀላል ምክንያት በነገሥታት፡ በመሳፍንትና በባላባት የግል ፍላጎትና የገዥነት ምኞት፡ በተሳሳተ ሰበብ አስባብ በሚቀሰቀሰው ጦርነት የሞቱ ወታደር ይሞታል = ባላገሩም ይዘረፋል = ባላገር ገብር ያሉትን እንደሚገብር፡ ጸሐፊው ጸፍ ያሉትን እንደሚጽፍ፡ ወታደርም ከነጦር መኩንኑ እስር፡ ዝረፍ፡ ግደል ያሉትን ያለምንም ማመንታትና ጥያቄ ይዘርፋል፤ ይገድላል =

ይነስ ይብዛ በዚህ ዐይነት የዘረፋ፡ የረብሻና የግድያ ኑሮ አውሮፓውያን ብዙ ዘመን ካሳለፉ በኋላ፡ ከዚህ ዐይነት ሥራ ትና አኗኗር የተላቀቁት ከ18ኛው ክፍለ ዘመን በኋላ ነው = በቀድሞው አኗኗር እስከ 19ኛው ምዕተ ዓመት መጨረሻ

* ያክተር ብላንክ ከሙቶ ሺ እስከ ሙቶ ሃምሳ ሺ የሚገመት ወታደር እንደ ነበራቸው ያረጋግጣል =

1 Campagna Inglese d'Abyssinia—Blanc pp. 51-96.

ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ ሞንዶን ያሳተመው ገጽ 49—50

የዘለቁም ይገኙባቸዋል = በዚህ መስክ ከቀድሞው ከጉልተኛ ዘመን ከፈላጭ፡ ቆራጭ ጉጉሣዊ እገዛዝ በመላቀቅ በአውሮፓ እንግሊዞች ቀደምትነት አላቸው =

እነሱም አሊቪዬ ክርምጌል (1579—1638 እ. ኤ. አ.) ከቀሰ ቀሰው ገቅናቴና ከንጉሡ ከዣክ መገደል ወዲህ እንድ ጊዜ ለዘለቄታ የጸና ሕጋዊና ዲሞክራሲያዊ መንግሥት አቋቁመው ከዚያ ዝምሮ እስካሁን ድረስ መንግሥቱ በተመረጡ የመግ ክርት ውሳኔ ይመራል =

ከዚያ ውጭ ጉጉሥም ይሁን ጉግሥት፡ ጠቅላይ ሚኒስትርም ይሁን የጦር አለቃ ምክር ቤት ከወሰነውና ውሳኔው በአገሪቱ መሪ ፊርማ ጽድቅ ከታወጀው ሕግ ውጭ የሚያደርጉት ነገር የለም =

ቆንሲላቸው ካሚርን መታሰሩንና የመላክተኛቸውን የራሳምን መደገም ስምተውታል = መሪዎቹ ወርደቱ ቢሰማቸውም ወዲያው የኃይል እርምጃ ከመውሰድ በመቆጠብ አምስት ዓመት ሙሉ (1864—1868) የሰላሙን መንገድ እየተከተሉና በጉንም ጦር እያደራጁ ለኃይል እርምጃ የሚወጣ ውን ሀብትና የሰው ሕይወት በተቻለ መጠን ለመቆጠብ እንደጣሩ ተመልክተናል =

ዐፄ ቴዎድሮስ ግን፡ የእንግሊዝ ጉግሥት ቪክቶሪያ፡ የግብጹ መሪ ከዲቭኒኢስግሌል፡ የእስክንድርያው ፓትርያርክ፡ የአርመኑ ጳጳስ፡ አጠገባቸው ያሉት እነግርቲን ፍላጅ እስረኞቹን በሰላም እንዲለቁ በደብዳቤ ቢለምኑ፡ በገጸ በረከት ቢያባብሉ አልተበገሩላቸውም = መልክተኛን ሲያስሩና ለመፍታት እምቢ ሲሉ የሚከተለው አደገኛ ሁኔታ የቱን ያህል እንደሆነ እምብዛም አላጤኑትም = ሊያስተዋቸው የሚችል አግካሪም የለም =

በዘመናዊ መሣሪያ ያልታጠቁት ወታደሮቻቸውና ከነርሱም ጋር የሚወዷቸው የጦር አለቆች፡ በተለይ ታማኞቻቸውና ወዳጆቻቸው እነ ፊታውራሪ ገብርዬ ከወደቁ በኋላ ግን፡ የሁኔታው አደገኛነት መጠን ያን ጊዜ ብቻ ታያቸው =

ወ/ሮ መስተዋት ከልጃቸው ከይማም አመዴ (አሕመድ) ጋር
(ከሔንሪ ስተርን መጽሐፍ)

በዐልጋዳ አርአያ ድምፁ (የዐፄ ዮሐንስ አጉት)
(ከመሴ ቴዎፍሎስ ለፌቭር መጽሐፍ)

አቤቶ ዳርጌ ሣህለ ሥላሴ (በኋላ ራስ)
(ከለቲር ዱ ሞንድ መጽሐፍ)

ፊታውራሪ ገብርዬ የዋቱበት የእሮጌው ጦርነት
(ከሮጌ እኩቶን መጽሐፍ)

ካፒቴን ስፒዲ (ባሻ ፈለቀ) የፊታውራሪ ገብርዬን የጦር ልብስ ለብሶ ፤ ከአክበር አሊ ጋር ። (አክበር አሊ
 'በእንግሊዝ ባለሥልጣናትና በነወ/ሮ መስተዋት በነ ወ/ሮ ወርቂት መካከል ዋና ተላላኪና ሰላይ
 (ከሮገፍ አካቶን መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሠላሳ አራት

የዕርቅ ጥምጥምታ፡ ቲዎድሮስና ናፒዩር
የተለዋወጡት መልእክት

ቀድሞውኑ የመነመነው ያፂ ቲዎድሮስ ጦር፡ አሁን ከፊታ
ውራሪ ገብርዬ ሞት ወዲህ እጅግ ተዳክሟል ማለት ይቻላል ።
ከገብርዬ ሞት በፊት ወታደሩ ወደ መቅደላ ምሽግ ተሰብስቦ
እንዲገባ በታዘዘ ጊዜ፡ ግማሹ ትእዛዛቸውን እክብሮ ሲገባ
ግማሹ ባንድ ወገን የንጉሡን መዳከም በመረዳት፡ በሌላም ወገን
ጦርነት በመሰልቸት፡ «መቅደላ ገብተን በፈረንጅ እሳት እን
ቃጠልም» ብሎ ወደ አገሩ ጉዞ መገኘቱን ይታወሳል ።⁽¹⁾

ፊታውራሪ ገብርዬ፡ በእንግሊዝ ጦር መካከል ገብተው
እየተዋጉ የሞቱት ሚያዝያ 3 ቀን ዐርብ የሰቅለት ለት ነው ።
በዚሁ ዕለት ማታና በማግሥቱ በየሠፈሩ ሁሉ፡ በሕይወት ያለው
በጦርነቱ ላይ ለሞተው ዘመድ እያለቀሰ በየሠፈሩ ዋይታና ለቅሶ
በርከቶ ነበር ። የዚህንም ሁኔታ የዘመኑ ጸሐፊ ሲያወሱ፡ በነገ
ታው ቅዳሜ ሹር (ስዑር) ለት፡ ንጉሡ ከአፋፍ ሆነው ቁልቁል
በመነጥር ይመለከቱ እንደ ነበረና እንግሊዞችም ወድቆ ያደረ
ውን ቁስለኛ እያሰነሡና ወደ ሠፈራቸው እየወሰዱ የሞተውንም
ይቀብሩ እንደ ነበረ ካመለከቱ በኋላ፡ አከታትለው ከእንግሊዞች
ዘንድ «... የእንግሊዝ ንግሥት ስለ ፍቅር (ስለ ወዳጅነት)
ወደርሰዎ (መልክተኞች) ቢሰዱዋቸው አሰሩዋቸው፤ መልሰው
በልመና ይፍቱልኝ ብለው ቢለምኑ አልፈታም አሉ ። አሁንም
ተልከን መጥተን ምን እመጣችሁ ብለው ሳይጠይቁን በጠብ
ተቀበሉን ። አሁን ያለፈው ዐለፈ አንድ ጊዜ... ሁለተኛ የክ
ርስቲያን ደም አይፍሰስ ። ሰዎቻችንን ይስጡን፤ እስሮችም
ያልታሰሩትም በሐበሻ የተወለዱት (ክልሶች) ሳይቀር የነጭ

1 ያጤ ቲዎድሮስ ታሪክ ያለቃ ወልደ ግርያም ጽሑፍ ፲፩ 53—54

ዘር የሆነ ይስጡን ። ከርስዎ ጋርም እንገናኝና ከንግሥታችን ያመጣነውን ቃል እንናገራለን ። ከዚህ ቀደም በደል ከርስዎ ነው እንጂ፤ ከእኛ በደል የለም» ብለው እንግሊዞች ላኩ የሚል መልእክት መምጣቱን ካመለከቱ በኋላ፤ በዚሁ ንዴት ንጉሡ ራሳቸውን በሽጉጥ ለመግደል እንደ ሞከሩና ወገናቸው ከእጃቸው ለማስለቀቅ ሲተናኑቁ ወደ ሽቅብ መተኮሱን ይገልጻሉ።⁽¹⁾

ኢትዮጵያዊው ጸሐፊ፤ ከእሮጌ ጦርነት በኋላ ከዚህ በላይ እንደ ተገለጸው፤ መልክተኞች ወዳጄ ቴዎድሮስ በቅድሚያ የላኩ እንግሊዞች መሆኑን ሲያመለክቱ በእንግሊዞቹ በኩል ግን፤ የመልእክቱ አላላክ የመነጨው ካፄ ቴዎድሮስ በኩል ነው የሚል ተመዝግቧል ። ምናልባት የቃል መልእክቱ ከእንግሊዞቹ ወገን ከመጣ በኋላ፤ የመጀመሪያው በጽሑፍ የሆነው መልእክትና የዕርቁ ፍለጋ ካፄ ቴዎድሮስ ዘንድ ተልኮ ይሆናል ።

በእርግጥም ከእሮጌው ጦርነትና ከፊታውራሪ ገብርዬ ሞት በኋላ፤ ዐርብ ለቅዳሜ ስዑር አጥቢያ እርሳቸውም ስለ ገብርዬ ሞት፤ የቀረውም ለየዘመዱ ሲያለቅስ በእስረኞቹም ዘንድ ወሬው ተሰምቶ፤ ‘እንግዲህ እኛንም ይፈጁናል’ የሚል ሥጋት ውጧቸው ሳለ፤ በመካከሉ በዐፄ ቴዎድሮስ ትእዛዝ ቀደም ብለው ፍላጅና ወልድሜየር ከምስተር ራሳም ጋር እንዲመካከሩና አሳብ እንዲያቀርቡ፤ «እስቲ ምን ማድረግ እንደሚችል አሳባችሁን ግለጡልኝ» ቢሉ፤ ወልድሜየር «የሚሻለው የሰላሙ መንገድ ብቻ ነው» አለ። «አንተስ ፍላጅ ምን ይሻላል ትላለህ?» ቢሉዋቸው፤ «ምስተር ራሳም ያሉትን መፈጸም የሚገባ ይመስለኛል» አሉ ። ከእሮጌው ውጊያ በፊት ራሳም ያለው፤ «እኔም ተልኬ የመጣሁት እስረኞቹን አስፈትቼ በርስዎና በእንግሊዝ ንግሥት መካከል መልካም የወዳጅነት ግንኙነት ለመፍጠር ነበር ። አሁንም የመጣው የእንግሊዝ ጦር እስረኞቹን ከማስፈታት በቀር ሌላ ዓላማ የለውም» ብሏቸው ነበር።⁽²⁾

የእሮጌው ጦርነት ከተደረገ በኋላ፤ ወደ እንግሊዞች መልዕክት ይዞ ለመሔድ አንደኛ ከምስተር ራሳም ጋር ከእንግሊዝ

መንግሥት ተልኮ መጥቶ የነበረው የመቶ አለቃ ፕሪዶ፤ ሁለተኛ እዚሁ ጉንደር ብዙ ዘመን በወንጌል መልእክተኝነት መጥተው በመቀመጥ ካፄ ቴዎድሮስ የሚተዋወቁትና አማርኛም የሚያውቁት ምስተር ማርቲን ፍላጅ የሚባሉት የጀርመን ተወላጅ ተመረጡ ። ፕሪዶ ከሕንድ አመጣጡንና ፍላጅም ከዚህ በፊት ወደ እንግሊዝ አገር ተልከው እንደ ነበረ አንባቢ ያስታውሰዋል ። ከነዚህም ጋር ከዐፄ ቴዎድሮስ ወገን አማኝቸው ደጃች ዓለሜ አብረው እንዲሔዱና ደብዳቤውን እንዲያስረክቡ ተመረጡ ። የደብዳቤው ቃል ቀጥሎ ያለው ነው ።

«በስመ አብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ፤ አሐዱ አምላክ በሦስትነቱ፤ ባንድነቱ በክርስቶስ ያመነው ካሣ፤ መቼም ያገሬ ሰዎች በእግዚአብሔር ኃይል እኔ ካልወረድሁላችሁ ሽሽታችሁን አትተዉም ። ክርስቲያኑን ሁሉ ጉልበት አለኝ መስሎኝ ካረመኔ አገር አግብቸው ። ወንድ የሌላት ቆንጆ አለች፤ ወንድ የነበራትም ቆንጆ ነበረች፤ ትላንትናም የሞተባት ትኖራለች ። ሽማግሌ ልጅ የሌለው፤ ባልቴት ልጅ የሌላት፤ እኔ የምጠውራቸው ብዙ በከተማየ አሉ ። እግዚአብሔር ከሰጣችሁ ፍቀዱአቸው ። ያረመኔ አገር ነውና ። ያገሬ ሰው ገብር ሥራት ግባ ብየ ብለው እምቢ ብሎ ተጣላኝ ። እናንተ ግን፤ በስራት በተገዛ ሰው አቸነ ፋችሁኝ ። እኔን ወደወኝ የተከተሉኝ ሰዎች አንድ እርሳስ ፈርተው ጥለውኝ ሸሹ ። ብትቃጡአቸው ከሮጡ ሰዎች ጋር እልን በርሁም ። ጌታ ነኝ መስሎኝ ባልሰላ መድፍ ስታገል ውየ ነው ። ያገሬ ሰው የፈረንጅ ሃይማኖት ይዞአል፤ አስልሞአል እያለ ዐሥሩን ምክንያት ይሰጠኝ ነበረ ። እኔ ከከፋሁበት እግዚአብሔር መልካም ይሰጠው፤ እንደ ወደደ ይሁን ። እግዚአብሔር ቢሰጠኝ ሁሉን ልገዛ አሳብ ነበረኝ ። እግዚአብሔር ቢነሣኝ ልሞት፤ አሳቤ ይህ ነበረ ። ከተወለድሁኝ እስታሁን ወንድ እጄን ጨብጦት እያውቅም ነበረ ። ሰዎች ሲሸሹ ተነሥቼ ማረጋጋት ልማድ ነበረኝ፤ ጨለማ ከለከለኝ ። ትላንትና በደስታ ያደራችሁ ሰዎች እግዚአብሔር እንደኔ አያድርጋችሁ ። እንኳን የሐበሻ ጠላቴን ኢየሩሳሌም ዘምቼ ቱርኮችን አስለቅቃለሁ መስሎኝ ነበር ። . . . »

መልዕክተኞቹ ከተራራው ከሰላምጌ ተነሥተው ሁለት ሰዓት ከተጓዙ በኋላ እሮጌ እንግሊዝ ጦር ሠፈር ደረሱ ። ዠጌ ራል ናፒዬርና ሹማምንቱ ለሦስቱም መልካም አቀባበል

1 ፋዘላ.....ገጽ 44—45

2 Journal Royal Sintice Society.....The last two letters of Emperor Theodore.....B. Apptheyrd and R. Pankhurst P. 27

አደረጉላቸው ፡ ጥናው መሪናፒዩር ደጃች ዓለሚን ወደ ገል ድጋ ካት አስገብቶ እጉኑ በማስቀመጥ የአክብሮት መስተንግዶ ካደረገላቸው በኋላ ፡ ወደ ውጭም አውጥቶ በዝሆን የተሟነውን የጦር መሣሪያና ወታደራዊ ድርጅቱን በዝርዝር አሳያቸው ፡ ይኸውም አግችዬው ሁኔታውን አይተው ቴዎድሮስን መከረው እንዲያግቡ ነው ፡

በርሱ በኩል ያለውን የዕርቅ አሳብ በቃል ለመልክተኞቹ ከገለጸ በኋላ ፡ እርሳቸው ለላኩት የጽሑፍ መልእክት እርሱም በጽሑፍ አሥፍሮ የመልሱን ደብዳቤ ሰጥቶ መልሶ ላካቸው ፡ ቃሉም እንደዚህ የሚል ነው ፡ «ግርማዊነትም በጉብዝና ተዋግቷል ፡ የተሸነፉትም ከርስዎ የበለጠ የእንግሊዝ ኃይል ተጽዕኖ አድርጉብዎ ነው ፡ ዳግመኛ ደም እንዳይፈስ የኔ ፍላጎት ነው ፡ ስለዚህ የግርማዊነትም ፈቃድ ሆኖ ራስዎን ለእንግሊዝ ንግሥት ቢያስገዝና (ቢገቡ) በእጅዎ ያሉትን አውሮፓውያን በደህንነት በዛሬው ቀን ለእንግሊዝ ጦር ሠፈር ቢያስረክቡ ፡ ለራስዎና ለመላው ቤተሰብዎ ክብር ያለው አያያዝ እንደምናደርግ ዋስትና እሰጣለሁ ፡ (ቃል እሰጣለሁ) »

ይኸን ደብዳቤ አዘጋጅቶ ከሰጣቸው በኋላ ፡ ለደጃዝማች ዓለሚ በአስተርጓሚ አማካይነት እንደዚህ አላቸው ፡ «ንጉሠ ራሳቸው ወደኛ መግባት አለባቸው ፡ ይኸን ጥያቄያችንን ሳይቀበሉ የቀሩ እንደሆነ ያዩትን የመድፍና የአርም ስትርንግ ጠበንጃ ወደ ተራራው ልከን እንወጋችዋለን ፡* በዚህ ጊዜም አንድ ወታደር ሊያመልጠን አይችልም ፡ » (1) ይኸንንም የማስፈራሪያ ቃል ጨምሮ በላካቸው ጊዜ የፈታውራሪ ገብርዩን ራሳም ወደላይ አምባው ለመላክ ፈቃደኛ መሆኑን ነግሮ አስናበታቸው ፡ መልክተኞቹም ወዳጄ ቴዎድሮስ ተመልሰው ደብዳቤውን ፍላጅና ወልድሜያር ወደ አግርኛ ተርጉመው በተነበበላቸው ጊዜ ፡ «የክብር አያያዝ ይደረግላችዋል

* በ1810—1900 ዓ. ም. መካከል የነበረ የጦር መሣሪያ ሙሉን ዲስ ነው ፡ እሁን ናፒዩር የተመካበት ጠበንጃ በርሱ ለላብ የተሠራ ዘመናዊ ጠብመንጃ ነው ፡

1 Record of the Expedition to Abyssinia - Holland - Vol. II pp 39-42 Armstrong

ማለት ምን ማለት ነው? እንደ ምርኮኛ አክብረን እንይዛቸዋለን ማለት ነው ወይስ ከጠላቶቹ ጋር (*) በማደርገው ጦርነት እንረዳዎታለን ማለት ነው? ሲሉ ጠየቁ ፡ መልእክተኞቹ ግን በደብዳቤ ከተገለጸው በቀር ጠቅላይ አዛዥ ዝርዝር ሁኔታ አልነገሩንምና ግርማዊነትም በደብዳቤ ሊጠይቁት ይችላሉ ብለው መለሱላቸው ፡

* ባሁን ሰዓት ጠላቶቹ የሚሉዋቸው ቀድሞ የሸፈቱባቸውን አሁንም እንዋጋሞ ብለው የሸሹትን መሆኑ ነው ፡

ምዕራፍ ሠላሳ አምስት

ሁለተኛው የዐፄ ቴዎድሮስ ደብዳቤና የእስረኞቹ መለቀቅ

ያለፈው የመዝሙሪያው ደብዳቤ አድራሻውን ለማንም ሳያደርጉ ደብዳቤው ግን ለናፒዬር ደርሶት ካወቀው በኋላ፣ ደግሞ እንደገና አከታትለው በፍላጎትና በደጃች ዓለሜ እጅ ሁለተኛ ደብዳቤ፣ ለፋሲካ የሚሆን ብዙ ከብትና በግ ጨምረው ላኩ ለት = የደብዳቤው ፍሬ ነገር ከዚህ እንደሚከተለው ሰፍሯል።

«በስመ አብ..... ይድረስ ለገናናዋ የእንግሊዝ ንግሥት ተወዳጅ አሽከር . . . ግንኙነታችን በድንገት ስለሆነ፣ በስምህ ልጽፍልህ አልቻልኩም። (*) የትናትናውን ደብዳቤ ላንተ በመላክ ስለተጣላሁ ተጸጽቻለሁ። (**) የኔ ወዳጅ! የውጊያችሁን ሁኔታ የጦር ድርጅታችሁንና የወታደራችሁን ሥነ ሥርዓት ተመልከቱ፣ የኔ ሕዝብ ትእዛዜን መፈጸም ስላቃታቸው አዘንሁ፤ ወታደሮቼንም ብገድልም፣ ብቀጣም ወደ ጦርነቱ አልተመለሱም . . . የወዳጄን የፊታውራሪ ገብርዬን ሬሳ . . . እንዲቀበር በመፍቀድህ ምስጉን ነህ። ከኔ ወገን ወዳጄን ዋልድሜየርን ጭምር አውሮፓውያኑን በሙሉ እንድለቃቸው ጠይቀሽኛል፤ እሺ ይሁን፣ ሁሉም ይለቀቃሉ። ነገር ግን አሁን ካንተ ጋር ወዳጅ ስለሆንን፣ እኔ የእጅ ጥበበኛ ስለምወድባዎቹን እንዳታስቀረኝ» (1)

ይህ ሁለተኛው የማርኛው ደብዳቤ እንደ ደረሰ አቶ ሳሙኤል ጊዮርጊስ ከአማርኛ ወደ ዐረብኛ ከተረጎመው በኋላ፣

* ባለፈው ደብዳቤ ሮቤርት ኖፒዬር ብዬ አልጽፍሁልሁም ግለታቸው ይመስላል።

** የፈተኛው ደብዳቤ ለሕዝባቸው በሮሮ መልክ የጻፉትን ለርሱ በመላካቸው፣ ለርሱም የሠነዘሩት እነጋገር ወቀሳ ስላለበት ነው።

1 Recordpp. 40 - 41

ራሳም ካ፤ ቴዎድሮስ ተፈቅዶለት በዚህ ጊዜ ነጻ ሆኖ እንግሊዝ ጦር ሠፈር ነበርና እርሱ ደግሞ ከዐረብኛ ወደ እንግሊዝኛ ተርጉሞ ለናፒዮር ቀረበለት ። ናፒዮር የደብዳቤውን አሳብ ከተረዳ በኋላ ፡ እስረኞቹን ለመፍታት እጅ ማለታቸው ደስ አለው ። ነገር ግን ፡ በእጁ እስኪገቡለት ድረስ በሙሉ ሊተማ መን አልቻለም ።

በዚህ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ በመጨረሻ ያለምንም ውለታ እስረኞቹን ፈትተው ለመላክ ወሰኑ ። ውሳኔውን በመጀመሪያ ሰዎቹ የምሥራቹን ለወገናቹ የነገረ ማዬር የሚባል የጀርመን ተወላጅ ነው ።

ነገር ግን ፡ የዚህን ወሬ እሑድ የሰሙት እስረኞች ግማሾቹ በደስታ ሲዋጡ ፡ የቀሩት ዐርብ በደረሰው በፊታውራሪ ገብርዬ ሞትና በጠቅላላው በእንግሊዝ ጦር በተፈጸመው ጥቃት ምክንያት ንጉሡ ትፈታላችሁ በሚሉ ሰበብ አውጥተው ይፈጁናል የሚል ጥርጣሬ አደረባቸው ። ይሁን እንጂ ፡ ንጉሡ አንድ ጊዜ ለዘለቄታ የዕርቁን መንገድ አገኛለሁ በሚል ተስፋና እስረኞቹን ካገኘ ወዳገሩ ይሑዳል በሚል እምነት ለመልቀቅ ስለ ወሰኑ ፡ የእስረኞቹን ጠባቂ ራስ ቢሠውርንና ቢቶደድ አስኔን አስጠርተው በነርሱ አማካይነት «አሰናብቻችኋለሁና ዛሬውኑ ወደ ወገኖቻችሁ ሒዱ ፤ ዕቃችሁን ነገ ሰው ልካችሁ ታስወስዳላችሁ» የሚል መልእክት ላኩባቸው ። (1)

የእስረኞቹ ጠቅላላ ወንድም ሴቱም ፡ ሕጻናቱም ቊጥራቸው ወደ 72 መድረሳቸውን ደክተር ብላንክ ሲያረጋግጥ ፡ ያገራችን ጸሐፊ በሚሰጠው የአውሮፓውያንና የክልሶች ቊጥር ዝርዝራቸውን በየምሳላ ላይ አቁመውታል ። ከፈረንጆቹ ውስጥ የእንግሊዝ ፡ የጀርመን ፡ የፈረንሳይ ፡ የስዊስና የአጣልያን ተወላጆች ይገኙባቸዋል ። ይኸው ያገራችን ጸሐፊ ከነዚህ እስረኞች ውስጥ ደንበኞቹ እስረኞች ቊጥራቸው ከ10 እንደማይበልጥ ፡ 8 የሚሆኑት በልዩ ልዩ የእጅ ሥራ የተሠማሩ ፡ ማርቲን ፍላድና ባለቤታቸው ፡ አስተማሪዎች መሆናቸውን ከገለጹ በኋላ ፡ የቀሩት ክልሶቹ ግማሾቹ ደክተር ሺምበር የሚባሉ የጀርመን ተወላጅ

(ሽምፕር ዊልሄልም) ብዙ ዘመን በኢትዮጵያ የተቀመጡት ከኢትዮጵያዊቷ ከወይዘሮ ምርጺት የወለዷቸው ወንድ ሽምፕር እንግዳ እሸት ፡ ሴቶች ሽምፕር ጣይቱ ፡ ሽምፕር ትብለጥ ፡ ሽምፕር ደስታ ፡ እንደዚሁ ያ፤ ቴዎድሮስ ባለሟል የነበረውና የጋራ አሽከር የገደለው ሊቀመኳስ ዮሐንስ ካንዲት ኢትዮጵያዊት የወለዳቸው ቤል የውብዳር ፡ ቤል በለጠች ፡ ቤል ሉዊዛ የሚባሉ መሆናቸውን ያረጋግጣሉ ። (1)

የውጭ አገር ሰዎች እነ ማርክሃም ፡ እነ ራሳም እንደ መዘገቡት የውጭ አገር ሰዎቹ ቊጥር እስከ 61 ፡ ያገር ተወላጆቹ የነርሱ የአገልጋዮቹ ቊጥር እስከ 187 መድረሱን ያመለክቱና የአውሮፓዎቹን ስም ከዚህ እንደሚከተለው ዘርዝረውት ይገኛል ።

ቆንሲል ካሜሮን ፡ ጸሐፊው ብራንስ ፡ አሽከሮቹ ጴጥሮስ ፡ የማከሬር ፡ ሚክላቪ ፡ ሆርሙዝድ ራሳም ፡ ጓደኞቹ ብራንክና ፕሪዶ ፡ ሚሲየናውያን ስቱርን ፡ ሮዜንታል ከነሚስቱ ፡ ስተደጃር ፡ ብራንዴይ ። የእጅ ጥበበኞች ወልድማዬርና ባለቤቱ ፡ ስአልሙለር ፡ ፍላድና ባለቤቱ ፡ ቤንደርና ባለቤቱ ፡ ዜንደርና ባለቤቱ ፡ ማየር ፡ ሚስ ዚዩግለን ፡ ሞሪስ ሀል ፡ ቡርተድ ፡ የእጅ ሠራተኞች አቶ አሊጋዝ ፡ የዕፅዋት ሊቅ ሺምበር እና ጓደኞቹ ኤስለርና ሺለር ፡ ባርዴል (ፈረንሳይ) ፡ እንግዳ የሺምፕር ልጅ ፡ ዣህን ፓርኪንስ ፡ ካሣ ዘንዳር ፡ ያዕቆብ ሞሪስ ፡ ዮሐንስ ማየር ፡ ጎቴልፍ ቤንደር ። (2)

የሆነ ሆኖ ፡ በራስ ቢሠውር መሪነት እስረኞቹ ከሚቀመጡበት ከላይ ከመቅደላ አፋፍ ከእስር ቤት እየተንጋጉ ዐፄ ቴዎድሮስ ወዳሉበት ወደ ፋላ (ፋህላ) ሲመጡ ግራና ቀኝ የሚመለከታቸው ወታደር ግማሹ ፡ «ይኸን ሁሉ ጣጣ ያመጡብንን ፈረንጆች መፍጀት ነበር» ሲል ሌላውም በመሰለው ተናገረ ።

1 ፋዘላ.....ገጽ 47-48

2 The Emperor and the Question of Foreign Artisans in Ethiopia R. Panhurest - pp. 233 - 234 - A History of the Abyssinian Exp C. Markham, p. 340.

(1) La Campagna Ing.... pp. 64 - 65

የሆነ ሆኖ እስረኞቹ በመጨረሻ ከንጉሡ ፊት ደረሱ። ንጉሡም በፈገግታ ተቀበሏቸው። ነገር ግን፡ ከመካከላቸው ቆንሲሉ ካሚ ሮንየፀሐዩ ሐሩር አዳክሞት ስለነበረ፡ መቆም አቅዶት ሲንገዳገድ አይተው ንጉሡ «ምን ሆኗል?» ብለው ጠየቁ። «ትንሽ ጤና አጥቷልና እንዲቀመጥ ቢፈቅዱለት?» የሚል ጥያቄ ከእስረኞቹ ወገን ሲቀርብላቸው፡ እንዲቀመጥ ፈቅደው ካንዳንዶቹም ጋር በተለይ ከሚሲዮናዊው ከስቴርን ጋር፡ «ምነው ጠጉርህን አሳ ድገህ ሹሩባ ሥራ አስመስልከው» እያሉ በፈገግታ ይነጋገሩ ገና መሆኑ። በኋላም ከብዙው አጃቢ ሕዝብና እስረኛ ለየት ብለው እነ ካሚሮንን ጠርተው፡ «በጦርነቱ ጊዜ (የእርጌው) አደጋ እንዳያገኛችሁ እሁነኛ ሥፍራ እንድትቀመጡ አድርጌያለሁ» ብለው ካጨዋወቷቸው በኋላ በሰላም አሰናበቷቸው።

በተለይ ለሁሉም እስረኞች እንደ በላይ የሚቆጠረውን ምንም ቢያስሩት እንደ ወዳጃቸው ቆጥረው፡ አሁንም ከገጭራል ናፒዬር ጋር በሚደረገው የመላላክ ጊዜ ሳይለይ እስረኞቹም በሰላም እንዲለቀቁ አበክሮ ይጣጣር የነበረውን ምስተር ራሳምን በእጅ ጨበጣ አክብረው አሰናበቱት። ዶክተር ብላንክ ወዳገሩ ተመልሶ በጻፈው መጽሐፍ ላይ፡ «እኛ እስረኞቹ ከፊታችሁ እልፍ ካልን በኋላ መልሷቸው ይሉ ይሆን እያልን እየሠጋን ስንጓዝ . . . ራስ እንግዳ 'እነዚህን ነጮች እንግደላቸውና እን ሙት፡ ወይም እንጥፋ' አሉ። ቴዎድሮስ ግን፡ 'የማትረባ አህያ! በነዚህ በመጨረሻ የሁለት ቀኖች ውስጥ ብዙ ሰው አልገደል ህም (አልገደልንም?) አሁን ደግሞ፡ እነዚህን ነጮች ገድለን መላው አበሻን በደም ምልክት ማልበሱ ምን ይረባል?' ብለው መለሱሉት» ሲል ያረጋግጣል። (*) ይኸ አባባል ግን፡ እን ደዚሁ ሰው ፈጥሮ ያወራው እንጂ ራስ እንግዳ በፍጹም አለ ሚናገራቸውን ራሳም በበኩሉ ያረጋግጣል። ይሁን እንጂ፡ ንጉ ሡና ራስ እንግዳ የተለዋወጡት አሳብ ከእውነት የራቀ አይመ ስልም። ራሳም የሁለቱን የአሳብ አለዋወጥ በወሬ ካልሆነ በቀር ራሱ ሊረዳው አይችልም።

* ምናልባት የራስ እንግዳን ጥያቄና ያፂ ቴዎድሮስን ይኸን የመሰለ ውን መልስ፡ ከሰላም ጦርነትና ከቴዎድሮስ ሞት በኋላ ከምር ኮኞቹ እንደበት ሰምቶት ይሆናል።

የሆነ ሆኖ፡ ቆንሲሉ ካሚሮንና ራሳም ከፊት ሆነው ወን ዱም ሴቱም እየፈራም፡ እየተባም ያፂ ቴዎድሮስን ሠፈር ወደ ኋላው ገልመጥ እያለ እያየ፡ ቁልቁለቱን ወርዶ ወደ እንግሊዝ ሠፈር ተጠጋ። በዚህም ጊዜ የእንግሊዝ ወታደር ወደላይ ከፍ ብሎ ግራና ቀኝ በየጫካው ተሰግስጎ ሁሉም ጠበንጃውን ደግና ይጠባበቅ ነበር። እስረኞቹም በተለያየ መንገድ ነበር የሚጓ ዙት። ይኸም ግማሹ አደጋ ቢያገኘው የቀረው ሊያመልጥ ይች ላል በሚል ጥንቃቄ ይመስላል።

ነገር ግን፡ ያለምንም ችግር እስረኞቹ ቁልቁለቱን ሲወርዱ ብዙ ዘመን ጉንደር በመቀመጥ የአማርኛ ቋንቋ የሚያውቀው የኛዎቹ ባሻ ፈለቀ የሚሉት፡ በእንግሊዞቹ ዘንድ ካፒቴን ስፒዲ የሚባለው የፊታውራሪ ገብርዬን ያማረ የጦር ልብስ፡ ያንበሳ ለምድና ጉፈር ለብሶ፡ ቆባቸውን ደፍቶ የርሳቸውን የጭናቸውን ፈረስ ተቀምጦ፡ እስረኞቹን በማስተናበር ተቀብሎ እየመራ ወደ ገጭራል ናፒዬር ሠፈር ሲመራቸው፡ ከርሱና ከእስረኞቹ ጋር አሁንም ደጃች ዓለሜና አቶ ሳሙኤል ጊዮርጊስ አልተለ የም። በበኩሉ ጠቅላይ መሪው ናፒዬር በጦር አለቆቹ እንደ ታጀበ ወታደሩ እንደ ተሰለፈ፡ ሙዚቃና ወታደራዊ ጥሩምባ እየተነፋ በደስታና በፈገግታ ተቀብሎ ሁሉንም እየጨበጠ ካነ ጋገረ በኋላ፡ የቀሩትን በየሠፈሩ አከፋፍሎ ልኮ ዋነኞቹ ባለ ሥልጣኖች የነበሩትን ቆንሲሉን ካሚሮንና ሆርሙዝድ ራሳ ምን ወደራሱ ድንኳን ይዟቸው ገባ።

አምስት ዓመት በሥጋት ሲያወዛግብ፡ መልክተኞች ሲያ መላልስና ብዙ ደብዳቤ ሲያጸጽፍ፡ ለጉንደር ከተማ፡ ለደብረ ታቦር ዘረፋና እልቂት ሰበብ፡ ላሁኑ ዘመቻ፡ ለገብርዬም፡ ለቴዎ ድሮስም ውድቀትና ሞት ምክንያት የሆነው የእስረኞች ጉዳይ በዚህ ዐይነት ፍጻሜ ሊያገኝ ችሏል።

ምዕራፍ ሠላሳ ስድስት

የዐርቁ ተስፋ መፍረስ — የፋላና የሰላምጌ ጦርነት
የዐፄ ቴዎድሮስ ፍጻሜ

ገፍጌራል ናፒዮር ፡ በዐፄ ቴዎድሮስ ትእዛዝ የተፈቱትን ወገኖቹን እጅ ካደረገ በኋላ ፡ በእስረኞቹ ላይ አደጋ እንዳይደርስ በጥንቃቄ ረገብ አድርጎት የነበረውን ጥያቄ አሁን እንደገና ጠበቅ ሲያደርገው ይታያል ። እስረኞቹን መቀበል ብቻ ሳይሆን ንጉሡንም ከንጉሠ ነገሥታዊ ሥልጣናቸው በማስለቀቅ ለመበቀል ይነሣል ።

እንግሊዞቹ አመጣጣቸውም ከዚህ በፊት እንዳልነው በደንበኛ የዘመቻ ድርጅት በገንዘብ ፡ በሰንቅ ፡ በመድኃኒት ፡ በማጓጓዣ ከብት ተሰናድተው ፡ ለያንዳንዱ ጉዳይ ለወታደርነቱ ፡ ለፖለቲካው ፡ ለስለላው ፡ ለሰንቁ ፡ ለጤንነቱና ለመንገዱ ሥራ ኃላፊ አድርገው ፡ ለብዙ ቀን ጦርነት ተዘጋጅተው መጥተው ስለ ነበረ የስቅለት ለት ዐርብ በእሮጌ በፈታውራሪ ገብርዩ የተመራውን ጦር ከደመሰሱ በኋላ ፡ በጦር በኩል ያላቸውን ኃይል አሳዩ ። በእርግጥም ዐፄ ቴዎድሮስ ጦራቸው እታች በመድፍና በጠበንጃ ሲጠቃ የእንግሊዝ ጦር በሥነ ሥርዓት መዋጋቱን ፡ የርሳቸው ጦር ተመጣጣኝ ባልሆነ ስልት እየተዋጋ በኋላም መዘበራረቁን ከላይ ከፋላ ሥላሴ በመነጥር እያዩ በመጨረሻም ጦራቸው መፍረሱንና ገብርዩ መሞቱን ፡ በጠቅላላው ኃይላቸው ከእንግሊዝ ማነሱን የተረዱት ከዚህ ቀን ጦርነት በኋላ ነው ። ከአምስት ዓመት (1855 - 60) መላላክና የዲፕሎማሲ ትግል በኋላ ፡ ለዚህ ሁሉ ጥፋት ሰበብ የሆኑትን እስረኞች የለቀቁት ከዚህ ከእሮጌ ጦርነት ወዲህ ነው ።

ምንም እንኳን ፡ በፊተኛው የናፒዮር ደብዳቤ ላይ «እእንግሊዝ ንግሥት ቢገቡ በክብር እንይዝዎታለን» የሚል ቃል ቢኖርበትም ፡ ባንድ ወገን የመልእክተኞቹ የለሰለሰና የማግባባት

አነጋገር ፡ በሌላው ወገን ፡ «የክብር አያያዝ እናደርግልዎታለን» የሚለው አሳብ በአዕምሮዎቸው ውስጥ እየተመላለሰና ወደፊትም የሰላም መንገድ አግኝቼ ሀገሬን አሠለጥናለሁ የሚል ተስፋ እንዳደረባቸው ይታወቃል ። በሁለተኛው ደብዳቤያቸው ላይ ፡ «እንግዲህ ወዳጅ ስለሆንን እንዋልድ ሚዬርን ወዳጆቹን ወስደህ ያለ እጅ ጥበበኛ እንዳታስቀረኝ» ብለው ሲጽፉለት እስረኞቹን ካገኘ ወዳገሩ እንደሚመለስ ነበር የታያቸው ።

ገሪጅራል ናፒየር ግን ፡ ለደጃች ዓለሜ ንጉሡ በግድ በሰላም እጃቸውን መስጠት እንዳለባቸው ፡ ያለዚያ የእንግሊዝ ጦር ወደ ሰላምጌ ወጥቶ እንደሚዋጋ አጥብቆ በማስረዳት አስጠንቅቋል።⁽¹⁾

በዚህም ጊዜ ዐፄ ቴዎድሮስ በሰሜንና በምዕራቡ ወገን የእንግሊዝ ጦር ስለ ተጫናቸው ፡ በምሥራቅ ደቡብ በተለይ ቃፈር በር በሚባለው በኩል አመለጡ ወይም ሊያመልጡ ነው የሚል ወሬ ስለ ተሰማ ፡ ቀድሞውኑ የፖለቲካው መሪ ኮሎኔል ዊሊያም ሜሬዊዘር አክበር ዐሊ ከሚባለው የዋጅራቱ ተወላጅ ጋር ግንኙነት አድርጎ በርሱ አማካይነት ገንዘብም ፡ ልዩ ልዩ ስጦታም ለወሎ ባላባቶች ለነወይዘሮ መስተዋት እየላከ በመዛመድ በነርሱ ክፍል ቴዎድሮስ እንዳያመልጡ ጠንክረው እንዲጠባበቁ አድርጓል ። በእውነትም አምልጠው ይሆን በሚል ጥርጣሬ እጃቸውን ይዞ ላመጣ 50,000 ጥሬ ብር እንሰጣለን ብለው በገሃድ ቃል ገብተዋል ።⁽²⁾

ሚር አክበር ዐሊ አማርኛም ፡ ዐረብኛም ከአሮምኛ ጋር ደርቦ ስለሚያውቅ በስለላ ረገድ ብቻ ሳይሆን የራያና የአዘቦ ፡ የዋጅራትና የወሎ አሮምኛ የሚናገረው የእስልምና ሃይማኖት የያዘው ክፍል ከእንግሊዝ ጦር ጋር እንዲተባበርና ቴዎድሮስን እንዲያጠቃ በብዙ መርዳቱን ራሱ ናፒየር ለበላዮቹ በጻፈው ራፖርት መስክሯል ።⁽³⁾ የወሎ ሕዝቡም ፡ መኳንንቱም ባለፈው ጊዜ ባፄ ቴዎድሮስና በጦራቸው ብዙ ጉዳት ስለ ተፈጸመበት ፡ የእንግሊዝን ጦር አመጣጡንና ባፄ ቴዎድሮስ ላይ መዝመቱን አልተቃወመም ። እንዲያውም ተደስቷል ማለት ይቻላል ።

1 Record.....pp. 44-46

2 Idem.....pp. 51-52

3 Field Marshal Lord Napier of Macdala.....A Memoir by his son..... pp. 234-235.

ስለዚህ ሚር አክበር ዐሊ ወደ ወሎዋ ባላባት ወደ ወይዘሮ መስተዋትና ወደ ሌሎችም ባላባቶች ዘንድ ስጦታም ፡ መልእክትም ይዞ ሔዶ ተወያይቶ ለናፒየር እንደ አው. ቁ. 16 ሚያዝያ 1868 ዓ.ም (ጦርነቱ ካለቀ በኋላ) በጻፈው ሰፊ ራፖርት የወሎ ሕዝብ እንደ ተቀበለው ፡ ባለፈው በደረሰበት ሥቃይ ባፄ ቴዎድሮስ ላይ ያለውን ጥላቻና በማናቸውም ከእንግሊዝ ጦር ጋር ለመተባበር ያለውን ስሜት ሲገልጽ ፡ በተለይ መስተዋትና ወጣቱ ልጁ ይማም አህመድ የሎጎት መቀመጫቸውን ለቀው ወደ መቅደላ በመጠጋት ሹማምንቶቻቸው ወታደሮቹ ቴዎድሮስ ሊያመልጡ የሚችሉበትን የቃፈር በር እንዲጠብቁ ማድረግን በዝርዝር ገልጿል ።

እስረኞቹ ከተመለሱ በኋላ ፡ የእንግሊዝ ጦር አዛዥ በጽሑፍም በላከው መልእክት በቃልም ለደጃች ዓለሜ እንደ ተናገረው ፡ አንደኛ ዐፄ ቴዎድሮስ እጃቸውን እንዲሰጡ ፡ ሁለተኛም የታሰረውን ሁሉ የኢትዮጵያ መኳንንት በሙሉ እንዲለቁ በቁርጥ ከላከባቸው ወዲህ ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ በመጨረሻው የወሰኑት ምርጫ እየተዋጉ መሞት ነው ።

የሰኞውን የጦርነት ጉዳይ ያገራችን ጽሑፍ እንደዚህ ሲል የመዘገበው በግልጽ ይነበባል «... ራስ መሸሻ ያፄ ቴዎድሮስ ልጅ እሑድ ገቡ ፡ አባታቸውን ትተው (*) እንግሊዞችም እሑድ እስሮችን ተቀብለው አደሩና በነገታው ሰኞ (የፋሲካ ማግሥት) ፈረሶችን ጥሬ አብሎ ተብሎ ጥሩምባ ተነፋ... ጥሬ ከተጨረሰ በኋላ ፡ በስድስት ሰዓት ፈረሶች የእግራቸው ችንካር ይቸነክር ነበር ።... በቶሎ ሁሉ ተጫነና አንድ ቄስ ጸሎት ያደርግ ነበር ። መኳንንቱም ሁሉ የጦር ልብሱን ለብሶ ጐራዴያቸውን እንደ ታጠቁ ተምበርክከው ጸሎት አደረጉ... ጥሩምባ ተነፋ ። ፈረሶችን ባንድነት ከፈረሰ ወጡ ፤ እግረኛም በየሰልፉ ሪጋ(**) ሆኖ ግጥም ብሎ ቆመና በየሰልፍህ ተጓዝ ያለው ጊዜ ፈረሰኛው ባንድ ወገን ፡ እግረኛውም ባንድ ወገን ጥሩምባው ምድር እየፈነቀለ ወደ መቅደላ አምባ ባቀበቱ ይጓዝ ዝመር ።

* ወደ እንግሊዞች ማለቱ ነው ።

** ጸሐፊው ሪጋ የሚለው በኢጣልያንኛ መስመር ለማለት ነው ። የኢጣልያ ቋንቋ የሚያውቅ ኤርትራዊ መሆን አለበት ። «ን» የሚባለውንም ሳቢዘር አያደርግም ።

ንጉሡም መምጣቱን ባዩ ጊዜ የአምባው በር ጠባቆች በሩን ትተው ወደታች ከሚዳው ወርደው ከነበሩት ሰዎችው ጋር ተሰልፈው ቆዩ ። መድፍቻቸውንም ካምባው ውጭ አዝግበው ነበር ። (*) እንግሊዞች ቀረብ ሲሉ ተኩሱባቸው ። ንጉሡም ባለቤታቸው (ራሳቸው) በሐመር ፈረሳቸው ወጡና አንድ ጠበንጃ አነገቱ ፤ አንድ ጠበንጃም በእጃቸው ይዘው ማሕል ለማሕል ሔደው ወደ እንግሊዞች ተኩሱ ። የእንግሊዝ የጦር አለቃ አትተኩሱባቸው ብሎ አዞ ነበር ይላሉ ። ዐጤ ግን ፡ ከፈረሴ ደንደስ እዋታለሁ እያሉ እያመላለሱ ይተኩሱ ነበር ፡ ፈረሳቸው እስኪደክም ድረስ ። እንግሊዞችም እርሳቸውን ትተው ወደ ሌሎች እየተኩሱ ወደ አምባው ተጠጉ... ራስ እንግዳና(**) ወንድማቸው አዛዥ ፈንታ ሞቱ ። ንጉሡም ወደ አምባው ገቡ ። እንግሊዞችም ተከታትለው ወደበሩ ገቡ ። መድፍም እጀታ አደረጉት ። (***) በሩንም የንጉሥ ጠባቆች ለቀቁትና ገባ ብለው ለንጉሥ ተናገሩ ። ንጉሡም ሽጉጥዎን (ሽጉጣቸውን) መዘዙና ባፍዎ (ባፋቸው) ጉርሰው ተኩሱትና ሞቱ... » (1)

በበኩላቸው አለቃ ወልደ ማርያም ዘምሐይ ስለዚህ ጉዳይ ባጭሩ እንዲህ ሲሉ የጻፉት ፡ ከዚህኛው በመሠረቱ የተለያየ አይደለም «... ከበሩ ላይ ጥኑ ውጊያ ተዝመረ ። ከእንግሊዝ ወገን አንድ መድፍ ቢተኩስ በሩ ተሰበረ... የክረምት ነጉድንድ መሰለ ። የመድፍና የነፍጡ (የጠበንጃው) ድምጥ... በዚህ መካከል የእንግሊዝ ወገን በሩን ሰብሮ ሲገባ ቴዎድሮስ ከላይኛው በር ዐልፈው ተቀመጡ ። በቋንቋው እየተናገረ (እንግሊዙ) ቴዎድሮስን ንጉሡን እየፈለገ ሲቀርብ ሲያዩት ፡ «ይህስ ይዞ አስሮ ሲወስደኝ (ከሚወስደኝ) ሞት ይሻለኛል» ብለው በራስዎ (በራሳቸው) ፈርደው እንደ ዐመፀኛ ጠበንጃ አስወጡበት ። (2)

የእንግሊዞቹ ጽሑፍ በበኩሉ እንደሚተርከው ፡ ዋናው ጠቅላይ አዛዥ ገራራል ናፒዮር ዐፄ ቴዎድሮስ እጃቸውን

* እያነጣጠሩ ወይም እያለሙ

** እንግዳ

*** መድፍን እጅ አደረጉት ወይም ያዙት ለግለት ነው ።

1 ፉዝል ያሳተመው ገጽ 48-49

2 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ... ገጽ 57-58 ጠበንጃ አስወጡበት የግሉት ፡ የሽጉጣቸውን ጥይት ጠጥተው ሞቱ ለግለት ነው ።

እንዲሰጡ በደጃች ዓለሜ እጅ የተላከው የዐርባ ስምንት ሰዓት ጊዜ ገደብ ሰኞ ጧት ሰላለቀ ፡ ለምክትሉ ለሚገርግ ገራራል ሻርል ስታቪሌይ ወደ ሰላምጌ ጦሩ ዘምቶ በቅድሚያ ፋላ ሥላሴን እንዲይዝ ትእዛዝ ሰጠው ። ስታቪሌይም ለነኮሎኔል ዋላስና ለነኮሎኔል ፔን ትእዛዝ አስተላልፎ ኢትዮጵያዊው ጸሐፊ እንደ ጠቀሱት እግረኛውም ፈረሰኛውም ፡ ባለጠበንጃውና መድፈኛው በደንበኛ ተሰልፎ በሙዚቃ ፡ በጥሩምባ እየተሟሟቀ ከግርጌ ከእርጌ ተንቀሳቅሶ ወደ ላይ ወደፋላ በመውጣት ደንበኛው ጦርነት በዘጠኝ ሰዓት ላይ ተጀምሮ የመድፍና የጠበንጃ ጥይት መሸገው በሚጠባበቁት በኢትዮጵያውያን ላይ ይዘንምባቸው ዝመረ ። ነገር ግን ፡ በመሬቱ አቀማመጥ በጉብታና በቋጥኝ ደንጊያ መካከል ኢትዮጵያውያን ከተገን ውስጥ ስለ ነበሩ ፡ እንደ መድፋተኩስና እንደ ጥይቱ ብዛት ብዙ ጉዳት አላደረገም ።

በሆንም ፡ በመጀመሪያው በር ላይ ጥቃት የደረሰባቸው ተዋጊዎች እየሸሹ ወደ እስረኞቹ ሐበሾች የታሰሩበት ሔደው መደባለቃቸውን የ33ኛው ብርጌድ ጦር በሻለቃ ኩፐር እየተመራ በፊቱ ያለውን ተከላካይ ጦርና በፍጥረቱ እንደ ምሽግ ግነት ያለውን ቋጥኛማና ሸለቆማ ሥፍራ በችግር ዐልፎ ፡ ምሽግ ለመያዝ ባደረገው ጦርነት ዘጠኝ የጦር መኩንኖች እንደ ቆሰሉበትና በመጨረሻ ለወጊያ እመቺ የሆነውን ቦታ የእንግሊዝ ወታደሮች ይዘው ማጥቃታቸውን ጸሐፊው ሆላንድ ያወሳል ። (1)

ከዚህ አያይዞ የእንግሊዝ ጦር ጠመዝማዛውንና በጣም አስቸጋሪ የሆነውን መንገድ ሁሉ በትዕግሥትና በብርታት ዐልፎ ፡ የእስር ቤት የነበረውን ጭምር ከፍተኛውን የመቅደላን ምሽግ መያዙን ፡ በዚህ ጊዜ ያፂ ቴዎድሮስ ጠቅላላ ጦር ቢታመንላቸው ኖሮ ፡ ከዚህ ቦታ ላይ ብዙ የእንግሊዝን ጦር ለመፍጀት ይችሉ እንደ ነበረ ፡ አሁን ግን ዐርብ የሰቅለት ለት እርጌ ላይ በተደረገው ጦርነት የተዋጋው ጦር ሁሉ ሞራሉ ተዋድቆ ስማኝ ሆኖ እስከ መጨረሻ የተዋጋው ቁጥሩ በጣም ያነሰ መሆኑን ፡ በዚህ ጦርነት የአውሮፓ እስረኞች እንዲፈጁ መከረው የነበሩት ራስ እንግዳ መሞታቸውን ፡ የተረፈውም ጦር መሣሪያውን እየጣለና ምሕረት እየለመነ እጅ መስጠቱን ፡ ምሕረትም የተሰጠው መሆኑን ያረጋግጣል ።

ስለ ራሳቸው ስለ ዐፄ ቴዎድሮስ ደግሞ ፡ « . . . ቴዎድሮስ ሙቅደላ ከገቡ በኋላ በኮሎኔል ሉክ የሚመራው ጦር በተኮሰባቸው ጊዜ ፡ የቤተ መንግሥቱ በራፍ በታላላቅ የቋጥኝ ደንጊያ እንዲካብ (እንዲመሸግ) ትእዛዝ ሰጥተው ራሳቸውም ምሳሌ በሙሆን አብረው ይሠሩ ነበር ። በዚያ ውስጥ ከ300 ታማኝ ወታደሮቻቸው ጋር ሆነው በተቻላቸው መጠን ከተከላከሉና እነዚህ ታማኝ ወታደሮቻቸው ስለ ቆሰሉና ራስ እንግዳም ስለ ሞቱ ፡ ተቻኩለው ወደላይ (ላይኛው በር) ወጥተው ለጠላት ዲላማ ይሙቻል በማለት በእጅ ጠባብ ላይ ደርበውት የነበረውን በወርቅ ያጌጠ ካባ አውልቀው ላሽከራቸው ሰጥተው ከተሞጉ በኋላ ፡ የእንግሊዝ ጦር መቃረቡን ሲረዱት ለታማኝ ወታደሮቻቸው ፡ ‘አምልጡ ፡ ከታማኝነታችሁ ጋር እንድትሸሹ ፈቅጃለሁ (*) እኔ በምንም ሁኔታ በጠላት እጅ አልወድቅም’ ብለው ሽጉጣቸውን መዘው አፈሙዙን ወደ አፋቸው ውስጥ አግብተው በውተኮስ ራሳቸውን ገደሉ . . . ያፄ ቴዎድሮስም ተዋጊዎች ግማሾቹ ሸሹ ። የቀሩትም ለእንግሊዝ ጦር እጃቸውን ሰጡ ። ወደ ቃፊር በር ከሸሹት ይልቅ ፡ ለእንግሊዝ ጦር እጃቸውን የሰጡት ነፍሳቸውን አዳኑ . . . » ሲል ይደመድማል ።⁽¹⁾

አለቃ ወልደማርያም ግን ፡ ዐፄ ቴዎድሮስ ራሳቸውን ከገደሉና ምሽጉ ሁሉ በእንግሊዞች እጅ ከገባ በኋላ ፡ በእጁ ጠበን ጃም ፡ ጦርም ይዞ የተገኘ ብዙ ሰው ማለቁን እንደዚህ ሲሉ ያወሳሉ « . . . ሁሉም በሥልጣን (የእንግሊዝ የጦር መሪ) እጅ ሆነ ። የመቅደላም ወታደር ሁሉ የጦር መሣሪያውን ገደል እየጣለ እጅ ነሥቶ ሲቆም በምጥ እንደ ተያዘች ሴት መሰለ ። ያላወቀ መሣሪያውን ያልጣለ የሚዋጋ መስሎ እጅግ ሰው አለቀ ። ጋሻ ነፍጥም (ጠበንጃ) የያዘውን የእንግሊዝ ወገን እየተቀዳደመ (እየተሸቀዳደመ) በነፍጥ ፈጀው ። . . . በጦር ጊዜ የጦር መሣሪያ . . . ይዞ ወደ ገበያም ፣ ወደ ሰፈርም የሚሔደውን . . . ሲያይ ይገድል ነበረ . . . ደግሞ የሐበሻ ሰው ከዳተኛ ይባላልና አስቀድሞ እንዳይገድለው ይመስላል . . . »

* ታማኝነታችሁን ተረድቼዋለሁ ፡ እሁን ግን ራሳችሁን ለግዳን ሸሹ ለማለት ነው ።

1 Record.....pp. 55—57. The Abyssinian Expedition - Roger Action pp. 72 - 74

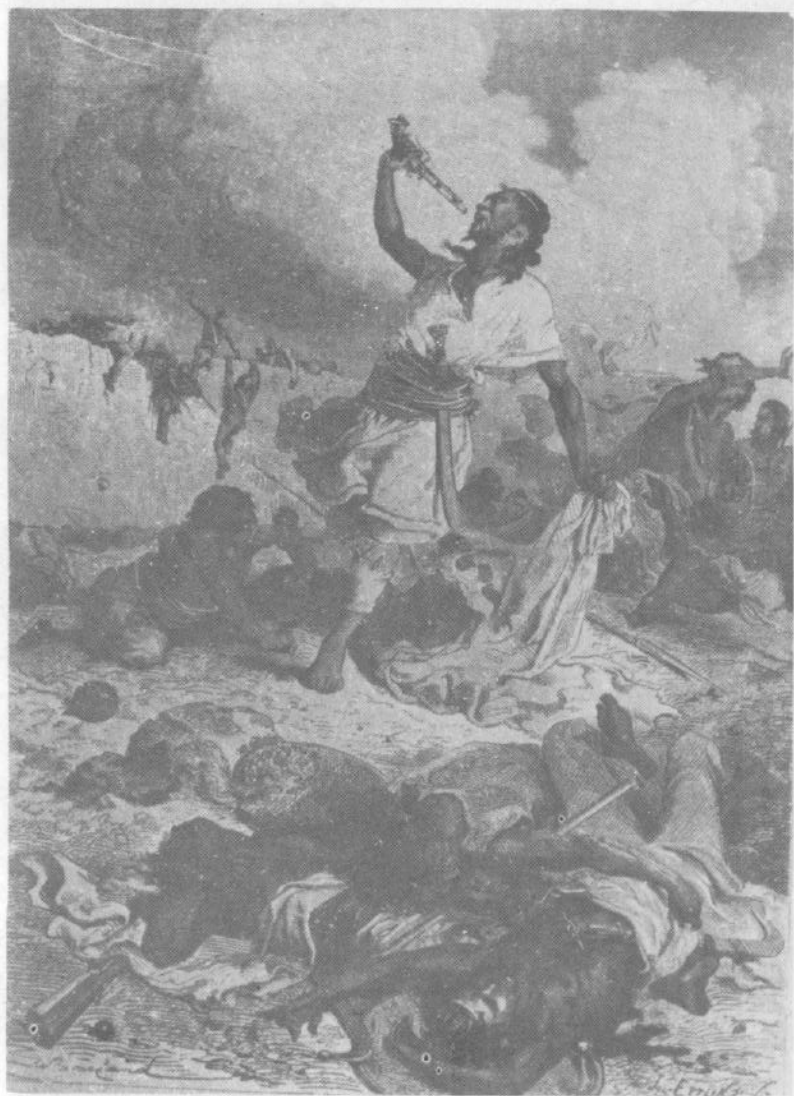
ከዚህ አያይዘው እኝሁ የዘመኑ ምሁር በራሳቸው አነጋገር ዐፄ ቴዎድሮስ ሰኞ ሞተው የተቀበሩት ማክሰኞ መሆኑን ካወሱ በኋላ የዚህን ምክንያት ሲገልጹ ፡ « . . . ከንጉሡ ከቴዎድሮስ ጋር የነበሩ የእንግሊዝ ወገኖች የሌሎችም የንጉሡን ከእግር እስከ ራስም መልክምን (መልካቸውን) አስመስለው ስለው ከእንግሊዝ ንግሥት ገብቶ ይኖራል ፡ የሐበሻ ንጉሥ ይህ ነው ለማለት . . . » ብለዋል ።⁽¹⁾ ይኸም ማለት በሞቱበት ቀን ያልተቀበሩት ለሥዕሉ ሥራ ጊዜ ለማግኘት ማክሰኞ ተቀበሩ ማለታቸውን ነው ።

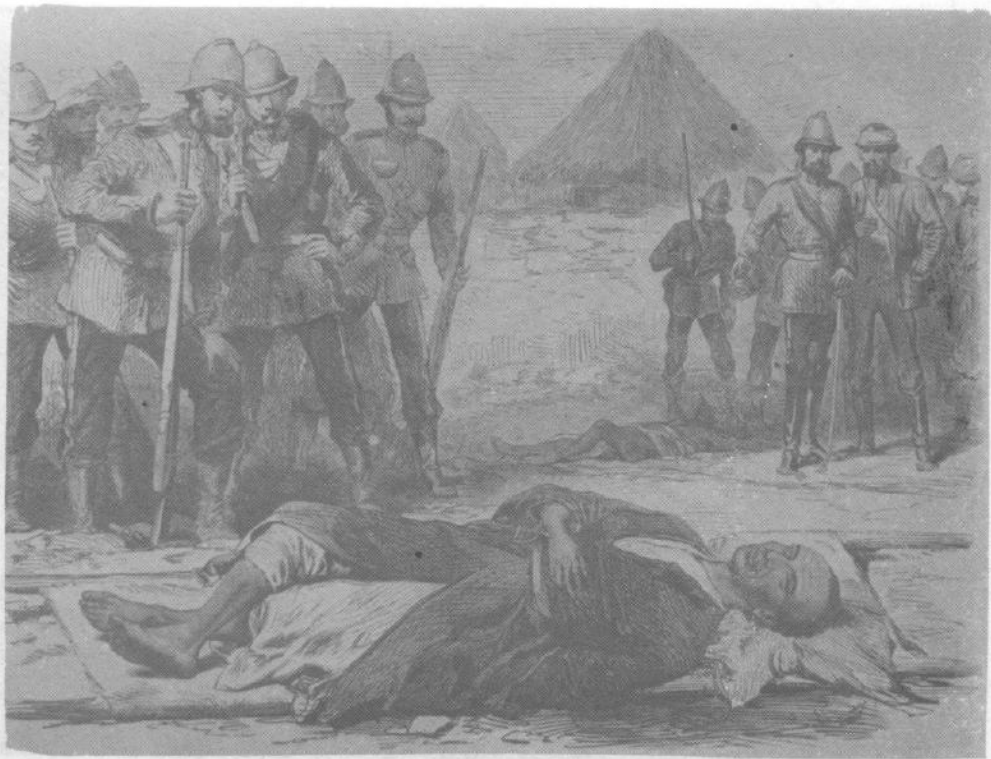
የፋላ ጦርነት
(ከሮገፍ ላከተን መጽሐፍ)

የመጨረሻውን የፋላን ፡ የሥላሴንና የሰላምጊን ጦርነት የመራው ሜዝር ገዢራል
 ቫርል ስቴቪሴይ
 (ከሮገፍ አከቶን መጽሐፍ)

ዐፄ ቴዎድሮስ ራሳቸውን ሲገድሉ
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

የእንግሊዝ የጦር መኰንኖች ያዩ ቴዎድሮስን ሬሣ በአድናቆት ሲመለከቱ
(ከሮገፍ እኩቶን መጽሐፍ)

የመድኃኔዓለም ቤተክርስቲያን መቅደላ በእንግሊዝ ጦር ከተያዘ በኋላ በወታደር ሲጠበቅ
(ከዐሥረኛው ርያል ኢንጂነሪንግ ብሪጌድ)

ከመቅደላ ውድቀት በኋላ ወደ ዐፄ ቴዎድሮስ ቤተ መንግሥት የግንባታ የቃፈር በር ሲጠበቅ ።
(ከዐሥረኛው ርዕሰ ኢንጅነርነግ ብሪጌድ)

ԿԵԼԵՆ ՌԵԶ. (ՂԱՃԱԲ) ԻԶԻՆ ՈՅՎ ԲԵՃԻՆԻՆԻ ԴՈՒՐԵՆ ԲՈՐԵ ԲՈՐՈ
ՆՆԶԱՈՈՈ
(ԻԵՐԵ ՆԻԲՆ ՄՈՂԻՐԵ)

የጥቅም ስራ ስራ ስራ ስራ
የጥቅም ስራ ስራ ስራ ስራ

የመቅደላውን (ፋላና ሥላሴ) ጦርነቶች የመራው ገዢ ስቴፊኦይ
(ከሪኮርድ አፍ ዘ ኤክስፔዲሽን ተ አቢሲኒያ)

ምዕራፍ ሠላሳ ሰባት

ባዴ ቲዎድሮስ ሰውነትና ባሕርይ ላይ አጭር አስተያየት ፤
ስለ ዜግነታቸው የተደረሰላቸው ግጥም

ሰውነት ሲባል፤ ያንድን ሰው አካልና ጠባይን ያጠቃልላል ። አካል በትክክል በዐይን የሚታይ ፤ በእጅ የሚዳሰስ ስለሆነ፤ ያንድ ሰው ጠቅላላ የአካሉ ቅርፅ ከነአባሉ ይታወቃል ። ቁመቱ ዠርጋዳ ወይም አጭር ፤ ግድንግድ ወይም ቀጫጫ ፤ ፊቱ ሞላላ ወይም ክብ ፤ አለዚያም አራት ወይም ሦስት ማዕዘን ማ ፤ ግንባሩ ፈጣጣ ወይም ሙሉ አለዚያም የተጠረመሰ ፤ ዐይኑ በግ ያለ ወይም ጨፈንፈን ያለ ፤ አለዚያም መጠነኛ ፤ በዚህ ዐይነት የሰውነታችን አባል ሁሉ ሲበዛም ፤ ሲያንስም ሊለያይ ይችላል ።

ጠባይ ሲባል፤ ‘ባሕርይ ፤ መንፈስ ፤ ዐመል ፤ ስሜት’ እያልን የምንከፋፍለውን ሁሉ ሲያጠቃልል ፤ ያንዱ ሰው ጠባይ ከተግባሩና ከአነጋገሩ ላይ ተወስዶ እገሌ ሐቀኛ ነው ወይም አድርባይ ነው ፤ እገሌ ግን ፤ ዋሾ ነው ወይም እውነተኛ ነው ብለን በትዝብት ሐተታ ካልሰጠን በቀር ፤ ጠባይ ወይም ባሕርይ እንደ አካል በዐይን ስለማይታይ በቀላሉ ሊጨበጥና ሊታወቅ አይችልም ። በጠባይ በኩል የበጎዉም ፤ የክፋቴም ዐይነት ከአካል የበለጠ ብዙ ደረጃ ስለ አለው ፤ እዚህ ላይ ያልተነሣንበትን መተንተን አስፈላጊ አይሆንም ።

የቴዎድሮስን የአካላቸውንና የጠባያቸውን ደረጃ ከየት ሾውም ላይ ለመመደብ ያስችግራል ። ዐፄ ቴዎድሮስን ለማየትም ፤ ለማነጋገርም አብሮ ለመኖርም ዕድል ያጋጠማቸው አለቃ ዘነብና አለቃ ወልደ ማርያም የቴዎድሮስን አጫጭር የሕይወት ታሪካቸውን በተዉልን ታሪካዊ የሥራ ፍቅርስ ውስጥ የትውልዱ ፤ የዕድገቱ ፤ የጦርነቱ ፤ የድሉ ፤ የምርኮውና

የቅጣቱ ዐይነት ሲዘረዘር፡ የዚህ ሁሉ ባለቤት የሆኑት የአንድነት መሥራቾች የቴዎድሮስ የአካላቸውና የጠባያቸው ዝርዝር የለበትም ። ጠባያቸውን እንኳን ከተግባራቸው ላይ ብንማር ለማወቅ የሚናፈቀውን የአካላቸውን አባላት በዘመኑ ከተጻፈ ላይ አንብባለን በዝርዝር አናውቅም ። በታሪክ አማካይነት ዐውቀነው የነቀፍነውንም፣ ያደነቅነውንም መሪ የሰውነቱን ዝርዝር ሁኔታ ብቻ ሳይሆን ቢቻልም እንደ ዛሬ ዘመን ድምፁም ተቀርቦ ብንሰማው ምን ያህል ደስታና መገረምን ባተረፈልን ነበር ። ቴዎድሮስን በመቅደላ፣ የሐንሰን በመተማ፣ ምኒልክን በዐድዋ ሲያዋጉ ከነንቅናቄው ደንበኛ መልካቸውን ብናይ፡ ድምፃቸውን ብንሰማ ኖሮ፣ የደስታ ስሜታችን ከፍ ያለ በሆነ ነበር ።

ዳሩ ግን፡ መሪዎቹ ራሳቸው ወደ ሃይማኖት እንደሚያደሉ በኢትዮጵያውያን ያጸጸፍ ባህልም ውስጥ ምርቱ በርክቶ የሚታየው ገድሎ፣ ድርሳኑ፣ ስንክሳሩ፣ መልካ መልኩ ሁሉም የመንፈሳዊ ጽሑፍ ነው ። የፍልስፍናው፣ የታሪኩ ጽሑፍ ብዛቱ ከመንፈሳዊው በጣም ያነሰ መሆኑን ማንም ያውቀዋል ። ለኢትዮጵያውያን አበው ምሁራን ትምህርት ሲባል ከመጽሐፍ ቅዱስ የመነጨው ብቻ መሆኑን ከዚህ በፊት አውስተነዋል ። በዚያው በየዜና መዋዕሉ ጽሑፍ ደግሞ ከብሉይና ከሐዲስ ጥቅስ ጋር የሰልፉ፣ የጦርነቱ፣ የድሉ፣ የምርኮው፣ የቅጣቱ፣ የዘፈፋው፣ የፋከራውና የሸለላው፣ የግጥሙ ምርት ሲታይ በነዚህ ሁሉ መካከል ያሸናፈውንና የተሸናፈውን መልክና ጠባይ የመዘርዘር ባህል የለንም ። ለዚህኛው ክፍል ዋጋ ከሚሰጠው የግዴታው ይበልጣል ። የዛሬ አንባቢ ለማወቅ የሚናፍቀውን ሁሉ ያለፈ ጸሐፊ በቅድሚያ በዘመኑ ለመገመት አዳጋች ይሆን በታል ማለት ነው ። ምናልባት የሰው ልጅ አዕምሮ እየሰፋ ፍላጎቱ እየበዛ በሐደ መጠን፣ የኛም የዛሬው አጻጻፋችን ለሚመጣው ትውልድ መዳረሻ እንጂ በደንብ ላያረካው ይችላል ።

ስለዚህ በሥዕልና በቅርፅ ሙያ በሚገባ ያልደረጀን እንደ መሆናችን መጠን፣ በሥልጣኔ በማናቸውም መስክ የተራመዱት ፈረንጆች በእጃቸው ከሣሉልን በፍቶ ወይም በጽሑፍ ዝርዝር ቀርፀው ካወረሱን በቀር፣ ከሐያኛው ክፍለ ዘመን መዝ መሪያ በፊት ያሉንን የመሪዎቻችንን፣ የደራሲዎቻችንን መልክ በራሳችን ባለሙያ አማካይነት አናውቅም ። ባገር ተወላጅ

ተሥሎ ወደ ጊዜያችን የደረሰው ተሳታፊ ለማስደሰት ፋንጋው ሁሉ መልክ መስሎ፣ አሸብርቆ በቁንዣና ተውቦ ስለሚገኝ ሥዕሉና እውነተኛው የሰውዬው መልክ ላይጋጠም ይችላል ። ይኸም በታሪክ ረገድ በየዜና መዋዕሉ ላይ ጸሐፊ ትእዛዙ የየራሱን ንጉሥ ታሪክ በቃለ አጋኖ ያልሆነውን በመጨማሪያ እንደሚያወድሰው ማለት ነው ። የድንጊያ ቅርፅማ ከሥልጡት ከአክሱም መንግሥት ውድቀት ወዲህ አልታየም ።

በዚህ ሁሉ ምክንያት፣ ላሁኑ የታሪክ ምዕራፎች ባለቤት የሆኑት ያፂ ቴዎድሮስ መልክ ሹሩባ እንደ ተሠሩ የምናየውና ሁላችንም በሥዕሉ የምንጠቀምበት ፈረንሳዮች እን ባውድራን የሣሉት ነው ። በሰላሙ ቀን በአንበሳ ተከበው የሚታዩት፣ በጭንቁና በቁርጠኛው ቀን የሸጉጣቸውን ጥይት ቆመው ሲጠጡ ወይም ሽጉጣቸውን እንደ ጨበጡ ተዘርረው የሣሉዋቸው እን ካንዲና እንግሊዞች ናቸው ። በዚህም ሳናመሰግናቸው ማለፍ የለብንም ።

በነዚህ ሁሉ ሥዕል ላይ ያፂ፣ ቴዎድሮስ ፊት የቁጠና የእልሽኛ መልክ ሆኖ ይታያል ። መቅደላ ራሳቸውን ገድለው በወደቁበት ጊዜ ወዲያው የደረሱት እንግሊዞች ሲያዩዋቸው በሬሳቸው ገጽ ላይ ዐይናቸው እንደ ተገለጠ ጥብቅነታቸው፣ ኩሩነታቸው ይነበብ እንደ ነበረ ተጽፏል ።⁽¹⁾ ከወታደሮቹ እንዲ እንግሊዛዊ እንደ ወደቁ ራሳቸውን አይቶ «ጉበዝ ባላጋራ ነው፤ በደህና ልንይዘው (ልናከብረው) በተገባ» አለ ።⁽²⁾

ፈረንሳዩ ጉዮም ለገን ያፂ ቴዎድሮስን መልክና ጠባይ እንደዚህ ሲል ይገልጻል ። «... ካሣ አሁን 46 ዓመታቸው ነው ።^(*) ቁመታቸው መካከለኛ ሆኖ የሚጫን አካል አላቸው ። የመልካቸው ገጥታ ግልጽና አስደሳች ተነቃናቂ⁽³⁾፣ ... ያይን አመለካከታቸው ድምቅና ወጊ⁽⁴⁾፣ ከምሥራቅ ሕዝብ ነጻነት

1 Hist. pol. Coulbeaux pp. 410-411.
2 Idem
* እንደ እው. ቁ. 1866 ዓ. ም. ላይ ማለቱ ነው ። በኢት. 1858 ይሆናል ።
3 Physionomie ouverte et sympathique.....Expressifs et Mobiles
4 Le regard est vil et percent

የሚሰማውንና ላገዛዝ የማይበገረውን ሕዝብ ለመግዛት ያላቸው ጽኑ ፈቃድ እመልካቸው ላይ ይታያል . . . ለሌላው ጉዳይ ሲጨነቁ ስለ ልብስ አለባበስ እምብዛም ግድ የላቸውም ።

ስለዚህም የውጭ አገር ሰዎች እርሳቸውን ከሕዝቡና ካጌ ጡት መኳንንቱ ውስጥ መለየት ይደናገራቸዋል . . . በድንኳናቸው ውስጥ (በጉዞ ጊዜ) ያለው ዕቃ ሁሉ ተራ ነው ። በደብረ ታቦርና በመቅደላ መኖሪያ ቤታቸው ከሕንድና ከፈረንሣይ አገር የሠጡ የሐር አልባሳት ይታያሉ . . . ። በጠባይ በኩል ልዝብነት የተበረዘበት ኃይለኛ — ይልቁንም ኃይለኛ . . . ኩሩ ሆነው የተወለዱ . . . ትንሽ ወደ ደስታ ያዘነበሉ ፣ ቁጡ (ግል ፍተኛ) . . . ይሰክራሉ ተብሎ በከንቱ ታምተዋል ፤ . . . አይደለም . . . እንዲያውም ቁጥብ ናቸው ። ከመብል ይልቅ መጠጥ በዛ ያደርጋሉ ። ነገር ግን ፣ እስከ ስካር አይደርሱም ። ከመዝመሪያ ሚስታቸው ከተዋበች በቀር ሴቶች በርሳቸው ላይ ክብደት የላቸውም ።⁽¹⁾ . . . » ካለ በኋላ ፣ ከዚያ ዐለፍ ብሎ ስለ ዕውቀታቸው « . . . በስብሰባ ላይ ደስ የሚያሰኝ ቃል አላቸው . . . የቀለም ሰው ናቸው . . . የአማርኛ አጻጻፋቸው ልዩ መሆኑን ዳኞቹ አረጋግጠውልኛል . . . » ሲል ዘርዝሯል ።⁽²⁾

በቅርብ የተመለከታቸው ዶክተር ብላንክ « . . . ከብዙዎቹ አበሻዎች ጠቆር ያሉ ጠይም ፣ አፍንጫቸው ደፍጠጥ ፣ እፋቸው ሰፋ ፣ ከንፈሮቻቸው ትንንሽ ጠጋ ፣ ቀጠን ያሉ . . . በወታደርነታቸው የተመሰገኑ . . . ጉድጉድ ያሉት የጥቋቁር ዐይኖቻቸው አገላለጥ አስደንጋጭ ሲሆኑ ፣ በሰላም ጊዜ ደስ የሚያሰኙ ፣ የሰውን ፍቅር የሚያሰገኙ . . . በተቆጡ ጊዜ ደግሞ በርበሬ መስለው የሚያስደነግጡ ናቸው » በማለት አመልክቷል ።⁽³⁾

ደግሞ ብዙ ጊዜ ለብሮአቸው የኖረው ከካሜሮን በፊት የእንግሊዝ ቆንሲል የነበረው ፕሎውዴን ፣ «የቴዎድሮስ ጉድለት ፣ ቁጡነታቸውና የማይበገረው ኩራታቸው ነው» ሲል ፣

1 Theodore II Le Nouvel Empire D'Abyssinie pp. 181-183

2 ለግን ገጽ 187

3 ዳኛው ወ/ሥላሴ ያዕ. 1

ሌላው ዊልሄም ሺምበር የሚባለው የዕዕዋት ጀርመናዊ ዶክተር «ቴዎድሮስ ከግልፍተኝነታቸው በቀር ከፍ ያለ አስተያየት ያላቸው ናቸው» በማለት ሁለቱም የለገገና የብላንክን አባባል አጽድቀዋል ።⁽¹⁾

ያገራችንም ሰዎች ልዩ ፍጡርነታቸውን ለመግለጽ የማይጨበጡ እሳት ናቸው እስከ ማለት ደርሰዋል ። የእንግሊዝ ጦር በእሮጌ ሚዳ በፊታውራሪ ገብሮ የሚመራውን ያጌ ቴዎድሮስን ጦር ከደመሰሰ በኋላ ወደ አፋፍ ወጥቶ በሰላም፤ በፋላ በሚያጠቃበት ሰዓት እንዲጠርነቱ የሰለቸው ወይም የከበደው ወታደር ፣ «ከምናልቅ እጃቸውን ይዘን ለእንግሊዝ እንስጣቸውና እንገላገል» ቢል ፣ ጓደኞቹ «አንተ ዋሽ ማነው እሳትን በእጁ የሚጨብጥ» ብለው የተግዛጽ ጥያቄ ካቀረቡለት በኋላ ፣ «ደህና ነው ፤ በል አንተ ለመያዝ ሞክርና እኛ በኋላ እናግዝሃለን» ብለው አፈዘውበታል ።⁽²⁾

በውነትም በየጽሑፉ ላይ ዛሬ በንባብ ጠባያቸውን እንደምንረዳው ፣ ቴዎድሮስ በፍጥረታቸው ከፖለቲካ ዘዴኝነት ፣ ከመልካምና ከታጋሽ አስተዳዳሪነት ያበልጥ የጦር ሥልት ዐዋቂ ፣ በድፍረት ለመዋጋትም ፣ ለማዋጋትም ስጦታ ያላቸው ጉበዝና ጦርጦራ የወታደር አለቃ ፣ በወታደር ዘንድ የሚፈሩ የሚከበሩ ፣ የሚወደዱም ናቸው ። በቀውጧው የመጨረሻ ቀን ብዙዎቹ ውጊያ የመረራቸው ቢሸሹም ብዙዎች መሸሽ ሲቻላቸው ፣ «ሸሹ ፤ ፈቅጂላችኋለሁ» የሚል ቃል ከጉጉሁ አንደበት ከሰሙ ወዲህ እምቢ ብለው ለርሳቸው ፍቅር ሲሉ እስከ መጨረሻ በታማኝነት የተዋጉትን እናስታውሳለን ።

ዐፄ ቴዎድሮስ ፣ ይኸን ወታደራዊ ባሕርይ በፍጥረታቸው ተጉናጽፈው የተወለዱ ስለሆኑ ፣ ገና ከመዝመሪያው አነሣሣቸው በትውልድ ወረዳቸው በቋራ ፣ በአውራጃቸው በደምቢያና በመተማ ወሰን በሸፍተኝነታቸው ጊዜ ከቲርኮችና ከግብጾች በመዋጋት ፣ ሰውነታቸውን ከጦርነትና ከቸግር ጋር በደንብ አለማምደውት ስለ ነበር ፣ ከዚያ ወዲህ የገጠሟቸው መሳፍንት ሁሉ በፊታቸው ሊቆሙ አልቻሉም ።

1 Histoire de l' Abyssinie A.M. Jones et Monroe pp. 177

2 አለቃ ወልደ ግርያም ገጽ 55

አስተዳደሩ በተበላሸው በራስ ዐሊ ቤተ መንግሥት በአ ማችነታቸው በመጠቀም በተድላ፡ በደስታ ከመኖር ይልቅ በሽፍትነት በዱር፡ በገደል በዐርበኝነት መቆየትን በመረጡበት ሰዓት የርሳቸውን አነሣሥ በቶሎ ለመቅጫት በየተራ የተላኩ ትን ደጃች ወንድይራድን፡ ደጃች ጉሹን ራሳቸው ሳይታሰብ ቀጧቸው ። የራስ ዐሊ እናት ታላቂቱ እቴጌ መነን ሥፍር ቊጥር የሌለው ጦር ይዘው፡ «ይኸ የፍየል እረኛ፡ ቆለኛ አያመ ልጠንም» እያሉ በኩራት ወደቋራ ዘምተው ቢገጥሟቸው በት ንሽ ጦር ካሣ የወደፊቱ ቴዎድሮስ፡ ማርከው ጥሬ በማስፈጫት አዋርደው፡ የፍየል እረኛ ተብለው የተሰደቡትን ተበቀሉ ።

ከዚህ አከታትለው ባለፈው እንደ አነበብነው ሁሉ፡ ራስ ዐሊንና ደጃች ውቤን ድል አድርገው ከነገሡና ሸዋን፡ ወሎንና ትግሬን ከጠቀለሉ በኋላ፡ አሁን በፍጥረታቸው ግዛትና ድል አድራጊነት የማይጠግቡ ስለሆኑ፡ ኢትዮጵያን አዋሕደው ሳይጨርሱ የግዛት አሳባቸውን ከኢትዮጵያ ውጭ አደረጉ ። በአሳባቸው መካከል ያላቸውን መጠነኛ ጉልበት ከውጭዎቹ መንግሥታት ኃይል ጋር በደንብ አላመዛዘኑትም ።

የሆኖ ሆኖ፡ ቴዎድሮስ በማናቸውም ረገድ በአገሪቱ የመ ከፋፈል ወቅት የተከፈለውን አገር ለመሰብሰብ የተነሡ ናቸው ። የራሳቸውን አገር አብስለው ሳያዋሕዱ፡ የቱርክን የቄሣር ግዛት ለመቋቋምና ኢየሩሳሌምን ነጻ ለማድረግ መፈለጋቸውን ስናይ ጉልበታቸውንና ምኞታቸውን እንዳላመጣጠኑት እንገነዘባለን ። ባንድ ፊት አሠልጥኑኝ ብለው ራሳቸውን ዝቅ አድርገው እንግ ሊዞችን ሲማጠኑ፡ መልሰው ከእንግሊዞችም ከፈረንሣዮችም ሲጣሉ፡ እነዚህ ኃያላን መንግሥታት በሥልጣኔም፡ በኃይልም ከኔ ይበልጣሉ ብለው ከልብ አላመኑም ነበር ።

ከብዙ ዘመን ገምሮ፡ «በኢትዮጵያ ከወደ ምሥራቅ ቴዎድሮስ የሚባል ንጉሥ ይነሣና ዓለምን በዘንግ ይገዛል» የሚል ከቤተ ክህነት በኩል ሲነገር ነበር ። ስለዚህ የርሳቸውን አነሣሥና በመሳፍንት ላይ ተቀጣጥሎ የመጣውን አሸናፊነታ ቸውን የተመለከቱት ካህናት መነኮሳት፡ «ትንቢት የተነገረ ልህ ንጉሥ አንተ ነህ» ብለዋቸዋል ።

እርሳቸውም በደረሰህ ማርያም በአቡነ ሰላማ እጅ ተቀ ብተው የነገሡለት ስመ መንግሥታቸው ቴዎድሮስ የተባለው ስለዚህ መሆኑን ባለፈው አንብበናል ። ከዚህ ጊዜ ቀጥሎ ሁሉ ንም ማንበርከክ ስለቻሉ፡ የተነገረው ትንቢት የተፈጸመ፡ ወደፊትም የሚፈጸም አድርገው ሳይወስዱት እንዳልቀረ ይገ መታል ።

በመሳፍንት የሥልጣን ሽኩቻ ከውጭዎቹ የቅኝ አገር ፈላጊዎች ተጽዕኖና መሰናክል ጋር ሲደመር፡ ከሰይፍ ጉን በሰ ላማዊ መንገድ የመምራቱ ጉዳይ ልዩ ስጦታ ይጠይቃል ። ቴዎድሮስ ቀደም ሲል፡ በጦርነቱ ሁከት መካከል የባሪያን ንግድና አገዛዝ በማስቀረት ንግድ እንዲሰፋፋ የነጋዴን የኬላ ጸጥታ የሚጠብቁ ወታደሮችን እየመለመሉ፡ እንደ ፖሊስ በየ በሩ በማስቀመጥ የጫካ ሽፍቶችን የመንገድ ቀማኞችን እየቀጡ በማጥፋት፡ በየወረዳው ትክለኛ ባለጉልቶችን በተቻለ መጠን እየነቀሉ ለመንግሥታቸው ታማኝ የሆኑትን በመሾም ለየቤተ ክርስቲያኑ ቅዳሴ ብቻ ይበቃል፤ ካህን ራሱን ጠምጥሞ በቤተ ክርስቲያን መቋሚያውን እያወዛወዘ ወገቡን እየሰበቀ (*) በዚህ ፡ በውዳሴ የሚያሳልፈው የማገሌት ጊዜ ላገርና ለመንግሥት ምንም የተጨበጠ ዋጋ አለመስጠቱ ስለ ቆሟቸው፡ የሰሞነኛ ውን ትተው የካህናቱን መሬት ወደ መንግሥት ወረሱ ። በዚ ህም ከፍ ያለ ጠብና ክርክር ከቤተ ክህነት ባለሥልጣናች ጋር አብቅለው እንደ ነበር ይታወቃል ። ለዚህ የማሻሻል አስተያ የታቸው ከጊዜው እንደ ቀደሙ ይታያል ።(1) ዳሩ ግን፡ በሚያ ሳዝን አኳኋን የሾሙትን በጥርጣሬ በመሻርና በማሰር፡ የሸፈ ተውን አገር በማዘረፍ፡ ከውስጥም ከውጭም በተፈጠረ የጦር ነት ጊዜ ሁሉም ውጥን እየመከነ፡ በተለይ ወደ መጨረሻ ያለው ዘመናቸው በሁከት የተመላ ሆኖ እንኳን የሥልጣኔውና የልማቱ ዓላማ ግቡን ሊመታ፡ በኃይል የሰበሰቡት አውራጃም ተመልሶ ተበትኗል ።

በማናቸውም ረገድ፡ ይኸ ሁሉ ዐፄ ቴዎድሮስ ያደረጉት ውጣ ውረድ በመሠረቱ ለኢትዮጵያ አንድነትና ዕድገት ሲሉ

* ይህ አረጋግጧል፡ ራሱን ታጣቂ፡ ወገቡን ሰባቂ፡ አቴና ወጊ እያሉ ሲድበውታል ።

1 አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 27—28

መሆኑ አይጠረጠርም ። በዘመናቸው የጣሉት መሠረት አገር ጠቅሟል ። በመቅደሙ ላይ እንደ ጠቀስነው ፣ ደፋሩና ኃይለኛው ቴዎድሮስ በቅድሚያ በዘመነ መሳፍንት ጊዜ በመከፋፈል በየ አውራጃቸው ሥር የሰደዱትን ባላባቶች በኃይል ነቅለው ያንድ ነቱን መሠረት ባይገነቡ ኖሮ ፣ ከርሳቸው ቀጥለው የነገሡት ዐፄ ዮሐንስ እና ዐፄ ምኒልክ ምቹ ያንድነት ጊዜ ወርሰው በመጠንከር ፣ በየዘመናቸው የተነሡባቸውን የግብጽና የኢጣል ያን ወራሪነት በቀላሉ ለመመለስ ያዳግታቸው ነበር ። በዚህ ምክንያት የመከፋፈሉን ዘመን በኃይል አጥፍተው ጠንካራ ማዕከላዊ መንግሥት ለማቆም ያደረጉት ሙከራ በቀላሉ መግመት እንደ ሌለበት እዚህ ላይ ማስተዋል እንችላለን ።

በማናቸውም ረገድ ፣ ለኢትዮጵያ ሲወጡ ሲወርዱ ቆይተው ከእንግሊዝ መንግሥት ጋር በነበረ ቅራኔ ጦርነት ተጭሮ እጅግ ፈታኝ ሁኔታ ቢገጥማቸውም ፣ ቴዎድሮስ በጠላት እጅ ተማርከው ራሳቸውንም ፣ አገራቸውንም ላለማዋረድ በአቋማቸው ጸንተው ሕይወታቸውን ማሳለፋቸው የዝብዱ ሥራቸውን ያሳያል ። እስከ ሞት ድረስ የራሳቸውንም ክብር እንደ ምን መጠበቅ እንደሚወዱ ይኸው ራሱ ያስረዳል ። ስለዚህ ዛሬ በሕይወት ያለነው የኢትዮጵያን አንድነትና ዕድገት ከልብ የምንመኘው ሁሉ ፣ የቴዎድሮስን ድካምና መሥዋዕትነት በአክብሮትና በአድናቆት መዘከር እንዳለብን ደግመን እናስታውሳለን ።

ቴዎድሮስ ኢትዮጵያን አንድ አድርጎ ለማሠልጠን የነበረው ሰፊ ዓላማ ፣ በጠላት ፊት ላለመዋረድ ራሳቸውን እስከ ማጥፋት የደረሱበት የቆራጥነት ታሪካቸው ፣ ባገር ላይ እንደ አጥቢያ ኮከብ በሰፊው በኢትዮጵያ ሕዝቡ ላይ እያበራ ጸዳሉ ያለማቋረጥ ከትውልድ ወደ ትውልድ ሕያው ሆኖ ይተላለፋል ።

እንኳን እኛ ከዘመናቸው መቶ ዓመት ያህል ራት ብለን የምንገኘው ይቅርና ፣ በዚያው በዘመናቸው የነበሩት ኢትዮጵያውያን ያንድነቱን ትግል ያስከተለውን ፈተና በቀጥታ የተካፈሉት የግል ጉዳታቸውን ወደ ጐን አድርገው ፣ አባታቸውን ቴዎድሮስ ቆራጥ ዝግና መሆናቸውን አድንቀው ለማስደነቅ ራሳቸውን ከገደሉ በኋላ ፣ እንደዚህ እያሉ በግጥም ያሞገሷቸው ወደ ጊዜያችን ደርሶ ሁልጊዜ ይነበባል ።

1. ስለ ዝግናነታቸው ፡

- ሀ) በመቅደላ በኩል ጩኸት በረከተ ፤ የሴቱን አናውቅም ወንዳንድ (ወንድ አንድ) ሰው ሞተ ።
- ለ) ዳር እስከ ዳር ይዞ የገዛው ንጉሥ ፤ እንዲህን ስሱ ነው (እንደዚህ ስስታም ነው) ጠበንጃ እሚጐርስ ።
- ሐ) ጠላቶቹን ሁሉ አጭዶ እንደ ገብስ ፤ መቅደላ ተጣለው ራሱን በራስ ።
- መ) አባትና እናቱ አላንድ አልወለዱ ፤ አባታቸው ካሳ ያው አንዱ ፣ ያው አንዱ ። (ያ ወንዱ ፣ ያ ወንዱ)
- ሠ) የትግራንም ንጉሥ ፣ የሸዋንም ንጉሥ ሲንቁ ሲንቁ ፤ ወንድ አለራስዎ ገድለውም አያውቁ ።
- ረ) አያችሁት ብያ (ወይ) ያንበሳውን ሞት ፤ በሰው እጅ መሞትን ነውር አድርጎት ።
- ሰ) ገደልን እንዳይሉ ሙተው አገኙዋቸው ፤ ማረክን እንዳይሉ ሰው የለ በጃቸው ፤ ምን አሉ እንግሊዞች ሲገቡ አገራቸው? ለወራ አይመቹም ተንኮለኛ ናቸው ።

2. በሥጋት ይመለከቷቸው ከነበሩ የተሠነዘሩ ግጥሞች ፡

- ሀ) አምላክን መስሎ ቴዎድሮስ ፤ ንዑና ሑሩ (ኑ ሑዱ) ሲል ዋለ ሐሙስ ፤ ሰኞ (የሞተበት ቀን ሰኞ) መቅደላ ተጨነቀ ፤ ሰው መሆኑ ታወቀ ።

3. የገዢነት ፍላጎታቸውን ለመግለጽ

- ሀ) ቀስ ብለሁ ግብ ዝግ ብለሁ ግብ ፤
ደሞ እዚያ ላይ (እስማይ ቤት)
ወጥተሁ እንዳታስቸግሩ ፤
እኔው ብቻ ልግዛ ነውና ነገሩ ።
- ለ) መላው የጉጃም ሰው ፡ መላው የትግሬ ሰው
ተይዞ በምጥ ፤
የእንግሊዝ ሐኪሞች መጥተው ቢይዙት ፤
ተገላገለ አሉ ይህ ሁሉ ፍጥረት ።⁽¹⁾
- ሐ) እሳት መጥቶ ተቋራ ፤
ድፍን አበሻን ሊበላ ፤
እንግሊዝ መጥቶ አጠፋው ፤
ለእግዚር እግዚር አለው ።⁽²⁾

1 ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ — አለቃ ወልደግርጌም ገጽ 56—57 የኢትዮጵያ ታሪክ ካፒ ቴዎድሮስ እስከ ተ. ኃ. ሥ. የመጨረሻ ዕትም ገጽ 39—40

2 Esercizi di Lettura Amarici
Raccolti da C. Conti-Rossini..... pp. 1-19

ምዕራፍ ሠላሳ ስምንት

የመቀደላ ውድቀት ፡ ያዲ ቴዎድሮስ ሥርዓተ ቀብር ፡ የእቲጊ
ጥሩ ወርቀ ሞት ፡ የእንግሊዝ ጦር ወግነሩ መመለስ

ዐፄ ቴዎድሮስ ራሳቸውን ሲገድሉ ፡ የመከላከሉ ጉዳይ አክትሞ የእንግሊዞች አሸናፊነት እስከ ዘለቁታው ተረጋገጠ ። የእርሳቸውም መሞት ሲታወቅ መቅደላ ታስሮ ከነበረው ውስጥ የቻለው በመቻኩል ከሰላምጌ የእንግሊዝ ጦር ጠቅላይ አዛዥ ወደሚገኝበት ወደ እሮጌ ወርዶ ተደባለቀ ። በዚህ ምክንያት የመቅደላ ምሽግ ቤተ መንግሥቱ በዐሥር ሰዓት ተኩል ላይ በእንግሊዞች እጅ ወድቆ በብርጋዲዬር ገፍራል ዊልቢ የሚመራው የእንግሊዝ ጦር በቁጥጥሩ ውስጥ ካስገባው በኋላ ፡ ዋናው አዛዥ ገፍራል ሮበርት ናፒዬር በኢትዮጵያ መኳንንት ፡ በራሱ የጦር አለቆች እና በነሆርሙዝ ራሳም እንደ ታጀበ ማክሰኞ ሚያዝያ 7 ቀን ከእሮጌ ተነሥቶ ፡ በድል አድራጊነት ግርማ ወደ መቅደላ አፋፍ ወጥቶ የፋላንና የሰላምጌን ፡ የመቅደላንም ምሽግ ፡ የጦርነቱን ቦታ ሁሉ በገፍራል ዊልቢ እየተመራ ጉበኘ ።

ስለ ዐፄ ቴዎድሮስ አሟሟት ሁኔታውን በትክክል የሚመረምር ኮሚቴ የ33ኛ ሬጅሜንት አባል በሆነው በካፒቴን ገሆንስቶን የሚመራ ተቋቁሞ ፡ ኮሚቴው የዐፄ ቴዎድሮስን አሟሟት መርምረው የሚያረጋግጡ ሁለት ሐኪሞች ዶክተር ለሞላዲን እና ዶክተር ብላንክን አዞነበርና ፡ እነዚህ ሁለት ሐኪሞች በራሳቸው ባፂ ቴዎድሮስ የልፍኝ አሽከር በወልደ ገቢርና በራሳም እየተመሩ ወዳፂ ቴዎድሮስ ሬሳ ሔደው ከመረመሩ በኋላ ፡ በእርግጥ ቴዎድሮስ በእጃቸው የገዛ ሽጉጣቸውን አፈሙዝ ባፋቸው ውስጥ ከተው በመተኮስ ራሳቸውን ገድለዋል ብለው በፈርማቸው አረጋገጡ ። ይኸው የሐኪሞቹ የምስክርነት ቃል በጽሑፍ ለዋናው አዛዥ ከቀረበለት በኋላ ፡ ዋናው አዛዥ ያፂ

ቴዎድሮስ ራሳ እንዳገሩ ባህል ሥነ ሥርዓቱ ተፈጽሞ በደንብ እንዲቀበር አዘዘ ።

በዚህ የቀብር ሥነ ሥርዓት አፈጻጸም በዋናው አዛዥ ፈቃድ ራሱ ሆርሙዝ ራሳም ተወከለ ። ራሳምም ምንም እስረኞቹን ለማስፈታት ከመጣ በኋላ ቴዎድሮስ ቢያስሩት፣ በጭውውት አሳብ ለአሳብ እየተለዋወጡ መስተንግዶው እንዳይጉድልበት አድርገው በመንከባከብ እንደ ግል ወዳጃቸው ይመለከቱት ስለ ነበረ፣ ውክልናውን በደስታ ተቀብሎ የርሳቸውም የግል ቤተሰብ በዚህ በጦርነት ሰዓት ምንም ዐይነት መጉላላት እንዳይደርስበት አድርጓል ። ጠቅላይ አዛዥም ለንጉሣዊው ቤተሰብ አያያዝና እንክብካቤ፣ ለቀብሩም ጉዳይ ከራሳም የሚቀርብለትን ጥያቄ በደስታ እየተቀበለ እንዲፈጸም ያደርግ ነበር ። ከራሳም ጋር ባለፈው በአስተርጓሚነትና በመላላክ ስሙን ደጋግመን ያነሣነው አቶ ሳሙኤል ጊዮርጊስ የሚባለው የሰናፌው ተወላጅ፣ ወዲያና ወዲህ እያለ ያፄ ቴዎድሮስ አቀባበር በደንብ እንዲከናወን፣ ራሳው የሚለብሰውን ልብስ በማቀራረብ ከልብ መርዳቱን ራሳም ወዳገሩ ከገባ በኋላ በጻፈው መጽሐፉ ከምስጋና ጋር ገልጾታል ።⁽¹⁾

ስለዚህ ዕጩን ገብረ ሥላሴ የንስሐ አባታቸው፣ እስከ መጨረሻ ድረስ የሚወዱዋቸው ዘመዶችና አሽከሮች ባሉበት በመድኃኔ ዓለም ቤተ ክርስቲያን በክብር ተቀበሩ ። ከተቀበሩ በኋላ አንድ አዝማሪ እንደዚህ ብሎ ገጠመ ።

«ዐርባ ቀን (ሁዳዴ) ጠሞ ጠሞ ፋሲካ ሲደርስ፤
ባፈር (በአፈር) ገደፈ (ፋሲካን ፈሰከ)
አሉ ያበሻ ንጉሥ» ⁽²⁾

በዚህ ባፄ ቴዎድሮስ ቀብር ላይ ደንበኛዋ ባለቤታቸው የደጃዝማች ዓለማየሁ እናት እቴጌ ጥሩወርቅ፣ ሌላዋም

የታወቁና የሚወዱዋቸው የየጁዋ ተወላጅ እቴጌ የተሙኙ የተገኙ አይመስልም ። በዚህ በግርግርና ያፄ ቴዎድሮስ ባላጋራዎች በተነሡባቸው ሰዓት፣ በጠቅላይ አዛዥ ትእዛዝ ሕይወታቸውን ለመጠበቅ ኃላፊ እንዲሆን ኮሎኔል ሜርዌዘርን ልኮ ቤተሰቡን በሙሉ ከላይ ከሰላምጌ ምሽግ አስወርዶ እሮጌ አስቀምጧቸው ነበር ። በዚህ ጊዜ የቴዎድሮስ ወገን የሆነውን ሁሉ ለማጥቃት አጋጣሚ ጊዜ አግኝተናል በማለት የተነሡ፣ ከሁሉ የበለጠ በወይዘሮ መስተዋትና በወይዘሮ ወርቂት የሚመሩት ባለፈው በቴዎድሮስ ጊዜ ጥቃት የደረሰባቸው የወሎ ተወላጆች ናቸው ። እነሱም በመቅደላ ያፄ ቴዎድሮስ የነበረውን ሁሉ ፈጅተው ያለፈ ቁጭታቸውን ለመወጣት ተዘጋጅተው ስለ ነበረ፣ የእንግሊዝ ባለሥልጣናት ጥበቃውን በጣም አጠናክረውላቸው ነበር ።⁽¹⁾

የሆነ ሆኖ፣ ገጼራል ናፒየር ማክሰኞ ወደ ምሽጉ ወጥቶ ከተረከበ በኋላ፣ እዚያው እምሽጉም ለተገኘውና ቀደም ብሎ ወደ እሮጌ እየሸሸ ለመጣው ሁሉ፣ እኛ በውስጥ ጉዳይ አንገባም የሚል ቃል ጨምሮ ሰፊ ንግግር አድርጎ፣ መደምደሚያውን የእንግሊዝ መንግሥት በነጻ ለቋችኋል ብሎ ባስተርጓሚ ሲናገር ሕዝቡ ደስታና ዕልልታ አሰማ ። የዚህን ጉዳይ አለቃ ወልደማርያም በዚህ ዐይነት መዝግበውት ይገኛል ። «... ከዚህ በኋላ ሁሉም በሥልጣን (በእንግሊዝ ባለሥልጣን) እጅ ሆነ ። እንዲህ በሆነ ጊዜ ከሞት የተረፈ ከየሥራው እየመጣ በመቅደላ ቢሰበሰብ ሥልጣን የእንግሊዞች ሹም (ገጼራል ናፒየር) ንጉሡን ከወደቁበት አስነሣ ለማስቀበር ። ቀኑም ማክሰኞ ማታ ነበረ ። የሞቱበት ግን ሰኞ ነው... በተቀበሩም ጊዜ መቃብር ሲደርስ እንደ በልግ ጊዜ በረዶ ቢዘንም፣ ሰው ሁሉ በውሃ ጥም እጅግ ተጨንቆ ነበርና በረዶውን እያፈሰ ሲቅም ውሃ ጥሙ ታገሠለት ። ከየምንጩ የሚገኘውን ከየጉድጓዱም ባንድ ብር አንድ ዋንጫ ውሃ የእንግሊዝ ወገን እየገዛ ይጠጣ ነበር ። አለዋጋ ቀምተው የሚወስዱት ነገር ስለሌለ ።

በዚህም ጊዜ የምርኮውን ዙሪያ በመድፍና በነፃ ጥ አጥሮ ሦስት ዓላማ (ሰንደቅ ዓላማ) ነጭና ጥቁር ቀይ ተከለ...

1 Narrative of the British Mission...Rassam P chap. XXVII pp. 329-343.

2 ፋዚላ.....ገጽ 49

1 Field - Marshal Lord Napier...A Memoir by his son pp. 245.-246

የሐበባ ሰው ምሪሃሉ በየሀገርህ ግብ ብሎ ዐዋጅ ሲነገር ጽንጽው ባማርኛ ሲወጣ (ሲተረጉም) ዕልልታ፣ ደስታ ተደረገ።

በማግሥቱ ረቡዕ ሲረፍድ አንድ ሳይቀር የመቅደላ ሰው ወጥቶ ሰላምጌ ሠፈረ። የእንግሊዞች ወገን ከአምባው ውስጥ (እመቅደላ ምሽግ) ገብቶ እስከ ዐርብ (ሚያዝያ 10 ቀን) ድንኳኑን ተክሎ ተቀመጠ... ከዚህም በኋላ... እነራስ ዳርጌ፣ እነዋገኹም ተፈሪ ከእስራት ወጥተው ነበርና ከሥልጣን (ከናፒዩር) ቢገናኙ አባቶቻቸውን (ያባታቸውን አገር) ጠይቆ በየሀገራችሁ ግብ አለ...»^(*)

ስለ እንግሊዞች አመላለስ ወይም ከቴዎድሮስ ሞት በኋላ ስለሆነው ከአለቃ ወልደ ማርያም የበለጠ ሰማቸው ያልታወቀው ደራሲ እንደዚህ ይላሉ «... እንግሊዞች ገብተው ንጉሥ ወዴት ናቸው እያሉ ጠየቁ። ከወደቁት (ከወደቁበት) ላይ አሳዩዋቸውና ደነገጡ፤ አዘኑም። ከዚያ ወዲያ የዕቃ ቤት የነበሩ ዕቃውን፣ ቤቱን ያሳዩዋቸው ዝመሩ። ነፍጡም ምንጣፋም መድፎችም^(**) ከዚያ የቆዩ እስሮችም ተፈቱ... እቴጌ ጥሩ ወርቅም ከልጃቸው ከደጃች ዓለማየሁ ጋር ወደ እንግሊዝ ሠፈር ወረዱ። እንግሊዞችም በክብረት (በክብር) ተቀብለው ምግባቸውን ጾሰጡዋቸው ነበር።... ይህን ካደረጉ በኋላ እንግሊዞች በመጡ በት መንገድ ተመለሱ።

ፈረሰኛም፣ እግረኛም ባለመድፍም እንደ ሥራቱ አሰልፈው፣ መኳንንቱም እንደ ክብረቱ (እንደየማዕረጉ) ልብሱን ለብሶ መዚቃ እየተነፋ፣ የጦር አለቆቹ ጉራዴያቸውን መዘው ተሰለፉ። ሎርድ ናፒዩርም በመካከል ነበሩ። የርሳቸው ፈረስ ከፈረሰች ሁሉ ይረዝማል» እያሉ ጸሐፊው ከዘረዘሩ በኋላ፣ ከዚህ አያይዘው የእንግሊዙና የሕንዱ የእግረኛው ወታደር ባንድ ወገን፣ ፈረሰኛው በሌላ ወገን እንደ ተሰለፈ በጥሩምባ አነፋፍና

* ፲፮ 58—60 ወልደ ማርያም ራሳቸው እንደ ጠቀሙት፣ ይኸን የታሪክ ግስታወሻ የጻፉት ቴዎድሮስ በጥቱ በ13ኛው ዓመት በ1873 ስለሆነ ዳርጌን ራስ ብለዋቸዋል እንጂ፣ ሲፈቱ አቤቱ ዳርጌ ነው የሚባሉት። የጥሹም ተፈሪ የጥሹም ወሰን ልጅ የጥሹም ከበደ አባት ናቸው። ለጥሹም ጉበዜ የቅርብ ዘመድ ናቸው።
** ነፍጡንም ምንጣፋንም...

በጦር መኮንን አዛዥነት ጠበንጃህን አውጣ፣ ጠበንጃህን አውርድ እየተባለ ሰልፈኛው ከነመኳንንቱ ሥፍራ ሥፍራውን ከያዘ በኋላ የተጠንቀቅ ጥሩምባ ተነፍቶ ሁሉም ጸጥ ባለ ጊዜ፣ አንድ የእንግሊዝ የጦር መኮንን ከፈረሱ ትርቻ ላይ ቆሞ ባስተርጓሚ ለተሰበሰበው ሁሉ (በተለይ ለኢትዮጵያውያን) ንጉሠ ነገሥት ቴዎድሮስ የእንግሊዝ ዜጎችን አስረው አልፈታም ስላሉ ጦር ለመዝመት ተገዶ መምጣቱን፣ የመጣውም ጦር አገር የማይዘርፍ፣ ሰው የማይገድል የንግሥታቸው ጦር ሠራዊት ሁል ጊዜ አሸናፊ መሆኑን ገልጦ ለንግሥታችንና ለእንግሊዝ ሕዝብ ዕድሜና ጤና ይስጥልን ሲል ወታደሩ በጩኸት ሁራ ማለቱን ፤... በነገታውም እንግሊዞቹ በባቢ ሜዳ ውሎ አድርገው ያፂ ቴዎድሮስ ወታደር የነበረውን ሁሉ እስረኛውንም በያገርህ ግብ ብለው ስንቅ እየሰጡ ማሰናበታቸውን ፤ እስረኛውም በየአገሩ መበታተኑን ይገልጻል።⁽¹⁾

የእንግሊዝ ጦር በመቅደላ ያገኘውን ብዙ የጦር መሣሪያ፣ የቤተ መንግሥት ዕቃውንም፣ አልባሳቱንም፣ መጽሐፍቱንም ለራሱ በምርኮ ስም ወደ ሎንዶን ለመውሰድ ካከማቸ በኋላ፣ ለመውሰድ ያልፈለገውን የሚረከበው ሁነኛ መሪ ፈልጎ ለመስጠት አስቦ ነበር። ለጊዜው ከዋና ዋናዎቹ መሪዎች ደጃች በዝብዝ ካሣና ንጉሥ ምኒልክ በያገራቸው ተቀምጠዋል። በአቅራቢያ የሚገኙት ዋግሹም ጉበዜ እምብዛም ራሳቸው ከእንግሊዝ ጦር ጋር መሰለፉን ስለ ጠሉት ወይም ስለ ፈሩት፣ ለእንግሊዞቹ የዋድላውን ደጃች መሸሻን ተክተው እንግሊዝ ወዳገሩ ሲመለስ፣ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥትነት ከኔ አያልፍም ብለው በወገራና በወልቃኢት የሸፈተውን ጥርሶ ጉበዜን ለመደምሰስ ሔደዋል። ስለዚህ የመቅደላን ምሽግ ለማስረከብ እንግሊዞቹ የዋግሹም ጉበዜን ወኪል ደጃች መሸሻን ቢጠይቁ ፈቃደኛ አለመሆናቸውን ገለጡ።⁽²⁾ ደጃች መሸሻ ለመረከብ ያሠጋቸው ምናልባት በዙሪያ በቆቅ በርም፣ በቃፈር በርም ያለውን የወሎዎችን ኃይል ሠግተው ይሆናል።

መቅደላም የሚገኘው በወሎ ውስጥ ስለሆነ፣ ወሎም በሁለት ዋና ዋና ባላባቶች ተከፍሎ ግማሹ በይማም ሊበን ልጅ

1 ተዚላ ፲፮ 49—52
2 Record of the Exp. Holland P. 76

በወይዘሮ ወርቂት፡ ግማሹም በዐመዴ አባሙጃ ልጅ በወይዘሮ መስተዋት እየተመራ እነዚህ ሁለቱም እርስ በርሳቸው እየተጣሉ የእንግሊዝ ባለሥልጣናት ለጊዜው ቢቸገሩም፡ የጦርነት ጠባይ ያለውን ምሽግ ካፈራረሱና በመቅደላ መድኃኔ ዓለም ቤተ ክርስቲያን ታጅሎ ከተቀመጠው ውስጥ ለመውሰድ የመደቡትን ያዩ ቴዎድሮስን ዘወዱን፡ ማኅተሙንም፡ ልብሳቸውንም፡ መጻሕፍቱንም፡ የጥንታዊ ነገሥታት እነ ዐፄ ኢያሱ ብርሃን ሰገድ የሰጡትን የቅርባን ጥዋ ሳይቀር(*) ለይተው ከያዙ በኋላ፡ የቀረውን ከዚህ በፊት እንዳነበብነው፡ ከወርቂት ይበልጥ በአብደላ ዐሊ በኩል ቀረብ ብለው ለእንግሊዞቹ አገልግሎት ላበረ ከቱት ለወይዘሮ መስተዋትና ለወጣቱ ልጃቸው ለይማም ዐመዴ (አባ ዋጠው) ለጥግዚቱ ለአህመድ በሺር አስረክበው፡ እስረኛውን በዐዋጅ በያገሩ እንዲገባ አሰናብተው በመጨረሻ ጦሩንና ምርኮውን ይዘው እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በሚያዝያ 22 ቀን ወደ አገራቸው ለመመለስ ጉዞዎቻቸውን ዝግጥሙ «የጉዞውም አቅጣጫ ያው መጥተውበት የነበረው በደላንታና በዋድላ በኩል የእንግሊዝ ወደ ሰናፌ ወደ ዙላ የሚወስደው መሥመር ነው።

ከንዙም ነጠል ብለው ያዩ ቴዎድሮስ ደንበኛዋ ባለቤት እቴጌ ጥሩወርቅ(**) ከእናታቸው፡ ከቅርብ ዘመዶቻቸውና አገልጋዮቻቸው ጋር አብረው ይጓዛሉ። የእቴጌይቱን መልክ ክሌሜንት ማርክሃም ከነዕድሜያቸው እንደዚህ ሲል መዝግቦት ይገኛል «... ዕድሜዋ ከ26 ዓመት አይበልጥም። ከሚያምር ቅርፅና ጠጉር ጋር የተዋበች ቆንገሩ ናት። ከንፈሯ ሳላ ያለ ነው። ካንዲት የኢጣልያ ጠይም ሴት አትጠቁርም... »(1)። ይኸው ጸሐፊና ወታደር ያለማየሁን ዕድሜ 10፡ የራስ መሸሻን ዕድሜ 20 ዓመት ያደርግና መሸሻ የተወለደው ከሕጋዊ ሚስት ስላልሆነ፡ የቴዎድሮስ ደንበኛ ወራሹ ወጣቱ ዓለማየሁ ባሁኑ ጊዜ በራሳምና በኮሎኔል ሚርዌዘር ጠባቂነት ከናቱ ጋር በጉዞ ላይ መሆኑን፡ መሸሻ ግን፡ ከእሮጌው ጦርነት ወዲህ ቀደም

ብሎ ወደ ሸዋ ሔዶ ከምኒልክ ጋር መደባለቁን ያመለክታል።» መሸሻ ወደ ሸዋ ለመሔድ የወሰኑት ባንድ ወገን ምኒልክና መሸሻ ባዩ ቴዎድሮስ ቤት አብረው ያደጉ ጓደኞች ስለሆኑ፡ በሌላ ወገን አሁን ያዩ ቴዎድሮስ ባላጋራ በበዛበት ወቅት ከቤገምድር ዘወር ብለው በሰላም ከምኒልክ ጋር በሸዋ ለመኖር ይመስላል።

እቴጌይቱ ገና ከመቅደላ ዝምሮ ጤና አጥተው መሰንበታቸውን ናፒዬር በፖለቲካው መሪ በኮሎኔል ሚርዌዘር በኩል ሰምቶ ሐኪምም አዞ ቢታከሙም፡ በዚህ የውጣ ውረድ ጉዞ አልተመቻቸውም ነበር። ምንም ዓይነት እንክብካቤ ከኮሎኔሉም፡ ከባልደረባቸው ከምስተር ራሳምም ቢደረግላቸው፡ ከመንገዱ መጥፎነት በተጨማሪ ክረምቱም በመግባት ላይ ሆኖ ከላይ ዝናቡ፡ ከታች ጭቃው የጉዞውን ችግር አባብሶት ስለ ነበር፡ እቴጌይቱም ስለ ተዳከመ፡ ጉዞአቸው በቃሬዛ ላይ ተሻተው ነበር። እቴጌይቱም ራሳም እንደሚለው በተፈጥሮአቸው ደርባባ ዝምተኛ ቢሆኑም(*) በዚህ ጊዜ ለማጽናናት ብሎ፡ «አይዞዎት፡ ይበርቱ፤ ይድናሉ» ቢላቸው፡ «አዬ እባክህ ለመሞት ቀኔ የተወሰነ ነው። ብሞትም አላዝንም። ጥንቱ ስፈጠር ከልጅነቴ ዝምሮ ለመከራ የተመደብሁ ነኝ። አሁን መድኃኔ ዓለም ተስፋ ወደ ሰጠው ዓለም (መንግሥተ ሰማያት) ለመድረስ ብቻ ነው ምኞቴ» ብለው እንደ መለሱለት ያረጋግጣል።(1)

እቴጌይቱ ለራሳም፡ «ለመከራ የተፈጠርሁ ነኝ» ያሉበት ምክንያት በግልጽ እንደሚታወቀው፡ አንደኛ ወላጅ አባታቸው ደጃች ውቤ ለመንገሥ በሚዘጋጁበት ጊዜ፡ አሁን ባለቤታቸው በሆኑት በቴዎድሮስ በ1847 ዓ.ም. በጦር ተሸንፈውና በእስራት መጉላላት በዝቶባቸው፡ «እኔን እንደዚህ ከማጉላላት ለኔ አንድ ጥይት አነሰኝ?» እስከ ማለት ደርሰዋል። በዚህ ዓመት ከዐሥር ዓመት በላይ ታስረው ሲኖሩ በ1859 ዓ.ም. ዐረፉ። ባለፈው እንዳነበብነው፡ ያክስታቸው የወይዘሮ መንታዬ ልጆች ደጃች ንጉሤና ደጃች ተሰማ በ1852 ዓ.ም. ላይ በቴዎድሮስ ተሸንፈው በተማረኩ ጊዜ በሚያሰቅቅ አኳኋን ሲሞቱ፡ እቴጌይቱ በወጣትነታቸው (18) ዓመት ከዚያው ከነደጃች ንጉሤ ሠፈር ተገኝተው ነው። — ግዴታም፡ ውዴታም ሆኖ ላዩ ቴዎድሮስ

* በጥዋው ላይ ያለው ጽሑፍ «ዘንተ ጽዋዕ ዘወሀብዋ ዳግማዊ ኢያሱ ወበእሴቱ ወለተ ጊዮርጊስ ለቅድስት ቁስቋም ከመ ትኩኛ መድኃኒተ ሥጋ ወነፍሱ» ይላል!!
 ** ከጋብቻው በፊት ጥሩነሽ ይባሉ የነበሩት.....
 1 History of The Abyssinian Expedition Markham pp. 361-362, Idem pp. 379-380).

* She was naturally taciturn and reserved.
 1 Narrative PP. 344 - 348.

ሚስት ለመሆን የበቁት ። ወንድሞቻቸው ደጃች ጓንጉልና ደጃች ካሣ የተፈቱት ከመቅደላው ውድቀት በኋላ ነው ። በዚህም ላይ ያፂ ቴዎድሮስ ደንበኛ ሚስት በነበሩበት ሰዓት ንጉሠ ነገሥቱ የየጁዋን ቆንገሮና ንግግር ዐዋቂዋን ወይዘሮ የተመኙን እንደ ሁለተኛ ሚስት አስቀምጠው ያስቀኑዋቸው ነበር ።

ስለዚህ ይኸ ሁሉ ሁኔታ ተጨማሪ የጦርነቱንና የሁካታውን ጊዜ ለስላሳይቱና ቆንገሮቹ እቴጌ ጥሩወርቅ በጤንነት ሊሸከሙት አልቻሉም ። ቴዎድሮስ ራሳቸውን ከገደሉ በኋላም ፣ በቴዎድሮስ ያቄመው ሁሉ በስድብና በማስፈራራት እየተጋበዘ ለመዳን የቻሉት ፣ በእንግሊዝ የጦር መኮንኖች እርዳታና ጠባቂነት ነው ።⁽¹⁾ በዚህ ሁሉ ምክንያት ለምለሙና ደካማ ሰውነታቸው በጦርነት ውዝዋዜ በበሽታ ተጠቅቶ አሁን ደግሞ በጉዞ ሰውነታቸው እየተዳከመ ሔዶ ትግራይ ሲደርሱ ፣ እንደ አውሮፓ አቆጣጠር ግንቦት 15 ቀን ዐርፈው በፔኔራል ኖፒዬር ፈቃድ ራሳቸው ወደ ሸለቆት ሔዶ በሥላሴ ቤተ ክርስቲያን እናታቸውና ዘመድ አዝማድ እየተላቀሰ ፣ ደንበኛ ፍታትና ያቀባበር ሥነ ሥርዓት ተፈጽሞላቸው በስመ ጥሩው የትግራ መስፍን በራስ ወልደሥላሴ መቃብር ጉን በክብር ተቀበሩ ።^(*)

ወንድሞቻቸው ጓንጉልና ካሣ ግን ፣ ገና አስቀድሞ አሸንጌ እንደ ደረሱ «እንግሊዞች እንዳደረጉ ያድርጓት» ብለው ተሰናብተው ወደ አገራቸው ወደ ስሜን ሔደዋል ። እናትዬዋና የቅርብ ዘመድ ግን ፣ እስከ ሸለቆት ደርሰው እቴጌይቱን አልቅሰው ቀብረው በተለይ እናትዬዋ ፣ ዓለማየሁ ያገሩን ያማርኛ ቋንቋ እንዳይረሳ አደራ በማለት ለእንግሊዞች ተማፅነው መስናበታቸውን ራሳም ሲገልጽ የእናታቸውን ስም አልጠቀሰውም ።

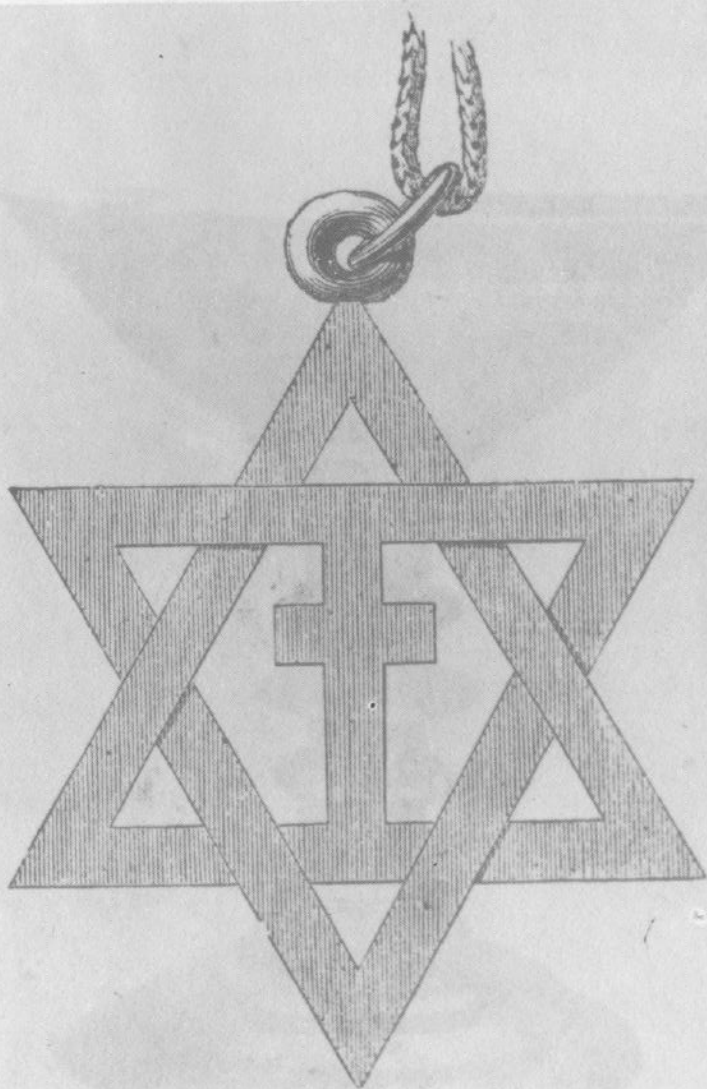
ነገር ግን ፣ ሴትዬዋ እቴጌ ጥሩ ወርቅን ልጃቸውን ካጡ በኋላ ፣ ስለ ልጅ ልጃቸው ሕይወት ሥጋት ነበራቸውና ለእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ በጸፋት ያደራ ደብዳቤ ላይ ስማቸው ላቂያዬ (ታላቂ) መሆኑና ስለ ልጅ ልጃቸው ያላቸውም ፍቅርና ሥጋት ከዚያ ላይ ይነበባል ። ቃሉም እነሆ «በስመ አብ. . . ከወይዘሮ ላቂያዬ የእቴጌ ጥሩ ወርቅ እናት ፣ የደጃዝማች ዓለማየሁ እሜታ

(አያት) የተላከ ። ይድረስ ለንግሥት እንግሊዝ^(*) ። አንባቢው እጅ ይንሣልኝ ፤ መድኃኔ ዓለም ጤና ይስጥልኝ ፤ መንግሥት ምን ያስፋ ፤ ጠላትምን ያጥፋ ። ሦስት ደጃዝማች^(**) አራተኛ እቴጌ (ጥሩ ወርቅ) ሞተውብኝ የቀረኝ ደጃዝማች ዓለማየሁ ነው ። አደራምን ይጠብቁልኝ ። እግዚአብሔር አባቱንና እናቱን ቢነሣው እርስዎን ሰጥቶታል ። እኔም ካላየሁት ከሞቱት ቁጥር ነኝ ። እርስዎን እናቴ ይላል እንጂ እኔን እናቴ አይለኝም ፤ አላሳደግሁትምና ። እርስዎ ያሳድጉት ስለ እግዚአብሔር ብለው ።»⁽¹⁾

ራሳም በዚህ መጽሐፉ ፣ «በኔው አመልካችነት አለቃ ዘነብ የሚባለው ኢትዮጵያዊ ጸድቅ ክርስቲያን ያፂ ቴዎድሮስ የመዝገብ ቤት ኃላፊ የነበረው ፣ ላለማየሁ ሞግዚት ሆኖ አብሮት እንዲሔድ ከተፈቀደ በኋላ በየምክንያቱ አብሮት ሊሔድ አልቻለም»² ካለ በኋላ ፣ ዓለማየሁን ለፖለቲካው ሹም ለኮሎኔል ሜርዌዘር አስረክቦ እርሱ ወደ ክፍለ ሀገሩ መመለሱን ፤ በዚያም ሳለ መልዕክቱን ለመፈጸም ባደረገው ተጋድሎና በመቅደላና በሌላውም በደረሰበት ችግር ከፍ ያለ የምስጋና ደብዳቤ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስቴሩ መቀበሉን ያስረዳል ። በመጨረሻ ግን ሉንዶን ከገባ በኋላ ፣ ለዓለማየሁ ሜርዌዘርም ቀርቶ ባለፈው ብዙ ጊዜ ስሙን ደጋግሞን ያነሣነው አበሾች ባሻ ፈለቀ የሚሉት ካፒቴን ስፒዲ በመንግሥት ፈቃድ ለዓለማየሁ ሞግዚቱ ሆኖ ንግሥት ቪክቶሪያም ከወይዘሮ ላቂያዬ በተጻፈላቸው ያደራ ደብዳቤ መሠረት በጀት መድበው ሲንከባከቡት ሳለ ፣ በአየሩም በምግቡም ለውጥ ጤና አጥቶ በመጨረሻ በ1879 ዓ.ም. እ.ኤ.አ. አቆጣጠር ሞተ ።

* ለእንግሊዝ ንግሥት ለግለት ነው ።
 ** ሦስት ደጃዝማች የሚሉት ፣ ባለቤታቸውን ደጃች ወቤንና ኩቴ ምድርስ ጋር ሲዋጉ የሞቱትን ወንድማማቾች ደጃች ንጉሢንና ደጃች ተሰማን ይመስላል ።
 1 ከአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የኢትዮጵያ ጥናት ክፍል የሠነድ ፎ.ቁ. 739
 2 አለቃ ዘነብ ከእንግሊዞች ጋር እስከ ግብጽ አገር ድረስ አብረው ከሔዱ በኋላ እንግሊዞች ወደ ምጥዋ መለሱዋቸው ። በዚያም ከእንግሊዝ ቆንሲል ከሙዚግር ተገናኝተው ያፂ ቴዎድሮስን ታሪክ ሲያዘጋጁ ከርመው ቀጥሎ ከክራፍ ጋር መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ጋልኛና ወደ እማርኛ በመተርጉም አብረው ከሠሩ በኋላ ወደ አገራቸው ወደ ሸዋ ተመልሰው እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1876 ዓ.ም. ሞቱ ። (Evangelical Pionneers G. Aren pp. 446-448.)

1 Hist. of The Exped. Markham p. 361 - 380.
 * ራስ ወልደሥላሴ ትግራይን የገዙበት ዘመን ከ1782—1808 ዓ.ም. እንደ እ. ኤ. ቁ. 1790—1816 ። ሸለቆት የሚገኘው መቀሌ ለጠገብ 18 ኪሎ ሜትር ያህል ራቅ ብሎ ነው ።

የዐፄ ቴዎድሮስ ሰሎሞናዊ ኒሻን
(ከሪኮርድ ለፍ ዘ ሌክስፔዲኸን ቱ አቢሲኒያ)

በምርኮ የሄደው የወርቅ ጽዋ
(ከዋሊስ ባጅ መጽሐፍ)

የእንግሊዝ ጦር በመልስ ጉዞ ላይ
(ከሮገፍ አካቶን መጽሐፍ)

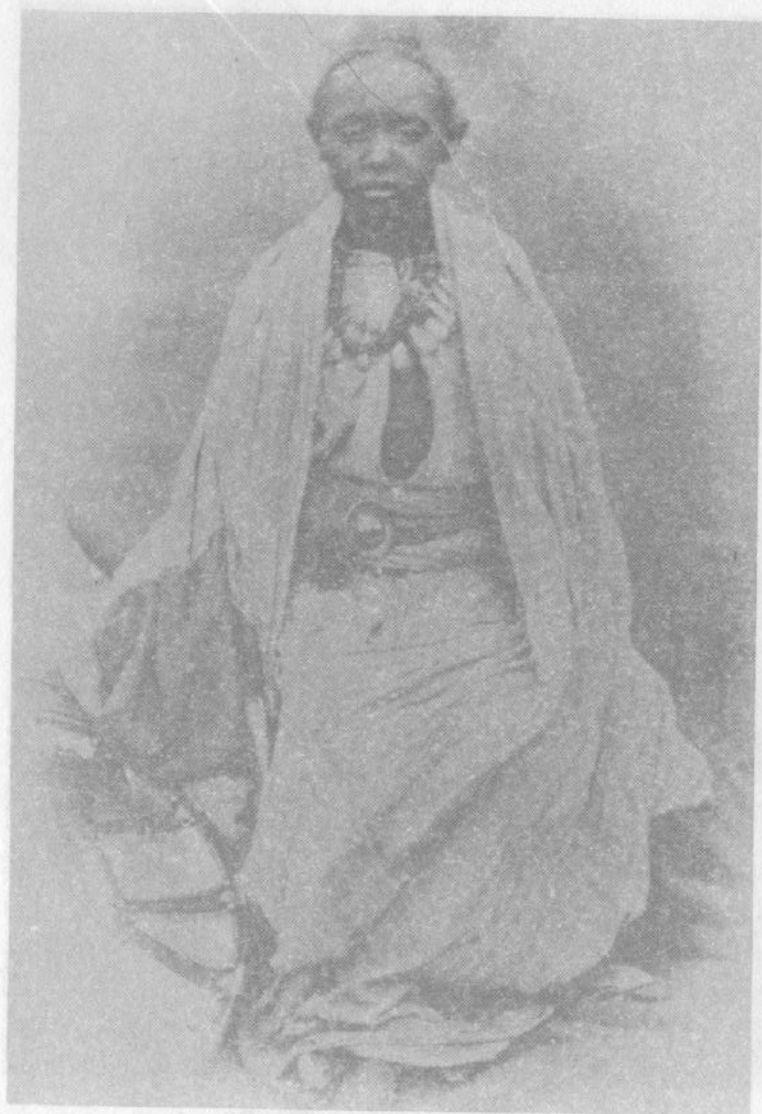
እቴጌ ጥሩወርቅና ነፃ የወጡት የትግራ መኳንንት ከእንግሊዝ ጦር ጋር ወደ ትግራ ሲጓዙ ።
(ከሮገፍ አከፋን መጽሐፍ)

የእቴጌ ጥሩ ወርቅ ሬሣ ወደ ሸለቆት ለሥርዓተ ቀብር ሲጓዝ
(ከሮገፍ አከቶን መጽሐፍ)

ዓለማየሁ ቴዎድሮስ በልጅነቱ
(ከሮገፍ እኩቶን መጽሐፍ)

የደጃዝማች ዓለማየሁ ሌላው ሐዘንተኛ ሥዕል
(ከሬኮርድ እፍ ዘ ኤክስፔዲሽን ቱ አቢሲኒያ)

ደጃዝማች ዓለማየሁ በእንግሊዝ አገር
(ከዶክተር ብላንክ መጽሐፍ)

ደጃዝማች ካሳ ምርጫ ገርጌራል ናፒዮርን ሲሸኙ
(ከሮገፍ እኩፋን መጽሐፍ)

ምዕራፍ ሠላሳ ዘጠኝ

የናፒዩር ለሸናፊነት በሉንደን ስለ መለማቱና
የተደረገለት ለቀባበል

በእንግሊዝ አገር በተለይ በጠቅላይ ሚኒስቴሩ ቢሮ (ዳውኒንግ ስትሪት)፣ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴሩ ቢሮ፣ በሕንድ አስተዳደር ጽሕፈት ቤት አካባቢና በቦምቤይ፣ በኤደንና በመካከለኛው ምሥራቅ ሁሉ ያፂ ቴዎድሮስ ስም ባንድ ወገን በሀገራቸው ውስጥ ስለሚፈጽሙት ተግባር፣ ወዲያውም በቱርኮችና በግብጾች ላይ ያላቸው የተቃውሞ መንፈስ፣ በሌላው ወገን በጦርነት ያወጋግ ዝብደታቸውና አሸናፊነታቸው ከየመንገደኛው፣ ከየንግድ ወኪሉ አንደበት ወይም ጽሑፍ እየተነገረ ገንኖ ይወራ ነበር።

የእንግሊዝ መንግሥት የራሱን ዜጎች ብቻ ሳይሆን፣ የተሩትንም የአውሮፓውያን እስረኞች ሕይወት አደጋ ላይ ላለመጣል ቸኩሉ በጦርነት ላለመጋፈጥ ያደረገውን ጥረት ባለፈው አንብበናል። አሁን ደግሞ፣ በግዴታ የዘመቻው ጉዳይ በምክር ቤት (ዌስት ሚኒስቴር) ሲወሰን፣ ምንም እንኳን በጦርነቱ ዋዜማ ባሉት የሁለትና የሦስት ዓመታት ጊዜ ቴዎድሮስ በዘጌ፣ በደምቢያ፣ በጉንደር፣ በደብረ ታቦርና በዋድላ ባካሔዱት ዘመቻ ምክንያት ብዙ መኳንንት እንደ ከደቸው፣ የገዛ ወታደራቸውም ጦርነት እንደ ሰለቸው ከውስጥ ዐወቅ ሰላዮቻቸው ከነአክበር ዐሊ እየተገናዘቡት ለዘመቻቸው አመቺ ሁኔታ መፈጠሩን ቢረዱትም፣ እንግሊዞች እንደዚህ ባጭሩ ጦርነቱ እንደሚፈጸም በቅድሚያ ስለ አልገመቱ፣ ዘመቻውን ያዘጋጁት በጥንቃቄና በከፍተኛ ወጭ ነበር።

ለዚህ ዘመቻ የእንግሊዝ መንግሥት ወጭ ያደረገው እንደ ጥልዳማዊር አባባል፣ 10,000,000 ፓውንድ ስተርሊን ነው። ነገር ግን፣ እንግሊዞቹ ራሳቸው የተመኑት 8,900,000 ስተርሊን

ነው።⁽¹⁾ ይኸም በዚያን ዘመን የኢኮኖሚ አቅዋም ከፍተኛ ወጭ ነው። በዛሬው የኢትዮጵያ ምንዛሪ አንዱን ስተርሊን ከሰባት ብር ላይ ብናቆመው፡ 8,900,000 x 7 62,300,000 የኢትዮጵያ ብር ይሆናል። የዚህንም አጋማሹን የፈጀው የባሕር ላይ ማንንን ነው። ግመሉ፡ በቅሎውና ዝሆኑ በየብስ ላይ ከዙላ እስከ መቅደላ ያንንዘው ሁሉ አስቀድሞ በባሕር ላይ ተጉዞ ነው።

በተለይ በዚሁ በጦርነቱ ዝግጅት መካከል፡ በእንግሊዝ ባለሥልጣኖቹ ዘንድ ንጉሥ ቴዎድሮስ በራሳቸው ሕዝብ ላይ እንደዚያ የማያወላውል ርምጃ የሚወስዱት፡ ለዚህ ጦርነት መሠረታዊ ሰበብ የሆኑትን በእጃቸው የታሰሩትን የውጭ አገር ዜጎች በሕይወት የማሰናበታቸውና ወይም የመፍጀታቸው ጉዳይ በየባለሥልጣኖቹና በየቤተሰቡ ሕሊና እየተንቀዋለለ ፍቺ ያጣ እንቅጥልሽ ሆኖ የመንፈስ ዕረፍት ነሥቶ ነበር። የንጉሡን ልብ ለማራራት ይረዳል ተብሎ፡ የእስረኞቹ ቤተሰቦች በቀጥታ የልመና ደብዳቤ እንዲጽፉላቸው የተደረገውም የማስለቀቂያ አንድ ዘዴ ይሆናል ተብሎ ነበር።

አሁን ግን፡ ገሪጅራል ኖፒዬር ያለብዙ መሥዋዕት የተሠጋበትን ውጊያ ማሸነፉን፡ እስረኞቹን በሕይወት መረከቡን፡ የቴዎድሮስን ሞት ጭምር በዚያው በሞቱበት ቀን፡ ዕለቱን በቴሌግራም ከመቅደላ አስታውቆ ስለ ነበረ፡ በጭንቀቱና በሥጋቱ ፈንታ በሎንዶንና በቦምቤይ ታላቅ ፍሥሐና ደስታ ተተካ።

በሰፊው እንዳነበብነው፡ ገሪጅራል ኖፒዬር ከመቅደላ ወደ መጣበት ወደ ዙላ ወደብ ከመመለሱ በፊት፡ የራሱን የጦር አለቆች የእንግሊዙንና የሕንዱን ተዋጊ ሠራዊት በባቤ ሚዳ ላይ ሞቅ ባለ ዲስኩር ልባዊ ምስጋና አቅርቦ፡ ጉዞውን በሞድላ ደላ ንታና በአሸንጌ በኩል አድርጎ እንግሎ በደረሰ ጊዜ ከእንግሊዝ ግሥትና ከየባለሥልጣኖቹ፡ «እንኳን ቀናህ» የሚል የቴሌግራም ቃል ከደረሰው ወዲህ፡ አሁን ከመቅደላ ዝምሮ ባልተለየት በእንደርታው ባላባት በባልጋዳ አርአያ (በኋላ ራስ) በአጋሜው ባላባት በአረጋዊ ሰባጋዲስ (በኋላ ዋግሹም) በየመንገዱ

1 Letters of Field - Marshal Lord Napier.....P. 23.

በሚያገኛቸው መኳንንት እንደ ታጀበ እንግሎን ዐልፎ በገንቦት 25 ቀን ሰናፌ (አከለ ጉዛይ) ገባ።

በዚያም በፊተኛው ጊዜ ሲመጣ በወዳጅነት ተቀብለው ያስተናገዱት ደጃች ካሣ ምርጫ (በኋላ ዐፄ ዮሐንስ) በጦር ሠራዊታቸውና በመኳንንቶቻቸው ታጀበው፡ ደግሰው መልካም የክብር አቀባበልና መስተንግዶ አደረጉለት። እርሱም የተከተሉትን እነ ባልጋዳ አርአያን ለደጃች ካሣ እንደ ባላንጣ ሊሆኑ የሚችሉትን ሁሉ ከካሣ ጋር ተስማምተው እንዲኖሩ፤ ራሳቸውን ካሣንም ከዋግ ሹም ጉበዜ ጋር መዋጋት እንዲተዉ ሕሳቡን ካሰማ በኋላ፡ አሁንም በፊተኛውም ጊዜ ላደረጉት መስተንግዶና እርዳታ በበኩሉ ላንድ ሬጅሜንት በቂ የሆነ የጦር መሣሪያ፡ 12 መድፍና ብዙ ጠበንጃ ከነጥይቱ ሰጣቸው።

እዚህም ሳለ፡ በእንግሎ ከደረሰው ከንግሥቲቱና ካለቆቹ አጫጭር ቴሌግራም በተጨማሪ አሁን ረዘም ያለ ደብዳቤ ከውጭ ጉዳይና ከመከላከያ ሚኒስትሮች፡ ከሕንድ አገረ ገዥዎች በጉዞው ላይ ይደርሰው ዝምር። ከመከላከያው ሚኒስቴር ከሎርድ ዦርሹ የመጣለት ደብዳቤ እንደዚህ የሚሉ ቃላት ይገኙባቸዋል። «... እሑድ ለት ስለ መቅደላ ውድቀት የላኩብኝ ቴሌግራም በደረሰኝ ጊዜ የተሰማኝን ደስታ የምገልጽበት ቃል አላገኝም። በእርስዎ ከፍተኛ ጥረትና በብልህነትም በሚመራው የእንግሊዝና የሕንድ ወታደሮች ድካም፡ ይህ አስደሳች ውጤት ስለ ተገኘ፤ እንኳን ደስ ያለዎት እያልሁ ልባዊ ስሜቴን እገልጻለሁ።»

ሚኒስትሩ ደብዳቤያቸውን በነዚህ ቃላት ከዝምሩ በኋላ፡ ስለ ራሳቸው ስላፄ ቴዎድሮስ አሟሟት እንደዚህ ብለዋል። «... በመቅደላ የወራራ ሰዓት የቴዎድሮስ ሞት እርስዎን ካንድ ግራ አጋቢ ሁኔታ ገላግሎዎታል»^(*)። የሚኒስትሩ አባባል ቴዎድሮስ በሕይወት ቢማረኩ ኖሮ፡ ይታሰሩ ወይስ ይገደሉ አለዚያስ ወደ እንግላንድ ተወስደው በግዞት ይኑሩ ወይስ ይለቀቁ የሚል አወዛጋቢ ሁኔታ ከሚፈጥሩ እንኳን ሞቱ የሚል ይመስላል።

* በትክክል የእንግሊዝኛው ቃል «The Death of the Theodore during the assault has relieved you of a great embarrassment»

የመከላከያ ሚኒስትሩ ስለ እስረኞቹ መለቀቅ ሲያወሱ፡ «የእስረኞቹ በሕይወት መለቀቅ ትልቁ የምኞታችን ዓላማ መልካም ፍጻሜ አገኘ» ካሉ በኋላ፡ ስለ ራሱ ስለ ኖፒዩር ልዩ ችሎታ «... የዘማቹ ጦር አመራር መልካም ውጤት ያገኝ ዘንድ አገሪቱ እርስዎን የመሰለ ገረጌል በማግኘቷ ታድላለች ብል ቃለ አጋና አይሆንም... የዘመቻውን ዝርዝር ውጤት ለማንበብ በጉጉትና በችኩላ እጠባበቃለሁ ። እርስዎም ወደኛ እንደሚመለሱና ጠቅላላውም ጦር በግንቦት ወር መጨረሻ አበሻን ለቆ እንዲወጣ ተስፋ አደርጋለሁ ። በሐቅ ታማኝዎ ፕሮጀክ» በማለት ይደመድማሉ ።⁽¹⁾

ኖፒዩር ከመቅደላ ከተነሣ ወዲህ፡ በየመንገዱ ይኸን የመሳሰሉ ቃላት ከያለበት እየደረሰው በሰናፊም ከደጃች ካሣ ጋር በወዳጅነት ሲወያይ ሲመካከር ከሰነበተ በኋላ፡ በዚህ ዘመቻ መንገድ በመምራት፡ በአስተርጓሚነት ላገለገሉት ለነምርጫ ወርቄም፡ ለሌሎችም እንደ ደረጃቸው የመሣሪያም፡ የዕቃም፡ የጥሬ ገንዘብም ስጦታ አድሎ ሲጨርስ እንደ .ኤ.አ. በግንቦት 29 ቀን ከነጦሩ ከሰናፊ ተነሥቶ በሰኔ 10 ቀን ዙላ ወደብገባ ። በዚያም በምጥጥ የገብጾቹ ገዥ አብዱል ቃድር ባሻ መጥቶ ተገናኘው ።

ከዚህ በኋላ፡ እንደ በላዮቹ ትእዛዝ ዋናውን የእንግሊዝና የሕንድን ጦር ወደ መጣበት ወደ ቦምቤይ (ሕንድ) ልኮ እርሱ ዋና ቅናቹን የጦር መኳንንት እንዳስከተለ በስዌዝ ዐልፎ በሰኔ ወር ወደ መጨረሻው ሉንደን ገባ ። ብዙ የጦርና የፖለቲካ ባለሥልጣናት ከብዙ ሕዝብ ጋር በደስታ የክብር አቀባበል አደረጉለት ። በፓኪንግም ቤተ መንግሥት፡ በዳውኒንግ ስትሪት፡ በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር በኒዩቪርሲቲም ሁሉ የምስጋና ዲስኩር ለርሱና ለጓደኞቹ ጭምር እየተደረገ፡ ከዚያም በሉንደን ምክር ቤት ልዩ ጊዜ ተወስኖ በስብሰባ፡ በጭብጨባና በሆታ ተቀብለውት የወደፊት የጡረታ ያመት ደመወዙ 2,000 ስተርሊን እንዲሆን በምክር ቤት ተወሰነ ። ቀጥሎም ባሮን አፍ መቅደላ

1 Letters of Field-Marshal Lord Napier... pp. 18-19

ተብሎ ትንሽ እንደ ቆየ በራሱ ጥያቄ በጠቅላይ ሚኒስትሩ በዲስራኤል አቅራቢነት በንግሥቲቱ ፈቃድ ከልዩ የኒሻን ሽልማት ጋር ሎርድ ኖፒዩር አፍ መቅደላ የሚል ሥያሜ ተሰጠው ።⁽¹⁾

ከርሱም ጋር ለዘመቱት ለ2 አዛዦች፡ ለ27 የኮምፓንዲ አዛዦች፡ ለ15 ኮሎኔሎች፡ ለ18 ሌተና ኮሎኔሎች፡ ለ30 ማገሮች የኒሻን ሽልማትና የሹመት ዕድገትም ተሰጣቸው ። በተለይ ኮሎኔል ዊልያም ሚርዌዘር በኤደን ከተማ የነበረውን የውክልና ደንበኝነት ሥራውን ትቶ፡ በዚህ የመቅደላ ዘመቻ ጊዜ በፖለቲካ ኃላፊነት በትጋት መሥራቱ ታውቆለት የብሪጋዲየር ገረጌልነት ማዕርግና ኮማንደር አፍ ዘስታር አፍ ኢንዲያ የሚባል ኒሻን ተጨምሮ ተሰጠው ።⁽²⁾

ገረጌል ኖፒዩር፡ ምንም እንኳን በዚህ ጊዜ (1868 እ.ኤ.አ) ዕድሜው ወደ 58 ዓመት ቢሆን፡ ወደ ጡረታ ሳይገለል ከ1870 እስከ 1876 ዓ.ም. ባለው ጊዜ ውስጥ በሕንድ የእንግሊዝ ጦር ጠቅላይ አዛዥ ሆኖ ቆይቷል ። በ1882 ዓ.ም. ላይ ፊልድ ማርሻል ተብሎ በኾብራልታር (1876 - 1882) ዋና አዛዥ ሆኗል ። ከ1882 እስከ 1890 ዓ.ም. ድረስ በምክር ቤትም፡ በሌላውም፡ በኢትዮጵያም በሕንድና በቻይና ጉዳይ በሁሉም ዘንድ ተጠያቂና የክብር አማካሪ ሆኖ ሲኖር፡ በእንፍሎይንዛ በሽታ ታሞባቸው ጊዜ ውስጥ እ.ኤ.አ. በ1890 ዓ.ም. በሰማንያ ዓመቱ ሞቶ በክብር ተቀበረ ።⁽³⁾

- 1 Field-Marshal Lord Napier of Macdala, A Memoir by his son... I. 232-254, 315-319.
- 2 Letters of Field-Marshal Lord Napier - p. 19. History of the Abyss. Exp. Markham - pp. 355-391
- 3 Exped. to Abyss. Holland Vol. II Chap. XX-XXV, XXXVII Narrative - H. Rassam Chaps. XXVI-XXVII. Ten years with King Theodore - Th. Waldmeir - Chap. XI-pp. 121-129.

ምዕራፍ ዐርባ

እንግሊዝ ከኢትዮጵያ ለቆ የወጣበት ምክንያት

በ19ኛው ምዕተ ዓመት ላይ ዋና የቅኝ እገዛዝ ፋክክር በጀርመን ፣ በቤልጅክ ፣ በሆላንድ ፣ በፈረንሣይና በእንግሊዝ መካከል በሚፋፋምበት ጊዜ ፣ በሌላው ክፍለ አህጉር ብዙ ጊዜ ከመንግሥታቸው ትእዛዝ ውጭ ባገር ተወላጅ ሕዝብ ላይ ብዙ የማጥቃት ሥራ የሚፈጽሙት የእንግሊዝ ባለሥልጣኖች በዚህ በመቅደላ ጦርነት ያሳዩት አቅዋም ለየት ያለ መልክ ነበረው ።

ከቶውንም ፣ የቅኝ ገዥ ርኅሩኅና መብት ጠባቂ በዓለም ላይ እንደሌለ ግልጽ ነው ። እንግሊዞችም እንደ ሌላው በእስያ ፣ በአፍሪካና በደቡብ አሜሪካ ዐልፎ ዐልፎ ያደረጉት ጭካኔ ፣ ወገንንም ለመከፋፈልና የነርሱን እገዛዝ ለማጠናከር የሚያደርጉት ዘዴ በየመጽሐፉ ተመልክቷል ።

ኢትዮጵያ ከ1928 እስከ 1932 ዓ. ም. ድረስ በኢጣልያ የፋሺስት መንግሥት በተወረረችበት ሰዓት ፣ ለኢትዮጵያ ነጻ መውጣት ምክንያት የፈጠረውን ጦርነት አዶልፍ ሒትለር በአውሮፓ በ1931 ዓ. ም. ቢቀሰቅስና የእንግሊዝና የፈረንሣይ መንግሥታት ወደ ሒትለር እንዳይደረብ ቢያባብሉት ሙሶሊኒ የሒትለር ጊዜያዊ ኃይል የሚያዋጣ ፣ የፈረንሣይም ወድቀት ለዘለቄታ መስሎት ለመሬት ክፍያ በመጓጓት የእንግሊዞችን ማባበል እምቢ ብሎ በሒትለር ጉን ተሰለፈ ።

በዚህ ጊዜ ፣ ኢትዮጵያ በተወረረችበት ሰዓት እርዳታ ከነፈጉን ውስጥ አንደኛው የነበረው የእንግሊዝ መንግሥት ፣ ጠላታችን ኢጣልያ የነርሱም ጠላት መሆኗን ሲያረጋግጡ ፣ እንግሊዞች የኛ ረዳት ሆነው በስደት የነበሩትን የኢትዮጵያን ንጉሠ ነገሥት ወደ ካርቱም አመጡ ። ነገር ግን ፣ ከሎንዶን ወደ ካርቱም ሲነሡ

አንዳንድ ባለሥልጣናት ኢጣልያ ኢትዮጵያን ቢለት በኢጣልያ እግር ለመተካት አምሯቸው የንጉሡን ወደ ኢትዮጵያ ጠረፍ መምጣት በመቃወም ብዙ እንቅፋት ፈጥረው እንደ ነበረ የሚታወስ ነው።

ነገር ግን፡ በእንግሊዝ ባለሥልጣናት ዘንድ ከፊሉ ኢትዮጵያን ቅኝ ለማድረግ ሲያሟሩ፡ በዚያው ጉን የኢትዮጵያን ነጻነት የሚደግፉ አልጠፉም። ስለዚህ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ በነአንተኒ ኤደን ደጋፊነትና በብዙ ጥረት ወደ ካርቱም ከገቡ በኋላ፡ ዐርበኛውና ስደተኛው ከመሪው ጋር ተገናኝቶ እንዳይታላቅባቸው፡ መሪውም እንደ ግማሽ እስረኛ ሆነው እንዲቆዩ የእንግሊዝ ጦር የኢጣሊያን ጦር ካስወጣ በኋላ፡ ለአገሪቱ ሲዋጉ ለቆዩት ዐርበኞችና ከርሱው ጦር ጋር አብረው ለመጡት ስደተኞች በማሰረከብ ፈንታ፡ «በወታደርነት የተያዘ የጠላት መሬት አስተዳደር» በሚል ሥያሜ በእንግሊዝ እጅ እንደ ተያዘች እንድትቆይ፤ ከዚያ በኋላ ሁኔታው እየታየ ኢትዮጵያ የአማራ፡ የጋላ፡ የትግሬ ተብለው በታናናሽ መሳፍንት ተከፋፍላ እንድትተዳደር፡ የደቡብም የሲዳሞና የገሙጉፋ አካባቢ ወደ ኬንያ ወደ ውጋንዳ እንዲዋሐድና በቀጥታ የእንግሊዝ ቅኝ አገር እንዲሆኑ ታቀደ። ይኸንንም የሚያውጠነጥኑ የውጋንዳው ገዢ ሰር ፊሊፕ ሚቸል እና የሱዳን አስተዳዳሪ የነበረው ዠጌራል ላሽ ነበሩ።

በዚህ ዐይነት፡ ኢትዮጵያ ተከፋፍላ በእንግሊዝ ሥር ስትሆን ራሱ ፊሊፕ ሚቸል በኢትዮጵያ የእንግሊዝ እንደራሴ ለመሆን ጽኑ ፍላጎት ነበረው። የርሱንም አሳብ ቅኝ አገር የጣማቸው የእንግሊዝ ገፍራሎች እነ ዊሊየም ፕላት ጦርነቱን የተካፈሉት የደቡብ አፍሪካ መሪዎች ተቀብለውት ነበር።

ነገር ግን፡ እላይ እንዳልነው በእንክርዳዶች መካከል ስንዴዎች እንደሚገኙ፡ ከላይ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ አንተኒ ኤደን ከታች ወደ ኢትዮጵያ ለዘመተው ጦር የክፍል አዝማች የነበሩት እነ ኮሎኔል ሳንድፎርድ፡ እነ ኮሎኔል ዊንጌት የክፉዎቹን አሳብ በመቃወም፡ ኢትዮጵያን የመገንጣጠሉም በቅኝነት የመግዛቱም ጉዳይ እያደር እየሳተ ሲሔድ፡ ከዚህ ጋር ተያይዞ አምስት ዓመት በውጭ አገር የኖረውም ስደተኛ በተለይ ካገሩ ሳይነቃነቅ በነራስ አበበ መሪነት የተዋጉት ዐርበኞች አዲስ አበባ

ከእንግሊዝ ጦር በፊት ቀድመው እንዳይገቡ በእንግሊዝ ባለሥልጣናት በኩል የተወሰነው የግስፈራሪያ ውሳኔና የድል ሽሚያ ሌላውን የእንግሊዝን የአቅኝነት (የቅኝ ገዢነት) መንፈስ አጉልቶ የሚያሳይ ነበር።

ምንም እንኳን፡ አዲስ አበባ ያሉት የኢጣልያ ሹማምንት ኢትዮጵያውያን ቀድመው ከገቡ ያለፈውን፡ የሠራነውን ግፍ እንበ ቀላለን ማለታቸው አይቀርምና እንዋጋለን። የእንግሊዝ የጦር አለቆች ግን፡ ቀድመው አዲስ አበባ ከገቡ በሰላም እጃችንን እንሰጣለን ብለው ማመልከታቸው ባይዘነጋ ንብረት ለመሻማቱም፡ ሥልጣን በቅድሚያ ለመጨበጡም ቢሆን፡ እንግሊዞች አዲስ አበባን ቀድመው ለመያዝ የራሳቸው መሠረታዊ አሳብ እንደ ነበረ አይሰወርም።

የሆነ ሆኖ፡ የዚህን ሁሉ የእንግሊዞችን የፖለቲካ ተንኮል ያልተገነዘብነውና ነጻነት የናፈቀን የዚያን ጊዜ ወጣቶች፡ የእንግሊዝ ጦር የኢጣልያንን ጦር በሰሜንና በደቡብ ደምሰሶ አዲስ አበባ የገባለት እንደ ነጻ አውጭ ጦር በመቁጠር በደስታ ተቀብለነው ነበር። እያንዳንዱ የእንግሊዝ መኩንን ወይም ወታደር በከተማ ሲዘዋወር፡ እንደ አንድ አዳኝ መልአክ በመቁጠር በፈገገታ እንመለከተው ነበር።

ነገር ግን፡ ከእንግሊዞች አገባብ ተከታትሎ ስደተኛውም፡ ዐርበኛውም አዲስ አበባ ገብቶ የኢትዮጵያ ባንዲራ በአዲስ የሥነ ሥርዓት በዓል ተሰቅሎ፡ የኢትዮጵያ ነጻነት እንደ ምንም እየተረጋገጠ በሚሔድበት ጊዜ፡ ባንድ ወገን እኛ በገባንበት ቡና ቤት ኢትዮጵያውያን አይገቡም እያሉ አምባጓሮ ሲያነሡ፡ ኢጣሊያኖች በኢትዮጵያ የዘረጉትን ማናቸውንም የፋብሪካና የመሳሪያ ዕቃ እየነቃቀሉና እየዘረፉ በመውሰድ፡ ለመውሰድ ያቃታቸውን ለኢትዮጵያ ቀርቶ እንዳያገለግል ማፈራረሳቸውን ስንመለከት፡ በእንግሊዞች ላይ የነበረንን መልካም ስሜት በሚያሳዝን አኳኋን እነሱው ራሳቸው መልሰው አፈረሱብን። (1)

1 The Negus - L. Mosley - ከኢጣልያንኛው ትርጉም (በፈኔ) ገጽ 328—336 ፡ 344—351 ፡ 352—369

ከዚህ ጋር የነበራቸው መሠረታዊ ዓላማ ፡ ኢትዮጵያን አዳክሞ ለመግዛት ስለ ነበረ ፡ በኢጣልያኖች እጅ የነበረውንም ፡ በየመጋዘኑ የታጀለውንም ልዩ ልዩ ዕቃና የጦር መሣሪያ በኢትዮጵያውያን እጅ እንዳይገባ በሽሚያ እየሰበሰቡ መውሰዱ በጊዜው የጦርነት ሰዓት ስለ አዳገታቸው ፡ ከያለበት በካሚዎን እየሰበሰቡ ወደ አባ ሳሙኤልና ወደ ቢሾፍቱ ሐይቅ በማጋዘና በመጨመር ፡ ባሕር በልቶት እንዲቀር ማድረጋቸው ታሪኩ የቅርብ ጊዜ ስለሆነ አይዘነጋንም ። በሕይወት ያሉትና በጡረታ ላይ የሚገኙት የብሪታንያ ወታደሮችና ሹማዎችን በትዝታ ሊያስታውሱት ይችላሉ ።

አንዳንድ እንግሊዞች ፡ እንደዚህ ያለውን የክፋት ሥራ የሠሩት የደቡብ አፍሪካ ወታደሮች ናቸው የሚል ምክንያት ይሰጣሉ ። ነገር ግን ፡ እነርሱንም በበላይ የሚመሩዋቸው የእንግሊዝ ባለሥልጣኖች የሙከራፈሉንም መሣሪያ ፡ የማፈራረሱንም ተንኩል ያመነጨ ራሳቸው እንግሊዞች ስለሆኑ ፡ እንደ ጲላጦስ በነገሩ የለንበትም ብለው እጃቸውን ታጥበው ንጹሕ ለመሆን አይችሉም ።

ይኸ ሁሉ አድራጎት ፡ አንድግራ አጋቢ የሆነ ነገር ያመለክታል ። የቅኝ ግዛት በተፋፋመበት በ19ኛው መቶ ዓመት አጋማሽ ላይ ቴዎድሮስን ከሙቅደላ ላይ ድል ያደረገው የእንግሊዝ መንግሥት ፡ አገሪቱን በቅኝ ግዛት ለመያዝ ከመሞከር ይልቅ ለቆ ሲወጣ ፡ አሁን በ20ኛው መቶ ዓመት የዓለም ማኅበር በቆሙበትና የአፍሪካውያንና የእስያውያን ነጻነት በተቃረበበት ዘመን ፡ በነጻነት የኖረችውን ኢትዮጵያን ለመግዛት እነ ሰር ፊሊፕ ሚቸል ሲታገሉ መታየታቸው ነው ።

በእውነትም ገሪጌራል ናፒዬር በኢትዮጵያ ቀርቼ ልግዛ ቢል የኢትዮጵያ የ1860 ዓ. ም. ሁኔታ በብዙ ረገድ አመቺ ነበር ። ባዩ ቴዎድሮስ የመጨረሻ ያገዛዝ ዘመን (1857—60 ዓ. ም.) የሰሜን ፡ የወገራ ፡ የወልቃኢትና የጸገዴ ሕዝብ በጥርሶ ጉበዜ ፡ የላስታ መካከል አማራ በዋግሹም ጉበዜ ፡ ትግራይና ትግረ በደጃች ካሣ ምርጫ ፡ ሸዋ በምኒልክ መሪነት ተከፋፍሎ ስለ ነበረ ፡ ምንም እንኳን እነዚህ ሁሉ በኋላ አንሠራርተው እንደ ችሉታቸው መቃወማቸው ባይቀርም ፡ የእንግሊዝ መንግሥት በምክር

ቤት ወስኖ ባለው ጦር ላይ አዳዲስ ጨማምሮ በከፋፍለህ ግዛ ተንኩሉ እየተጠቀመ ፡ በኢትዮጵያ ለመቆየት ቢፈልግ ለጊዜው የሚፈነቅለው በቂ ኃይል የሚገኝ አይመስልም ።

ነገር ግን ፡ በዚህ በ19ኛው መቶ ዓመት ሁለተኛ አጋማሽ ላይ ወደ ኢትዮጵያ ለመዝመት ያስገደደው ፡ በቀጥታ የቅኝ አገር ፍላጎት አለኝ በማለት ሳይሆን በዜጎቹ እስራትና በዐፄ ቴዎድሮስ እምቢታ ሙሆኑ ጥርጥር የለውም ። ወደ ኢትዮጵያ ማሕል ከመግባቱ በፊት ፡ እስረኞቹን ከማስለቀቅ በቀር አገር የመያዝ ፍላጎት እንደሌለው ለሕዝቡ በገሃድ ካወጀ ወዲህ ለየመሳፍንቱ ይኸንኑ በደብዳቤ አረጋግጦአል ። እንደገባ ተመልሶ ለመውጣትም ቃሉን በተግባር ፈጽሞአል ። ይሁን እንጂ ፡ የእንግሊዝ መንግሥት ይህንን ፖሊሲ እንዲከተል ያደረጉትን የወቅቱን አስገዳጅ ሁኔታዎች መመልከት ተገቢ ነው ።

በ19ኛው መቶ ዓመት የእንግሊዝ መንግሥት የዘር ፡ የባህል ፡ የቋንቋ ውጥንቅጥ የመላበትን ታላቁን የሕንድ ግዛት ከማስተዳደር ጋር ወደ ቻይናም ፡ ወደ አውስትራሊያም ያመራ በት በአፍሪካ በተለይ በደቡብ አፍሪካ ግዛት ፡ በር ከሚባሉት ከሆላንዶችና ከጀርመኖች ጋር የሚዋጋበት በጋና ፡ በናይጄሪያ በቅኝ ገዥነት እንደ ገባ ሁሉ ወደ ውጋንዳ ፡ ወደ ኬንያ ፡ ወደ ሴራሊዎን ለመግባት የሚያደባበት የሰጪም ፡ የገንዘቡም ኃይል የተበታተነበት ጊዜ ነበር ።

በአውሮፓ በዌልሄም ወይም በዊሊያም ቀዳማዊና በቢስ ማርክ የሚመራው የጀርመን መንግሥት በኃያልነት በእንግሊዝና በፈረንሣይ ላይ በመጫኑ የእርሱን መስፋፋት ለማገድ በሌላ በኩል በምሥራቅ የሩሲያ መንግሥት በባልካንና በመካከለኛው ምሥራቅ ለመግባት የሚያደርገውን ጥረት ፡ ከቱርክና ከአስትራያ መንግሥት ጋር ተባብሮ ለማገድ በሚደረገው ትግል በማተኮር ላይ ስለ ነበረ ፡ የእንግሊዝ መንግሥት ኃይሉን በከንቱ በታትኖ በአውሮፓ በየግንባሩ በሚደረገው ፍልሚያ ደካማ ሆኖ መገኘትን አይፈልግም ነበር ።

በዚሁም ጊዜ ፡ ከኢትዮጵያ ይልቅ የበለጠ ያተኮረው የስዌዝ ቦይ በመከፈቱ የሁሉም መተላለፊያ በሆነው በግብጽ ላይ ነበር ። በነርሱ በኩልም እየተራመደ ወደ ሱዳን ፡ ወደ መካከለኛው ምሥራቅ ፡ ወደ በርበራ ፡ ወደ ኤደን ወደቦች ያለብዙ ጥበቃ በዘዴና በሰላም ለመግባት የሚያደባበት ጊዜ ስለሆነ ፡ አስተዳደሩ

ውጣ ውረድ ባለበት ፡ መሳፍንቱ በውጭ መንግሥታት መገዛትን አጥብቀው በሚቃወሙበት በኢትዮጵያ ላይ የሰውና የገንዘብ ኃይሉን ከማባከን ይልቅ ፡ በግብጽ ላይ ማድረግን የመረጠ ይመስላል ።

በዚህም ዘመን ፡ የቱርክ አቶማን ግዛት ከ16ተኛው መቶ ዓመት ገምግሞ የጦር ኃይሉ በፈቀደለት መጠን ፡ በመካከለኛው ምሥራቅ በባልካን አገሮች ላይ በሰሜን አፍሪካ ያለመጠንና ያለ ምንም ቁጥጥር እየጋለበ ግዛቱን አስፋፍቶ ሳለ ፡ አሁን በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ ይህን ያለቅጥ የሰፋውን ግዛት በቁጥጥሩ ሥር እንደ ያዘ ለመዝለቅ የሰውም የኤኮኖሚውም ኃይል ስላልፈቀደለት ፡ ለመውደቅ ከመንገዳገድ ላይ እንደሚገኝ እንግሊዝ በቀጥታ ተገንዝቦታል ። በወዳጅነት ከእርሱ ጋር ሆኖ ሩሲያን ፡ አውስትሪያንም ስለ እርሱ ሆኖ የመቃወም መልክ እያሳየ ፡ ከእርሱ አገዛዝ በሚወጡት አገሮችና ወደቦች ላይ በዘዴ ፡ በገንዘብ ኃይልና በዝምድና መልክ እየገባ ለመስፋፋት ሥራዬ ብሎ የያዘበት የመንግሥቱ መሠረታዊ ዓላማ ነበር ።

ስለዚህ ፡ በወቅቱ በነበረው ሁኔታ ኢትዮጵያን በቅኝ ግዛትነት ለመያዝ መነሣት የሚያስከትለውን መሥዋዕትነት ወጪና ችግር የእንግሊዝ መንግሥት ለመክፈል አልፈለገም ። ወይም አልተዘጋጀም ። ስለሆነም ወደ ኢትዮጵያ በቀላሉ መግባቱና በቅራኔዎችም በመጠቀም በቀላል መሥዋዕትነት ማሸነፉ ሳያታልለው ፡ የብዙ መኳንንት መተባበርና መለማመጥ ሳያሸንፈው ፡ ቀርቼ ልግዛ ቢል ውሎ አድሮ የሚስተለውን መዘዝ አስቀድሞ በማመዛዘን ስተት ብሎ ወጣ ማለት ነው ።

ሁኔታውን የጀርመኑ የዚህ ዘመን ጠቅላይ ሚኒስትር (ቻን ስለር) ቢስማርክ ኢትዮጵያ ነጻነቷን አፍቃሪ ፡ ለማንም ቅኝ ገዥ የማትመች መሆኗን ለመግለጽ ፡ « . . . እንግሊዞች ከአቢሲኒያ (ሐበሻ) ለቀው ወጡ ። ለቅኝ አገር አገዛዝ የምትመች ብትሆን ኖሮ ለቀው አይወጡም ነበር» ያለው ሁሉንም ይደመድመዋል ። (1)

አ ባ ሪ አ ን ድ

ካ፤ ቴዎድሮስ ደብዳቤዎች ጥቂቶቹ

1 Le Règne De Yohannes - J. De Coursac p. 205.

ዛቴ፡ ጦማር፡ ዘተ፡ ፈ፡ ነ፡ ወተ፡ እሞ፡ ነቡ፡ ንጉሡ፡ ነገሥት፡
 ቲዎድሮስ፡ ዘኢትዮጵያ፡
 ተብጸሕ፡ ንቡ፡ ንግሥተ፡ እንግሊዝ፡ ብክቶርያ፡
 እንዲት፡ ነ፡ ዎ፡ ይ፡ ሳ፡ ነ፡ ዎ፡
 እኔ፡ እግዚአብሔር፡ ይመስገን፡ ይ፡ ሳ፡ ነ፡
 አቶ፡ ቡሳዲ፡ ን፡ የኦርሰው፡ መሳክተኛ፡ ነው፡ ብዬ፡
 በፍቅር፡ በወደ፡ ጅ፡ ት፡ ተቀብዬው፡ አለሁ፡
 እስተ፡ ዘረ፡ ፍረስ፡ ያለ፡ መሳክ፡ ግላር፡ ባር፡ ረጋ፡ ነው፡
 እሁንም፡ እርሰዎም፡ የክርሰቶስ፡ ልጅ፡ ነው፡
 እኔም፡ የክርሰቶስ፡ ልጅ፡ ነ፡
 ስለ፡ ክርሰቶስ፡ ፍቅር፡ ወደ፡ ጅ፡ ት፡ ፈ፡ ልጌ አለሁ፡
 እሁንም፡ ክርሰቶስ፡ ይሥ፡ ቢሥ፡ ነ፡
 ሥን፡ ረጋ፡ ይሥ፡ ተ፡ የ፡ ሁሉ፡ ጂማ፡ ግሊ፡ ሰው፡ ጢም፡
 ክቶ፡ ቡሳው፡ ዲን፡ ጋራ፡ እልክ፡ አለሁ፡ አብሮ፡ ደስ፡ እንዲሰን፡

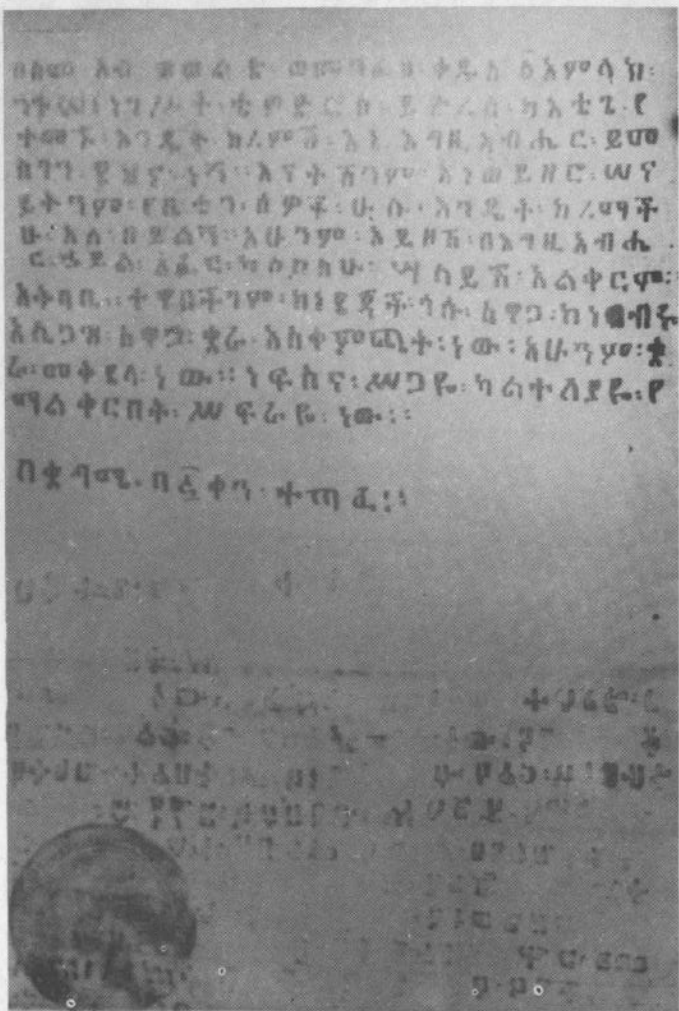
02 ቴዎድሮስ ለንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት ደብዳቤ
 (እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

በሰሙ አብ፡ ወወልድ፡ ወመገረሰ፡ ተደሰ፡ ፅሁፍ ላክ፡
 ንጉሠ፡ ነገሥት፡ ቲ ዋድሮስ፡ ይድረሰ፡ ከአት፡ በረከ
 “እንደተ፡ ሠነበት ህ፡ እኔ፡ እግዚአብሔር፡ ይመስ
 ገን፡ ይሳኛ፡ ነገ፡፡ የምሥራቾች፡ በእግዚአብሔር፡ ኃይ
 ል፡ ቀኖሽ፡፡ መደቆቹ፡ ለጳጳሩ ገን፡ የሕግ ስን፡ የገደ
 ሱን፡ ሠዎች፡ ፈጽሟቸው፡ በእግዚአብሔር፡ ኃይል
 ከሢት፡ በቀር፡ ከሠልፍ፡ ያገኘሁትን፡ ሁሉ፡ ፈጽሞ
 አገድ፡ አልተውሁም፡፡ ወደያው፡ ተከታተቱ፡ ተሸግ
 ረ፡ ሊባ፡ ንጉሡን፡ በእግዚአብሔር፡ ኃይል፡ ከኃሠራዊ
 ቱ፡ ፈጽሞተ፡ አኩሰም፡ ከሚደውላይ፡፡ አገተም፡ ቶ
 ሎ፡ ኖልኝ፡፡ ከዕንግሊዝ፡ ንግሥት፡ ከወደጀ፡ እግዚ
 አብሔር፡ ያደረገልኝን፡ የደሥቷዋን፡ ወራ፡ የምልክ፡
 ሠው፡ የምሠድ፡ ነገ፡፡ ቶሎ፡ ኖልኝ፡ ይዘህልኝ፡ የም
 ተሂድ፡ ነፃ፡፡ የሊቀ፡ መኪሰ፡ ሶሐንሰ፡፡ የአቶ፡ ቡሳዲን
 ገ፡ ሠዎች፡ አስታሁን፡ ያቆዩኝቸው፡ ከኔ፡ ሠው፡ ካንተ፡፡
 ራ፡ ይሂዱ፡ ብዮ፡ ነው፡፡

0% ቲዎድሮስ ለሚስተር ባሮኝ የጽኑት ደብዳቤ
 (እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

በፊት ለፊት ለሕዝብ ጥያቄ መሆኑን ያሳያል
 (እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

ዐፄ ቴዎድሮስ ለእቴጌ የተመኙ የጻፉት ደብዳቤ
(እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

ዐፄ ቴዎድሮስ ለእቴጌ የተመኙ የጻፉት ደብዳቤ
(እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

በስሙ፡አብ፡ወወልድ፡ወመግፈስ፡ቀዳስ፡፩አምሳክ፡ንጉሠ
 ነገሥት፡ቴዎድሮስ፡ይድረክ፡ካቶ፡ህርም፡ረከአም፡እንዲ
 ት፡ሰነበት፡ህ፡እኔ፡እግዚአብሔር፡ይመስገግ፡ደህኖ፡ነኝ፡
 ሀኪም፡ብሎግኖ፡አቶ፡ፕሪይን፡ወንድሞችን፡
 እንዲት፡ሰነበታችሁ፡አለ፡በልልኝ፡በእግዚአብሔር
 ኃይል፡በደህኖ፡ተመልሮ፡ከቤተ፡ገባሁ፡ፈረሰችን፡ካገር
 ፡የነበሩትን፡ልቀበል፡ሂ፤፤ነበረ፡አሁንም፡እግዚአብ
 ሔር፡በጠላት፡ከወደ፤፤ከኖንተ፡ጋራ፡ለመገናኘት
 ይብቃሉ፡ፈት፡ለመግልገል፡አስረኝ፡አቶ፡ለነበር
 ሁ፡ለዎች፡ከኖንተ፡እከቲገናኙልኝ፡ድረክ፡ከፈጣሪ
 አቶን፡ጠላት፡ሠጥተህ፡አፍርሥልኝ፡እያልሁ፡እለ
 ምን፡ነበረ፡ዛሬ፡ጣን፡ከገይ፡ለንግሥቲቱ፡ለወደ
 ፤፤ከዚህ፡የደሥታ፡አበባ፡ለደዛችሁልኝ፡ለኖንተ
 አፍሚ፡ጠላት፡ሠጥልኝ፡እያልሁ፡እለምናለሁ፡
 ፡እኔን፡የሚወድብት፡ልቦኖ፡ሠጥልኝ፡እያልሁ
 እለምናለሁ፡ፈጣሪአቶን፡እኔግን፡እንግሊዝ
 ሆችን፡እወደችሁም፡እጠላችሁም፡በየሐገህ
 ፡በቡሳዲን፡ጠይቃችሁ፡አግኙት፡በተቻለኝ፡
 እንደገሬ፡እንደቀሚ፡ሚቆላመጡን፡መውደዴን፡አል
 ተውሁም፡ነበረ፡እኔይን፡መውደዴ፡ሚቆላመጡ፡
 የንግሥቲቱን፡የኖንተን፡ፍቅር፡አገኝ፡ሠል፡ኛው
 ፡አሁንም፡ወቅሮ፡እፈልገው፡የነበረ፡ፍቅራችሁ፡
 ተገኘልኝ፡መከራችሁ፡በፈጣሪአቶን፡ኃይል፡እጅግ
 ደከ፡ብሎኛል፡ታንከኖች፡ሠድጹላችኋለሁ፡ካ
 ሰቃ፡እንግዲ፡ጋራ፡ኑኖ፡እንድንመክር፡እነከንቲ
 ባም፡እኖንተም፡

በመጋቢት-በ፲፭ቀን-ፋርብ-ተጠፈ፡

በስሙ፡አብ፡ወወሰድ፡ጠመግረኩ፡ቀድሙ፡፩አምላክ፡
 ንጉሠ፡ነገሠት፡ቲዎድ፡ሮስ፡ደድረኩ፡ከአቶ፡ህ
 ርምዝ፡ረስአም፡እንዴት፡ሰበትህ፡እኔ፡እግዚ
 አብሔር፡ደመስገን፡ይህኖ፡ነኝ፡ሀኪም፡ብ
 ሎንግን፡አቶ፡ፕረዩን፡እነአቶ፡ኪም፡ሮንን፡እነ
 አቶ፡ጾክብን፡ወንድሞቻችን፡እንዴት፡ሰበታ
 ቸሁ፡አሉ፡በሰፊኝ፡እኔ፡ካንተ፡ከወደጀ፡ጠብቶ
 ሰኝሞ፡ቂም፡የለኝም፡፡ቀድሞም፡መቀደሉ፡የሰደ
 ድሁህ፡ጊዜ፡ጠብቂ፡ብዮ፡ብሔክ፡ፈርቶ፡አሰ
 ርነሙ፡ብለው፡መሰሰው፡ላኩብኝ፡አሁንም
 እኔን፡ወዳጄህን፡እግዚአብሔር፡ካመጣልህ፡
 ፡ሠንሰለቱ፡ደውጣልህ፡ተፈታ፡የጌቶቻችን፡
 ሁነታ፡እከተኖደ፡ድረኩ፡በንዲደው፡እንጠ
 ብቅሃለን፡፡አቶ፡ፍላጥ፡ካገርህ፡ስንቅህን፡
 አምጥቶ፡ሰጥቶኝ፡ኑበረ፡እገር፡ኪፍቶብ
 ኝ፡ተሺካሚ፡አጥቸ፡ተበላጁብኝ፡ባቶ፡ፍላጥ
 ባሰቃ፡እንግዲብ፡ሻለቃ፡ልይህ፡እጅ፡ሁለት
 ሹ፡ብር፡ሰድጀልሃለሁ፡ተቀበል፡፡ገንዘብህ፡ከሰ
 ተበላጁ፡መቶ፡በግ፡አምሳ፡ፍረዱ፡ሰድጀልሃለ
 ሁ፡ተቀበል፡፡በእግዚአብሔር፡ኃይል፡ይህኖ፡ሰ
 መድረኩ፡በአበቃኝ፡ዓይኑ፡ሳይን፡ተደደተን፡
 እንጂወታለን፡እደዘህ፡

ዐፄ ቴዎድሮስ ለሚስተር ሆርመን ራሳም የጻፉት ደብዳቤ
 (እነአቶ ግርማ ሥላሴ ካሳተሙት መጽሐፍ)

አንተ፡ እቶ፡ ረስ አም፡ ቀጥላህ፡ ከን፡ ገላላ ተቶ፡ ተፈኪ አለሁ
 ፡ ብለህ፡ መጣህ፡ እኔ፡ ብዬ፡ በተቻለኝ፡ ጉልበቴ፡ በፍቅር
 ፡ ተቀበልሁህ፡ የሠጠክኝን፡ ደብዳቤ፡ ገደ፡ ያውሮ
 ጸገ፡ ስዎች፡ ሁሉ፡ የተጣላሃቸውን፡ ያሠርሃቸውን፡
 ፍታልኝ፡ መርገ፡ ልኝ፡ የሚል፡ ቃል፡ አገኘሁኝ፡ እኔ
 ም፡ ከአንተ፡ ፊት፡ ፅቀኝ፡ ሣላሣድር፡ እኔ፡ ብዬ፡ ልኪ
 ኪ፡ እስረኞቼ፡ እመጣሁልህ፡ በፈጣሪ አችኝ፡
 ሕይወ፡ ከኔ፡ ሣዲደርሱ፡ እስመጥቸ፡ ላንተ፡ ስጠ
 ሁህ፡ ወደጀኝ፡ ጥላላላ ተቶ፡ ከኛመኪንንቶቻቸው፡
 ደስ፡ ይበልዎ፡ ብዬ፡ አንተ፡ ግን፡ ምንስ፡ በድላችሁ
 ነው፡ የታሠራችሁ፡ ብለህ፡ ሣት፡ በደቃቸው፡ በድ
 ዬ፡ ተገኝቶ፡ እንደሆነ፡ ሣልክሱ፡ ተበድዬ፡ ተገኝቶ፡ እን
 ዬሆነ፡ ከንግላላ ተቶ፡ ወረታየኝ፡ እንደገኝኝ፡ ሣታ
 ገኝኝ፡ ከኔ፡ ሣታገኘኝ፡ ሠደድሃቸው፡ ቀጥሎ
 እንግሊዝኛ፡ ተርክ፡ ፅሁ፤ ው፡ ጠሉህ፡ ብለው፡
 ስማሁ፡ በዚህ፡ አዝኜ፡ ዝም፡ ብዬ፡ ተረድሼ፡
 ሣለሁ፡ እቶ፡ ፍላጥ፡ የደስታ፡ የፍቅር፡ ደብዳቤ፡
 ላከብኝ፡ እሁንም፡ ስለሚሆን፡ በፍቅር፡ ከኪራ
 ጀምሮ፡ ሚሳላ፡ እንደሠደድሁ፡ እኔም፡ ከእኚ አብላ፡ በ
 ታች፡ ከንግላላ ተቶ፡ ከመኪንንቶቻቸው፡ ከወደጀኝ
 ሦ፡ ሁሉ፡ ሚሳላ፡ ወድቄ፡ አለሁ፡ የኖበብ፡ ብል
 ሻ፡ አርገህ፡ ላክ፡ ይህ፡ ከሆነ፡ በኋላ፡ ደስ፡ እሠ
 ሻቸ፡ እኔሻቸ፡ እሰደቻኋለሁ፡ በእግዚአብሔር፡
 ሕይወ፡

ሐሙስ፡ ከቀን፡ በወርቅ፡
 ታሐሣሥ፡ በጽጌቀን፡ ቅዳሜ
 ተጠራ፡

በዚህ ሰብ፡ ወወልድ፡ ወወሳፊ፡ ቀዱስ ልክሙሳስ፡ በቅርብ፡ ባንድነት፡ በነበረበት፡
 ደህንነት፡ ካሳ፡ መቼም፡ ደገረ፡ ሰዎች፡ በእግዚአብሔር ህይወት እንዲኖሩት ሰጥቶ
 ሁሉን ትኩረት፡ አቅጥሮ፡ ከረቂቅ ደኑን፡ ሁሉን ልቦና፡ አሰጥቶ፡ መሰሉን፡ ካረመ
 ኒ፡ እገር፡ እግብኩ፡ ወንጌ፡ የሌላት ጭንቀት፡ አሰጥቶ፡ ወንጌ፡ የነበረት ጭንቀት፡ የሰረጸ
 ትላንትናም፡ የሞተባት ተኮራሶች፡ በማግለ፡ ልጅ፡ የሌለው ማህተም፡ ልጅ፡ የሌ
 ላት፡ እኔ፡ የምጠውራቸው ግዙብነት፡ በከተማ የሌሉ፡ እግዚአብሔር፡ ከሠጣችሁ
 ቀዱስነት፡ ደረሰኝ፡ እገር፡ ነው፡ ደገረ፡ ሰው፡ ገብሮ፡ ሠራተኛ ማለት፡ ወይም
 ለሞቢ ግሉ፡ ተሳታፊ፡ እገንተኝ፡ በሰራተኛነት፡ ሰው፡ አቅርቦት፡ ሆኖ፡ ልክ
 ገ፡ ወይም የተከተሉን ሰዎች፡ እንድትረዱኝ ፈርተው ማለቴ፡ ጌጃ፡ ግ
 ተቃጠሉት ሰዎች፡ በሰዎች ጋራ፡ እልነበርሁም፡ ጌታችሁ መሰሉን ማሰሳ
 መቼም፡ ሠራተኛነት፡ ውላችሁ፡ ደገረ፡ ሰው፡ የፈረገኩ ማደማየት፡ ይቻላል፡
 እክልሞ እሰ፡ እያሉ፡ እከሩን ማከን ይቻላል፡ ይሰጠኝ፡ ነበረ፡ እኔ፡ ከከተሁበት
 እግዚአብሔር፡ መልካም፡ ይሠጠው፡ እኔ ይመደድ፡ ይሁን፡ እግዚአብሔር
 ይሠጠኝ ሁሉን ልገዛ፡ እላለሁ፡ ነበረኝ፡ እግዚአብሔር፡ ይረዳኝ ልሞት
 አሳይ ይህ ነበረ፡ ከተመልሁኝ፡ እከታሁን፡ ወንጌ፡ እገር፡ ይሠጠኝ፡ እያ
 ውትም ነበረ፡ ሰዎች፡ ሳይሆኑ ተነስቶ ማረጋገጥ ልማይ ለገደሉኝ፡ ይሰጠኝ
 ከሰለሰኝ፡ ትላንትና፡ በደከተ፡ ይደራችሁ ሰዎች እግዚአብሔር፡ እንደ
 ለይድር ጋችሁ፡ እንኳን የሰበሰቡ ጠላቲን፡ ሊያሩ ልሌም፡ ይሞቱ ትርጉም
 ን፡ እከሰቅቃለሁ፡ መከሉኝ፡ ነበር፡ ወንጌ፡ ደቀረ፡ ወንጌ፡ ተመልኦ፡ እኔ
 ታተኛም፡

በእርጊ ጦርነት ፈታውራሪ ገብርኤ ከሞቱ በኋላ 02 ቴዎድሮስ ወደ ገጭራል
 ናፒዮር የጻፉት ደብዳቤ
 (ከነጥርፈሰር ሪፖርት ፓንክረስት መጽሐፍ)

አ ባ ሪ ሁ ለ ት

በወደ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት የነበሩ የመኳንንትና የሹማምንት ፡
የአሐፊዎችና የተርጓሚዎች ዝርዝር

ባ፤ ቴዎድሮስ ጊዜ የነበሩት መኳንንትና ሹማምንት ፡ ጸሐፊዎችና ተርጓሚዎች ስማቸው ጠፍቶ እንዳይቀር ለዝክረ ነገር ስንል ከየመጻሕፍቱ ለቅመን ፡ ከሰውም ጠያይቅን የቻልነውን ያህል ዝርዝራቸውን ከዚህ በታች አስፍረናል ። ከነዚህም ጋር ጳጳሱ አቡነ ሰላማ ፡ ዕጩ ወልደ ማርያም ፡ ተሰማ የሚባለውና ወጣቶቹ ልጆቻቸው ኃይሉ ካሣና ዓለማ የሁ ፡ እንደ አቤቶ ዳርጌ ሣህለ ሥላሴ ፡ እንደ ባልጋዳ አርአያ ድምፁ ያሉት የየአገራቸው ትክለኛ ባለባቶች አልገቡም ። የባለቤታቸው የእቴጌ ምንትዋብ ፡ የእቴጌ ጥሩወርቅ ፡ የሚወዷቸው የወይዘሮ የተመኙ ስማቸው በዚያው በታሪኩ ምዕራፍ ውስጥ በያጋጣሚው ተነሥተዋልና አሁን በጽሑፍ ልናገኝ የቻልነውን የወንዶቹን የመኳንንቱን ዝርዝር ብቻ እንመልከት ።

ያ፤ ቴዎድሮስ መኳንንትና ሹማምንት ዝርዝር

ተራ ቍ	ስም	ማ መ ል ከ ቻ
------	----	-----------

- 1 ራስ መሸሻ ቴዎድሮስ ያ፤ ቴዎድሮስ ልጅ ከደንበኛ ሚስት ያልተወለዱ ፡ ከአባታቸው ፍቅር የነበራቸው አይ

መስልም ፡ አስረዋቸው ነበር ። ዐ፤ ቴዎድሮስ ሊሞቱ በዋዜማው በቃፊር በር አድርገው ወደ እንግሊዞች የገቡ ፡ ከዚያ በተከታዮቻቸው ታጅበው መዝመሪያ ወደ አማራ ሳይንት ፡ ከዚያ ወደ ሸዋ የመጡ የነደጃች ካሣ አባት ናቸው ። እናታቸው የሸፍታው ያቶ እንግዳ ወርቅ ልጅ ትሆንን ?

- 2 ራስ እንግዳ የጳራ የአገው ምድር ተወላጅ ፡ ካ፤ ቴዎድሮስ ጋር ከሸፍትነት ዝምሮ አብሮ አደግ ናቸው ። በፊት ቀኛዝማች እንግዳ ይባሉ ነበር ። አንባቢ እንደሚያስታውሰው ፡ በሸዋና ባብዛኛው ዐ፤ ቴዎድሮስ በዘመቱበት ሁሉ አብረው ዘምተዋል ። አንድ ጊዜ እስራት አግኝቷቸዋል ። በመጨረሻው ቀን ባ፤ ቴዎድሮስ ጉን ተሰልፈው ፡ ዐ፤ ቴዎድሮስ መቅደሳ ራሳቸውን በገደሉ ጊዜ አብረው ተዋግተው ከወንድማቸው ከአዛዥ ፈንታ ጋር የሞቱ ናቸው ። ከመሞታቸው በፊት ጉጃምን ተሾመው ነበር ። ያያቸው ለዣን የሚባለው የፈረንሣይ ቆንሲል በጣም ቆንጉና ግርማ ያላቸው እንደሆኑ ያረጋግጣል (ገጽ 145) ማርክሃም የራስ እንግዳን አሟሟት እጠቀስበት ላይ «አጠገቡ የነበሩትን ወጣት ልጆቹን ሕይወታቸውን ለማትረፍ ብሎ ከምሽጉ እንዲወጡ ካደረገ በኋላ ተዋግቶ ሞተ» ይላል ። (ገጽ 349-350) ራስ እንግዳን የውጭ አገር ጸሐፊዎች ሁሉ ላ፤ ቴዎድሮስ ዋና አማካሪና እንደጠቅላይ ሚኒስትር ያደርጉዋቸዋል ።

ተራ ተ	ሰምና ግዕረግ ስም	ማመልከቻ
3	ራስ ኪዳነ ማርያም የቆመው	የቤገምድር ተወላጅ የራስ ወልደ ማርያም ወንድም ናቸው ። ሆርሙዝ ራሳም ከራስ ዐሊ ጊዜ ዝምሮ በቤገምድር የተከበሩ ባላባት እንደ ነበሩ ፣ ባሁኑ በቴዎድሮስ ጊዜ የመቅደላ ምሽግ የበላይ ጠባቂ እንደ ነበሩ ፣ ሞራላቸው ከፍ ያለ የውጭ አገር እስረኞችን የሚያጽናኑ ፣ በንጉሠ ነገሥቱ ታዘው ካልሆነ በቀር በራሳቸው ፈቃድ የሰውን ደም ማፍሰስ የማይወዱ ታላቅ ሰው ያደርጋቸውና በመጨረሻ ለሰበብ ከምኒልክ ጋር ተላልከሃል ተብለው እንደ ታሰሩ ያረጋግጣል ። (2ኛው ቮሊም ገጽ 167-168) ዶ/ር ብላንክ ምዕራፍ 13
4	ራስ ወልደ ማርያም የቆመው	የራስ ኪዳነ ማርያም ወንድም ፣ ካፄ ቴዎድሮስ ሞት በኋላ ላፄ ተክለ ጊዮርጊስ አልገዛም ብለው ሸፍተው በኋላ ስለ ገቡላቸው ፣ የቤገምድር ግዛትን ሾሙዋቸው ። ተክለ ጊዮርጊስ ከደጃች በዝብዝ ጋር ተዋግተው ከሞቱ ወዲህ ፣ ላፄ ዮሐንስ አልገዛም ብለው ከንጉሥ ምኒልክም ከግብጾችም ጋር ይላላኩ ነበር ፤ በኋላም ያፄ ዮሐንስ ሹም ራስ ገብሬን ገድለው ሸፍተው ሳለ ባፄ ዮሐንስ ጦር በቤገምድር ላይ በ1867 ዓ.ም. ተገደለ ።
5	ራስ ጸጋ (ጠጋዩ—ጠጉ)	ራሳም የራስ እንግዳ ወንድም ያደርጋቸዋል ። የጠበንዣ ያዥ ወታደር ጠቅላይ አለቃ ነበሩ ።
6	ራስ ውቤ	የዋድላ ተወላጅ ፣ ቴዎድሮስ ከዋሉበት ከብዙ የጦርነት ቦታ ውለዋል ። ራስ እንግዳ በተጋዙ ጊዜ ጉጃምን ተሾመው ነበር ። ለምኒልክ እንደ ሞግዚትም ፣ እንደ ጠባቂም ሆነው በመቅደላ መኖራቸውን አለቃ ወልደ ማርያምና አለቃ ተክሌ (ጉጃሜው) ያመለክታሉ ። (ያልታተመው ጽሑፍ ገጽ 92)
7	ራስ ገብሬ	ቤገምድራ ፣ የስማዳ ተወላጅ ፣ ራስ ወልደ ማርያም የገደሉዋቸው ።
8	ራስ ለዓሉ	የየጁ ተወላጅ ፣ ብዙ ዘመን ከወይዘሮ ወርቂት ጋር ነበሩ ። በኋላ ለቴዎድሮስ ገብተው ፣ ዐፄ ቴዎድሮስን በወታደርነት ሲያገለግሉ ኖረው ፣ የብዙ ሰው ያላግባብ ቅጣት በተለይ 650 ዋድሎች በጥይት የተደበደቡ ጊዜ ፣ በ1859 ዓ.ም. ጦራቸውን እንደያዙ ከድተው ወደ የጁ ሸሹ ።

ተራ ተ	ሰምና ግዕረግ ስም	ማመልከቻ
9	ራስ ባርያው ጳውሎስ	የትግራው ተወላጅ ፣ ምኒልክ ጠፍተው ወደ ሸዋ በገቡ ጊዜ የርሳቸው ባለቤት የነበሩትን ወይዘሮ አልጣሽን አግብተው ፣ በትግራ ለቴዎድሮስ ታማኝ ሆነው ሲኖሩ በመጨረሻ ላፄ ዮሐንስ ገቡ ። እርሳቸውም የደጃዝማች ገብረመድላን አባት ናቸው ።
10	ራስ ባረኮ (በርሁ)	የጉጃም ተወላጅ ፣ የእልፍኝ አሽከሮች አለቃ ፣ በመቅደላው ጦርነት ከነራስ እንግዳ ጋር ሆነው ከተዋጉ በኋላ ተማረኩ ።
11	ራስ ገረሙ	ስለ እኝህ ሰው-ዩ እምብዛም የሚታወቅ ነገር የለም ።
12	ፊታውራሪ ገብርዬ (ገብረ ሐይወት)	ጋይንቲ ፣ ያባታቸው ስም ብላታ ጉሹ ፣ ከሸፍ ትነት ዝምሮ ያልተለዩ ዋና ስመ ጥር ያፄ ቴዎድሮስ የጦር አለቃ ፣ የእርጌን ጦርነት በመምራት እዚያው ላይ የሞቱ ፣ በእንግሊዞቹ ዘንድ ሳይቀር የዠግኖች ዠግና መባልን ያተረፉ ናቸው ።
13	ካሣ (ካሥዬ) (ሳባጋዲስ) (ፊታውራሪ)	በትግራ ያፄ ቴዎድሮስ ታማኝ በመሆን ከደጃች ንጉሤ (አገው)ም ከደጃች በዝብዝ ካሣም ተዋግተዋል ።
14	ቢተደድ ቢሠውር	ያፄ ቴዎድሮስ ያክስት ልጅ ፣ የተማሩ ግንሌ ታይ ፣ ራስ ኪዳነ ማርያም ከታሰሩ በኋላ ፣ ራስ ተብለው በመቅደላ እስረኞች ላይ የተሾሙ ። አገራቸው እንፍራዝ ነው ።
15	ቢተደድ ባሕርይ	በጅርንድ የንብረት ሹም ፣ በሰላምጌ ጦርነት የቆሰሉ ።
16	ቢተደድ ደማሽ (ደማሹ)	የጦር አለቃ ፣ የሰላምጌ ጦርነት ለት የቆሰሉ ፣ የቴዎድሮስ አብር አደግና ታማኝ አገልጋይ ።
17	ቢተደድ ዋሲ	በጭልጋ የትግንት ተወላጅ ፣ የደጃች ቢተው አባት ፣ የፊታውራሪ ዓለማየሁ አያት (ከብላታ ገብረሐይወት የተገኘ) ። ዶክተር ብላንክ ጠባያቸውን ያመሰግናል ፤ ጉቦም በፍጹም እንደ ማይቀበሉ ያመለክታል ።
18	ፊታውራሪ በካል (በ ቃ ል)	የእልፍኝ ዘበኞች አለቃ ፣ ለቴዎድሮስ ፍጹም ታማኝ በመሆን የሰላምጌ ጦርነት ለት ሲዋጉ ግማሽ ፊታቸውን ተመትተው የሞቱ ። ማርክ ሃም (ገጽ 351) ራሳም ለፊታው በጣም ከመታመን በቀር እንከን የማይገኝበት ሽግግሌ ይላቸዋል ።

ተራ ቱ	ስምና ግዕዝ ስም	ግ ሙ ል ከ ቻ
19	ፊታውራሪ ሐሰኔ (ሐሰናይ)	የመጨረሻው የመቅደላ ሹም ፡ በፊት ባሻ ሐሰኔ ወይም አሰኔ ይባሉ ነበር ።
20	ፊታውራሪ ተድላ	በመቅደላ የእስረኞች ፈረንጆች ጠባቂ ።
21	ደጃች ገለታ	በሸዋ (ጉር ሥላሴ በተደረገው ጦርነት ከን ጉሡ ወገን ሆነው ሲዋጉ የሞቱ ።) (አለቃ ዘነብ ገጽ 23)
22	ቀኛዝማች ጣዩ (ፀሐዩ)	በመቅደላ ተሾመው የነበሩ ።
23	ቢተደድ ቢሠውር	የጋይንት ተወላጅ ፡ ባሻ ቢሠውር ሲባሉ ቆይተው በኋላ ቢተደድ የተባሉ ። የቢተደድ ባሕርይ ምክትል የበር ዘጊዎች ሹም ።
24	ቢተደድ ኃይሉ	በጭልጋ የባላባት ተወላጅ ፡ የእስር ቤት ሹም ። ጣታቸውን እጥፍ ዘርጋ በማድረግ ንግግር እንደሚያሳምኑ ማርክሃም ያረጋግጣል ። ከመቅደላው ውድቀት በፊት ወደ እንግሊዞች ዘወር ብለው ገብተው አገልግለዋል ። (ማርክሃም ገጽ 353-355)
25	ቢተደድ ደፋር	የጭልጋ ተወላጅ ፡ የቢተደድ ዋሴ ምክትል ።
26	ክንቲባ ኃይሉ	የጉንደር ከተማ ከንቲባ ፡ ለእጅ ጥበበኞች ፈረንጆች ባልደረባ ። ዶ/ር ብላገክ ላ፤ ቴዎድሮስ እንዳባት አሳዳጊያቸው እንደ ነበሩ ይገልጻል ።
27	ለፈንገሥ ወርቂ	የደጃች መሸሻ አባት ።
28	ደጃች ዓለሚ ኋሉ	የንጉሥ አማች ፡ ከወይዘሮ (እቴጌ) የተመኙ የምትወለደዋን ያ፤ ቴዎድሮስን ልጅ ያገቡ ፡ በጦርነት ሰዓት ከጸሐፊ ትእዛዝ እንግዳ ጋር በንጉሡና በእንግሊዞች መካከል መግባባት እንዲኖር የሞከሩ ።
29	ደጃች ጉጂ	የወገራ ተወላጅና የጦር አለቃ ፡ ለነራሳም እንደ ባልደረባ የነበሩ ። ራሳም ስለ ጠባያቸው በመጽሐፉ አመስግኗቸዋል ። (ገጽ 180) ብላገክ ባ፤ ቴዎድሮስ የሚያመልኩ ሰው እንደ ነበሩ ይጠቅሳል ።
30	ደጃዝማች ባርያው	በትግራ የራስ ባርያው ምክትል ፡ በኋላ ባ፤ ዮሐንስ ዘመን ራስ ተብለው ከግብጾችም ጋር ተዋግተዋል ። የሐማሴን ገዥ በነበሩበት ጊዜ ራስ ወልደሚካኤል ገደሏቸው ።

ተራ ቱ	ስምና የግዕዝ ስም	ግ ሙ ል ከ ቻ
31	አለቃ አንገዳ	ካለቃ ዘነብ በኋላ በመጨረሻ የነበሩ ያ፤ ቴዎድሮስ ጸሐፊ ትእዛዝ ።
32	ደጃዝማች ተሰማ እንገዳ	ላጭር ጊዜ የጋይንት አገረ ገዥ ፡ ላ፤ ቴዎድሮስ የታመኑ ዝግና መሆናቸውን ብላገክ ያወሳል ። ምዕራፍ 16 ።
33	አዛዥ ፈንታ	የራስ እንግዳ ወንድምና የሰላምጌ ጦርነት ለት ከወንድማቸው ጋር የሞቱ ።
34	ሊቀመኳስ ኪዳነማርያም	ከሊቀ መኳስ ገግን (ዮሐንስ) ቤል በኋላ ሊቀ መኳስ የነበሩ ፡ በመጨረሻ የአምባ (እስር ቤት) ሹም ሆነው ሳለ ራሳቸው በእግረ ሙቅ እንደ ታሰሩ በ1859 ዓ. ም. እንደ ሞቱ ስቴርግ በገጽ 199 ይጠቅሳል ።
35	አለቃ ገብረየስ	ፍትሐ ነገሥት አውጭ ፡ ወደ ግብጽ ገዥ ተልከው የእስክንድርያውን ፓትርያርክ እየመሩ የመጡ ፡ ባ፤ ቴዎድሮስ ዘመን እንደ ታላቅ ምሁር የነበሩ ። (ሩብገሰን ገጽ 211)
36	አለቃ ዘነብ	አገራቸው ሸዋ ፡ የይፋት ተወላጅ ናቸው ። ማርቲን ፍላድ ጸሐፊ ትእዛዝ ሲላቸው ፡ ራሳም የመዝገብ ቤት ሹም ያደርጋቸውና በጠባይ በኩል ጸድቅና ፍጹም ክርስቲያን ይላቸዋል ። (ቮሊዩም 2 ገጽ 192-349) ብላገክ ደግሞ ፡ ኮከብ ተመራማሪ ያደርጋቸዋል ። ያ፤ ቴዎድሮስን ታሪክና መጽሐፈ ጨዋታ መንፈሳዊ የሚባል ጽፈዋል ። ከእንግሊዞች ጋር እስከ ግብጽ ሔደው ተመልሰዋል ። መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ጋልኛና ወደ አማርኛ ከከራፍ ጋር የተረገሙ ሲሆኑ ፡ ያረፉትም እ. ኤ. አ. በ1876 ዓ. ም. ነው ።
37	አጋፋሪ (ደጃች መሸሻ)	ስለእኙህ ሰው እምብዛም የተጻፈ ታሪክ የለም ።
38	ደጃች አቦዩ	ስለእኙህ ሰው እምብዛም የታወቀ ነገር የለም ።
39	ባላምባሪስ ጥላም (ገልሞ)	የትግንት ተወላጅ ፡ በደምቢያና በጳሬ ያ፤ ቴዎድሮስ ምስሉ ፡ ከሸፍትነት ዘመን ዝምሮ ከጌታቸው አልተለዩም ። የመኩንን ክንፋንና የድምባር ካሣን ሽፍትነት በወጊያ የደመሰሱ እሳቸው ናቸው። (አለቃ ወልደ ማርያም ገጽ 29)
40	በጅርንድ ክንፋ	የንጉሡ የንብረት ኃላፊና ባለጧል ።

ተራ ቱ	ስምና የግዕረግ ስም	ግ ሙ ል ከ ቻ
41	መሸሻ ወርቁ	የበጅሮንድ ክንፋ ምክትል ፡ የአፈንጉሥ ወርቁ ልጅ ፡ ዶክተር ብላንክ ሞሽንት ሙንፋት ይወዱ እንደ ነበር ይጠቅሳል ። በኋላ ወዳጄ ምኒልክ መጥተው ባለግሏል ነበሩ ።
42	ነጋድራስ ገብረ መድኃኒ	የንግድ ኃላፊ
43	እንግዳ ወርቁ	የሕንድ ክልስ ፡ በብዙ መልእክት ያገለገለ ያምባ ግሸን ሹም ።
44	ባላምባራስ ተስማ	የፈረሰኞች አለቃ ።
45	ጥርሶ ኃይሉ	የንግድ ሹም ።
46	የሻለቃ ወርቁ	የበር ዘጊዎች ሹም
47	ሊቀ መኳስ ብሩ	የአምባ ግሸን ሹም የነበሩ ።
48	በጅሮንድ አደላ አዛዥ አሸቱ	ሁለቱም ከደጃች ውቢ ጋር በ1847 ዓ.ም. በተደረገው ጦርነት የሞቱ ፡ (አለቃ ዘነብ ገጽ 18) ።
49	አዳም ወዳጆ	መቅደላን ተሾመው የነበሩ ።
50	ይመር ጉዳና	የዋደላ ምስለኔ ፡ መንገድ አላሠራም በማለት ተገርፈው የታሰሩ ።
51	የሻለቃ ወልደ ጋብር	የዐድዋ ተወላጅ ፡ የእልፍኝ አሸከሮች አለቃ ያፂ ቴዎድሮስን አግኝቶ ለእንግሊዞች ያስረዱ ።
52	አለቃ ፈንታ	የግንደረ ግርያም የታወቁ ሊት ፡ ዐፄ ቴዎድሮስን በንግግርና በጭውውት ሲያስደስቱ ቆይተው በኋላ የተገደሉ (ወልደግርያም ገጽ 25)
53	የሻለቃ ሻተሽ	ስለእኝህ ሰው እምብዛም የሚታወቅ ነገር የለም ።
54	ባሻ መርዚን	የግሸን ሹም ።
55	መሐመድ ሠራዊ	የንጉሡ መልክተኛ (ከጉንደር ምጥዋ) በንግድ ።
56	ሻለቃ ልይህ	የእልፍኝ አሸከሮች አለቃ ።
57	የሻለቃ ሊህ	የላይኛው ይሆኑ ?
58	ሊጋባ ተክሉ	በክዳተኝነት ተይዘው በጥይት የተደበደቡ ። (አለቃ ዘነብ ገጽ 42)

ተራ ቱ	ስምና የግዕረግ ስም	ግ ሙ ል ከ ቻ
59	ባሻ እንግዳ	ቴዎድሮስ የሞቱ ዕለት በውጊያው የሞቱ ።
60	ለቶ ካሠኘ	የኢጋፋራ ጉላም ምክትል ።
61	ለቶ ንጉሢ	ዐፄ ቴዎድሮስ የሞቱበት በውጊያ የሞቱ ።
62	ለቶ ባሙኢል ጊዮርጊስ	ዋና አስተርጓሚ ፡ የሰናፊ ተወላጅ ፡ ለፈረንጆች ሁሉ እንደ ባልደረባ የነበረ ።
63	ለሳላሬ ኪዳኑ	ለሸዋ ታዛቢነት ተሾሞ የነበረ ።
64	ለማኪ	ያፂ ቴዎድሮስ ጋሻ ገግሬ ፡ ቴዎድሮስ የሞቱበት ከባሻ እንግዳ ጋር አብረው የሞቱ ።
65	ልጅ አብተው	በመጨረሻ ከድቶ በበለሳ ከመዋጋቱ በፊት በንጉሡና በፈረንጆች መካከል ተላላኪና ባልደረባ የነበረ ።
66	ወልደ ጻድቅ መረባ(ቀ)	የዐጲ አቦና የቁናማ ገዥ ፡ በወሰን ፍልሚያ በከሰላ አጠገብ አልገዳ ከሚባሉ ነገዶች ጋር ሲዋጉ እንደ አው.አቆ. በ1866 ዓ.ም. የሞቱ ። (ጉስታቭ አረን ገጽ 132-3)
67	ደብተራ ደስታ	አስተርጓሚ ፡ የነራሳም ተላላኪ ።
68	ወልደ ገብርኤል	አስተርጓሚ
69	ማገደረ ቃል	አስተርጓሚ ፡ የዐድዋ ተወላጅ ፡ በደጃች ውቢ ጊዜ ወደ ፈረንሳይ አገር ከሰላላቸው ነገዶች ተልኮ ከተመለሰ ወዲህ ላፂ ቴዎድሮስም ፡ ለዐፄ ዮሐንስም ባስተርጓሚነት አገልግሏል ።
70	ሙሉሊም ማታ	ካረብኛ ወደ አግርኛ ተርጓሚ ።
71	ባሻ ለምለም	ብዙ ጊዜ በመተማ ወሰን በተደረገው ውጊያ ገዢዎቻቸውን ለነጮች እስረኞች እየተረኩ ያሜውቱ የነበሩ ፡ አሁንም ከእንግሊዞች ጋር ተዋግተው የሞቱ ። (ስቴርን — ገጽ 9-10)
72	መሐመድ ሰይድ	ተላላኪ (ገራማ ታፈረ — 243-247)

በመጽሐፉ ውስጥ የተጠቀሱ የመጻሕፍት ዝርዝር ከኢትዮጵያ

1. አለቃ ዘነብ የጻፉት የቴዎድሮስ ታሪክ ፡ ኢኖ ሊትማን ያሳተሙት
2. አለቃ ወልደ-ማርያም የጻፉት የዐፄ ቴዎድሮስ ታሪክ ፡ ጥንዶን ቪዳዬ ያሳተሙት
3. ስሙ ባልታወቀ የተጻፈ የዐፄ ቴዎድሮስ ታሪክ ሉዊጂ ፉዚላ ያሳተሙት
4. ታሪክ ዘመን ዘጻግማዊ ምኒልክ ፡ ከጸሐፊ ትዕዛዝ ፲/ሥላሴ
5. ጻግማዊ ምኒልክ ፡ ከነጋድራስ አፈ-ወርቅ ዘብሔረ ዘ፯
6. መይሳው ካሣ ፡ የጳጳሱ አንበሳ ፡ ከገሪማ ታፈረ
7. አንድ ለናቱ ፡ ከአቤ ጉበኛ
8. የኢትዮጵያ ታሪክ ፡ ከዐፄ ቴዎድሮስ እስከ ቀዳማዊ ኃይለ ሥላሴ ከተክለ ጸድቅ መዝሪያ
9. የኢትዮጵያ ታሪክ ከዐፄ ልብነ ድንግል እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ ከተክለ ጸድቅ መዝሪያ
10. ታሪክ ነገሥት ፡ ፓሪስ በቱፕር 342 የተቀመጠ
11. ዋዜማ ፡ ከብላቴን ጌታ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ
12. ያፂ ገላውዴዎስ ዜና መዋዕል ፡ ከጉንዘልማን
13. የሕይወት ታሪክ ፡ ከብላቴን ጌታ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ
14. መጽሐፈ ትዝታ ዘአለቃ ለማ ፡ ከመንግሥቱ ለማ
15. የግራኝ አህመድ ወረራ ፡ ከተክለ ጸድቅ መዝሪያ
16. ያልተጠረዘ የብላቴን ጌታ ጎሩይ ጽሑፍ
17. ያልታተመ የራስ እምሩ ኃይለ ሥላሴ ያጤ ቴዎድሮስ ታሪክ
18. የልታተመ የለቃ ተክለ ሥላሴ የእጅ ጽሑፍ

ከውጪ አገር ደራስያን

Abbadie (frnaud d')

- Douz Ans de Séjour dans la Haute - Ethiopia (Abyssinie) Tome I, Paris, 1968.

Acton (Roger)

- The Abyssinian Expedition, London, 1816

Blanc (Henry)

- A Narrative of Captivity in Abyssinia . . . London, 1868.

Bruce (James)

- Travels to Discover the Source of the Nile . . . Ednburgh, 1790.

Budge (Wallis)

- A History of Ethiopia (Nubia and Abyssinia) London, 1928.

Conti-Rossini (Carlo)

- La Cronaca reale abyssina, Roma, 1917.
- Historia Regis Sertse Dengel, Paris, 1907.
- Vicende del Etiopia e delle Missioni Catoliche al tempi di Ras Ali, Roma, 1916.

Coulboux (J.B.)

- Vers la Lumière, Paris, 1926.
- Historique Politique et Religieuse de l'Abyssinie . . . , Paris, 1926.

Coursac (J. De)

- Le Règne de Yohannes, Rome, 1926.

Del Sabelli (Luca)

- Storia di Abyssinia, Roma, 1936—38.

Delboca (Angelo)

- Gli Italiani in Africa Orientale, Roma, 1925.

David Appleyard and Richard Pankhurst

- The Last Two Letters of Emperor Tewodros II of Ethiopia (April 11 and 12 1868)

Fusela (L.)

- La Cronaca dell' Imperatore Teodoro II di Etiopia, Univ. Orientale de Napoli, 1954—6.

Girma Selassie Asfaw and David L. Appleyard

- In Collaboration with Edward Ullendorff Oxford 1979.
- ORIENTAL DOCUMENTS II
- The Amharique Letters of Emperor Theodore of Ethiopia to Queen Victoria and her special envoy.

Galdi (I.)

- *Annales Regum Iyassu II et Iyoas*, Paris, 1912.
- *Annales Johannes, Iyassu I, Bekaffa*, Paris, 1903.

Holland and Hozier

- *Record of the Expedition to Abyssinia*, London, 1870.

Hozier (Henry)

- *The British Expedition to Abyssinia*, London, 1925.

Littman (E.)

- *The Chronicle of King Theodore of Abyssinia*, Princeton, 1902.

Markham (C.R.)

- *A History of the Abyssinian Expedition*, London, 1969.

Massaioc (G)

- *I miei trentacinque anni di Missione nell' alta Etiopia*, Romma, 1921.

Monroe (E.) and Jones (A.H.M.)

- *Histoire de l'Abyssinie*, Paris, 1935.

Moorhead (A.)

- *The Blue Nile*, N.Y., 1910.

Mosley (L.)

- *Il Negus* (Traduzione de Letitzia Berrini), Milano, 1968.

Napier

- *Field Marshall Napier of Macdala—A Memoire by his son*, Bombay, 1868.

Pankhurest (R.)

- *The Emperor Theodore and the Question of Foreign Artisans in Ethiopia*, Boston, 1966.

Rassam (H.)

- *Narrative of the Mission . . .*, Vol. II, London, 1860.

Rosenfield (p.)

- *A Chronology of Menelik II*, Michigan State Univ., 1976.

Rubenson (S.)

- *The Survival of Ethiopian Independence*, A.A.U.P., 1976.
- *Correspondance and Treaties 1800—1854*, North—Western Univ.P., 1987.

Stern (H.)

- *The Captive Missionary . . .*, London, 1868.

Vidaillet (M.)

- *Chronique de Theodros II*, Paris, 1905.